öz türkçe sözlük

ALİ PÜSKÜLLÜOĞLU

bilgi yayınevi

BİLGİ YAYINLARI : 130
SÖZLÜK DİZİSİ : 3

Birinci Basım 1966

Genişletilmiş İkinci Basım
Ekim 1971

BİLGİ YAYINEVİ
Sakarya Caddesi 8
Yenişehir, Ankara
Telf. : 17 74 03 - 12 50 67

ALİ PÜSKÜLLÜOĞLU

ÖZ TÜRKÇE SÖZLÜK

BİLGİ YAYINEVİ

Kapak Düzeni: Fahri KARAGÖZOĞLU

BİLGİ BASIMEVİ - ANKARA, 1971

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ (Ömer Asım Aksoy) 7

BİRİNCİ BÖLÜM

DİL DEVRİMİ'NE BİR BAKIŞ ... ... 11 - 29
Dil Devrimi: Giriş 13
Dil nedir? 14
Dilin değişmesi 16
Dilde evrim ve devrim 16
Türkçede özleşmenin geçmişi 18
Atatürk devrimleri 21
Dil Devrimi niçin gerekliydi? 23
Dil Devrimi'nin muştucusu: Yazı Devrimi 24
Dil Devrimi'nin ereği 26
Dil Devrimi ereğine ulaşmış mıdır? 27
Dil Devrimi'nin sözlüğü 29

İKİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜK ... ... 31 - 334
Sözlüğün adı üzerine 33
Sözlüğün ereği 33
İki sözlük bir arada 34
Tanıklı bir sözlük 35
Sözcüklerin yazılışı 35
Sözcükleri açıklamada uygulanan yöntem 35
Köşeli ayraç içindeki sayılar 36
Dizgide tutulan yol 36
Kısaltmalar 39
Sözlük 47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARŞILIKLAR KILAVUZU ... ... 335 - 381

ÖNSÖZ

Dilde özleşme akımının ne büyük bir hızla ilerlediğini anlamak için, değil 1932'den önceki, dört beş yıl önceki yazılarla bugünküleri karşılaştırmak yeter.

Bu akımla birlikte dil inceleme ve araştırmaları da büyük bir gelişme göstermiş; konu ile ilgili birçok değerli yapıtlar yayımlanmıştır.

Çalışma arkadaşım Ali Püsküllüoğlu'nun dört yıl önce birinci baskısı yapılan sözlüğü de işte bu süreçler içinde gelişerek ikinci baskıya ulaşmıştır: Birinci baskıya 75 yazarın yapıtlarından örnekler alınmışken bu baskıda 156 yazarın yapıtlarından örnekler bulunmaktadır. Yeni taramalarla sözlüğün madde başı olan sözcükleri 1600 sayı artarak 4000'e yaklaşmıştır.

Eski baskıda bulunmayan madde başlarından aldığım şu örnekler, yeni baskının niteliğini belirleyecektir:

Abartı, abartmacı, altyapı, basımcı, batılılaşmak, batılılaşmışlık, boşinan, çağcıl, çağcıllaşmak, çıkarcı, deneysel, depremölçer, depremyazar, emekçi, eril, erkin, eşanlamlı, eylemli, gelecekçi, genelleme, gerici, güvenli, içedönük, içgözlem, ikicilik, karşıtlaşma,

kişiliksiz, kovumsama, kökteş, odaklama, olağanlaşmak, ortaklaşacı, örneklemek, örtmece, özgeci, paylaşım, püskürgeç, sarmal, somutlama, soyutçuluk, sömürgeleşmek, tasarımsız, taşıllaşmak, toplu sözleşme, toplumdışı, türümcülük, uydulaşmak, uyuşum, uzaysal, uzlaşmacılık, ülküsel, üstyapı, vergilemek, yapımcılık, yapısalcılık, yararcılık, yaratım, yayımcılık, yazgıcı, yazım, yenidendoğuş...

Bu örnekler, Türkçemizin ne denli doğurgan olduğunu ve kavram ayrıntılarını belirtmek için ne geniş sözcük yaratma olanakları bulunduğunu da göstermektedir.

Birinci baskıya yazdığım önsözdeki kimi sayı ve oranları, dilimizin bugünkü durumuna ve yaptığım son incelemelere göre biraz değişmiş olarak burada yeniden vermek gerekmektedir:

1932'den önceki sözlüğümüzde bulunan 29.000 sözcüğün sadece 11.000'i, yani %38'i Türkçe idi. O zamanki yazı dilimizde %35-40 oranında Türkçe sözcük kullanılıyordu.

Bugünkü sözlüğümüzde bulunan 28.000 sözcüğün ise 17.500'ü, yani %63'ü Türkçedir ve şimdi yazı dilimizde %75-80 oranında Türkçe kullanılmaktadır.

Bu karşılaştırmadan şu sonuçlar çıkmaktadır.

1) Genel kültür dilimiz, 1932'den sonra 6500 Türkçe sözcük kazanmıştır. Bu, sözlüğümüzdeki 28.000 sözcüğün % 23'ü eder. Yani dil haznemiz, 38 yılda Türkçe sözcükler bakımından % 23 oranında zenginleşmiştir. (Türkçeleştirilmiş terimlerin genel dilde de kullanılanları bunun içindedir.)

2) Eskiden kullanılmasında sakınca görülmeyen, hatta kullanılması yeğlenen yabancı sözcükler yerine artık, ileriden beri dilimizde bulunan Türkçelerinin kullanılması yeğlenmektedir.

*

Bu yapıt, dil devriminin getirdiği yeni sözcüklerin, belgelere dayanan bir dökümüdür. Birinci baskı için söylediğim gibi, eksikleri de bulunabilir; atılacakları da. Ancak, büyük çoğunluğuyle, yaşayan ve yaşamaya aday olan sözcükleri içine almış bulunmaktadır. Titiz bir çalışma verimidir.

Arkadaşımın başarısını övgü ile anarım.

Ankara, 18.11.1970

ÖMER ASIM AKSOY

BİRİNCİ BÖLÜM

DİL DEVRİMİ'NE BİR BAKIŞ

DİL DEVRİMİ*

Giriş

Dilimizin bugün içinde bulunduğu evre, yakın geçmişe göre bile göz kamaştırıcı bir aşama sayılmalıdır. Yazarlarımız, ozanlarımız özenli bir dil sevgisiyle Türkçenin en güzel ürünlerini ortaya koymaktadırlar. Çevirmenlerimiz, Batı dillerinin karşılanması en güç kavramlarını bile, birtakım güçlüklerle de olsa, Türkçenin kendi öz sözcükleriyle başarılı bir biçimde karşılamaktadırlar. Basınımızın, radyolarımızın dili kıvanç duyulacak bir düzeydedir. Yalnız yazı dili değil konuşma dili de özlediğimiz Türkçeye yönelmiştir. Genç kuşakların konuşmaları, özleşmeden yana olan aydınlarımızın konuşmaları buna en güzel örnektir. Yazı dili ile konuşma dili arasındaki küçük ayrım da bütün bütün kalktığı gün Türkçenin utkusu büyük olacaktır.

Dilimizin özleşmesi en çekinceli dönemini geçirmiştir. Bundan sonra Osmanlıca denilen üçlü dile dönmenin olanağı yoktur; çünkü özleşme akımı, Dil Devrimi toplumca, ulusça benimsenmiştir. Öylesine ki, Dil Devrimi'ne karşı olanlar bile, ellerinde olmadan, bu akımın dilimize kazandırdığı sözcükleri kullanmak-

* İkinci baskı için gözden geçirilmiştir.

tadırlar.[1] Yazdıklarının anlaşılmasını isteyen için bundan başka çıkar yol yoktur. Yalnızca anlaşılmak değil geleceğe kalmak isteyenin de tutacağı yol budur. Yazarlarımız bunu çok iyi kavramıştır. Bu da Türkçenin geleceği için önemli bir güvencedir.

Dil Devrimi Türkçeye ulusal bir nitelik vermiştir, ona öz benliğini buldurmuştur. Dil Devrimi'nden önce dilimizdeki yabancı sözcüklerin (Arap, Fars ve Batı dillerinden giren sözcüklerin) yüzdesi, Türkçe sözcüklerden çoktu; dilimizde, yüzde 43 Türkçe sözcüğe karşılık yüzde 57 yabancı sözcük vardı. Bugün kullandığımız sözcüklerin ortalama yüzde 72'si Türkçedir.[2] Bu oran günden güne de Türkçeden yana gelişmektedir. Yeryüzünde hiç bir dilin yüzde yüz öz olmadığı bilinmektedir. Böyle olmakla birlikte, bir dilin olabildiğince öz olması, ardından koşulmaya değer bir ülküdür. Yüzde yüz özleşme olanaksızdır diye bu ülküden dönmek gerekmez. Dil, topluma bağlı bir varlıktır; ilerleyen, uygarlaşan bir toplumun dili de onun gidişine ayak.uydurur. Türkçe, Doğu uygarlığını bırakıp Batı uygarlığına yönelen Türk ulusunun çağdaş anlatım gereksemelerini karşılayabilecek bir düzeye ulaşma yolundadır; bu da ancak Dil Devrimi'yle olmuştur.

Dil nedir?

Dil, sözlük anlamıyle, «insanların duyduklarını,

1 Bunu belgelemek ereğiyle bu sözlüğe aldığım tanık tümceleri Dil Devrimi'ne karşı olanlardan da seçmeye özel bir özen gösterdim; "yazar adları kısaltmaları"na bakan okur, sözkonusu adları ötekilerden kolayca ayıracaktır.

2 bkz. Ömer Asım Aksoy: *Dil Üzerine*, TDK yayını, Ankara 1964, 2. basım, s. 71-77.

düşündüklerini anlatmak için kullandıkları her türlü im ve özellikle ses imleri dizgesi»dir. Bu yalın tanımdan ötesi, felsefenin ve söz cambazlığının alanına girer ve dilin ne olduğu konusunda ciltlerce kitap yazılır. Biz, dilin anlaşmaya yarayan bir araç olduğundan yola çıkarsak, dilde özleşmenin gerekli olduğunu daha iyi açıklayabileceğimiz kanısındayız.

Dil, anlaşmaya yarayan bir araçsa, öz olup olmaması önemli midir? diye düşünülebilir. İlk bakışta kişiyi yanıltabilecek olan bu görüşe karşı şunu söylemek gerekir: Dilde özlük, onun anlatım gücündeki özlükten ayrılmaz; bir dilin anlam gömüsü, yeteneği kendi öz sözcüklerinde saklıdır, sonradan aldığı yabancı sözcükler onun ayağına takılan ağırlıktır. Dil o ağırlıkları attıkça anlaşma aracı olarak işlevini daha iyi yapar. Dil ile düşüncenin iç içeliği, dilin, düşüncenin bir gerçekleşme ortamı olması onun öz olmasını gerektirir. Halkımız, söylenen bir şeyi anlamadı mı, «şunun Türkçesini söyle» der. Bu, anlaşmanın ancak öz bir dille olabileceğini gösteren güzel bir örnektir.

Dil sözcüklerden oluşur ama bir bakıma sözcük denince de dil anlaşılır; çünkü, sözcük bölünmez bir bütün olarak alınır. Dil özlüğünden de anlaşılan, genellikle, dildeki sözcüklerdir; ama sözcüklerle birlikte, sözdizimini, daha doğrusu dilin yapısını unutmamalıdır. Çünkü her dilin bir «ulusal biçimi» vardır.[3] Dil, kendini konuşan ulusun soluğunu yansıtır; onun «soluğunu» kuşaktan kuşağa aktarır ve bu aktarışla birlikte biçimlenir.

3 bkz. Dr. Bedia Akarsu: *Wilhelm von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı*, İstanbul 1955, s. 42-43.

Dilin değişmesi

Dilde değişme, herkesçe bilinen, yadsınamayan bir oluştur. Dil de Herakleitos'un oluş ırmağının akışına uyar. Bir dilin sözcük gömüsü olduğu yerde kalmaz, dilde yeni yeni sözcükler oluşur, yeni sözcük biçimleri kurulur, yeni anlatım yolları belirir. Kendisini kullanan halkın ağzında yaşadığı sürece dilin sözcük gömüsü durmadan çoğalır. Sözcüklerin salt biçimleri değil anlamları da değişir. Sözdiziminde bile değişmeler olur. Kuşaktan kuşağa olduğu denli kişinin kendi yaş aşamalarında da dilin değişimi izlenebilir.[4] Dilin bu sürekli değişimine «evrim» diyorlar.

Dilde evrim ve devrim

Türkçenin özleşmesine karşı olanların ileri sürdükleri bir görüş, «dilin, yavaş evrim yasalarına göre geliştiği, bunun için de onu kendi akışına bırakmak, ona karışmamak gerektiği»dir. Böyle düşünenler, dili canlı bir varlık sayarlar; onlara göre dil, kendi başına bağımsız bir varlıktır, doğar, yaşar ve ölür.

Bu görüş Batı'da da ileri sürülmüş ve tartışılmıştır. Bu görüşün yandaşları olduğu denli karşıcıları da vardır. Örneğin ünlü bilgin Jespersen «Dil için çok kere canlı bir varlıktır, denir; çok kere dilin yaşayışından, yeni dillerin doğumundan, eskilerin de ölümünden söz edilirken, dil bir hayvan ya da bitki gibi canlı bir yaratık sanılır. Oysa dil, bir köpek ya da bir ağaç gibi bağımsız bir varlık değildir; tam tersine, o sadece kişi oğullarının bir yapıtıdır.»[5] demektedir.

4 bkz. Dr. Bedia Akarsu: a. g. e., s. 21 ve 85-95.

5 bkz. Yaşar Nabi: *Kılavuz Sözlük*, Varlık yayını, Istanbul 1961, s. 148.

Fransız dilbilimcisi Brunot da şöyle demektedir: «Dili canlı yaratıklarla bir sayan eski kuram şimdi hükümsüz kalmıştır. Dil, toplumsal bir olaydır; belirir, gelişir, değişir ve olgunlaşır, ama her zaman bağlı olduğu toplumun hizmetindedir ve onun ortak düşünüşünü, üzerinde topluluk ve bireylerin bilinçli ve bilinçsiz olarak yaptıkları bütün incelikleri yansıtır.»[6]

Demek oluyor ki, dil kendi doğal gelişimi dışında onu kullananların «bilinçli ya da bilinçsiz» etkilerine uğrar. Dile bilinçli etkide bulunma bir «devrim» olayıdır. Kaldı ki, «değişinim kuramı»na[7] göre evrim de bir «devrim» sayılmaktadır. Dili canlı bir varlık olarak alırsak, onun birdenbire değişebileceğini «değişinim kuramı»na dayanarak ileri sürenlere de verecek karşılığımız kalmaz. Kaldı ki, Türkçenin bugünkü evresi bunu açıkça göstermektedir: Türkçede evrim, De Vries'nin kuramına uygun bir biçimde olmuştur. İsviçreli bilgin Ferdinand de Saussure, «Bir dil uzun zaman az değiştiği halde bakarsınız birkaç yıl içinde büyük değişmeler geçirir» sözünü sanki Türkçe için söylemiştir.

Şurası var ki Türkçe, bu evreye birdenbire değişerek gelmiş de değildir. Onun geçmişinde değişmesi yolunda pek çok çaba harcanmıştır. Burada «değişmesi» derken «kendini bulması, özleşmesi» demek istendiği anlaşılmalıdır. Türkçenin «birdenbire değişme» evresi, beş on yıllık bir dönemini içine alır; bu dönem

6 bkz. Yaşar Nabi: a. e. g., s. 149.

7 Hollandalı bitkibilimci De Vries'nın kuramı. Bu kurama göre «evrim» bir ağır gelişme, değişme değil, birdenbire bir değişmedir; türler arasında bir sürme bağlantısı yoktur ve türler yepyeni yaratıklar oluşturmak için uzun süre beklemezler.

dışında onun gelişimine «yavaş evrim» demek daha uygun düşer.

Türkçede özleşmenin geçmişi[8]

Anadolu'da konuşulan en eski Türkçe, Selçuk Türkçesi olarak karşımıza çıkıyor.[9] Aynı çağda (XI. - XIII. yüzyıllar) Osmanlı Türkçesi de oluşmaktadır, ki Selçuk Türkçesini de kapsamına alarak bu çağdaki Türkçeye «Eski Anadolu Türkçesi» demenin yerinde olacağı ileri sürülmektedir.[10] Anadolu'da Türkçe, Karamanoğlu Mehmet Bey'in ünlü buyrultusuyle devlet dili durumuna yükselmiştir; bilindiği üzere, Karamanoğlu Mehmet Bey, 15 mayıs 1277'de çıkardığı bu buyrultuda şöyle demiştir: «Bugünden sonra divanda, dergâhta, barigâhta, mecliste ve meydanda Türkçeden başka dil kullanılmayacaktır.» Karamanoğlu Mehmet Bey böyle buyurmuştur ama, yine de Selçuk ozanları, örneğin Mevlâna, yapıtlarını Farsça yaratmıştır. Çünkü, Türkçe bir edebiyat dili olarak işlenmeye değer bulunmamaktadır o çağlarda. Arap ve Fars dilleri, işlenmiş, her şeyi anlatabilecek yetkinlikte birer dil olarak görülmekte, Türkçe yetersiz bulunmaktadır. Oysa, Türkçenin yeterli bir dil olduğunu *Divanü Lûgat-it-Türk* adlı dil anıtıyle Kâşgarlı Mahmut daha XI. yüzyılda ileri sürmüştür. Ali Şîr Nevâî ise XV. yüzyılda, *Muhakemetü'l-lûgateyn*'le Türkçenin Farsçadan daha yetkin bir dil olduğunu

8 Bu konuda en geniş bilgi için bkz. Agâh Sırrı Levend: *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, TDK yayını, Ankara 1960, 2. basım.

9 bkz. A. Dilâçar: *Türk Diline Genel Bir Bakış*, TDK yayını, Ankara 1964, s. 135.

10 bkz. A. Dilâçar: a. g. e., s. 137.

örneklerle göstermiştir. Türkçenin yetkinliği konusunda böyle birtakım kişisel çabalar olmakla birlikte, Arap ve Fars dilleri onu bir ayrık otu gibi bürümektedir. Öyle ki sonunda, «Türk'e söylesen anlamaz, Arab'a söylesen anlamaz, Acem'e söylesen anlamaz.» diye alay edilebilecek olan ve adına «Osmanlıca» denilen karma bir dil doğmuştur.

«Türkçe, Arapça ve Farsçadan mürekkep bir lisan» diye tanımlanan bu dile «Osmanlıca» adını Tanzimatçılar vermiştir. Dilciler Osmanlıcayı «Eski Osmanlıca», «Orta Osmanlıca» ve «Yeni Osmanlıca» olmak üzere üç bölümde ele almaktadırlar. Osmanlıcanın bu bölümlerinin hangisini incelerseniz inceleyin, gitgide Türkçenin bağımsızlığını yitirdiğini göreceksiniz. Ozanların, düzyazıcıların bütün ustalıkları, bu «yapma dil»e yönelmiştir ve bu yapma dil, hele devlet işlerinde, anlaşılması, içinden çıkılması olanaksız bir duruma gelmiştir. Halk dili ile edebiyat ve özellikle saray dili arasında uçurumlar açılmıştır. Bu korkunç uçurumun bilincine ancak Tanzimat aydınları varabilmiştir ve o zamana değin seyrek çabalardan öteye gidemeyen «dilde sadeleşme» bilinçli bir akım durumunu almıştır.

Tanzimatçılar dilde özleşmeyi «yazı dili ile konuşma dili arasındaki ayrımı kaldırma» olarak görmüşlerdir. Bunun için Arapça ve Farsça kurallarla Türkçesi bulunan Arapça ve Farsça sözcüklerin dilden atılmasını istemişlerdir. «Bir dil yabancı sözcüklerden ne denli arınırsa o denli zengin sayılır», görüşünü savunanlarla onlara karşı çıkanlar arasında uzun boylu tartışmalar olmuştur. Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa, Ahmet Mithat, Şemseddin Sami gibi yazarlar

«dilin sadeleşmesi» uğrunda çaba harcamışlardır. Dilin kurallarının saptanması, sözlüğünün yazılması, yazımının düzeltilmesi gibi sorunlar bu yazarların başlıca konuları olmuştur. Tanzimat'la birlikte Batı'ya her yönden yönelmeye başlayan toplumda dil de zamanla Batı dillerinin etki alanına girmeye başlamıştır. Üçlü bir dil olan Osmanlıca bu kez büsbütün içinden çıkılmaz bir durum almıştır. Daha doğrusu, yeni bir uygarlığa yöneliş Osmanlıcanın, o yüzyıllarca işlenmiş Osmanlıcanın, yetersiz olduğunu göstermiştir. Çağdaş kavramlar bu dille anlatılamaz olmuştur; yazarlar, özellikle çevirmenler büyük bir dil sıkıntısına düşmüşlerdir. Hele gençler, Doğu kültürünün oluşturduğu Osmanlıcayı beceremez olmuşlardır.

Bu dil kargaşasına karşı yeni girişimlerin en önemlisi 1911'de *Genç Kalemler* dergisiyle başlamıştır. «Yeni dil» üzerine tartışmalar yıllarca sürmüştür. O dönem yazarlarının özlediği dil ise bir türlü oluşmamıştır. Bundan da doğal bir şey olamazdı; çünkü:

1) Dilde özleşme isteği yöntemsiz, kişisel çalışmalardı, 2) Arap harfleriyle dil özleşmesi bağdaşacak bir iş değildi, 3) Türkçe yazı dili olarak işlenmediğinden sözcük gömüsü cılızdı.

Meşrutiyet ve onu izleyen dönemlerde zaman zaman dilin sadeleştiği olduysa da belirttiğimiz üç ana nokta olduğu yerde durdukça bundan bir sonuca ulaşılamayacağı açıktı. Alfabesi, sözcükleri, dilbilgisi, yazımı, sözlüğü ile dili bir bütün olarak ele almak gerekliydi. Ancak ondan sonra özleşmede başarıya ulaşılabilirdi. Hele Osmanlıca gibi karma bir dilde köklü değişime gitmeden yetkin bir dile kavuşmak hemen hemen olanaksız denecek denli uzak bir ola-

sılıktır. Bu, Cumhuriyet'te bile hemen anlaşılmış değildir; Cumhuriyet kurulmuş, Osmanlı devleti «Türkiye Cumhuriyeti» olmuştur ama okullarında Arapça, Farsça öğretimi sürüp gitmekte, Arap yazısı kullanılmaktadır; kısacası genç Türkiye'nin dili eskidir, Osmanlıcadır. Ama bu bir çelişme bile sayılmaz gerçekte, çünkü Cumhuriyet kurulmuştur bir kez, artık Türk toplumu yeni bir yoldadır; öteki alanlarda olduğu gibi dil alanında da güçlükler bir bir çözülecek, iyiye ve doğruya adım adım yaklaşılacaktır.

Nitekim de öyle olmuştur.

Atatürk devrimleri

Türk toplumu III. Selim'den beri batılılaşma çabası içindeydi. Şu var ki, Tanzimat ve Meşrutiyet bile, toplumumuzu Doğu uygarlığından bir parmakcık olsun uzaklaştırabilmiş değildi. Türk ulusunun çağdaş uygarlığa yönelişi «Atatürk devrimleri» adını verdiğimiz toplu yenileşmelerle olmuştur.

Büyük Atatürk, yurdun toprak bütünlüğünü sağlamak ve bağımsız bir ulus yaratmakla ve ona Batılı bir siyasal rejim getirmekle işinin bitmediğini biliyordu. Toplumu her yönüyle karanlıktan aydınlığa çıkarmalıydı; bunun içindir ki, düşmanla olan savaş kazanılınca hemen çağdaş uygarlığa doğru yönelen bir yol gösterdi ulusuna. Bu yolu Türk ulusunun izleyeceğini çok iyi bildiği için, «Türk ulusunun eğilimi ve kesin kararı uygarlık yolunda, durmadan, yılmadan ilerlemektir.»[11] diyordu. Türk ulusunun uygarlık yo-

11 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. I, Istanbul 1945, s. 320 (Bugünkü ... ile çevrilmiştir.)

lundaki kesin kararı, Atatürk'ün birbiri ardınca sıraladığı yenileşme atılımlarını benimsemekteki tutumunda belirmiştir. Atatürk, güvenle, «Türk ulusunun gelişmesini yüzyıllardan beri önleyen engelleri kaldırmak ve topluma çağdaş uygarlığın yasalarını ve araçlarını vermek için harcadığımız çabanın, ulusun genel onayıyle karşılandığına kuşku yoktur.»[12] demektedir.

Ünlü İngiliz tarihçisi Arnold J. Toynbee, «Mustafa Kemal'in siyasası, Türkiye'yi topluca batılılaşma yoluna koymak olmuştur. Bunda hiç bir biçimde en ufak bir ödün vermek istememiştir. 1920'lerde uygulamaya başladığı devrimci programı, belki de tarihte hiç bir ülke bu denli kısa bir zamanda, bu derecede azimli ve yöntemli bir biçimde gerçekleştirememiştir.»[13] derken, ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi, saltanatın ve halifeliğin kaldırılması, cumhuriyet, öğretim birliğinin sağlanması, giyinimde yenileşme, dinin dünya işlerinden ayrılması ve Türkçe ezan, medenî yasa, Latin rakam ve yazısı, Arapça ve Farsça öğretimine son verilmesi, dil özleşmesi, kadın hakları ve benzeri Atatürk devrimi atılımlarını bir sinema filmi gibi gözlerimizin önünden geçirivermektedir.[14] Biz bunlardan, konumuz olan «dil özleşmesi»ni inceleyeceğiz.

12 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. I, Istanbul 1945, s. 331 (Bugünkü dile çevrilmiştir.)

13 Arnold J. Toynbee: *Atatürk'ün ülkesi nasıl batılılaştı?*, Milliyet gazetesi, 29 ekim 1965. (Yazarın "Dünya ve Batı" adlı kitabının Türkiye ile ilgili bölümünden çevirme.)

14 Kronolojik sıra ve en geniş bilgi için bkz. Sami N. Özerdim: *Atatürk Devrimi Kronolojisi*, Varlık yayını, Istanbul 1966.

Dil Devrimi niçin gerekliydi?

Atatürk devrimi içinde Türkçenin özleşmesi akımının önemli bir yeri vardır. Dilimize çevrilmiş bulunan *Atatürk, Bir Ulusun Yeniden Doğuşu* adlı kitabında Lord Kinross, dil özleşmesi konusunda şöyle demektedir: «Bu reform Türklere Türklüklerini Gazi'nin öteki reformlarından daha çok sezdirdi.» Bu, gerçekten böyledir. Atatürk'e değin Türkler, Türk olduklarının bilincine varamamışlardı; örneğin «vatan şairi» Namık Kemal, «Osmanlıyız biz» diyordu. Mehmet Emin Yurdakul'un «Ben bir Türküm» demesi, ulusal edebiyat ve ulusçuluk akımı, giderek, Ziya Gökalp'ın Türkçülüğü bile Türk ulusuna Türklüğünü sezdirmiş sayılamaz. Ulus kavramının en önemli öğesi «dil»dir. Atatürk, ulusal birlikte dilin önemini çok iyi biliyordu. Osmanlıca ile yetişmiş ve koyu bir Osmanlıca kullanmış olmasına karşın, Osmanlıcanın Türk ulusunun dili olmadığını düşünüyordu. Türk toplumunun batılılaşabilmesi için gereken düşünce ortamı Osmanlıca ile doğamazdı. Ulus çoğunluğunun anlamadığı bir dil, ulusa kendi öz benliğini duyuramazdı. Üstelik Osmanlıca Doğu uygarlığının ürünü idi, bu yönden de, batılılaşma çabamıza karşı büyük bir engel sayılmalıydı.

Burada demek istediğimiz şudur: Dil değişmeden düşünce ve dolayısıyle toplum değişemez. Şu da var: Toplum değişirken dil de değişir. Demek ki, dil ile toplumsal değişim birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Atatürk'ün toplumu değiştirirken dili de değiştirmesi bunun açık bir kanıtıdır.

Dil Devrimi'nin muştucusu: Yazı devrimi[15]

Türkler, yüzyıllarca Arap harflerini kullanmışlardır. Türkçenin işlenmeyip bir kıyıya atılmasında Arap yazısının etkisi büyük olmuştur. Çünkü, Türkçenin yapısı Arap harfleriyle bağdaşmıyordu. Ayrıca, Arap harflerini kullanmak, dilimize Arapça sözcüklerin kolayca girmesine yol açmıştı; Arap yazısı ile İslâm kültürü el ele verince, Türkçe soluk alamaz olmuştu.

Türkçenin özleşebilmesi, her şeyden önce Arap harflerinin atılmasına, dilimizin yapısına daha uygun harfler bulunmasına bağlıydı. Atatürk, Arap harflerinin Türk ulusuna çok dokunca verdiğini biliyordu. Bunu, Arap harflerini atıp Latin kökenli alfabeye geçme tasarısını açıkladığı gün olan 9 ağustos 1928'de şöyle açığa vuruyordu: «Yüzyıllardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak gerekir; bu gerçeği anlamak zorundayız.»[16]

«Bizim ahenkli, zengin dilimiz yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir» diyen Atatürk, böylece, Latin kökenli Türk harflerinin Türk dilinin özleşmesine yarayacağını da duyurmuş oluyordu. Yıllarca sonra Nurullah Ataç, «Arap harfleriyle yazılan Türkçe ile Latin harfleriyle yazılan Türkçe bir değildir. Görmüyor musunuz? Latin harflerini kullanmağa başladığımızdan beri dilimiz ne kadar hızla değişti.»[17] diyecektir.

Yazı devrimi, Türkçenin özleşmesinin ilk aşamasıdır. Bu devrim, Arap ve Fars dillerinin Türkçe üze-

15 Yazı devrimi ile ilgili geniş bilgi için bkz. 1. Sami N. Özerdim: *Harf Devriminin Öyküsü*, TDK yayını, Ankara 1962., 2. Agâh Sırrı Levend: *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, TDK yayını, Ankara 1960., s. 392 - 405.

16 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. II, Istanbul 1945., s. 254.

17 Nurullah Ataç: *Söyleşiler*, TDK yayını, Ankara 1964., s. 364.

rindeki baskısını kaldırmada önemli bir gelişimdir. Latin kökenli Türk harfleriyle Arapça ve Farsça sözcükleri yazmak birtakım güçlükler gösterdiği için, artık bu dillerden Türkçeye yeni sözcükler girmesi önlenmiş oluyordu. Yeni harfler Türkçe sözcüklerin yapısına uygundu ve kolay yazmayı sağlamıştı; ayrıca okunması da kolaydı. En önemlisi de Batı uygarlığına uzanan bir köprüydü.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, «Alfabe devrimi ile Türk dilini köstekleyen büyük bir bağ ortadan kalktı.»[18] diyor, ki yazı devriminin en önemli yönü de budur. Yazı devrimi Türkçenin bağımsızlığına kavuşması yolunda kesin bir adımdır.

Yazı devrimini izleyen üç dört yıl, dil sorunlarının enine boyuna tartışıldığı yıllar olmuştur. Türkçenin bir sözlüğünün yapılması, yabancı sözcüklere karşılıklar bulunması gibi istekler ortaya atılmıştır. Tanzimat'tan beri dilin özleşmesini isteyenler, istemeyenler, yarı buçuk özleşme isteyenler, bütün yabancı sözcüklerin dilden atılmasını isteyenler... tartışıp durmuşlardır. Bütün bu kişisel istekler, çabalar yöntemli bir biçime sokulmadıkça bir sonuca ulaşılamazdı elbette. Dil sorunlarını ele alacak ve salt bu işle uğraşacak bir örgüt gerekliydi: Türkçenin sözcük gömüsünü saptayacak, sözlüğünü yapacak, dilbilgisini ortaya koyacak, yazım sorunlarını çözecek... Atatürk, yazı devrimini izleyen yıllardaki tartışmaları yakından izlemiş, herkesi bu yolda düşünmeye ve çaba harcamaya itelemiştir. Yeni Türk alfabesini düzenleyen «Dil Encümeni» 1931'de dağılınca, dil işleriyle uğraşan

18 *Atatürk ve Türk Dili*, TDK yayını, Ankara 1963, s. 104.

bir örgüte duyulan gerekseme büsbütün açığa çıkmış ve çok geçmeden «Türk Dili Tetkik Cemiyeti», bugünkü adıyle Türk Dil Kurumu doğmuştur. Böylece Türkçenin özleşmesi yolunda devrimci bilimsel çalışmalar ve «Dil Devrimi» başlamış oluyordu.[19]

Dil Devriminin ereği

Arap harflerinin atılmasını okullardan Arapça ve Farsça öğretiminin kaldırılması izledi. Bu da Dil Devrimine yönelen ikinci adım sayılabilir.

Denememizin «Dil Devrimi niçin gerekliydi?» bölümünde söylediklerimizi burada kısaca anmamız gerekiyor:

1. Osmanlıca, ulus çoğunluğunca anlaşılmayan yapay bir dildi.

2. Osmanlıca Doğu uygarlığının diliydi, batılılaşmayı engelliyordu.

3. Osmanlıca, Türk ulusuna Türklüğünü duyuramıyordu.

Yazı devrimi ile bu üç nokta büsbütün su yüzüne çıkmıştı. Artık tek çıkar yolun Türkçeye dönmek olduğu iyice anlaşılmıştı. Bunun üzerine yabancı sözcükler bir bir dilden atılmaya, yerlerine Türkçeleri kullanılmaya başlandı. Dilde özleşme bir akım durumuna gelmişti. Türkçenin sözcük gömüsünün saptanması, bir sözlüğünün yazılması o günlerde artık büyük bir gerekseme olmuştu.

19 Türk Dil Kurumu'nun kuruluşu ve çalışmaları üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Ruşen Eşref Ünaydın: *Hâtıralar*, TDK yayını, Ankara 1943; Agâh Sırrı Levend: *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, TDK yayını, Ankara 1960; *Dil Devrimi'nin 30 Yılı*, TDK yayını, Ankara 1962; *Türk Dil Kurumu Çalışmaları*, TDK yayını, Ankara 1966.

1930'da Atatürk şöyle diyordu:

«Ulusal duygu ile dil arasındaki bağ çok güçlüdür. Dilin ulusal ve zengin olması ulusal duygunun gelişiminde başlıca etkendir. Türk dili, dillerin en zenginlerinden biridir; yeter ki bu dil bilinçle işlensin.»

Ve ardından şunları ekliyordu:

«Ülkesini, yüksek bağımsızlığını korumasını bilen Türk ulusu, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.»

Harf devrimi ile başlatılan iş, bu sözlerle iyice pekiştiriliyordu. Türkçeyi bağımsızlığa kavuşturmak, çağdaş uygarlığın gerektirdiği bir düzeye çıkarmak akımı bugün bile tanıtını bu sözlerde bulmaktadır.

Atatürk'ün bu sözlerinden Dil Devriminin yönünü çıkarmak kolaydır:

1. Dil ile ulusallık arasında güçlü bir bağ vardır; dilimizin özleşmesi bunun için gereklidir.

2. Türk dili zengin bir dildir, bunu iyice ortaya çıkarmak için işlenmelidir.

3. Bağımsız bir ulusun bağımsız bir dili olur, o halde Türkçe yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarılmalıdır.

Atatürk'ün Türkçenin özleşmesini bir ulusçuluk ve bağımsızlık sorunu olarak gördüğü denli bir uygarlık sorunu olarak da gördüğünü burada özellikle belirtmemiz gerekir.

Dil Devrimi ereğine ulaşmış mıdır?

Dil Devrimi başlangıçta çok hızlı bir özleşmeye yol açmıştı. Bu yüzden birtakım aşırılıklar olmuştur. Ama bu aşırılıkların Türk dilinin özleşmesine hiç bir

dokuncası olmamıştır. Osmanlıcanın Türk dili üzerindeki baskısı ancak aşırı bir özleşme ile yıkılabilirdi; nitekim de öyle olmuştur. Dil bir ara kısırlaşıyormuş gibi görünmüştü ama gerçekte kısırlaşan Türkçe değil Osmanlıca idi; Türkçe ise yeni yeni soluk almaya başlıyordu. Hem, Dil Devrimi Türkçeye soluk aldırmak için yapılmıştı. «Dil Devriminin amacı, Türk dilinin kısırlaştırılması değil, genişletilmesidir.»[20] diyordu Atatürk. Çağlar boyunca savsaklanan Türkçeyi ancak yöntemli bir çaba zenginleştirebilirdi: Bu yöntemli çaba da «Dil Devrimi» idi. Dil Devrimi, Türkçenin özleşmesine hız ve bilinç getirmiştir.

Türkçe, o «kısırlaştı» sanıldığı dönemde bağımsızlığının ilk adımını atmıştır. O günden bu yana geçen sürede ise, değişen düşüncenin gereksediği bütün kavramları edinme yolunda büyük bir gelişim göstermiştir. Son yıllarda yabancı dillerden çok sayıda yapıt çevriliyor dilimize; bunda Türkçemizin, ana dilimizin yabancı dillerdeki kavramları karşılayabilme gücünün payını bilmeliyiz. Dilimizin yabancı dillerdeki sözcükleri, kavramları karşılar bir olgunluğa, yetkinliğe geldiğini bu çevirilerden daha iyi ne gösterebilir? Çünkü çeviri, eninde sonunda gelir dile, dilin yetkinliğine dayanır.

Yukardaki «Giriş» bölümünde söylediklerimizi burada yeniden söylemek gereğini duymadan, diyebiliriz ki, Dil Devrimi ilk ereğine ulaşmıştır: Türkçeyi yabancı diller boyunduruğundan çok büyük ölçüde kurtarmıştır. Doğu düşüncesinin dili olan Osmanlıca bir daha dirilmemek üzere ölmüştür. Kalan birkaç

20 M. Baydar: *Atatürk Diyor ki*, Varlık yayını, Istanbul 1951, s. 97.

yüz ölümcül Osmanlıca sözcük bu gerçeği değiştiremez. Ancak, Batı uygarlığına yönelmemizle birlikte dilimize dolmaya başlayan Batılı sözcükleri de dilimiz için önemli bir çekince olarak görmemiz gerekir. Şu var ki, Türkçenin özleşmesini benimseyen genç kuşaklar, bu çekinceyi önleyecek bir güvence olarak düşünülmelidir.

Dil Devrimi, Batı uygarlığına yönelen toplumumuzun bir gereksemesinden doğduğu için, bugüne gelmiştir ve bundan sonra da, Türk diline olan katkısını sürdürecektir. Başlarken de söylediğimiz gibi Türkçe, günümüz Türk yazarlarının elinde en güzel ürünlerini vermektedir. Pek az sayıda eskiye bağlılar dışında, Türkçenin bugünkü durumundan yakınan, eski dilin, bugünkünden daha yetkin olduğunu ileri süren yoktur. Dil Devrimi, bize bugünkü Türkçeyi kazandırdığı gibi, gelecekteki Türkçeyi de, gelecekteki daha yetkin, öz Türkçeyi de muştulamaktadır.

Dil Devrimi'nin sözlüğü

Biz, bu denemeye Dil Devrimi'yle dilimize kazandırılmış sözcüklerin bir sözlüğünü ekliyoruz ve yukardan beri söylediklerimizi onunla belgeliyoruz. Dil Devrimi'yle Türkçemize kazandırılan sözcüklerin yalnızca bunlar olmadığını da düşünmemiz gerekir: Çok bilinen ve bir başka Türkçe sözlükte bulunabilecek olanları sözlüğümüze almamaya çalıştık. Sonra, unutulanların da bulunabileceği açıktır. Sözlük, ilk sayfasından son sayfasına değin bir «deneme» olarak düşünülmelidir.

Ali PÜSKÜLLÜOĞLU

İKİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜK

AÇIKLAMALAR

Sözlüğün adı üzerine

Genel dile girmiş öz Türkçe sözcükler yanında pek çok bilim terimini de vermesi bakımından bu sözlüğe, ilk baskıda, *Öz Türkçe Sözcükler ve Terimler Sözlüğü* adını vermiştik. Bugün %50 genişletilmiş olarak onu yeniden sunarken, hem kapsamı hem de kısalığı yönünden, bu kez *Öz Türkçe Sözlük* demeyi yeğledik.

Sözlüğün ereği

Bu sözlüğün ereği Dil Devrimi'yle dilimize kazandırılmış sözcükleri öğretmektir. Bunun için de Dil Devrimi ile Türkçeye kazandırılmış bütün sözcükleri kapsamaya çalışmıştır. Bu sözlükteki sözcüklerin pek çoğu başka hiç bir sözlükte yoktur ve ilk kez bu sözlükle «sözlüğe girmiş» olmaktadırlar. Ama yalnızca bu nitelikteki sözcüklerle yetinilmemiş, «acımak» gibi, «ırmak» gibi bilinen sözcüklere de yer verilmiştir ve bunda, «merhamet etmek», «nehir» gibi yabancı karşılıklarının kullanımlarını önlemek, Türkçelerini ansıtmak ereği güdülmüştür. Ayrıca, sözlüklerde bulunmadığı için anlamları karıştırılan, yanlış kullanılan sözcükleri de göz önüne koymak, böylece onların yanlış kullanılışlarını önlemek de bu sözlüğün erekleri arasındadır.

Ancak, bu arada bir yöne değinmek gerekir. Son yıllarda, kökünün yabancılığı unutulmuş olmakla birlikte bu yabancı köklere getirilmiş Türkçe eklerle kurulan ya da yabancı bir söz-

cükle Türkçe bir sözcüğün bileşiminden oluşan bir bileşik sözcük, dilin kullanım alanında görülmektedir. Bu sözcükler, aşağı yukarı şunlardır:

anamal (sermaye, kapital), *anamalcı* (sermayedar, kapitalist), *anamalcılık* (sermayecilik, kapitalizm), *canlıcılık* (animizm), *cankurtaran* (ambulans), *cinsel* (cinsî), *cinsellik* (cinsiyet), *dinsel* (dinî), *eşcinsel* (homoseksüel), *eşçinsellik* (homoseksüellik), *horgörü* (istihkar), *hoşgörü* (müsamaha, tolerans), *hoşgörülü* (müsamahakâr), *hoşgörüsüz* (müsamahasız), *hoşgörüsüzlük* (müsamahasızlık), *insanbiçimcilik* (antropomorfizm), *insanbilim* (antropoloji), *insancı* (hümanist), *insancıl* (hümanist), *insancılık* (hümanizm), *insaniçinci* (antroposantrist), *insaniçincilik* (antroposantrizm) *insanüstü, pay* (hisse), *paydaş* (hissedar), *paydaşlık* (hissedarlık), *paylaşım* (paylaşma), *rastlantı* (tesadüf), *rastlantısal* (tesadüfî), *ruhbilim* (psikoloji), *ruhbilimci* (psikolog), *ruhbilimsel* (psikolojik), *ruhçözümü* (psikanaliz), *ruhçözümsel* (psikanalitik), *ruhçözümcü* (psikanalist), *ruhsal* (ruhî), *siyasa* (siyaset, politika), *siyasacı* (siyasetçi, politikacı), *siyasacılık* (siyasetçilik, politikacılık), *siyasal* (siyasî, politik), *zorunlu* (mecburi), *zorunluluk* (mecburiyet) vb.

Bu sözcüklerin sözlüğe alınıp alınmaması üzerinde durulmuş, Dil Devrimi'nden bu yana dilimize giren sözcükleri saptamayı erek edinen bir sözlükte, bu sözcüklerin de bulunmaları gerektiği kanısına varılmıştır.

İki sözlük bir arada

Sözlük incelenince görülecektir ki, bu sözlük bir değil iki sözlüktür: Biri tanımlı ve tanıklı bölüm, öteki yabancı sözcüklerin Türkçe karşılıklarını veren kılavuz bölüm. «Kılavuz» bölüm, yabancı sözcükleri kullanmaktan kaçınmak isteyenlere yararlı olacaktır. Söz konusu bölümde, yabancı sözcüklerin Türkçe karşılıklarını verirken, onların yanlış kullanımlarını önlemek için, hangi anlamlarda kullanılabilecekleri gösterilmiştir: Türkçe karşılıkların üzerine konulan küçük punto rakamlar, «Sözlük» bölümünde o sözcüklerin anlam numaralarıdır. Örneğin «adabımuaşeret»i kullanmak istemeyen, sözlüğün *Karşılıklar Kılavuzu* bölümünü açacak ve orada bunun Türkçe karşılığının

«görgü'» olduğunu görecektir. «Görgü» sözcüğünün üstündeki küçük punto ile gösterilen rakam, sözcüğün ancak birinci anlamının «adabımuaşeret» yerine kullanılabileceğini belirtmektedir.

Tanıklı bir sözlük

Bu sözlüğün, «Dil Devrimi'nin sözlüğü olmak», «iki sözlük niteliği taşımak», «hiç bir sözlükte bulunmayan öz Türkçe sözcükleri kapsamak» gibi özellikleri yanında, onu öteki sözlüklerden ayıran önemli bir özelliği daha vardır: «Tanıklı bir sözlük» olmak.

Tanıklar, en yaşlısından en gencine değin pek çok Türk yazarının yazıları taranarak seçilmiştir.

Sözlüğü «tanıklı bir sözlük» olarak düzenlemekte iki erek güdülmüştür: 1) Sözcüklerin nasıl kullanıldığını göstermek, 2) ve özellikle, Dil Devrimi'nin dilimize kazandırdığı sözcüklerin yaşlı, genç, ilerici, gerici herkesçe kullanıldığını belgelemek.

Ayrıca, tanıklı bir sözlüğün güvenilir bir sözlük olacağı da düşünülmüştür.

Sözcüklerin yazılışı

Sözcüklerin yazılışında Türk Dil Kurumu'nun *Yeni Yazım Kılavuzu*'na uyulmuştur.

Sözcükleri açıklamada uygulanan yöntem

Sözcüklerin dilbilgisinde hangi söz bölüğünden oldukları kısaltmalarla gösterilmiştir. Ancak, mastar durumundaki sözcüklerde buna gereklik görülmemiştir.

Terim niteliğindeki sözcüklerin hangi bilim terimi olduğu kısaltmalarla belirtilmiştir.

Sözcüklerin bütün anlamları göz önüne alınmakla birlikte kimi zaman az bilinen anlamları ya da yeni kazandıkları anlamlar verilmekle yetinilmiştir. Örneğin «kuşak» sözcüğünün «bele sarılan uzun ve enli kumaş», «sağlamlığını artırmak için, bir şeyin çevresine geçirilen bağ» gibi çok bilinen anlamları alınma-

mış, matematikte, coğrafya ve gökbilimde aldığı anlamlarla Arapça «nesil» sözcüğünü karşılayan anlamı verilmiştir. Bu yola, sözlüğün oylumunu artırmamak için baş vurulmuştur.

Bir'den çok anlamları bulunan sözcüklerin her anlamı numaralanmıştır. Anlamlardaki küçük ayrımlar kimi zaman da noktalı virgülle ayrılmıştır.

Tanımlarda çok anlamlı sözcükler geçince hangi anlamın söz konusu edildiği o sözcüğün üst yanına ufak punto rakamla numarası yazılarak belirtilmiştir. Örneğin, «**tepkili** *s. fiz.* tepki[3] ile çalışan.» gibi.

Bir'den çok sözcükten oluşan terimler kavramda temel olan sözcüğün bulunduğu maddeye alınmış ve bunlar madde başı sözcüğün tanımlarından sonra araya konulan bir (⊙) işaretiyle ayrılmıştır. Örneğin «duyum ikiliği», «duyum yitimi» terimleri «duyum» maddesinde gösterilmiştir. Böyle bir'den çok sözcüklü terimler kimi zaman ilk sözcüğüne göre de sıralanmış ve o zaman «bkz.» denmiş, terimin bulunduğu madde gösterilmiştir. Örneğin, «*örtülü ödenek* bkz. *ödenek*», «*konut dokunulmazlığı* bkz. *dokunulmazlık*» gibi. Onun için, böylesi durumlarda, terimleri her iki yerde de aramalıdır; o zaman birinden birinde bulunacaktır.

Köşeli ayraç içindeki sayılar

Maddelerdeki köşeli ayraç içindeki sayılar, madde başı sözcüklerin ya da maddelerdeki terimlerin yabancı dillerdeki karşılıklarını göstermektedir. Sözcüklerin tanımından ve verilen tanık tümceden anlamın iyice kavranamadığı durumlarda sözlüğün *Karşılıklar Kılavuzu* bölümünde o sayının gösterdiği yabancı sözcüğe ya da sözcüklere bakılmalıdır.

Madde başı sözcüğün ya da madde içindeki terimlerin yabancı birkaç sözcüğü karşıladığı durumlarda her yabancı sözcük için ayrı sayı verilmiştir ve bu sayılar birbirinden noktalı virgülle ayrılmıştır.

Dizgide tutulan yol

Madde başı sözcükler siyah, tanımları düz harflerle dizil-

miş, yazarlardan seçilmiş tanık tümcelerde italik kullanılmıştır. Bunlarda geçen tanık sözcükler ise, ilk bakışta göze çarpması için düz harflerle gösterilmiştir.

Sözcüklerin türlü anlamlarını sıralayan numaralar siyah, hangi söz bölüğünden olduklarını gösteren kısaltmalarla bilim adları kısaltmaları italik dizilmiştir.

Yazarlardan seçilen tanık tümceler, kimi zaman, yer tutmasın diye kısaltılmıştır. Böyle durumlarda, tanık tümcenin baş yanı alınmamışsa tümce küçük harfle başlatılmış, ortadan atlama yapılmışsa, yeri üç nokta ile gösterilmiş, sondan atlanan sözcükler ise yazar adı kısaltmasından önce konulan uzunca bir çizgi ile belirtilmiştir. Örneğin: «bölgesel *denge – Al.*» gibi.

KISALTMALAR

I. Yazar adları kısaltmaları

AA.	Doç.Dr. Aydın Aybay
AB.	Asım Bezirci
AC.	Ayhan Can
AD.	Atillâ Dorsay
AdB.	Adnan Binyazar
AG.	Akşit Göktürk
Aİ.	Abdi İpekçi
Aİn.	Ahmed İnan
AK.	Prof. Dr. Abdullah Kızılırmak
AKa.	Ahmet Kabaklı
AKı.	Prof. Dr. Ahmet Kılıçbay
AKö.	Ahmet Köklügiller
AKT.	Ahmet Kutsi Tecer
AMD.	Ahmet Muhip Dranas
AN.	Aziz Nesin
AO.	Ahmet Oktay
AÖ.	Adnan Özyalçıner
AP.	Ali Püsküllüoğlu
AS.	Atillâ Sarp
AŞE.	Ahmet Şükrü Esmer
AT.	Adnan Turani
AtÖ.	Atilla Özkırımlı

BA. Prof. Dr. Bedia Akarsu
BAy. Behzat Ay
BE. Bülent Ecevit
BF. Burhan Felek
BFA. Bedii Faik (Akın)
BN. Behçet Necatigil
BNE. Prof.Dr. Bülent Nuri Esen
BK. Bilge Karasu
BO. Bertan Onaran
BS. Prof. Dr. Bahri Savcı
BSŞ. Doç. Dr. Bekir Sıtkı Şaylı

CAK. Ceyhun Atuf Kansu
CB. Cihat Baban
CK. Cahit Külebi
CKır. Coşkun Kırca
COT. Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil
CS. Cemil Sena
CSı. Cavit Sıdal
CSS. Cemal Süreya Seber
CÜ. Celâl Üster

ÇA. Çetin Altan
ÇÖ. Doç. Dr. Çetin Özek

DA. Doğan Avcıoğlu
DğÖ. Doğan Özgüden
DN. Doğan Nadi
DÖ. Demir Özlü

EA. Dr. Erdoğan Aydoğan
EC. Edip Cansever

EÇ. Prof. Dr. Edip Çelik
EG. Ecvet Güresin
EK. Emre Kongar
EmÖ. Emin Özdemir
EÖ. Erdal Öz

FA. Feridun Akkor
FB. Fakir Baykurt
FE. Ferit Edgü
FHD. Fazıl Hüsnü Dağlarca
FK. Feyyaz Kayacan
FKT. Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş
FO. Fahir Onger
FRA. Fallh Rıfkı Atay
FY. Faruk Yener

GA. Gülten Akın
GAy. Gürkal Aylan
GE. Gökhan Evliyaoğlu
GT. Güven Turan

HD. Hikmet Dizdaroğlu
HDa. Dr. Hayri Davas
HÖ. Dr. Halis Özgü
HÖz. Hilmi Özgen
HT. Haldun Taner
HVV. Ord. Prof. Dr. Hıfzı V. Velidedeoğlu

IHB. Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu

İA. Prof. Dr. İlhan Arsel
İHD. İsmail Hâmi Dânişmend

İK. İsmet Kür
İS. İlhan Selçuk
İZE. İsmet Zeki Eyüboğlu

KA. Kazak Abdal
KB. Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu.
KE. Kenan Esengin
KK. Kadircan Kaflı
KT. Kemal Tahir

MA. Prof. Dr. Muammer Aksoy
MAA. Mehmet Ali Aybar
MAnd Metin And
MB. Murat Belge
MBa. Mehmet Barlas
MCA. Melih Cevdet Anday
MD. Mehmet Doğan
ME. Metin Eloğlu
MEL. Mehmet Emin Lebe
MF. Memet Fuat
MG. Prof. Dr. Macit Gökberk
MK. Doç. Dr. Mehmetcan Köksal
MRG. Mahmut Ragıp Gazimihal
MRİ. M. Rauf İnan
MS. Mehmet Seyda
MuS. Muzaffer Sencer
MüS. Mümtaz Soysal

NA. Nurullah Ataç
NeA. Prof. Dr. Nermin Abadan
NFK. Necip Fazıl Kısakürek
NN. Nadir Nadi

NNT. Nizamettin Nazif Tepedelenli
NÖ. Nijat Özön
NS. Necdet Sançar
NSB. Nihad Sami Banarlı
NŞK. Prof. Dr. Nurettin Şazi Kösemihal
NT. Nurettin Topçu
NU. Prof. Dr. Nermi Uygur

OA. Oktay Akbal
OH. Orhan Hançerlioğlu
OK. Osman Köksal
OS. Oya Sencer
OT. Prof. Osman Turan

ÖAA. Ömer Asım Aksoy
ÖN. Doç. Dr. Özdemir Nutku

PS. Peyami Safa

RA. Prof. Dr. Rasim Adasal
RCU. Refi' Cevat Ulunay
RE. Refik Erduran
RI. Rıfat Ilgaz
Rİ. Prof. Dr. Reşat İzbırak
RM. Rauf Mutluay
RÜ. Prof. Dr. Ragıp Üner

SA. Sina Akşin
SB. Salâh Birsel
SD. Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer
SE. Sabahattin Eyuboğlu
SEd. Doç. Dr. Seyfullah Edis

SG. Sait Güran
SGA. S. Günay Akarsu
SGü. Sami Gürtürk
SH. Selâhattin Hilâv
SI. Prof. Dr. Sadi Irmak
Sİ. Selim İleri
SK. Doç. Dr. Sevinç Karol
SKA. Sabahattin Kudret Aksal
SLM. Prof. Dr. Seha L. Meray
ST. Sezer Tansuğ

TA. Tahir Alangu
TAğ. Tektaş Ağaoğlu
TDK. Tarık Dursun K.
TNG. Tahir Nejat Gencan
TÖ. Turgut Özakman
TS. Tahsin Saraç
TY. Tahsin Yücel
TZT. Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya

VH. Prof. Dr. Vecihe Hatiboğlu

YK. Yaşar Kemal
YKK. Yakup Kadri Karaosmanoğlu
YNN. Yaşar Nabi Nayır

ZVT. Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan

II. Öteki kısaltmalar

a. ad (isim)
adf. ad-fiil

anat. anatomi terimi
ask. askerlik terimi

bağ. bağlaç
bitk. bitkibilim (botanik) terimi
biy. biyoloji terimi
bkz. bakınız

coğr. coğrafya terimi

dilb. dilbilim ve dilbilgisi terimi

e. edat
eğitb. eğitbilim (pedagoji) terimi

fels. felsefe terimi
fiz. fizik terimi
foto. fotoğrafçılık terimi

gökb. gökbilim (astronomi) terimi

ha. halk ağzından

kim. kimya terimi

mant. mantık terimi
mat. matematik terimi
mec. mecaz olarak
meteor. meteoroloji terimi
müz. müzik terimi

ruhb. ruhbilim (psikoloji) terimi

s. sıfat
sesb. sesbilim terimi
sine. sinema terimi

tar. tarım terimi

tec. tecim (ticaret) terimi
tıp. tıp terimi
tiy. tiyatro terimi
toplb. toplumbilim (sosyoloji) terimi
töreb. törebilim (ahlâkbilim) terimi
tüze. tüze (hukuk) terimi

ünl. ünlem

vb. ve benzeri, ve bunun gibi, ve başkaları

yaz. yazın (edebiyat) terimi
yerb. yerbilim (jeoloji) terimi

zf. zarf
zool. zooloji terimi.

A

abartı bkz. **abartma**

abartılı bkz. **abartmalı**: «*Genellikle toplumun coşkusuna,* abartılı *düşlerine katılmaz yazar.–AdB.*»

abartma *a.* bir olayı, bir şeyi olduğundan daha çok gösterme. [1571; 1574]: «*Filmde gerçekleri acılaştıran tek bir* abartma *yok.–İS.*»

abartmacı *s.* bir olayı, bir şeyi olduğundan daha çok, daha büyük gösteren (kimse). [1572]: «*Kimi insan gürültücü,* abartmacı *olur–İS.*»

abartmacılık *a.* bir olayı, bir şeyi olduğundan daha büyük gösterme işi. [1573]

abartmak bir olayı, bir şeyi olduğundan daha çok göstermek. [1575]: «*üstelik* abartarak, *büyüterek–AB.*»

abartmalı *s.* abartılmış; olduğundan daha büyük gösterilmiş. [1576]: «*Seksin...* abartmalı *ve aşırı bir biçimde yer tuttuğu son yılların bu tür sinema anlayışı–AD.*»

acıma *a.* **1** başkasının uğradığı ya da uğrayacağı üzücü bir halin önüne geçme isteğini duyma. [1371] **2** acımak eylemi.

acımak 1 başkasının uğradığı ya da uğrayacağı üzücü bir halin önüne geçme isteğini duymak. [1372] **2** acılı, ağrılı olmak. **3** başkasının zavallılığından ya da yıkımından dolayı acı duymak.

acımasız *s.* acımaz, katı yürekli [1373; 2721]: «*İşte o zaman* acımasız *kıral yumuşar–NU.*»

acımasızlık *a.* acımazca davranış, katı yüreklilik. [1374]: «*Buhara Cellâtları'nda sayfalar boyu anlatılan öldürme olayları tam bir Sade* acımasızlığı *içinde anlatılıyor. –TDK.*»

acınmak başkası adına üzülmek, yazıklanmak, yerinmek. [473; 2436]: «Acınma*lardan, yerinmelerden yana pek zengindir ömrümüz.–NU.*»

acun *a.* kaos'a yani karmakarışık düşünülene karşıt olarak düzgün ve uyumlu düşünülen evren. [1091; 1195]: «*Sanırsınız ki yer gök yıkılmış, bütün ülke, bütün* acun *korkulu bir duruma düşmüş.–NA.*»

acunbilim *a.* evrenin yapısını ve gelişimini inceleyen bilim. [1194]

acunsal *s.* **1** acuna, evrene değ-

gin. **2** *a. gökb.* güneşin doğması ya da batması ile aynı zamana rastlayan yıldız doğması ya da batması (olayı). [1192]

açı *a.* **1** görüş; bakış noktası: «*Müslümanlık açısından bu sözde kardeşlerimiz–HVV.*» **2** *mat.* bir noktadan çıkan iki doğru arasındaki açıklık [2731]: «*Kesişen iki doğru arasındaki düzlem parçasına açı denir.–AK.*» ⊙ **açı çekimi** *sine.* alışılmamış bir açıdan yapılan çekim.

açıklama *a.* **1** bir sorunun ana noktalarını açıkça söyleyip belirtme. [1055] **2** yanlış duyurulmuş bir bilginin doğrusunu bildirerek düzeltme: «*bir* açıklama *yapmak–Al.*» **3** gizli bir bilgiyi açığa vurma. **4** *sine.* bir filmin görüntüleri üzerine bilgi verici konuşma. **5** *coğr.* bir olayı, ilgili bilimin kurallarına dayanarak ortaya koyma, çözme işi; örneğin, bir yerdeki sıra sıra kum tepelerinin oluş nedenlerini ortaya koyma bir açıklamadır. [1055]

açıklamak bir sorunun ana noktalarını açıkça söyleyip belirtmek, iyice anlatmak. [1056]

açık oturum bkz. **oturum**

açılama *a. sine.* güç bir sahnenin değişik açılardan saptanması, ki o sahnenin çevrilmesinde işi sağlama bağlamak ereğiyle baş vurulur.

açılım *a.* **1** açılma işi: «*Nitekim dilimiz... genç çevirmenlerin elinde yeni bir* açılım *ve gelişme içinde.–EmÖ.*» **2** *gökb.* bir yıldızla gök ekvatoru arasındaki uzaklık, ki bu uzaklığın kuzeye doğru olanı artı, güneye doğru olanı da eksi imiyle ölçülür. Güneşin bir yıldaki açılımı –23 derece 27 dakikadan +23 derece 27 dakikaya değin değişir. [943]

açımlama *a.* bir sorunu ya da konuyu ele alıp en ince noktalarına değin bütün ayrıntılarıyla gözden geçirme. [2574; 2584]: «*Bugün Marxçı felsefe... Marx'ın el yazmalarındaki düşünceleri* açımlama*ya girişecekse bütün bunları... çağdaş bilimden de yararlanarak yapmalıdır. –CÜ.*»

açımlamak bir sorunu ya da konuyu ele alıp en ince noktalarına değin bütün ayrıntılarıyla gözden geçirerek anlatmak. [2575; 2585]

açınım *a.* **1** bkz. **açınma**: «*Tabiat, Tanrı'da tam bir birlik halinde birleşmiş olanın bir* açınımı (explicatio), *bir evrimidir–MG*». **2** *mat.* bir yüzeyin bir düzlem üzerine serilmesi.

açınma *a.* gelişme. [953]: «*Tabiat. Tanrıda tam bir birlik halinde birleşmiş ola-*

nın bir açınımı, evrimidir–tıpkı çizginin noktanın gelişmesi; gerçeğin, imkânın açınması *olduğu gibi.–MG.*»

açınmak bkz. **gelişmek**

açınlama *a. fels.* Tanrıca verilen esin. [2658]: «Açınlama *da Tanrının istem ve özünün bir dile gelmesi olduğu için, tek doğru olandır.–MG.*»

açınsama *a. coğr.* bir yerin özelliklerini ortaya çıkarmak üzere araştırma ve inceleme yapma işi. [1014]

açınsamak *coğr.* bir yerin özelliklerini ortaya çıkarmak üzere orada araştırma ve inceleme yapmak. [1015]

açıortay *a. mat.* bir açıyı, birbirine komşu ve eşit iki açıya ayıran yarım doğru.

açısal *s.* açıca, açı ile ilgili.

açkı *a.* **1** bir kilidi açıp kapamak için kullanılan aygıt. [123] **2** demircilikte delik büyütmekte kullanılan aygıt. **3** her türlü açma aygıtı.

ad *a.* bir kişiyi, bir şeyi anlatmaya, usa getirmeye yarayan, varlıkları tanıtmak için verilmiş sözcük. [986]: «*Kişilerin* ad*larıyle soyadları da özeldir.–TNG.*» ⊙ **özel ad** *dilb.* tek bir varlığa verilmiş olan ad. [672]: «*Yeryüzünde Turgut, Yalçın, Sevim, Ahmet adlı birçok kişinin bulunması bu sözcükleri* özel ad *olmaktan çıkarmaz–TNG.*» ⊙ **somut adı, somut ad** *dilb.* var oldukları duyu yolu ile saptanabilen varlıklara verilen ad. [1254; 1699] ⊙ **soyut adı, soyut ad** *dilb.* özdek olmayan, ancak usla tasarlanan varlıklara verilen ad. [1585]

adak *a.* bir dileğin yerine gelmesine yardımı olsun diye kutsal ölüler, Tanrı vb. adına kurban kesme, mum yakma, aç doyurma gibi eylemler ya da adanılan şeyler. [1823]: «*Yalnız, tanrıları sayma, birtakım bencil motiflerden doğma manasız tapınmalar,* adaklar *adamak, sunular sunmak şeklinde olmamalı–MG.*»

adamak bir dileğin yerine gelmesine yardımı olsun diye, kutsal ölüler, Tanrı vb. adına kurban kesme, mum yakma, aç doyurma gibi eylemlere niyetlenmek. [1824]: «*Yalnız, tanrıları sayma, birtakım bencil motiflerden doğma manasız tapınmalar, adaklar* adamak, *sunular sunmak şeklinde olmamalı–MG.*»

aday *a.* herhangi bir görev ya da iş için kendini ileri süren ya da başkalarınca ileri sürülen kimse. [1782] : «*partilerden birinin* adayı *başkan olacaktı.–TZT.*»

adaylık *a.* aday olarak kendini ileri sürme ya da sürülme.

gin. **2** *a. gökb.* güneşin doğması ya da batması ile aynı zamana rastlayan yıldız doğması ya da batması (olayı). [1192]

açı *a.* **1** görüş; bakış noktası: «*Müslümanlık* açısından *bu sözde kardeşlerimiz–HVV.*» **2** *mat.* bir noktadan çıkan iki doğru arasındaki açıklık [2731]: «*Kesişen iki doğru arasındaki düzlem parçasına* açı *denir.–AK.*» ⊙ **açı çekimi** *sine.* alışılmamış bir açıdan yapılan çekim.

açıklama *a.* **1** bir sorunun ana noktalarını açıkça söyleyip belirtme. [1055] **2** yanlış duyurulmuş bir bilginin doğrusunu bildirerek düzeltme: «*bir* açıklama *yapmak–Aİ.*» **3** gizli bir bilgiyi açığa vurma. **4** *sine.* bir filmin görüntüleri üzerine bilgi verici konuşma. **5** *coğr.* bir olayı, ilgili bilimin kurallarına dayanarak ortaya koyma, çözme işi; örneğin, bir yerdeki sıra sıra kum tepelerinin oluş nedenlerini ortaya koyma bir açıklamadır. [1055]

açıklamak bir sorunun ana noktalarını açıkça söyleyip belirtmek, iyice anlatmak. [1056]

açık oturum bkz. **oturum**

açılama *a. sine.* güç bir sahnenin değişik açılardan saptanması, ki o sahnenin çevrilmesinde işi sağlama bağlamak ereğiyle baş vurulur.

açılım *a.* **1** açılma işi: «*Nitekim dilimiz... genç çevirmenlerin elinde yeni bir* açılım *ve gelişme içinde.–EmÖ.*» **2** *gökb.* bir yıldızla gök ekvatoru arasındaki uzaklık, ki bu uzaklığın kuzeye doğru olanı artı, güneye doğru olanı da eksi imiyle ölçülür. Güneşin bir yıldaki açılımı –23 derece 27 dakikadan +23 derece 27 dakikaya değin değişir. [943]

açımlama *a.* bir sorunu ya da konuyu ele alıp en ince noktalarına değin bütün ayrıntılarıyle gözden geçirme. [2574; 2584]: «*Bugün Marxçı felsefe... Marx'ın el yazmalarındaki düşünceleri* açımlama*ya girişecekse bütün bunları... çağdaş bilimden de yararlanarak yapmalıdır.–CÜ.*»

açımlamak bir sorunu ya da konuyu ele alıp en ince noktalarına değin bütün ayrıntılarıyle gözden geçirerek anlatmak. [2575; 2585]

açınım *a.* **1** bkz. **açınma**: «*Tabiat, Tanrı'da tam bir birlik halinde birleşmiş olanın bir* açınımı (explicatio), *bir evrimidir–MG*». **2** *mat.* bir yüzeyin bir düzlem üzerine serilmesi.

açınma *a.* gelişme. [953]: «*Tabiat, Tanrıda tam bir birlik halinde birleşmiş ola-*

ağırbaşlılık *a.* ağırbaşlı olanın hali ya da ağırbaşlıya yaraşan davranış. [303; 2663]: «*Kendilerini günün heyecanına kaptırmazlar*, ağırbaşlılık, *olgunluk baş nitelikleridir.–OA.*»

ağış *a. fiz.* su buğunun ve başka gazların yerden havaya doğru çıkışı; **yağış** karşıtı.

ağıt *a.* **1** *yaz.* ölen bir kimsenin iyiliklerini ve onun ölümünden dolayı duyulan acıları sayıp dökmek üzere yazılan yazı ya da okunan ezgi. [1376] «*Şeyh Galip bile... dokunaklı bir* ağıt *yazmadan duramamış–CK.*» **2** Ağlama. [1819]

ağlatı *a. tiy.* konusunu efsanelerden ya da tarihsel olaylardan alan, yıkımlı sonuçlarla bağlanan çok acıklı tiyatro yapıtı, ki insanoğlunun tutkularını ve kaygılarını gösterir. [495; 2612; 2613]: «*Euripides'i epeyce okudum, severim onun* ağlatılarını.–*NA.*»

ağlatısal *s.* **1** ağlatı ile ilgili. [2614] **2** çok acıklı. [529]

ağsı *s. anat.* ağ görünüşünde olan, ağ gibi örülmüş nesne.

ağu bkz. **ağı** : «*Gülbahar bunu düşündükçe yüreğine* ağu *gibi bir acı doluyordu.–YK.*»

akaç *a.* bir yerde birikip kalan sıvıları dışarıya akıtmada kullanılan boru, oluk ya da buna benzer araç.

akaçlama *a.* akaçlamak işi. [385]

akaçlamak **1** *coğr.* akaçlar açarak bataklık kurutmak ya da bir yerde birikmiş suları dışarı akıtmak. **2** *biy.* kanı ya da irini akıtmak için yaranın içine boru sokmak. [385; 2439]

akak *a. ha.* su gibi akışkan şeylerin geçip gitmesine yarayan akımlık. [1331]

akanyıldız *a. gökb.* ve *coğr.* geceleri gökte ara sıra görülen hızla geçip giden ışıklı nokta, ki bunlar göktaşlarıdır ve yeryüzüne düştükleri de olur. [2184]

akarca *a. biy.* **1** sonradan açılıp boyuna işleyen irin ya da salgı yolu. [561] **2** *coğr.* küçük akarsu.

akaryakıt *a.* benzin, mazot gibi sıvı yakacak. [1274]: «*Petrol gibi* akaryakıtla *tezek gibi kokaryakıt aynı zamanda kullanılırdı.–AN.*»

akı *a. fiz.* herhangi bir güç alanında belli bir düzlemin bir bölümünden geçtiği varsayılan güç çizgileri. [2101]

akım *a.* **1** hava, su gibi akışkan özdeklerin ya da elektrik gibi bir gücün herhangi bir yöne doğru akışı. **2** gidiş. [285]: «*bu değişiklik... yöntem araştırması* akımını *önleme amacını gütmektedir.–ÇA.*» **3** *coğr.* bir akarsuyun

yatağından akıp geçen su tutarının metre saniye olarak değeri.

akıntı *a.* **1** *biy.* hastalık nedeniyle bedenin herhangi bir yerinden sulu özdek akması. [2101] **2** *coğr.* havanın ya da suyun herhangi bir yöne doğru yer değiştirmesi. [285]

akışkan *s. fiz.* kendilerine özgü bir biçimleri olmayıp içinde bulundukları kabın biçimini alan ve yığın durumuna gelmeyen sıvı ya da gaz halindeki özdeklerin ortak niteliği. [2104]: «*sürgünlerden meydana gelen yeni toplum açık ve* akışkan *bir toplumdur.– CÜ.*»

akkan *a. biy.* tek çekirdekli, küçük, renksiz kan gözeciklerinden ve sıvıdan oluşan ve akkan damarlarında dolaşan ve içinde akyuvarlar bulunan renksiz sıvı. [1234]

akkor *s. kim.* ve *fiz.* akkorluk halinde bulunan. [1784]: «*bunlar büyük bir hızla fırlatıldıkları için kızıp* akkor *haline gelmişler.–MG.*»

akkorluk *a. kim.* ve *fiz.* kırmızı-ak derece denen ve yaklaşık olarak 1800 santigrat ısı derecesinde ısıtıldığı halde ergimeyen özdeğin bu sıcaklıktaki hali.

aklama *a.* **1** birinin bir işten dolayı sorumluluğu olmadığını kabul etme. [2404] **2** *tüze.* derneklerde ve ortaklıklarda görevli kurulları o çalışma dönemi için sorumluluktan kurtarma. [799]

aklamak **1** birinin bir işten dolayı sorumluluğu olmadığını kabul etmek, suçsuz ya da borçsuz olduğu yargısına varmak. [2405] **2** *tüze.* derneklerde ve ortaklıklarda görevli kurulları o çalışma dönemi için sorumluluktan kurtarmak. [802]

aklan *a. coğr.* **1** bir ülkenin denize doğru genel eğimi, ki aklan denince, bir ülkenin herhangi bir bölümündeki suların denize döküldüğü alan göz önüne gelir, örneğin, Anadolu'nun Akdeniz aklanı, Ege aklanı gibi. [1283] **2** bir dağın şu ya da bu yana alçalıp giden yanlarından her biri. **3** yağmur sularının indiği doğrultuyu gösteren ana eğim. [2046]

aklanma *a.* bir işte sorumluluğu olmadığı kabul edilme. [800]

aklanmak bir işte sorumluluğu olmadığı kabul edilmek. [801]: «*Kemal Tahir ille de* aklanmalıdır *diye tutturmak–TY.*»

akşar bkz. **akşın**

akşın *s. biy.* derisinde, kıllarında ve gözlerinde doğuştan boya özdeği bulunmadığı i-

çin her yanı ak olan (insan). [92]

aktarım *a. müz.* bir parçanın yazılı bulunduğu dizinin indirilmesi ya da yükseltilmesi, ki bir sesin durumu ya da sazın genişliği birtakım perdeleri çıkarmaya yetmeyince bu işleme baş vurulur.

aktarma *a.* bir yazıdan başka bir yazıya parça alma ya da bir yerde yayımlanmış bir yazıyı oradan olduğu gibi alarak başka bir yerde yeniden yayımlama. [877; 878]

aktarmak **1** bir yazıdan başka bir yazıya parça almak ya da bir yerde yayımlanmış bir yazıyı oradan olduğu gibi alarak başka bir yerde yeniden yayımlamak. [879]: «*Bu renkleri tabloya* aktarmak*la derinlik duygusu kolayca verilebilirdi.–SB.*» **2** *müz.* bir parçayı yazılı olduğu diziden başka bir dizide yazmak ya da çalmak.

aktöre *a. töreb., toplb.* ve *fels.* bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda bulundukları davranış kuralları. [51]: «*O, estetiğe ve* aktöreye *dayanan bir uygarlığın kurulmasını özlüyordu.–OA.*»

aktöresel *s.* aktöreye uygun. [54]: «*Ama ister* aktöresel *sosyalizmin, ister tanrıbilimin... bir görüşü olsun–CÜ.*»

akyuvar *a. anat.* kan ve akkan gibi gövde sıvılarında bulunan çekirdekli, yuvarlak göze. [1220]: «*Bu, birtakım durumlarda* akyuvar *kanseri, kanser gibi hastalıklara... yol açar.–AG.*»

alabık *s. ha.* ikiyüzlü.[1654]

alalamak beneklerle, çizgilerle ya da renklerle bezeyerek görünüşünü değiştirmek. [1099]

alan *a.* **1** açık ve geniş düz yer. [1420; 2017]: «*Sessizleşirdi* alan *ve şehrin bütün sokakları. –AÖ.*» **2** *sine.* bir alıcı merceğinin, seçik bir görüntü elde edebildiği derinlik ve genişliğin tümü. **3** *mec.* bir konu ya da çalışma çevresi: «*birbirinden başka doğrultularda gelişen araştırma* alanlarına *baş vurmayı–NU.*»

alaşım *a. kim.* madenlerin ergime yoluyle birleşmesi.[649]

albay *a. ask.* yarbaydan büyük tuğgeneralden küçük ve görevi alay komutanlığı olan üstsubay: «*Bir ordıda binbaşıdan çok* albay, *yüzbaşıdan çok yarbay bulundu mu hastalık var demektir.–İS.*»

albaylık *a. ask.* orduda yarbaylıkla tuğgenerallik arası bir aşama.

albeni *a.* gönül çeken güzellik, alım, çekicilik. [266]: «*taşıdığı elbiseyi gösteren bir* albenisi *var–İS.*»

aldangaç *s. ha.* kolayca aldatılabilen kimse.

aldatı *a.* yok olan bir şeyi varmış gibi gösterme. [741]: «*Sinemanın özel* aldatılarını *teknik olanaklarla bir tutmada sakınca görmüyorum. –GAy.*

algı *a.* **1** *fels.* anlama yeteneği. [832] **2** anlayış, seziş. **3** duyum. **4** bir duyumdan edinilen yalın bilinç:«*Duyu organları aracılığıyle başarılan bir* algıdan *başka bir şey değildir.–NU.*» **5** *tec.* satın alma. [1481]

algılama *a. fels.* bir nesnenin varlığını ya da bir olayı duyum yoluyle yalın bir biçimde bilinç alanına alma, anlama, sezme. [833]: «*derine kök salmış ayrıntıda bir* algılama *öğesi bulunmaktadır. –NÖ.*»

algılamak **1** *fels.* bir nesnenin varlığını ya da bir olayı duyum yoluyle yalın bir biçimde bilinç alanına almak. **2** anlamak, sezmek: «*Dil bir bakış, görmede bir tutum, belli bir* algılama *biçimidir.–NU.*» [834]

alıcı *a.* **1** *fiz.* bir elektrik akımını alıp başka bir güce çeviren aygıt, ki bir radyo yayınını alıp sese çeviren aygıt ya da telefonun konuşmayı alan parçası birer alıcıdır. [50] **2** *sine.* sinema filmi çevirmekte kullanılan aygıt. [1098] **3** *tec.* satın almak isteyen. [1719]: «*Neticede* alıcı *her lira için daha az mal alacak–AKı.*» **4** kendisine bir şey gönderilen kimse.

alık *s.* beceriksiz ve şaşkın.

alım *a.* **1** satın alma işi. [1481]: «*Çeşitli kamu kuruluşları, bankalar, sigortalar, sosyal tesisler kurmak için* alımlara *giriştiler.–EG.*» **2** gözü gönlü çeken güzellik, çekicilik, albeni. [266]

alımlı *s.* gözü gönlü çekecek bir güzelliği olan, albenisi olan, çekici. [268]: «*kalıcılığı öne sürülen bir eserin...* alımlı *olması gerekir.–AB.*»

alımlılık *a.* çekicilik, gözü gönlü çekecek bir güzelliği olma hali: «*Zaman, bütün* alımlılığıyle *yürüdü gene Bergama'ya.–İZE.*»

alımsız *s.* çekiciliği olmayan.

alımsızlık *a.* çekiciliği olmama hali.

alındı *a.* para ya da başka bir şeyin teslim alındığını gösteren belge. [1285]

alıntı *a.* bir yazıya bir başka yazıdan aktarılan küçük parça. [877]: «*Ancak, yazımızın okunurluğunu güçleştirmemek için,* alıntıların *sayfa ve satırlarını göstermedik.–EmÖ.*» ⊙ **alıntı yapmak** bir yazıdan baş-

ka bir yazıya birkaç tümcelik parçalar almak. [879]

alıntılama *a.* bir yazıdan başka bir yazıya birkaç tümcelik parça alma işi, alıntı yapma. [877; 878]: «Alıntılama, *alıntı sözcüğünün bir türevidir.* –*EmÖ.*»

alıntılamak bir yazıdan başka bir yazıya birkaç tümcelik parçalar almak, alıntı yapmak. [879]: «*Atatürk'ün bu konularla ilgili iki sözünü* alıntılayalım *buraya–AdB.*»

alınyazısı *a.* kişinin başına gelmesi pek çok önceden Tanrıca kararlaştırılmış olduğuna inanılan bütün haller. [1082; 1526]: «*Enver Paşa'nın* alınyazısı *da ters gitti–FO.*»

alırlık *a. fels.* algılama yeteneği. [835]

alışkı *a.* yapmaya alışılan ve bir kural gibi uyulan şey. [25; 1049]: «*gençlerimizde okuma bir türlü* alışkı *olamıyor–NA.*»

alıştırma *a.* bir işi iyi bir biçimde yapabilmek için önceden yapılan ya da yaptırılan çalışma. [428]

alkım *a. meteor.* düşmekte olan yağmur damlalarında güneş ışınlarının kırılıp yansımasıyle gökyüzünde ortaya çıkan yedi renkli bir kuşak biçimindeki görüntü, ki buna gökkuşağı, ebemkuşağı, yağmur kuşağı da denmektedir.

almaç bkz. **alıcı**[1]

alnaç *a.* **1** yüze karşı gelen yan, karşı. **2** bir yapının başlıca yüzü, önyüz. [284]

altbilinç bkz. **bilinçaltı**

altıgen *a.* ve *s. mat.* ardışık ve kapalı olarak uç uca eklenmiş altı kenardan oluşturulabilen türlü biçimler. [1668]

altık *a. mant.* tümel bir önermeye yalnız nicelik bakımından karşı gelen tikel önerme. ki örneğin «Kimi kişiler ölümlüdür» önermesi, «Bütün kişiler ölümlüdür» önermesinin altığıdır. [1727]

altkarşıt *a. mant.* birbirine yalnız nitelik bakımından karşı gelen tikel önerme, ki örneğin «Kimi kişiler bilgindirler» ile «Kimi kişiler bilgin değildirler» gibi. [2305]

altyapı *a. toplb.* insanın üretime yönelmiş çabası ve bilgisi, üretimde kullanılan araçlar, üretim yöntemleri ve ilişkilerini içine alan ekonomik temel için kullanılan genel kavram. [458]: «*İyi ama, üstyapı kurumlarındaki bu hareketi yaratan* altyapı *düzeyinde neler oldu?–BO.*»

altyapısal *s.* altyapı ile ilgili, altyapıda olan. [459]

altyazı *a. sine.* yabancı dildeki bir filmin konuşmalarının çe-

virisini görüntünün alt yanında veren yazı.

alyuvar *a. anat.* kana al rengini veren çekirdeksiz, yuvarlak küçük göze ki kanın her milimetre küpünde yaklaşık olarak beş milyondur.[1221]

amaç *a.* erek, erişilmek istenilen sonuç. [584]: «*Bu inanca göre,* tarih *Tanrı'nın* amaçlarının *bir açınlaması* (*revelation*) *sayılacağı için–CÜ.*»

amaçlamak amaç olarak almak. [1005]: «*Anna Frank, bir zaman içinde, zamanın aydınlattığı yaşam parçalarını, düşleri, duyguları saptamayı* amaçlar.–*AdB.*»

amaçlı *s.* amacı olan, ulaşmak istediği bir sonuç bulunan: «*siyasî* amaçlı *genel grevlerin–*»

amaçlılık *a.* ulaşılmak istenilen bir amacı, ereği olma hali.

amaçsız *s.* amacı olmayan, ulaşmak istediği bir sonuç olmayan, ereksiz: «*bunun* amaçsız, *içeriksiz, bir değerler kargaşalığından başka bir şey olmadığı anlaşılmıştır.–AKö.*»

amaçsızlık *a.* ulaşmak istenilen bir ereği olmama hali.

an *a. ruhb.* insanda bilinçli durumun tümü; bilincin, istem ve coşkunun karışmadığı, algılama ve düşünme bölümü. [2759]

anaerki *a. toplb.* soyda asal olan anadır diyen ve ailede çocukları ana oymağına mal eden ilkel bir toplum hali. [1257]

anaerkil *s. toplb.* anaerki düzenini temel alan. [1256]: Anaerkil *aile tipinde de yönetim ananın elindedir.–OH.*»

anamal *a.* kazanç ereğiyle kurulan tecimsel bir işe yatırılan para ya da paraya çevrilebilir nitelikte mal. [1107; 2094]: «*Artık-değerin* anamala *eklenmesi* anamal *birikimini sağlamıştır.–OH.*»

anamalcı *s. toplb.* **1** kazanç ereğiyle kurulan bir tecimsel işe para ya da paraya çevrilebilir nitelikte mal yatıran kimse. **2** anamalcılık yanlısı kimse ya da görüş. [1108; 2095; 2096]: «*Tarihsel özdekçiliğe göre* anamalcı *üretim biçiminde artık-değer anamala eklenerek anamalcılığı geliştirir–OH.*»

anamalcılık *a. toplb.* özel girişime öncelik tanıyan, üretim araçlarının özel ellerde bulunması ilkesine dayanan ekonomik ve siyasal düzen. [1109; 2097]: «Anamalcılığın *kaçınılmaz ve uyuşturulmaz çelişkisi, işveren - işçi çelişkisidir.–OH.*»

anaokulu *a.* iki yaşından büyük ama ilkokul öğrenimi çağına basmamış çocukların okul

düzenine hazırlanması için kurulmuş çocuk yuvası.

anayasa *a. tüze.* örgütlenmiş bir toplumda devletin biçimini belirten, yasama, yürütme, yargılama erklerinin nasıl kullanılacağını gösteren, yurttaşların hak ve ödevlerini ve özgürlüklerini düzenleyen ve saptayan, yasa sıralamasında en önde gelen baş yasa. [2565]

anayasacı *s.* **1** anayasadan yana, anayasa yanlısı: «*bu partinin sağ kanadı* anayasacı *bir burjuva partisi haline dönüştü*–» **2** anayasa dersi okutan, anayasa konusunda yetkili.

anayasal *s.* anayasaya uygun, anayasayla ilgili: «*tarihin koşulları, Türkiye'ye... aramaya aranmaya elverişli* anayasal *kural ve kurallar getirmiştir*–*BS.*»

anayön *a. coğr.* kuzey, güney, doğu ve batı yönlerinden her biri.

andaç *a.* bir kimseyi ya da bir olayı ansıttığı için saklanan ya da ansıtsın diye verilen şey. [231; 684; 2711]: «*İşte bir* andaçtır *bize ondan.*–*İZE.*»

andırı *a.* **1** bir şeyi usa getirmek ereğiyle yazılmış kısa not. **2** bir iş için birine yazılan kısa yazı. [1523]

andiçmek bir şeyi yapmaya ya da yapmamaya ant ile söz vermek. [2717]

angı bkz. **anı**

anı *a.* yaşanmış olgulardan belleğin sakladığı her türlü iz. [684]: «*Ataç'ın* anısına *sunulan bu kitapta*–*AP.*»

anık *s.* doğuştan yetenekli. [994; 1678]

anıklık *a.* doğuştan yeteneklilik, doğal yetenek. [993]

anımsamak bkz. **ansımak**

anıştırma *a.* bir şeyi açıkça söylemeyip üstü örtülüce anlatma. [850; 911]: «*Eliot, birçok eserlere* anıştırma*lar yapıyor*–*MB.*»

anıştırmak bir şeyi açıkça söylemeyip üstü örtülü anlatmak. [851; 912]

anıt *a.* bir olayı ya da bir kişiyi ansıtmak için dikilmiş, göze çarpacak büyüklükte heykel, sütun, mezar vb. simge niteliğindeki yapı. [2]: «*bir Osmanlı-İslâm* anıtı *olarak* –*FRA.*»

anıtlaşmak anıt haline gelmek.

anıtsal *s.* **1** anıtla ilgili. **2** çok büyük. **3** ululuğu, sağlamlığı ve güzelliğiyle gözü çeken: «*İnsanın kendi kendine çizdiği* anıtsal *portreleri*–*CÜ.*» **4** ulu. **5** önemli. [3]

anlak *a. ruhb.* anlama erki ya da işi. [2747]: «*Bir yaratıcı için* anlakça *enezdir diyemeyiz.*–*NA.*»

anlaksal *s.* anlakla ilgili, anlakta olan. [2748]

anlam *a.* bir sözcükten, bir sözden, bir devinim ya da olgu-

dan anlaşılan şey; bunların bize ansıttığı düşünü ya da nesne.[1293]: «*başka* anlam *taşımaz.–EG.*»

anlambilim *a.* sözcükleri, anlam bakımından karşılaştırmalı olarak ve bu anlamların zaman içindeki gelişim ve değişimlerini göz önünde tutarak inceleyen bilim. [2067]

anlamdaş *s.* anlamları eş olan sözcüklerden her biri. [1755; 2127]: «*Örneğin mukayese etmek, kıyaslamak, karşılaştırmak gibi* anlamdaş *sözcükler yan yana kullanılıyor. –EmÖ.*»

anlamdaşlık *a.* anlamda eş olma hali.

anlamlandırma *a.* anlam verme, yorumlama [1294]: «*ki bu davranış, yanlış* anlamlandırma*lara yol açmıştır.–AP.*»

anlamlandırmak anlam vermek, yorumlamak [1295]: «*Gerçekten, nesnel toplumsal olayları incelerken bu hareketleri, eylemleri, davranışları* anlamlandırmak *...gerekir.–NŞK.*»

anlamlı *s.* anlamı olan [1296]: «*Böylece, Anadolu insanının duygusal yapısı ve yokluk karşısındaki* anlamlı *direnişi daha iyi anlaşılacaktır.–AdB.*»

anlamlılık *a.* anlamı olma hali. [1297; 1297]: «*Freud'un bütün yapıtlarında bu tür iki* anlamlılık *vardır.–BO.*»

anlamsız *s.* anlamı olmayan, anlam verilemeyen, kendisinden hiç bir anlam çıkmayan [1298]: «*önündeki boş kâğıdın üstüne* anlamsız *biçimler çizdi. –AN.*»

anlamsızlık *a.* anlamsız olma hali [1299]: «*Bütün anlamlar* anlamsızlıklar! *Hepsi sözcüklerin elinde!–OA.*»

anlaşım *a.* anlaşma: «*Bunlar dar anlamlı olmakla birlikte en yaygın ve en genel* anlaşım *yoludur.–TNG.*»

anlaşma *a.* **1** düşünce ya da erek bakımından birleşme. **2** iki ya da daha çok yanın yapmış olduğu düşünü ya da erek birliği. [1043]: «*1954* anlaşmasına *aykırı–AŞE.*»

anlaşmak düşünce ya da erek yönünden birleşmek.

anlaşmazlık *a.* iki ya da daha çok yanın karşılaşan düşünü ve erekleri arasında ayrılıktan doğan anlaşamama.[856]: «*ve plancılar arasında ortaya çıkan* anlaşmazlık*–İS.*»

anlatı *a. yaz.* **1** anlatma ya da yapma yolu. [2653]: «*özel ve kişisel* anlatı*yla dile getirir. –AB.*» **2** gerçek ya da tasarlanmış olayları kişinin ilgisini çekecek biçimde anlatan, romandan kısa düzyazı türü. [734]: «*Roman değil,*

bir anlatı, *yazar... gerçekten olanları anlatıyor.–NA.*»

anlatım *a.* bellekte tasarlanan bir konuyu söz ya da yazı ile bildirme. [836]: «*Sanatı duyguların bir* anlatımı... *sayarlar sadece.–SKA.*»

anlatımsal *s. dilb.* anlatımı olan, anlamı olan, anlamlı. [425]: «*ve tümcelerin* anlatımsal *yanı üstünde duruyor.–AB.*»

anlayış *a.* **1** anlama biçimi, yolu. **2** anlama yeteneği. [536; 1060; 2747] **3** görüş ve inanış öğelerinin etkisi altında beliren düşünme yolu. [2761]: «*politikada yeni bir* anlayışla *olayların üstüne yürümek –İS.*» **4** halden anlama. **5** *ruhb.* ayırıcı bir nitelik olmak yönünden bellek.

anlayışlı *s.* anlayışı olan, halden anlayan, anlayış gösteren. [537]: «Anlayışlıyı *anlayışsızdan, muhterisi devlet adamından, zekiyi demagogtan ayıran bir kültür aleti. –CB.*»

anlayışlılık *a.* halden anlama, anlayış gösterme, incelik. [536]

anlayışsız *s.* anlama yeteneği olmayan, halden anlamayan, anlayış göstermeyen: «*Anlayışlıyı* anlayışsız*dan, muhterisi devlet adamından, zekiyi demagogtan ayıran bir kültür aleti.–CB.*»

anlayışsızlık *a.* anlayış yönünden zayıflık, anlayış kıtlığı, halden anlamama: «*İçerden ve dışardan gelen zorluklara,* anlayışsızlığa, *ilgisizliğe... katlanmasını bilmiş, ama saygısızlığa hayır demiştir her zaman. –SE.*»

anlık *a. ruhb* ve *fels.* bilme yetisi, usa vurma, yargılama, anlama erki. [461; 1593; 2759]: «*çünkü, konunun genişçe bir incelenmesi için, yönetmenin* anlığına *gelen sayısız bağımsız değişkenler duruk hale getirildi.–NÖ.*»

anlıkçı *s.* ve *a. fels.* «varlık düşüncedir» diyen, anlığın duyu ve istemden üstün olduğunu ileri süren (kimse ya da görüş): «*Hegel gibi birçok düşünürün sistemleri* anlıkçı*dır.–OH.*»

anlıkçılık *a. fels.* varlığın düşünceden doğduğunu ileri süren, anlığın üstünlüğünü savunan öğreti. [462]

anlıksal *s.* anlıkla ilgili, anlıkta olan. [463; 2760]: «*Bütün varlıkları* anlıksal *temele indirgeyen öğretilere–OH.*»

ansıma *a.* önce öğrenilmiş ya da olmuş bir şeyi bellekte yeniden anma. [685]: «*ne yaptığını* ansıması *imkânsız. –BK.*»

ansımak önce öğrenilmiş ya da olmuş bir şeyi bellekte yeniden anmak. [686]: «*bun-*

dan yirmi yıl önce duyduğum bir sözü ansıdım.–*NA.*»

ant *a.* **1** söz verme. **2** kutsal bilinen şeyleri tanık göstererek yapılan onama ya da söz verme. [1115; 2716]: «*törenle içtiği* anttan *sonra–NN.*»

antlaşma *a.* **1** antlaşmak eylemi. **2** *tüze.* iki ya da daha çok yanın aralarında kararlaşan ilkelere uygun olarak davranmayı kabul etmeleri, ki tüzel sonuçlar elde etmek ereğiyle devletler arasında yapılır ve görüşme, imza, onaylama olmak üzere üç dönemden geçer ve ancak yetkili organların onaylamasıyle yürürlüğe girer. [1473; 1881]: «antlaşmanın *değiştirilmesi için–AŞE.*»

antlaşmak antlaşma yapmak. [49]

araç *a.* **1** bir sonuca varmaya yarayan şey. **2** kişiler ya da şeyler arasında bağlantı görevinde olan şey. [2674]: «*yaşamak, yazmak için* araç *oluyor.–ÇA.*» **3** taşıma işine yarayan nesne: «*İstanbul'a hangi* araçla *gideceksiniz?–*»

araçlık *a.* araç olma hali: «*Geçen yazımızda... devletin... eylem ve görevlere* araçlık *ettiğini belirtmiştik.–MK.*»

arakesit *a. mat.* çizgi ya da yüzeylerin kendi aralarında ya da birbirleriyle kesişmesiyle ortaya çıkan nokta ya da çizgi: «*Bir dik koninin tepesinden geçmeyen bir düzlem ile* arakesiti *bir konikt ir.–AK.*»

aral *a. coğr.* birbirine yakın adalar topluluğu, takımada.

araştırı bkz. **araştırma**: «*Onun yaptığı kendi işinin bir yolunu bularak yücelmesi değil, önemli bir* araştırı *temeli teşkil etmesidir.–ST.*»

araştırma *a.* bir gerçeği ortaya çıkarmak ereğiyle yapılan arama işi. [2281; 2578]: «*Kuşku yok, bu yolda yapılan* araştırmalar *bize çok dar ama son derece sağlam, kesin bilgiler vermektedir.–NŞK.*»

araştırmak bir gerçeği ortaya çıkarmak ereğiyle aramalar yapmak. [2579]

ardıl *a.* **1** birinden boşalan yere geçen ya da geçecek olan. [648]: *Büyük Selçukluların* ardılları *olan bu devletlerde –MuS.*» **2** *müz.* dizin, art arda geliş.

ardışık *s.* birbiri ardından gelen, üst üste gelen, art arda gelen. [1761]: «*Bir vakitler* ardışık *olmayan, geçmiş ve geleceği içeren belirli bir 'şimdi'nin kaynağı olan bir zaman vardı.–CÜ.*»

ardışıklık *a.* birbiri ardından gelme, üst üste gelme: «*Türkçe Sözlük'te zaman şöyle tanımlanmıştır: Olayların* ardışıklığını *görerek aklımızda ya-*

rattığımız... başı ve sonu olmayan soyut kavram.–TNG.»

argın *s.* gücü tükenmiş, bitkin. [245]

arı *s.* temiz, katışıksız. [2003; 2010; 2484]: «*İzlenimciler... renkleri* arı *olarak kullanırlar.–SB.*»

arılaşma *a.* arı bir duruma gelme. [2004; 2013]

arılaşmak katışıksız bir duruma gelmek. [2005; 2014]

arılaştırma *a.* katışıksız bir duruma getirme. [2006; 2015; 2357]

arılaştırmak katışıksız bir duruma getirmek, süzmek. [2007; 2016; 2360]

arılık *a.* **1** katışıksızlık. [2009; 2012; 2485]: «*Irkının* arılığını *koruyamayan bir kavim gizel olarak ölümsüzdür. –NŞK.*» **2** *yaz.* anlatımda duruluk, yabancı sözcüklerden arınmış ve süssüz olma.

arındırma *a.* arı bir duruma getirme. [2015]: «*Bu kanadın kendini* arındırdığı *söylenebilir.–OS.*»

arındırmak arı bir duruma getirmek. [2016]

arınma *a.* kendi kendini arılaştırma; arı bir duruma gelme. [2013]: «*sonsuz ana madde içinde yeniden* arınmalarına*–MG.*»

arınmak arı bir duruma gelmek, arılaşmak. [2014]: «*Belli bir andaki toplumsal yapı zorunlu olarak ahenkli ve çatışmadan* arınmış *değildir.–EK.*»

arıtlama *a.* birinin doğru, işbilir, güvenli olduğuna tanıklık ederek işe alınsın diye başkasına salık verme ya da iyi diye tanıtma. [2601]

arıtlamak birinin doğru, işbilir, güvenilir olduğuna tanıklık ederek başkasına işe alsın diye salık vermek ya da iyi diye tanıtmak. [2602]

arıtma *a.* **1** kirden arı kılma. **2** katışıksız duruma getirme. [2357]: «*Bu* arıtma *işinin uygulamadaki adı da öz Türkçedir işte.–EmÖ.*»

arıtmak **1** kirden arı kılmak, temizlemek. **2** katışıksız duruma getirmek. [2360]: «*Türkçenin kaynağını tıkayan yabancı öğeleri* arıtmak *gerekir.–EmÖ.*»

armağan *a.* **1** birini sevindirmek ya da saymış olmak için karşılıksız verilen şey. [712]: «*Sandığında, büyükanasının ona* armağan *eylediği altın, yakut bir Kafkas gerdanlığı vardı.–YK.*» **2** bilim, sanat ve edebiyatta ve başka alanlarda açılan yarışmalarda özenli bir incelemeden sonra değerlendirmede kazananlara verilen değerli şey. [1617]: «Armağan *kazanan bir yazıdan–ÖAA.*»

armağanlamak armağan vermek: «*Paşa, beyleri divana topladı, her birisini teker teker* armağanladı.–*YK*.»

arpağ *a.* eski Türklerde din ulularının sayrıları iyileştirmek, birtakım kötülükleri savuşturmak vb. ereğiyle yaptıkları büyü ya da ettikleri dua.

artağan *s.* alışılagelenden ya da beklenenden daha çok verimi olan. [233]

artağanlık *s.* alışılandan ve beklenilenden daha çok ürün verme hali. [232]

artam *a.* yararlı olan ya da beğenilen üstünlük. [1427]: «*ne türlü nitelikler,* artamlar *arıyorsunuz? diye bir soruşturma açmak–NA.*»

artı *a. mat.* aritmetikte + biçimindeki imle gösterilen toplama iminin adı. [2720]

artık *a.* bir şeyin kullanıldıktan sonra geriye kalan bölüğü: «*ulusal* artık *sistemini kaldırarak–CB.*»

artıkgün *a.* artıkyıllarda şubat aylarına eklenen gün.

artıklama *a. yaz.* anlatılana bir şey katmayan gereksiz, çok sayıda ya da eşanlamlı sözcüklerle, eş anlama gelen tümcelerle, düşünülerle yazıyı ya da sözü uzatma. [681]

artıkyıl *a.* şubat ayının yirmi dokuz gün çektiği 366 günlük yıl, ki dört yılda bir gelir.

artımlama *a. yaz.* tümceyi, aynı anlama gelecek ya da aynı anlamı bildirecek sözcüklerle yüklü bulundurma, ki anlatıma akıcılık vermek için baş vurulur; örneğin, «Bunu söyledim size, bunu söyledim, size bunu söyledim diyorum, söylemek ne demekse öylesine söyledim» tümcesi bir artımlamadır.

artırım *a.* **1** bir şeyi tutumlu harcayarak bir bölüğünü artırma işi. [2349] **2** *müz.* bir yarım dizi yükseltme, ki bir büyük aralık üst notası çıkıcı değişimle bir yarım ses yükseltilerek yapılan işlem. Kalın notası inici değişimle bir yarım ses indirilmek yoluyle de bu işlem yapılabilir.

artırma *a.* alıcılar arasında yarışmaya dayanan ve artıra artıra en yüksek fiyatı verene malın verilmesiyle biten bir çeşit satış yolu, ki devlet satışları genel olarak bu yolla yapılır. [1766]

artırmak **1** tutumlu davranıp biriktirmek. [2350] **2** daha yüksek fiyat vermek, daha yüksek fiyat öne sürmek.

as- **ast** sıfatının kısaltılmışı olan bu önek, eklendiği sözcüğün daha alt derecelisini anlatan yeni sözcükler yap-

maya yarar: assubay, asteğmen gibi.

asal *s.* ana ve temel niteliğinde olan. [161; 470; 471]: «Asal *çemberde bulunan noktalardan* asal *eksene çizilen dikmelerin–AK.*»

asalak *s.* **1** *zool.* başka bir hayvan ya da bitki üstünde, onun dokuncasına ama kendi yararına yaşayan hayvan ya da bitki. **2** *mec.* başkasının sırtından geçinen kimse. [1887; 2621]: «*dilimizi* asalaklarla *doldurmağa çalışıyorlar –NA.*»

asalakbilim *a.* asalak bitki ve hayvanları inceleyen bilim. [1889]

asalaklık *a. mec.* başkasının sırtından geçinme işi. [1888; 2622] «Asalaklık, *üstünün yanlışlarını, suça kadar giden haksız yürütmelerini önlemek, onu uyarmak gücünü astınlarda bırakmadığından–MRİ.*»

asbaşkan *a.* ikinci başkan.

ası *a.* başka bir kimseden ya da bir şeyden birine ya da bir şeye gelebilecek yarar. [520; 997; 1359]: «*kendine birtakım* asılar *sağlamak için öyle söylüyordur.–NA.*»

asıcıl *s.* kendi asısına düşkün, çıkarına bakan. [1360]

asılak bkz. **asalak**

asılanmak bir şeyden ası elde etmek. [522; 998]: «*yarınki Türkçenin... Latince köklerden* asılanması *gerektiğine inanıyorum.–NA.*»

assubay *a. ask.* orduda, onbaşıdan büyük asteğmenden küçük aşamalardaki askerlere verilen genel ad.

ast *s.* **1** alt, daha aşağı derece. **2** birinin buyruğu altında olan kimse. [1258] bkz. **as-**

astasım *a. mant.* öncüllerinden biri bir önceki tasımın vargısı olan bir ek tasım. [1152]

asteğmen *a. ask.* asıl görevi takım komutanlığı olan orduda en küçük aşamalı subay.

asyön *a. coğr.* iki anayönün ortasına düşen yön; örneğin güney ile doğu yönlerinin ortasına düşen güneydoğu bir asyöndür.

aşağsama *a.* bir kimseyi ya da bir şeyi aşağı ve değersiz gösterme. [1006; 2290; 2604]

aşağsamak bir kimseyi ya da bir şeyi aşağı ve değersiz göstermek. [2291; 2605]: «*tarihin ereği ya da insanın geleceği gibi sorunlar saçma bulunmuş,* aşağsanmıştır.–*CÜ.*»

aşama *a.* **1** önem ya da değer bakımından gitgide yükselen bir sıra basamakların her biri. [341; 755; 1081; 1997; 2124] **2** bir şeyde ulaşılan nokta. [2011]: «*Kıbrıs davasının bugün vardığı* aşama *yüreklerimizi burktu.–NN.*» **3**

müz. kerte kerte çıkma ya da inme, kertelenme, kerteleniş.

aşım *a. müz.* iki ezgi parçasının birbirini aşması, yani aralarında çaprazlanış ve aykırı düşerlikle kesişmeleri.

aşınma *a.* **1** sürtüşe sürtüşe incelme. **2** *yerb.* havanın etkileriyle yeryuvarlağının kabuğunda ortaya çıkan yıpranma. [468]

aşınmak sürtüşe sürtüşe incelmek.

aşırıbellem *a. ruhb.* bellemin, belleme yetisinin aşırı derecede gelişme hali.

aşırıbesi *a. biy.* aşırı derecede yeme ya da yedirme.

aşırıdoyma bkz. **doyma**

aşırıduyu *a. ruhb.* duyma yetisinin aşırı derecede çoğalması.

aşırıergime *a. fiz.* bir sıvının. ergime noktasından daha aşağı bir ısı derecesine düştüğü halde bile katılaşmaması hali.

aşırtı *a.* kendisine görevi gereği bırakılmış parayı çalma. [857]

aşkın *s. fels.* deneyüstü; deney yoluyle saptanmasına olanak bulunmayan, duyulur dünyayı aşan. [1722; 2615]: «*olumlu bilimler... ne bu* aşkın *sorunları ne de bunlar üzerinde düşünülecek bir disiplini yokumsamışlardır. –NŞK.*»

aşkınlık *a.* aşkın olma, deneyüstülük. [2616]: «*Doğaüstü niteliğini.* aşkınlık *gücünü kaybetmiş bir ahlâk neye yarar? –NŞK.*»

aşnı *s.* eski zamanda olan ya da eski zamandan kalan [147; 175; 1085]

aşnılama *a. sine.* dekora eskilik görünüşü vermek için tozlandırma, sıvasını dökme vb. gibi türlü işlemlere başvurma işi.

atacılık *a. biy.* ve *toplb.* canlı varlıklarda, atalarında bulunan biyolojik bir özelliğin kendilerinde yeniden baş göstermesi, soyaçekme, atalara çekme ve benzeme. [170]: «Atacılık, *soyaçekimle eş anlamda kullanılır.–OH.*»

ataç *s.* atalardan gelen. [269]

ataerki *a. toplb.* soyda asal olan babadır diyen ve ailede çocukları baba soyuna mal eden topluluk hali. [1895]

ataerkil *s. toplb.* ataerki düzenini temel alan. [1894]: «*İşte* ataerkil *ailede, aile malı bir kuşaktan ötekine... geçtiğinden, mal dağılmaz, gelenek bozulmaz–NŞK.*»

atama *a.* atamak işi. [2387]

atamak birini bir işe vermek. [2389]

atanmak bir işe verilmek. [2388]: «*yeni atanacak bakanların –Al.*»

Atatürkçü *s.* Atatürk'ün açtığı

devrim ve kalkınma yolunun yurt ve ulus için gerekli olduğuna inanan ve bu yolda yürüyen (kimse), Atatürkçülük yanlısı: «Atatürkçü *öğretmenlerin... haklarını almak için pasif direnmeye geçmesi–HVV.*»

Atatürkçülük *a.* **1** Atatürk'ün açtığı devrim ve kalkınma akımı ve yolu. **2.** bu yolda yürümenin yurt ve ulus için gerekli olduğuna inanış.

atılım *a.* ileriye doğru atılma. [653; 2049]: «*Yüzde yüz arı bir dil olamayacağına göre böyle* atılım*lardan kaçınmak gerek.–MB.*»

atmık *a. biy.* canlıların tohumu, bel suyu. [1367; 2157]

avunç *a.* acının yeğnileşmesi ya da unutulması. [2539]

avuntu *a.* insanı avutan şey. [2539]: «*duyduğu büyük umutsuzluk ile üzüntü içinde bu sandığı bulmak... bir* avuntu *olmuştur.–AG.*»

ayça *a.* gökteki ayın ilk günlerde aldığı yay biçimi. [740]

aydın *a.* öğrenim görmüş ve bilgili, görgülü kimse. [463; 1648]: «*Bugünkü dünya sanat anlayışını bir* aydın *olarak izlemiyor musunuz?–BF.*»

aydınlanma *a.* **1** *fiz.* bir yüzeyin, karşısına konulan eşit ışık kaynaklarının sayısı ile orantılı olarak aydınlık hale gelmesi. **2** *sine.* filmi çekilecek nesne ya da duyarkat üzerine bir ya da daha çok kaynaktan ışık gelmesi. **3** *mec.* bir konuda açık seçik bir fikir edinme.

aydınlanmak **1** aydınlık hale gelmek. **2** *mec.* bir konuda açık seçik bir fikir edinmek.

aydınlatıcı *s.* **1** aydınlık veren, aydınlık hale getiren. **2** *mec.* bir konuda gereken bilgileri veren (açıklama).

aydınlatma *a.* **1** bir yere ışık vererek o yerdeki nesneleri görünür hale getirmek. **2** *sine.* alıcı önünde yer alan nesnenin ya da sahnenin ışıklandırılması. **3** *mec.* bir konuda açık seçik bir fikir verme, bir sorunu, anlaşılmasını kolaylaştıracak derecede açıklama. [2500]

aydınlatmak **1** bir yere ışık vererek o yerdeki nesneleri görünür hale getirmek. **2** *mec.* bir konuda açık seçik bir fikir vermek, bir sorunu, anlaşılmasını kolaylaştıracak derecede açıklamak. [2501]

aydırma *a.* kendine getirme, dalgınlıktan kurtarma.

aydırmak kendine getirmek, dalgınlıktan kurtarmak: «*Böylece onları* aydırmak, *düştükleri çıkmazdan kurtarmak. –EmÖ.*»

aygıt *a.* birçok parçalardan yapılmış araç. [305]: «*hani ses alma* aygıtınız?–*AÖ.*»

ayıraç *a.* **1** bir şeyin değerini, karışıksızlığını anlamada ölçek olarak kullanılan araç. [1453]: «*çevirinin doğruluk* ayıracı–*NU.*» **2** *kim.* cisimleri bileşime ya da ayrışıma uğratarak niteliklerini belirtmede kullanılan özdek: «*Bu etaflerin üzerinde de, henüz bilinmeyen bir cismin çözümlemesini yapmağa yarayacak* ayıraçlar *bulunan üzeri etiketli şişeler var.–NŞK.*»

ayıran *s. fiz.* ışığı asal öğelerine ayırma özelliği olan.

ayırga *a.* birbirine kötülük etmeye değin ilerleyen sürekli anlaşmazlık. [1826]

ayırım *a.* **1** ayırmak işi. **2** nitelik değişikliğini anlama. [2442]: «*Bu* ayırımı *yapamayan bir Türkiye–İS.*» **3** iki ya da daha çok kişi arasındaki uzlaşmayı bozma. [1826]

ayırmaç *a.* bir şeyi benzerlerinden ayırt etmeye yarayan hal ya da öğe. [508]

ayırt *a.* bir nesnenin niteliğini oluşturan hallerden her biri. [2670]

ayırtı *a.* benzer nesneler arasındaki ince ayrım. [1845]: «*Cézanne öteki tablolarında gördüğü her* ayırtıyı *tuvale geçirmek için fırçasını üst üste vuruyordu.–SB.*»

ayla *a.* ayın ve birtakım yıldızların dolayındaki ışık çevresi. [647]: «*bunlar dışında mı bu kitabın, çevresinde parıldayan bir çeşit* ayla *mı? –TY.*»

ayma *a.* kendine gelme, çevresinde olup bitenin ayrımına varma: «*Ama kişi bir kez çıkmaza düşmeye, bir saplantıya kapılmaya görsün;* aması, *gerçekleri görmesi güç oluyor.–EmÖ.*»

aymak kendine gelmek, dalgınlıktan kurtulmak, ayılmak.

aymaz *s.* çevresinde ne olup bittiğinin ayrımına varmayan. [574]

aymazlık *a.* çevresinde ne olup bittiğinin ayrımına varmama. [575]: «*Ayıp kadar bir* aymazlık*la her belgeye imza atmış yöneticilerimiz.–FB.*»

ayraç *a.* bir tümce içinde geçen herhangi bir sözü metin dışı tutmak için o sözün başına ve sonuna konulan eğmeç ( ) biçimindeki im. [1886]: «*Bir tümcede okunmasa da olur sözler* ayraç *arasına alınır. –NA.*»

ayral *a.* ayrı tutulan, kural dışı. [1693]: «*Buna bakarak, 'keskin'i* ayral *sayabiliriz.– –TNG.*»

ayrallık *s.* kural dışılık. [1028]: «*Türkçede* ayrallık, *kurala*

aykırılık yok gibidir.–TNG.»

ayrı *s.* **1** ötekilerden uzak ve birbaşına. **2** kural dışı. [1693]: «*Dili arıtmada kesin kuralların olmadığını; olsa bile bunların* ayrı*larla dolup taştığını... unutmamalı.–NU.*»

ayrıbasım *a.* bir bilimsel dergide, bir yıllık'ta ya da birkaç ayrı yazarın yazısının yer aldığı bir kitapta çıkan bilimsel bir yazının, basıldığı yerdeki haliyle ayrıca yapılan basımı, ki üzerinde, nerden ayrıbasım olduğunu belirten bir not bulunur.

ayrıcalık *a.* üstünlük; ötekilerden ayrı ve üstün tutulma hali; bir kimseye başkalarından ayrı, ona üstünlük veren özel bir işlemde bulunma. [926]: «*Önce bu* ayrıcalığa *son vermeden–İS.*»

ayrıksı *s.* benzerlerinden ayrı olan, genel kuraldan ayrılan, kural dışı. [1693]: «*Öylesine tek, eşsiz,* ayrıksı *bir yaratıktır.–AB.*»

ayrıksın *s.* kimseye benzemeyişinden dolayı anlaşılmaz bulunan, yabansı ve uygunsuz görülen. [419]

ayrılanma *a. fiz.* ve *kim.* bütünden ayrılıp bir yerde toplanma. [937]

ayrılanmak *kim.* tekleşmek, tek kalmak üzere ayrılmış olmak. 938]

ayrılma *a. fiz.* bir biçmeden geçen ak ışığın türlü renklerde görünmesinde olduğu gibi, ışığın yalınç renklere ayrılması olayı.

ayrım *a.* **1** iki şeyin, biçim ya da herhangi bir nitelikçe ayrı olmaları hali [509]: «*Bu* ayrımı *göz önünde tutmakta fayda vardır.–Aİ.*» **2** *sine.* bir ya da daha çok sahne içinde geliştirilmiş olup olaylar dizisinin bütünlenmiş bir parçasını veren film bölüğü. [2060]

ayrımlaşma *a.* birbirinden ayrı niteliklerle ve ayrı bir biçimde gelişme. [511]: «*Birbirinden gittikçe* ayrımlaşan *bilimlerin–MG.*»

ayrımlaşmak *biy.* birbirinden ayrı niteliklerle ve ayrı bir biçimde gelişmek. [512]: «*Bu savaşlarda da ana-babalarından* ayrımlaşma*ları birer üstünlük olabilen bireyler en çok hayatta kalabilmek şansını elde ederler.–MG.*»

ayrımlı *s.* ayrımı olan, değişik. [514]

ayrımlılık *a.* ayrımı olma hali, değişiklik, değişik olma. [513]

ayrımsız *s.* ayrımı olmayan, benzer. [514]

ayrımsızlık *a.* ayrımı olmama hali, benzerlik. [515]

ayrıntı *a.* bir şeyin ayrı olmakla birlikte kendisini bütünleyen

parçası. [542; 2272; 2440]: «*Meselenin* ayrıntı*larını daha önceki yazımızda incelemiştik.–İS.*» ⊙ **ayrıntı çekimi** *sine.* herhangi bir nesnenin çok yakından alınmış büyük görüntüsünü veren çekim.

ayrışık *s.* **1** kendini bileştiren öğelerin birbirinden ayrılmasıyle bileşik hali bozulmuş, ayrışmış. **2** ayrı türden, çeşit çeşit. [1516]

ayrışım *a.* bir nesnede kendini bileştiren öğelerin birbirinden ayrılmasıyle bileşik halinin bozulması. [2277]

ayrışmak *kim.* (bir nesne) kendini bileştiren öğelerin birbirinden ayrılması sonucu bileşik halden bozulmak. [2278]

ayrıştırma *a. kim.* bileşik bir özdeği öğelerine ayırma. [2279]

ayrıştırmak bileşik bir özdeği kendisini oluşturan öğelere ayırmak. [2280]

ayrıt *a. mat.* bir düzlemin ara kesiti: «*Karşısındaki kayaların, fundaların bütün çizgileri,* ayrıt*ları, titreşen sıcak havanın içinde büsbütün titrek görünüyor.–BK.*»

azgelişmiş *s. toplb.* kalkınmış ülkelere göre geri kalmış, kalkınamamış ama kalkınmakta olan (ülke): «Azgelişmiş *ülkelerle ilgili sorunlar içinde en önemli konulardan biri–ÇÖ.*»

azgelişmişlik *a. toplb.* kalkınamamışlık, azgelişmiş olma: «*Bugünün deyimiyle,* azgelişmişlikten *kurtuluşun yolu, 'medenileşmek' olarak saptanmıştır.–ÇÖ.*»

azık *a. ha.* yolculukta yemek üzere hazırlanan yiyecek.[1208; 1818] «*Sandala bir şey olmamıştır herhalde.* Azığını *alıyor içinden; ayakkabılarını, ipini, bıçağını, iki gün önce çarşıdan aldığı çekicini, keskisini, baltasını. Peynir tulumunu, un torbasını, balını.–BK.*»

azımsama *a.* az bulma, az olduğu yargısına varma, umulduğundan az görme.

azımsamak az bulmak, az olduğu yargısına varmak, umulduğundan az görmek: «*Başbakan her halde muhaliflerini* azımsamış, *hafife almış sayılamaz.–NN.*»

azın *a. zool.* verilen bir durum için elde edilebilecek en küçük değer. [1442]

azınlık *a.* **1** *toplb.* bir ülkede, o ülkenin sayıca baskın öğesi olan halktan sayıları az olan, o ülkede oturmak ve o ülkenin yurttaşı olmakla birlikte kendisini ayrı ulustan sayan topluluk. [59]: «*Türkiye'deki* azınlık *çocukları–NSB.*» **2** bir toplulukta herhangi bir nitelik bakımından

ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar: «*Stendhal'ın Kızıl ile Kara'sını mutlu* azınlığa *sunduğunu söylemiştim–NA.*»
⊙ **mutlu azınlık** *a.* gönenç içinde yaşayan az sayıdaki kişiler: «*Stendhal'ın Kızıl ile Kara'sını* mutlu azınlığa *sunduğunu söylemiştim–NA.*»
azış *a.* yeğinlik, kızışıklık. [2233]
azışık *s.* azışmış, baskın. [2235]
azışmak gittikçe baskınlaşmak. [2234]
azrak *s.* seyrek bulunan. [1773]

B

bağdaşık *s.* birbiriyle geçinebilecek durumda olanlardan her biri, bağdaşan, uyuşan, alaşık. [956; 1071]: «*Bilimin gelişmemiş olması, dinin geleneksel baskısı ve devlet düzeniyle* bağdaşık *durumu, düşünceyi maddeden çözer.–EC.*»
bağdaşın *a.* benzer şeyler arasında birbirini tutma hali, uygunluk. [955]
bağdaşma *a.* her yönden birbirine uyma, uyuşma, kaynaşma. [927; 1072]: «*Diğer mühim nokta Budizm'in Komünizm'le* bağdaşması *imkânlarıdır.–ZVT.*»
bağdaşmak 1 iyi anlaşmak. **2** her yönde birbiriyle uyuşmak, kaynaşmak. [1073]: «*Bu çatışmayı* bağdaştıracak *bir formül–Aİ.*»
bağdaşmazlık *a.* uyuşmama hali, uyuşmazlık: «*Atatürkçü öğretmenlerin... haklarını almak için pasif direnmeye geçmesi, gerçek hukuk kurallarıyle* bağdaşmazlık *halinde olamaz.–HVV.*»
bağdaştırma *a.* bağdaşmasını sağlama, iki ya da daha çok şeyi birbiriyle uyuşturma, uyuşur hale getirme: «*Manet... beyazları, siyahları, grileri çok ustalıkla* bağdaştırmasının *...umursanmadığını görüyordu.–SB.*»
bağdaştırmak uyuşma haline getirmek, uyuşmasını sağlamak: «*özel sektör faaliyetlerini Kalkınma Planı ile* bağdaştırmak *ödevi ile yükümlü bir Teşvik ve Uygulama Dairesi vardır.–AKı.*»
bağıl *s.* **1** bkz. **görece. 2** *fiz.* devinen bir nesneye göre başka bir nesnenin görünüşteki deviniminin niteliği. [1054]
bağıllık bkz. **görecelik**
bağım *a.* bir şeyin ya da bir kim-

senin istem ve yönetimi altında bulunma. [2265]

bağımlanma *a.* bağımlı hale gelme.

bağımlanmak bağımlı hale gelmek: «*Yaranmak için* bağımlanmak *olurdu bu da.–SE.*»

bağımlaşma *a.* bağımlanma, bağımlı hale gelme: «*O politikasını yürüttükçe toplum uydulaşma ve* bağımlaşma *yolunda adım adım ilerleyecektir.–İS.*»

bağımlaşmak bağımlanmak, bağımlı hale gelmek.

bağımlı *s.* **1** yaptıklarında ettiklerinde bir başına olmayan, başka birinin yardımına güvenen. **2** başka bir şeyce denetlenen, belirlenen, yönetilen. [2260]: «bağımlı *bir varlıktır birey–AB.*»

bağımlılık *a.* **1** yaptıklarında ettiklerinde kendi başına davranamama. **2** başka bir şeyce denetlenme ya da yönetilme. [2265]: «*Aynı kavram Radcliffe-Brown tarafından da yaşayan bir organizmanın çeşitli öğeleri arasındaki karşılıklı* bağımlılık *anlamında kullanılmıştır.–EK.*»

bağımsız *s.* **1** bağımlı olmayan. **2** yaptıklarında ettiklerinde kendi başına buyruk olan. **3** başka bir şeyce belirlenmeyen, denetlenmeyen ya da yönetilmeyen. **4** bir partiye, bir topluluğa bağlı olmayan siyasa kişisi [1679]: «*Meclisteki* bağımsızlar–»

bağımsızlık *a.* **1** bağımsız olma hali ya da niteliği. [1012; 1680] **2** özgür oluş; başka bir şeyce belirlenmeme, denetlenmeme ya da yönetilmeme. [1012]: «*sömürgeler* bağımsızlık*larına kavuşmuşlar ve–AŞE.*» **3** *tüze.* yargı organlarının yasama ve yürütme organlarının etkilerinden uzak iş görmeleri. [1012]

bağıntı *a.* **1** iki ya da daha çok şeyler arasındaki ilişki: «*enflasyon ile kalkınma arasında olumlu bir* bağıntı *kurmak olanaksızdır.–KB.*» **2** bir ya da birkaç şeyin öteki bir ya da birkaç şeye karşı olan durumu. [1829]: «*üçgenlerin kenarları ile açıları arasındaki* bağıntı*ların bilinmesi gerekir.–AK.*» **3** *mat.* iki ya da birkaç nitelik arasında matematik işlemleri yardımı ile kurulan bağlılık ya da eşitlik. [1053; 1642; 1980]

bağıntıcı *a. fels.* bağıntıcılık öğretilerinden herhangi birini benimseyen. [1981]

bağıntıcılık *a. fels.* bilgi'nin bağıntılılığını ileri süren felsefe öğretilerinin genel adı. [1982]: «*Bu* bağıntıcılık, *göreli gerçekle saltık gerçek arasındaki bağıntıyı*

da somut bir bütün olarak ele alır ve açıklar.–OH.»

bağıntılı *s. fels.* varlığı başka bir şeyin varlığına bağlı bulunan, saltık olmayan. [1979]: «*ancak bu görelilik saltıkla* bağıntılı *ve ilişkili bir göreliliktir.–OH.*»

bağıntılılık *a. fels.* varlığı bir başka şeyin varlığına bağlı olma hali. [1980]: «*Görecilik, gerçek anlamda, hem şüpheciliğin, hem inakçılığın karşıtı olarak bilginin* bağıntılılığını *savunan bir bağıntıcılıktır.–OH.*»

bağış *a.* kendinin olan bir şeyi başkasına yardım ya da iyilik olsun diye verme eylemi ya da bu eylemle verilen şey. [2401]: «*dört bir yandan yağacak olan* bağışları *karşılamak üzere–NU.*»

bağışık *s.* **1** *biy.* dirimsel varlığı herhangi bir bulaşıcı hastalığa karşı dirençli olan; aşı ya da başka bir direnç gücüyle örgenliği bulaşıcı hastalıklara tutulmayacak biçimde hazırlıklı bulunan. **2** herhangi bir ödevin ya da yükümün dışında kalan. [1471]

bağışıklık *a.* **1** bağışık olma hali. **2** *biy.* dirimsel varlığın mikroplara karşı doğal ya da aşı yoluyle kazanılmış direnci. [1472]: «*Bütün bu korunmalara karşın, toplulu-ğun dağılmaya karşı bir* bağışıklığı *yoktur.–CÜ.*»

bağışlama *a.* **1** kendinin olan bir şeyi başkasına yardım olsun diye ya da iyilik olsun diye karşılıksız verme. [727; 2401] **2** herhangi bir kötü davranışı ya da suçu olmamış sayarak ceza vermekten caymа ya da verilen cezayı kaldırma. [27; 30]: «*Yalnızlık hem bir ceza, hem bir* bağışlama; *hem bir sürgün yargısı, hem de sürgünlüğümüzün sona ereceğine değgin verilmiş bir sözdür.–CÜ.*»

bağışlamak **1** kendinin olan bir şeyi başkasına yardım olsun diye ya da iyilik etmek ereğiyle karşılıksız vermek. [728; 2402] **2** herhangi bir kötü davranışı ya da bir suçu olmamış sayarak ceza vermekten caymak ya da verilen cezayı kaldırmak. [31]: «*Kusura bakma Ahmet, dedi. Bilmiyordum. Beni* bağışla. *–YK.*»; «bağışlamanızı *rica ederim.–BF.*»

bağışlanma *a.* herhangi bir kötü davranışından dolayı verilecek cezadan kurtulma. [28]

bağışlanmak herhangi bir kötü davranışından dolayı verilecek cezadan kurtulmak. [29]

bağışlatma *a.* herhangi bir kötü davranışından dolayı ba-

ğışlanmayı sağlama: [32] «*Suçluluk, yalnızlık ve kendini* bağışlatma *duyguları–CÜ.*»

bağışlatmak bağışlanmayı sağlamak. [33]

bağıt *a. tüze.* bağımsız istemleri olan iki ya da daha çok yanın, bir nokta üzerinde anlaşarak karşılıklı borç ve üstlenim altına girmeleri, ki bu yolla yapılan bir anlaşma kimi zaman geçici, kimi zaman sürekli haklar doğurur. [63]: «*Genç yargıç akit yerine* bağıt'*ı kullanırken–ÖAA.*»

bağıtlaşmak bkz. **sözleşmek**

bağlaç *a. dilb.* iki sözcük ya da iki tümcenin arasındaki ortaklık, ikircilik, karşıtlık vb. gibi ilgileri göstererek onları birbirine bağlayan edat. [1948]: «*Anlamca ilgili tümceleri, ya da görevdeş öğeleri bağlamaya yarayan sözcüklere* bağlaç denir.–*TNG.*»

bağlam *a.* **1** türleri benzer ya da birbirine yakın olan nesnelerin bir araya getirilip bağlanışı. [338; 345] **2** *fels.* bir düşüncenin kendinden önceki ve sonraki düşünceye uygunluğu, o düşüncelere bağlı olarak anlamının belirmesi. [1186; 2137]: «*Güç mü güç düşünce* bağlam*larına... başvurmayı gerektiriyor.–NU.*»

bağlantı *a.* **1** iki ya da daha çok şeyin birbiriyle ilişik ya da ilgili bulunması hali. **2** *fels.* karşılıklı bağımlılık; usa uygun sonuç ya da nedensellik gibi belli hallere dayanan bağıntı. **3** *tüze.* anlaşma, üstlenme. [63]: «*işadamlarının... daha önce yapmış bulundukları ödeme* bağlantılarını *yerine getirememelerine–KB.*» **4** *zool.* belirli kalıtsal ıraların birkaç döl boyunca bağlı kalma eğilimi. [982; 1947]

bağlaşık *s.* bağlanmış bulunan; bir şey yapmak ereğiyle birbirine antlaşma ya da sözleşme ile bağlanmış bulunanlardan her biri. [1762]

bağlaşma *a.* **1** bir şey yapmak ereğiyle birbirine antlaşma ya da sözleşme ile bağlanma. **2** *tüze.* iki ya da daha çok devletin, yanlardan biri saldırıya uğradığı zaman birbirine askerlikle ilgili ve başka alanlarda yardım etmeyi yükümlendikleri anlaşmalar, ki bunlar savunma anlaşmaları olduğu gibi hem savunma hem saldırma anlaşmaları biçiminde de olabilir. [1050]

bağlaşmak bir şey yapmak ereğiyle birbirine antlaşma ya da sözleşme ile bağlanmak. [1051]

bağlılaşma *a. fels.* karşılıklı

bağıntı hali: «*bunu, Elealıların bilgi ile varlık arasında bir* bağlılaşma (correlation) *olduğunu ileri süren tezlerine öyle bağlar ki–MG.*»

bağlılaşmak karşılıklı bağıntı halinde olmak.

bağnaz *s.* bir düşünüye, bir inanışa körükörüne bağlanıp ondan başkasını düşünemeyen; dar kafalı. [1549]: «*Lak lakla geçinen çıkarcı* bağnazı *yüzyıldır Şinasi kadar gerçekçi gözle görüp başarıyle anlatan çıkmadı.–OA.*»

bağnazlık *a.* bir düşünüye, bir inanışa körükörüne bağlanıp ondan başkasını düşünememe; bağnazca davranış. [1550; 2257]: «*Geçmiş olayları yerine göre ölçüp biçemezsek, kaba* bağnazlık *çerçevesinden çıkamayız.–İS.*»

bakaç *a. sine.* belirli bir merceğe göre sahnenin nasıl göründüğünü anlamaya yarayan değişir odaklı bir mercek dizgesi, ki alıcıya bağlı ya da alıcıdan ayrı olarak da kullanılabilir. [2706]

bakan *a.* yürütme erkini elinde tutan kurulun üyesi, ki bizde, yurdun genel işlerinden birini yönetmek üzere başbakanca TBMM üyeleri arasından ya da dışardan seçilerek cumhurbaşkanının onayı ile iş başına gelir. [1799; 2693] ⊙ **bakanlar kurulu** bütün bakanlardan oluşan yürütme örgeni, hükümet. [813; 1076]: «*Bu bakımlardan, bu gün yapılacak İsrail* Bakanlar Kurulu *toplantısı... barış görüşmelerinin kaderini etkileyeceğe benzemektedir.–MBa.*»

bakanlık *a.* **1** bakan olanın hali; bakan olanın yaptığı görev. **2** bakanın buyruğundaki örgütlerin bütünü; bu örgütlerin bulunduğu yapı, yer. [2692]

bakı *a.* **1** el ayası, oyun kâğıdı, kahve telvesi, su gibi şeylere bakıp ya da baktırıp sözde geleceği okumak, bilmek işi. [504] **2** *coğr.* bir yüzeyin hangi yöne baktığı; yöneliş.

bakıcı *a.* **1** bakma işi ile uğraşan kimse. **2** el ayası, kahve telvesi, oyun kâğıdı, su gibi şeylere bakarak sözde gelecekten, görünmezden, yitikten, bilinmezden bilgiler veren kimse. [505]

bakışık bkz. **bakışımlı**

bakışım *a.* **1** *mat.* eksen olarak alınan bir doğrudan, benzeş noktaları karşılıklı olarak eşit uzaklıkta bulunan iki benzer parçanın birbirlerine göre durumu. **2** *zool.* benzer yarımlara bölünebilme hali; bir eksenin iki bölgesinin yapı ve biçim benzerliği. [2125; 2492]

bakışımlı *s. mat.* parçaları arasında bakışım bulunan, bakışan. [1754; 2126]

bakışımsız *s. mat.* aralarında bakışım bulunmayan ya da iki yanı arasında bakışım olmayan. [159; 601]

bakışımsızlık *a. mat.* (iki şey) aralarında bakışım bulunmama; (bir şey) iki yanı arasında bakışım olmama. [22; 158]

baltalama *a.* başkasının işini ya da bir işi bile bile bozacak ya da yıkacak davranışlarda bulunma. [2001]: «baltalama *varken sabotaj denmesi.–NU.*»

baltalamak başkasının işini ya da bir işi bile bile bozacak ya da yıkacak davranışlarda bulunmak. [2002]: «*Bu iki kuruluşu* baltalamak *için uğraşan nüfuzlu ithalâtçıların –HÖz.*»

barış *a.* **1** savaştan ya da dargınlıktan sonraki uzlaşma. **2** *tüze.* uluslararası hukukta, devletler arasında ilişkilerin sürmesi ya da herhangi bir nedenle kesilmiş olan ilişkilerin yeniden kurulması ya da savaş halinden çıkılması; medenî hukukta, karşılıklı vazgeçmeye ve karşılıklı anlaşmaya dayanan bağıt, ki var olan bir anlaşmazlığı ortadan kaldırır ya da olası bir anlaşmazlığın önüne geçer. [2171]: «*dünya* barışı *bakımından–İS.*»

barışçı *s.* barışsever, barıştan yana olan. [2172]: «*polisin,* barışçı *gösterileri tertip edenleri kovuşturup mahkemeye vermesi–AA.*»

barışçıl *s.* barışçı, barışsever, barıştan yana olan: «*son derece güçlü olan topluluk içgüdüsü insanı* barışçıl *kılmıştır.–NŞK.*»

barışçılık *a.* barışseverlik, barışçı olma hali [2173]: «*Bunların yerini kararsız bir* barışçılık, *kozmopolitlik, küçük burjuva ideolojisi tutar.–NŞK.*»

barışsever *s.* barıştan yana olan, savaşa karşı olan. [2172]: «*Böylece* barışsever *önderler mahkemeye sevk edilmekten kurtulmuş oldular.–AA.*»

barışseverlik *a.* barışsever olma hali, barışçılık, savaşa karşı olma hali. [2173]

bası bkz. **basım**

basıcı bkz. **yayımcı**

basıla *a.* basımevinde dizilmiş, düzeltmeleri yapılmış ve artık basılabilecek duruma gelmiş bir yazının provası üzerine düzeltmence yazılan buyruk, ki «yazıda hiç bir dizgi yanlışı kalmamıştır, basılabilir» anlamına gelir.

basılı *s.* (kâğıt, kitap vb. için) basılmış. [1318; 1319]

basım *a.* **1** klişe, dökme harf ya da taş kalıp kullanarak makine ya da başka araçlar yardımı ile kâğıt, bez ve benzeri şeylere yazı ya da resim çıkarma işi. **2** bir kitabın basılıp yayımlanması ve bitince yeniden basılıp yayımlanması ve bu işin her bir kezi, ki o kitabın kaç kez basıldığını gösterir; basılış. [2258] **3** *sine.* bir basım aygıtında boş filmi karşısına koyup kopyasını çıkarma işi.

basımcı *a.* dergi, kitap gibi şeyleri bastıran kimse, yayımcı. [395]: «*bir* basımcı *nasıl bir yapıtı basarsa–TS.*»

basımcılık *a.* basımcının yaptığı iş. [396]

basımevi *a.* basım işinin yapıldığı yer. [1317]: «Basımevi*ne verilmeden önce, metnin kaç punto harfle dizileceği... işaret edilmelidir.–AP.*»

basın *a.* gazete, dergi gibi belirli zamanlarda çıkan süreli yayınların ve bunları çıkaranlarla bunlarda çalışanların hepsi, ki basının toplumda çok önemli işlevi vardır ve ondan dördüncü güç olarak söz edilir. [1320]: «*Babıâli* basınında *adı üstada çıkmış... kişiler–İS.*»

basınç *a. fiz.* herhangi bir gücün kendisine engel olan bir yüzey üzerine yaptığı zorlama; örneğin, sert nesneler, üzerine konuldukları düzeylere, yere doğru yönelen bir basınç yaparlar; sıvıların basıncı, içinde bulundukları kabın dibine ve yanlarına doğru olur; gazların ise, içinde kapalı kaldıkları kabın her yönüne yönelen basınçları vardır. [2394]: «*Sıcaklık ve* basınç *indirgemesi için–AK.*»; «*Burada Basra körfezi'nden gelen alçak* basınç *ile Kafkaslar'dan gelen yüksek* basınç *çarpıştı... havalar ısınacak... deniyor, öyle de oluyor.–BF.*»

basınçölçer *a. fiz.* hava basıncını ölçmeye yarayan araç, ki dolayısıyla bir yerin yüksekliğini ölçmeye ve havanın nasıl olacağını anlamaya da yarar. [200]

basıı-ölçer *a. fiz.* buğunun ya da herhangi bir gazın içinde kapalı bulunduğu kap üzerine yaptığı basıncı ölçmeye yarayan araç. [1304]

baskı *a.* **1** bkz. **basım2** **2** güç ve zor altında bulundurma eylemi ya da güç ve zor altında bulunma hali. [2394]: «*tecimenlerden gelen* baskı *yeniden enflasyoncu politikaya dönülmesi yolunda olmuştur.–KB.*» **3** *toplb.* özgürlüklerin, özellikle söz, düşünü, basın ve yolculuk özgürlük-

lerinin yönetici erkçe yasalara aykırı olarak kısılması ya da ortadan kaldırılması. [991]: «*Bu mücadele uzun zaman sömürüye, ezgiye,* baskıya, *horlanmaya insiyakî bir tepki şeklini almıştır.–MAA.*»

başarı *a.* bir işte elde edilen güzel, yararlı veiyi sonuç. [1563]: «*üstün bir* başarı *göstermiştir.–NSB.*»; «*Toplantımıza katılacaklara şimdiden* başarılar *dileriz.–FKT.*»

başarılı *s.* **1** bir işi güzel, yararlı ve iyi bir sonuçla bitiren (kimse). **2** güzel, yararlı ve iyi bir sonuçla biten (iş). [1562]

başarılılık *a.* başarılı olma hali: «*Bir barışın devamlılığı ve* başarılılığı *isteniyorsa–FA.*»

başarısız *s.* başarıya ulaşamamış. [596]

başarısızlık *a.* başarıya ulaşamayış. [1564]: «*Sonuç* başarısızlık *olsa* bile–*BO.*»

başarmak bir işi istenildiğince, yararlı, güzel ve iyi bir sonuçla bitirmek. [1565]: «*bunu* başarmak *için–AdB.*»

başat *s.* berzerleri arasında üstünlüğü olan ve onlara söz geçiren ya da en başta olan; benzer şeyler arasında çoğunlukta bulunan. [641]: «*Onun şiirlerindeki* başat *öğe –AP.*»; «*Gitgide usun* başat *olduğu şiirler yazmaya başlamıştır.–CSS.*»

başatlık *a.* benzerleri arasında üstünlüğü olma hali. [642] ⊙ **başatlık yasası** *biy.* ırk karışmasında, bireylerdeki güçlü ırların güçsüz ırlara üstün gelerek onları ortadan çekilmek zorunda bırakması biçiminde yürüyen biyoloji yasası.

başbakan *a.* bakanlar kurulunun başı, hükümet başkanı. [214]: «Başbakanın *'üç kâğıt fabrikası açacağız' sözü böyle çağrışımlar yaptı bende.–OA.*»

başbakanlık *a.* **1** başbakanın yaptığı iş, başbakanın görevi: «*Hatırlarsınız ya, daha* Başbakanlığının *ilk günlerinde 'patates fabrikası'ndan söz açmıştı–OA.*» **2** başbakanın içinde görev yaptığı yapı, başbakanın makamı.[213]

başkalaşım bkz. **başkalaşma**: «*Bu* başkalaşım, *aynı-olan'ın, kendi karşıtı haline geçmesinden başka şey değildir. –SH.*»

başkalaşma *a.* **1** *zool.* bir hayvanın, en ilkel evresinden ergin olana değin geçirdiği biçim ve yapı değişmeleri. **2** *yerb.* ve *coğr.* sıcaklık, basınç ya da bileşim nedeniyle bir taş topağının özünün, yapısının, dokusunun değişmesi.[1002; 1395]

başkalaşmak **1** başka türlü ol-

mak; bir halden bir başka hale geçmek. **2** biçim değiştirmek. [1003]

başkaldırı *a.* ayaklanma, karşı gelme. [1032]: «*Başka bir deyimle, iskolastiğe bir* başkaldırı, *ortaçağın tüm 'toplumsal hareket ve düşüncelerine' bir* başkaldırı*dır.–TS.*»

başkan *a.* bir topluluğun, bir toplantının ya da bir derneğin başı, ki genellikle seçilerek ya da atanarak bu göreve gelir. [1974]: «*partilerden birinin adayı* başkan *olacaktı.–TZT.*»

başkanlık *a.* **1** bir topluluğun, bir derneğin ya da bir toplantının başkanı olarak yapılan görevin adı: «*Siyasî iktidarın... Üniversiteler için, Başbakanın* başkanlığında *özel organlar düşündüğünü açıklamış bulunduğu bir sırada–SLM.*» **2** başkanın makamı ya da başkan olma hali. [1975; 1989]

başkent *a.* bir devletin yönetim merkezi olan kent, ki devlet merkezidir, yasama ve yürütme organları o kentte iş görür. [212]: «*Yanılmıyorsam,* başkentin *güzelliğinden ilk söz açan–SB.*»

başkomutan *a. ask.* savaşta ordunun bütün örgütlerini komutası altında tutan en büyük komutan. [208]

başkomutanlık *a.* **1** başkomutanın işi, görevi: «*30 Ağustos* Başkomutanlık *Meydan Savaşı, Türk tarihinde yeni bir çağ açmış ve yeniden doğuşun büyük bir zaferi olmuştur.–KE.*» **2** başkomutanın makamı [209]

başman *a.* bir topluluğun ileri gelenlerinden her biri.

başsağı *a.* baş sağlığı dileği. [2393]

başsızcılık bkz. **karşaşacılık**

başucu *a. gökb.* yeryüzündeki bir gözlem noktasından geçen düşey doğrultusunun gökyüzünü deldiği iki noktadan gözün üstünde olanı.

başülke *a. coğr.* sömürge imparatorluklarında, sömürgelere göre egemen ülke; bugün örneğin İngiltere, sömürgelerine göre başülkedir.

başyapıt a. üstün yapıt, usta işi yapıt. [2186]: «*İran edebiyatının en önemli* başyapıtı *olan ve ona ulusal niteliğini kazanmada yol gösteren Şehname'nin–AtÖ.*»

başyazar *a.* bir gazete ya da derginin başyazılarını yazan kimse. [211] *Tercüman gazetesi* başyazarı *–YKK.*»

başyazı a. gazete ve dergilerde ilk sütuna ya da baş sayfaya konulan önemli yazı. [210] «*Ulus'ta dün yayımlanan* başyazıda *buna benzer görüşler*

ileri sürülmüş, anlaşmanın Meclis'ten geçirilmemesi eleştirilmiştir.–Aİ.»

başyazman *a.* bir yerdeki yazmanların başı. [207; 2093]

batakçıl *s. bitk.* bataklıklarda yaşayan, bataklıklarda yetişen; bataklıkla ilgisi olan (bitki).

bataksal *bkz.* **batakçıl**

batı *a.* **1** *coğr.* dört ana yönden biri, ki güneşin battığı yön. **2** bu yönde bulunan ülkeler. [583]: «*Şimdi* Batı'*da saçları omuzlara dek uzatanlar mı istersiniz...–İS.*» **3** *gökb.* güneşin 20 martta battığı nokta.

batıcılık *a.* Türk toplumunun Avrupa uygarlığını benimseme yoluyle kalkınacağı görüşü: «*Sultan Mahmut'tan Cumhuriyet dönemine kadar olan* batıcılık *akımı, Mustafa Kemal'ce de eleştirilmiştir. –ÇÖ.*»

batılı *a.* Batı ülkeleri halkından olan ya da Batı uygarlığını benimsemiş (kimse, görüş): «*Ne var ki,* Batılılar *işi inada bindirmişler–İS.*»

batılılaşma *a.* her bakımdan Batı ülkelerinin yaşamını benimsemiş olma: «*Şom ağızlılar ne derlerse desinler, biz* batılılaşma *yolunda çok yol aldık, çok yol.–İS.*»

batılılaşmak Batı ülkelerini örnek olarak almak ve onların düşünce, dünya görüşü, davranış ve anlayışta izledikleri ilkeleri benimsemiş olmak: «*Bu, yazarın* batılılaşmış *yanıyla Osmanlı yanının bilinçaltı çatışması şeklinde yorumlanabilir.–MB.*»

batılılaşmışlık *a.* batılılaşmış olma hali: «Batılılaşmışlığı, *yüzeyde kaldığı için, bilinçli amacına karşın, zayıf.–MB.*»

batkı bkz. **batkınlık**

batkın *a. tüze.* günü gelmiş borçlarını ödeyememe haline düşmüş ve durumunun böyle olduğu mahkemece saptanıp karara bağlanmış kimse. [1609]

batkınlık *a. tüze.* günü gelmiş borçları ödeyememe hali, ki mahkeme kararı ile saptanır ve yasalara göre yalnızca tecimle uğraşanlara bu işlem uygulanır ve bu durumdaki tecimene batkın denir; batkınlığın en önemli sonucu, batkının el konulabileceği yasaca uygun bütün mallarına el konur, batkınlık kararından sonra, batkın artık bu mallar üzerinde kullanımda bulunamaz. [837]

bay *s.* **1** (eski) parası ve malı çok olan. **2** (yeni) *a.* erkek adlarının ya da soyadlarının başına getirilen sözcük, bey. **3** erkekler için ad yerine de kullanılır. **4** saygılı konuşma-

da «efendi» yerine geçer: «*Haklısınız*, bayım, *dedi–SB.*»

bayan *a.* kadın adlarının ya da soyadlarının başına getirilen sözcük, ki yazıda kısaltması (Bn.)'dir.

bayındır *s.* bakılıp güzelleştirilmiş (yer). [1292]

bayındırlaştırma *a.* bir yeri bayındır hale getirme.

bayındırlaştırmak bir yeri bayındır hale getirmek.

bayındırlık *a.* **1** her bakımdan bakılmış ve güzelleştirilmiş olma hali. [2633] **2** bayındırlaştırma işi. [1774]: «*devletin etkili yardım ve* bayındırlık *girişimlerinin... Doğunun en uzak köşelerine kadar uzanması gerekir.–HVV.*» ⊙ **bayındırlık bakanlığı** ülkenin bayındırlık işlerini yürüten bakanlık. [1775]

beğeni *a.* kişiye bir şey için güzel ya da çirkin yargısını verdiren duygu; güzeli güzel olmayandan ayırabilme yetisi. [2749]: «*Aydının bir ödevi vardır toplum içinde: o toplumun düşünce bakımından,* beğeni *bakımından yükselmesine çalışmak.–NA.*»

belge *a.* **1** bir olguyu gösteren ya da bir savın doğru olduğuna apaçık inanç veren şey: «*ilerde* belgeleriyle *yayımlayacağım.–ÇA.*» **2** bir kimsenin niteliğini ya da bir şey üzerinde hakkını ya da kendisine verilen hakkı bildiren resmî kâğıt. [376; 2696]

belgelemek bir olgunun ya da bir savın doğru olduğunu belge ile göstermek. [2591]

belgeli *s.* üst üste sınıfta kalmış olması nedeniyle öğrenimini sürdürme hakkını yitirmiş ve kendisine belge verilmiş (öğrenci).

belgesel *s.* belge niteliğinde olan [377]: «*Sinema, bir yandan* belgesel *biçimde dünya yüzünde meydana gelen bütün önemli olayları yerinde tespit etmekte–AD.*»

belgesellik *a.* belge niteliğinde olma.

belgi *a.* bir şeyi benzerlerinden ayıran, onu belli kılan özellik. [1033; 1983; 2232]

belgin *s. fels.* kesin olarak belirlenmiş olan. [2041]

belginleştirme *a.* belgin hale getirme. [2042]

belginleştirmek belgin hale getirmek. [2043]: «*Bu dar ve sınırlı tanımı biraz açmak,* belginleştirmek *için öncelikle kültür kavramını ve Atatürk'ün ondan ne anladığını tanımamız gerekir.–EmÖ.*»

belginlik *a.* **1** tam ve kesin olarak belirlenmiş olma hali. **2** *yaz.* söylenmek istenilenin, konunun, düşününün çok özenli bir bütünlükle anlatıl-

ması, açıklık. [2040; 2709]

belgisiz *s. dilb.* belgin olmayan, belli kılınmamış olan. [592]: «*Bu yönden 'birini' ve 'öbürünü' gibi* belgisiz *adıllar 'sanatkârlarımızın' sözüyle uyuşmuyor–EmÖ.*»

belgisizlik *a.* belgisiz olma hali, belli kılınmamış olma: «*Bu deyim sayı sıfatlarına...* belgisizlik *katar.–TNG.*»

belgit *a. tüze.* bir kimsenin başka birine karşı ödemeye ya da yapmaya borçlu olduğu şeyi göstermek üzere imza edip verdiği belge, ki yasal kanıt olarak kullanılır. [777; 2081]

belgitleme *a.* **1** belgitle belgeleme. **2** *mant.* doğru kabul edilen başka bir önermeyi belge olarak gösterme yoluyle bir önermeyi tanıtlama. [261]

belirgin *s.* açık, göze çarpan, besbelli, görünürde. [198]: «*Bu üç* belirgin *yönüne oldukça saflığı da ekleninee–AP.*»

belirginlik *a.* açıklık, belirgin kılınmışlık. [199]: «*Bu etkinliği somutlaştıran, siyasallığın bütün bu değişkenlerde bir* belirginlik*le ortaya çıkışıdır.–MK.*»

belirleme *a.* **1** bir şeyi, başka bir şeyle karıştırılmasına olanak kalmayacak bir biçimde kesin olarak sınırlama, belli kılma. **2** *mat.* bir kavramı, özünü oluşturan öğeleri söyleyerek tanımlama; bir ayrım öğesi ekleme yoluyle bir kavramı sınırlayıp genişliğini kısma. [2387]

belirlemek **1** bir şeyi, başka bir şeyle karıştırılmasına olanak kalmayacak bir biçimde kesin olarak sınırlamak: «*ödevinin niteliğini ve sınırlarını* belirleyen*–NN.*» **2** *mant.* bir kavramı, özünü oluşturan ögeleri söyleyerek tanımlamak; bir ayrım öğesi ekleme yoluyle bir kavramı sınırlayıp genişliğini kısmak: «*Kısaca* belirlemek *gerekirse –EmÖ.*»

belirlenim *a. mant.* belirleme, belli kılma; bir ayrım öğesi ekleyerek bir kavramı sınırlayıp genişliğini kısma. [2387]: «*Bütün bu söylediklerim birtakım* belirlenimlere *iteliyor beni–NU.*»

belirli *s.* başka bir şeyle karıştırılmasına olanak kalmayacak bir biçimde kesin olarak sınırlanmış, kararlaştırılmış ya da belirlenmiş olan. [1479]: «*Yunan emperyalizminin kaynakları bu kadar* belirli *ve bu kadar açık iken –İS.*»

belirlilik *a.* başka bir şeyle karıştırılmasına olanak kalmayacak bir biçimde kesin olarak sınırlanmış, karar-

laştırılmış ve belirlenmiş olma hali. [1480]: «*Bunların bile I. türlerinde* belirlilik *ayırtısı daha canlı olur–TNG.*»

belirmek 1 (bir şey) ilkin belli değilken ya da ortada yokken açığa çıkmak. [2599] 2 (bir düşünü ya da durum) kesin bir biçim almak, belli olmak, açıklığa kavuşmak. [2400] 3 iyice görünür ve anlaşılır bir durum almak. [2398; 2599]: «*Şeyh Said isyanının dinsel görünüşü içinde gerçek neden ve etkenleri henüz bütün kesinliğiyle* belirmiş *değildir.–ÇÖ.*»

belirsiz *s.* 1 (bir şey) başka bir şeyle karıştırılmasına olanak kalmayacak bir biçimde kesin olarak sınırlanmamış, belirlenmemiş olan, belirli olmayan. 2 niteliği üzerinde açık ve anlaşılır bir bilgi edinilemeyen. [592; 1652]: «*Buna karşılık en* belirsiz *kelimeler bile tümüyle* belirsiz *değildir.–SGü.*»

belirsizlik *a.* belirsiz olma, belgisizlik [593; 1653]: «*Ele aldığımız oyunda başka* belirsizlik*ler de vardır.–MB.*»

belirteç *a. dilb.* bir fiilin, bir sıfatın ya da başka bir belirtecin anlamını yer, zaman, nicelik, nitelik, ölçü, soru kavramları yönünden etkileyen sözcük; örneğin, «Erken gidince yer bulabilirsiniz» tümcesinde «erken» sözcüğü belirteçtir. [2727]

belirten *a. dilb.* ad ya da sıfat takımlarında birinci öğe; örneğin «okulun yolu» ad takımında birinci öğe olan «okul» bir belirtendir.

belirti *a.* bir olayın ya da durumun anlaşılmasına yardım eden hal. [91; 151; 1033]: «*İngiltere ve Amerika'nın parmakları olduğunu anlatan* belirtiler *vardır.–AŞE.*»

belirtilen *a. dilb.* ad ya da sıfat takımlarında ikinci öğe; örneğin «okulun yolu» ad takımında ikinci öğe olan «yol» belirtilendir: «*ellinci sıfatının* belirtileni–*ÖAA.*»

belirtisiz *s.* 1 belirtisi olmayan. 2 belirtilmemiş olan: «*Önce, önceleri, ilkönce... sözcükleri eylemin* belirtisiz *bir geçmişte yapıldığını... göstermeye yarar–TNG.*»

belirtisizlik *a.* belirli olmama, belirtisiz olma hali: «*Zaman adları, bu zarflardaki* belirtisizliği *giderir.–TNG.*»

belirtme *a.* belirleme, belirli kılma, başka bir şeyle karıştırılmasına olanak kalmayacak bir biçimde kesin olarak sınırlama. [2365; 2387]: «*Çok kaba çizgileriyle* belirtmeye *çalıştığım bu gerçek–HVV.*»

belirtmek belirlemek, belirli kılmak, başka bir şeyle karıştırılmasına olanak kalmayacak bir biçimde kesin olarak sınırlamak. [2366; 2399]: «*gazeteciler de tablonun kötülüğünü* belirtmek *için birbirleriyle yarış ediyorlardı.–SB.*»

belit *a. mant.* ve *mat.* kendiliğinden belli olan, apaçık, gerçek; gerçek olduğu, doğru olduğu kendiliğinden apaçık göründüğü için tanıtlanması gerekmeyen; örneğin güneş doğudan doğar ya da iki kez iki dört eder sözleri birer belittir. [74; 1723]: «*Saptamayı gerekli bulmuyoruz, apaçık bir doğru, bir* belit *diye bakıyoruz.–NA.*»

belkili *s.* **1** *fels.* olabilir olan ve olabilirliği kabul edilen ama bu niteliği tanıtlanmamış olan: «*Son örnekte görüldüğü gibi,* belkili *sorunun hemen tanıtlanması da mümkündür. –OH.*» **2** *mant.* olabilirlik gösteren, olması zorunlu olmayan ama olabilir de olan. [859]: «*Felsefe* belkili *sorunlarla gelişmiştir.–OH.*»

bellek *a. ruhb.* ansıma ve usda tutmayı sağlayan güç, öğrenilmiş ya da olmuş, baştan geçmiş bir şeyi anlakta tutma yetisi. [630]: «*çıplak ayaklı bir çulsuz örneği,* belleğimin *oradan oraya atılışı–MS.*»; «*Hâtıra orada kesilir; kendi kendine dönmek için bir* bellek *cehdi içinde çırpınır.–PS.*»

bellem *a. ruhb.* öğrendiğini usda tutabilme yetisi, ki ruhbilimde, bunun olağanüstü gelişmiş olmasına **aşırıbellem** denir: «*Bu öğelerin* bellemsel *değerleri anlamınkinden üstündür.–NA.*»

bellemsel *s.* bellemle igili: «*Bu öğelerin* bellemsel *değerleri anlamınkinden üstündür.–NA.*»

belleten *a.* bilimsel dergi, bilim kurumlarının çalışma konularıyle ilgili yazı ve duyuruların yayımlandığı dergi.

bellik *a.* bir nesneyi başka nesnelerden ayırtıcı damga ya da im.[1033; 1307]

bencil *s.* yalnız kendini ve kendi çıkarını düşünen. [399; 756; 757]: «*Yaşarken yaşamayı kendisiyle başlatıp kendisiyle bitiren kimseye* bencil *derler.–İS.*»

bencilik *a.* **1** *fels.* bütün bilgi öğelerini ve bunların bağıntılarını ben'de bulan görüş. **2** *ruhb.* kendi çıkarını düşünmenin bütün bilinçli eylemlerin ana güdüsü olduğunu ileri süren görüş: «*Ruhbilime göre* bencilik, *korunma içgüdüsünden doğar.–OH.*» **3** *töreb.* kendi çıkarını düşün-

meyi bütün eylemlerin haklı ve doğru ereği olarak kabul eden öğreti. [400]

bencillik *a.* yalnız kendini ve kendi çıkarını düşünme hali. [400]: «*İnsanlar*, bencillik *duyguları uyandırılarak da ahlâk bakımından körleştirilebilir.–BA.*»

bengi *s.* sonsuz sürece kalacak olan, ölmez. [386]: «*Ozan otursun da* bengi *olan... nenleri söylesin.–NA.*»

bengilik *a.* **1** ölmezlik, ölümsüzlük, bitimsizlik. [387]: «*Hiç bir şeyin büsbütün ölmediği... hulyanın* bengiliğine *erdiği –NA.*» **2** sonsuz ve ölçülemez zaman. [388]

bengisu *a.* içene ölmezlik, sonsuz yaşam verdiği söylenen ve efsanelerde sözü edilen su. [1]

beniçincilik *a. fels.* her şeyi bende odaklaştıran, dünyada bireyin benliğini odak sayan felsefe görüşü, bencilik. [401]: «Beniçinciliği, *bir insanın kendisini değil de, insan denilen varlığı evrenin merkezi sayması anlamında kullanan insaniçincilikle karıştırmamalıdır.–OH.*».

benimseme *a.* bir şeye ısınma, onu kendine mal etme.

benimsemek bir şeye ısınmak, onu kendine mal etmek: «*Genellikle yapılan şey, antik çağın düşünce dünyasını* benimsemek *olmuştur.–MG.*»

benimsenme *a.* ısınılma, ma edilme.

benimsenmek ısınılmak, mal edilmek.

benimsetme *a.* birini bir şeye ısındırma, benimsemesini sağlama.

benimsetmek birini bir şeye ısındırmak, benimsemesini sağlamak.

benlik *a.* kişinin öz varlığı, özü, kişiliği: «*Özünü*, benliğini, *bilincini, kişiliğini günden güne yitiriyor.–AB.*»

benzek *a. yaz.* başka bir şiirin konusuyle ilgili olarak benzer ölçü ve uyak düzeniyle yazılan şiir, ki genellikle ünlü bir ozanın ünlü bir şiirine benzetilerek yazılır ve çoğu kez yermek, alay etmek ya da o ozanın beğeni ve sanatını ansıtmış olmak gibi ereklerle yapılır. [1800]

benzerlik *a.* birbirine benzeyiş, benzer olma hali, şu ya da bu nitelik yönünden birbirine eş olma hali: «*Bu* benzerlik *yüzünden–MG.*»

benzersiz *s.* benzeri olmayan.

benzersizlik *a.* benzeri olmama hali: «*İlk kez ilkgençlik çağında farkına varırız* benzersizliğimizin.–*CÜ.*»

benzeş *s.* şu ya da bu niteliği yüzünden başkası ile bir tu-

tulabilen, başkasına benzetilebilen.

benzeşim *a.* **1** benzerlik. **2** *mat.* iki geometrik biçimin, kıyılarının uzunlukları arasındaki oran değişmemekle birlikte, karşılıklı açılarının eşit bulunması hali, ki kıyıların arasındaki orana benzeşim oranı ve böyle benzeşen biçimlere de benzeş biçimler denir. [760]

benzeşlik *a.* şu ya da bu niteliği dolayısı ile başkasıyle bir tutulabilme, başkasına benzetilebilme.

benzeti *a. yaz.* bir şeyin bir niteliğini herhangi bir bakımdan canlandırmak için onu başka bir şeye benzetme işi, ki benzetme edatlarından birine baş vurularak ya da edatsız olarak bir sözcükle yapılır: «Kar gibi soğuk bir su»; «pamuk eller» gibi. [2550]: «*Bir* benzeti *ile anlatmak gerekirse–AP.*»

benzetili *s.* benzetisi olan: «*Benzetili bir söyleyişle, yazıları çingene çorbasını andırır.–EmÖ.*»

benzetim *a.* benzetme: «*Ergin Çokergin odasını, gerçeklerin öğütüldüğü bir değirmene benzetti. Bu* benzetimi *olağanüstü beğendi–FK.*»

benzetme bkz. **benzeti**

berkitmek (bir şeyi) sağlamlaştırmak, pekiştirmek.

besi *a.* yaşatmak ve geliştirmek için gereken besinleri yedirip içirme işi.

besidoku *a. bitk.* tohumun içinde oğulcuğu çevreleyen bölüm.

besin *a.* canlı bir varlığın yaşaması, çalışması ve gelişmesi için özümlemeye, kendi içinde biriktirip yakmaya gereksemeli bulunduğu her türlü özdek. [610]: «*karın doyuran bir* besin–*NU.*»

besinsizlik *a.* besin alamamış olma hali: «*Belli ki* besinsizlikten *incelmiş, armudun çöpü gibi kalmış boynu.–İS.*»

besi-örü *a. bitk.* tohum çimlenirken yeni çıkan bitkiyi beslemeye yarayan ve oğulcuğun çevresinde yayılmış bulunan besleyici özdeklerin topu.

besisuyu bkz. **özsu**

beşgen *a. mat.* ardışık ve kapalı olarak uç uca eklenmiş beş kıyının oluşturabileceği türlü biçimlerden her biri, ki beş köşelidir: «*Bu* beşgenin *bir kenarı üzerinde–AK.*»

betim *a.* **1** betimleme; bir şeyi, söz ya da yazı ile, göz önünde canlanacak biçimde anlatma. **2** bir şeyi, bir kişiyi, bir olay ya da duyguyu betimleyen söz ya da yazı. **3** *fels.* bir şeyin tasarımını söz ya da yazı ile yapma, betimleme eylemi, betimleme. [2369]

betimleme *a.* **1** bir şeyi, söz ya da yazı ile, göz önünde canlanacak biçimde anlatma: «*Birinci görüş sıradan bir* betimleme *düzeyini geçmez* –*BO.*» **2** *fels.* bir şeyin tasarımını söz ya da yazı ile yapma. [2369; 2370]: «*Ama, sanımca, bunlar* betimlemeleri *de bir yana itiyorlar*–*SB.*»

betimlemek **1** bir şeyi, söz ya da yazı ile, göz önünde canlanacak biçimde anlatmak: «*Öyle fırtınaları Chateaubriand iyi* betimlermiş.–*NA.*» **2** *fels.* bir şeyin tasarımını söz ya da yazı ile yapmak. [2371]: «*ve şiddete baş vuran bir önder olarak* betimlemek*le yanılgıya düşmüştür.*–*FO.*»

bezek *a* bir şeyin daha güzel, daha göz alıcı görünmesini sağlayan şey, süs. [2606; 2764]: «*bir süs, bir* bezek *durumuna düşer.*–*NA.*»

bezeme *a.* (bir şeyi) daha güzel, daha göz alıcı göstermek ereğiyle birtakım katmalar yapma işi, süsleme, donatma.

bezemek (bir şeyi) daha güzel, daha göz alıcı göstermek ereğiyle birtakım katmalar yapmak, süslemek, donatmak.

bıldır *zf. ha.* geçen yıl: «bıldır *epey yankı uyandıran*–*AB.*»

bırakmızcılık bkz. **erkincilik**

bırakışma *a. tüze.* savaşta, savaşan yanların karşılıklı bir çalışma ile çarpışmaları durdurmaları, ki bu da genel ya da yerel olabilir; genel bırakışma, bütün savaşılan bölgelerde karşılıklı ateş kesimidir; yerel bırakışma ise belli bir yerde çarpışmaların durdurulmasıdır. [1721]

bırakıt *a. tüze.* ölen bir kimsenin bıraktığı taşınır ve taşınmaz mallar. [2526]

biçerbağlar *a. tar.* ekini hem biçen hem de bağlam haline koyan orak makinesi.

biçerdöğer *a. tar.* ekini hem biçen hem de biçerken bir yandan da tohumu saptan ayıklayan makine.

biçim *a.* **1** bir şeyin dış çizgileri bakımından niteliği. [566] **2** *yaz.* yakışık alan, değişik ve özel anlatım: «*O sözlerin uyumlu* biçimlere *konulmuş olmasını... istiyorum.*–*NA.*» [566; 2222]**3** dikilecek kumaşı ölçüye ve örneğe uygun olarak makasla kesme işi, eylemi. **4** (güzel sanatlarda) bir sanat türünün ya da bir sanat döneminin özel yolu: Gotik biçimi gibi. [2347] ⊙ **biçim bilgisi** bkz. **biçimbilgisi** ⊙ **biçim bilimi** bkz. **biçimbilim**

biçimbilgisi *a. dilb.* dilbilgisinin, sözcüklerin yapısını, türeme ve bileşme yollarını, an-

lam bakımından çeşitlerini ve çekim biçimlerini inceleyen bölümü. [1468]

biçimbilim, *a. biy.* biyolojinin, bitkilerde ve bütün canlılarda türlü örgenlerin yapılarını, biçimlerini ve biçimleriyle görevleri arasındaki ilişkileri inceleyen kolu, ki geniş anlamda yapıbilim, dokubilim ve gözebilim dallarını içine alır. [1468]

biçimci *a.* **1** yol yordama sıkı sıkıya bağlı kimse. **2** *fels.* biçimcilik[2] öğretisinden yana olan kimse ya da görüş. [567; 2223]: «*Böyle bir tutum giderek salt* biçimci *bir sanat anlayışına yol açabilir.–MB.*»

biçimcilik *a.* **1** yol yordama bağlılık. **2** *fels.* varlığı «biçim» sayan ve gerçeğin ancak biçim bakımından kavranabileceğine inanan öğreti. [568; 2224]: «*Kısası, biçimci okul, ya* biçimcilik *ilkelerine sadık kalarak kanun ve hukuk kuramlarının bir çeşidi olmağa; ya da* biçimciliğini *bir yana bırakarak, şiddetle eleştirdikleri ansiklopedik sosyolojinin bir bölümü olmağa mahkûmdur.–NŞK.*»

biçimsel *s.* biçimle ilgili, biçime değgin. [2226]: «*Parlamento çalışmalarını böylesine* biçimsel *kalıplar üzerine oturtmak.–NN.*»

biçimsellik *a.* biçime uygun olma hali: «*Bu* biçimsellik *içinde dahi, ilk çıkış noktasının, hiç değilse ilk yıllarda, etkili olduğunu kabul etmek gerekir.–ÇÖ.*»

biçme *a. mat.* alt ve üst tabanları birbirine koşut ve eşit iki çokgenden, yanal ayrıtları da eşit ve koşut doğrulardan ibaret çokdüzlemli nesne. ⊙ **dik biçme** *mat.* ekseni tabanına dikey olan biçme. ⊙ **eğik biçme** *mat.* ekseni tabanına dikey olmayan biçme.

bildirge *a.* **1** bir kimsenin, resmî bir kuruluşa, herhangi bir durumu bildirmek için yazıp verdiği yazı ya da doldurup verdiği çizelge. **2** *tüze.* vergi yükümlülerinin belli zamanlarda bağlı oldukları vergi dairelerine verdikleri gelir bildirme belgesi. [236]

bildiri *a.* **1** resmî bir kuruluş ya da herhangi bir kurumca herhangi bir işi, bir durumu kamuoyuna bildirmek ereğiyle yayımlanan yazı. [236; 2403]: «*Şu halde* bildiri, *uydurulmuş değildir.–NSB.*» **2** bilimsel bir konu üzerine yazılan ve genellikle bilimsel toplantılarda okunan ve tartışılan bilimsel yazı. [2403] **3** *yaz.* bir yapıtın taşıdığı ve ulaştırmak istediği düşünü. [1378]: «*o*

şiirlerin ne gibi bir bildiri *getirdiği–MCA.*»

bildirim *a.* bildirme işi.

bildirişim *a.* karşılıklı bildirme, bildirişme. [621]: «*Böylece, iletişim ve* bildirişimi *sağlayan dil dizgesi içinde bir boşluk ortaya çıkmaz.–EmÖ.*»

bildirmen *a.* haber veren, haber ulaştıran kimse, ki özellikle gazetelerde, haber ajanslarında çalışır. [1487]: «*1918' de Star gazetesinin Avrupa* bildirmeni *idi.–AP.*»

bileşen *a.* **1** *fiz.* bir bileşke meydana getiren güçlerin her biri. **2** *dilb.* bileşik bir sözcüğün her bir öğesi; örneğin *hanımeli* sözcüğündeki *hanım* ve *el* sözcükleri birer bileşendir ve bileşenler kendi sözlük anlamlarını artık düşündürmezler: «Bileşen *sözcükler, kendi sözlük anlamlarını artık düşündürmezler. –TNG.*»

bileşke *a. fiz.* bir nesneye uygulanan birkaç gücün etki olarak toplamını gösteren güç, elde edilen sonuç. [1509]: «*çeşitli kuvvetlerin bir yöne çektikleri araba, bunların* bileşkesi *olan tek kuvvetle çekilircesine o yönde yol alır.–ÖAA.*»

bileşik *a.* **1** birkaç öğeden oluşturulmuş. [2083]: «Bileşik *nesneleri kurucu parçalarına ayırabilir ve böylece açıklayabiliriz.–BA.*» **2** birkaç öğeden oluşturulmuş. [2083] **3** *kim.* birbirinden ayrı iradaki öğelerin birer ya da daha çok moleküllerinin kaynaşmasıyle oluşan yeni özdek; örneğin su iki oylum hidrojenle bir oylum oksijen molekülünden oluşmuş bir bileşiktir. [2083] **4** *dilb.* bileşim yoluyle ortaya çıkmış sözcük, ki iki sözcüğün bir araya gelip kaynaşması, kalıplaşması sonucu ortaya çıkan başka anlamda bir sözcüktür; örneğin, *beşiktaş* bir bileşiktir. [1175; 1656]: «*Demek ki imambayıldı* bileşiğinde *sözcüklerin ikisi de öz anlamlarından sıyrılarak... başka anlamda bir sözcük olmuştur.–TNG.*»

bileşikleşme *a.* bileşik hale gelme.

bileşikleşmek bileşik hale gelmek: «*Ses aşınması yüzünden* bileşikleşen *sözcükler de var –TNG.*»

bileşikleştirme *e.* bileştirme.

bileşikleştirmek bileştirmek.

bileşiklik *a.* bileşik olma hali: «*-me'den önce görülen bu e, a hem şekilce* bileşikliği, *hem de anlamdaki yeterlik kavramını göstermeye yarar. –TNG.*»

bileşim *a.* **1** *kim.* iki ya da daha

çok öğenin bir araya gelerek yeni bir öğe meydana getirmesi eylemi ve sonucu; örneğin bir bileşik olan suyun bileşiminde hidrojen ile oksijen vardır. **2** *mant.* ve *ruhb.* ayrı ayrı düşünü ve duyum öğelerinin birleşip bir bütün meydana getirmesi eylemi: «*Eleştirmen... bir* bileşime *ermeğe çalışır.–NA.*» **3** *dilb.* iki sözcüğün, bileşik denilen yeni bir sözcük meydana getirmek üzere anlam, kuruluş, vurgu vb. yönlerinden az çok değişikliğe uğrayarak bir araya gelmeleri. [2084; 2528]

bileşme *a. fiz., kim., dilb.* (iki ya da daha çok öğe) bir araya gelip yeni bir öğe oluşturma: «*Dilimizin de zenginlik kaynaklarından biri olan* bileşme*ye ve bileşik sözcüklere pek çok örnekler göreceğiz. –TNG.*»

bileşmek *fiz., kim.* ve *dilb.* (iki ya da daha çok öğe) bir araya gelip yeni bir öğe oluşturmak. [2527]

bileştirme *a.* bileşmesini sağlama, bileştirerek oluşturma. [2529]: «*yeni sözcük yaratmanın en önemli, en zengin yollarından birisi de* bileştirmedir.*–TNG.*»

bileştirmek bileşmesini sağlamak, iki ya da daha çok öğeden yeni bir öğe oluşturmak. [2530]

bilge *a.* her şeyi bilen, bildiği şeyleri iyi ve sağlam bilen ve bilgilerini kendisi ve başkaları için en yararlı bir biçimde kullanabilen kimse. [640]: «*konuyu bilginlerle* bilgelere *bırakarak.–İS.*»

bilgelik *a.* bilge kimsenin taşıdığı nitelik; bilge olma hali. [739]: «*Delinin söz kargaşasında* bilgelik *arayan boşuna zaman yitirir.–NU.*»

bilgi *a.* **1** bir konu ya da iş konusunda bilinen şey; bir konu ya da iş konusunda öğrenilen ya da öğretilen şey. [1289]: «*eski Lord ailelerinin servetleri hakkında bir* bilgi *edinilemiyormuş.–NNT.*» **2** *fels.* genel olarak ve ilksezi halinde anlakça kavranmış temel düşünüler. [1289] **3** *fels.* bir yargılama yapabilmek ve bir yargıya varabilmek için gereken öğelerin her biri. [1290] **4** bir şeyi bilme hali. [1306] ⊙ **bilgi kuramı** *fels.* bilginin dayanağını ve yöntemini inceleyen felsefe kuramı. [466]: «*Çağdaş* bilgi kuramına *göre bilgi, nesnel gerçeğin insan beynindeki yansımasıdır.–OH.*»

bilgici *a. fels.* bilgicilik akımına bağlı kişi ya da görüş. [2142]: «Bilgiciler, *şüphe ve*

eleştirinin gereği saydıkları tartışma yöntemiyle çalışmışlardır.–OH.»

bilgicilik *a. fels.* bilgi'nin duyu algısı ve bundan doğan sanı olduğunu ileri süren, bilgi'yi kuramsal bir bilseme değil işe yarar bir ası olarak gören felsefe akımı, ki antikçağ Yunan felsefesinde bir akımdır; söz söyleme sanatına önem veren bu akım, karşıcılarınca «safsatacılık» olarak görülmüştür. [2143]: «Bilgicilik *terimi, bilgeliği yeğleyen öğreti, sonradan bilgi öğretmeni, Protagoras'a göre önce siyasette yararlı olma sanatı, daha sonra söz söyleme sanatı (retorik) anlamlarını kapsar. –OH.*»

bilgili *s.* ilgili olduğu konularda yeterli bilgisi olan.

bilgin *a.* çok bilgili kimse, bilimi olan kimse, bilim adamı; bir ya da birçok alanda derin bilgisi ve deneyimi olan kimse. [103]: «*konuyu* bilginlerle *bilgelere bırakarak.–İS.*»

bilginlik *a.* çok bilgili olma hali; bilim adamlığı; derin bilgi ve deneyimi olma hali: «*Aristotelism hep bir* bilginliğe *yönelmedir.–MG.*»; «*Size bu ülkede* bilginlik *yasak... demiş –AN.*»

bilgisiz *s.* bilgisi olmayan: «*Birtakım* bilgisiz *ve yetkisiz kimselerin uydurduğu kelimeler Türk dilini bozmakta–FKT.*»

bilgisizlik *a.* bilgisiz olma hali: «*Bu buyruklara uymamızın* bilgisizlikle *ilgisi yoktur. –NŞK.*»

bili *a. fels.* bir şeyi bilme hali. [2708]

bilim *a.* evrenin, evrendeki olguların ve olayların bir bölümünü ele alıp birtakım yöntem ve deney yolları kullanarak ve gerçeğe, gerçekliğe dayanarak yasalara ulaşmaya çalışan ve birtakım yasalara, birtakım bilgilere ulaşan bilgi yolu; bilginlerin uğraş alanı. [898]: «Bilim *dile beşikten sine dek.–NA.*»; «*bi*limin *değişmez gerçekleri–Aİ.*»

bilimci *s.* bilimle uğraşan, bilim kişisi: «*Bu kentte birçok ileri ulusların... bilginlerinden ve* bilimci*lerinden bir kurul yıllarca inceleme ve araştırmalarda bulundu.–AN.*»

bilimeri *a.* ve *s.* bilimle uğraşan, bilim kişisi, bilimci: «*Tıpkı bir* bilimeri, *bir bulgucu, giderek bir kamu yöneticisi, bir siyasacı gibisine–ME.*»

bilimleştirme *a.* bilim haline getirme.

bilimleştirmek bilim haline getirmek: «*Ona göre, Hıristiyan dininin doğruları, skolastiğin* bilimleştirmiş *olduğu dogma-*

larda değil, inanan gönüllerin derinliklerinde yatar–MG.»

bilimsel *s.* **1** bilimle ilgili, bilime değgin. **2** bilime uygun. [904]: «*Doğru ve* bilimsel *yolu birlikte aramalıyız.–ÇA.*»

bilimsellik *a.* bilimle ilgililik, bilime uygunluk, bilimsel olma hali: «*medeniyet terimi geniş ölçüde bilimi ve* bilimselliği *ifade etmektedir.–ÇÖ.*»

bilinç *a.* **1** *ruhb.* bir bakımdan, duyum, coşku, düşünme ya da başka bir ruh etkinliği ile nitelenen hal; başka bir bakımdan, *ben*'in kendi etkinliğinin ve duygulanımlarının ayrımına varışı, en geniş anlamda anlak. **2** *toplb.* bir topluluğun ruh etkinliğinin ya da ruh durumunun topu. [2243]: «*Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarındaki* bilinç *kafamızda ışımazsa.–İS.*»

bilinçaltı *a. ruhb.* **1** kişide, bilince inmeyen olayların geçtiği varsayılan varsayımsal iç. **2** bilinçte hiç yer almayan anlak etkinliği. [2244; 2304]: «*bu ilk izlenimin* bilinçaltı *etkisinden.–HT.*»

bilinçdışı *s.* ve *a. ruhb.* **1** bilinçte olmayan. [605]: «*Ama altta gene,* bilinçdışı *bir tavır tutarlılığı yatmaktadır.–MB.*» **2** insan ruhunun baskılanmış istekler ve bunlarla ilgili düşünülerin bulunduğu bölümü. [604]: «*Hareketlerdeki güven, bilincin heyecan ve* bilinçdışına *egemenliği hep toplum sayesindedir.– NŞK.*»

bilinçlendirilme *a.* bilinçli hale getirilme, bilinçli kılınma: «*bu sapmaların siyasal mücadelenin* bilinçlendirilmesindeki *ve ideolojik değerler kazanmasındaki engelleyiciliği de unutulmamalıdır.–MK.*»

bilinçlendirilmek bilinçli hale getirilmek, bilinçli kılınmak.

bilinçlendirme *a.* bilinç verme, bilinçli hale getirme, bilinçli kılma: «*örgütlendirme ve* bilinçlendirme *çabalarının rahatlıkla yürütülebilmesi için –MüS.*»

bilinçlendirmek bilinç vermek, bilinçli hale getirmek, bilinçli kılmak: «*emekçi halkımızı bu doğrultuda* bilinçlendirmekten *ve örgütleyip bir politik güç haline getirmekten başka çare yoktur. –MAA.*»

bilinçlenme *a.* kendi etkinliğinin ayrımında olma, bilinçli hale gelme: «Bilinçlenme *ve ekonomik sıkıntının, halkı gerçek halk hareketine yöneltmesi her zaman beklenebilirdi.–ÇÖ.*»

bilinçlenmek kendi etkinliğinin ayrımına varmak, bilinçli hale gelmek.

bilinçli *s.* yapıp ettiğinin ayrımında olan, kendi etkinliğini bilen, bilinci olan: «*Bu belki de* bilinçli *bir planlamanın, kendilerince bilinen ertelemenin sonucudur.–TA.*»

bilinçlilik *a.* yapıp ettiğinin ayrımında olma hali, bilinci olma hali, kendi etkinliğini bilme hali: «*Bu yolda tam bir* bilinçlilikle *ilerlerlerse –CÜ.*»

bilinçsiz *s.* **1** bilinci olmayan, bilinçli etkinlik halinde bulunmayan. **2** yapıp ettiğinin ayrımında olmayan, kendi etkinliğini gerekli biçimde sezmeyen: «*Dinsel itelemelerle* bilinçsiz *yığınlar da bu yolda 'vurucu güç' olarak kullanılmaktadır.–ÇÖ.*»; «*Bi*linçsizce *bu çizgileri çizerken bir yandan da bir konu düşünüyordu.–AN.*»

bilinçsizlik *a.* bilincinde olmama, bilinçsiz olma hali: «*Gümüşpala... politika rüzgârlarına* bilinçsizliğin *yelkenini açmıştı.–İS.*»

bilinemez *a. fels.* aslı anlaşılıp bilinemeyen şey: «*Olguculuk, bilimci geçindiği halde, gerçeği* bilinemez *saymakla, bilime karşı çıkmaktadır.–OH.*»

bilinemezci *a. fels.* **1** bilgi'nin görece olduğunu, görece oluşu dolayısıyle de kesin olmadığını söyleyen kimse. **2** Tanrının var olduğunun, niteliğinin, ne olduğunun ve evrenin nereden türediğinin bilinmediğini, üstelik de bilinemeyeceğini ileri süren öğretiden yana olan kimse. [37]: «*Olguculuk, bilimciliği savunduğu halde* bilinemezcidir. *–OH.*»

bilinemezcilik *a. fels.* **1** bilgi'nin görece olduğuna, görece oluşu dolayısıyle de kesin olmadığına inanan öğreti. **2** Tanrının var olduğunun, niteliğinin, ne olduğunun ve evrenin nereden türediğinin bilinmediğini, üstelik de bilinemeyeceğini ileri süren öğreti.[38]: «Bilinemezciliğin *tersine, tam anlamıyle kavradığımız bu dünya, enerjinin üç ana biçiminden meydana gelmiştir.–NŞK.*»

bilinen *a. mat.* bilinen, değeri belli olan nicelik, ki cebirde alfabenin ilk harfleri ile gösterilir. [1288]

bilinmeyen *a. mat.* bilinmeyen, değeri belli olmayan nicelik, ki cebirde bilinmeyen nicelikler başlıca *x, y, z* gibi harflerle gösterilir. [1333]

bilirkişi *a. tüze.* belirli bir işten iyi anlayan kimse, ya da kimseler, ki bir konuda sahip oldukları bilgi ve uzmanlıklarıyle yargıca yardım ederler; bilirkişi iki yanın anlaşma-

sıyle seçilir, anlaşma olmadığı durumlarda bilirkişiyi yargıç seçer. [407; 408]: «*verilmiş* bilirkişi *raporlarını* –*İS.*»

bilisiz *s.* bilgisiz; çok az şey bilen; yaşamı ve dünyayı az buçuk anlayabilecek bilgileri bile edinememiş olan. [262]: «*Günümüz sanatçısına* bilisiz *olduğunu söyleseniz*–*MCA.*»

bilisizlik *a.* bilisiz olma, yaşamı ve dünyayı az buçuk anlayabilecek bilgileri bile edinememiş olma hali. [271]: «*sizin yalnız* bilisizliğinize *değil, saygısızlığınıza da*–*NA.*»

bilseme *a.* görme, anlama ve bilme isteği; bilinmeyene, gizliye karşı duyulan bilme, öğrenme, anlama gereksemesi, isteği: «*Onların öğretilmesi* bilsemeyi *uyandırmak, işlemek, geliştirmek içindir.*–*NA.*»

binbaşı *a. ask.* yüzbaşıdan büyük yarbaydan küçük üstsubay: «*Bir orduda* binbaşı*dan çok albay, yüzbaşıdan çok yarbay bulundu mu, hastalık var demektir.*–*İS.*»

birci *a. fels.* evrenin, bütün varlıkların temelini ruh ya da özdek gibi tek bir öğede bulan ve öbürlerini bu tek öğeden çıkmış olarak düşünen ve ileri süren kimse ya da görüş. [1461]: «*Roberty, her şeyi tek etmenle anlatmağa çalışan* birci *sosyologlar zümresine bağlı değildir.* –*NŞK.*»

bircilik *a. fels.* evrenin, bütün varlıkların temelini ruh ya da özdek gibi tek bir öğede bulan ve öbürlerini bundan çıkmış olarak düşünen, ileri süren görüş. [1462]: «*Bütün dünya olaylarını böyle bir tek varlıkla, maddeyle anlatmak isteyen bu görüşe, bilindiği gibi, maddeci* bircilik *denir.* –*NŞK.*»

birçenekliler *a. bitk.* oğulcuğu bir çenek olan çiçekli bitkiler sınıfı.

birçenetli *s. bitk.* kapsüllü yemişlerin tek parçalı olanları.

bireşim bkz. **bileşim**

birevcikli *s. bitk.* erkek ve dişi örgenleri ayrı çiçeklerde ama aynı kök üzerinde bulunan bitkiler; örneğin mısır, ceviz, fındık birevcikli bitkilerdendir.

birey *a.* **1** toplumu meydana getiren üyelerden her biri; topluluk arasında bağımsız bir varlığı olan, tek olarak varolan kimse ya da nesne: «*Bütün hakları* birey *dediğimiz ferde veren ve*–*FRA.*» **2** doğabilimde en son bölüm olan türü oluşturan tek varlıklardan her biri. **3** *zool.* tür meydana getiren ve aralarında çiftleşebilen or-

ganizmaların her biri. [544]

bireyci *s.* toplum içinde, topluluğu bırakıp bireyi öne alan ve ona büyük önem veren (kimse ya da görüş) [540]: «Bireyci *dünya görüşü, metafizik dünya görüşünün yanında ve eytişimsel özdekçi dünya görüşünün karşısında yer alan, üç dünya görüşünden biridir.–OH.*»

bireycilik *a.* **1** *toplb.* toplum içinde, topluluğu bırakıp bireyi öne alan ve ona büyük önem veren öğreti. **2** *tüze.* bireysel mülkiyeti tüze düzeninin temeli olarak ele alan görüş, ki toplum ve tüze düzenini sarsmadıkça bireylerin çalışma alanlarının sınırlanmamasını savunur. **3** ekonomi alanında özel girişime en geniş olanakların tanınmasını savunan ve bireyin girişimlerini ve çıkarlarını hükümet ve toplum denetlemesi dışında bırakmak isteyen öğreti. **4** *töreb.* bütün değerlerin, hakların ve ödevlerin bireyden çıktığına inanan görüş. [541]: «Bireycilik *toplumu düşünmemek, yadsımak demek değildir, toplum için çalışacağız diye kendimizi unutmamak demektir.–NA.*»

bireyleşme *a.* birey haline gelme, birey olma: «*Gerektiğinde saldırgan ve protestocu olan ve* bireyleşme *hakkına kuvvetle sığınan sanatçı bilinci seramikçide yer almaz.–ST.*»

bireyleşmek birey haline gelmek, birey olmak.

bireyleştirme *a.* birey haline getirme.

bireyleştirmek birey haline getirmek.

bireylik *a.* **1** bir kişiyi ya da şeyi başkalarından ayırarak onu seçik kılan nitelik. **2** ayrı ve seçik varlık. [539]: «*Tek tek uluslar da artık... tek bir insan gibi, bir* bireylik *olmak yolundadır.–MG.*» **3** birey olma hali.

bireyoluş *a. biy.* yumurtanın döllenmesinden bireyin yetkin hale gelmesine değin geçirdiği gelişim evrelerinin topu.

bireysel *s.* bireyle ilgili, bireyin malı olan, bireyden çıkan ya da bireyce kullanılan. [538]: «*Bireycilik... somut bütünü* bireysele *indirgemek için soyutlar ve* bireysel *olarak inceler–OH.*»

bireysellik *a.* bireysel olma hali, bireysel oluş.

bireyüstü *s.* bireyin üstünde olan, bireyi aşan: «*Toplum, devlet, bütün* bireyüstü *kurumlar üstün birer varlık olmayıp sırf bireyin mutluluğunu sağlamak için olan araçlardır.–MG.*»

bireyüstülük *a.* bireyüstü olma hali.

birgözeli *s. biy.* bir tek gözeden oluşan ve baş özelliği bu olan hayvan ya da bitki, ki gövdenin bölünmesi ya da tomurcuklanması yoluyle çoğalır ve genel olarak göz ile görülemeyecek denli küçüktür, tatlı su ve denizlerde yaşar.

birikim *a.* toplanıp yığılma, nicelik olarak birikme. [2510]: «*1950'lerde görülen enflasyon, kamu kesiminde sermaye* birikiminde *vergi gelirleri yerine–KB.*»

birikişme *a. zool.* sıvı bir ortamda asılı duran kan gözelerinin ya da bakterilerin birbirine yapışarak yığınlar meydana getirmesi.

biriktirim *a.* biriktirme yoluyle oluşan ya da oluşturulan şey; biriktirmenin sonucu.

birim *a. mat., fiz.* ve *kim.* bir niceliği ölçmek için kendi cinsinden örnek seçilen değişmez parça; örneğin ölçü birimi metre, para birimi liradır. [2652; 2657]: «*eserin değerlendirilmesi için, sağlam bir* birim... *olamıyor. –AB.*» ⊙ **birimler bölüğü** *mat.* 1'den 999'a değin olan sayılar bölüğü.

birincil *s.* en ilk.

birleşen *s. mat.* birbiriyle bir noktada kesişen, birbirini kesen (çizgi, doğru, vb.).

birleşim *a.* bir meclisin, bir kurultayın ya da bir kurulun bir gün içinde yaptığı toplantı, yani bir günlük çalışma süresi, ki bir birleşimin dinlenmeyle ayrılan parçalarına oturum denir ve bir birleşimde birden çok oturum yapılabilir. [949]: «*sonraki* birleşimde *görüşülmesi–Aİ.*»

birtakım *s.* bir bölüm, kimi. [201]: «*Öyle bir hastalık ki, ülkedeki insanların* birtakımı *zayıflamaya, küçülmeye,* birtakım*ları da şişmanlamaya, irileşmeye başlamış.–AN.*»

bitek *s.* bol ve iyi tahıl yetiştiren, verimli (toprak). [1631]: «*Bırakılmış* bitek *toprakta –AÖ.*»

bitelge *a. bitk.* toprağın bitki yetiştirme gücü.

bitey *a. bitk.* bir bölgede yetişen bitkilerin topu.

bitişken *s. dilb.* kökleri değişmeyen, türeme ve çekimleri eklerle olan (dil); örneğin Türkçe, bitişken bir dil sayılmaktadır. [910]: «*Bunu göz önünde tutanlar, Türkçenin* bitişken *dillerden olduğunu ileri sürerler.–TNG.*»

bitişkenlik *a. dilb.* bitişken olma hali.

bitki *a. bitk.* dikildiği ya da bit-

tığı yere kökleriyle tutunan ve orada gelişip döl veren ve yaşama süresi dolduktan sonra kuruyarak varlığı sona eren yosun, ot, ağaç gibi varlıkların genel adı. [1801]: «Bitkilerin *içinde en sevdiğiniz nedir?–BF.*»

bitkicil *s. zool.* bitki yiyerek beslenen (hayvan).

bitkisel *s.* **1** bitki ile ilgili, bitki cinsinden olan. **2** bitki gibi, bitkiye benzer: «bitkisel *yaşayışın–AÖ.*» **3** bitkilerden yapılmış: «Bitkisel *yağlar insan sağlığına–*» [1802] ⊙ **bitkisel örtü** *coğr.* bir yeri örten bitkilerin topu.

boğak *a. ha.* bademciklerde yerleşen ya da boğazın her yanına dağılan yangıların genel adı. [136]

boşaltaç *a. fiz.* bir kabın içindeki havayı boşaltmaya yarayan tulumba.

boşaltım *a. biy.* sindirimden sonra organizmada kalan işe yaramaz özdeklerin dışarı atılması. ⊙ **boşaltım aygıtı** *biy.* örgenlikten dışarı atılması gereken işe yaramaz özdekleri toplayıp dışarı atan örgen.

boşinan *a.* usa aykırı, usun almadığı şeylere, doğa yasalarına aykırı olan şeylere inanış. [768]: «*ilkel kavimler üzerinde yapılan incelemeler göstermiştir ki, bu kavimlerde dinsel fikirler,* boşinanlar, *töre, tabu kuralları... hiç olmazsa ekonomi etmenleri kadar eskidir.–NŞK.*»

boşluk *a. fiz.* içinde hiç bir cisim bulunmayan uzay.

boy *a.* **1** *toplb.* özellikle ilkel ve göçebe insanlarda, aynı soydan sayılan ve bir başın yönetimindeki topluluk. **2** birtakım aile ve soyları ve bunlara bağlı köle vb. gibi yabancıları da içine alan öbek: «*Gel zaman git zaman, içlerinden bir yiğitler yiğidi çıkıp bu göçebelikten kurtulmak, kendi* boyunu *bir yere temelli kondurmak tasasına düşmüş.–AN.*»

boylam *a. gökb.* ve *coğr.* yeryüzündeki herhangi bir noktanın meridyen dairesiyle, başlangıç olarak kabul edilen İngiltere'deki Greenwich gözlemevinin meridyen dairesi arasındaki açı değeri, ki derece ile ölçülür ve bu değer Greenwich'ten başlayarak doğuya doğru 180 derece ve batıya doğru da 180 derecedir. [2625]: «boylam *farklarından ileri gelen hatalara ait.–AK.*»

boyut *a. mat.* nesnelerin ölçülmesinde ele alınan üç doğrultudan yani uzunluk, genişlik ve derinlikten her biri,

ki bir başka deyişle, en, boy ve yükseklikten her biri. [258]: «*halılar döşeli masada* boyutlarıyle *büyüdü–CAK.*»

böcekçil *s. zool.* ve *bitk.* böcek yiyen, böcekle beslenen (hayvan ya da bitki).

bölen *a. mat.* bir bölme işleminde bölünenin kaç eşit parçaya ayrıldığını gösteren sayı: «*İşadamları ise... çağrılarını insanlığın en küçük ortak* bölen*ine göre yapmışlardır.–NÖ.*»

bölge *a.* **1** *coğr.* herhangi bir nitelik bakımından bir sayılmış yer ya da toprak parçası, sınırları belirtilmiş toprak parçası. [689; 1428]: «*Kao Ki yönetimi'nin hâkim olduğu* bölgelerdeki *halk da –İS.*» **2** *biy.* gövdenin yüzeyinde sınırları belirli herhangi bir bölüm, örneğin sırt, koltuk altı gibi yerler.

bölgecilik *a. toplb.* yurtta belli bölgelere özel işlem yapılmasını, ayrıcalık tanınmasını isteyen ve ulus ve yurt bütünlüğünü bozucu akım: «*O devirde* bölgecilik *yapılamazdı.–FKT.*»

bölgesel *s.* bölge ile ilgili ya da bir bölgeye özgü. [1416; 1429]: «bölgesel *denge–Aİ.*»

bölgesellik *a.* bölge ile ilgililik ya da bir bölgeye özgülük.

bölme *a. mat.* bir niceliği iki ya da daha çok eşit parçaya ayırma işlemi.[2321]

bölmek *mat.* bir niceliği iki ya da daha çok eşit parçaya ayırmak. [2322]

bölü *a. mat.* bölme işleminde kullanılan im, bölme imi.

bölüm *a.* **1** parça, bölük, takım. [1145]: «*nüfusun önemli bir* bölüm*ünü gecekondu halkı teşkil etmektedir.–Aİ.*» **2** *mat.* bölme işlemi sonunda elde edilen sayı, örneğin 10'u 5'e bölünce elde edilen 2 sayısı.

bölünen *a. mat.* bir bölme işleminde eşit bölümlere ayrılması gereken sayı, örneğin 10'u 5'e bölmek istersek 10'a bölünen deriz.

bölünme *a. biy.* gözelerin, belli bir büyüklüğe erince eşit bölümlere ayrılıp çoğalması.

bölüşüm *a.* bölüşme işi: «*Reşidüddin'in 'et payı' adını verdiği bu* bölüşüm *...kabile örgütünde önemli bir rolü olan ilkelerdendir.–MuS.*»

bölüt *a. zool.* döllenmiş yumurtanın bölünmesinden sonra oğulcukta meydana gelen ve az çok birbirine benzeyen parçaların her biri.

bucak *a.* yönetimsel bölümün üçüncüsü ve en küçüğü, ki bucak müdürü eliyle yönetilir, ilçeden küçük ama köyden büyük yer. [1776]

budun *a. toplb.* siyasal durumları ne olursa olsun, töre, dil ve kültür nitelikleri bir olan ve boy ve soy olarak da birbirine bağlı bulunan insan topluluğu. [1124]: «Budun *kolay kolay geçmez alıştıklarından–NA.*»

budunbilim *a.* insan cinsinin ırklara ayrılışını, bu ırkların nereden çıktığını, oluşumunu, yeryüzüne yayılışını, aralarındaki bağıntıları ve onları belirleyen nitelikleri inceleyen, karşılaştıran ve bölümleyen bilim. [484]: «*Bilindiği gibi, kültür sorunu çok boyutlu bir konudur. İnsanbilimden toplumbilime, ruhbilimden* budunbilime *değin birçok bilim dallarının sınırları içine girer.–EmÖ.*»

budunsu *a. toplb.* örgütlenmemiş ilkel insan topluluğu, ki toplumbilimde, toplumların geçmişinden söz edilirken geçer.

buğu *a. fiz., kim.* ve *coğr.* ısı etkisiyle sıvıların ve birtakım katıların geçtikleri gaz hali. [250]: «*kirli bezle camın* buğu*sunu sildi.–EÖ.*»

bulgu *a.* o zamana değin varlığı bilinmeyen bir şeyi ortaya çıkarma işi ya da bulunan, bulgulanan şey. [1142]: «*uzmanlık, alanının en son verilerini,* bulgularını *izlemeden –MS.*»

bulgucu *a.* o zamana değin bulunmamış ya da bilinmeyen bir şeyi ortaya çıkaran kimse, bulucu: «*Tıpkı bir bilimeri, bir* bulgucu, *giderek kamu yöneticisi, bir siyasacı gibi.–ME.*»

bulgulama *a.* o zamana değin varlığı bilinmeyen bir şeyi ortaya çıkarma.: «*Bundan dolayı sosyalist insan... yeni doğrular* bulgulama *yeteneklerini körleştiren saplantılara karşıdır.–MAA.*»

bulgulamak o zamana değin varlığı bilinmeyen bir şeyi ortaya çıkarmak. «*Nice bilginler vardır, doğa'nın türlü yasalarını* bulgulamışlardır–*NA.*»

bulucu *a.* **1** o zamana değin yapılmamış bir araç, aygıt yapan ya da bir yöntem ortaya koyan kimse. [1483; 1519]: «*saç suyu* bulucu*sunun dul ve yaslı karısı–AP*» **2** *fiz.* ses dalgalarını ayırt etmeye yarayan lamba. [346]

buluculuk *a.* bulucu olma hali: «*İnsanın yaratıcılık ve* buluculuk *vasıflarıyle durmadan örgütleri ve verimleri gelişen organı beynidir.–RA.*»

bulunç bkz. **duyunç:** «*Demek aktöre buyrukları, yasalardan da üstün olan* bulunç, *yazarı işçi ile bir tutmamıza–NA.*»

buluntu *a.* kazılarda ortaya çıkan tarihsel nesne.

buluş *a.* **1** o zamana değin varlığı bilinmeyen (şey) ya da yeni bulunan (şey). [808]: «*kimya savaşının son* buluş*larını* –*İS.*» **2** herkesin kolay kolay bulamayacağı bir düşünü: «*üstün sağduyusunun örnek* buluş*larıdır*–*ÖAA.*»

bulutsu *a. gökb.* yıldızlar arasında görünen ve bulutu andıran lekelerden her biri, ki bunların yıldız kümeleri olduğu bilinmektedir. [1803; 1804]

bun bkz. **bunaltı**

bunalım *a.* herhangi bir halin doğal gidişi sırasında ortaya çıkan ve doğal olmayan bunaltılı ve çekinceli dönem. [251; 1201]: «*toplumumuzun geçirdiği* bunalım–*AB.*»

bunaltı *a.* kişinin duygularını inciten hallerin verdiği geçici tedirginlik, sıkıntı. [629] «*Alışkanlığın* bunaltısı *uydurmalarla giderilir en çok* –*NU.*»

bunluk bkz. **bunalım**

burağan *a. coğr.* kısa süren yeğin yel.

burgaç *a. coğr.* karşılıklı iki akıntı ya da esintinin çarpıştığı yerde meydana gelen çevrinti, ki hava burgacı yeğin olduğu zaman ağaçları söker, yapıları yıkar ve o zaman kasırga adını alır; su burgacı, su içinde hızla dönen huni biçiminde bir eğrimdir. [613]: «*hızla akıp giden suların yeşilden çok sarıya çaldığını,* burgaç*larda kuru yaprakların, kırık dalların... dönüp durduğunu görüyor.* –*BK.*»

buyruk *a.* yapılsın ya da yapılmasın diye buyurulan şey. [439]: «*Tanrının önceden bildirilmiş* buyruklarını–*AB.*»

buyrultu *a.* (eskiden) padişahça ya da resmî orunlarca yazılan buyruk. [543]: «*buyruklar,* buyrultular–*NU.*»

buyurma *a.* bir şeyin yapılmasını ya da yapılmamasını kesin bir biçimde söyleme. [445]: «Buyurma *kipinin üçüncü kişisi dilek, umut, yalvarma anlamlarında kullanılır.*–*TNG.*»

buyurmak bir şeyin yapılmasını ya da yapılmamasını kesin bir biçimde söylemek. [446]: «*Tek sözcük tek anlam ilkesi* buyuruyor *bunu.*–*NU.*»

buzdağı *a. coğr.* ve *yerb.* donmuş denizlerden ya da kutup buzullarından koparak denizlerde yüzen büyük buz parçası. [184]

buzdolabı *a.* yiyeceklerin bir süre bozulmadan saklanmasına yarayan, içecekleri soğutan dolap, soğutucu.

buzkıran *a.* deniz, göl ya da ırmaklar donduğu zaman bura-

larda işleyen gemilere yol açmak için buzları kırmada kullanılan gemi.

buzlağan *a. ha.* üzerinde kar eksik olmayan dağ doruğu.

buzluk *a.* buzdolabının buz yapan bölmesi.

buzul *a. coğr.* yüce dağ başlarında birikip yaz kış erimeyen büyük kar ve buz kümesi: «*o* buzullar *çağının –AP.*», «*Düzlük dağın* buzul*larının başladığı yerdeydi. –YK.*» ⊙ **buzul kaynağı** buzulun eriyip altına inen suyunu dışarıya veren kaynak. ⊙ **buzul seli** eriyen buzulun seli. ⊙ **deniz buzulu** deniz suyunun donmasıyle kıyılarda meydana gelen buz yığını.

buzulkar *a. coğr.* bir buzulun oluşmasında ilk öğe olan katılaşmış kar kümesi.

buzultaş *a. coğr.* ve *yerb.* bir buzulun yöresindeki kayalardan, don ya da aşındırma etkisiyle kopup buzulun üstüne düşen ya da buzulun altındaki kayalardan koparak sürüklenen taş topağı.

büğet *a. ha.* bir akarsuyu tutmak için yapılan engel. [197; 230; 2098]

büğemek *ha.* bir akarsuyu tutmak için büğet yapmak.

bükün *a. dilb.* sözcüklerin tümce içindeki ilişki durumlarına göre biçimce uğradıkları değişiklik. ki bükümgen dillerde, örneğin Arapçada olduğu gibi, sözcük iç yapının değişimi ile olur. [959]

bükümgen *s. dilb.* sözcük biçimleri bükün yoluyle yapılan (dil). [960]

bükünlü *bkz.* **bükümgen**: «*bilginler, Türkçeyi* bükünlü *dillerden saymaya eğilim göstermişlerdir.–TNG.*»

bütüncül *s.* bütün yetkileri elinde toplayan (hükümet, yönetim). [2611]

bütünleme *a.* **1** ilk ve ortaöğretimde, doğrudan sınıf geçemeyen öğrencilerin kaldıkları derslerden yeniden sınava girmeleri. **2** ve bu sınav.[876]

büyü *a. toplb.* doğaüstü varlıkların yardımı ile ya da doğada bulunan gizli güçlere söz geçirmek yoluyle birtakım işler gördüğünü ileri süren ya da gördüğüne inanılan, boş eylem ve boş inanç. [35; 571; 2113]: «*tutkusunun* büyüsü *içinde–SKA.*»

büyücü *a.* doğaüstü varlıkların yardımı ile ya da doğada bulunan gizli güçlere söz geçirmek yoluyle birtakım işler yaptığını ileri süren ya da yaptığına inanılan kimse, ki gerçekte, yaptığı birtakım gülünç ve boş eylemlerdir. [36; 2114]: «*Ağılı yılan ünlü* büyücü *İsis'i sokar.–NU.*»

büyücülük *a.* büyücünün yaptığı iş, büyü yapma. [2115]: «*aralarında* büyücülük*le geçinen insanlar vardır.-NŞK.*»

Büyükayı *a. gökb.* kuzey kutbunun gök bölgesinde bulunan ve yedi yıldızdan oluşmuş ve biçimi aşağı yukarı bir tencereye benzeyen takımyıldız.

büyüksemek bkz. **büyümsemek**

büyüleme *a.* **1** güzellik ya da başka bir çekicilikle üzerinde büyük bir etki yaparak birini kendine çekip bağlama. **2** büyü ile etki altına alma. [2116]

büyülemek 1 güzellik ya da başka bir çekicilikle üzerinde büyük bir etki yaparak birini kendine çekip bağlamak. [2117; 2540]: «*Ataç, Mercimek Ahmet'in Kabusname çevirisinde gördüğü devrik cümlelerin kendisini* büyülediğini... *söylemiştir.-ÖAA.*» **2** (birini) büyü ile etki altına almak.

büyülenme *a.* **1** büyü yoluyle etki altına alınma. **2** bir şeyin çekiciliğine kapılma. [2118]

büyülenmek 1 büyü yoluyle etki altına alınmak. **2** bir şeyin çekiciliğine kapılmak. [2119]

büyülü *s.* **1** kendisine büyü yapılmış (kimse). **2** kendisinde büyü gücü olan (şey), çekici (şey). [2120]: «(retorik) *başarıya ulaşmağı sağlayan* büyülü *bir sanattır.-MG.*»

büyülteç *a. foto.* fotoğraf büyültme aygıtı, ki bir negatiften istenilen büyüklükte fotoğraf basmada kullanılır. [40]

büyültme *a. foto.* **1** bir negatiften büyülteç adı verilen büyültme aygıtı ile ya da küçük bir resimden el ile büyültülmüş fotoğraf ya da resim. **2** büyültme işi. [39]

büyümsemek olduğundan büyük görmek. [1059]: «*Bir incelemede küçümsemek* büyümsemek *diye bir şey yoktur. -ÇA.*»

büyüsel *s.* büyüyle ilgili. [2121]: «*bu inançla ilgili olarak tabiatı* büyüsel *olarak açıklamak ve tabiata büyü ile egemen olmak eğilimi doğmuştur.-MG.*»

büyüteç *a. fiz.* odak boyutu birkaç santimetre olan yaklaştırıcı mercek, ki küçük nesneleri incelerken yararlanılır; büyüteç kücük nesneleri büyük gösterir. [1896]: «*En iri harfli yazıları bile gözleri seçemediği için, yazıları* büyüteç*le okurdu-AN.*»

büzgen *a. anat.* kasılmasıyle herhangi bir deliği büzüp kapamaya yarayan, çember biçimindeki kasların genel adı.

C

cankurtaran *a.* ağır hasta ya da yaralıları hastaneye yetiştirme işinde kullanılan taşıt. [106]

canlıcılık *a. fels.* her nesnede bir can (ruh) bulunduğunu, nesneleri ve genel olarak doğayı bu canın yönettiğini ileri süren görüş. [137]: «*Bu anlamdaki* canlıcılık, *genel ruhçuluğun özel bir biçimidir.–OH.*»

caydırma *a.* (birini) kararından döndürme.

caydırmak (birini) verdiği karardan döndürmek, caymasını sağlamak.

cayma *a.* kararından dönme. [2681]

caymak *ha.* (biri) kararından dönmek. [2682]: «*delikanlı*... caydım *gitmeyeceğim, demiş–SKA.*»

cinsel *s.* bireye üreme işinde ayrı bir görev veren ve erkekle dişiyi ayırt ettiren özel yaradılışla ilgili, cinsle ilgili. [309]: «*polis... seyircilerin gözü önünde* cinsel *birleşme yaptıkları gerekçesiyle oyunculardan bazılarını tutukladı.–GAy.*»

cinsellik *a.* iki cinsten (erkek ile dişi) her birinin ötekini araması, kendine çekmesi, birleşimdeki özel rolleri, yavrularla ilgili davranışları ve her birinin yaşamadaki ruh durumları gibi, cinsel özelliklerin topu. [310]: «*Tiyatroda* cinsellik *akımı süredursun, aynı salgın operaya da sıçramış bulunuyor.–GAy.*»

coşku *a.* duyguların tepki halinde dışarı vurması, duyguların olağanüstü hali. [720]: «*sevdiğiyle buluşmanın* coşkusuyle–*SKA.*» ⊙ **coşku vurgusu** *dilb.* «yaşa», «var ol» gibi coşkulu söyleyişte, anlamı coşku yönünden güçlendiren vurgu.

coşkulanmak duyguca olağanüstü bir değişim göstermek, coşku duymak. [721]: «*Acıma, sevinme, başkalarının acılarına katılma, güzellikler karşısında* coşkulanarak *yitip gitme... gibi duygusal oluşumlar, duyarlıklarının bilincine varmış kişilerde belirebilir ancak.–AdB.*»

coşu *a.* herhangi bir nedenle, özellikle duygusal ve anlıksal bir olgu ile, kendinden geçme, esrime. [2689]: «*eros doğru olarak yönetilirse insanda felsefi bir* coşu *uyandırır–MG.*», «*Kısası, büyü-*

cü... meczup insandır... eylemlerindeki etkililiğin ayrılmaz koşulu da kollektif coşu*dur.–NŞK.*»

Ç

çaba *a.* herhangi bir işi yapmak için harcanan güç ya da güç harcama. [585]: «*hiç* çaba *harcanmamış gibi geldi bana.–AP.*», «*Bu* çaba *niye sanki?–BK.*»

çabalama *a.* herhangi bir işi yapmak için güç harcama işi. [586]: «*böyle çırpınışı, direnişi,* çabalaması *da bir o kadar boş değil mi?–BK.*»

çabalamak herhangi bir işi yapmak için güç harcamak. [587]

çağ *a.* **1** başı ve sonu belli olup bir özellik taşıyan zaman parçası. [156; 355]: «*Emperyalizm* çağının *artık yeryüzünde kapandığı inancı–NN.*» **2** tarihte türlü olayların belirmesi ya da sona ermesi göz önüne alınarak saptanmış büyük zaman bölümlerinden her biri, ki bu büyük zaman bölümleri ilkçağ, ortaçağ, yeniçağ ve sonçağdır. **3** bir şeyin olgunluk, yetkinlik ve verim zamanı. **4** yaşamın çocukluk, gençlik, yaşlılık gibi bölümlerinden her biri, yaş: «*bizim çocukluk ve gençlik* çağımız *Türkiyesinde–NBS.*»

çağcıl *s.* zamanın yeniliklerine uyan, çağa uygun. [162; 1457]: «*millî gelirimiz istediği kadar artsın, ne Batılı olabiliriz, ne de* çağcıl.*–İS.*»

çağcıllaşma *a.* yenileşme, çağın yenilikleriyle donanma, çağın yeniliklerini benimseme. [163; 1458]

çağcıllaşmak yenileşmek, çağın yeniliklerini benimsemek, çağın yenilikleriyle donanmak. [164; 1459]

çağcıllık *a.* çağa uygunluk, çağcıl olma hali. [165; 1460]

çağdaş *s.* **1** yaşadığımız çağa ilişkin, yaşadığımız çağda olan, çağımızda olan. [162]: «*Atatürk'e göre Batıcılık...* çağdaş *medeniyet seviyesine erişmek demektir.–FKT.*» **2** bir çağda olanlardan her biri, aynı çağdakilerden her biri. [715; 1457; 1477]: «Çağdaş *Türk şiirinin ustalarından–*»

çağdaşlaşma *a.* uygarlık, bilim, düşünce vb.'de çağdaş duru-

ma gelme, çağın tutumuna uyma, çağın ileri uluslarına erişme: «çağdaşlaşma*nın önce millet özgürlüğüyle başladığını... unutturmaya çalışmaktadırlar.–İS.*»

çağdaşlaşmak uygarlık, bilim ve teknik, düşünce vb.'de çağdaş duruma gelmek, çağın tutumuna uymak, çağın ileri uluslarına erişmek: «*Özellikle toplumların* çağdaşlaşmak *çabaları içinde gerçekleştirdikleri atılımlara... karşı çıkan akımları... görmüşüzdür.–ÇÖ*».

çağdaşlık *a.* çağdaş olma hali: «*Yazarın* çağdaşlığı, *çağının düşüncesini yansıtması, bunu bir yorumla topluma ulaştırmasıdır.–AdB.*»

çağdışı *zf.* çağın dışında kalmış, çağın gerisinde kalmış: «*Toprak ağalığı* çağdışı *bir kurumdur.–İS.*»

çağdışılık *a.* çağın dışında, gerisinde kalmışlık: «*Bu olaydaki* çağdışılık, *yürekleri burkacak denli açıktır.–AP.*»

çağrı *a.* birinin bir yere gelmesini isteme. [327]: «*Bu da kendince bir* çağrı *cümlesi olsa gerekti.–AÖ.*»

çağrılık *a.* bir yere, bir toplantıya çağrılanlara gönderilen yazılı kâğıt. [328]

çağrışım *a. fels.* düşünülerin birbirini uyandırması olayı; örneğin görülen bir buzdan usun karlı bir kış gününe gitmesi, karlı kış gününün daha başka düşüncelere yol açması gibi, birtakım benzerlikler ya da karşıtlıkların ansıttığı düşünüden düşünüye geçiş. [2426]: «*Dil devrimi de eski sözcüklerin* çağrışım *zenginliklerini, görüntü değerlerini silip süpürünce –CSS*».

çağrışımcı *a. fels.* çağrışımcılık öğretisi yanlısı kimse ya da görüş: «Çağrışımcılar, *genel bilginin oluşmasında, düşüncelerin birbirlerini çağırmasını tek kaynak olarak görürler.–OH.*»

çağrışımcılık *a. fels.* zihnin bütün işlemlerini, usun bütün ilkelerini düşünülerin çağrışımı ile açıklamak isteyen felsefe yolu.

çağrışımsal *s.* çağrışımla ilgili: «Çağrışımsal *yönü ağır basan imgelerle iç; sözcükler ve dizeler arasında kurulan ses benzerlikleriyle de dış örgensellik iyi kurulmuş.–EmÖ.*»

çağrışımsallık *a.* çağrışımsal olma hali.

çağrıştırmak (bir şey bir şeyi) usa getirmek, usda uyandırmak. [2427]: «*parıldayan yıldızlar* çağrıştırmış *olmalıydı –AÖ.*»

çakışık *s. mat.* çakışmış, üst üs-

te konulunca birbirine uymuş iki şekilden her biri: «*Tepe tepeye gelmiş, eksenleri* çakışık *eşit iki koni düşünülürse–AK.*»

çakışmak *mat.* (iki şekil) üst üste konulunca birbirine tastamam gelmek: «*Tam kutuplarda ufuk, ekvator ile* çakışır–*AK.*»

çap *a.* **1** *mat.* bir çemberin merkezinden geçerek iki noktasını birleştiren doğru. **2** oylum, ölçü: «*getirdiği yeniliğin* çapı *–RE.*» **3** bir taşınamazın geometrik biçimini gösteren ve genel kadastro planından çıkarılan tek plan.

çarpan *a. mat.* bir çarpmada çarpılanın kaç kez çarpılacağını gösteren sayı, ki örneğin $5\times3=15$ işleminde 3 sayısı 5'in çarpanıdır.

çarpı *a.* çarpma işleminin imi; örneğin $5\times3=15$ işlemindeki ($\times$) imi ya da (*a.b*)'deki (.) çarpıdır.

çarpılan *a. mat.* bir çarpmada kaç kez çarpılacağı gösterilen sayı; örneğin $5\times3=15$ işleminde 5 sayısı çarpılan durumundadır.

çarpım *a. mat.* çarpma işleminin sonucu olan sayı; örneğin $5\times3=15$ işleminde çarpım 15'tir: «*ile yarıçapın* çarpımına *eşittir.–AK.*», «*Toplum, kuvvetlerin toplam ya da* çarpımı; *savaş ve toplumsal çatışma, kuvvetlerin çıkarmasıdır.–NŞK.*»

çarpma *a. mat.* dört işlemden biri, ki bir sayıyı başka bir sayıda bulunan birler kadar tekrarlayıp toplama.

çarpmak *mat.* bir sayıyı başka bir sayıda bulunan birler kadar tekrarlayıp toplamak.

çaşıt *a. bir* devletin ya da bir kimsenin gizlerini başka bir devlet ya da başka bir kimseye bildirmek ereğiyle öğrenmeyi yükümlenen kişi. [264]

çaşıtlamak birinin bir eylemini başkasına gizlice duyurmak.

çaşıtlık *a.* çaşıtın yaptığı iş ya da çaşıt olma hali. [265]

çatalağız *a. coğr.* bir akarsuyun denize ulaştığı yerde, sürüklediği lığları çökertmesi nedeniyle oluşan düzlük yer. [337]

çatı *a. dilb.* özne ve nesne bakımından bir fiiliğin niteliği, yani bir fiilin geçişli, geçişsiz, etken, edilgen ya da dönüşlü olması ya da işteşlik anlatması durumu: «*Özneyi ilgilendiren bu değişikliğe de* çatı *denir.–TNG.*»

çatışık *s.* birbirini tutmayan, birbirini çelen, birbirine uymayan, çelişik. [1750]

çatışkı *a. fels.* birbiriyle çelişmekle birlikte her ikisi de eş güçte kanıtlara dayanan ve birine sav, ötekine karşısav denilen iki önermenin topu: «*Gurvitch'e göre kuramsal ahlâkta görülen bu* çatışkı *belki de ahlâk özerkliğinin aslına, içyüzüne ulaşamamaktan doğmaktadır.–NŞK.*»

çatışma *a.* **1** dövüşme. **2** birbirine çatma: «*Böyle bir* çatışmadan *sayın Bozbeyli öldürücü yaralar almadan kurtulamaz.–ÇA.*» **3** (söz ya da sav) birbirini tutmama, çelişme. [1751] **4** *coğr.* türlü yönlerden uzanan dağ sıralarının bir yerde dar bir açı ile birbirine yaklaşıp kaynaşması.

çatışmak **1** birbirine çatmak. **2** dövüşmek: «*Böyle bir* çatışmadan *sayın Bozbeyli öldürücü yaralar almadan kurtulamaz.–ÇA.*» **3** (söz ya da savlar) birbirini tutmamak, birbirini çelmek, çelişmek. [1752]

çavlan *a. coğr.* akarsulardaki çağlayanların büyüklerine verilen ad, ki çağlayandan ayrımı fazla akımlı oluşudur.

çekici *s. mec.* güzelliği, alımı ya da başka bir yönüyle kendisine eğilim uyandıran, çeken. [268]: «çekici *bir iş–AP.*»

çekicilik *a.* gözü gönlü çeken güzellik, alım, albeni. [266]: «*onların nesnel direnç ve* çekicilik *kazanmasını kolaylaştıran–NU.*»

çekilme *a.* **1** çekilmek eylemi. **2** bir işten, bir görevden kendi isteğiyle ayrılma. [996]: «*Cumhurbaşkanı seçimini gerektiren halleri sadece ölüm ve* çekilmeye *bağlamamıştır.–Al.*» **3** *yerb.* basınç ya da gerilmeler yüzünden yerkabuğunda çatlamalar, yarılmalar doğuran olay. **4** *coğr.* deniz sularının yükselme durumundan alçalma durumuna geçmesi, her gün düzenli olarak alçalması. [299] **5** *ask.* savaşta, bir ordunun ya da birliğin düşmandan ayrılmak için yaptığı devinim.

çekim *a.* **1** *fiz.* herhangi bir özdeğin, başka bir özdeği kendine doğru çekebilmesi gücü. [266]: «*Toplumsal içgüdünün, fizikteki* çekimin *bir çeşidi olduğu belki de doğrudur.–NŞK.*» **2** *dilb.* adların ad hallerine, fiillerin de türlü zaman, kişi ve kiplere göre uğradıkları değişiklikler; örneğin *ev* adının ev*i*, ev*e*, ev*de*, ev*den* biçimlerinde aldığı durumlar. [2362]: «*Adların tümcelerdeki görevleri* çekimlerine *bağlıdır.–TNG.*» **3** *sine.* alıcının sürekli olarak bir kez

çalıştırılmasıyle elde edilen film parçası: «*Bu tahtada filmin adı*, çekim *sayısı*, çekimin *kaçıncı kez çevrildiği ...gibi bilgiler yer alır.–NÖ.*»

çekimleme *a. dilb.* bir fiilin türlü zaman ve kişilere ya da bir adın ad durumlarına göre aldığı biçimleri yolunca söyleme ya da yazma. [2363]: «*Adları* çekimlemeye *yarayan durum ekleri.–TNG.*»

çekimlemek *dilb.* bir fiilin türlü zaman ve kişilere ya da bir adın ad durumlarına göre aldığı biçimleri yolunca söylemek ya da yazmak. [2364]: «*Tümleçler, -den, -e, -de durum takılarıyle* çekimlenmiş *adlardır–TNG.*»

çekimseme bkz. **çekimsenme**

çeklmsemek bkz. **çekimsenmek**

çekimsenme *a.* bir şeyi yapmaktan geri durma. [1022]

çekimsenmek bir şeyi yapmaktan geri durmak. [1023]

çekimser *s.* bir şeyi yapmaktan geri duran (kimse), herhangi bir oylamada oyunu evet ya da hayır anlamlarından birine gelecek yolda kullanmayan, kullanmaktan kaçınan (kimse). [1692]: «*beni* çekimser *kılan.–NU.*»

çekimserlik *a.* bir şeyi yapmaktan geri durma hali.

çekince *a.* çekinmeyi gerektiren neden, ölüm ya da büyük dokunca olasılığı. [2449]: «*Sahne, tiyatroya bir kolaylık getirmiş olmakla birlikte önemli bir* çekince *de getirmiştir.–IHB.*»

çekmek bkz. **çekimlemek**

çekmen *a. zool.* ve *bitk.* yapışmaya, çekip emmeye yarayan organ, ki türlü hayvanlarda yer değiştirme, kendini bir yere bağlama, yutma aracı olarak iş görür; örneğin sülük, çekmeniyle yapışarak kan emer; asalak bitkilerin, üzerinde yaşadıkları bitkiyi emecek çekmenleri vardır.

çelişik *s. mant.* çelişme durumunda olan, içinde çelişme bulunan (düşünü ya da şey). [1750]: «*Hem bir bilimde yer almayan hem de bilimsel olan bir bilgi* çelişik *bir şey bence.–NU.*»

çelişiklik *a.* çelişme hali. [2489]: «*ve bu durumun Anayasa'nın 36. maddesiyle olan* çelişikliğini *belirterek–EG.*»

çelişken *bkz.* **çelişik**

çelişki bkz. **çelişme**

çelişkili bkz. **çelişik**: «*insanın kültür tarihi boyunca elde ettiği değişkenliğin* çelişkili *gelişimini düşünmeden–ÖN.*»

çelişme *a. mant.* birinin doğruluğu ötekinin yanlış olmasını gerektiren iki halin içinde bulunduğu durum; bir şeyi

hem olumlama hem yoksama durumu. [1751; 2489]: «*gitgide bir* çelişmeler *ülkesi haline gelmekte olan–RE.*»

çelişmek (iki şey) çelişme halinde bulunmak. [1752]

çelişmezlik *a. fels.* çelişmeme hali. ⊙ **çelişmezlik ilkesi** *fels.* «bir şey aynı zamanda hem var hem yok olamaz» diyen varlık yasası: «*Wolf için bu en yüksek ilke,* çelişmezlik ilkesi*dir* (*principium contradictionis*).–*MG.*» ⊙ **çelişmezlik önermesi** *fels.* varlık yasası olarak, «bir şey aynı zamanda hem var hem yok olamaz» ve düşünce yasası olarak da «hiç bir şeye aynı zamanda hem evet hem hayır diyemeyiz» biçiminde söylenen önerme: «*Düşünce ve varlığın öteki kanunları da* çelişmezlik önermesi*ne bağlılar, ama yine de doğrudan doğruya kesinler–MG.*»

çenek *a. bitk.* tohumda cücüğü kaplayan etli bölüm.

çenet *a. bitk.* meyva kabuklarının, çatlama sırasında ayrıldıkları parçalardan her biri.

çeper *a. biy.* ve *fiz.* bir boşluk meydana getiren yanlardan her biri. [301]

çevirgeç *a. fiz.* bir devredeki elektrik akımını ters yöne çevirmek için kullanılan araç. [1179]

çeviri *a.* **1** bir dilden başka dile çevirme işi. **2** bu işin sonucu. [2519]: «*Tercüme yerine* çeviri... *gibi bir söz bulsak –NA.*»

çevirim *a. sine.* sinema filmi yapmak üzere alıcının çalıştırılmasına bağlı olarak yapılan işlerin topu: «*Birkaç* çevirim *arasından hangisinin seçildiği bu sayıyla belirtilir. –NÖ.*»

çevirmek bir dilden başka dile aktarmak. [2520]: «*bir kitabı dilimize* çevirmek–*İS.*»

çevirmen *a.* bir yazılı şeyi bir dilden başka bir dile çeviren kimse. [1757]: «*Nitekim dilimiz... genç* çevirmen*lerin elinde yeni bir açılım ve gelişme içinde.–EmÖ.*»

çevirmenlik *a.* çeviri yapma işi: «*Ülkemizde* çevirmenlikle *yaşam sürdürmek alanağı yazarlıktan daha boldur.–AP.*»

çevre *a.* **1** *mec.* aynı konu ile ilgili bulunan kimselerin topu: «*Çok dar bir* çevre *içinde olsa bile–SKA.*» **2** *coğr.* doğal, toplumsal ve ekinsel etmenlerin birlikteki işlemleriyle belirmiş bir alan, bir yer. [1512] **3** bir şeyi kuşatan yakın yerler: «*ve sözün en geniş anlamında* çevre*sini duyup yaşamasında–NU.*» **4** bir

şeyin kıyılarının meydana getirdiği kapalı çizgi, örneğin «bu kentin çevresi on kilometredir» deyince anlaşılan şey. [485]

çevrelemek **1** içine almak, kuşatmak. **2** bir konunun sınırlarını çizmek. [2287]: «*Renoir, renkleri de, onları* çevreleyen *ortamın etkisine göre boyar. –SB.*»

çevren *a. gökb.* ve *coğr.* yeryüzündeki herhangi bir noktanın çekülüne dik bulunan sonsuz düzlem, yani engin denizde, geniş bir ovada ya da bir dağın doruğunda bulunan bir kimsenin çevresine baktığı zaman gördüğü, gök ile yerin uzaklarda birleşir gibi görünen çemberimsi bölümü. [2631]: «*bezginlik vermekle kalmadı,* çevreni *daralttı.–NA.*», «*Güneş* çevren *altına düşmeden kapılar kapanmış olmalıdır diye buyruk verilmiştir kendisine. –BK.*», «*çünkü bir sanatın olgunlaşması, anlayışı genişletir genişletmez* çevreni *de genişletir.–NÖ.*»

çevresel *s.* çevre ile ilgili: «*Bu bilinç kişisel ya da* çevresel *olabilir.–EA.*»

çevrim *a.* **1** bir şeyin, düzenli bir biçimde, uğradığı değişmeler takımı. [355] **2** *fiz.* üzerinden bir elektrik akımı geçmekte olan iletken yolun bütünü. [358]

çevrimsel *s.* çevrim biçiminde olan. [359]: «*Örneğin ilkbahar, yaz, sonbahar, kış ve sonra yeniden ilkbaharla başlayan aynı* çevrimsel *devim sonsuzca tekrarlanmaktadır. –OH.*»

çevriyazı *a.* **1** *dilb.* bir metni, yazılmış olduğu yazıdan, okunuşunu belirterek, başka bir yazıya çevirme işi. **2** bu yöntemle çevrilmiş yazı. [2620]

çıkak *a.* çıkış yeri. [1271]: «*bu akımların* çıkakları *aynı olmasına karşın–AB.*»

çıkar *a.* gizliden gizliye gözetilen ya da dolayısıyle elde edilen yarar. [1359]: «*Demokrasi, yabancı* çıkarlarla *işbirliği etmiş kara bir kuvvetin baskısı altına sokulmaktaydı.–ÇA.*»

çıkarcı *a.* yalnız kendi çıkarını düşünen kimse. [1360]: «*bu* çıkarcı *çabaların... başarıya ulaştığını gördük.–YNN.*»

çıkarcıl *s.* çıkarına düşkün, çıkarsever. [1360]: «çıkarcıl *politikacıların elinde devrimin nasıl kepaze edildiğini... gördük.–YNN.*»

çıkarcılık *a.* yalnız kendi çıkarını düşünme hali. [1361]: «*27 Mayıs'ın, gericiliğe,* çıkarcılığa *düşman bütün aydınla-*

ra getirdiği umutlar uzun sürmedi.–YNN.»

çıkarım *a.* dolayısıyle sonuç çıkarma işi. [995]: «*Bunun için de yorumu dayancasız bir* çıkarım *olarak kalıyor. –EmÖ.*»

çıkarlanma *a.* çıkar elde etme, çıkar sağlama. [1362]

çıkarlanmak çıkar elde etmek, çıkar sağlamak. [1363]: «*bundan da ödünç alanlar, yani müteşebbisler* çıkarlanmaktadırlar–*KB.*»

çıkarma *a.* **1** *mat.* üçüncü bir sayı elde etmek üzere belli bir sayıdan, başka bir sayıdaki birimler kadar birim eksiltme: «*Toplum, kuvvetlerin toplamı ya da çarpımı; savaş ve toplumsal çatışma, kuvvetlerin* çıkarmasıdır–*NŞK.*» **2** *ask.* düşman kıyılarına asker çıkarma işi, ki denizden ve genellikle gizlice yapılır: «*İsmet Paşa hükümeti Kıbrıs'a Türk ordusunun* çıkarma *yapmasına karar verdi.–İS.*»

çıkarsama *a. fels.* bir önermeden, sonuç olarak yeni bir önerme çıkarma işi. [969]: «*Pek tezelden* çıkarsama*ya alışkın olanları yanıltmayayım yine.–NU.*»

çıkarsever bkz. **çıkarcıl**

çıkarseverlik bkz. **çıkarcılık**

çıkartı *a.* boşaltım ile vücuttan atılan özdek.

çıkma *a.* bir yazı sayfasının yan boşluklarından birine ya da alt boşluğuna metinle ilgili olarak yazılan ek. [342]

çiçeksimek *tıp.* (birtakım hastalıklarda) deride leke, sivilce, çiçek gibi döküntüler çıkarmak.

çizelge *a.* çizgilerle büyüklü küçüklü kare ya da dikdörtgenlere bölünmüş kâğıt. [295]

çizge *a.* bir olayın yürüyüşünü göstermeye ya da birkaç şey arasında karşılaştırma yapmaya yarayan türlü çizgilerden oluşmuş biçim. [614]: «*Bu otuz yılın* çizgesi, *ana yönü ileri olan zikzaklarla doludur–ÖAA.*»

çizgi *a.* **1** bir şey başka bir şeye dokunarak geçerken o şeyde bıraktığı uzun ve ince iz ya da buna benzer şey. **2** *mat.* bir noktanın devinimiyle ortaya çıkan biçim, ki çizginin tek boyutu vardır ve o da uzunluktur. [682]

çizgisel *s.* çizgi ile gösterilen, ana çizgileriyle ortaya konulan. [2227]: «*İktidar ile muhalefet arasında geçen olayların* çizgisel *özeti... yazdığımız biçimde belirtilmiştir.–FO.*»

çizim *a. mat.* belli bir kurala göre ve genellikle cetvel ve pergel yardımıyle, bir biçimin çizilmesi: «*Parabolik yö-*

rünge çiziminde *bazı kolaylıklar göz önüne alınmalıdır. –AK.*»

çoğu *s.* çok, çok kez: «Çoğu *zaman da suçsuzun kellesinde patlar kabak–İS.*»

çoğul *s. dilb.* bir'den çoğu gösteren, **tekil** karşıtı, ki kimi dillerde eş türden olmak üzere birden, kimi dillerde ise ikiden çok varlık göstermek için adların ve adlara bağlı fiillerin ve başka sözcüklerin aldıkları biçim; örneğin *ev* sözcüğü tekil, *evler* sözcüğü çoğuldur. [278]: «*isimlerin ne zaman tekil, ne zaman* çoğul *olacağı–SB.*»

çoğulluk *a.* çoğul olma hali: «Çoğulluk, *tekillik yönünden; kişi yönünden de anlam kaymaları olur–TNG.*»

çoğun *zf.* çok kez, çoğu kez, çoğu zaman. [420]: «*Bunlar* çoğun *çeviricinin–NU.*»

çoğunluk *a.* **1** sayı üstünlüğü, **azınlık** karşıtı. **2** *tüze.* bir meclis, bir kurultay ya da bir toplantıda, toplantının açılabilmesi için gerekli sayı, ki genellikle yarıdan bir artık. **3** böyle bir toplantıda toplantıya katılanların yarıdan çoğunun aynı düşünüde birleşmesi, yani yapılan oylamada oylarını aynı yönde kullanmaları. [421]: «Çoğunluk *olmadığı için oturumu kapatan Meclis Başkan Vekili'ne–ÇA.*» ⊙ **mutsuz çoğunluk** gönence ulaşamamış halk yığını: «*nüfusumuzun beşte birini teşkil eden mutlu azınlık ulusal gelirin üçte ikisini paylaşmakta,* mutsuz çoğunluk *ise artakalan üçte birle yetinmektedir.–NN.*» ⊙ **salt çoğunluk** bkz. **salt**

çokçu *a. fels.* çokculuk öğretisini benimseyen kimse, görüş. [1911]: «*Göreceğiz ki, bu öğretilerin üçü de* ... çokçudur *–MG.*»

çokçuluk *a. fels.* evrenin, birbirine çevrilemeyen birçok varlıklardan oluştuğunu ve bunlarda birlik aramanın bir anlak eğilimi olduğunu ileri süren öğreti; **bircilik** karşıtı. [1912]: «*mikrososyoloji, toplumsal hayatın en hareketli, en canlı yanı,* çokçuluğun *ve indéterminisme'in en fazla egemen olduğu bir alandır. –NŞK.*»

çokdüzlemli *s. mat.* birkaç düzlemin birbirini kesmesiyle ortaya çıkan (açı).

çokgen *a. mat.* her yandan doğru çizgilerle çevrilmiş düzlem parçası.

çokgözeli *s. bitk.* ve *zool.* yapısında birden çok göze bulunan bitki ya da hayvan; ki çokgözeli hayvanların doku ve örgenleri değişmiş göze-

lerden yapılmıştır ve özel gözelerden yapılmış bir sindirim kanalları bulunur; ilkel yapılı ve suda yaşayan türler dışında, çokgözeli hayvanlar her zaman eşeyli olarak çoğalırlar.

çoktanrıcı *a. fels.* birden çok Tanrı'nın varlığını kabul eden [1913]: «çoktanrıcı *dinlere ve–CS.*»

çoktanrıcılık *a. fels.* birden çok Tanrı'nın varlığını kabul eden inanç. [1914]: «*Bu dönem, ayrıca,* çoktanrıcılığın *aşıldığı sıralar da.–MG.*»

çoktasım *a. mant.* birinin vargısı ötekine öncül olmaya yaramak yoluyle birbirine bağlı bulunan birçok tasımdan oluşmuş kanıt.

çokyüzlü *a. mat.* her yandan düzlem parçalarıyle çevrilmiş kapalı biçim.

çökel bkz. **çökelti**

çökelme *a. kim.* (bir sıvının içinde erimiş bulunan katı bir özdek) bir ayıraçın yardımıyle sıvı dibine çökme.

çökelmek *kim.* bir ayıraçın yardımı ile sıvının dibine çökmek.

çökelti *a. kim.* ve *biy.* bir çökelme sonunda bir sıvının dibine çöken şey.

çökeltme *a. kim.* çökelmeye uğratma, çökelmesini sağlama.

çökeltmek çökelmeye uğratmak, çökelmesini sağlamak.

çökerti *a. coğr.* akarsularda yüzer halde bulunan parçacıkların ya da erimiş özdeklerin dibe çöküp orada tortulanması olayı: «*Bu arada içerilerinde erimiş maddelerin bulunduğu sular, taşların çatlaklarında* çökertiler *bırakır.–Rî.*»

çökme *a. yerb.* deniz düzeyine göre yerkabuğunun bir bölümünün düzey değişikliğine uğraması, yani yerin alttan yıkılarak alçalması, ki çökme ya kırılmalar yüzünden olur ya da yerkabuğunun yaylanması yüzünden. [939]

çözme *a.* **1** *mat.* bir problemde aranan sonucu ortaya çıkarma. **2** *mec.* bir sorun'un güç yanını bulup onu açıklayarak anlaşılır kılma. [650]

çözmek **1** *mat.* bir problemde aranan sonucu ortaya çıkarmak. **2** *mec.* bir sorunun güç yanını bulup onu açıklayarak anlaşılmaz olmaktan kurtarmak, anlaşılır kılmak. [651]

çözülüm *ruhb.* bkz. **dağılım**[2]

çözüm *a.* **1** bir sorunun çözülmesinden alınan sonuç. [644]: «*bu soruya olumlu* çözüm *bulunmasını–TZT.*» **2** *mat.* bir denklemde bilinmeyenlerin yerine konulunca o denklemi gerçekleştiren sayı ya da

sayılar. **3** *yaz.* bir yapıtın düğüm noktasının çözülmesini sağlayan son bölüm. ⊙ **çözüm yolu** bir sorun'un karanlık, güç yanını bulup onu açıklayarak anlaşılmaz olmaktan kurtarmak için tutulacak yol ya da bir sorun'u çözme biçimi. [646; 652]: «*kendi sorunlarına kendisinin* çözüm yolu *bulmak zorunda olduğunu anlamış, tercihlerini ona göre yapmıştır–DğÖ.*»

çözümleme *a.* **1** *kim.* bir özdeğin bileşimindeki yalın nesnelerin niteliğini ya da niceliğini anlamak için yapılan işlem: «*Bu etajerin üzerinde de, henüz bilinmeyen bir cismin* çözümlemesini *yapmağa yarayacak ayıraçlar bulunan üzeri etiketli şişeler var.–NŞK.*» **2** *dilb.* bir tümceyi meydana getiren sözcüklerin çeşidini ve tümcedeki işlevlerini belirtme işi, yani bir cümledeki sözcükleri, söz bölüğü, biçim, durum yönünden incelemek ya da özne, tümleç, yüklem durumlarından hangisinde bulunduklarını belirtmek işi: «*Tümcenin öğelerini ve her birinin tümcedeki görevini incelemeye; yani tümceleri* çözümleme*ye alışmakta türlü faydalar var.–TNG.*» **3** *fels.* bir bütünü oluşturan parçaları birbirinden ayırmak işi, ki kimyada özdek üzerinde yapıldığı gibi anlakta da düşünüler üzerinde yapılır çözümleme. Soyutlamanın ve genel düşünüler kurmanın ilk koşulu olan anlaksal çözümleme dikkatin ayrı ayrı birtakım çabalarıyle bir şeyin ana öğelerini ve ıralarını ayırt etmek eylemidir. [125; 2292]: «*Ne şimdiki durumu yeterince değerlendirebiliyor, ne de tarihsel* çözümleme*leri yerli yerine oturtabiliyoruz.–MB.*»

çözümlemek bir şeyi çözümleme yöntemiyle incelemek. [126; 2293]: «*Tümceleri* çözümlemekle *bileşik, girişik ve en çapraşık tümcelerin içinden çıkılır–TNG.*»

çözümlemeli *s.* çözümleme ile ilgili, çözümleme yöntemiyle işleyen. [124; 2294]: «*Ama Comte'un sisteminde... dinsel düşünceye gösterilen önem,* çözümlemeli *ya da bilimsel düşünceye pek o kadar gösterilmemiştir.–NŞK.*»

çözümsel bkz. **çözümlemeli**: «*Sonuç olarak,* çözümsel *nesneyi anlatırken bir çeşit mekanizma krampına tutulmaktadır.–BO.*»

çözünme *a. fiz.* ve *kim.* bir şeyi oluşturan öğelerin dağılması. [940]

çözünmek *kim.* (bir nesneyi oluşturan öğeler) birbirinden ayrılmak. [941]

çözüşme bkz. **çözünme**

çözüşmek bkz. **çözünmek**

çürükçül *a. biy.* çürümekte olan özdeklerin üzerinde üreyen mikrop.

D

dağılım *a.* **1** bir arada iken ayrılıp yayılma: «*vergi ve gelir* dağılımı *adaletinden söz edersiniz–NN.*» **2** *ruhb.* sinir merkezleri arasındaki işbirliğinin ve uyumun bozulup kesilmesi.

dağıtım *a.* dağıtmak eylemi, yani bir şeyi ya da şeyleri ayrı ayrı yerlere ya da kimselere vermek işi. [2592]: «*İşte Solvay... üretimi, tüketimi* dağıtımı *ve daha birçok olayları hep bu biçimde anlatmaya çalışır.-NŞK.*»

dağıtımcı *a.* dağıtım yapan kimse. [1763]

dağıtımcılık *a.* dağıtım yapma işi. [1764]

dağıtımevi *a.* dağıtma işinin yapıldığı yer. [2593; 2594]: «*Nurer Uğurlu'nun* dağıtımevinde *otururken Orhan Kemal de çıkageldi.–BAy.*»

dağoluş *a. yerb.* yerkabuğu biçimlerinin oluştuğu evre. ⊙ **dağoluş kuramları** *yerb.* ve *coğr.* dağların nasıl oluştuklarını, yüksekliklerine nasıl eriştiklerini, uzanışlarının nedenlerini, yerkabuğunun gelişmesini açıklamağa çalışan kuramlar.

dalgı bkz. **aymazlık**

dalınç *a.* güzel bir görünüm ya da düşünü karşısında kendinden geçme. [1000]

damaksıl *s. sesb.* çıkağı damakta bulunan ses çeşiti, ki örneğin «k» sesi damaksıldır.

damıtık *s. kim.* damıtma yoluyle elde edilmiş, yani imbikten geçirilmiş (sıvı).

damıtma *a. kim.* damıtmak işi, yani bir sıvıyı, ısıtarak gaz haline getirdikten sonra soğutup içinde bulunan yabancı özdeklerden arınmış olarak yeniden elde etme. imbikten geçirme.

damıtmak **1** *kim.* bir sıvıyı, ısıtarak gaz haline getirdikten sonra soğutarak içinde bulunan yabancı özdeklerden arınmış olarak yeniden elde etmek, yani imbikten geçir-

mek. **2** *mec.* yalın, öz, arı hale getirmek: «*böylece şiir, nerdeyse* damıtılmış *olarak okura sunulur.–MCA.*» .

danışma *a.* **1** bir iş, bir konu üzerinde yol göstericilik isteme, akıl sorma. [1029; 1708]: «*antlaşmanın değiştirilmesi için* danışma *kapısını da açmayı–AŞE.*» **2** kimi kuruluşlarda, o kuruluşların işlerine ilişkin sorulara karşılıklar vermek için kurulmuş kol. [456; 1004]

danışmak bir iş, bir konu üzerinde yol göstericilik istemek, akıl sormak. [1030; 1709]: «*Bir danıştay kurup 'Bu işin içyüzü ne ola?' diye, bilginlere, bilgelere* danışmışlar.–*AN.*»

danışman *a.* bir iş, bir konu üzerinde düşünüsüne baş vurulan, kendisine danışılan uzman kimse. [1710]

danışmanlık *a.* danışmanın görevi. [1711]

danıştay *a.* hükümetçe hazırlanan yasa tasarılarını, ayrıcalık sözleşmelerini, resmî tüzük ve yönetmelikleri vb. şeyleri inceleyip görüşlerini bildirmek ve yönetimsel davalara bakmak gibi görevleri bulunan, devletin en yüksek danışma kurulu. [356; 2242]: «*Bir* danıştay *kurup 'Bu işin içyüzü ne ola?' diye, bilginlere, bilgelere danışmışlar.–AN.*»

davranış *a.* **1** birine ya da bir şeye karşı alınan durum. [656]: «*ve Yunanistan'ın tutum ve* davranış*ları–AŞE.*» **2** birinin genel yaşamdaki, toplum içindeki durum ve eylemleri. [658; 2348]: «Davranış *terimini bir geniş, bir de dar anlamiyle ele almak olanaklıdır.–NŞK.*»

davranışçı *a. fels.* ve *ruhb.* davranışçılık yanlısı. [226]: «Davranışçılara *göre, bir refleksin doğuştan ya da kazanılmış olup olmadığını anlamak için salt nesnel verilere dayanmak yeter.–NŞK.*»

davranışçılık *a. fels* ve *ruhb.* davranışın bireyin ruhsal yaşamını belirlediğini, ruhsal yaşamın, canlıların dış etkilere karşı gösterdiği tepkilerin bütünüyle bir olduğunu ileri süren görüş. [227]: «Davranışçılık, *canlıların... ruhsal hayatlarını kurma biçimlerini inceler.–OH.*»

dayanak *a. fels.* bir düşününün ya da bir öğretinin ilk ve ana öğesi olan düşünü. [1021; 1384]: «dayanak*sız yargılarla dolu söylevler–NA.*»

dayanca *a.* dayanılan şey, dayanak. [1384]: «*Bunun için de yorumu* dayancasız *bir çıkarım olarak kalıyor.–EmÖ.*»

dayanga *a.* savaşta, arkasında

yer alınarak düşmana kurşun atılan toprak yığını. [2128]: «*düşman* dayanga*ları-CAK.*»

dayanışık *s.* bireyleri arasında dayanışma bulunan (topluluk). [1758]

dayanışma *a. toplb.* kişilerin, duygu ve düşünü birliğiyle birbirlerine karşılıklı bağlanmaları ve her konuda birbirlerine destek olmaları. [2537]: «*ve* dayanışmanın *bozulmuş olması-AŞE.*»

dayanışmacılık *a. toplb.* bir topluluğun bütün bireyleri arasında dayanışma bulunmasını o topluluk yaşamının gereklerinden sayan ve bireycilik ile ortaklaşacılık arasında yer alan öğreti. [2146; 2538]

dayanışmak birbirini kollamak, birbirine yardım etmek.

değer kuramı *a. fels.* **1** töresel değerleri önemlerine göre sıralayan ve bu arada «en yüksek değer»i araştıran felsefe kuramı. **2** değerin insan emeğinden doğduğunu ileri süren kuram. [1156]

değgin *s.* (bir şeyle) ilgili, (bir şeye) ilişkin, ilişiği olan, üzerine. [58; 321]: «*kendi gerçek özüne* değgin *olmayan her şeyin üstüne çıkması-BA.*»

değin *e.* bir işin ya da bir durumun sona erdiği zamanı gösteren edat. [1080]: «*bugüne* değin-*NN.*», «*Türkiye'nin, son yıllara* değin, *komünizme karşı bir kale olduğu kanaatı bütün dünyada yaygın ve bizde hâkim idi.-OT.*»

değinim *a.* değme, dokunma; (iki şey) birbirine değme. [2477]: «*dil yapıtları arasındaki* değinim-*NU.*», «*nüfus sıklığı çeşitli ırktan, sınıftan, aileden, dinden insanlar arasındaki* değinimi *artırır-NŞK.*»

değinme *a.* değinim, değme, dokunma; değinmek işi. [2477]: «*üniversite gençliğinin, ancak onlarla yakın* değinme*si olan... anlayışlı, hoşgörülü öğretim üyelerince-SA.*»

değinmek (bir şeye) dokunmak, ilişmek, (bir şeyi) ele almak (bir şeyden) söz açmak, (bir şeyden) söz etmek. [2478]: «*Ancak şuna* değinmek *gerekir ki-EmÖ.*»

değişim *a.* **1** başkalaşma. **2** *mat.* bir niceliğin birbirinden değişik değerler alması **3** *zool.* asal tipe göre belirli ıralarda görülen ayrılık: «*Darwin'den sonra biyolojinin temelini, özellikle örgenlik, soyaçekim, ayıklama,* değişim, *uyma, içgüdü... gibi sorunlar meydana getirir.-NŞK.*» **4** *yerb.* ve *coğr.* dış güçlerin etkisiyle koparılarak sürüklenmiş ve sonra bir yere yı-

ğılmış olan taş parçalarının, türlü nedenler sonucu birbirine yapışarak, bitişerek taş özelliği alması olayı. [1002; 2283]: «*genç şairler, Orhan Veliler gibi kökten bir* değişime *gitmek istemiyorlar.–EC.*» **5** birbirinden ayrı ama değeri aynı olan iki malın karşılıklı alınıp verilmesi işi; karşılıklı alıp verme. [1570]: «*Üreticilerin fazla kullanma değerlerini paraya çevirmeleri ve devleti temsil eden sınıfın tüketim harcamaları* değişim *değeri için mal üretimini de uyandırmışsa da–MuS.*»

değişimcilik bkz. **değişinimcilik**: «Değişimcilik, *özellikle, doğa'da sıçrama olamayacağını ileri süren Leibniz'le türlerin ağır ve sürekli bir dönüşmeyle değiştiğini ileri süren Lamarck ve Darwin'e karşı Hollandalı bilgin De Vries tarafından ortaya atılmıştır.–OH.*»

değişinim *a. biy.* bir ırkın birdenbire ve kalıtsal olarak değişmesi; bu ırkı oluşturan gendeki değişiklik. [1553]

değişinimcilik *a. biy.* genlerin kimi özel hallerinin yitmesi, yeniden ortaya çıkması ya da değişmesi yüzünden canlılardaki soyaçekimin atlama biçiminde değişebileceğini ve bu değişimlerin, türlerin oluşmasında ana yol olduğunu ileri süren görüş ve kuram. [1554]

değişken *s. mat.* değişik değerler alabilen (nicelik). [1739]: «*alabildiğine* değişken *koşulların işe karıştığını unutmamalıyız–NU.*»

değişkenlik *a.* halden hale geçebilme özelliği, değişme, değişken olma hali: «*insanın kültür tarihi boyunca elde ettiği* değişkenliğin *çelişkili gelişimini düşünmeden–ÖN.*»

değiştirge *a.* bir değişiklik yapılmasını isteyen önerge. [2271]

değiştirgeç *a. fiz.* bir nesnenin ya da bir gücün biçimini değiştirmeye yarayan araç.

değiştiri *a.* elverişsiz bir hale gelen bir şeyi işe yarar bir duruma sokmak için üzerinde yapılan değiştirme, değişiklik. [2270]: «Değiştiri, *TSK'nin özellikle teknik dallarda olmak üzere, bazı meslek mensubu elemanlara... öncelik ve ayrıcalık tanımıştır.–SG.*»

değiştirim *a.* bir şeyin biçimini bozma, değiştirme işi. [333]: «*ve* değiştirimlere *başvuruyorlar.–AB.*»

değşincilik bkz. **değişinimcilik**

değşinim bkz. **değişinim**

dek *e.* bir işin sona erdiği noktayı bildiren edat. [1080]:

*«durumun en az 5 haziran*a dek *sürmesi gerektiğini–NN.»*

demeç *a.* önemli bir kimsenin herhangi bir sorun üzerine söyledikleri. [235]: *«Sayın Başbakan'ın* demecini *dinleyenler–CB.»*

denek *a. ruhb.* üzerinde deney yapılan kimse ya da şey.

deneme *a.* **1** bir nesnenin ya da bir kimsenin herhangi bir özelliğini ya da bir işin sonucunu anlamak için baş vurulan yol, yani o nesneyi kullanma, işletme, o işi yapma ya da o kimseye o özelliğini ortaya koyacak durumlar yaratma: *«Öyleyse, dedi, bir* deneme *yapmak istiyorum –AN.»*, *«Rönesanstan beri sanatçılar doğayı, gerçeğe uygun olarak tuvale geçirmek için kimi* denemeler *yapmışlardı.–SB.»* [2418] **2** *yaz.* özgürce seçilen bir konuda, kesin bir sonuca varma çabası gütmeden gelişen, orta uzunlukta düzyazı; denemede yazar, bizim önümüze kendi beğenilerini, kendi ilgilerini, duygu ve düşünülerini açık yürekl likle, bir çeşit iç dökme olarak ortaya koyar, yani okuru düşünmeden, kendisiyle konuşur gibi yazar: *«okunur cinsinden bir* deneme *eseri–OA.»*, *«Demek ki,* deneme; *bir düzyazı biçimidir–TDK.»*

denemeci *a. yaz.* deneme türünde yazı yazan kimse, deneme yazarı: *«Gerçek bir değeri olan bütün hikâyeciler, şairler, romancılar,* denemeciler *Atatürkçü çizgide yer almışlardır–OA.»*

denemecilik *a.* deneme yazarlığı, deneme yazma işi: *«denemeyle* denemeciliğin *başlangıç noktasını Montaigne'den saymak, sanmam ki yanlış olsun!–TDK.»*

denemek bir nesnenin, bir kimsenin herhangi bir özelliğini anlamak ya da bir işin ne sonuç vereceğini görmek için o işi yapmak, o nesneyi kullanmak ya da işletmek, o kimseye o özelliğini ortaya koyacak olanaklar vermek. [2419]

denet *a.* denetim, denetleme. [1188; 1542]: *«Atom enerjisinin uluslararası bir* denet *altına alınması yolunda bir istek duyulmuştu.–AG.»*

denetçi *a.* denetimle görevli kimse. [1189; 1544]

denetim *a.* bir işin gerektiği yolda yapılıp yapılmadığını anlamak ve işi yapılması gerektiği yolda yürütmek için yapılan iş. [1188; 1542]: *«ancak yargı* denetimi *ile sağlanabilir.–MA.»*

denetleme *a.* bir işin olması gerektiği yolda yapılıp yapılmadığını anlamak ya da bir işi yapılması gerektiği yolda yürütmek için bakıp gözetme. [1188; 1542]: «*Türkiye Hükümetinin, kendisine verilen bilgilerin doğruluğunu araştırmak amacıyle, Boğazlardan geçmesi sözkonusu savaş gemileri üzerinde* denetleme *yapma yetkisi yoktur.* –*EÇ.*»

denetlemek bir işin olması gerektiği yolda yapılıp yapılmadığını anlamak ya da bir işi yapılması gerektiği yolda yürütmek için gözetip bakmak. [1190; 1543]: «*gelir-giderini* denetlemek *yetkisi* –*PS.*»

deney *a. fiz.* ve *kim.* bilimsel bir gerçeği göstermek için yapılan deneme. [2418]: «*Kolombiya* deneyi, *olumsuz bir örnek sayılamaz.*–*TZT.*»

deneyim *a. fels.* belirli bir erekle ve belirli yöntem ve kurallara uygun olarak yapılan deney. [424; 2421]: «*Çünkü,* deneyimler *göstermiştir ki, bundan sonra bu fırsat kapıları kapanacak, yazar kim bilir daha nice zaman susturulacaktır.*–*AN.*»

deneyleme *a. toplb.* ve *fels.* bir konuda deneyle iş görme yöntemi. [424]: «*Ona göre bilgiye vardıran yol, deney ve* deneyleme *olmalıdır.*–*MG.*», «*Ama bu olayların incelenmesinde sadece gözlem yöntemi kullamlmıştır,* deneyleme *yöntemi değil.*–*NŞK.*»

deneylemeli *s. toplb.* ve *fels.* deneylemeyle ilgili. [422; 2420]: «*toplumbilimciler, bir yandan toplumsal olaylara doğa bilimlerinin* deneylemeli *yöntemini bütün inceliklerivle uygulayarak toplumsal olgular arasındaki ilişkileri araştırırken*–*NŞK.*»

deneyli *s.* deneye dayanan, deneysel. [422; 2420]: «Deneyli *bilgi, yöntemli ya da yalın deneyleri ayırt etmeksizin, hem görgül hem de deneysel bilgiyi kapsar.*–*OH.*» ⊙ **deneyli bilim** söyledikleri deneyle tanıtlanmış bilim, ki fizik, kimya, tıp vb. bilim dallarını içeren genel kavram. [1671]: «*bir* deneyli bilim *statüsüne filmin incelenmesiyle karşılaştırılamayacak kadar yaklaşmış olan ekonomi*–*NÖ.*»

deneysel *s.* deneye dayanan, deney yolu ile olan, deneyle ilgili, deneylemeli, deneyli. [422; 2420]: «*Gerçekten* deneysel *incelemeler ırklar arasındaki bu farkın pek o kadar çok olmadığını ortaya koymuştur.*–*NŞK.*» ⊙ **deneysel bilim** bkz. **deneyli bilim:**

«*İşte gerçek felsefe o zaman başlayacaktır, çünkü böyle bir dünyada* deneysel bilimin *üstesinden gelemeyeceği bir uslamlama alanı ortaya çıkacaktır.–CÜ.*»

deneyselcilik *a. fels.* gerçek bilginin ancak deneye dayanarak elde edilebileceğine inanan öğreti. [423]: «Deneyselcilik (*eksperimantalizm*), *bilginin ancak deneylerle elde edilebileceğini ileri süren bütün öğretileri kapsar. –OH.*»

deneyüstü *a. fels.* deney yolu ile ulaşılan bilginin sınırını aşan. [2617]: «*Dinsel alan* deneyüstü *bir alandır.–OH.*»

deneyüstücü *a. fels.* deneyüstücülüğü benimseyen kimse, görüş: «*Metafizik öğretilerin tümü* deneyüstücü*dürler. –OH.*»

deneyüstücülük *a. fels.* deneyüstü alanla ilgilenen felsefe öğretilerini içeren genel kavram. [2618]: «*Amerikan ozan ve düşünürü Ralph Waldo Emerson'un mistik panteizmine de, özel olarak,* deneyüstücülük *adı verilmektedir. –OH.*»

denge *a.* **1** karşıt iki gücün denk gelmesi durumu: «*bir felsefe çizgisine tutunarak bir* denge *sağlıyor–CSS.*» **2** *fiz.* durmakta olan yani devinimsiz bir nesne üzerine etki yapan güçlerin o nesnede bir devinim yaratmamaları ya da devinmekte olan bir nesneyi etkileyen güçlerin o nesnenin hızını ve yörüngesini değiştirmemeleri durumu. [1567]: «*Nasıl ki thermodynamique'te iki farklı gücün* dengeye, *eşitleşmeye doğru akışı, ısı kudreti yüksek olan cisimden az olana doğru olursa–NŞK.*»

dengeleme *a. fiz.* ve *kim.* denge durumuna getirme.

dengelemek *fiz.* ve *kim.* denge durumuna getirmek: «*Komprador saltanatının saray paşaları, kafalarının hafifliğini taşıdıkları madalyaların ağırlığıyle* dengelemek *yolunda göğüslerini nişanlarla doldurmuşlardı.–İS.*»

dengeli *s.* denge durumunda olan: «*uzay başarılarının gururu ile ilerleyen Âdemoğlu, neden aynı zamanda bununla* dengeli *olarak gerçekten bir manevî medeniyet kurmasın?–RA.*»

dengelilik *a.* dengeli olma hali.

dengesiz *s.* denge durumunda olmayan: «*vasıtalı vergiler yönünde* dengesiz *bir kayma olmuştur.–AKı.*»

dengesizlik *a.* dengesi olmama hali: «*iş ve emek kıymetlerindeki eşitsizlik ve* dengesiz-

lik *diye bir tasaya düşmemişler–NFK.*»

denizaltı *a. ask.* denizin altında yol alabilen gemi: «*Hidrojen bombası taşımaya elverişli hangi* denizaltıların *yapıldığını bulgulamak da güç bir iş olamaz.–AG.*»

denizaşırı *s.* denizlerin ötesinde bulunan (ülke ya da ülkeler).

denk *s.* **1** ağırlık ya da başka nitelikleri yönünden eşit. **2** *fiz.* destekleri koşut, yönleri aynı ve yeğinlikleri eşit bulunan (güçler). [1470]

denklem *a. mat.* iki cebir niceliği arasında kurulmuş olan eşitlik durumunun anlatımı. [1469]: «*Şüphesiz ki fizik, kimya, astronomi... gibi* denklem *ve simgeleri anlaşılmadan, taşıdıkları hakikatlerin kavranılması imkânsızdır. –CS.*» ⊙ **denklemler dizgesi** *mat.* hepsinin birlikte ortak çözümü istenen iki ya da daha çok denklemin ortaya getirdiği takım.

denkleşim *a.* birbirine denk olma durumu. [2395]

denkserlik *a. fels.* insanları, yasaların dışında kalan hakları sağlamağa zorlayan doğal tüze duygusu. [643; 1786]

denkteş *s.* birbirine denk olan (şeyler). [1470]

denli *e.* **1** (eskiden) gibi. **2** (şimdi) Arapça «kadar» sözcüğünün yerine kullanılan edat: «*Kendimizi ne* denli *tenkit edersek edelim–NN.*» [1080]

deprem *a. yerb.* ve *coğr.* yerin derinliklerinden gelen, yeryüzünde sarsıntılar, titreşmeler biçiminde kendini gösteren doğal olay, ki yer kabuğunun derin katmanlarının kırılarak yer değiştirmesi ya da yanardağların püskürme durumuna geçmesi nedeniyle olur. [2736]: «*Örneğin, Platon,* deprem, *tufan gibi büyük coğrafya olayları birçok uygarlıkları yıkmıştır, der. –NŞK.*» ⊙ **deprem alanı** *coğr.* depremin araçsız olarak duyulabildiği yerler. [2739] ⊙ **deprem bilimi** *coğr.* depremlerin oluşlarını ve etkilerini kendine konu alan bilim. [2135] ⊙ **deprem bölgesi** *coğr.* depremlerin sık olduğu bölge, ki deprem bölgeleri, en yeni dönemlerde yerinden oynamalara uğramış yerlerdir. [2737] ⊙ **deprem odağı** *coğr.* deprem dalgalarının başladığı yer, depremin ocağı. [1432; 2738]

depremölçer *a.* depremin yeğinliğini ölçen aygıt. [2136]

depremyazar *a.* deprem dalgalarını çizgi halinde yazan aygıt. [2134]

dergi *a.* içindeki yazılar, sayfa sayısı, düzeni ve biçimi bakı-

mından gazeteden ayrı özellikler taşıyan ve genellikle haftalık, on beş günlük, aylık zaman aralarıyle yayımlanan süreli yayın. [1330]: «*Türkiye'de çıkan gazeteler*, dergiler *ve kitaplar–AKa.*»

dergicilik *a.* dergi çıkarma, yayma gibi dergi ile uğraşma işi: «*Ama edebiyatı seven*, dergicilikten *anlayan bir tek yakını yoktu.–OA.*»

derinlik *a. fiz.* ve *mat.* bir nesnenin çekül doğrultusunda yukardan aşağıya doğru olan boyu ya da bulunduğumuz yatay düzlemden aşağıya doğru olan uzaklık.

derişik *s.* bir nokta dolayında toplanmış olan (şey.) [1745; 1747]

derişme *a.* derişmek işi. [2454]

derişmek **1** bir nokta dolayında toplanmak. **2** *kim.* (sıvı) içindeki su azalarak koyulaşmak, yoğunlaşmak. [2455]

derleme *a.* **1** derlemek eylemi. **2** derlenmiş şey: «*ve yeni* derlemelerle *bu otuz bin kelimenin bir o kadar daha artacağı tahmin edilmektedir. –ÖAA.*»

derlemek seçip toplamak, bir araya getirmek: «*halk ağzında kullanıldığı halde kitaplara geçmemiş Türkçe kelimelerimiz* derlenmiştir.–*ÖAA.*»

dernek *a. tüze.* para kazanma ereği dışında olmak üzere belirli bir erek ile, ikiden çok kimsenin bir araya gelerek kurdukları topluluk; ki dernekler, yasalara uygun olarak gerekli işlemlerden sonra tüzel kişilik edinir, her türlü işleri tüzüğüne göre yönetilir; yasa yollarına göre açıkça kurulmayan dernekler gizli sayılır ve yasa karşısında o türlü işlem görür. [279]: «*x adını taşıyan* dernek–*PS.*»

destek *a.* **1** üzerine bir şey oturtmaya, tutturmaya, koymaya yarayan şey. **2** *fiz.* bir vektörü taşıyan sonsuz doğru. [1384]

destekdoku *a. biy.* özel bir işlevi olmayan, ancak başka dokuları desteklemeye yarayan doku.

devim bkz. **devinim**: «Devimi *sezen ve ilk savunan düşünür Herakleitos oldu.–OH.*»

devimbilim *a.* mekaniğin devinimleri inceleyen kolu. [1163]

devimduyum *a. ruhb.* devinmeden ve özellikle kasların kasılmasından edinilen duyum.

devimsel *s.* hep devinim durumunda olan. [364]: «*Yeni gerçekçilik ise*, devimseldir.–*AB.*» ⊙ **devimsel erke** *a. fiz.* bir nesnenin devinim dolayısıyle taşıdığı erke.

devimsellik *a.* devimsel olma hali.

devindirme *a.* devinim haline sokma, devinmesini sağlama. [2297]: «*Kafasını küçük, kesin hareketlerle* devindirmesi *Ergin Çokergin'in gücüne gitti.–FK.*»

devindirmek devinim haline sokmak, devinmesini sağlamak. [2300]

devingen *s. fiz.* işler halde olan, işleyen, devinen. [364; 1731]: «*Ama,* devingen, *açık toplumlarda ise söz dizgesi bir donmuşluk, bir kapalılık göstermez–EmÖ.*», «*Eylemci tiyatro özgürdür,* devingendir.–*AN.*»

devingenlik *a.* işler halde olmaklık, devingen olma hali. [365]: «*Olanaksızlıkların eylemci tiyatroya kazandırdığı olanaklardan biri de* devingenliktir.–*AN.*», «*Yoksa durgunluk ile* devingenliğin... *karşıt olmadıkları o doğuştan önceki hayatı yeniden yaşamak mıdır?–CÜ.*»

devinim *a. fiz.* durağan bir noktaya göre devinmekte olan nesnenin durumu, eylemi. [656]: «*Toplum kendi varlığının karşı durulmaz* devinimiyle *bu ikilemi yenmeye... kalkar.–CÜ.*»

devinme bkz. **devinim**: «*yürür,* devinmenin *olduğunu saptarsınız.–NA.*»

devinmek (bir şey) durağan bir noktaya göre yeri ya da durumu değişmek. [657]

devitken *s. fels.* herhangi bir devinimi yaptıran. [1501]

devitkenlik *a.* devitken olma hali.

devitmek bkz. **devindirmek**

devrik *s.* **1** bir ihtilâlle devrilmiş (iktidar kişisi): «devrik *liderlerin–AŞE.*» **2** *dilb.* başı sona sonu başa gelmiş (tümce): «*Ataç, Mercimek Ahmed'in Kabusname çevirisinde gördüğü* devrik *cümlelerin kendisini büyülediğini... söylemiştir.–ÖAA.*»

devrim *a.* kökten ve önemli değişiklik; bir toplumun yaşamında önemli işlevi olan kurumların kökten değiştirilmesi ya da yenileştirilmesi. [952]: «*Biz,* devrim *deyince, toplumun yaşayışında, düşünüşünde bir değişiklik demek istiyoruz.–NA.*»

devrimci *s.* devrim yapan ya da devrime bağlı olan (kimse): «*Öylebir* devrimci–*FRA.*»

devrimcilik *a.* genel anlamda, toplumun devrimlerle yükseleceğini ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşacağını savunan görüş, öğreti; özel anlamda, Atatürk devrimlerine bağlılık, onların korunması ve Atatürk'ün gösterdiği yönlerde yeni devrimler yapılmasını savunma: «Dev-

rimcilik *aslında iyi bir şeydir.–FKT.*» bkz. **Atatürkçülük**

devrimsel *s.* devrimle ilgili: «*Ne ki, toplumumuz* devrimsel *bir dönüşüm geçirmektedir.–EmÖ.*»

devrimsellik *a.* devrimle ilgili olma hali.

deyi *a.* insanın, demek istediğini sözle anlatmak için baş vurduğu araç; dil, söz, us, anlam, düşünce gibi kavramların tümü: «*Her nesne ancak kendisine uyan* deyi *ile adlandırılmalıdır.–BA.*»

deyim *a.* genellikle kendi öz anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış söz; en az iki sözcükle kurulur ve sözdizimi değiştirilemez, kısa ve özlü anlatım aracıdır; örneğin, «dil dökmek», «tut kelin perçeminden», «Halep ordaysa arşın burda» sözleri birer deyimdir. [2266]: «*birtakım terim ve* deyimlere *Türkçe karşılıklar bulmağa çalışıyor.–AB.*»

deyiş *a. yaz.* **1** halk şiiri. **2** deme biçimi. [836; 2653]

dışalım *a.* dış ülkelerden mal satın alma ve bunları yurda sokma işi. [1036]: «*Dış ticaret açığımızı,* dışalımı *kısma yoluyle kapama çabalarına girişmemiz gerekir.–NN.*»

dışalımcı *a.* dışalımla uğraşan tecimen. [1037]

dışalımcılık *a.* dışalımla uğraşma işi. [1038]

dışaverimcilik bkz. **dışavurumculuk**

dışavurumcu *a.* dışavurumculuk akımını benimseyen ve izleyen kimse. [426]

dışavurumculuk *a.* iç dünyayı, insanın ruhsal durumlarını anlatmaya çalışan, yani dış dünyadan, dış görünüşlerden çok yaşamın iç gerçeğini vermek isteyen, nesneyi bütün somut ilişkilerinden ayırıp bireysel, soyut ilişkileriyle değerlendirmeyi yeğleyen, kısacası iç gerçeği dışa vuran sanat akımı. [427]: «*Sinemadaki* dışavurumculuğun *başlıca özellikleri şunlardır –NÖ.*»

dışbükey *s. fiz.* ve *mat.* yüzeyi tümsek, çıkkın ve şişkin olan (nesne). [1191]: «*Bunun tersi dışbükeydir.–Rİ.*»

dışık *a.* **1** *kim.* ergimekteki madenlerin yüzeyinde toplanan camsı özdek. **2** *coğr.* ve *yerb.* yanardağlardan fırlatılmış ya da akan lavların üstünde, dibinde oluşmuş bulunan, yüzü delik deşik, tırtıklı-pürtüklü taş. [313]

dışınlı *s. fels.* bir düşününün kendi gerçeğinde olmayıp onun dışında olan. [608]

dışişleri *a.* bir devletin öteki devletlerle ilgili işleri. [660]

⊙ **dışişleri bakanlığı** bir devletin öteki devletlerle ilgili işlerini yürüten bakanlık. [661]

dışkı *a. biy.* anus yoluyle dışarı atılan besin posası: «*Çünkü ıcar balık, gerisinden pıt diye* dışkısını *bırakınca uyuşuk balık hap diye bunu kapar, yutardı.–AN.*»

dışkılık *a. biy.* kuşlarda ve sürüngenlerde, kalın barsağın sonu.

dışlak *s. fels.* özde değil ilinekte bulunan; bir şeyin içinde olmayıp dışıyle ilgili olan.

dışlamak *fels.* dışta bırakmak.

dışrak *s. fels.* içrek olmayan, yani açıkta ve herkesin gözü önünde olan: «Dışrak *deyimi, içrek karşıtı olarak, herhangi bir özelliğin dışındaki genelliği dile getirmek için kullanılır.–OH.*»

dışsatım *a.* bir ülkeden dış ülkelere mal satma işi. [846]: «*Toplum kalkınmasını amaç edinen hükümetler elbette kemer sıkma politikasına yönelecekler...* dışsatım *olanaklarını genişletecekler, böylece... yurdun kalkınmasını sağlamaya çalışacaklardır.–NN.*»

dışsatımcı *a.* dışsatımla uğraşan tecimen. [847]

dışsatımcılık *a.* dışsatımla uğraşma işi. [848]

dışyarıçap *a. mat.* düzgün bir çokgenin köşelerinden geçen dairenin yarıçapı.

didişimcilik *a. fels.* konuşma ve tartışmayı araç değil bir erek olarak gören felsefe yöntemi: . «*Megara okulu, gerçekte bilgicilerin yöntemi olan* didişimciliği *bir hayli geliştirmiştir.–OH.*»

dikey *s. mat.* başka bir doğru üzerine gelerek onunla birlikte eşit ve komşu iki açı ortaya çıkaran (doğru çizgi). [122]: «*Gerçekte... tablo... bir* dikeyler *uyumu içindeydi.–SB.*»

dikgen *s. mat.* birbiriyle ya da kesiştikleri noktadaki teğetleriyle dik açı yapacak biçimde kesişen.

dikit *a. yerb.* mağaraların tabanında, yukardan damlayan kireçli suların oluşturduğu dikmelerden her biri.

dikme *a. mat.* dikey doğru ya da düzlem. [121]: «*asal eksene çizilen* dikmelerin *elipsi kestiği noktalar–AK.*»

dil *a.* **1** *biy.* ve *zool.* ağız boşluğunun alt bölgesinde bulunan ve özgür olarak devinebilen etli uzantı, ki besinlerin tadını duymaya, bunları ağız içinde evirip çevirmeye ve yutmaya yarayan ve konuşmaya yardım eden organdır. **2** *dilb.* insanların duyduklarını, düşündüklerini

anlatmak için kullandıkları her türlü im ve özellikle ses imleri dizgesi. [1241]: «*Her* dili *konuşurlar.–BF.*»

dilsel *s.* dille ilgili: «*Böylece,* dilsel *ve toplumsal bir olgu olarak Türkçenin söz dokusu değişime uğruyor.–EmÖ.*»

dilbilgisi *a. dilb.* bir dilin ses, sözcük yapısı, sözcük gömüsü, anlam değişmeleri, tümce kuruluşu gibi öğelerini inceleyip kurallara bağlayan bilim. [617]: «*Dili kavrayış ve anlatış bakımından* dilbilgisi *ile dilbilimin tutumları birbirinden ayrıdır.–TNG.*»

dilbilim *a.* insanın konuşma yetisini ya da yeryüzündeki dilleri ses, biçim, anlam ve sözdizimi yönünden genel ya da karşılaştırmalı olarak inceleyen bilim. [1236] : «Dilbilimin *verilerine uyulmadan –HD.*»

dilbilimci *a.* dilbilimle uğraşan kimse. [1235]: «Dilbilimcinin *birinci amacı, anlam birimlerini, kavramları ve bu birimlerle kavramlar arasına sindirilen duygu ve imge değerlerini gözlem altına almaktır.–TNG.*»

dilbilimsel *s. dilb.* dilbilgisine uygun ya da dilbilgisiyle ilgili. [616]: «*Bunu...* dilbilimsel *çözümlemeyle gösterelim.–AB.*»

dilekçe *a.* bir dileği bildirmek üzere resmî yerlere sunulan yazı, ki dilekçinin imzasını ve açık adresini taşır ve dilekçeye, sunulan yer belli bir süre içinde karşılık verir. [154; 992]: «*Biz eski adlarımızı isteriz, diye* dilekçe *vermişler.–FRA.*»

dilekçi *a.* dilekçe veren kimse. [1682]

dilinim *a. yerb.* şist, kayağantaş gibi kültelerde, sıkışmadan ileri gelen yalancı katmanlaşma görünüşü.

dilmaç *a.* bir dilden bir başka dile sözlü çeviri yapan kimse. [2518]: «*Asur ve Bâbil kıralları*nın *sarayında pek saygı görürdü* dilmaçlar*–NU.*»

dilmaçlık *a.* dilmaçın yaptığı iş.

dingin *s.* durgun ve sessiz; devinim halinde olmayan. [2027]: «*Üşütücü,* dingin *bir sabah –AÖ.*»

dinginlik *a.* dingin olma hali. [2178]: «*Onun için mutluluk, ruhun* dinginliğidir.*–MG.*»

dinlence *a.* dinlenmek için ayrılan zaman, dinlenmeyle geçen süre. [2377]: «*Salâh Birsel uzunca bir yaz* dinlence*sinden dönmüş.–AP.*»

dinletim *a. müz.* bir müzik yapıtının, bir salonda dinleyicilere açıklamalı, sunuşlu çalınışı: «*özel dersler alan öğ-*

rencilerin hazırlık mahiyetinde verdikleri icralara da çoğu zaman dinletim *deniliyor ki –MRG.*»

dinsel *s.* din üzerine olan, dinle ilgili. [366]

direnç *a. fiz.* bir gücün etkisine karşı koyan güç. [1533]: «*bir süre daha* direncini *ayakta tutar.–AÖ.*»

direngen *s.* herhangi bir düşünüde, bir tutumda, bir istekte, bir durumda saplanıp kalan, direnen (kimse ya da şey). [929; 1476]

direngenlik *a.* herhangi bir düşünüde, bir tutumda, bir istekte, bir durumda saplanıp kalma.

direngi *a. fels.* bir şeyi yapmama isteği.

direnim *a.* herhangi bir düşünüde, bir istekte, bir durumda saplanıp kalış. [928; 2254]

direnme *a.* karşı koyma, direniş. [1533]: «*Bu da kısaca... kendi gerçeklerimize uygun bir bilinçlenmeye, verdikleri tavize rağmen, gizliden gizliye* direnmeleridir.–*ST.*»

direnmek herhangi bir düşünüde, bir tutumda, bir istekte, bir durumda saplanıp kalmak. [930]: «*İşadamlarının* direnişi *aslında doğaldır.–KB.*»

direnti bkz. **direnme:** «*Nitekim bunca* direntiye, *engellenmeye karşın öz Türkçe akımının sallantısızca yürümesi bununla açıklanabilir.–EmÖ.*»

direşim *a.* bir işe, bir isteğe yılmadan ve sonuna değin bağlı kalma, direşme. [2051]

direşken *s.* bir işi yılmadan sonuna değin götüren, direşen.

direşmek bir işi, bir isteği, bir tutumu yılmadan sonuna değin götürmek. [2052]

direy bkz. **doğay**

diriksel *s. biy.* diri ile ilgili, canlı varlıklar üzerine olan. [611]

⊙ **diriksel ısı** hayvanların vücut sıcaklığı. [612]

dirim *a.* **1** bitki ya da hayvan örgenlerinin işler durumda bulunuşu, ki ereği gelişme, korunma ve üremeyi sağlamaktır. [693]: «*bizde gerçek bir düşünce* diriminin *kurulmasını–NA.*» **2** dirilik, yaşarlık: «*Dranas'ın gün günden yenileşen,* diriminden *hiç bir şey yitirmeyen nice şiirleri vardır ki–EC.*»

dirimli *s.* **1** doğup yaşayan ve üreyip ölen (varlık.) **2** dirimi olan: «*bütün sevecenliğine,* dirimli *bir yaşam ve doğa tutkusuna karşın–EC.*»

dirimlilik *a.* dirimli olma hali.

dirimsel *s.* dirimle ilgili ya da dirimin bağlı olduğu; canlı, yaşayan, etkinliği olan. [694]: «dirimsel *bir şiir anlayışını–EC.*»

dirimselci *a.* dirimselciliği be-

nimseyen kimse: «Dirimselciler, *çoğu ne olduğunu kendilerinin de bilmedikleri bağımsız bir dirim gücü önerirler.–OH.*»

dirimselcilik *a. biy.* bütün canlı varlıkların kendi özel yaşama yasalarına bağlı olduklarını, bu yasalara göre doğup geliştiklerini öne süren görüş. [2704]: «Dirimselcilikse *canlılığın, kendine özgü bir canlılık özünden oluştuğunu savunur.–OH.*»

dirimsellik *a.* canlılık, etkinliği olma hali. [695]

dirimsiz *s.* dirimi olmayan.

dirimsizlik *a.* dirimsiz olma hali.

dişil *s. dilb.* kimi dillerde dişi sayılan (sözcük). [1597]: «*Arapçada hemen bütün sözcükler... ikiye ayrılır: Eril sözcükler,* dişil *sözcükler.–TNG.*»

dişilleştirme *a. dilb.* (kimi dillerde) bir sözcüğü dişil haline getirme: «*-e ya da -a, sonlarına geldikleri adları* dişilleştirirler.–*TNG.*»

dişilleştirmek *dilb.* (kimi dillerde) bir sözcüğü dişil haline getirmek.

dişillik *a. dilb.* (kimi dillerde) sözcüklerin dişil olma hali: «*Türkçede erillik,* dişillik *yoktur.–TNG.*»

dişsel *s. sesb.* çıkağı dişlerde bulunan sessiz çeşidi.

dize *a. yaz.* şiirin bir satırına verilen ad. [1431]: «*Bir dizeyi kurduğunda ozan–SKA.*»

dizge *a.* bir bütün yapacak biçimde karşılıklı olarak birbirine bağlı öğelerin topu. [2129]: «*Asla bir* dizge *değildir.–AB.*», «*Böylece iletişim ve bildirişimi sağlayan dil* dizgesi *içinde bir boşluk ortaya çıkmaz.–EmÖ.*»

dizgeleştirme *a.* belli ilkelere ve kurallara uyar hale getirme, dizge haline getirme. [2131]

dizgeleştirmek *a.* belli ilkelere ve kurallara uyar hale getirmek, dizge haline getirmek. [2132]

dizgesel *s.* belli ilkelere, kurallara uyan, dizgeli, dizge ile ilgili. [2130; 2133]: «Dizgesel *gelişimi içinde ele alındığında, felsefe, kamunun tutmadığı bir şeydir–BO.*»

dizgesellik *a.* dizgesel olma hali.

dizgi *a.* dizmenin yaptığı iş, yani basımevinde, bir yazıyı basılmak üzere harfleri yan yana getirerek dizme işi.

dizi *a.* **1** herhangi bir bakıma göre sıraya konulan şeylerin bu sıra içinde meydana getirdikleri bütün. [2092]: «diziden *sadece üç roman –COT.*» **2** art arda duran şeylerin oluşturdukları bütün. **3** *mat.* değerleri artarak ya

da eksilerek art arda gelen terimler takımı. **4** *müz.* bir oktavın içinde sıralanan sekiz sesin topu, yani yedi müzik notası olan **do, re, mi, fa, sol, la si** perdeleri ile diziyi bütünleyen ve yenidenlenen **do**'nun oluşturduğu doğal ardıllığa uygun biçimde işitilen yanaşık notalar. [580]: «*Ton ile* dizi *esasta aynı şeyi ifade ederlerse de–MRG.*»

dizileme *a. sine.* kurgunun başında, çekimlerin çevirim senaryosunun gösterdiği sıraya göre birbirlerine eklenmesi işi.

dizin *a.* bir kitabın içindekilerin belli bir ereğe göre ve alfabe sırasıyla yapılmış listesi. [553; 932]

dizmen *a.* basımevinde, yazıyı dizen ya da satır, sütun ya da sayfa biçimine sokan kimse. [1657]: «*Yazdıklarının doğru dizilmesini istiyorsa Latin yazısıyle yazsın, sonradan suçu* dizmen*lere yüklemesin–NA.*»

doğa *a.* **1** kendiliğinden var olan şeylerin bütünü ve bu bütünü düzenleyen yasaların topu: «*Yazarlardan çoğu gözlerini* doğadan *yana çevirmeye alışmış değillerdir.–SB.*» **2** bir şeyin, dışardan gelen etkilere karşı gösterdiği tepkiyi belirleyen iç niteliği. [2261]

doğacı *s.* **1** doğayı yakından izleyen (sanat ya da şey). **2** *fels.* doğayı tutan (kimse ya da şey). [1792]: «Doğacı *bilgeler adını alan Thales, Herakleitos, Anaksimenes gibilerin–İZE.*»

doğacılık *a.* **1** güzel sanatlarda, doğayı olduğu gibi gösterme çığırı: «*Sanatta* doğacılık *dışçılık, akılcılık demektir.–İHB.*» **2** *toplb.* (ilkel topluluklarda) doğaya tapınma. **3** *fels.* toplumun her haliyle doğaya dönmesini isteyen ve savunan öğreti. [1793]: «*Doğalcılığın* doğacılıktan *ayırıcı niteliği, özellikle metafiziğe karşıt oluşudur.–OH.*»

doğaç *a.* uzun boylu düşünmeksizin doğan güzel düşünü ya da böyle düşünüleri doğuran doğal yetenek. [2037]

doğal *s.* **1** doğanın düzenine, yasalarına ve gereklerine uygun. **2** yapma değil, yani kendiliğinden: «*Bu sevginiz* doğal *mıdır?–BF.*» **3** olağanüstü olmayan, olağan: «*Her günkü* doğal *bir olay diye –AP.*» [2262]⊙ **doğal anıt** *coğr.* görülmeye değer biçimdeki mağaralar, kayalar, orman, ağaçlar vb. doğa varlıkları. ⊙ **doğal bilimler** zooloji, bitkibilim, yerbilim gibi bilim dallarını içine alan ve doğadaki hayvan, bitki, yer ile

uğraşan bilim dalları topluluğu. [2263] ⊙**doğal yöre** *coğr.* insanların yaşamaya pek yanaşmadıkları çöl, kutup bölgeleri, yüksek dağ gibi el değmemiş yerler.

doğalcı *s.* doğalcılıktan yana olan. [1790]: «*Çünkü* doğalcı, *gerçekten* doğalcıysa, *tüm davranışları arasında tam bir tutarlık vardır.–NU.*»

doğalcılık *a.* **1** güzel sanatlarda, doğayı ve gerçekliği olduğu gibi anlatmayı sanatın asıl ödevi sayan öğreti ve çığır. **2** *yaz.* olayları, kişileri bilimsel bir gözle inceleyen, yaşamın en çirkin, en iğrenç yanlarını bile anlatmaktan çekinmeyen, insanın davranışlarını anlatabilmek için kişinin soyunu, içinde yaşadığı çevreyi ele alan, en belirgin özelliği deneye dayanan bir gözlemcilik olan, kısacası, yaşama bilimsel bir nesnellikle eğilen ve sanatın, doğanın bir kopyası olması gerektiğini ileri süren ve savunan akım. **3** *töreb.* aktörenin, yaşamak isteğinden doğmuş içgüdülerin anlatımı olduğunu ileri süren öğreti. **4** *fels.* gelip geçen olaylar zincirine bağlanamayacak, doğa dışında kalabilecek hiç bir şeyin var olmadığına inanan öğreti. [1791]: «Doğalcılık *insanoğlunun benimsemiş olduğu en eski dünya görüşlerinden birinin adıdır. –NU.*»

doğallık *a.* **1** doğanın düzenine, yasalarına ve gereklerine uygunluk. **2** olağanüstü olmama hali, kendiliğindenlik. [2264]: «*İnsanın* doğallığıdır *sevgi, insanın insan oluşunun bir tanıtıdır.–CÜ.*» **3** yapaylık karşıtı, yapay olmama hali: «*İlk kez böylesine içtenlik ve* doğallıkla *perdeye aktarılmış–AD.*»

doğaötesi *a.* **1** *fels.* duyular ile kavranamayan varlıklarla uğraşan felsefe. **2** *s.* duyularla kavranamaz olan; bu felsefeyle ilgili olan. [562; 1394]: «doğaötesi *bir toplum kavrayışı–AB.*»

doğasal *s.* doğa ile ilgili: «*bu yüzden de* doğasal *düzenin Tanrısal düzene oranı eylemin güce oranı gibidir.–OH.*», «*Teknik gelişim, üretime çokça katkıda bulunur,* doğasal *kısırlıkları önler.–ME.*»

doğasallık *a.* doğa ile ilgililik.

doğaüstü *a. fels.* doğanın dışında, üstünde olan; doğa yasalarının dışında kalan: «*Teolojik çağda insan zihni... olayların nedenlerini* doğaüstü *birtakım varlıklarda görür. –NŞK.*»

doğay *a. zool.* bir ülkeye, bir

bölgeye ya da bir döneme özgü hayvanlar topluluğu.

doğmaca *a. tiy.* elde yazılı bir metin olmamakla birlikte taslağı bulunan ve yerine, durumuna, zamanına göre oyuncularca sahnede oynanış sırasında yakıştırılan sözlerle bütünlenen oyun. [2626]: «Doğmaca *oyun ise, uyarlanmanın bir gereğidir.–AN.*», «*metinli tiyatrodan önce, aşağı yukarı her yerde oynanabilen,* doğmaca*ya dayanan bir metinsiz tiyatromuz vardı.–ÖN.*»

doğru *a. mat.* iki nokta arasında çekilebilen en kısa çizgi: «*Köşegen denilen bu* doğru*nun denklemi–AK.*»

doğrulama *a.* bir görüşün, bir söylentinin, bir haberin doğru olduğunu bildirme. [2355; 2595]

doğrulamak bir görüşün, bir söylentinin, bir haberin doğru olduğunu bildirmek. [2356]: «*bu inancımızı* doğrulayan *örnekler–Aİ.*», «*bu gerçeği* doğrulamak *için –MK.*»

doğrultmaç *a. fiz.* iki yönlü dalgalı akımı bir yönlü doğru akıma çevirmeye yarayan araç.

doğrultman *a. mat.* bir çizgi meydana getiren bir noktanın ya da bir yüzey oluşturan bir çizginin tutması gereken doğrultu: «*parabolün bir* doğrultmanı *vardır.–AK.*»

doğrultu *a. mat.* koşut olmayan iki sonsuz doğruyu birbirinden ayırt ettiren hal ya da belli bir sonsuz doğrunun belirttiği tek yol, örneğin, düz gittiği varsayılan bir okun uzaydaki izi okun doğrultusunu gösterir. [1011]: «*Bu doğruya* **m** doğrultusunun *eşlenik köşegeni de denir.–AK.*»

doğrulum bkz. **yönelim**

doğu *a. coğr.* **1** dört anayönden biri, ki güneşin doğduğu yön, gündoğusu. **2** güneşin doğduğu yöndeki ülkeler. [2199]: «*Ama İslâmî toplum yani* Doğu'*nun geleneksel etkilerini de taşıyan Yakın-Doğu imparatorlukları diye adlandırabileceğimiz siyasî organizasyonlar kurulup yerleşince... felsefî düşünce sona ermiştir.–SH.*» **3** *gökb.* güneşin 20 martta doğduğu nokta.

doğubilim *a.* doğu uluslarının dilleri, tarihleri, töreleri gibi konuları kendine konu edinen bilim. [1869; 2200]

doğubilimci *a.* doğubilim bilgini. [1694; 1868; 2201]

doğulu *a.* doğu ülkeleri halkından olan ya da doğu uygarlığını benimsemiş kimse [2202]: «*Ama Namık Kemal'in* Doğulu *kültüründe de var-*

dı aynı ya da benzer değerler.–MB.»

doğululuk *a.* yaşama biçimi, düşünce yolu, davranış vb. bakımından Doğu insanına özgülük. Doğulu olma hali. [2203]

doğuştancı *a. fels.* doğuştancılık öğretisini benimseyen kimse, görüş: «*örneğin Sokrates* doğuştancı*dır, çünkü erdemin insan denilen varlıkta doğuştan beri saklı bulunduğunu ve ancak eğitimle meydana çıkarılabileceğini savunur.–OH.*»

doğuştancılık *a. fels.* ıra, duygu, düşünü gibi her türlü ruh etkinliklerinin doğuştanlığını ileri süren öğreti. [1789]: «Doğuştancılık, *doğuştan bilgi yoktur diyen örneğin John Locke öğretisine karşıt bir öğretidir.–OH.*»

doku *a. biy.* bitki, hayvan, insan gibi canlılarda gövdenin ya da örgenlerin yapı öğelerinden birini oluşturan benzer göze topluluğu; dokular, örtü dokusu, bağ dokusu, kas dokusu ve sinir dokusu» olmak üzere dört büyük tipte toplanır. [1808]: «*bu ulusun psikolojik ve politik* doku*sunu işleyenler–NN.*»

dokubilim *a. biy.* biyolojinin, dokuları geniş bir biçimde inceleyen dalı. [754]

dokunaç *a. biy.* yumuşakçalar gibi birçok omurgasız hayvanların başında bulunan devingen uzantı, ki tutmaya, duyu almaya yarar.

dokunca *a.* bir çıkarın bozulması ya da yitmesi. [2726]: «*Bir* dokunca*sı yoktur öyle çarpışmaların–NA.*»

dokunsal *s. biy.* dokunumla ilgili.

dokunulmazlık *a.* genel anlamda, dokunulmaz, ilişilmez, karışılmaz olma hali ve hakkı; dar anlamda, birtakım kimselerin, suç işledikleri halde kovuşturmaya uğramamaları hali ve hakkı; örneğin milletvekillerinin, senatörlerin, diplomatların dokunulmazlıkları vardır ve bunların işlediği suçlarda kovuşturma yolu olağan yurttaşlarınkinden ayrıdır. [1312]: «dokunulmazlık *zırhının arkasına saklanarak–EG.*» ⊙ **kişi dokunulmazlığı** *tüze.* kişinin dokunulmaz olma hakkı, ki Anayasa'ya göre herkes yaşama, tensel ve tinsel varlığını geliştirme haklarına ve kişi özgürlüğüne sahiptir; kişi dokunulmazlığı ve özgürlüğü, yasanın açıkça gösterdiği durumlarda, yolunca verilmiş yargıç kararı olmadıkça kayıtlanamaz. [1313] ⊙ **konut dokunulmazlığı** *tüze.*

konutun dokunulmaz olma hakkı, ki yasanın açıkça gösterdiği durumlarda, yolunca verilmiş yargıç kararı olmadıkça, konuta girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz. [1382] ⊙ **yasama dokunulmazlığı** *tüze.* yasama meclisleri üyelerinin, meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, mecliste ileri sürdükleri düşünülerden ve bunları meclis dışında da söylemekten ve açığı vurmaktan sorumlu tutulmamaları hakkı. Örneğin bir suç işlediği ileri sürülen meclis üyesi, kendi meclisinin kararı olmadıkça tutuklanamaz, sorguya çekilemez ve yargılanamaz. [1314; 2576]

dokunum *a. biy.* derinin, nesneye dokununca sıcaklık, soğukluk, sertlik, yumuşaklık gibi özelliklerden duygulanması yeteneği. [1224]

dokusal *s.* dokuya benzer, doku ile ilgili: «Dokusal *kuruluşu ön plana çıkaran bu çalışma tarzı–SB.*»

dokusallık *a.* dokuya benzerlik, doku ile ilgililik.

dolantı *a.* **1** *tiy.* bir sahne yapıtının düğümünü oluşturan türlü olaylar: «*Oyunun* dolantısı, *seyircinin ilgisini çekecek düzeyde değildi.–*» **2** *yaz.* bir romanda, okuru, çözümün nasıl olacağı, sonucun nereye varacağı konusunda duraksatan olaylar karışıklığı. [465]

dolaşım *a.* **1** dolaşmak eylemi: «*paranın* dolaşım *hızındaki yavaşlamanın–KB.*» **2** *biy.* yüreğin çalışmasıyle kanın ve akkanın damarlar içinde boyuna yer değiştirmesi yani dolaşması: «*Evet, yazarla tiyatro yönetimi arasında bir kan* dolaşımı, *bir el ve işbirliği olmalıdır.–TÖ.*» **3** *coğr.* havanın ya da suyun dolaşımı biçiminde beliren doğal olay. [354]

dolay *a.* **1** bir yeri saran başka yerlerin topu, çevre. [485; 689]: «*İsteyen uzaklara gitsin, gitmeyen de* dolay*ındaki insanlara çevirsin gözünü. –NU.*» **2** büyük kentlerin çevresinde bulunan ve buralara günlük işler için bağlı olan yerler. [196]: «*Kimi zaman da Paris* dolay*larında çalışmakta–SB.*»

dolaylı *s.* doğrudan doğruya değil de dolayısıyle olan. [242; 451]: «*Ancak, bu zorunluk* dolaylı *bir zorunluktur –BA.*» ⊙ **dolaylı tümleç** *dilb.* eylemin ne gibi koşullar altında geçtiğini göstermeye yarayan tümleç, yani nerede olduğunu, nereden başlayıp uzaklaştığını, nereye yak-

laştığını gösteren tümleç; *-e, -de, -den* durum takılarıyle çekimlenen tümleç, ki tümcede söylenmese de fiilin anlamı eksilmez; örneğin, «mektubu arkadaşıma postayla gönderdim» cümlesinde *postayla* dolaylı tümleçtir.

dolaylılık *a.* dolaylı olma hali: «*film tekniği ile kişisel konunun düşümdeşmesi yine bu* dolaylılık*la ilişkisi yönünden ortaya konmalıdır–NÖ.*»

dolaysız *s.* doğrudan doğruya olan, araçsız. [240; 367]: «*Dolaylı* dolaysız *etkileri üzerinde uzun uzadıya durulmadığından–AK.*»

dolaysızlık *a.* dolaysız olma hali, doğrudan doğruyalık.

dolunay *a.* ayın on dördü diye anılan ay evresinin değirmi olarak tümüyle görünmesi, yani ayın yeryuvarlağına karşı gelen yüzünün tümüyle aydınlık görünmesi hali. [225]: «*Ayın en parlak olduğu* dolunay *durumunda bile gökyüzünde yıldızlar görülebilir. –AK.*»

donatı *a.* donatmaya yarayan nesneler. [2422]

donatım *a.* **1** gereçler sağlama işi: «*çiftçilik için tarımsal* donatım *en başta gelen bir iştir.*» **2** göz alıcı şeyler kullanarak gösterişli bir duruma sokma işi. **3** *ask.* birliklere gerekli olan silâh ve makine gibi gereçleri sağlama işi. [2423]: «*Silâhlanma,* donatım, *askerî sosyoloji barışı ters yönden etkilediğinden –FA.*»

donatmak **1** (bir şeyi) göz alıcı şeyler kullanarak gösterişli bir duruma sokmak. **2** bir şeyin iş görebilmesi için gereken nesneleri ona eklemek. [2424]

doruk *a.* **1** *coğr.* dağ, sıradağlar, ulu ağaç gibi büyük şeylerin en yüce yeri: «Doruk *kelimesi dilimizde bir ağacın, bir çatının en yüce yeri için de kullanılır.–Rİ.*» **2** en yüksek düzey, en yüce aşama. [2188; 2762]: «*Atatürk'ün ağzında etkileme gücünün* doruğuna *çıkar sözcükler.–NU.*» **3** *tiy.* bir oyunun geriliminin en can alıcı noktası. ⊙ **doruk çizgisi** *coğr.* sıradağların en üst bölümünden geçtiği varsayılan çizgi. [688]

doygun *s.* her türlü gereksemesini gidermiş olan. [1676]

doygunluk *a.* her türlü gereksemesini gidermiş olma hali. [999; 2378]: «*Düşmanı öldürürken hasıl olan ruhsal* doygunluk *ve rahatlama, nevroz ortaya çıkınca suçluluk duygusu biçimine girmektedir.–EA.*»

doyma *a. fiz.* **1** bir gazın, belli bir sıcaklıkta, o sıcaklığa özgü olan en büyük basınç altında bulunması. **2** bir sıvının içinde belli bir nesneden eriyebilecek en çok niceliğin erimiş bulunması. **3** yeğinliği gittikçe artırılan bir magnetik alanın içindeki bir çelik çubuğun alabileceği en yüksek magnetizmayı almış olması. ⊙ **aşırı doyma** *fiz.* belli bir sıcaklık derecesindeki bir sıvı içinde, eriyebildiğince eriyen bir özdek, sıcaklık derecesi düştüğü halde bir sınıra değin erimiş olarak kalır ki bu durumdaki sıvı aşırı doyma durumunda diye nitelendirilir.

doyum *a.* eldekinden hoşnut olma, yetinme; gönül kanışı edinme, gönülce doyma. [2378]: «*Kişisel bir* doyum *yaratır ancak.–AdB.*»

doyuran *s. fiz.* **1** bir sıvının içinde eriyerek onu doygun duruma getiren (özdek). **2** *a.* bir çelik çubuğu doygun duruma getiren indükleyici mangetik alan.

doyurucu *s. mec.* kandırıcı, kanış verici, inandırıcı, doyum verici. [2379]: «*isteyen, aklının takıldığı sorunlar üzerine geniş bilgi alır. Bunları* doyurucu *bulmazsa Kurultay'da çıkıp düşüncelerini söyler–ÖAA.*»

döl *a. biy.* **1** oğul birey; soyların birbiri arkasından gelen basamakları; insan, hayvan ve bitki üremesinde yeni birey ya da yeni bireylerin topu. [2766] **2** atmık.

döllenme *a. biy.* dişi ve erkek eşeylik gözelerinin ve dolayısıyle çekirdeklerinin birleşmesi, ki yumurtacığın oğulcuk durumuna gelmesi için gerekli bir olaydır. [899]

dölüt *a. biy.* oğulcuğun, bütün örgenleri belirdikten sonraki adı. [281]: «*Kalem büyük bir yapıtın* dölüt*üyle birlikte yere düştü.–FK.*», «Dölüt (*foetus*) *kendi çevresiyle tam bir uygunluk içindedir; kendinin bilincinde olmayan katkısız yabanıl hayattır* dölüt.–*CÜ.*»

döneç *a. fiz.* dalgalı akımlı elektrik motor ya da dinamolarında devinimli bölüme, devinimli parçaya verilen ad.

dönel *s. mat.* kendi ekseni çevresinde dönmek biçiminde olan (devinim). [357]

dönem *a.* **1** başı ve sonu belli ve bir özellik taşıyan zaman parçası içinde birbiri ardınca gelen ve nitelikleri ayrı olan sürelerin her biri: «*Meclisin geçen* dönem*inde iş başında bulunan–Al.*» **2** bir meclisin iki seçilişi arasındaki zaman bölümü: «*Dört seçim* dönemini *kapsayan–TZT.*» **3** *yerb.*

ve *coğr.* yerkabuğunun gelişmesi sırasında bir bölüğün oluşması için geçen zaman. [358]

dönemsel *s.* dönemli, dönem dönem olan, dönemle ilgili. [359; 1897]: «*Onun için ilke olarak askerlik eğitimi* dönemsel *olmak gerekir.–SI.*»

dönemsellik *a.* dönemlilik, dönem dönem olma hali, dönemle ilgililik: «*Shaw, iklim ile buğday ürününün* dönemselliği *arasındaki... ilişkiyi göstermiştir.–NŞK.*»

dönenmek aranıp durmak: «*şaşkın kalabalığın bu yarı bilinçsiz* dönenişi *en çok yarım saat sürdü.–AÖ.*»

dönence *a. coğr.* gök ekvatorunun 23° 27′ kuzeyinde ve güneyinde bulunan koşut çemberler, ki geri dönme noktası. [1334]: «*Bu çemberlerden her biri bir* dönencedir. *–Rİ.*»

döngü *a.* **1** *mant.* bir önermeyi ikinci bir önerme ile, bunu da birincisiyle tanıtlamaya kalkışma yolu. [322; 517]: «*Bir* döngü *ile karşı karşıyayız böylece.–NU.*» **2** *coğr.* bir alçak basınç alanına doğru çevreden olan yatay ve çemberimsi dönmeler biçimindeki hava devinimi. [2122]: «*dönercesine olan bir hava hareketi düzenine* döngü *denir.–Rİ.*»

dönü *a. tiy.* bir tiyatro mevsiminde, bir oyunun yerini bir başka oyuna bırakıncaya değin geçen süre. [2627]: «*özel tiyatroların ilk* dönü *oyunları–AP.*»

dönüşlü *s. dilb.* öznesi ile nesnesi bir olan (fiil), ki böylesi fiiller, öznenin, eylemi kendi üzerinde ya da kendisi için yaptığını anlatmaya yarar: «*korunma (kendini koruma) gibi* dönüşlü *olarak–ÖAA*».. «Dönüşlü *fiiller, öznenin, eylemi kendi üzerinde veya kendisi için yaptığını anlatmaya yarar.–TNG.*»

dönüşlülük *a. dilb.* fiillerde, öznenin eylemi kendi üzerinde ya da kendi için yapması hali: «*Fiillere* dönüşlülük *anlamı* -(i)n *ekiyle katıldığı gibi, kendini, kendine, kendi kendini... zamirleriyle de katılabilir–TNG.*»

dönüşme *a.* bir biçimden başka bir biçime ya da bir halden başka bir hale girme. [1002; 2283]: «*edebiyat eleştirisinin, özellikle eğitim alanında, edebiyat tarihçiliğine* dönüşmesinden *yakınıyordu.–MB.*»

dönüşmek bir biçimden başka bir biçime ya da bir halden başka bir hale girmek. [2284]: «*Dönüşümcülüğe göre türler, birbirlerine* dönüşmek *yo-*

luyle oluşmaktadırlar.–OH.»

dönüştürme *a.* bir biçimden başka bir biçime ya da bir halden başka bir hale geçmesini sağlama: «*ve millî kurtuluş akımlarından kalan mutaassıp saplantılarının birçoğunu henüz sosyalist ahlâka* dönüştürememişler.–*TA.*»

dönüştürmek bir biçimden başka bir biçime ya da bir halden başka bir hale geçmesini sağlamak. [2306]

dönüşüm bkz. **dönüşme**: «*köklü* dönüşüm*ler karşısında –DA.*»

dönüşümcü *a.* dönüşümcülük kuramını benimseyen kimse ya da görüş: «*sadece başkalaşma yoluyle değişmeyi savunan* dönüşümcü *Diderot –OH.*»

dönüşümcülük *a. biy.* Lamarck'ın ortaya attığı ve Darwin'in geliştirdiği biyoloji kuramı, ki dirimli varlıkların değişen ve birbirine dönüşebilen şeyler olduğunu ileri sürer. [324] 2619]: «Dönüşümcülüğe *göre türler, birbirlerine dönüşmek yoluyle oluşmaktadırlar.–OH.*»

dördül *a. mat.* kıyıları ve açıları birbirine eşit olan dörtgen. [1114; 1540]:

dördün *a. gökb.* Ay ve öteki gökcisimlerinin yeryuvarlağına karşı gelen yüzlerinin yarısının aydınlık olması hali.

dörtgen *a. mat.* dört kıyısı olan çokgen: «*İç içe yuvarlaklar, üçgenler,* dörtgen*ler yaptı.–AN.*»

dörtlük *a.* **1** *yaz.* dört dizelik şiir bölümü. [1148]: «*Alfabetik dizilmiş... binden fazla* dörtlük, *Dağlarca kaynağının şimdiye dek gizli kalmış bir derin düdeni gibi birden çıktı ortaya.–RM.*» **2** *müz.* birlik notanın dörtte biri uzunluğunda nota.

döşem *a.* belli bir iş için gerekli araçların uygun yerlere döşenmesi ya da döşenen bu araçların topu. [2545]: «*Yeraltı sularını toplayan* döşem. *–CSı.*»

döşemci *a.* ve *s.* döşem işi yapan. [2546]

döşemcilik *a.* döşem yapma işi. [2547]: «Döşemcilik *yurdumuzda yeni bir meslek sayılır.–CSı.*»

dudaksıl *s. sesb.* çıkağı dudaklarda bulunan ses çeşidi, ki örneğin **p** dudaksıldır.

dudaksıllaşma *a. sesb.* kimi sözcüklerde türlü nedenlerle düz ünlülerin yuvarlaklaşması ya da kimi ünsüzlerin dudak ünsüzlerine dönüşmesi.

durağan *s.* yerini değiştirmeyen (şey). [2000]: «*İç çatış-*

malardan yoksun, durağan *bir hareket, hayatiyetini kaybetmiş, ölüme mahkûm olmuş demektir.–DğÖ.*»

durağanlık *a.* yer değiştirmeme hali, devinimsizlik, yerleşiklik: «*Yerleşik tiyatronun, kendi özünden gelen ister istemez bir* durağanlığı *vardır. –AN.*»

durak *a.* **1** taşıtların yolcu indirmek ve bindirmek üzere durmak zorunda olduğu ya da durabileceği yer. **2** *yaz.* kulakta uyumlu bir izlenim sağlamak için bir dizenin orta yerine doğru belli bir yerde bulunan ses aralığı, ki çoğu arka arkaya gelen iki anlam öbeğini de ayırmaya yarar.[1286]

duraksama *a.* ikircim, kararsızlık. [2524]: «*kamuoyuna hâkim olan kaygı ve* duraksama *havası henüz yatışmış olmaktan uzaktır.–NN.*»

duraksamak ne yapmak ya da ne demek gerektiğini kestiremeyerek duraklamak. [2525]: «Duraksamadım–*AÖ.*»

dural *s.* hiç değişmeden hep bir halde kalan (şey). [2027]: «dural *bir ülke–NU.*»

durallık *a.* dural olma hali. [2178]

durgu *a.* **1** yolunca gitmekte olan bir şeyin birdenbire durarak kesilmesi. [2063] **2** okumada, anlamın sözcükler arasında gerektirdiği duraklama. [2666]

duruk *a.* **1** devinimsiz, canlılık göstermeyen, durgun. [2161]: «*Bir* duruk *toplum geleneğidir o gelenek.–NA.*» **2** *fiz.* dalgalı akımlı elektrik motor ya da dinamolarında devinimsiz parçaya yani indüklece verilen ad. [2162]

durum *a.* **1** bir şeyin içinde bulunduğu koşulların topu. [644; 2686]: «*yüzde biri kullanılabilir* durum*da olan –NSB.*» **2** *tiy.* oyunda seyirciyi etkileyen görünüş. [1922]

duruşma *a. tüze.* davalı ile davacı ya da sanık ile savcının hazır bulunduğu, açık ve sözlü yargılama evresi. [1541]: «*Bununla* duruşmanın *sessizliğini, yüceliğini, düzenbağını sağlamış oluyoruz.–MS.*»

duyar *s.* duygusu olan, duygan. [675]

duyarga *a. zool.* türlü eklembacaklı hayvanların başlarında bulunan duyu alma örgeni.

duyarlı *s. ruhb.* duyabilme yeteneği olan. [675]: «*Bedreddin'i Bedreddin yapan da... o insanla bu acıyı paylaşacak ölçüde* duyarlı *oluşuydu.–TS.*»

duyarlık *a. ruhb.* ve *zool.* duygu alabilme ve uyartılara karşılık verebilme yeteneği. [676]:

«*Besinsizlik* duyarlık *ve heyecanlar alanında ilkin iştiha biçiminde belirir–NŞK.*»

duyarlılık *a.* duyabilme yeteneği olma hali. [676]: «*kapalı ve uzak şiir hayatının bazı ortak ve yaygın* duyarlılık *örneklerine yarattığı ihtiyaç.–RM.*»

duyarsız *s.* duyabilme yeteneği olmayan, etkilere tepki göstermeyen.

duyarsızlık *a.* duyabilme yeteneği olmama hali, etkilere tepki göstermeme: «*ölüm gerçeğinin dışında kalan çocuğun haklı* duyarsızlığının *yansıtılması–AdB.*»

duygan *s.* dış etkiye karşılık verebilen. [675]: «*Bu süreç, nesneden yansıyan ışın demetlerinin bir mercekler sistemiyle toplanarak, kimyasal değişimlere yol açacakları* duygan *bir yüzeye yöneltildikleri fotoğrafçılıktan ayrıdır.–AG.*»

duyganlık *a.* duygan olabilme özelliği ya da duygan olma hali. [676]: «*Biri dış tabakayı aşırı* duyganlık*la abartıp ifadenin hızla içini bayarken öbürü bu yönde fazlaca tutuk kalıyor.–ST.*»

duygu *a.* **1** duyabilme; gönülde uyanan yankı ya da tepki: «*Biz bu* duyguyla *çalışırken–NSB.*», «*bu milli* duygu *ve görüşle–OT.*» **2** *biy.* organlar aracılığı ile bir şeyin varlığını bilir olma; dış dünyadan organların aracılığı ile alınan uyartı. [742]

duygudaş *s.* başkası ile duyguları birleşen.

duygudaşlık *a. ruhb.* kişideki, başkalarının sevinç ve acılarına katışma isteği ya da hali, yani insanları birbirine çeken duygu. [2078]: «*Zaman zaman duygularını paylaşırız, ama az sonra bu* duygudaşlığı *ellerinin tersiyle iter, bizi yine kendilerine düşman ederler.–BO.*»

duygulandırma *a.* duygusunu uyandırma, duygulanmasına yol açma. [1735]

duygulandırmak duygusunu uyandırmak, duygusuna yol açmak. [1736]

duygulanım *a. ruhb.* sevinç, acı gibi duygular karşısında kişinin durumu, duygu alma, duygusu uyanma. [2437]: «*Haz bir* duygulanım*dır, duygulanım*lar *ise insanda aşağı olan, insanı köleleştiren, yenilmesi gereken şeylerdir. –BA.*»

duygulanma *a.* güzel ve iyi şeylerden, duygu verici davranışlardan etkilenme ve onlardan iyi duyuşlar edinme, duygusu uyanma. [743; 1737]

duygulanmak güzel ve iyi şey-

lerden, duygu verici davranışlardan etkilenmek ve onlardan iyi duyuşlar edinmek. [744; 1738]

duygulu *s.* **1** *ruhb.* etkilere tepki gösteren, yani duyarlığı olan. **2** duygusu çok olan. [675; 745]: «*Ahmet Kerim, gerçi, hayatta bundan başka daha birçok mutluluk kaynakları bulunduğunu bilecek kadar* duygulu, *genç ve sanatkârdır.–YKK.*»

duygululuk *a.* duygulu olma durumu. [676; 746; 2438]: «*kim bilir ne zamandan kalma bir popülist* duygululuk*la köyden şehre göçenlerin acıklı serüveni işleniyor.–MD.*»

duygusal *s.* duygu ile ilgili. [751] «*onların serinkanlı değerlendirmelerden çok,* duygusal *tepkiler içinde bulundukları–Al.*»

duygusallık *a.* duygusal olma hali, duygularına kapılma özelliği, duygularının etkisi altında kalma. [753]: «*bizce bu durum bütün kanatlarda* duygusallığın *aşılmaya başladığının da bir işareti olabilir.–OS.*», «*Sempatinin de* duygusallık*la hiç bir ilgisi yoktur.–NŞK.*»

duygusuz *s.* duygudan yoksun.

duygusuzluk *a.* duygudan yoksunluk.

duysal *s. ruhb.* dokunma yoluyle edinilen (duyum).

duyu *a. ruhb.* (insanda ve hayvanda) dış dünyanın etkilerini duyma yeteneği. [677]: «duyu *dışındakini* duyu*ca alma –NU.*» ⊙ **aşırı duyu** duyma yeteneğinin olağanüstü bir çoğalmaya uğraması.

duyulur *s. ruhb.* ve *fels.* duyularla algılanabilen.

duyulurüstü *s. fels.* duyularla algılanabilme alanının dışında kalan: «*Platon, oluş içinde bulunan duyu dünyasının* (*tabiatın*) *temel formlarını aramış, bu temelleri yine* duyulurüstü *dünyada, yani idealar dünyasında bulmuştur.–MG.*»

duyum *a.* **1** (ses, tat, koku vb.) varlığından bilgi edinme işi. **2** nesneye dokunmakla onun sıcaklık, soğukluk, sertlik, yumuşaklık, ağırlık, yeğnilik, devinim gibi fizik durumlarından bilgi edinme işi. [850]: «duyum *ve algıları birbirine karıştıran biri–AB.*» ⊙ **duyum ikiliği** bir duyumun başka nitelikte bir duyum uyandırması, örneğin bir sesin bir renk duygusu vermesi. ⊙ **duyum yitimi** *ruhb.* duyu sinirlerinin ya da beyindeki duyu odaklarının herhangi bir etki altında kalarak duyum alamaması durumu.

duyumcu *a. ruhb.* ve *fels.* duyumculuk öğretisinden yana

kimse, görüş. [2038]: «Duyumcu *şüphecilik, duyularımızın algıladığından da kuşkulanmayı gerektirir.–OH.*»

duyumculuk *a. ruhb.* ve *fels.* bütün bilgilerin anasının duyumlar olduğunu söyleyen ve savunan öğreti. [2039]: «Duyumculuğu, *deney alanında güçlendiren Fransız düşünürü Condillac olmuştur.–OH.*»

duyumlama *a. fels.* dış dünyanın etkilerini alarak duyuma çevirme işi: «Duyumlama, *duyu dışındakini duyuca alma, duyumlara çevirmedir–NU.*»

duyumlamak *fels.* dış dünyanın etkilerini alarak duyuma çevirmek: «*kulağımız işittiğini, elimiz dokunduğunu aslında nasılsalar öylece mi* duyumlar?*–NU.*»

duyumsal *s. ruhb.* duyumla ilgili; göz, kulak, burun ve dille alınan (duyum). [852]

duyumsamazlık *a. ruhb.* dış etkilere karşı tepkisizlik, duymazlık.

duyunç *a. töreb.* kişinin, kendi niyetlerini ve eylemlerini aktöre yönünden iyi ya da kötü bulması ve bununla birlikte, doğruyu ve iyiyi yapma yükümünü de tanıması; bu işleri koğuşturan iç evren. [2702]: «*Türkçe yalnız bilinç dünyasını değil, hem de* duyunç *dünyasını da anlatmak için yaratılmıştır.–IHB.*»

duyunçlu *s.* duyuncu olan.

duyunçluluk *a.* duyuncu olma hali.

duyunçsuz *s.* duyuncu olmayan, duyunçtan yoksun.

duyunçsuzluk *s.* duyunçta yoksunluk.

duyuru *a.* herhangi bir olguyu, bir işi, bir durumu, bir şeyi kamuya, herkese duyurmak için duvara asılan ya da gazetede yayımlanan yazı. [891]: «*Mısır filmlerinin* duyuru*larına benzeyen sözlerin–AB.*»

duyusal *s.* duyu ile ilgili: «*Ruhun idealara yönelmiş olan, güdücü, akıllı bir kısmı* (*logistikon*) *ile iki tane de isteyen,* duyusal *yönü vardır.–MG.*»

duyuş *a.* **1** duyma biçimi. **2** bir olgunun insanın ruhunda bıraktığı iz. [965]

düden *a. coğr.* alçıtaşı, kireçtaşı gibi suda eriyebilen taşların geniş yer tuttuğu bölgelerde oluşan derin kuyu, ki genellikle yeraltı sularınca açılır ve türlü biçimde, değişik büyüklükte olabilir: «Düden*e benzer birtakım çukurluklara yurdumuzda obruk adı da verilir.–Rİ.*»

düğüm *a.* **1** *yaz.* bir edebiyat yapıtında, anlatılan ya da gösterilen çapraşık olguların toplanıp birleştikleri, düğümlenir gibi oldukları nokta;

örneğin bir oyunda, oyunun belli başlı olguları ortaya çıktıktan, geliştikten sonra olayın gidişinde durumlar birbirine girer, karışır, işte bu nokta düğümdür. **2** *fiz.* bir dalgalı devinimde uzanımı sıfır olan noktalardan her biri.

dürtü *a. ruhb.* kişiyi bir şeyi yapmaya iteleyen ve kaynağı us olmayıp duygulanım olan iç güç. [1501]: «*içsel* dürtü*lerin boşaltılabileceği geniş bir kanaldı bu roman.–MS.*»

düş *a.* **1** kişinin, uykuda gördüğü şeyler, yani uyurken bellekte beliren görüntüler ve düşünülerin topu. [1998]: «*Gördüğü* düşü *hayra, yoranın da anasını–KA.*» **2** olmuş ya da varmışcasına bellekte tasarlanan şey. [690; 767]: «*eve para girecek* düşü *içinde–AP.*»⊙**düş kırıklığı** çok istenilen ya da umulan bir şey olmayınca duyulan üzüntü. [2170]: «*kişi kimi zaman* düş kırıklığı*na uğrar–AP.*», «*Çekoslovakya'nın ... işgal edilivermesi, büyük bir* düş kırıklığı *yaratarak yeni bir karamsarlık dalgası estirmişti dünyamızın üstünde–YNN.*»

düşey *s. mat.* yerçekimi doğrultusunda olan, çekül doğrultusu, yani yukardan aşağıya olan, düşen doğrultu. [2196]: «düşey *daire ve gözlem yerinin dairesi.–AK.*»

düşgücü bkz. **imgelem**: «*Oysa Robinson Crusoe ... yaşadığı ortamla pek uyuşmayan,* düşgücü *zengin bir yazarın ... yazdığı bir öyküdür.–AG.*»

düşkü *a.* gücü bir işe yetmez olanın içinde bulunduğu durum. [10]: «*Onun* düşkü *içinde olduğunu anlayınca, ileri sürdüğüm düşünüden caydım.–AP.*»

düşlemek bir şeyi olmuş gibi ya da varmış gibi bellekte tasarlamak, canlandırmak. [691]: «düşlemek, *sezmek gibi.–AB.*»

düşsel *s. ruhb.* düşe değgin, düş ile ilgili; düş niteliğinde olan. [692]: «*Hiç bir ressam dış dünyayı,* düşsel *bir dünyanın içine yerleştirmek için onun kadar başarı sağlamamıştır.–SB.*»

düşümdeşlik *a. fels.* birkaç olayın aynı zamanda geçmesi, olması.

düşün bkz. **düşünü**

düşünce *a.* **1** görüş, bir iş için düşünülen şey. [555; 1625; 1720]: «*Belki benden önce o davranır* düşünce*siyle hemen işe başladım.–AP.*» **2** bir şey için duyulan üzüntü, tasa: «*Almış onu bir düşünce–*»

düşündeş *s.* aynı düşünü çevresinde toplanan, aynı düşünüde olan kimselerden her biri.

[717]: «*Bayan Halide Edip Adıvar ile* düşündeşleri–*NA.*»

düşünme *a.* **1** *fels.* usun, kendi kendini bilgi konusu yaparak belleğin çalışmalarını ve olaylarını incelemesi. **2** düşünmek eylemi.

düşünsel *bkz.* **düşünüsel**: «*Böylece romanın* düşünsel *yapısı o kadar karışık bir hale gelmiştir ki–FO.*»

düşünü *a.* inceleme, karşılaştırma ve birtakım ilgilerden yararlanma gibi belleksel işlemler yoluyle varılan yargı; bir iş için düşünülen çare. [555]: «*yayın bolluğu... genç kuşaklara bir* düşünü *ve eylem hızı kazandırmaktadır. –NN.*»

düşünür *a.* düşünme yeteneği çok ileri olan kimse, düşünüyü iş edinen kimse, düşünü kişisi. [1728]: «*Daha dün akşam bir nüktedan dostumun hangi* düşünüre *atfederek söylediğini hatırlayamadığım bir güzel sözü tekrarlayayım. –BF.*»

düşünüsel *s.* **1** düşünü ile ilgili. **2** ancak düşünü ve tasarımda bulunan. [556]: «*kişi* düşünüsel *bir çaba harcamadan yaşarsa–*»

düşüt *a. biy.* yaşayabilecek gelişime ermeden doğan yavru. [282]

düzçizer *a.* düzgün çizgi çizmek için kullanılan, ağaçtan ya da metalden yapılmış araç. [295]

düzeç *a. fiz.* bir yüzeyin yatay olup olmadığını anlamaya yarayan araç.

düzelti *a.* basımevinde basılmakta olan bir yazıyı dizgi yanlışlarından kurtarmak eyleminin sonucu, yani düzeltilen şey. [2361]: «Düzelti*leri basımevine göndermeden önce bir kez de siz göresiniz diye–*»

düzeltme *a.* **1** düzgün duruma getirme ya da bozukluğunu giderme ya da doğru duruma sokma, yanlıştan kurtarma işi. **2** *tüze.* tüzel bir işlemdeki ya da resmî sicil kayıtlarındaki bir yanlışlığın ilgililerce düzeltilmesi işi. [2361]: «*ama biz yukarıki* düzeltme*de esaslı birtakım yanlışlar bulunduğunu söylemeden edemeyeceğiz.–NN.*»

düzeltmen *a.* basımevinde basılmakta olan bir yazının, basılmadan önce dizgi yanlışlarını düzelterek onun yanlışsız basılmasını sağlayan kimse. [1546]: «*Bizde dizmenler de* düzeltmen*ler de dikkat etmiyorlar.–NA.*»

düzen *a.* **1** birtakım şeylere işe yarar, uygun ve beğeniyi okşayan biçim verme. [1176; 2533]: «*Bir kitabın kapak* düzeni, *bir derginin sayfa* dü-

zeni, *özüne uygun olmalıdır–*» **2** işlerin yolunda gitmesinden doğan duruluk. [970]: «*Evde bir hasta oldu mu o evde* düzen *bozuldu demektir.–*» **3** toplumun siyasa, ekonomi, yönetim, yerleşim, gelenek-görenek gibi yaşamıyle ilgili şeyler yönünden içinde bulunduğu, alıştığı ve pek gerekmedikçe değişmesini istemediği koşulların topu. [1833]: «*ve sonra toplum ... kendine ... yeni bir* düzen *kurmaya çalışacaktır.–NN.*» **4** *müz.* sazların perdelerini belirli bir uyuma uygun duruma getirme işi, ses ayarı: «Düzen, *en az üçü bir düşen ... seslerin ... birlikte çıkarılmalarıdır.–MRG.*»

düzenbağı bkz. **sıkıdüzen**: «*Bununla duruşmanın sessizliğini, yüceliğini,* düzenbağını *sağlamış oluyoruz.–MS.*»

düzendeş *s.* düzen yönünden eş olanlardan her biri, eş düzenli: «*Onun için –ip yapılı ulaçlar, kendilerinden sonra gelen yüklemlerle* düzendeş*tirler.–TNG.*»

düzendeşlik *a.* düzendeş olma hali, düzen yönünden eşlik: «*Deyimleşmiş öbeklerde de bu* düzendeşlik *vardır–TNG.*»

düzengeç *a. fiz.* bir makinanın görevini istenilen ayarda tutmaya yarayan araç. [1973]

düzenleme *a.* düzenli hale koyma, düzen verme. [2338; 2533]

düzenlemek (bir şeye) uygun biçim vermek, düzen vermek, (bir şeyi) düzgün duruma koymak. [2339; 2534]: «*yeniden* düzenlemek *için–Aİ.*»

düzenli *s.* düzeni olan, her şeyi yerli yerinde olan. [971; 1539]: «*Demek ki, deneme; bir düzyazı biçimidir,* düzenli *bir düzensizlik içindedir––TDK.*»

düzenlik *a.* iyi düzen hali.

düzenlilik *a.* her şeyi yerli yerindelik. [970]: «*Her hukuk sistemi içinde eğilim halindeki* düzenlilik*leri araştırmak–NŞK.*»

düzensiz *s.* düzeni olmayan ya da düzeni bozuk olan. [133; 594;1835]

düzensizlik *a.* düzeni olmama hali, karışıklık. [132; 1836]: «*elinde tuttuğu silâhların bir bozgunculuk, bir* düzensizlik *simgesi olduğu ... hissettirilmelidir.–BO.*»

düzey *a.* **1** bir şeyin başka şeye ya da şeylere göre olan yükseklik kertesi: «*ve çağımızdaki insan yaşantısının çok altında bir* düzeyde*–ÇA.*» **2** *fiz.* bir yüzeyin ya da bir noktanın, yükseliş bakımından belirttiği yatay sınır. [2099]

düzgü *a. fels.* kural olabilecek

nitelikte ilke ya da önerme. [382; 1839]: «*kuramsal görüşün, pratik görüşten, yani her türlü ereklerden,* düzgü*lerden kurtulması gerektiğini belirtmeğe çalışmıştık.–NŞK.*»

düzgüsel *s. fels.* düzgü ile, yani yasalarla ve kurallarla ilgili. [1090; 1840]

düzlem *a. mat.* üzerine, bir doğrunun iki noktası değdirilince o doğrunun öteki her noktasının da değmesi gereken yüzey. [1695]: «*düşüncesine uymayan bir* düzlem*de–AB.*», «*Eksen* düzlem*i, kıvrımı simetrik olarak böldüğü düşünülen* düzlem*dir.–Rİ.*»

düzme bkz. **düzmece**

düzmece *s.* gerçek olmayıp özgününe benzetilerek uydurulan, gerçek sanısı veren. [2021]: «*Sanattan anlamak, bir yapıtın gerçeğiyle* düzmece*sini ayırabilmek yetisidir.–SKA.*»

düzmecelik *a.* düzmece olma hali. [2024]: «*tanık polislerin* düzmeceliği *sırıtan ifadeleri–AA.*»

düzmeci *s.* düzme işler yapan. [2022]

düzmecilik *a.* düzme işler yapma, düzme işlerle uğraşma. [2023]: «*ortaya ... toplumun* düzmecilik*lerine başkaldıran ... bir dünya çıkar.–CÜ.*»

düzyazı *a. yaz.* genel olarak, ölçü ve uyakla ilintisi bulunmayan deyiş kılığı, koşuk olmayan yazı. [1810]: «*Şiirden,* düzyazı*dan beklenen gibi bir anlam mı bekleniyor?–CSS.*»

E

edilgen *s. dilb.* öznesi eylemin etkisine uğrayan (fiil), yani anlattığı işten, oluş ve kılıştan öznesi etkilenen (fiil); örneğin «okunmak, yazılmak, kırılmak» birer edilgen fiildir. [1890]: «*Birbirine bağlı iki cümleden birincisinin fiili etken, ikincisinin fiili* edilgen *olamaz.–ÖAA.*»

edilgenlik *a. dilb.* edilgen olma hali: «*-il,* edilgenlik *ekidir. –TNG.*»

edilgi *a. fels.* dıştan gelip bir şeyde belli bir değişiklik yapan iş ya da bu işle ortaya çıkan durum.

edilgin *s. fels.* ve *biy.* etkiye uğrayan, **etkin** karşıtı. [1649]: «*Etki yapanla* edilgin *olan*

genel olarak birbirinin karşısında bulunurlar.–BA.»

edilginlik *a.* edilgin olma hali: «*duyum da bir* edilginlik*tir. –MG.*»

edim *a.* **1** olup bitmiş iş. [112]: «*kişi* edim*leriyle kendini gerçekleştirecektir.–AB.*» **2** *tüze.* yerine getirme, yani iş olup bittikten sonraki edimsel ödeme, borç: «*Para ile ifade edilen bütün sözleşmelere,* edim*lerin fiyatlar genel seviyesindeki değişme ile paralel olarak ayarlanacağı şartı konur.–KB.*» **3** *fels.* varlıkta yetkinlik. **4** *müz.* bir müzik yapıtını çalmak ya da çalgı ve sesle birlikte yürütmek işi. [809]

edimsel *s. fels.* edim[3] niteliğinde olan; gerçek olarak var olan. [113; 554]: «*Bununla birlikte, bu gerçeğin* edimsel *önemi pek azdır.–AG.*»

edimselcilik *a. fels.* geçmiş edimlerden örnek alınarak bugünkü edimlerin düzenlenebileceğini ileri süren öğreti. [85]

edinim *a.* edinme işi, kendine mal etme, sağlama. [883]: «*Bu yüzden kabile topluluğu, toprağın ortaklaşa* (*geçici*) edinim *ve kullanımının sonucu değil, ön koşuludur.–MuS.*»

edinme *a.* (bir şeyi) alma, kendine bir şeyi sağlama. [883]

edinmek kendine bir şeyi sağlamak, kendini bir şeye sahip kılmak. [884]: «*Bir din* edin *kendine.–GA.*»

egemen *s.* **1** buyruğunu yürüten, güçlü, başkasına boyun eğdiren: «*beyaz azınlığın zenci çoğunluğa* egemen *olduğu –İS.*» **2** *fels.* kendisinden daha ulu ve daha yüce bir şey tasarlanamayan. [641]

egemenlik *a.* **1** egemen olma hali, yani buyruğunu yürütme, boyun eğdirme: «*Antalya'nın Roma* egemenliği *altında olduğunu unutturacaktık ve–FRA.*» **2** örgütlenmiş ve bağımsız bir toplumda, yasama, yürütme, yargılama gibi erklerin kullanılması hakkı. [642]: «*Böylece devlet* egemenliği *kısıtlanmış, Türkiye vesayet altına alınmıştı.–İS.*»

eğik *s.* **1** eğilmiş. **2** *mat.* dik olmayan. [1282]

eğilim *a.* **1** bir yana eğilme, yatma. **2** bir şeyi sevmeye, istemeye ya da yapmaya içten yönelme: «*paranın dolaşım hızını artıran bu* eğilim*in –KB.*» **3** *ruhb.* ruhu birtakım şeylere yönelten içtepi. [1423; 2336; 2479]

eğilimli *s.* eğilimi olan, istekli. [1424; 1746]: «*Bilindiği gibi bilinç olayları ... dışlaşmağa, nesnelleşmeğe, daha doğrusu maddeye taşmağa* eğilimli*dir.–NŞK.*»

eğim *a.* **1** eğilmiş olma durumu. **2** bir yüzeyin, az çok eğilmiş olması, yani yatay olmayıp düşeye doğru bir durum almış bulunması. **3** *coğr.* belirli bir yatay uzaklıkta bulunan iki nokta arasındaki yükseklik farkı. [1423]: «Eğimi *incelikle ölçmek için nivelman araçlarından faydalanılır.–Rİ.*» ⊙ **eğim eğrisi** *coğr.* bir ırmağın, yatağını aşındırması süresince gelişen ve kaynağı ile ağzı arasındaki yatak boyunca çizilen eğri: «*Dilimizde bu eğriyi belirtmek üzere bugün denge yanayı, denk eğri,* eğim eğrisi *terimleri kullanılmakta ise de –Rİ.*» ⊙ **eğim kesikliği** *coğr.* akarsu boyunda yer yer görülen dik yerler, ki akarsular böyle yerleri kemirip gidermeğe uğraşır: «*Akarsular böyle yerleri kemirir ve* eğim kesikliğ*ini gidermeğe çalışırlar.–Rİ.*»

eğimölçer *a. coğr.* yatay duruşlu bozulmuş tabakaların dalışını ölçmeye yarayan araç. [1165]: «*Tabakanın dalışı, yani eğimi, jeolog pusulasının içindeki* eğimölçer *ile ölçülür.–Rİ.*»

eğitbilim *a.* eğitim ve öğretimi kurallara bağlayan bilim kolu. [1893]: «*Üstelik sayıca sonuçlandırma, çağdaş* eğitbilim *ilkeleri açısından büyük anlam taşımaz.–FB.*»

eğitbilimci *a.* eğitimci, eğitim bilgini. [1892]

eğitici *a.* çocuk ya da hayvan eğitimiyle uğraşan kimse. [2512]: «*Ertuğrul Bey'in hayvan* eğitici*sidir–KT.*»

eğiticilik *a.* eğiticinin yaptığı iş.

eğitim *a.* bir kimseyi ya da bir hayvanı duyguca, davranışça, görgüce istenilene, yani güdülen ereğe göre biçimlendirmek işi. [2511]: «Eğitim *ve öğretimin eksik olduğu bir yerde–BA.*»

eğitimci *a.* **1** öğretim ve eğitim alanında çalışan kimse, eğitbilimle uğraşan kimse. **2** *fels.* eğitimciliği benimseyen kimse. [2512]: «*Örneğin Helvetius ve Condorcet'nin öğretileri* eğitimci*dir–OH.*»

eğitimcilik *a.* **1** eğitimle uğraşma, eğitme işi, eğitimcinin gördüğü iş. **2** *fels.* eğitimin kişiye istenilen yönü verebileceğini ileri süren öğreti. [397]

eğitimli *s.* eğitilmiş.

eğitimlilik *a.* eğitilmişlik.

eğitimsel *s.* eğitimle ilgili. [2515]: «*Layiklik, Batı'da, gelişen burjuva sınıfının, kilisenin ekonomik ve* eğitimsel *baskısını yıkışıyle doğmuş–ÇÖ.*»

eğitimsellik *a.* eğitimle ilgililik.

eğitimsiz *s.* eğitim görmemiş, eğitilmemiş.

eğitimsizlik *a.* eğitim görmemişlik, eğitilmemişlik.

eğitme *a.* bir kimseyi ya da bir hayvanı duyguca, davranışça, görgüce istenilene yani güdülen ereğe göre biçimlendirme. [2513]

eğitmek bir kimseyi ya da bir hayvanı duyguca, davranışça, görgüce istenilene yani güdülen ereğe göre biçimlendirmek. [2514]: «*eline teslim ettiğimiz kõrpe insan malzemesini* eğitmek–*NN.*»

eğitmen *a.* **1** eğitmek işini yapan kimse, eğiten kimse: «eğitmen *olarak Vietnam'a gönderilen–NN.*» **2** öğretmen okulunu bitirmediği halde, bir yasa ile köyde öğretmenlik yapan kimse: «*Bugün* eğitmen*ler eliyle canlanmış köyler ve ilk dersini* eğitmen*den almış öğretmenler, hatta doktorlar çoktur.–FB.*»

eğitmenlik *a.* eğitmenin işi.

eğitsel *s.* eğitici niteliği olan. eğitimsel, eğitimle ilgili.[2515]: «*Bu alışkanlıkları da edebiyat,* eğitsel *nitelikleriyle kazandırır kişiye.–AdB.*», «*bizce boykotun anlamı üzerinde durmak ve ondan gerekli* eğitsel *sonuçları çıkarmak daha yararlıdır.–FB.*»

eğitsellik *a.* eğitsel olma hali. [2516]

eğretileme *a. yaz.* bir gerçek anlamı ona benzerliği olan başka bir anlam ile anlatma, yani bir şeyi anlatmak için, ona benzetilen başka bir şeyin adını eğreti olarak kullanma. Örneğin, «Bu kişi bir tilkidir» denildiği zaman bir eğretileme yapılmış olur ve bu eğretileme ile o kişinin kurnazlığı belirtilmek istenmiştir. [990]: «*Her* eğretileme*de benzetmenin ana öğelerinden birisi düşmüştür.–TNG.*»

eğri *s.* **1** *mat.* doğru olmayan. [1650]: «Eğriye *sonsuzda teğet olan doğruların–AK.*» **2** *fels.* gelenek ve göreneğe, tüzeye ve töreye aykırı olan.

eğrilik *a. mat.* bir yayın bir noktasındaki teğetin, gittikçe bu noktaya yaklaşmak üzere çıkan başka bir teğetle ortaya çıkardığı açının bu iki teğet noktası arasındaki yay uzunluğuna oranı. [942]

ek *a.* **1** bir şeyin eksiğini gidererek bütünlemek için ona katılan parça. [892] **2** *dilb.* bir sözcüğe eklenerek ona yeni bir değer, yeni bir görev veren öğe, ki sözcük üretmek ya da çekim için köklere ya da sözcüklere ulanır; örneğin **-li, -yor** birer ektir ve eklerin kendi başlarına

anlamları bulunmaz: «*türetme* ekleri ... *iki büyük bölüme ayrılır.–FKT.*»

ekenek *a.* ekime elverişli toprak: «*Geniş* ekenek*leri için Ukrayna'nın / Alman gençliğinin akıttığı kan ne?–CAK.*»

ekim *a.* **1** toprağa yolunca tohum atma işi. **2** yılın onuncu ayının adı.

ekin *a.* **1** tahılın, tohum olarak tarlaya atıldığı andan harman oluncaya değinki hali. **2** *mec.* bir topluluğun tinsel özelliğini, duyuş ve düşünüş birliğini oluşturan ve yapan, gelenek halindeki her türlü yaşayış, düşünü ve sanat varlıklarının topu. [1217]: «*gerçekten* ekin*li kişilerimiz yok–NA.*»

ekinç bkz. **ekin**[2]

ekinli *s.* gerekli bilgileri edinerek uslamlama, beğeni ve eleştirme yeteneklerini geliştirmiş (kimse), ekin[2] yönünden yetişmiş (kimse).

ekinlilik *a.* gerekli bilgileri edinerek uslamlama, beğeni ve eleştirme yetenekleri yönünden yetişmişlik.

ekinsel *s.* ekin[2] ile ilgili. [1218]: «ekinsel, *sanatsal devinim –EC.*»

ekinsiz *s.* ekin[2] yönünden yetersiz olan, ekince yetişmemiş olan.

ekinsizlik *a.* ekin[2] yönünden yetersizlik, ekince yetişmemişlik.

eklem *a. anat.* insan ya da hayvanda, gövde kemiklerinin birleştiği yer. [1259]

eklenti *a.* bir şeye eklenmiş olan (şey,) ek durumunda bulunan nesne. [1716]: «*Basımevi ve* eklentileri*–Anayasa.*»

eksen *a.* **1** durduğu yerde dönmekte olan bir şeyin, dolayında döndüğü varsayılan doğru çizgi; bir at arabası tekerinin ortasından geçen ve onun dönmesi sırasında bir yana yatmamasını sağlayan parça bir eksendir. **2** *coğr.* tabakaların kıvrılmış olduğu yerlerde kıvrım yanlarının ortasından geçtiği düşünülen çizgi: «Eksen *düzlemi, kıvrımı simetrik olarak böldüğü düşünülen düzlemdir.–RI.*» **3** *mat.* üzerinde bir (+) artı yön varsayılan sonsuz doğru. **4** *mec.* bir şeyin ağırlık noktası ya da merkezi. [1433]: «*Biçim, belli bir* eksen*in çevresinde yeni, küçük olanaklar kazanıyor.–CSS.*», «*bu roman kişilerinin* eksen*i, odak noktası benim–MS.*»

eksi *a.* **1** *mat.* aritmetikte (–) biçiminde gösterilen çıkarma iminin adı. **2** *meteor.* (ısı derecesi için) sıfır altı. **3** *fiz.* **artı** karşıtı. [1777] **4** *tıp.* bulaşıcı hastalıklarda, mikros-

kopla yapılan araştırmada mikrop bulunamaması ya da aşı öncesi deneyde gövdenin mikrop almamış olmasının anlaşılması. [1364]

eksilen *a. mat.* çıkarma işlemindeki ilk sayı; örneğin, 10–5= 5 çıkarma işleminde 10 sayısı eksilendir, yani kendisinden sayı çıkarılan sayıdır.

elcil *a. töreb.* başkalarının iyiliği uğruna, çalışan, başkalarını düşünen (kimse), **bencil** karşıtı, özgecil. [361]: «*sonra başkacıl dedi, daha sonra daha güzelini buldu,* elcil *dedi.–MF.*»

elcillik *a.* elseverlik, başkalarının iyiliği uğruna çalışma, başkalarını düşünme hali: [105; 362] «*insanın toplu halde yaşaması, telkin, taklit,* elcillik, *bağnazlık, yalnızlık korkusu... vb. gibi toplumsal olaylar gene hep sürü içgüdüsüyle anlatılır.–NŞK.*»

elçi *a.* **1** *tüze.* başka bir devlet katında kendi devletini temsil eden kimse. [2057] **2** *mec.* bir sorunun çözümü için birinin başka birine gönderdiği aracı.

elçilik *a.* **1** elçinin görevi. **2** elçinin orunu. [2055] **3** elçinin içinde görevini yaptığı yapı. [2058]

elerki *a. toplb.* ulus erk ve egemenliğine dayanan yönetim biçimi. [339]

elerkil *s.* elerkine dayanan, elerki ile ilgili. [340]

eleştirel *s.* eleştiriyle ilgili, eleştiriye değgin, eleştiri üzerine olan. [2496]: «eleştirel *bir ölçüt olamıyor.–AB.*», «Eleştirel *tutum yokluğundan ötürüdür bu da.–MB.*»

eleştiri *a. yaz.* ereği, bir edebiyat ya da sanat yapıtını her yönüyle inceleyip açıklamak, anlaşılmasını sağlamak ve değerlendirmek olan yazı türü. [1199; 2497]: «*Belki de kaç eleştirmen varsa o kadar* eleştiri *anlayışı var.–NU.*» bkz. **eleştirme**

eleştirici *s.* eleştiren (kimse, görüş): «Eleştirici *bir gözle bakıldığında, düzendeki aksaklıklar görülecektir.–*»

eleştirimcilik *a. fels.* **1** bir felsefe kurarken insan bilgisinin yeteneğini bir eleştiriden geçirmeyi ilk koşul olarak ele alan görüş. **2** düşünür Kant'ın koyduğu bilgi kuramı, ki görgücülüğe karşı usun ve düşününün, usculuğa karşı da algı ve deneyin yanındadır. [1200]

eleştirisel bkz. **eleştirel**

eleştirme *a.* **1** bir düşününün, bir yargının, bir tutum ya da davranışın doğruluk ya da yanlışlığını ortaya çıkararak

gerçek değerini belirtmek, saptamak için onu inceleme işi. **2** bir edebiyat ya da sanat yapıtını yargılama işi, yani yapıtı her yönüyle inceleyip açıklama, anlaşılmasını sağlama ve değerlendirme. [2498]: «*Görülüyor ki eleştirel yoksulluğumuz karşısında şairler* eleştirme *görevini kendileri yüklenmek durumuna giriyorlar.–MB.*»

eleştirmeci bkz. **eleştirmen**

eleştirmecilik *a.* eleştirmenin yaptığı iş. [1647]: «*kaldı ki,* eleştirmecilik *ile yaratıcılık çok kez, birbirinden ne kadar ayrı düşerse o kadar iyi gelişir.–NÖ.*»

eleştirmek 1 bir düşününün, bir yargının, bir tutum ya da davranışın doğruluk ya da yanlışlığını ortaya çıkararak gerçek değerini belirtmek için onu incelemek. **2** bir edebiyat ya da sanat yapıtını yargılamak, yani yapıtı her yönüyle inceleyip değerlendirmek. [2499]: «*Eleştiri sözcüğüyse,* eleştirmek *fiilinin türevlerindendir.–EmÖ.*»

eleştirmen *a.* eleştiren, eleştiri yapan, eleştiri yazıları yazan kimse. [1199; 1646]: «*Eski şiiri savunan* eleştirmen*lerin yetersizlikleri–CSS.*», «*Bu yüzden, diyorum, özellikle* eleştirmen *tarihle içli dışlı olmalı.–MB.*»

eleştirmenlik *a.* eleştirmen olma hali. [1647]

elindelik *a. fels.* istemin istediği biçimde belirebilme gücü. [975]: «Elindelik *öğretisine göre Tanrılık tümel irade, iyilik ve kötülüğü ayırt edebilmeleri için insanlara tikel bir irade bağışlamıştır –OH.*»

emeç *a. bitk.* mantarların gelişim örgeni.

emekçi *a.* beden ya da kafa gücünü satarak geçimini sağlayan kimse, işçi. [1938]: «Emekçi *halk yığınları ... siyasal haklarına kıskançlıkla sahip çıkmıştır.–MAA.*», «*Ve sonra kürsüye çıkıp* emekçi *kelimesini proleter kelimesi yerine kullandığını açıklamış.–İS.*»

emekli *s.* ve *a.* belirli bir süre görev yaptıktan sonra yaşlılık ya da buna benzer bir yasal nedenle işi ile ilgisi kesilerek kendisine aylık bağlanmış olan (görevli). [1741; 2456]: «Emekli *öğretmen olan baba–AP.*»

emeklilik *a.* emekli olma hali: «*bu kimselere* emeklilik *aylığı bağlanmasının–CKır.*»

engebe *a.* **1** *coğr.* yeryüzünün dümdüz olmasını önleyen her türlü iniş, yokuş, çukur ve tepelerin ortak adı. [152] **2**

mec. karşılaşılan ufak tefek güçlükler: «*binbir yaşama* engebe*sinde insanın kendisini ve sözün en geniş anlamında çevresini duyup yaşamasında* –*NU.*»

engebeli *s. coğr.* inişli yokuşlu: «*Dağlık yer terimi* ... engebeli *terimini karşılar.*–*Rİ.*»

engel *a.* bir işi yapılamaz hale sokan şey. [1301]: «*Yanılmaya, aldanmaya bazen* engel *olunamıyorsa da*–*NU.*» ⊙ **engel olmak** önlemek, önleyici bir neden halinde ortaya çıkmak. [1303]

engelleme *a.* bir işin yapılmasına engel olma. [1302]: «*Muhalefetin* engelleme *taktiği* –*Aİ.*»

engellemek önlemek, bir şeyin yapılmasına engel olmak. [1303]: «Engellemek *için 'olmaz - hayır' fikirleri direnişin karşısına insafsızca çıkarlar.*–*EA.*»

enlem *a. gökb.* ve *coğr.* yeryüzündeki herhangi bir noktanın çekül doğrultusu ile ekvator düzlemi arasındaki açı, ki bu açı ekvatorla o nokta arasındaki meridyen yayı üzerinde ölçülür. [153]: «*kuzey* enlem*lerde bulunan bir gözlemci*–*AK.*»

erbaş *a.* subay ve assubay dışında kalan rütbeli asker.

erdem *a.* törenin övdüğü iyilikçilik, acıma, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk gibi niteliklerin genel adı. [528]: «*bir kimse için* erdem *sayılacak*–*CSS.*»

erdemli *s.* kendisinde erdem bulunan, erdemi olan. [527]: «Erdemli, *yetenekli, yetkin sanatçı*–*ME.*», «*halkı* erdemli, *yazarları görkemli bir ülke vardı.*–*AN.*»

erdemlilik *a.* erdemce yücelik, erdemi olma hali.

erdemsiz *s.* erdemi olmayan.

erdemsizlik *a.* erdemi olmama hali: «*Yok, uydurma demokrasi adına konuşmak* erdemsizlik*ten başka bir şey değildir.*–*İS.*»

erden *s.* (insan) erkekle cinsel ilişkide bulunmamış (dişi). [191; 192]

erdenlik *a.* erden olma hali, erden olmayı sağlayan hal. [229]

erdişi *s. biy.* dişi ve erkek üreme organlarını birlikte taşıyan (birey). [787]

erek *a.* ardından koşulan, erişilmek istenen sonuç; bir iş yapılırken varılmak istenilen son. [584; 711]: «Erek*leri salt şiir okumak, şiirle alışverişte bulunmaktır.*–*SKA.*»

erekbilim *a. fels.* ereksel nedenleri inceleyen felsefe kolu. [2470]: «*Ben, bu kavram yardımıyle, hem* erekbilime,

hem de mekaniğe giren, ruhsal olgunun çözümsel iki anlamlılığını aşmaya ... çalıştım. –BO.»

erekçilik *a. fels.* her şeyde bir erek bulunduğunu, her şeyin bir ereğe yöneldiğini söyleyen ve savunan öğreti. [560]: «*Demek oluyor ki evrimcilik* erekçilik *ile de, mekanikçilik ile de anlaşamaz. –IHB.*»

erekli *s.* ereği olan. [2471]: «*Ama insan gidişi ve tarih oluşumları toplumsal olay, yani bilinçli,* erekli *olaylar biçimini aldı mı o zaman toplumsal düşüncenin başlıca biçimlerinden biriyle belirlenebilir. –NŞK.*»

ereklik *a. fels.* bir işte ereğin, o işin nedeni olması hali. [559]: «*Aristoteles felsefesinin, kendisinden önceki felsefelerden başlıca ayrılığı da,* ereklik *kavramını esas olarak almasıdır.–MG.*»

ereklilik *a.* ereği olma hali: «*Ama aynı terimi* ereklilik *diye de yorumlayabiliriz–BO.*»

ereksel *s.* erek niteliğinde olan. [576; 2471] ⊙ **ereksel neden** *fels.* bir işin olmasının ereği olan neden; örneğin, saatin ereksel nedeni vakti göstermesidir. [577]: «*Aristoteles tabiat öğretisinde* ereksel neden*ler ile mekanik nedenleri birbirinden ayırır.–MG.*»

ereksiz *s.* ereği olmayan.

ereksizlik *a.* ereği olmama hali.

ergime *a. fiz.* ve *kim.* (katı bir özdek) ısının etkisiyle sıvı haline geçme.

ergimek *fiz.* ve *kim.* (katı bir özdek) ısının etkisiyle sıvı haline geçmek.

ergin *s.* **1** olmuş, olgunlaşmış, yetişmiş. **2** *tüze.* iyi ile kötüyü ayırabilecek yaşa gelmiş olan; ki bir kimse on sekiz yaşını doldurunca ergin olur ve medenî yasanın kişiye verdiği hakları kullanmaya hak kazanır. Ayrıca, evlenme kişiyi ergin kılar, yani on sekiz yaşından küçük evliler de ergin sayılır. [1985]: «*Sezgin olan* ergin*in eylem yeteneği vardır.–HVV.*»

erginleşme *a.* ergin hale gelme.

erginleşmek ergin hale gelmek.

erginlik *a.* **1** ergin olma hali. **2** *tüze.* iyi ile kötüyü ayırabilme erki, ki yasaya göre on sekiz yaşını doldurmakla kazanılır. [1996]: «Erginlik, *on sekiz yaşın doldurulmasıyle başlar.–HVV.*»

ergitme *a. fiz.* ve *kim.* ergimesini sağlama.

ergitmek *fiz.* ve *kim.* ergimesini sağlamak.

eril *s. dilb.* (kimi dillerde) erkek cinsten sayılan (sözcük). [1767]: «*Bu dillerin çoğun-*

da eril *adlarla dişil adlar birbirinden eklerle ayrılır.–TNG.*»

erillik *a. dilb.* eril olma hali: «*Arapça, Fransızca gibi birçok dillerde adlar, hatta sözcüklerin birçoğu,* erillik, *dişillik bakımından ikiye ayrılır.–TNG.*»

erim *a.* bir şeyin erebileceği uzaklık.

erin *s. eğitb.* döl verme yetkinliğine gelmiş. [194]

erinç *a.* hiç bir eksiği, hiç bir üzüntüsü, acısı, tasası olmama hali. [776; 1956]: «*Deniz de o* erinci *veriyor bana –AÖ.*»

erinlik *a. eğitb.* döl verme yetkinliğine erme hali. [253]

erişim *a.* **1** erişmek eylemi. **2** belli iki yer arasında, örneğin iki köy arasında gidip gelebilme. [1566]

erişkin *a.* **1** olgunlaşmış, yetişkin. **2** *biy.* gövdesi eşeysel olgunluğa erişmiş olan, yani eşeylik organında eşeylik gözelerinin olgunlaşarak çalışmaya başlayacak duruma gelmiş olan. [1088]

erişkinlik *a.* yetişkinlik.

eriten *s. fiz.* bir katıyı eritebilen ya da içinde bir katı eriyebilen (sıvı).

eriyik *a. fiz.* ve *kim.* içinde bir katı erimiş olan sıvı. [1270]: «*İşte asit sülfirik, işte asit azotik ve daha bir sürü asitler, sonra amonyak, çeşitli tuzlar, her türlü* eriyikler. *–NŞK.*»

erk *a.* bir şeyi yapabilme gücü, yapabilmeklik. [454; 880; 1204]: «*ve yüzlerce yıl sömürüle sömürüle* erkten, *güçten düşmüş ülkelere davranıp toparlanmak hamlesini O vermiştir.–YKK.*»

erke *a. fiz.* bir özdekteki iş çıkarmaya yarayan güç. [1204]: «Erke, *maddenin devimsel dönüşüm özelliğidir. –OH.*»

erkin *s.* hiç bir koşula bağlı olmayan, istediği biçimde davranabilen. [788; 1237]

erkinci bkz. **erkinlikçi**

erkincilik bkz. **erkinlikçilik**

erkinlik *a.* hiç bir koşula bağlı olmama, istediği biçimde davranma hali, özgürlük: «*Halk* erkinliğini, *özgürlüğünü kazanır.–NŞK.*»

erkinlikçi *s.* serbestlikten yana olan, yani erkinlikçilik öğretisini benimseyen, özel girişimci. [772; 1237]

erkinlikçilik *a. toplb.* «bırakınız yapsın, bırakınız geçsin» ilkesiyle özetlenebilecek bir görüş, ki siyasal alanda halka, hükümet yönetimi karşısında olabildiğince özgürlük vermeyi doğru bulur ve bütün siyasal görüşlerin parlamentoda temsil edilebilme

olanağının verilmesini ister; ekonomik alanda özel ve bireysel girişimi temel alır ve bu alanda devlete yalnızca gözetimci olarak bir görev tanır, yani devletin ekonomik girişimlere girişmesini ekonomiye karışmasını istemez. [773; 1238]

erselik bkz. **erdişi**

erte *a.* içinde bulunulan günden sonraki gün ya da günler.

erteleme *a.* **1** ertelemek eylemi. **2** *tüze.* bir kimse için verilen cezanın yerine getirilmesinin belli bir süre için koşullu olarak geri bırakılması. Cezası ertelenmiş olan kimse, erteleme süresi içinde yeni bir suç işlerse geri bırakılan ceza yeni suçun cezasına eklenir; yeni bir suç işlenmediği sürece, ertelenen ceza yokmuş gibi işlem yapılır. [2326; 2414]: «*hükümetin* erteleme *kararına rağmen–EG.*»

ertelemek başka zamana bırakmak. [2327; 2415]: «*kuruluş ve işleyişini ilerde yapılacak yönetmeliklere* ertelemek*tedir.–SLM.*»

esen *s.* sağlık içinde olan (kimse). [2032; 2108]

esenlik *a.* sağlık içinde olma hali. [34; 2065; 2107]: «*Aç idim ama içim* esenlik*le doluydu.–EÖ.*»

esin *a.* içe, gönüle doğan şey; herhangi bir nedenle içe doğan güzel duygu ya da düşünü; yaratıcı içe doğuş. [895]: «Esin*e inanmaktan bir türlü kurtulamadık.–NA.*» ⊙ **esin vermek** birinde esin uyandırmak. [897]: «*Göl bana* esin verdi *de yazdım bu şiiri–*» ⊙ **esin almak** bir şeyden esinlenmek. [896; 1627]: «*onun söylediklerinden* esin alarak–»

esinlemek esin vermek, esin uyandırmak. [897]: «(*mekanist okul*) *Toplumsal olayların gerekirciliğe bağlı olabileceği, nicel kanunlarla anlatılabileceği fikrini* esinlemiştir.–*NŞK.*»

esinlenmek bir şeyden esin almak. [896; 1627]

esirgemez *s.* bir şey uğrunda değerli bir şeyinden vaz geçebilen, esirgemeyen. [530]

esirgemezlik *a.* bir şey uğrunda değerli bir şeyinden vazgeçiş. [531]

eskiçağ *a.* yazının bulunuşuna değin geçen tarihsel zaman.

esnek *s.* bir dış gücün etkisi altında uzamak, kısalmak, eğrilmek, doğrulmak, kıvrılmak gibi biçim değişikliklerine uğradıktan sonra dış etkinin kalkması ile eski biçimini alabilmek özelliğinde olan (şey). [431]

esneklik *a.* bir dış gücün etkisi altında uzamak, kısalmak, eğilmek, doğrulmak, kıvrılmak gibi biçim değişikliklerine uğradıktan sonra dış etkinin kalkması ile eski biçimini alabilmek özelliği. [432]: «*Onda, iyiye ve kötüye kendiliğinden dönen bir* esneklik *var–MG.*»

esrik *s.* alkollü içki ile ya da herhangi bir nedenle kendini yitirmiş. [2091]

esriklik *a.* alkollü içki ile ya da herhangi bir nedenle kendini yitirme: «*Onun için, bizler, bir yerde, yurtsever rakının üzüncü ve* esrikliğiyle *dopdolu aydınlarız–CAK.*», «*güneşin ılık dokunuşlarının* esrikliğiyle *başları döndüğünden–AÖ.*»

esrime *a.* **1** herhangi bir nedenle kendinden geçme. **2** sarhoş olma. **3** *fels.* coşup kendinden geçme, coşu. [2689]: «*İnsanı kendinden geçiren, kendi dışına çıkaran* esrime *durumunda, bir an için Tanrısal Bir'in varlığımızı kapladığını yaşarız.–MG.*»

esrimek herhangi bir nedenle kendini yitirmek. [2687]

esritme *a.* esrimesine yol açma, esrimesini sağlama.

esritmek esrimesine yol açmak, esrimesini sağlamak.

eşanlam *a.* özdeş anlam: «*Yukarda Antik felsefe ile Yunan felsefesi deyimlerini, yer yer,* eşanlam*da kullandık.–MG.*», «*Din ve büyünün ikisi de, Mana'nın* eşanlamı *olan 'kutsal'dan yani aynı kökten çıktıkları halde–NŞK.*»

eşanlamlı *a. dilb.* anlamca özdeş olan sözcüklerden her biri, anlamdaş. [1755; 2127]: «*İşte böylece anlam yönünden birbirine eşit olan; yani aynı şeyi anlatmaya yarayan sözcüklere anlamdaş ya da* eşanlamlı *denir.–TNG.*»

eşcinsel *s.* kendi cinsinden kimselerle cinsel ilişkide bulunan (kimse). [758]: «Eşcinsel *örgütler birçok ülkede çoğalmış,* eşcinsel *seslerini korkusuzca duyurmaya ve toplum tarafından aşağılanmamak için hakkını istemeğe başlamıştır.–AD.*»

eşcinsellik *a.* kendi cinsinden kimselerle cinsel ilişkide bulunma hali. [759]

eşey *a. biy.* erkek ile dişiyi ayırt ettiren özel yapı; bireye, üreme işinde görev veren özel yaradılış, yani bireyin erkek ya da dişi olarak sınıflanmasını sağlayan görev, yapı ve karakter özelliklerinin topu. [308]

eşeysel *s.* eşey ile ilgili, eşeye değgin. [309]

eşit *s.* **1** nitelik ve nicelikce bir-

birine denk olan (iki ya da daha çok şey): «*insanların hakikatleri kavramaktaki kabiliyetleri* eşit *değildir.–CS.*» **2** birbirinden ne artık ne eksik olmayan (iki ya da daha çok şey): «eşit *olarak paylaşılmıştı.–AŞE.*» [1667]

eşitçi bkz. **eşitlikçi**

eşitçilik bkz. **eşitlikçilik**

eşitlemek *mat.* iki niceliği eşit kılmak.

eşitlenmek bkz. **eşitleşmek**

eşitleşme *a.* birbiriyle eşit hale gelme: «*Nasıl ki thermodynamique'te iki farklı gücün dengeye,* eşitleşme*ye doğru akışı, ısı kudreti yüksek olan cisimden az olana doğru olursa–NŞK.*»

eşitleşmek birbiriyle eşit hale gelmek.

eşitleştirmek birbiriyle eşit hale getirmek.

eşitlik *a.* iki ya da daha çok şeyin birbirine eşit olması hali. [1665]: «*devletler arasında varolması gereken* eşitlik *ve özgürlük içinde–MAA.*»

eşitlikçi *s. toplb.* siyasal ve toplumsal eşitlik yanlısı: «*hürriyete en geniş ve en* eşitlikçi *anlamda yer vermek–NeA.*»

eşitlikçilik *a. toplb.* kişilerin eşit olduğunu ileri süren, toplumsal ve siyasal eşitliği savunan görüş.

eşitsiz *s.* eşit olmayan. [600]

eşitsizlik *a.* eşit olmama hali. [1666]: «*gördüğü haksızlıklar ve adaletsizlikler ve* eşitsizlik*ler sebebiyle o da ... İsparta'ya sığınmıştı.–İA.*», «*iş ve emek kıymetlerindeki* eşitsizlik *ve dengesizlik diye bir tasaya düşmemişler–NFK.*»

eşlenik *s. mat.* herhangi bir biçimde birbiriyle oranlı bulunan sayı, (çizgi): «*Sağ yanın pay ve paydası, paydanın* eşleniği *ile çarpılır ve –AK.*»

etçil bkz. **etobur**

eten *a.* **1** *zool.* hayvanlarda, ana ile dölüt arasında kan alıp verme ve dolayısıyle besin ve oksijen değişimi işini sağlayan süngerimsi yapı, ki döl yatağına yapışıktır ve yavru doğunca o da düşer. **2** *bitk.* bitkilerde, çiçekte yumurtacıkların yumurtalığa yapışık bulundukları doku. [1392]

etken *s.* **1** etki yapan şey: «*Ancak iki önemli* etken *planı çelmelemiştir.–KB*» **2** *a. fels.* etki yapan her şey. **3** *s. kim.* bir özdek üzerinde belli bir değişiklik meydana getiren. [78; 1603]] **4** *dilb.* öznesi, eylemi yapan (fiil), yani öznesi anlattığı işi, oluşu, kılışı yapan (fiil); örneğin *görmek, gülmek, kırmak* birer etken fiildir: «*Birbirine bağlı iki cümleden birincisinin fiili* et-

ken, *ikincisinin fiili edilgen olamaz.–ÖAA.*»

etkenlik *a.* etken olma hali. [1605]: «*-gin ekiyle türemiş sıfatlar, edilgenlik ve* etkenlik *bakımından -ık ekiyle türemişlere benzer.–TNG.*», «*Demokratik Devrimci kanadın* etkenlik *kazanmasının nedeni–OS.*»

etki *a.* bir şeyin başka bir şey üzerinde bıraktığı iz, bir şeyin başka bir şey üzerinde herhangi bir bakımdan yön ve eğilim değiştirici eylemi. [2541]: «*Türkçenin Arap ve Fars dilleri* etkisinden *kurtulması–NS.*» ⊙ **etki yapmak** etkilemek: «*İnsanın bu iki varlığı ... bu evrenden etkilenmekte, bu evren üzerine* etkiler *de* yapmak*tadır.–IHB.*»

etkileme *a.* bir şey üzerinde şöyle ya da böyle bir değişiklik yapacak bir işlemde bulunma, yani bir şeyi etkiye uğratma. [2542]: «*ordunun yabancı çıkarlara alet edilmesini ... önlemek için* etkileme *çabalarına girişenlerin bu uğraşmalarını küçümsemek –MüS.*»

etkilemek bir şey üzerinde şöyle ya da böyle bir değişiklik yapacak bir işlemde bulunmak, yani bir şeyi etkiye uğratmak. [1604; 2543]: «*Eğitmenler nüfusu az olan köylerin çocuklarına üçüncü sınıfa kadar ders veriyorlar, kalan zamanlarında köy halkını* etkilemek *için çalışıyorlardı.–FB.*»

etkilenme *a.* etkiye uğrama.

etkilenmek etkiye uğramak: «*İnsanın bu iki varlığı ... bu evrenden* etkilenmek*te, bu evren üzerine etkiler de yapmaktadır.–IHB.*»

etkileşim *a.* karşılıklı olarak birbirini etkileme işi: «*Devrimsel atılımlarla dil arasındaki bu doğrudan* etkileşim. *dilimizin söz dağarcığında kendini göstermiştir daha çok. –EmÖ.*»

etkileşme *a.* karşılıklı olarak birbirini etkileme.

etkileşmek karşılıklı olarak birbirini etkilemek.

etkili *s.* etkileme gücü olan. [1603]

etkililik *a.* etkili olma hali. [1605]: «*Kuşkusuz, yazarın* etkililiğini, *çevresel koşullar da tamamlar ayrıca.–AdB.*»

etkimek *kim.* bir şeye etkide bulunmak. bkz. **etkilemek**

etkin *s.* işler, çalışır durumda olan (şey). [78; 493]: «*Türkiye'de* etkin *bir yanardağ yoktur–*»

etkinci *s. fels.* etkincilik yanlısı. [79]

etkincilik *a. fels.* gerçeği bir anlıksal etkinlikten çok bir yaşama ve eylem işi sayan, ger-

çeği eylemde bulan öğreti. [81]: «*Bu açıdan bakınca birbirlerine en karşıt felsefe sistemleri* etkincilik*te birleşmektedirler.–OH.*»

etkinlik *a.* etkililik; çalışırlık; devinim durumunda olmaklık; işlerlik. [80; 494]: «*ama herhalde bu durumda kendi düşünce* etkinliği *durdurulmuş, kötürüm edilmiştir.–BA.*»

etkisiz *s.* etki gücü olmayan.

etkisizlik *a.* etki gücü olmama hali: «*Bazı büyü törenlerindeki* etkisizlik *onun güçsüzlüğünü. zayıflığını, başarısızlığını ortaya koymuş, böylece ... dinin doğmasına neden olmuştur.–NŞK.*»

etmen *a.* **1** bir sonucun ortaya çıkmasına yardım eden şey: «*kendisini oluşturan* etmen*lerden biri de–NU.*» **2** *biy.* bir olgu doğuran, bir sonucun yaratılmasına katılan, etkileyen öğelerden her biri. [115; 503]

etobur *s.* etle beslenen (hayvan): «*tüyü pembeye çalar renkli, dişleriyle kemirgen, pençeleriyle* etobur *hayvanı kuşağının altında taşıdığını gören yoktur daha.–BK.*»

etoburlar *a. zool.* memelilerin, keskin ve paralayıcı diş ve tırnakları olan takımı, ki aslan, kaplan, kedi, köpek gibi çeşitleri içine alır.

ettirgen *s. dilb.* başkasının aracılığı ile yapılan geçişli bir eylemi anlatan (fiil); örneğin, *kırdırmak, sardırmak* birer ettirgen fiildir: «*Bunlara* ettirgen *fiiller denir.–TNG.*»

ettirgenlik *a. dilb.* (fiillerde) ettirgen olma hali.

evcil *s.* eve ve insana alışmış (hayvan). [406]

evcilleşme *a.* (hayvan) eve ve insana alışma.

evcilleşmek (hayvan) eve ve insana alışmak.

evcilleştirilme *a.* (hayvan) evcil hale getirilme: «*Oysa ekim, hayvanların* evcilleştirilmesi *... neolitik çağlarda gelişmiştir.–NŞK.*»

evcilleştirilmek (hayvan) evcil hale getirilmek.

evcilleştirme *a.* (hayvanı) eve ve insana alıştırma, evcil hale getirme.

evcilleştirmek (hayvanı) eve ve insana alıştırmak, evcil hale getirmek.

evecen bkz. **ivecen**

evecenlik bkz. **ivecenlik**: «*Yalnız, bunları düşünürken nasıl garip bir* evecenlik, *bir geç kalmama duygusu içinde yüzdüğünü hatırlıyor.–BK.*»

evedi bkz. **ivedi**

evedilik bkz. **ivedilik**

evirme *a. mant.* bir önermenin konusunu yüklem, yüklemini de konu haline getirerek yar-

gısı doğru olan yeni bir önerme çıkarma; örneğin, «hiç bir kuş ölümsüz değildir» önermesinden, evirme yolu ile «hiç bir ölümsüz kuş değildir» önermesi çıkarılabilir ve bu yeni önermenin yargısı da doğrudur.

evirmek altüst etmek.

evirtik *s. kim.* evirtilmiş, evirtime uğramış.

evirtim *a. kim.* (bir şeyi bir şeye) çevirmek işi. Örneğin, sakarozun glikoza çevrilmesi bir evirtimdir.

evre *a.* bir olayda birbiri ardınca görülen, bir işte birbiri ardınca beliren, gelişen değişik durumların her biri. [2011]: «*1940'tan sonra şiirimizin girdiği* evreleri... *yadsıyan tutucuları anlayamıyorum.–CSS.*»

evren *a.* var olan şeylerin bütünü ve özellikle gök varlıklarının topu. [97; 1091; 1195]: «Evren*den geçtim, kişioğlu gözlerini, liç değilse hayvanlar acunına çevirsin. –SB.*»

evrenbilim *a.* evreni yöneten genel yasaları inceleyen bilim. [1194]: «Evrenbilim, *büyük felsefe sistemlerinin temelidir.–OH.*»

evrendoğum *a. fels.* evrenin nasıl oluştuğunu, onu oluşturan ilk nedenin ne olduğunu anlatan kuramların genel adı. [1193]

evrensel *s.* **1** evrenle ilgili. **2** her şeyi içine alan: «*Özeldeki* evrensel*i göremiyorlar–AB.*» **3** evren ölçüsünde olan, evrence yaygın olan, (dar anlamda) dünya ölçüsünde olan. [98; 304]: «*Altında imzamız bulunan İnsan Hakları* Evrensel *Beyannamesi'nin 15. ve 19. maddeleri, gerek vatandaşlık, gerek fikir ve ifade özgürlüğünü bütün insanlara eşit olarak tanımış değil midir?–NN.*»

evrensellik *a.* evrensel olma hali: «*Biz toprağımızın değerlerini* evrenselliğin *çağdaş fırtınası karşısında siper etmek için ileri sürmüyoruz. –ST.*»

evrim *a.* **1** art arda biçim değiştirmeler dizisi, evre evre oluşan dönüşüm, ağır ağır kendiliğinden olan değişim: «*Siyasal düşüncenin tarihsel* evrim *çizgisi–AO.*» **2** *zool.* bir canlıyı ötekilerden ayırt eden biçimsel ve yapısal karakterlerin gelişmesi yolunda geçirilen bir dizi değişme olayları. [2452] ⊙ **evrim kuramı** *biy.* birbirini izleyen döller boyunca geçirdiği değişimler sonucu ortaya çıkan ayrımlarla oluşmuş türlü hayvan ve bitkilerin, kök-

lerini daha önce yaşamış tiplerden almış olduklarını ve sade yapılı bireylerden daha yüksek yapılı bireylere doğru bir evrim olduğunu ileri süren kuram. [2453]: «*ve bu vesile ile* evrim kuram*larının tohumlarını atmaya–CS.*»

evrimci *a.* evre evre değişimden yana ya da evrimciliği benimsemiş kimse: «*Bu model,* evrimci *modelden farklı olarak toplumları belli bir zaman aralığı içerisinde statik olarak görür.–EK.*», «Evrimci *biyolojik ahlâkın kurucusu olan Spencer–NŞK.*»

evrimcilik *a. fels.* evrim görüşüne dayanan bir felsefe ya da bilim öğretisi, ki evrimcilik, bitki ve hayvan gibi dirimli varlıklar konusunda olunca buna dönüşümcülük de denmektedir. [488]: «*Demek oluyor ki* evrimcilik *erekçilik ile de, mekanikçilik ile de anlaşamaz.–IHB.*» bkz. **dönüşümcülük**

evrimsel *s.* evre evre olan, evrimle ilgili: «*Çağdaş bilim yaratımcılığa karşı,* evrimsel *dönüşümcülüğü doğrulamaktadır.–OH.*»

eylem *a.* **1** eylemek işi, fiilin anlattığı iş. **2** bir değişiklik getirebilecek, etkileyici davranış: «*yayın bolluğu ... genç kuşaklara bir düşün ve* eylem *hızı kazandırmaktadır.–NN.*» **3** *tiy.* bir oyunda, arka arkaya dizilmiş durumlar ve olaylar ve bunların oluşturduğu devingenlik: «*oyunun* eylem*ine gelince–*» **4** *dilb.* fiillerin kök ya da gövde anlamı, yani fiillerin iş, devinim, oluş, kılış ve yargı olan temel anlamlarının genel adı. [75]: «*Fiil,* eylem *bildiren; yani varlıkların yaptıkları işleri... anlatan sözcüktür.–TNG.*»

eylemci *s.* kuramı değil eylemi yeğleyen ya da düşüncesini eylemi ile pekiştiren: «*bu tür tiyatroya* eylemci *tiyatro adını vermemizin nedeni, bu türün, tiyatronun gezici ve vurucu oluşundan ve ağırlığının politik* eylemci *olmasındandır.–AN.*», «*bizler... ozanlarız, yazarlarız,* eylemci*leriz, kuramcılarız–CAK.*»

eylemcilik *a.* kuramı değil eylemi yeğleme hali: «*karşılığı elde edilemeyen bir* eylemcilik *uçurumuna itilen kimselerin –MK.*», «*Çünkü bu, Atatürk* eylemciliğine *aykırıdır.–AdB.*»

eylemli *s.* eylem halinde olan. [78]

eylemsel *s.* eylemle ilgili, eylem halinde olan [78]: «*Özellikle* eylemsel *anlatının şiirle verilmesi bana çok anormal geliyor.–AN.*»

eylemsiz *s.* hiç bir eylem göstermeyen. [1890]: «eylemsiz *kalan sol sapmacılar... sağ sapmacılara katılırlar–*»

eylemsizlik *a.* hiç bir eylemde bulunmama, eylemsiz olma hali. [1891]: «*eylemsiz kalan sol sapmacılar... sağ sapmacılara katılırlar*, eylemsizliği *kabul etmeyenler ise anarşizmi benimseyerek yollarına devam ederler.–*»

eytişim *a.* **1** eytişmek eylemi. **2** usu, yöntemli ve doğru bir yolda kullanma, tartışmayı, uslamlamayı doğru bir biçimde yürütme sanatı; ki sav, karşısav ve bileşim olmak üzere üç öğe ile özetlenebilir. **3** *fels.* filozof Hegel'in, kavramları karşıtları ile birlikte düşünerek gerçeğe ulaşmak ereğini güden felsefesi [371]: «*Hem* eytişimi *içine alır*, hem *de ona karşı çıkar.–AB.*»

eytişimsel *s.* eytişimle ilgili. [371]: «eytişimsel *ve tarihsel özdekçiliğin saptadığı ve–AO.*»

eytişmek karşılıklı konuşmak, söyleşmek.

ezgi *a. müz.* belli bir kurala göre yaratılan ve çıkarılan, kulağa hoş gelen ses dizisi. [1353]: «*Bir* ezgi *dinler; bir bülbülün ötmesini dinler–NA.*», «*ve o ses bu telin üstünde bir kemanın yayı gibi bayıltıcı bir direnme ile hep aynı* ezgiyi *tekrar ederek gidip geliyordu.–YKK.*»

ezgisel *s. müz.* ezgi ile ilgili. [1354]

ezinç *a.* **1** çok yeğin acı ve bunaltı. [186]: «*Birçoğu, belki de, yapamamanın verdiği* ezinç*le, ne olursa olsun yapılması gerekene doğru başkalarının gücünü uyartmaya yöneliyordur.–NU.*» **2** erklinin yasaya ya da duyunca aykırı olarak başkasını uğrattığı acıklı durum. [2765]: «*Bir kural koyalım mı kendi kendimize:* Ezinç *gören ezer* ezinci*!–CAK.*»

F

[«f» ile başlayan öz Türkçe sözcük yoktur.]

G

gecekondu *a.* büyük kentlerin ve kasabaların dolaylarında, yapı izni alınmaksızın bir gecede çatılıveren, genellikle bir ya da iki odalı yapı: «*Bütün o cilt cilt kitaplar o küçük* gecekondu*da yazılmıştır.–ÇA.*»

gecekonducu *a.* **1** gecekonduda oturan. **2** gecekondu yapıp satmayı ya da kiralamayı bir tecim haline getirmiş kimse.

gecekonduculuk *a.* **1** gecekonduda oturma hali. **2** derme çatma yapılan iş. **3** gecekondu yapıp satma ya da kiraya verme işi: «*Bu, güpegündüz* gecekonduculuk *etmekti. –FK.*», «Gecekonduculuk *bugün şehre göç eden köy insanının kendi emeğiyle... mesken yapmasından çıkmış, hukuk dışı bir endüstri halini almıştır.–EG.*»

geciktirim *a.* sinema ve tiyatroda bir anlatım türü, ki herhangi bir olayın geçeceğini seyirciye önceden sezdirmek, ama bunu durmadan geciktirerek sürekli bir bekleme, gerilim durumu yaratmak ve böylece seyircinin ilgisini uyanık tutmak, heyecanlandırmak biçiminde kendini gösterir.

geçişli *s. dilb.* öznesinin yaptığı iş başkasına da geçen, yani nesne alan (fiil), nesneli (fiil); bakmak, açmak, düşünmek birer geçişli fiildir: «*Bir fiilin* geçişli *olup olmadığını–TNG.*»

geçişme *a. kim.* sızdırıcı bir perde ile birbirinden ayrılmış iki sıvının bu perdeden geçerek birbirine karışmaları olayı. [2425]

geçişsiz *s. dilb.* öznesinin yaptığı iş başkasına geçmeyen, yani nesne almayan (fiil), nesnesiz (fiil). Örneğin, uyumak, koşmak, kalkmak birer geçişsiz fiildir: «*Aslında* geçişsiz *olan bu fiillerin–TNG.*»

gelecekçi *a.* gelecekçiliği benimseyen ve izleyen kimse. [572]

gelecekçilik *a.* eskimiş yöntemlere karşı çıkıp, geçmişi, şimdiyi ve geleceği kapsayan duyumları yeni biçimlerle veren sanat, edebiyat ve düşünce çığırı. [573]: «Gelecekçilik, *bu anlamda, bir süre düşünce alanını da etkilemiştir. –OH.*»

gelenek *a.* **1** alışkanlıklar: «*Kelle aramak* geleneği *Osmanlılıktan miras kalmış bir tutumdur.–İS.*» **2** öteden beri yapılagelen şeyler: «*Bayram-*

larda büyüklerin elini öpmek bir gelenektir.–» **3** geçmişle olan bağlantı: «*Aslında her sanat yapıtının bir* gelenek *bağı taşıması gereklidir. –CSS.*» **4** *toplb.* eski çağlardan beri yerleşmiş olup kuşaktan kuşağa geçerek gelen ve topluluğun üyeleri arasında ortak bir ruh ve dolayısıyle sağlam bir bağ yaratan her türlü alışkı. [128]: «*Böyle folkloru,* geleneğ *ve bir karakteristiği olan şehirlerde–BF.*»

gelenekçi **1** *s.* geleneğe bağlı: «*Buna karşılık, Halk Fırkasının saltanat, cumhuriyet ve hilâfet konusundaki tutumunun,* gelenekçi *yapı içinde şartlanmış halkta tepki yarattığı gerçektir.–ÇÖ.*» **2** *a. toplb.* gelenekçilikten yana olan kimse ya da düşünü. [129]: «*Genel olarak Hesiodos'tan Rousseau'ya kadar geçmişi özleyen ve öven bütün öğretiler* gelenekçi*dirler.–OH.*»

gelenekçilik *a.* **1** geleneğe bağlılık. **2** *toplb.* bir toplumu ayakta tutan içsel gücün gelenekler olduğunu ve geleneklere bağlanmak gerektiğini ileri süren görüş. [130]: «gelenekçilik*le gelenek bağı kavramından ben başka başka şeyler anlıyorum.–CSS.*»

geleneksel *s.* **1** gelenekle ilgili, geleneğe değgin: «geleneksel *Türk şiiriyle–AP.*» **2** gelenek niteliğinde olan. [131]: «*Galatasaraylıların* geleneksel *pilâv günü–*»

geleneksellik *a.* geleneksel olma hali: «*bu değerlendirmede* geleneksellik *konusunu işin içine katmadım.–M.And.*»

gelgit *a. coğr.* ayın ve güneşin çekimi ile, denizin yükselip yeniden alçalması biçiminde beliren devinimi. Gelgit, deniz sularının kabarması ve alçalmasıdır ve gündelik, olagelen bir olaydır. [1335]: «Gelgit *olayının oluşunu, gidişini karada durup gözleyen bir kimse–Rİ.*»

gelir *a.* belli zamanlarda belli yerlerden gelen ya da elde edilen para. [2668]: «*Le Play, bu ailelerin* gelir *ve giderlerini ortaya koyunca, onlar hakkında tam bir fikir edinebileceğini sanmıştır.–NŞK.*»

gelişim *a.* **1** *biy.* serpilip büyüme, yetişme: «*Bir bitkinin* gelişimi *ile bir hayvanın* gelişimi *arasında birtakım ayrımlar vardır.–*» **2** (bir iş, bir olay, bir durum vb.) açılıp ilerleme: «*Türk tiyatrosu ... altın çağını yaşıyor. Bu durumun yarattığı nitelik sorunları,* gelişimle *birlikte gelen sancılar ayrı bir inceleme konusu.–TÖ.*» **3** *tiy.* bir oyunun

sonuca doğru gidişinin en derli toplu belirdiği bölüm. [953]

gelişme *a.* gelişmek eylemi. [953]

gelişmek **1** *biy.* yetişmek, serpilmek, büyümek. **2** (bir iş, bir olay, bir durum vb.) açılıp ilerlemek. [954]

geliştirme *a.* gelişmesini sağlama.

geliştirmek gelişmesini sağlamak: «*Durkheim ve Simmel'in kendi tutumlarına göre* geliştirdikleri *kuramlar–NŞK.*»

gen *s.* **1** geniş. **2** *mat.* üçgen, dörtgen gibi geometri terimlerinde «kenarlı» anlamına gelir.

genel *s.* bir kişiye ya da bir şeye özgü olmayıp onun bütün benzerlerini içine alan, **özel** karşıtı. [2635]: «*Türk öğretmeni,* genel *olarak Atatürk ilkelerinin uyanık bekçisi olduğunu bugüne kadarki davranışları ile ispatlamıştır. –NN.*» ⊙ **genel kurul** *a.* kurultay. [2639] ⊙ **genel yazman** bkz. **yazman**

geneleme *a. mant.* bir düşüncenin başka başka sözlerle yinelenerek anlatılması.

genelev *a.* genel kadınların erkek kabul ettikleri ev. [2634]: «*bunca serüvenden,* genelev*lerde ya da burjuva kadınların evlerinde geçmiş bunca aşk gecesinden sonra–DÖ.*»

genelge *a.* yasa ve yönetmeliklerin uygulanmasında yol göstermek, herhangi bir konuda ya da konularda aydınlatmak, dikkat çekmek gibi ereklerle bütün ilgililere gönderilen yazı. [2332]: «*Gerekirse* genelge*lerle daha da–NU.*»

genelgelemek bir şeyi genelge ile duyurmak. [2333]

genelkurmay *a.* orduyu barışta yurt savunmasına hazırlayan, savaşta yurt savunmasıyle ilgili bütün çalışmaları ve ordunun yönetim ve yürütümünü düzenleyen orun. [467]

genelleme *a.* **1** genel kılma işi, genelleştirme: «*Bir* genellemeye *gidersek, yazarın, yaşam gerçeği ile öykü gerçeği arasında ustaca bir denge kurduğunu söyleyebiliriz.–EmÖ.*» **2** *mant.* özelden genele geçiş ya da anlığın genel düşünüler oluşturması işlemi. [2637]: «*Bu türlü kuramların* genellemeleri *tam değildir–NŞK.*», «*bir soyutlama ile* genellemeye *varmalıyız. –AN.*»

genellemek genel kılmak. [2638]

genelleşme *a.* genel hale gelme.

genelleşmek genel hale gelmek.

genelleştirme *a.* genel hale getirme. [2637]

genelleştirmek genel hale getirmek. [2638]: «*Comte, özel bir hali* genelleştirmek *yanlışına düşmüştür.*–NŞK.»

genellik *a.* genel olma hali, yani bir kişiye ya da bir şeye özgü olmayıp onun bütün benzerlerini içine alma durumu. [2641]: «*İkincide bellilik yok,* genellik *var*–TNG.»

genellikle *zf.* genel olarak. [2642]: «*yorumlar* genellikle *bir noktada birleşiyordu*–Aİ.»

genleşme *a. fiz.* ısının etkisiyle bir özdeğin oylumca büyümesi: «*güneş çıkar çıkmaz* genleşme*ye başladıklarını*–AÖ.»

genlik *a.* **1** *fiz.* titreşimli bir noktanın titreşim merkezine olan en büyük uzaklığının iki katı. **2** *coğr.* suların kabarma ve çekilme zamanları arasındaki yükseklik farkı. [2710] «*Böyle yerlerde gelgit* genliği *8-10 metreyi geçer, 20 metreyi bulur.*–Rİ.»

gensoru *a.* bir sorunun açığa, aydınlığa çıkması ereğiyle başbakana, bakanlardan birine ya da toptan hükümete, milletvekillerince sorulan ve sonunda soruşturma yapılması istenilebilen soru. [1031]: «Gensoru *görüşmeleri sırasında verilecek güvensizlik önergesi, üye tam sayısının salt çoğunluğunca desteklenirse hükümet düşer.*–Aİ.»

gerçek *s.* **1** yalan olmayıp doğru olan. [639; 1970]: «*Halk, olayların* gerçek *nedenlerini bilmekten uzakta*–İS.» **2** bir durum, bir nesne ya da bir nitelik olarak var olan. [639]: «*Kişinin* gerçek *değeri eylemle ortaya çıkar*–» **3** uydurmalığı, yakıştırmalığı, düzmeceliği ya da yalanı olmayan. [639]: «*Düzmece değil* gerçek *bilginlerden söz ediyorum*–» **4** olmuş ya da yaşanmış olan. [1966; 2665]: «*Size anlattığım olay bir* gerçek*tir.*–» **5** deneyle, gözlemle, ya da başka yollarla varlığı saptanmış ve kabul edilmiş olan; örneğin, yeryuvarlağının güneş çevresinde döndüğü gerçeği böyle bir gerçektir. [637; 1966]

gerçekçi *s.* **1** düşçü olmayan, yani gerçeği göz önüne alıp ona göre davranan (kimse). **2** felsefede, edebiyatta ve sanatta gerçekten ve gerçekçilikten yana olan (kimse ya da sanat) ya da gerçeği veren (sanat). [1967]: «*Oysa asıl* gerçekçi *olanlar adcı ve kavramcı olanlardı.*–OH.»

gerçekçilik *a.* **1** gerçeğe bağlılık. **2** güzel sanatlarda, doğayı göründüğü ve olduğu gibi yansıtan, yani gerçekte nasılsa öyle, bayağı ve çirkin yanlarını bile gösteren; ede-

biyatta, yaşamın oluşlarını gerçek çizgileriyle ve nedenleriyle ele alan, kişileri, durumları, olayları olduğu gibi veren akım [1969]: «Gerçekçilik *akımı bir burjuva akımıdır.–MS.*» ⊙ **toplumcu gerçekçilik** gerçeği toplumculuk açısından veren sanat yolu. [2150]: «*sert bir* toplumcu gerçekçiliğe *bağlanan bu hikâyelerinde–TA.*»

gerçekdışı *a.* gerçeğin dışında kalan: «*Masalın başında giriş olarak kullanılan bu çeşit formüller, dinleyiciyi ... bir başka dünyanın* gerçekdışı *havasına götürür–TA.*», «*örneğin canlı resme bir* gerçekdışı *havası veren–NÖ.*»

gerçekdışılık *a.* gerçeğin dışında olma hali.

gerçekleşme *a.* (bir şey) gerçek haline gelme, olma, yapılma. [2273]: «*ve öngörülerde* gerçekleşme *payı artan varsayımcılık–MK.*»

gerçekleşmek (bir şey) gerçek haline gelmek, olmak, yapılmak. [2274]: «*Tarihsel zorunluk gereğince, bütün azgelişmiş ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de, halkların bilinçlenmesi* gerçekleşmektedir.–ÇÖ.»

gerçekleştirme *a.* (bir şeyi) gerçek haline getirme, (bir şeyin) gerçekleşmesini sağlama. [2275]: «*İnsanın doğası ... kendini hep bir başkasında* gerçekleştirme *özlemindedir. –CÜ.*»

gerçekleştirmek (bir şeyi) gerçek haline getirmek, yapmak, (bir şeyin) gerçekleşmesini sağlamak. [1968; 2276] «*Aşk, kendini* gerçekleştirmek *için, dünyamızın yasalarına karşı koymak zorundadır.–CÜ.*»

gerçeklik *a.* gerçek; gerçek şey, durum ya da hal. [1966]: «*İlkin değerlerin başlı başına bir varlık kurduğuna inanılabilir olsa olsa, ama bir* gerçekliği *olmadığı için tanıtlanamaz.–BA.*»

gerçekten *zf.* gerçek olarak. [558; 638]

gerçeküstü *a.* gerçeğin üstünde kalan, gerçeği aşan, üstgerçek. [2183]: «*İngiliz Richard Lester ise ... bir avuç insanın öyküsünü* gerçeküstü *bir dille anlattığı ... filminde –AD.*»

gerçeküstücü *s.* gerçeküstücülükten yana olan sanatçı ya da sanat. [2181]: «*Ama, bu* gerçeküstücü *şiirlerin kaynağını–SB.*»

gerçeküstücülük *a.* usun, geleneklerin, alışkanlıkların denetiminden uzak bilinçaltı gerçeklerini yansıtan, yani bilinen gerçekle bağını kesip

kendince bir gerçek, bir üst gerçek yaratmak ereğini güden sanat akımı. [2182]: «Gerçeküstücülük, *devrimci bir hareket olarak, başlangıçta kendisine çizmiş olduğu amaçlara varmamış olsa da –SH.*»

gereç *a.* bir şey yapmak için kullanılması gereken nesne (ya da nesneler). [1291]: «*türlü işlere yatkın bir* gereç*–NU.*», «*Dükkânda kâğıt ve resim* gereçleri *de satılırdı.–SB.*»

gerek *s.* herhangi bir şeyin yapılabilmesinin koşulu olan, yani işin olmasının onun olmasına bağlı bulunduğu (şey). [1231]: «*inmeğe başlaması* gerek.*–BK.*»

gerekçe *a.* **1** bir şeyin dayandığı neden, gerektirici neden ya da nedenler. [472]: «*ve bazı milliyetçi eserleri okudukları* gerekçesi *ile–AKa.*» **2** *mat.* bir önermenin kendiliğinden var kıldığı gereklik. [472; 1233]

gerekçeli *s.* gerekçeye bağlanmış, gerekçesi olan: «Gerekçeli *yazılarıyle bu alanda kamuoyuna uyarmalarda bulunan hukukçuların fikirleri itibar görmüş–İS.*»

gerekçesiz *s.* gerekçeye bağlanmayan, gerekçesi olmayan.

gerekirci *a.* ve *s. fels.* gerekircilik öğretisine bağlı olan kimse, ya da görüş, düşünü. [347]: «*Büyüyü* gerekirci *ve zihinci bir temele bağlayan kuramlar–NŞK.*»

gerekircilik *a. fels.* her olayın başka bir olaydan doğduğunu, yani olayların, tensel ve tinsel birtakım nedenlerin kaçınılmaz sonucu olduğunu savlayan öğreti. [348]: «*Bilime, evrime,* gerekirciliğe *sırt çevirir.–AB.*»

gerekli *s.* gereken, gerek olan. [1231; 1246]: «*bizce boykotun anlamı üzerinde durmak ve ondan* gerekli *eğitsel sonuçları çıkarmak daha yararlıdır.–FB.*»

gereklik *a.* **1** gerek olma hali, gereklilik. [804; 1244]: «*O halde devrim çabasına* gereklik *var mıdır?–FB.*» **2** *dilb.* eylemin yapılması gerektiğini belirten isteme kipi, ki Türkçede bu kip -meli ekiyle kurulur: gitmeliyim, gitmelisin, gitmeli, vb.

gereklilik *a.* gerekli olma hali, gereklik. [1244]: «*Tenkid değil intikad demenin* gerekliliği *üzerinde durulmuştur. –EmÖ.*»

gerekme *a.* gerek olma. [804]

gerekmek gerek olmak. [805; 1232; 1245]: «*ve bu tedbirleri yürütecek ortamı hazırlamış olmamız* gerekir.*–İS.*»

gerekseme *a.* bir şeye duyulan gereklik. [866]: «*ayrıca, dün-*

ya görüşlerinin sayıca çok olduğu ve her birinin bir gereksemeden *doğduğu ortadadır.–NU.*»

gereksemek kendisine bir şeyin gerekli olduğunu duymak, yani bir şeye gerekseme duymak. [867; 1513]: «*Eleştiri, 'edebî' değil, en genel anlamında eleştiri, bugün belki en çok* gereksediğimiz *şey.–MB.*»

gereksinme bkz. **gerekseme**

gereksinmek bkz. **gereksemek**

gereksiz *s.* gerekmeyen, gereği olmayan, gerekseme duyulmayan, işe yaramayan. [1247]

gereksizlik *a.* gereksiz olma hali: «*özellikle Türkiye'de koşuk oyunun gereği,* gereksizliği, *gerekliyse nasıl, ne biçimde olması gerektiği üzerinde, hiç değilse kendimizce bir sonuca varabiliriz.–AN.*»

gerektirim *a. fels.* **1** birinin olması ötekinin de olmasını gerektiren iki şey arasındaki ilişki. **2** her olayın belli bir nedeni olması ve her nedenin aynı koşullar altında aynı sonucu doğurması.

gerektirme *a.* gerekli kılma. [806]

gerektirmek gerekli kılmak. [807]

gerici *s.* eski düzeni özleyen ve ona dönülmesini isteyen, **devrimci** karşıtı. [1658]: «*Karşı-devrimci,* gerici *akımlar, düzenin kökten değişimine karşı çıkmaktadırlar.–ÇÖ.*»

gericilik *a.* eski düzeni özleme ve ona dönülmesini isteme hali. [983]: «Gericilik *terimi, yerli yersiz, değişik çevrelerce çok kullanılan bir terimdir. –ÇÖ.*»

gerilek *s. fels.* yetkinlikte gerileyen, daha az yetkin bir hale dönen.

gerilim *a.* **1** gerginlik: «*Bu* gerilimler, *ilişkiler böylesine sürdükçe, daha da artacaktır. –TZT.*» **2** *fiz.* iki ucundan birer güçle çekilen bir telin her noktasında o iki güce karşı koyan güç. [2337] **3** *fiz.* iki nokta arasındaki elektrik akımını sağlayan neden. [1921] **4** *tiy.* bir tiyatro yapıtında, olay, durum ve eylemlerdeki çatışma ve dolayısıyle ortaya çıkan gergin hava. [2337]: «*oyun olarak düşünülünce, tekdüzenli, yavaş,* gerilimden *yoksun–AP.*»

gerilimli *s.* gerilimi olan: «*Türkiye'nin* gerilimli *günlerinde yaşıyoruz. –SGA.*»

gerilimsiz *s.* gerilimi olmayan.

gerilimsizlik *a.* gerilimi olmama hali.

gezegen *a. gökb.* bir odağı güneş olan bir elips üzerinde dolaşan gök varlıklarından her biri. [2106]: «*Gerçekte güneşin çevresinde dolandık-*

ları için bunlara gezegen *denilmiştir.–AK.*»

gezgin *a.* kendi kentinden ya da ülkesinden kalkıp gezmek için başka kentlere ya da ülkelere giden kimse. [2102; 2628]: «*Daha bitmeden, her kara parçasından akın akın koşan* gezgin*lerle dolup taşar belki de.–NU.*»

gezi *a.* bir yerden bir yere yapılan uzunca yolculuk. [2103]: «*ve Amerika'ya yaptığı* gezi*lerde düş kırıklığına uğraması–OA.*»

gezici *s.* gezerek iş gören. [2105]

gezimcilik *a. fels.* Aristoteles felsefesinin ortaçağdaki adı: «Gezimcilik, *Aristoteles'i Hıristiyan eklemelerinden temizleyen rönesans Aristoculuğundan ayrı bir nitelik taşır.–OH.*»

gider *a.* bir işe harcanan paranın topu. [1310]: «*gelirle* gider*ini dengelemiş ülkelerde dahi tüketim hızlanmaları, fiyatları aynı oranda artırıyor.–EG.*»

giderme *a.* ortadan kaldırma, yok etme. [1057]

gidermek ortadan kaldırmak, yok etmek. [1058]: «*Alışkanlığın bunaltısı uydurularla* giderilir *en çok.–NU.*»

gidim *a. coğr.* gelgit sırasında deniz sularının alçalarak kıyıdan çekilmesi hali, inme. [299]

gidimli *s. mant.* bir önermeden başka bir önerme çıkaran ve böylece birtakım aralık düşünülerden geçerek ilkeden sonuca ulaşan (düşünüş).

girişim *a.* **1** bir işe başlamak üzere hazırlık yapma ya da bir işi yapmak üzere ele alma işi. [2551]: «Girişimler, *XX. yüzyılın başlarında kendini gösterdi.–AB.*» **2** *fiz.* iki titreşim deviniminin birbirini yok etmesi olayı; örneğin, iki mekanik titreşim, girişim yolu ile durgunluk doğurabilir. [2425]: « *Yakın çiftlerin açısal uzaklığını, yıldızların çapını* girişim *yoluyle ölçen optik araç.–AK.*» ⊙ **özel girişim** kamu kesimi dışında kalan iş alanı. [771]: «*İktidar sözcüleri* özel girişim *kârının sınırlanması gerektiğini, devletin ithalât yapabileceğini söylemektedirler.–BE.*»

girişimci *s.* bir işi yapmak üzere ele alan, bir işe girişen kimse. [1759] ⊙ **özel girişimci** özel girişimcilik yanlısı kimse ya da görüş. [772]

girişimcilik *a.* girişimci olma hali. [1760] ⊙ **özel girişimcilik** *a.* ekonomik alanda özel ve bireysel girişimi yeğleme. [773; 1238]: «*bir Anadolu ticaret ve sanayi burjuvası yaratmağa yönelmiş bir eko-*

nomik özel girişimcilik *yaratmak ister.–BS.*»

giyinim *a.* bir kimsenin giyinişi ya da giysi yönünden dış görünüşü. [1149]: «*Latin alfabesinin kabulü*, giyinim *değişikliği ... devrimciliğin özü sanılmıştır.–ÇÖ.*»

giysi *a.* çamaşırın üstüne giyilen her türlü şey. [433; 479]: «*yumuşacık camdan...* giysiler *giyerlermiş.–NU.*»

giz *a.* **1** varlığı ya da olduğu açığa vurulmak istenmeyen, gizli tutulan şey: «*bir* giz *olarak–FE.*» **2** usun erişemediği, açıklanamayan ya da çözülemeyen şey [2111]: «*Bu* gizi *çözecek anahtar–SKA.*»

gizem *a. fels.* giz[2]. [2111]: «*İsa'nın söz aldıktan sonra Onikilere açtığı bir* gizemi*–NU.*»

gizemci *a. fels.* gizemcilik öğretisini benimseyen kimse ya da gizemcilik düşünceleri taşıyan kimse, düşünü. [1451; 1552]: «*Bu bir hayli* gizemci *aşk anlayışının romantik Batı edebiyatında olduğunu söyledim.–MB.*»

gizemcilik *a. fels.* usun yetmediği alanlarda ve özellikle Tanrı kavramında, gerçeğe gönül yolu ile ya da istem zorlayışı ile erişilebileceğini söyleyen öğreti. [1452; 2351]: «*Bu kanıda olmak kişiyi... bir toplum* gizemciliğine *götürmez mi?–NA.*»

gizemli *s.* gizlerle örtülü, içinde gizem bulunan, giz dolu. [477; 478]: «*ilkel animist görüş bütün olayları aslı bilinemez* gizemli *birtakım güçlerle anlatır.–NŞK.*»

gizemlilik *a.* gizemli olma hali.

gizemsel *s.* gizemle ilgili. [477; 1451]: «*Perseus mitindeki* gizemsel *öğeler yüzeyde ve açık seçik değildir–CÜ.*»

gizil *s. fels.* ve *fiz.* iş halinde olmayan ya da içinde bulunduğu nesnenin durumu değişince ortaya çıkan. [1213; 1919]: «*Büyücüler sadece* gizil *halde var olan Mana'yı eylem haline getirirler–NŞK.*»

gizilgüç *a. fiz.* **1** bir nesnede bulunup herhangi bir engel nedeniyle gizli kalmış olan ama engelin kalkışıyle birlikte iş haline geçebilen güç. **2** bir iletkenin herhangi iki noktası arasında bir elektrik akımı oluşmasına yol açan güç. [1920]: «*Bu gelişim toplumsal akışın asitliğinde, belki de o ara dönemde yazanların sınırlı yetilerinden dolayı,* gizilgücü *yüksek bir birikim getirebilmiş değildir şimdiye.–Aln.*»

gizli oturum bkz. **oturum**

göç *a.* **1** evi barkı ile birlikte yer değiştirme işi. [732; 1488]

2 bir yerden bir yere taşınmakta olan ev eşyası.

göçebe *s.* bir yerde sürekli olarak oturmayıp mevsime göre ya da başka nedenlerle yer, yurt değiştiren (kimse ya da topluluk) ki böylesi topluluklar daha çok hayvancılıkla ya da sürekli olmayan başka işlerle geçinirler.

göçebeleşme *a. mec.* ikide bir yer değiştirme.

göçebeleşmek *mec.* ikide bir yer değiştirir olmak.

göçebelik *a.* **1** göçebe olma hali: «*içlerinden bir yiğitler yiğidi çıkıp, bu* göçebelik*ten kurtulmak ... tasasına düşmüş. –AN.*» **2** *mec.* ikide bir yer değiştirme hali.

göçmek **1** evi barkıyle birlikte yer değiştirmek. [733] **2** çökmek. **3** *mec.* ölmek.

göçmen *a.* **1** yerleşmek üzere başka ülkeden gelen ya da başka ülkeye giden kimse: «*İnegöl* göçmen*lerinin kurdukları Dönmezköy görünür, doruktan–KT.*» **2** mevsime göre yer değiştiren kuşlar için de kullanılır; örneğin leylek göçmen bir kuştur. [1489]

göçmenlik *a.* göçmen olma hali: «*Böylece, verilen törel özellikler* göçmenlik, *yabancılık ve yalnızlık duygusunu daha da güçlendiriyor.–GT.*»

göçüm *a. biy.* kimi kimyasal özdeklerin ya da ışık, ısı, elektrik gibi güçlerin etkisiyle protoplazmanın yanaşma ya da uzaklaşma biçiminde kendini gösteren yer değiştirmesi.

gök *a. coğr.* yeryüzünün üzerine mavi bir kubbe gibi kapanan boşluk. [2068]

gökbilim *a.* gökcisimlerinin konumlarını, devimlerini, birbirine olan uzaklıklarının ölçülmesini ve bunların yapılarını inceleyen bilim. [167]: «Gökbilim *dediniz mi Kandilli Rasathanesinin eski şöhreti Fatin Hoca gelir akla.–İS.*»

gökbilimci *a.* gökbilimle uğraşan kimse. [166]

gökçe-yazın bkz. **yazın**: «*Bir eleştirmen,* gökçe-yazın *yapıtlarını nesnel yargıladığını mı söylüyor?–NA.*»

gökdelen *a.* yirmi, otuz ya da daha çok sayıda katı bulunan yapı: «*Babil kulesi yirminci yüzyılın* gökdelen*leri yanında nedir?–NU.*»

gökmen *s.* mavi gözlü sarışın.

göksel *s.* gökle ilgili. [2069]: «*Her topluluk, benimsediği* göksel *varlığı kendinden sayma eğilimi içindedir.–İZE.*»

gökyüzü *a. coğr.* göğün görünen yüzü. [2068]: «gökyüzü*nün bilimsel bir tablosunu çizen bir teori–MG.*»

gölcül *s.* gölde ya da göl kıyısında yetişen (bitki), yaşayan (hayvan).

gölgecil *s.* gölgede yetişen ya da gölgeyi seven (bitki, hayvan).

gölgeolay *a. fels.* başka bir olayca yaratılarak ona bağlı kalan ya da bir olaya katılan ama ona hiç bir etki yapmayan olay.

gölgeolaycılık *a. fels.* bilinci bir gölgeolay sayan ve ruh etkinliğinin bilinçli olmadan da var olabileceğini ileri süren öğreti: «*Davranışçılık bir* gölgeolaycılık*tır.–OH.*»

gömü *a.* **1** saklamak ereğiyle toprak altına gömülmüş para, altın vb. değerli nesnelerin topu: «*Kazdı kazdı. Toprağı didik didik etti. Ama sağlam yapı taşlarından, uçsuz mermer yataklarından başka bir* gömü *bulamadı. –AÖ.*» **2** her türlü değerli nesne: «(*kişinin*) *Hiç umulmadık yerde yönelmelerini, davranışlarını ilk dilindeki anlam* gömü*sü belirleyecektir. –NU.*» **3** her türlü değerli şeyin, özellikle para, altın ve mücevherlerin saklandığı yer. [332; 707]

gömüt *a.* ölü gömülen yer. [1077; 1425]: «*İçten içe bir* gömütü *gizler duvarlarım.–GA.*»

gömütlük *a.* ölülerin gömüldüğü, yani gömütlerin bulunduğu alan. [1078; 1426]

gönder *a.* bayrak çekilen direk.

gönenç *a.* geçim genişliği, kolaylıkla iyi yaşama. [1971]: «*Yurdumuzu bir* gönenç *ülkesi yapmak ereğiyle–*»

gönendirmek mutlu etmek, sevindirmek.

gönenmek sevinmek, sevinç duymak. [1357]: «*İnanmam ki* göneneyim*–NA.*»

görece *s. fels.* (bir şeye) göre olan, varlığı başka bir şeyin varlığına bağlı olan, kesin olmayıp kişiden kişiye değişebilen. [1054; 1979]: «*Bir şiirin iyiliği, güzelliği* görece*dir, kişiden kişiye değişen bir yargıdır.–NA.*»

görececi *a. fels.* görececilik öğretisini benimseyen kimse. [1981]

görececilik *a. fels.* bilginin görece olduğunu ileri süren öğreti. [1982]

görecelik *a. fels.* var olabilmek ya da belirlenebilmek için bir başka şeye bağlı olma hali. [1053;¾ 1980]: «*Öte yandan, öznelliği mutlak bir* göreceliğe *ya da kişiselliğe indirgemek de doğru değildir.–AB.*»

görecilik bkz. **görececilik**

göreli bkz. **görece**

görelilik bkz. **görecelik**

görenek *a.* bir şeyi, öncellerin yaptığı gibi yapma alışkısı,

yani başka türlüsünü, daha kolay ya da işe yararını, yararlısını düşünmeksizin dededen, atadan görülegeldiği gibi yapma alışkısı. [25]: «*halk yığınlarını gelenek ve* görenek*lerine mıhlamıştır.–FRA.*»

göreneksel *s.* görenek özelliği taşıyan, görenekle ilgili: «*Ama Namık Kemal için Şefika*'nın *ölümü yalnız* göreneksel *trajik son değil–MB.*»

görev *a.* bir kimsenin ya da bir şeyin göregeldiği iş ya da kendisinden beklenen eylem, [564; 2683]: «*kendine düşen* görevi *yapmamış.–Aİ.*»

görevci *s.* bir iş gören, işlevi olan, görev üstlenen: «*Bu bakımdan eylemci tiyatronun bir niteliği de, bu tür tiyatroda* görevci *öğenin daha öne geçmesidir.–AN.*»

görevdeş *s.* görevleri bir olan iki ya da daha çok şeyden her biri: «*Anlamca ilgili tümceleri ya da* görevdeş *öğeleri bağlamaya yarayan sözcüklere bağlaç denir.–TNG.*»

görevdeşlik *a.* **1** görevdeş olma hali. **2** *fels.* bir görevin yerine getirilmesinde birkaç örgenin birlikte çalışması hali ya da bir sonucun sağlanmasında birkaç görevin iş ortaklığı.

görevlendirmek (birine) görev vermek. [2685]

görevlenmek bir şey yapmayı üstlenmek, üstüne bir görev almak.

görevli *s.* **1** görevlendirilmiş, görevi olan (kimse ya da şey). [2684]: «*ve kısa süreli planlar hazırlamakla* görevli–*SLM*» **2** bir işe, bir göreve bakan kimse. [1358]: «*Başarılı her* görevli *kendisini en yüksek yetkili kadar güvenli ve kişilikli görsün–MRİ.*»

görevlilik *a.* görevli olma hali: «*Dilin çok* görevliliği *yukarda işaret edilen çeşitli görevleri oluşu değil herhangi söz ya da sözcüğün birden çok görevde kullanılmasıdır.–SGü.*»

görevsel *s.* görevi olan, görevle ilgili: «*yedek subayı ordunun arızî değil,* görevsel *bir organı haline getirmek bir zorunluktur.–SI.*»

görevsiz *s.* görevi olmayan, iş görmeyen, bir görevde bulunmayan.

görevsizlik *a.* **1** görevsiz olma hali. **2** görevi sınırını aştığı için bir işe bakamama durumu.

görgü *a.* **1** bir toplum içinde uyulan saygı ve incelik kuralları [11]: «görgü*yü görgüsüzden mi öğrenmeli?–*» **2** görmüş olma hali: «*tek* görgü *şahidinin ifadesine göre–RCU.*» **3** bir kimsenin anlayış, seziş ve bilgisini artıracak nite-

likte olarak karşılaştığı olgu. ⊙ **görgü tanığı** *tüze.* olayı gören ve tanıklığı buna dayanan tanık.

görgücü *a. fels.* bilginin ancak görgü ve denemelerden çıktığını ileri süren kimse, görüş. [117]: «Görgücü*ler, ... az ya da çok, duyumcudurlar. –OH.*»

görgücülük *a. fels.* bilgi'nin ancak görgü ve denemelerden çıktığını ileri süren felsefe görüşü. [119]: «*bunlardan herhangi birinin üzerinde durmak ... kaba* görgücülük *suçlamasına yol açar.–NÖ.*»

görgül *s. fels.* duyulara, algılara ve duyu deneylerine dayanan, bunlarla ilintili olan, bunlardan gelen. [118]: «*Deneyli bilgi, yöntemli ya da yalın deneyleri ayırt etmeksizin, hem* görgül *hem de deneysel bilgiyi kapsar.–OH.*»

görkem *a.* göz alıcı ve gösterişli olma hali. [329; 865]: «*Kendi eliyle kendini direğe çeken bir bayrağın* görkemiyle, *insanlar üzerinde varlığın dalgalandırdı.–FK.*»

görkemli *s.* göz alıcı ve gösterişli. [1521]: «*Bu* görkemli *bildiriyi okuyunca–AB.*», «*Böylece ortaya* görkemli *ve yoğun bir gereç çıkıyordu.–SB.*»

görsel *s. biy.* görme ile ilgili: «*bu sözcüğün kullanılışı... son çözümlemede etkinin doğduğu* görsel *ve işitsel birimlerin kavuşmasına genişletilebilir.–NÖ.*»

görü *a.* görme yetisi: «*bu anlatılamaz bir* görü*dür (intuitio), bizim kendimizde Tanrı'yı görmemizdir–MG.*»

görüm *a.* **1** *biy.* ışığı ve renkleri alan duyum, yani görme yetisi. **2** (tanrıbilim terimi olarak) ermişlerin, gizli şeyleri gönül gözü ile ya da kendi gözleriyle görmeleri: «*Dinlerin mistik* görüm *ve dogmaları ise–CS.*»

görüngü *a. fels.* doğa olgusu, gözlenebilen olay. [533]: «*Bir* görüngü *şu anlama gelebilir, ama onun tersi de aynı anlama gelebilir.–BO.*» ⊙ **görüngü bilim** bkz. **olaybilim**

görüntü *a.* **1** gerçekte var olmadığı halde varmış gibi göze görünen ya da kafada yer alan şey: «*bir belirli hedefe doğru gidişin yan* görüntüleri*–EG.*» **2** *fiz.* bir nesnenin, yansıma yolu ile bir optik aygıtında görünen biçimi. **3** *sine.* filmin alıcıda kullanılması sırasında oluşan resim ve bunun beyazperdeye yansıtılmış biçimi. [690; 913; 2386]: «*Sinemacılıkta çok kez, ses öğelerine karşı* görüntü *bölümünü belirtmek için kullanılan bir terimdir.–NÖ.*»

görüntüleme *a.* görüntü halinde ortaya çıkarma.

görüntülemek görüntü halinde ortaya çıkarmak.

görünüm *a.* bakılınca bir şeyin görünüşü ya da bir yerden bakınca uzaklarda birtakım şeylerin görülebilmesi ve bu görünen şeyler. [1305]: «*Ne çeşitten olursa olsun varlığın bütün* görünüm*leri doğaca belirlenmiştir.–NU.*»

görüş *a.* olaylara, düşünülere ya da şeylere biçilen değer, onlar üzerine varılan yargı. [1720]: «*ve bu* görüş *yüzyılımızın koşullarına uygundur. –NN.*», «*bu milli duygu ve* görüş*le–OT.*»

görüşme *a.* **1** bir kimseyle herhangi bir konuda ya da konularda yapılan konuşma. [1626]: «*Başbakan Demirel bu satırların yazarı ile yaptığı bir* görüşme*de planlama konusundaki görüşünü–Aİ.*» **2** herhangi bir kurulda, herhangi bir konuda bir karara varmadan önceki konuşmalar. [1765]: «*Bütçe* görüşme*lerinin son gününde–Aİ.*»

gösterge *a.* **1** *fiz.* bir aygıtın işlemesiyle ilgili birtakım ölçümlerin sonucunu kendiliğinden gösteren araç. [450] **2** bir durumu gösteren şey. [1714]: «*İşçiler, ücretlerinin genel bir fiyat* göstergesine *bağlı olarak arttırılmasını isterler.–KB.*»

gösteri *a.* **1** birinin ya da bir topluluğun kendi duygusunu gösteren davranışı, ki genellikle bir şeye karşı ya da bir şeyden yana olunduğunu göstermek için baş vurulur. [1847; 2597]: «*bir sessiz* gösteri *hem çok daha etkili olur, hem de–Aİ.*» **2** *tiy.* sahne oyunları: «*Türk Tiyatrosuna, kendi* gösteri *geleneklerinden yararlanarak mı, yoksa Batı örneklerine özenerek mi varılır?–HT.*» **3** *tiy.* bir tiyatro yapıtının seyirci önünde canlandırılışı, bir oyunun seyirci önünde oynanması. [2486]: «*bu yılın en güçlü sanat* gösterisine *ilgisiz kalmış sayılırsınız.–AP.*», «*bale tedrisatında yetişen talebesinin muvaffak bir* gösterisi *olarak–RCU.*» **4** dikkati, ilgiyi çekmek üzere bir topluluk önünde gösterilen ustalık ya da oyun.

gösterici *s.* gösteri yapan. [1848; 2598]: «*İşte bu gösteriler nedeniyle polisle* göstericiler *arasında ... çatışmalar oldu. –AA.*»

gözbağcı *a.* gözbağcılık yapan kimse [903]: «*Büyücülerin eylemleri... (onların) birtakım* gözbağcılar *olmadıklarını ortaya koymaktadır.–NŞK.*»

gözbağcılık *a.* el çabukluğu ve ustalıkla gerçekte olmayan bir şeyi oluyormuş gibi gösterme işi: «*komünizm, fare ile fil kılı arasındaki aynıyeti, fare ile filin aynı şey olduğu* gözbağcılığına *kadar götürür. –NFK.*»

göze *a. biy.* bitki ve hayvanlarda dokuları oluşturan öğelerden her biri, ki genel olarak gözle görülemeyecek denli küçük olup yarı geçirici bir ince zarla çevrili protoplazma ve çekirdekten oluşur. [778]: «*bir* göze *zarı ile çevrili.–SK.*»

gözenek *a.* **1** *bitk.* bitkilerin yaprakları ile saplarında bulunan ve bunların solunumuyle terlemesini kolaylaştıran birtakım küçük örgenlerin adı. **2** *biy.* hayvan dokularından kiminde bulunan ve göçmen gözelerin geçmesine yarayan aralıkların adı. **3** *gökb.* güneşin yüzeyinde görülen küçük, yuvarlak, kara lekelerden her biri.

gözerimi bkz. **çevren**

gözgü *a.* bakınca insanın kendisini gördüğü ve genellikle camdan yapılmış nesne. [180]: «Gözgü*yü tutar yüzüne –NA.*»

gözlem *a.* **1** *fels.* dış evrende bulunan bir şeyi anlamak için onun kendiliğinden ortaya çıkan türlü belirtilerini izlemek ve gözden geçirmek işi. [1696]: «*ve* gözlem*leri tespit etmek bakımından–TZT.*» **2** *gökb.* ve *meteor.* neler olduğunu, neler olacağını öğrenmek için özel araçlarla yapılan inceleme. [1959]: «*Son* gözlem*lere göre hava durumu–*»

gözlemci *a.* **1** bir yerde olup bitenleri görüp izlemekle görevli kimse. [1705]: «*siyasal* gözlemci*lere göre–AŞE.*» **2** *gökb. ve meteor.* gözlem[2] işiyle uğraşan kimse. [1961]

gözlemcilik *a.* gözlem yapma işi. [1706]: «*Bunun yararı, sadece* gözlemciliğimizin *ve yaptığımız gözlemlerin sınırında bitmez.–MK.*»

gözlemevi *a. gökb.* içinde gökbilim araçları bulunan ve gözlem[2] işleriyle uğraşılan yer. [1960]

gözlemlemek *fels.* dış evrendeki bir şeyi iyi bilmek için dikkati onun üzerinde tutmak. [1697]: «*Doğayı* gözlemlemek *izlenimcilere göl*ge *bölgelerinin ışıktan bütün bütüne yoksun olmadığını ... öğretmiştir.–SB.*»

güç *a. fiz.* dinginliği devinime ya da devinimi dinginliğe çevirebilen etken, direnci kıran ya direnç doğuran özellik. [454; 1204; 1214; 2309]: ⊙ **gücün eşitleşme yasası** *fiz.*

farklı güçler arasındaki akış, aralarındaki güç farkını gitgide azaltarak bu farklı güçleri eşit güçler haline getirir, diyen termodinamik yasası. Bu yasaya göre, iki farklı gücün dengeye, eşitleşmeye doğru akışı, ısı gücü yüksek olan nesneden, az olana doğru olur. ⊙ **gücün sakımı yasası** *fiz.* doğada hiç bir güç yitmez, ancak başka bir güce dönüşür, diyen fizik yasası: «*(Bechtereff'e) ... göre, fizikteki* güç sakımı *kanunu toplumsal olaylar alanında 'her birey güç biriktirici bir varlıktır' ... biçiminde söylenebilir.–NŞK.*»

güçölçer *a. fiz.* yayların esnekliğinden yararlanılarak yapılan ve fiziksel güçleri ölçmeye yarayan araç.

güdü *a. fels.* kaynağı us olan neden. [2025]: «*Yoksa kişisel* güdü*leriyle mi yapıyordu bunu?–ÇA.*»

güdüm *a.* gütmek işi: «*ve bir yabancı devletin* güdüm*ünü kabul etmek–İS.*», «*Gerçek söz söyleme sanatı da ruhun sözlerle* güdüm*üdür.–MG.*»

güdümcü *a.* güdümcülük yanlısı kimse: «*Solcu ve* güdümcü*lerin nasıl marazî bir ruh haleti içinde bulunduklarına ... dair tipik hadiselerden biri de, şüphesiz, Bursa nutku safsatalarıdır.–OT.*»

güdümcülük *a.* her işte güdümü öne alan görüş.

güdümlü *s.* belli bir ereğe göre yürütülen: «güdümlü *edebiyata karşı ne söylenebilirse bunlara karşı da söylenebilir –CSS.*»

güdümlülük *a.* güdümlü olma hali.

güldürmen *a. tiy.* güldürü oyuncusu. [1171]

güldürü *a. tiy.* kişilerin, olayların ve toplumun gülünç yanlarını gösteren oyun. [1169; 1170]: «*Kahvede Şenlik Var adlı iki perdelik* güldürüsü*–AP.*», «*Bir* güldürü *için son derece elverişli olan hikâyeyi Kramer, Amerikan komedi geleneğinin mirasından yararlanarak desteklivor.–AD.*»

günaydın *ünl.* iyi dilek bildiren ve gündüzün ve genellikle öğleden önce söylenen esenleme sözü: «*arkadaşlara esenlik yüklü birkaç* günaydın *savurdum.–EÖ.*»

günberi *a. gökb.* yer'in, güneşe en yakın bulunduğu nokta: «*başka bir deyişle, yörünge üzerinde büyük eksen uçlarından güneşe yakın olanına* günberi *noktası denir.–Rİ.*»

günce *a.* **1** genellikle her gün çıkan ve baş ereği geniş topluluklara haber ulaştırmak

olan büyük boyutlu basılı kâğıt. [609]: «günce *okuyucularının–NA.*» **2** bkz. **günlük**

güncel s. günün konusu olan; şimdiki, bugünkü (haber, olay vb.). [86]: «*Yer yer en* güncel *toplumsal ve siyasal sorunların sözcülüğünü de yaparak.–RM.*»

güncelleşme *a.* günün konusu haline gelme.

güncelleşmek günün konusu haline gelmek.

güncelleştirme *a.* günün konusu haline getirme.

güncelleştirmek günün konusu haline getirmek.

güncellik *a.* güncel olma hali. [84]: «Güncelliği *yitip gitmiş onların.–OA.*», «*zamanın durağan bir şimdiki zaman ve salt* güncellik *olarak düşünülmesi ... çok daha eskidir.–CÜ.*»

güncül bkz. **güncel**

gündem *a.* **1** bir toplantıda görüşülecek konuların topu. **2** ve bunların sırasını gösteren kâğıt. [1995]: «*önergelerin* gündeme *alınıp alınamayacağının–Aİ.*»

gündeş *s.* aynı günlerde yaşayanlardan, aynı günlerde olanlardan her biri: «*Oysa* gündeş *ozanlarımızın çoğu, yöresel, yersel, somut bir okur yığını seçememişlerdir –ME.*»

gündeşlik *a.* gündeş olma hali.

günedoğrulum *a. bitk.* bitkilerde, güneş ışığının etkisiyle ortaya çıkan göçüm, güneyönelim. bkz. **göçüm, yönelim**

güney *a. coğr.* dört ana yönden biri, ki solumuza doğuyu, sağımıza batıyı alırsak güney karşımıza düşer. [283]

güneybatı *a. coğr.* güney ile batı arasındaki ara yön: «*Bunun gibi güneydoğu, kuzeybatı,* güneybatı *yönleri birer ara yöndür.–Rİ.*»

güneydoğu *a. coğr.* güney ile doğu arasındaki ara yön: «*Bunun gibi* güneydoğu, *kuzeybatı, güneybatı yönleri birer ara yöndür.–Rİ.*»

güneysel *s. coğr.* güneye düşen; güneyle ilgili: «*Batı kaynaklarında* güneysel *karşılığı olarak.–Rİ.*»

günlük *a. yaz.* uzunluğu kısalığı söz konusu olmaksızın, günü gününe yazılan ve tarih atılan, yayımlanması düşünülmediği için içten olan, anıya yakın olmakla birlikte, anının yaşadıktan sonra yazılmasına karşılık, günü gününe ve düzenli olarak yazılmış olmasıyle ondan ayrılan yazı türü: «*Oysa* günlük *de bir tür, önemli, güçlü bir yazı türü.–MF.*»

günöte *a. gökb.* ve *coğr.* yerin güneşe en uzak bulunduğu

nokta: «*yörünge üzerinde büyük eksenin uçlarından güneşe uzak olanına* günöte *noktası adı verilir.–Rİ.*»

güre *a.* erke, güç. [454]

güreci *a. fels.* gürecilik yanlısı kimse, görüş: «*Antikçağ Yunan felsefesinde Herakleitos, Aristoteles ...* gürecidiler. *–OH.*»

gürecilik *a. fels.* özdeğin kendiliğinden etkin olduğunu, gelişmesini sağlayan gücün kendisinde bulunduğunu ileri süren öğreti: «Güreciliğe *göre her varlık nedenini kendinde taşır.–OH.*»

gürel *s. fels.* oluş ve dönüşüm halinde bulunan, **dural** karşıtı. [455; 1212]

güreli *s.* erkeli, erkesi olan. [455]: «*Metafizik gürecilik, varlık deyiminden Tanrı'yı anlar ve varlık bizzat etken ve* gürelidir.*–OH.*»

gürellik *a.* oluş ve dönüşüm halinde bulunma.

güven *a.* bir şeyden umulan, beklenilen niteliğe inanıp ona göre davranma. [1044]: «*gençliğe özgü* güven *duygusuna –EC.*»

güvence *a.* bir şeyin sağlamlık, doğruluk ve buna benzer niteliklerini güvene bağlama, bir işin olacağını, bir sözün yerine geleceğini vb. üstüne alma işi ya da bunları sağlayan şey. [581; 2482]: «*bir* güvence *yerine geçer.–BE.*»

güvenç *a.* güvenme, güven, güvenilecek şey. [1044]: «Güvenç*sizlikten ve spekülasyondan gelen toprağa hücum sahilleri de içine alır.–EG.*»

güvenirlik *a.* güvenilme hali, güvenilir olma. [440; 1044]: «*olasılıkta o aranan* güvenirlik, *sağlamlık yok–MG.*»

güvenli *s.* güven verici. [438]: «*insanları daha sağlam, daha* güvenli, *daha özgür ... bulundurmak için ... ruh sağlığı ve korunması gerekli'dir.–RA.*»

güvenlik *a.* güven içinde bulunma hali. [440]: «*Başka bir deyimle din inançları; kaygıya, korkuya, huzursuzluğa karşı alınan birtakım* güvenlik *önlemleridir.–NŞK.*»

güvenoyu *a.* işbaşındaki hükümetin tutumu ile ilgili olarak, güven bildirmek üzere verilen oy: «*İnönü, bu oylamayı bir* güvenoyu *sayacağını açıklamış, böylelikle bir çeşit* güvenoyu *isteminde bulunmuştu.–Aİ.*»

güvensiz *s.* güveni olmayan.

güvensizlik *a.* güvenmeme, güveni olmama: «*biçimsel devrimcilerin halkta yarattıkları aydına* güvensizlik*–ÇÖ.*» ⊙ **güvensizlik oyu** işbaşındaki hükümete güvenilmediğini bildirmek için verilen oy:

«*Demirel hükümeti Meclis'ten* güvensizlik oyu *almış sayılacak ve düşmesi gerekecektir.–Aİ.*» ⊙ **güvensizlik önergesi** işbaşındaki hükümete güvenilmediğini bildiren ve bu konuda oylama isteyen önerge: «*Gensoru görüşmeleri sırasında verilecek* güvensizlik önergesi, *üye tamsayısının salt çoğunluğunca desteklenirse hükümet düşer.–Aİ.*»

Ğ

[«ğ» ile başlayan hiç bir sözcük yoktur.]

H

horgörü *a.* değer vermeme, değersiz sayma, hor görme. [1006; 2604]: «*Soğuktan donan ellerimi yamalı köhne paltomun cebine daldırdım da devrimci bir* horgörü*yle seyrettim o gün insanları.–TAğ.*»

hoşgörü *a.* bir şeyi anlayışla karşılayarak olabildiğince hoş görme. [1661; 2610]: «*Yaşça ve başça benden ileride olan meslektaşlarımın* hoşgörü*süne güvenerek bir derdimizi daha söylemeğe çalışacağım. –FB.*»

hoşgörülü *s.* hoşgörüsü olan, hoşgörü ile davranan. [1662]; «*üniversite gençliğinin, ancak onlarla yakın değinmesi olan ... anlayışlı,* hoşgörülü *öğretim üyelerince–SA.*»

hoşgörür *s.* hoşgörülü, hoşgörücü. [1662]

hoşgörürlük *a.* hoş görme hali. [1661; 2610]: «*Bugün toplumlarda intihara kötü gözle bakılmamaktadır. Bu* hoşgörürlük *pek doğal sayılmaz. –NŞK.*»

hoşgörüsüz *s.* hoşgörüsü olmayan. [1663]

hoşgörüsüzlük *a.* hoş görmeme hali. [1664]: «*Birtakım çözümler getirmeyen bir sinema bile ... tutuculuğu,* hoşgörüsüzlüğü, *sefaleti ... teşhir etmek suretiyle önemli bir iş yapmış olmaktadır.–AD.*»

I

ılgım *a. coğr.* çölde ya da asfalt yolda uzaktan su gibi görünen ışık yanıltmacı, ki yere yakın hava katlarının değişen yoğunluğu, değişen kırma gücü yüzünden güneş ışınlarının eğilmesiyle ilgili, gözü yanıltan bir doğa olayıdır. [2087]: «*kurgunun bir* ılgım *olduğunu söylemek, sinemaya özgü bir düzenleme yöntemi olmadığını savunmaktır–NÖ.*»

ılım *a. ruhb.* ölçülülük; istek ve tutkularda ölçülü davranma erdemi. [1041]: «*kişi, davranışlarında* ılımı *elden bırakmamalı, diye düşünüyorum.–*»

ılımlı *s.* ölçülü; hiç bir şeyde aşırılığa kaçmayan. [1556]: «*karma ekonomi meselesinde... başladığı noktadan daha* ılımlı *bir noktaya doğru kaymakta–EG.*»

ılımlılık *a.* hiç bir şeyde aşırılığa kaçmama hali, ölçülülük. [1041; 1557]: «*Ataç* ılımlılık *denen şeyi kötülüyor –OA.*»

ıra *a.* bir şeyi benzerlerinden ayırt etmeye yarayan ana özellik. [1110; 2054]: «*Böylece tilki sözcüğü somut varlığı anlatmaktan kayarak o varlığın en belirgin* ırasını *anlatmakla soyutlaşır.–TNG.*»

ırabilim *a. fels.* bireylerde ıranın gelişim ve ayrımlarını araştıran bilim kolu. [1113]

ırak *s.* uzak.

ırakgörür *a. gökb.* görüntüyü büyülten ve böylece uzaktaki nesnelerin, uzaydaki gökcisimlerinin daha açık görünmesini sağlayan büyük dürbün. [2473]: «*Böylece büyük* ırakgörür *bu süre içinde göğün aynı doğrultusunda kalmış olur.–AK.*»

ıraksak *s. fiz.* ve *mat.* birbirinden gittikçe uzaklaşarak uzanan (ışınlar, çizgiler): «Irakşak *kelimesinin bu anlamda türlü yerlerde kullanılmasının yanında–Rİ.*»

ıraksamak bir şeyin olmasını uzak görmek ya da bir yeri gidilemeyecek denli uzak saymak.

ıralamak *fels.* bir ıra özelliği ile belirtmek. [1112]

ırmak *a.* akarsuların en büyüğü. [1807]: «Irmak*lar bol yağışlı bölgelerde... gelişmiştir. –Rİ.*»

ısı *a.* **1** *fiz.* sıcaklığın nedeni olan erke: «Isı *ile sıcaklık birbirinden ayrıdır.–Rİ.*» **2** canlı varlıkların bedenindeki sı-

caklık derecesi. 3 fiziksel bir olaya dayanarak belirli bir ölçü üzerine kurulmuş olan sıcaklık ve soğukluk derecesi. [655]

ısıalan *s. kim.* oluşurken çevresinden ısı çeken (bileşme.)

ısıl *s. fiz.* ısıdan ileri gelen (olay); ısınan ve ısıyı ileten (nesne).

ısınma *a.* sıcak hale gelme. ⊙ **ısınma ısısı** *fiz.* bir cismin bir gramının sıcaklığını bir santigrat derecesi yükselten ısı miktarı.

ısıölçer *a. fiz.* cisimlerin ısınma ısısını ölçmeye yarayan araç. [1097]

ısıveren *s. kim.* oluşurken çevresine ısı veren (bileşme).

ışığadoğrulum bkz. **ışığayönelim**

ışığayönelim *a. bitk.* bitkilerde, ışık etkisiyle meydana gelen göçüm.

ışıkgöçüm *a. bitk.* bitkilerde protoplazmanın ışığa karşı gösterdiği tepki.

ışıkölçer *a. fiz.* bir ışık kaynağının belli bir uzaklıktaki aydınlığını ölçmeye yarayan araç.

ışıldak *a.* karanlıkta uzağı aydınlatmak için kullanılan ve hortum biçiminde dar ve uzun bir ışın demeti çıkaran ışık kaynağı. [1937]

ışıma *a. fiz.* bir cisme geçmiş bulunan herhangi bir erkenin ışık biçiminde çevreye yayılması.

ışın *a.* **1** *fiz.* bir ışık kaynağından çıkıp giden ışık çizgisi. [2241]: «*bir ışık ışınının normal doğrultusu–AK.*» **2** *mat.* bir noktadan çıkıp sonsuza giden yarım doğrulardan her biri.

ışınım *a. fiz.* bir erkenin ışık demeti halinde yayılması. [1953]: «*birinci yıldız çok sıcak ve parlaktır, ikincisi güneşin altı yüz katı ışınım gücüne sahip kırmızı devdir. –AK.*»

ışınlılar *a. zool.* birgözeli hayvanların, devinim ve duyu örgeni olarak, protoplazmalarından yıldız ışınları gibi yalancı ayak salanlar takımı.

İ

içbaşkalaşım *a. yerb.* püskürük magmaların, soğurdukları kültelerin etkisiyle, bileşimlerindeki değişme.

içbükey *s. mat.* yüzeyi, içe doğru bükülmüş olan, yüzeyi, bir tasın içi gibi düzgün ve içe doğru çukurlaşmış olan. [1183]: «İçbükey *kelimesi, yer biçimlerinin türlü yerleri için kullanılır.–Rİ.*»

içebakış *a. ruhb.* kişinin, düşünme yoluyle kendi kendini gözlemlemesi: «*Oysa içgüdüler bireyin içinde var olan ve* içebakış*la kavranması olanaklı olan birtakım bilinç olaylarıdır.–NŞK.*»

içebakışçı *a. toplb.* içebakışçılık kuramını benimseyen kimse, görüş: «*psişik olaylar iki yönlüdür. Bir yönüyle içimizde geçen bilinç halleridir ki bunu* içebakışçı *yöntemle kavrarız.–NŞK.*»

içebakışçılık *a. toplb.* nesnel, toplumsal ve tarihsel olayları, düşünceler, istekler, duygular, coşkular vb. gibi ruhsal ve öznel olaylarla anlatan görüş.

içedönük *s. ruhb.* içekapanış halinde olan.

içedönüklük *a. ruhb.* kişinin, çevresiyle ilgisini keserek kendi iç evrenine kapanması hali: «*Bu değersizlik duygusunun yarattığı* içedönük*lük, sıkıntılar, huzursuzluklar ruhî reaksiyona sürükleyicidir.–EA.*»

içedönüş *a. ruhb.* içekapanış.

içekapanış *a. ruhb.* kişinin, çevresiyle ilgisini keserek kendi iç evrenine kapanması.[1870]

içerik *a.* **1** bir düşününün, bir eylemin vb. içinde taşıdığı anlam. [1522]: «*gerçeklik kavramlarını somut* içeriğinden *sıyırır, soyutlaştırır.–AB.*» **2** *s. mant.* bir deyide ya da yargıda açıkça söylenmemekle birlikte varlığı anlaşılabilen.

içeriksiz *s.* içeriği olmayan: «*bunun amaçsız,* içeriksiz, *bir değerler kargaşalığından başka bir şey olmadığı anlaşılmıştır.–AKö.*»

içeriksizlik *a.* içeriksiz olma hali, boşluk.

içerme *a. mant.* bir şeyde başka bir şeyin varlığını gerektirme işi, yani biri ötekini ister istemez düşündürme. [2391]: «*barışla dilbirliği arasındaki sözümona* içerme *bağı–NU.*»

içermek *mant.* bir şeyi içine almak, bir şeyde başka bir şeyin varlığını gerektirmek, biri ötekini ister istemez düşündürmek; örneğin, *güzel* ile *çirkin* birbirini içeren iki kavramdır. [2392]: «*Gelenek bağı kavramı birbiri ardısıra akmış birçok gelenek dönemlerini* içermek*tedir–CSS.*»

içgörü *a.* kişinin, içindekini, ruhsal dünyasındakini görme yetisi: «*dışdünyayı içdünyaya çeviren, Tanrı'yı bir* içgörü*de kavrayan bu anlayış, Alman*

mistisizminin ana özelliğidir.–MG.»

içgözlem *a. ruhb.* anlığın kendi kendini gözlemesi: «*içgüdüler ise bireyin içinde yaşayan birtakım duygular olduklarına göre hiç olmazsa* içgözlem *ile kavranmaları olanaklı olan birtakım bilinç olaylarıdır.–NŞK.*»

içgüdü *a. ruhb.* canlıları, araya us ve düşünce girmeksizin, kendilerine yararlı ya da gerekli birtakım işlere yönelten duygu. [961; 2100]: «*Bu doğal davranış, felsefe yapmak* içgüdüsü*nden başka bir şey değildir.–SKA.*»

içgüdüsel *s.* içgüdüyle ilgili, içgüdünün etkisiyle yapılan. [962]: «*Doğal kendimizin yenilgisi karşısında* içgüdüsel *tepkilerle karşılaşırız.–HÖ.*»

içişleri *a.* bir ülkenin içerdeki işleri. ⊙ **içişleri bakanlığı** bir ülkenin iç işlerini yürüten bakanlık.

içitim *a. tıp.* bedenin herhangi bir boşluğuna ya da dokuları arasına, araçla sıvı sokma işi yani iğne vurma. [2742]

içitmek *tıp.* bedenin herhangi bir boşluğuna ya da dokuları arasına, bir araçla sıvı sokmak, yani iğne yapmak. [2743]

içkin *s. fels.* **1** yaratığın kendi içinde bulunan. **2** kendinde kalan, başkasına geçmeyen: «*çünkü tümel kavramlar... nesne ile ilişkileri bakımından* içkin*ler; aşırı realizmde ise aşkındırlar.–MG.*»

içkinlik *a. fels.* içkin olma durumu: «*İçine girdiği varlıklarla dostluk eden Mana'nın* içkinliği; *insanın bireysel ve kollektif davranışlarında, buyuran bir efendinin... durumu gibidir.–NŞK.*»

içlem *a. mant.* bir kavramın ansıttığı niteliklerin ya da taşıdığı imlerin bütünü; örneğin, yılan sözcüğü bize canlı, yerde sürünen, kıvrılabilen bir varlık anlatır; demek ki canlılık, yerde sürünme ve kıvrılabilme yılan kavramının içlemine giren niteliklerdir. [1522]

içlemsiz *s.* içlemi olmayan: «*Üstelik ozanın tüm savlarına karşı söylediği şiirler* içlemsiz *beyitler sergisinden öteye geçemiyor.–AC.*»

içlemsizlik *a.* içlemi olmama hali.

içrek *s. fels.* dışrak karşıtı; içte kalan, saklı. [215]

içsel *s.* **1** içle ilgili, içe değgin, içteki. [344]: «içsel *dürtülerin boşaltılabileceği geniş bir kanaldı bu roman.–MS.*» **2** özdekle, nesneyle ilgili nitelikleri olmayan. [1300]: «*ve sonsuzluğa çevrilmiş olan bü-*

tün içsel *kuvvetlerdir.–NT.*» **3** *ruhb.* açlık, susuzluk, ağrı gibi, çıkağı içerde olan (duyum).

içten *s.* gönülden, yürekten, candan. [2033]: «*Bu çok sevdiğim efsanede doğru yön, insanoğlundaki en* içten *özlemlerden birini açığa çıkarmasıdır.–NU.*»

içtenlik *a.* yürekten davranış, içten olma hali. [2034]: «*Sayın senatörü* içtenliğinden... *ötürü kutlamak gerekir.–NN.*»

içtenliksiz *s.* içtenliği olmayan. [602; 2035]: «İçtenliksiz *bir toplum mu olduk?–OA.*»

içtenliksizlik *a.* içten davranmama hali. [603; 2036]

içtepi *a. ruhb.* bir iş yapmak için duyulan güçlü, karşı gelinemez ve önüne geçilemez istek. [894]: «*içgüdü ve* içtepi *gibi terimler.–PS.*»

içtüzük *a.* bir kurumun iç işlerini düzenleyen tüzük.

iğretileme bkz. **eğretileme**

ikici *a.* ve *s. fels.* ikicilik yanlısı: «*İlk* ikici *Antikçağ Yunan düşünürlerinden Anaksagoras'tır.–OH.*»

ikicilik *a. fels.* her şeyde ruh ve özdek, iyilik ve kötülük gibi iki karşıt ilkenin bulunduğunu ileri süren görüş. [381]: «*Anaksagoras'ın bu* ikiciliği *Descartes'ta da devam etmektedir.–OH.*»

ikilem *a. mant.* iki yolu bulunan ve her iki yolun vargısı aynı olan tasım; örneğin, Fatih Sultan Mehmet'in, babası II. Murat'a gönderdiği, «Padişah sen isen, ordunun başına geç; yok, padişah ben isem, sana emrediyorum, ordunun başına geç», haberi, bir ikilemdir. [363; 1151]: «*Bu* ikilem *karşısında biz çok zayıf kaldık.–İS.*»

ikincil *s. kim.* ve *fels.* ikinci dereceden olan. [2325]: «*ancak varlık kavramının yanında* ikincil *görünürler–CÜ.*»

ikircim *a.* duraksama, kararsızlık. [2524]: «*biçimindeki tamlamalar* ikircimli *anlam taşır.–ÖAA.*»

il *a.* **1** ülke, yurt, el: «*İlden* ile, *beğden beğe ozan gezer.–Dedekorkut*». **2** bir ülkede, yönetim bakımından yapılan bölümlemede birinci derecede gelen bölüm, ki ilde en büyük yönetim buyurmanı validir. [2703]: «*Her* il*in birkaç ilçesi vardır.–Rİ.*»

ilçe *a.* yönetim bakımından yurt bölümlenmesinde ilden sonra gelen bölüm, ki il'e bağlıdır ve en büyük yönetim buyurmanı kaymakamdır. [1129]: «*Bir akşam üzeri bir* ilçe*nin içinden geçerken –AN.*»

ilenç *a.* **1** ilenmek eylemi. **2** ilen-

mek ereğiyle söylenen söz. [220]: «*bir* ilenç *olduğu–NA.*», «*Yaşlı kadının* ilenci *tuttu. –AN.*»

ilenme *a.* birinin kötü bir duruma düşmesi dileğini gönlünden geçirme ya da bunu açıkça söyleme, kötü dilekte bulunma. [220; 221]: «*Çıkışı olmayan bir dünyayı yansıtan bir* ilenme*dir.–CÜ.*»

ilenmek birinin kötü bir duruma düşmesi dileğini gönlünden geçirmek ya da bunu açıkça söylemek, kötü dilekte bulunmak. [222]: «*Dikenli tellerinin dikenleri tenine saplansın!... diye kıyıcı ağaya* ilendi.*–AN.*»

ilerici *s.* düzen değişikliğinden yana olan, **gerici** karşıtı: «*gerçek devrimciliğe karşı çıkanlar ise sırf biçimsel değişimlere uydukları için* ilerici *sayılmışlardır.–ÇÖ.*»

ilericilik *a.* her türlü değişimi benimseme ve savunma, özellikle düzen değişikliğini gütme hali: «ilericilik *doğrultusunda tek bir adım bile atamayacağını olaylar doğrulamıştır.–FO.*»

iletim *a. zool.* alınan uyartıların ulaştırılması, taşınması işi, ki sinir sisteminin ana görevidir: «*Bu amaç halk yığınlarına yönelmek, onları eğitmek olduğuna göre, kendi düşüncelerinin* iletim*iydi önemli olan.–AtÖ.*»

iletişim *a.* kişiler arasında, duygu, düşünce, bilgi, haber vb. bakımından karşılıklı alışveriş. [1173]: «*Böylece,* iletişim *ve bildirişimi sağlayan dil dizgesi içinde bir boşluk ortaya çıkmaz.–EmÖ.*», «*Yaratılana, yaratma gücüyle yaklaşan insan yaşar düşünceyi, duyarlığı, gerçek anlamdaki beyinsel* iletişimi.*–AdB.*»

iletken *s.* **1** iletici: «*çeviriye dıştan edilgen, olanı düpedüz yansıtan sırf alıcı bir* iletken *gözüyle bakamayız. –NU.*» **2** *fiz.* elektrik akımını ya da ısıyı kendi üzerinden geçiren (nesne). [1779]: «*Telin bir ucu kendi yüreklerine, bir ucu halkın ezik yüreğine bağlı* iletken*dir.–FB.*», «*Bozkır toprağı iyi bir* iletken*dir.–YK.*»

iletkenlik *a.* ileticilik, geçiricilik, iletken olma hali.

iletki *a. mat.* bir açıyı ölçmeye ve ölçülen bu açıyı bir başka yerde olduğu gibi çizmeye yarayan araç, ki yarım ya da tam çember biçimindedir ve üzeri derecelenmiştir. [1443]

ilgi *a.* iki şey arasındaki bağlılık. [87]: «*Panama, Amerika ile* ilgi*sini kesti.–DN.*» ⊙ **ilgi çekici** *s.* ilginç. [464]: «*Eser... bu* ilgi çekici *denemeyi yapmaktadır–MG.*»

ilgilendirmek ilgisini çekmek ya da ilgilenmesini sağlamak. [89]

ilgilenmek bir şeye karşı ilgi duymak ya da ilgi göstermek. [90]: «*onun fikirleriyle* ilgilenmek *zorundayız.–İS.*»

ilgili *s.* ilgisi bulunan: «*Kongreye ayrıca* ilgili *kültür teşekkülleri davet edilmiştir.–FKT.*» [88]

ilgililik *a.* ilgisi olma hali.

ilginç *s.* ilgi çekici, kendisinde ilgilenilecek şey bulunan. [464]: «*rastladığımız pek* ilginç *satırları birlikte okuyalım.–İS.*»

ilginçlik *a.* ilgi çekicilik: «*Bir yazıyı kadınları da okutabilecek* ilginçlik*te yazabildin mi, sırtın kolay kolay yere gelmez.–ÇA.*»

ilgisiz *s.* ilgisi bulunmayan.

ilgisizlik *a.* **1** aldırmazlık; sorum ve ilgi duymama hali. **2** *fels.* gönlün, sevgi ya da tiksinti gibi duygulardan soyutlanmış olması. [1223]

ilinek *a. fels.* kendi başına bir varlığı olmayan ve var olmak için bir başka töze gereksemesi olan şey; örneğin, sertlik, yumuşaklık, devinim birer ilinektir, çünkü bunların hiç biri başlı başına bir varlık değildir ve var olabilmek için başka şeylere gereksemeye duymaktadırlar: «*ortamından koparılan, bütün kullanış* ilinek*lerinden soyutlanan bir sözcük ne anlamlı ne de anlamsızdır–NU.*»

ilinti *a.* bir şeyin, başka bir şeye olan bağlantısı. [57; 1642; 2253]: «*Buradaki problem, inan ile bilgi ya da inan ile felsefe arasındaki* ilinti*ler problemidir.–MG.*»

ilintili *s.* ilintisi bulunan, ilintisi olan. [1643]: «*Labirent miti de bu inançlarla* ilintili*dir.–CÜ.*»

ilişik *s.* **1** bir şeye iliştirilmiş olan şey, örneğin bir dilekçeye bağlı belgeler vb. [1370]: «İlişik*te sunulan belgelerden de anlaşılacağı üzere–*» **2** ilgi, bağlılık. [1642]: «*Tek tek yapıp etmelerle olan* ilişiği *–NU.*» **3** ilişkin, değgin. [58]: «*Bu konuya* ilişik *bilgileri–*»

ilişki *a.* iki şey arasındaki karşılıklı ilgi. [1642]: «*Yunanistan'la* ilişki*lerimizi anlamak isteyen herkesin–İS.*»

ilişkili *s.* ilişkisi olan. [1643]: «*gerici akımlar... gelişime karşıt olmak yönünden birbiriyle* ilişkili*dir–ÇÖ.*»

ilişkin *s.* ilgili, ilgisi ve ilişiği olan, değgin. [58; 1370; 1643]: «*allerjik bir konuya* ilişkin *bir kanun–SD.*»

ilişkinlik *a.* ilgili olma hali, ilgisi ve ilişiği olma hali: «*bu bölümlerin meydana ge-*

tirdiği bütünün, sanat yapıtına asıl değerini veren dolaylı ve örtülü bir ilişkinliği *vardır.–NÖ.*»

ilkçağ *a.* tarihte, en eski zamanlardan başlayarak İ.S. (İsa'nın doğumundan sonra) 395 yılına değin süren çağ, ki o yıl Roma imparatorluğu doğu ve batı olmak üzere ikiye bölünmüş ve bu bölünüş tarihte ilkçağın sona erişi ve ortaçağın başlangıcı sayılmıştır: «İlkçağ *kavramı, bilindiği gibi, geniştir. –MG.*»

ilke *a.* **1** *fels.* ilk öğe. **2** baş kural; ana düşünce ve inanış; her türlü tartışmanın dışında sayılan: «*demokrasinin temel* ilke*leriyle ilgilidir.–Al.*» **3** *töreb.* uyulması gerekli davranış kuralı: «*O türlü bir tutum benim* ilke*lerime sığmaz.–*». [1929; 2632]

ilkel *s.* **1** ilk halinde kalmış olan, yani çağın gelişimiyle birlikte gelişememiş, ona ayak uyduramamış olan. [973; 1930]: «İlkel *bir ortaçağ trampasının sergisi–ÇA.*» **2** *fels.* zaman bakımından en eski olan.

ilkeleşmek ilke haline gelmek.

ilkeleştirmek ilke haline getirmek: «*Adnan Menderes, komprador kapitalizminin gelişmesini çok güzel bir cümle ile* ilkeleştirmişti–*İS.*»

ilkelleşmek ilkel hale gelmek.

ilkelleştirmek ilkel hale getirmek: «*yarı sömürge bir ülkenin işbirlikçi yöneticileri, üniversite reformunu* ilkelleştirmek *çabasındadırlar.–AS.*»

ilkellik *a.* ilkel olma hali: «*birtakım ırklar binlerce yıldan beri var oldukları halde hâlâ* ilkellik*ten kurtulamamışlardır. –NŞK.*»

ilkokul *a.* ilköğretimin yapıldığı okul.

ilksezi *a. fels.* bir şeyden edinilen ilk ve yalın bilgi.

im *a.* anlamlı çizgi, iz ya da davranış; örneğin a harfi bir ses imidir, şu +, «artı» adını taşıyan bir matematik imidir; yüzde beliren bir devinim ya da herhangi bir davranışımız da anlatmak istediğimizi imler. [1033; 1983; 2070]: «*Birtakım* im*leri, neye yaradığını... düşünmeden kullanıyorlar.–NA.*»

imge *a.* **1** *ruhb.* sinirlerin merkezcil uyarımı işe karışmaksızın kafada kendiliğinden canlanan duyumsal biçim: «*bazen bir* imge*ye dayandığını–MS.*» **2** gerçekleşmesine olanak bulunmayan ya da gerçekleşmesi pek güç olan düşünü. [690; 913]: «*soyutlama işlemi...* imge*lerle yapılmaktadır.–SKA.*»

imgelem *a. ruhb.* imge yaratabilen yeti, imgeleri, yani nesnenin zihindeki biçimlerini oluşturan yeti. [1511]: «*Büyük bir* imgelem *gücüyle beslenen soyut bir doğa yaratır bu şiirlerde.–EC.*»

imgeleme *a. ruhb.* bir şeyi anlıkta canlandırma, onu imge haline getirme. [2285]: «*Dillerin doğuşu konusunda bir kanıya varabilmek için* imgeleme *ve tasarlama yoluyle en eski çağlara, ilk insanlara dek ilerlemek gerekir.–TNG.*»

imgelemek *ruhb.* bir şeyi zihinde canlandırmak, onu imge haline getirmek. [2286]

imgesel *s.* imge ile ilgili, imgece, imge olarak. [692]: «*çağdaş yaşayışın yansısının, onun* imgesel *karşılığının, dışta ve kaotik bir düzeyde oluşamayacağını bilmeleri gerekiyor. –EC.*»

imleç *a. fiz.* bir olayı kendi kendine çizerek ya da imleyerek gösteren aygıt.

imlemek **1** im koymak. [1035] **2** im ile göstermek. [1034]

imsel *s.* imle ilgili, imle anlatılan, im özelliğinde olan.

inak *a. fels.* her türlü inceleme ve eleştirmenin üstünde tutulan, yani gözü kapalı inanılan düşünü. [372; 1785] «İnak*ın inandan farkı, inanın asla tanıtlanamayacak olanı kabul etmesine karşılık,* inak*ın herhangi bir yetkeye bağlanan bir veriyi tanıtlanmış olarak kabul etmesidir. –OH.*»

inakçı *s. fels.* inakçılıktan yana olan (düşünü ya da kimse). [373]: «*Metafizik öğretilerin tümü* inakçı *öğretilerdir.–OH.*»

inakçılık *a. fels.* birtakım inaklara bağlanıp kalmak ve düşünülerine kanıt olarak «filanca böyle demiştir» gibi sözleri ileri sürmek yolu. [374]: «İnakçılık, *suçlu olmayanın ateşe atılsa bile yanmayacağı inancına kadar varmıştır.–OH.*»

inaksal *s. fels.* inaklarla ilgili. [373]

inan *a.* bir şeyin doğruluğuna, büyüklüğüne ve gücüne sarsılmaz bir biçimde inanma. [61; 918]: «İnan, *asla tanıtlanamayacak olanın kabul edilmesidir.–OH.*»

inanca bkz. **güvence**

inancılık *a. fels.* usu yetersiz bulan ve onun inanla desteklenmesini, bütünlenmesini ileri süren felsefe. [919]: «İnancılık, *Tanrı'ya inanç yoluyle bağlanan ve deney alanının dışında kalan bütün metafizik öğretileri kapsar.–OH.*»

inanç *a.* **1** kendisine bağlanılan düşünü: «*Bizde bir yanlış*

inanç *yerleşmiş.–BF.*» **2** bir düşünüye, bir kanışa bağlı bulunma. [918; 1042]: «*Kendi düşünce ve* inanç*larına karşıt bulunan düşünce ve* inanç*lara katlanma.–OH.*»

inanlı *s.* inanı olan. [1558; 1633]: «*Tanrı'sına bağlanan bir* inanlı, *yalnız bir inansızın ulaşamadığı hakikatları bilmekle kalmaz, kendini ondan çok daha güçlü de duyar. –NŞK.*»

inanlılık *a.* inanı olma hali.

inansız *s.* inanı olmayan: «*Tanrı'sına bağlanan bir inanlı, yalnız bir* inansızın *ulaşamadığı hakikatları bilmekle kalmaz, kendini ondan çok daha güçlü de duyar–NŞK*».

inansızlık *a.* inanı olmama hali.

inceleme *a.* **1** incelemek işi; «*gereken* inceleme*yi ve çözümlemeyi yapmadığından –AB.*» **2** incelemek eylemi sonucu ortaya konulan şey. [2580]: «*bir romanı bilimsel bir* inceleme *gibi okumaya kalktık mı bir şey anlayamayız–TY.*»

incelemek bir işi ya da bir şeyi ele alıp inceden inceye gözden geçirmek, ayrıntılarını ve özelliklerini derinlemesine anlamaya çalışmak. [2582]

incelenmek incelemeye konu olmak. [2581]

inceletmek inceleme işini yaptırmak. [2583]

indirgeme *a.* **1** *kim.* bir oksidin oksijenini alarak madeni serbest bırakma işi. **2** *mat.* bir ifadeyi daha kısa, daha yalın bir biçime sokma: «İndirgeme *hesapları denilen bu işlemler–AK.*» [977]

indirgemek **1** *kim.* bir oksidin oksijenini alarak madeni serbest bırakmak. **2** *mat.* bir ifadeyi daha kısa, daha yalın bir biçime sokmak. [978]: «*Niye hiçe* indirgemek *Odysseus'u, köyümüzde yontusu bulunan Aphrodite'yi ulusal saymamak niye?–Sİ.*»

indirgen *s. kim.* nesnelerin oksijenini alma özelliğinde olan (özdek).

indirim *a.* **1** bir şeyin fiyatında yapılan indirme. [2503]: «*herhangi bir* indirim*–Aİ.*» **2** indirme, azaltma, aşağı düşürme, çıkarma. [2502]: «*en az geçim* indirim*inin ertelenmesi–NN.*» **3** *müz.* sesin yüksekliğini bir miktarcık düşürüş ya da bir parçayı ilk tonundan birkaç derece aşağı alış.

indirimli *s.* indirim yapılmış, fiyatı indirilmiş. [2504]: «*ve teksirlerin fakültelerce basılmasını ve öğrencilere* indirimli *satılmasını öngörmektedir. –SLM.*»

indirimsiz *s.* indirim yapılmamış, fiyatında indirim olmayan.

inme *a. coğr.* gelgit sırasında deniz sularının alçalarak kıyıdan çekilmesi durumu. [299]

insanbiçimcilik *a. fels.* Tanrı'yı ve benzeri kavramları, insan olmayan bütün varlıkları insan biçiminde düşünen öğreti. [143]: «*XVII. yüzyıl düşünürleri...* insanbiçimciliği *... bırakmışlardır.–NŞK.*»

insanbilim *a.* insanın yapısını ırk ve tarih öncesi yönünden inceleyen bilim, insan bilgisi bilimi. [142]: «*Genel olarak insan fenomenini incelemek* insanbilimin *konusudur.–OH.*»

insancı *s.* insanseven, insana değer veren, insancılığı benimseyen. [785]

insancıl *s.* **1** insana sokulan (hayvan). **2** insana değer veren (insan). [785]: «*şiirinin o sade, yalın,* insancıl, *sıcak sesinin yeni bir birikimi oldu böylece–RM.*»

insancılık *a. fels.* insan ve insanlık sevgisini en yüce amaç sayan öğreti. [786]: «İnsancılık *akımı rönesansla başlamıştır.–OH.*»

insaniçinci *a. fels.* insaniçinciliği benimseyen kimse ya da görüş: «*Özellikle metafizik öğretilerin çoğu* insaniçinci *öğretilerdir.–OH.*»

insaniçincilik *a. fels.* evrenin odağının insan olduğunu, her şeyin salt insan için yaratıldığını, evrenin ereksel nedeninin salt insan olduğunu söyleyen öğreti. [144]: «İnsaniçincilik *tutumu, giderek, Mill'in faydacılığını ve James'in pragmacılığını doğurmuştur.–OH.*»

insanüstü *s.* insan gücünü aşan. [548]

irdeleme *a.* bir sorunun ele alınabilen bütün durumlarını bir bir inceleme işi. [2584]: «*yaptığımız* irdeleme*lerin sonuçlarından–AK.*»

irdelemek bir sorunun ele alınabilen bütün durumlarını birer birer incelemek. [2585]: «*incelemekten,* irdeleme*kten kaçınmamalıdır.–MS.*»

istem *a.* **1** istemek işi, istek. [2324]: «*Güven* istemi*, ancak üye tamsayısının salt çoğunluğuyle reddedilebilir. –Anayasa.*» **2** *ruhb.* bir şeyi yapmayı ya da yapmamayı belirten iç güç, istemek yetisi. [974]: «İstem*li, özgür bir varlık–NA.*» ⊙ **istem yitimi** *ruhb.* karar verme, dikkat, istemli kımıldama gibi kafa ve beden etkinliğiyle ilgili işleri yapamamak biçiminde kendini gösteren ve sinir argınlığında ortaya çıkan bir belirti.

istemli *s.* **1** isteğe bağlı, istemle yapılan. [976]: «*nihayet insan herhangi* istemli *bir eylemi yapamaz hale gelir.* –*NŞK.*» **2** yapılıp yapılmaması kişinin kendi isteğine bağlı olan. [868]

istemsiz *s. biy.* istem dışı yapılan, istem işe karışmaksızın olan (kas, vb. devimi). [588; 589]

ister *a.* gerek, bir işin gerektirdiği şey. [804]: «*Tiyatro yazarı, hikâyeciyi, sanatlarının yapısının* ister*leri daha da ileriye götürmektedir.*–*CK.*»

işbırakımı *a.* işverene isteklerini kabul ettirmek ereğiyle işçilerin, işlerini hep birlikte bırakması. [618]: «*Grev değil* işbırakımı–*FHD.*»

işbirliği *a.* erekleri ve çıkarları bir olanların bu yolda çalışmalarını birleştirmeleri hali. [2577]: «*Bu* işbirliğ*inin başarılı olup olmadığının tanığı siz olacaksınız.*–*RI.*»

işbirlikçi *a.* yabancılarla, ülkesi çıkarlarına karşı olarak işbirliği yapan kimse. [1177]: «*Sözgelimi,* işbirlikçi *sözcüğü dilimizde var mıydı düne değin?*–*EmÖ.*», «*yarı sömürge bir ülkenin* işbirlikçi *yöneticileri, üniversite reformunu ilkelleştirmek çabasındadır.*–*AS.*»

işbirlikçilik *a.* yabancılarla, ülkesi çıkarlarına karşı olarak işbirliği yapma hali. [1178]: «*Yabancı kapitalizmle* işbirlikçilik *içinde bulunan, yabancı kumpanyaların vatan topraklarında aleti olan komprador burjuvası* –*İS.*», «*küçücük bir kusuru var Bayan Kao Ky'nin: Amerikan saldırganlarıyle* işbirlikçilik*le yurduna ihanet etmiştir.*–*İS.*»

işbölümü *a.* her bireyin belli bir işte ustalık kazanması için işleri ayırma ya da herkese yetkili olduğu işi verme: «(*Carey*)... *Durkheim'ın toplumsal* işbölümü *kuramının temellerini ortaya koymuştur.* –*NŞK.*»

işgücü *a.* belli bir süre içinde bir şey yapmak için harcanan güç.

işgüder *a.* bir devletin dışişleri bakanından bir başka devletin dışişleri bakanına gönderilen siyasal temsilci, ki atanma durumlarına göre sürekli ya da geçici olarak iş görürler. [1309]

işgünü *a.* yasayla saptanmış olan çalışma günlerinden her biri.

işitim *a. biy.* işitme duyusu, işitme yetisi.

işitsel *s.* işitimle ilgili: «*Görme-işitme yoluyle eğitimde kullanılan araçların* işitsel *olanları.*–*NÖ.*»

işkil *a.* hoş olmayan bir şeye uğramak sanısı. [2697]

işkillenmek hoş olmayan bir şeye uğrayacağı sanısına kapılmak, işkil içinde bulunmak. [2698]

işkolu *a.* sendikalar yasasında belirtilen çalışma kollarından her biri.

işlem *a.* **1** bir işi sonuçlandırma yolunda yapılan işler; bir işi sonuçlandırmak için gereken evrelerden geçirme. [1475]: «*yapılacak en basit* işlem*–KK.*» **2** *mat.* sayıları belli birtakım kurallar ve yöntemlere uygun olarak birbiri üzerine etkilendirme işi; örneğin çarpma, çıkarma, toplama, bölme birer işlemdir. [114]: «*En basitinden dört* işlemi *bilen üreticinin ilk yapacağı iş, yarattığı değerin karşılığını alıp alamadığını araştırmak olacaktır.–FB.*» **3** belli bir erekle belli bir yöntem kullanılarak yapılan iş. [114]: «*Örneğin, 30 martta Senato'da ad çekme* işlemi *yapılacak.–NN.*» ⊙ **dört işlem** *mat.* toplama, çıkarma, çarpma ve bölme olmak üzere, matematiğin dört ana işlemi: «*En basitinden* dört işlemi *bilen üreticinin ilk yapacağı iş, yarattığı değerin karşılığını alıp alamadığını araştırmak olacaktır.–FB.*»

işletme *a.* kazanç ya da başka yararlar için kurulan ve bağımsız bir bütçe ile çevrilen iş ve bu işin yönetimi: «*Devlet* işletme*lerinin durmadan zarar ettiğini söyleriz–İS.*»

işletmeci *a.* işletmesi olan, işletme çalıştıran ya da yöneten kimse.

işletmecilik *a.* işletme yönetimi işi; işletmeyle ilgili bilgilerin topu; işletmecinin yaptığı iş.

işlev *a.* bir nesnenin gördüğü iş; iş görme yetisi; (nesnede) görev. [564]: «*Daha organlardan başlayıp canlıdaki pek çok* işlev*in bir şeyi başka bir şeye çevirme olduğu–NU.*»

işlevsel *s.* işlev yönünden, işlevle ilgili. [565]: «*Toplumcu tiyatronun* işlevsel *estetiğini saptarken, üzerinde en önce durulması gereken halktır. –ÖN.*», «İşlevsel *yönden edebiyat, gerçekten bir eğitim aracıdır.–AdB.*»

işteş *s.* işte ortak olanlardan her biri: «*Bu örneklerde* işteş *fiiller geçişli tabanlardan türemiştir.–TNG.*»

işteşlik *a. dilb.* bir işin birden çok öznece bir arada, ortaklaşa yapıldığını anlatan fiilin özelliği, ki «kucaklaşmak», «ağlaşmak», «gülüşmek» gibi fiiller işteşlik fiilleridir. [1707]: «*-le'den sonra*

gelen ş işteşlik *ekidir.–TNG.*»
⊙ **işteşlik eki** *dilb.* fiillerde işteşliği belirten ek, ki fiil tabanlarının sonu ünlü olan fiillere «ş», ünsüz olanlara «-iş» getirilerek işteşlik belirtilir: «kucakla-ş-mak», «sev-iş-mek», gibi: «*Hemen belirtelim ki eleştirmek fiilinin türetiliși -ş* işteşlik eki*yle yapılmamıştır.–EmÖ.*»

işveren *a.* ücretle işçi çalıştıran kimse (ya da tüzel kişi): «*işçinin korunması, işçi ve* işveren *ilişkilerinin düzenlenmesi buralarda yapılırdı.–RÜ.*»

işyar *a.* görevli[2]; bir işle görevli kimse. [1358]: «*çamuru teriyle karan işçiler,* işyar*lar ve kahraman erler–AMD.*»

işyeri *a.* bir işin yapıldığı yer, işçinin işini yaptığı yer: «*otellerin,* işyerlerinin, *dükkânlarını, sinemaların başı-boş yalnızlığı–CÜ.*»

itilim *a. ruhb.* ruhun, kendine ağır, iğrenç, ayıp ya da ulaşılamaz görünen düşünüleri bilinçaltına sürmesi. [855]: «*Hangisinde ahlâk* itilim*i daha üstün bir şekilde ortaya çıkıyorsa–BA.*»

itilme bkz. **itilim**

itki *a. ruhb.* itici neden; güdü. [2025; 2100]: «*Kynikler de* itki*ler ve isteklerle sırf savaşmak için savaşmazlar elbette–BA.*»

ivdirmek ivmesini sağlamak, çabuklaştırmak. [2267]

ivecen *s.* tez canlı; hep ivedi ile iş görmeye alışmış olan; çabuk sabırsızlanan; çabuk davranma huyunda olan. [7]

ivecenlik *a.* ivecen olma hali; tez canlılık.

ivedi *a.* **1** çabuk davranma zoru: «ivedi *olmayan hallerde–Anayasa*» **2** *s.* tez elden yapılması gereken: «ivedi *bir iş–*» [9; 1674]

ivedilenmek tez canlılık etmek.

ivedileşmek ivedi hale gelmek.

ivedilik *a.* bir işi hiç vakit geçirmeden yapmak isteğinde ya da zorunda olma durumu; gecikmezlik. [1675]: «*bu süre üç ayı geçemez ve* ivedilik *hallerinde on beş günden–Anayasa.*», «*En uzak köydeki Mehmet'in açlığı, hastalığı, okulsuzluğu bizim için* ivedilik*le görülmesi gereken bir dava idi.–İS.*»

ivme *a. fiz.* devinim durumunda bulunan bir şeyin, sonsuz küçük bir zaman içinde, hızında meydana gelen artışın bu zamana oranı: «*hız ve* ivme*lerini geometrik olarak değerlendirmeye–AK.*», «*Çünkü bu saatin zembereği kurulup da çalışmaya başladı mı soygun hızlanıyor, sömürünün* ivme*si artıyor.–İS.*»

ivmek ivedi ile iş görmek, çabuk davranmak. [8]

iye *a. tüze.* bir şey üzerinde iyeliği olan kimse. [1287; 2019]: «*Birkaç kişi bir nesneye paydaş olarak* iye *olur ve payları eylemli olarak bölünmemiş bulunursa, onların bu iyeliği paylı iyeliktir. –HVV.*»

iyelik *a.* iye olma hali; kendisinin olan bir şeyi yasanın çerçevesi içinde. dilediği gibi kullanabilme hakkını taşıma hali. [1628; 2020]: «*Birinci ve ikinci kişilere değgin* iyelik... *takısının tekilini almış hısımlık adlarına–TNG.*»

iyicil *s.* iyilik etmeyi seven. [696]

iyimser *s.* işlerin ya da bir işin iyi yanlarını gören; işlerin ya da belli bir işin sonunu iyi gören, **kötümser** karşıtı. [1827; 1858]: «iyimser *olmak gerekir.–AŞE.*»

iyimserlik *a.* iyimser olma hali; her şeyin iyi yanlarını görme, iyimser davranma. [1859]: «*Bu kötümser tablo içinde* iyimserlik *veren öğeler de yok değildir.–COT.*»

izdüşüm bkz. **izdüşümü**: «T *tepe noktası* izdüşüm *merkezi olarak göz önüne alınırsa –AK.*»

izdüşümü *a.* **1** *fiz.* bir ışık kaynağından çıkan ışınlarla bir ekran üzerinde bir görüntü meydana getirme işi ya da böyle bir yolla meydana getirilmiş görüntü. **2** *mat.* izdüşüm düzlemi denilen bir düzlem üzerinde, birtakım geometri kurallarına uyularak, bir cismin gösterilmesi. **3** *mec.* görüntü: «*Mistisizmle saltanat karışımı bir duygululuğun heybetli bir* izdüşümü *mü?–EC.*»

izlemek **1** (bir şeyin) arkasından gitmek, (birinin) yolunu tutmak, gittiği yoldan gitmek. **2** bir şeyin izi üzerinden yürümek. **3** bir şeyin bütün evrelerini gözlemlemek. [2316]: «*bir aydın olarak* izlemiyor *musunuz?–BF.*»

izlem *a.* izlemek[3] işi.

izlenim *a.* **1** bir şeyden edinilen duygular, düşünüler vb. duyumsal şeyler. **2** *ruhb.* bir nesnenin, duyular yolu ile insanın üzerinde bıraktığı etki. [965]: «*okuduğu eserlerle ilgili duygularını,* izlenim*lerini kısaca söylemekle yetiniyor.–AB.*»

izlenimci *s.* **1** izlenimcilikten yana olan sanat ya da sanatçı. [443]: «*doğa'nın sanat alanında, az çok boy gösterişi 1870 yılından sonra Fransa'da ünlerini, otağlarını kuran* izlenimci*lerin yapıtlarına dayanır–SB.*» **2** kesin bir doğruluğu olmayıp duyumlara,

izlenime dayanan: «*öznel ve* izlenimci *yargılarla iş bitecek sanıyor.–AB.*»

izlenimcilik *a.* doğayı, gerçekte olduğu gibi bütün ayrıntılarına bağlı kalarak değil, ancak ondan edinilen izlenimin ölçüsüne göre anlatan, yani doğrudan doğruya gerçeği, nesneyi değil de onun sanatçıda uyandırdığı duyumları vermeyi yeğleyen sanat çığırı. [444]: «izlenimcilik, *sonraları sadece biçim değişikliği açısından ele alınmış.–SB.*»

J

[«j» ile başlayan Türkçe sözcük yoktur. Bu ses Türk alfabesinde gösterilmekle birlikte yalnızca yabancı sözcüklerde geçer.]

K

kabarma *a.* **1** *coğr.* denizin her gün düzenli olarak belli zamanlarda yükselmesi olayı, ki genellikle, ayın çekim etkisiyle ortaya çıkan bu olay on iki saat yirmi beş dakika ara ile olur. [1393]: «*deniz yüzünün* kabarması *sırasında–Rİ.*» **2** *sine.* bir filmin, gereğinden çok sıcağa ya da gerilmeye uğraması nedeniyle üzerinde beliren çıkıntı ve çukurluklar.

kaçınık *s.* etliye sütlüye karışmayan; köşesine çekilmiş. [1651]: «*Tespihböceği gibi* kaçınık *yaşamak.–BN.*»

kaçınmak herhangi bir iş ya da bir şey yapmaktan geri durmak: «*beklenen yararın sağlanabilmesi için üniversite - küçük kent çelişkisi yaratmaktan* kaçınmak... *gerekir.–OS.*»

katan *a. mat.* bir çıkarma işleminde kendisinden sayı çıkarılan sayıdan artan sayı ya da bir bölme işleminde bölünenden artan sayı. [193]

kaldıraç *a. fiz.* küçük bir güç

ile büyük bir direnci yenmeyi sağlayan araç, ki bir dayanma noktası üzerinde oynayabilen bir çubuktur: «*türlü işlere yatkın bir gereç, bir* kaldıraçtır *sanki.–NU.*»

kalım *a.* **1** yok olmayıp var olarak kalma hali. **2** *biy.* doğal seçimden sonra organizmaların yaşamaya devam etmesi. [228]: «*Gerçi* kalım *kavgası ve uyma kuramları Darwin'den çok önce ileri sürülmüştü ama–NŞK.*»

kalımlı *s.* yok olmayan, ölümsüz. [190]

kalımlılık *a.* kalımlı olma hali, ölümsüzlük.

kalımsız *s.* gün gelince yitip gidecek olan, ölümlü. [506]

kalımsızlık *a.* kalımsız olma hali, ölümlülük.

kalıntı *a.* artıp kalan şey. [193]: «*Kazınca bazı* kalıntı*lar bulunsa da–NU.*»

kalıt *a.* **1** *biy.* kalıtım yoluyle edinilen şey. **2** *tüze.* bir kimseden, kendisinin ölümü ile, kalıtçılarına kalabilecek mal, hak, borç vb. şeyler. [1444] «*ve düşünce* kalıt*ları için de doğru.–AB.*»

kalıtçı *a. tüze.* kendisine kalıt[2] düşen kimse. [2669]

kalıtım *a.* **1** *biy.* ana ve babada bulunan yapısal ve ruhsal ıraların kalıt yoluyle oğul döllere geçmesi: «*anne-babası yahut akrabalarında bulunup bulunmaması haline göre hastalığın* kalıtım *şekli özellik arz eder.–BSŞ.*» bkz. **soyaçekim 2** *tüze.* birine, ölen bir yakınından mal kalması. [2695]: «*engin bir yönetim gücüne ve yüksek bir kültür* kalıtımı*na konmuş Türk milleti–MRİ.*»

kalıtsal *s.* soydan kalma, soydan geçme. [981]: «*Herhangi bir çiftin* kalıtsal *hastalıklarla musap çocukları olabilir.–BSŞ.*»

kalkındırma *a.* kalkınmasını sağlama.

kalkındırmak kalkınmasını sağlamak.

kalkınma *a.* ekonomik bakımdan gelişme: «*Ulusal* kalkınma *çabası içinde bulunan bir iktidar, şüphesiz her şeyden önce halkın fedakârlığına dayanacaktır.–NN.*»

kalkınmak ekonomik bakımdan gelişmek.

kamu *s.* **1** (eskiden) hep, bütün, **2** *a.* (bugün) bir ülkedeki halkın bütünü. [116; 1315]: «*Yoksa* kamu *kimi beğenip kimi beğenmeyeceğini bilmez.–NA.*»

kamulaştırılma *a.* kamu malı haline getirilme. [1018]: «*bir kaynağın...* kamulaştırılması *istenebilir.–HVV.*»

kamulaştırılmak kamu malı haline getirilmek. [1019]

kamulaştırma *a.* özel bir taşınmazı, kamu yararı için, değerini iyesine ödeyerek kamu malı haline getirme. [1018]:

kamulaştırmak özel bir taşınmazı kamu yararı için, değerini iyesine ödeyerek kamu malı haline getirmek. [1020]

kamuoyu *a.* bir sorun konusunda halkın düşünüsü, bir sorun üzerine halkın taşıdığı kanı. [398; 2636]: «*son zamanlarda* kamuoyu*nda belirdiği hissedilen güvensizliğin* –*Al.*»

kamusal *s.* kamu ile ilgili; kamunun malı. [1316]: «*ortaklaşa ve bireylerüstü bir alana ulaşır:* Kamusal*laşır.* –*AB.*»

kamusallaşma *a.* kamunun malı olma: «*Ne var ki, bu* kamusallaşma *da mutlak değildir.* –*AB.*»

kamusallaşmak kamunun malı olmak.

kamutanrıcı *a.* ve *s. fels.* kamutanrıcılık öğretisini benimseyen. [1883]: «*Doğa gizemciliğinin vahdeti vücud anlayışı* kamutanrıcı *ya da doğatanrıcıdır.*–*OH.*»

kamutanrıcılık *a. fels.* evren ile Tanrı'nın özdeş olduğunu ileri süren öğreti. [1884]: «Kamutanrıcılığa *göre Tanrı, maddedir ve evrenin yaratıcısı ya da yapıcısı değil, evrenin bizzat kendisidir.*–*OH.*»

kandoku *a. anat.* plazması ve taşıdığı yuvarlar yönünden bir doku görünüşünde olan kanın dokubilimdeki adı.

kanı *a.* kişinin, düşünerek vardığı ve inandığı sonuç. [1100]: «*dini siyasete araç ettiği* kanı*sında birleşmektedirler.*–*Al.*»

kanıt *a.* **1** bir şeyin doğruluğu, gerçekliği konusunda kanı verici belge. **2** *mant.* sonuca ulaşan bir uslamlamanın dayandığı gerçek. **3** *tüze.* kanı verici öğe, yani anlaşmazlık konusu olan şeyde yargıcın kanılarını oluşturan şey. [336]: «*Elde sağlam bir* kanıt *olmadan*–*İS.*» bkz. **tanıt**

kanıtlama bkz. **tanıtlama**

kanıtlamak bkz. **tanıtlamak**: «*Uyuyorum diyen birisi nasıl uyumadığını* kanıtlamış *olursa.*–*NU.*»

kanıtlı *s.* kanıtla gösterilmiş, tanıtlı.

kapsam *a.* **1** *mant.* bir kavramın kapsadığı bireylerin ya da imlerin topu. **2** sınır; kapsama. [2245]: «*Senato da nisbî sistemin* kapsamı*na alındı*–*Al.*»

kapsama *a.* (bir şeyi) sınırlarının içine alma. [2197; 2245]

kapsamak (bir şeyi) sınırlarının içine almak. [2198]:

«*Dört seçim dönemini* kapsayan–*TZT.*»

kaptıkaçtı *a.* motorlu küçük taşıt, otomobil.

karabasan *a.* **1** çok sıkıntılı, boğulma duygusu ile karışık korkulu düşl. [1079]: «*En korkunç* karabasan *yalandır.* –*NA.*» **2** sıkıntılı ruh durumu: «*Ama bu uyanık düşünceler... bir* karabasanın *içinden çıkılmaz yollarına sokmuştur bizi.*–*CÜ.*»

karacı *s.* kara çalan, yani birine, işlemediği bir suçu ya da kendisinde bulunmayan bir ayıbı yükleyen (kimse). [1611]

karacılık *a.* karacının eylemi, kara sürme huyu, kara çalma huyu. [839; 1612]

karaduygu *a. ruhb.* derin üzünç, insanlardan kaçınma, kendi isteklerini savsaklama gibi belirtilerle kendini gösteren duygu. [1349]

karaduygulu *s.* karaduyguya tutulan. [1350]

karaduygululuk *a.* karaduygulu olma hali. [1349]: «*Herkes, aynı yerde aynı şekilde ölecekmiş gibi gelen bir duygu ve temelsiz bir* karaduygululuk (*mekankoli*) *içine düşebilir.*–*EA.*»

karamsar *s.* gelecekten umudunu kesen, her şeyi kapkara gören: «*Cocteau'nun o* karamsar *açıklaması*–*SKA.*» bkz. **kötümser**

karamsarlık *a.* gelecekten umudunu keserek her şeyi kapkara görme hali: «*Yalnızca* karamsarlığın *var olabileceğini göstermeye savaştım.*–*EC.*»

kararma *a.* **1** kararmak eylemi. **2** *sine.* görüntülerin yavaş yavaş kararıp görünmez olması biçiminde kendini gösteren bir noktalama türü.

karasal *s.* kara ile ilgili. ⊙ **karasal kumul** *coğr.* deniz kıyısından uzakta, çöllerde oluşan kumul. ⊙ **karasal oluşuk** *coğr.* yerkabuğunun kara bölümündeki katmanlarında meydana gelen oluşuk.

kara suları *coğr.* bir ülkeyi çeviren denizlerde o ülkeye düşen türlü genişlikteki deniz bölümü, ki o ülkenin egemenliği altındadır.

kargaşa *a.* karışıklık; başsızlık; düzensizlik; yönetime ve yasaya saygısızlık; toplumda düzen bozukluğu [132]: «*Türkiye yavaş yavaş... bugünkü* kargaşanın *içine girmiştir.* –*EG.*»

kargaşacı *a.* kargaşa çıkaran, kargaşa seven, kargaşa yanlısı. [134]

kargaşacılık *a.* **1** kargaşacı olma hali. **2** *toplb.* «insan aslında iyidir, onu toplum ve

toplumun ortaya koyup uyduğu kurallar kötü yapar» görüşünden yola çıkan, her türlü biçimleriyle hükümeti yok etmeyi kendine erek edinen, toplumda hiç bir kural tanımayan, başsızlığı en iyi düzen sayan siyasal akım, ki kökleri eski Yunan'a değin uzanan bir dünya görüşüdür. [135]: «*Dün olduğu gibi, bugün de* kargaşacılık *hiç bir yere götürmez insanı. -BO.*»

kargaşalık *a.* altüst oluş, allak bullak oluş, karışıklık. [132; 718]: «*tam bir* kargaşalık *içinde-AÖ.*»

kargımak bkz. **kargışlamak**

kargış *a.* **1** biri için, «Tanrı canını alsın», «kahrolsun», «gebersin», «yerin dibine girsin» gibi kötü dilekte bulunma. **2** kötü dilekte bulunmak ereğiyle söylenmiş sözler. [1225; 2474]: «*Âdem ile Havva'nın uğradıkları* kargış*-NA.*», «*Üzüldü bunlara, bu* kargışlara *da, gönlünü almak için yapılan çağrılara da.-İZE.*»

kargışlamak kargışta bulunmak; birinin, Tanrı'nın ve insanların sevgi ve ilgisinden yoksun kalmasını dilemek. [1226; 1227; 2476]

kargışlanmak üzerine kargış çekmek, kargışa uğramak. [1228; 2475]: «*Uzun bir süre susmuştu* kargışlanmış *hayvan-İZE.*»

karışım *a. kim.* birleşmeksizin birbirine karışmış olan nesnelere verilen ad: «*Bu teknik, sonraları optik* karışım *adı altında izlenimcilerin başlıca sorunlarından biri olacaktır.-SB.*»

karmacılık *a.* iş alanında özel kesim ile kamu kesiminin el ele yürümesini isteyen ve bir ülkenin ancak bu yolla kalkınabileceğini ileri süren görüş ve dizge: «*Ekonomik sistem anlayışında* karmacılığın *intikal devresinin uygulanması değil, ihtiyaçlara göre esneklik verilecek bir yol olduğu inancındadırlar.-EG.*»

karmaşa *a.* **1** çözülmesi güç olan iş: «*Bütün bu* karmaşa *-AÖ.*» **2** karmaşık olma hali. **3** *ruhb.* birçok etkiler altında oluşan ruh durumu. [1174]

karmaşık *s.* **1** birçok parçadan oluşmuş, yapılmış: «*Toplum...* karmaşık *bir bileşimdir.-AB.*» **2** anlaması ya da açıklaması güç: «*Çok* karmaşık *bir düşünü-*» [1174]

karmaşıklaşma *a.* karmaşık hale gelme: «*Çevre* karmaşıklaştıkça *insanın çözümleme ve ayırma yetisi de o oranda gelişmelidir-NŞK.*»

karmaşıklaşmak karmaşık hale gelmek.

karmaşıklık *a.* **1** birçok parçadan oluşmuşluk. **2** anlaşılması, açıklanması güç olma hali: «*Sözgelimi bu* karmaşıklığı *belirtmek için–FO.*»

karşıcı *s.* karşı düşüncede olan. [1497]: «Karşı*cılar*, göremiyorlar *bu gerçeği.–EmÖ.*»

karşıcılık *a.* karşı düşüncede olma hali. [1496]

karşı-devrim *a.* devrime karşı olan gerici akım, ki bir devrimin getirdiklerini ortadan kaldırmayı amaçlar: «*Ne var ki, devrim ve* karşı-devrim *elli yıldan beri denizin metve cezirleri gibi gelip gidiyor.–İS.*»

karşı-devrimci *a.* bir devrimin getirdiklerini ortadan kaldırma ereğini güden kimse: «*İsmet Paşa, Atatürk'ün devrimlerini ikinci plana iterek* karşı-devrimci*lerin yanında yer almakta... devrimcileri harcamaktadır.–İS.*»

karşı-devrimcilik *a.* bir devrimin getirdiklerini ortadan kaldırma ereğini güden akım.

karşı-döngü *a. coğr.* bir yüksek basınç alanından çevreye doğru yatay hava döngüsü. [140]: «Karşı-döngü, *bir yerel hava dönüşüdür.–Rİ.*»

karşılaştırma *a.* ayrımlarını ortaya çıkarmak üzere birkaç şeyi yan yana getirip incelemek eylemi. [1154; 1534]: «*Bu* karşılaştırma, *kazancımızın genişlik ölçüsünü açık açık göstermektedir.–ÖAA.*»

karşılaştırmak karşılaştırma yapmak, yani ayrımlarını ortaya çıkarmak ereğiyle birkaç şeyi yan yana getirip incelemek. [1155; 1535]: «*Örneğin mukayese etmek, kıyaslamak*, karşılaştırmak *gibi anlamdaş sözcükler yan yana kullanılıyor.–EmÖ.*»

karşılaştırmalı *s.* karşılaştırma yoluyle oluşturulan. [1536]: «*ilerde* karşılaştırmalı *çalışmaları mümkün kılacak–TA.*»

karşılık *a.* **1** yanıt. [296]: «*Şimdiye değin çeşitli* karşılık*lar verilmiş bir sorundur bu.–AB.*» **2** karşı. [1525]: «*Buna* karşılık *son on yılın şiiri ise–AP.*» **3** bir şeyin anlamca ya da başka niteliklerce benzeri: «*Felsefe terimlerinin Türkçe* karşılık*larını bulmak için–NŞK.*» **4** ödenek. [2302]: «*Yapılacak bir harcamanın bütçede* karşılığı *olmazsa–*» **5** karşı davranış. [1524]: «*Söylediğim söze onun* karşılığı *daha ağır olursa–*» **6** satın alınan bir şeye ödenen para. [223]: «*Bu yapıyı aldım ama* karşılığını *ödemede güçlük çekiyorum–*»

karşılıklı *s.* iki yanın birbiri için yaptığı. [1740]: «*insanı ele alarak, onun... toplumun*

yapısına ve öteki öğelerine olan karşılıklı *etkilerini... anlatmaya çalışacağız.–NŞK.*»

karşın *e.* gerekli olan hale karşıt olarak. [1955]: «*bütün güçlüklere* karşın*–AP.*»

karşısav *a. fels.* bir sav karşısında ileri sürülen ve o savla çelişik olmakla birlikte eşit güçteki kanıta dayanan sav. [141]: «*sav ile* karşısav*–NA.*», «*Bundan dolayı sahne, pek yerinde olarak, kesin* karşısav*dan çok, akıcılığı kullanır–NÖ.*»

karşıt *s.* **1** ana niteliklerinde ak ile kara arasındaki denli uzaklık ve aykırılık bulunan. [2752]: «*Birbirine büsbütün* karşıt *iki savın ikisinde de –NA.*» **2** aynı düşünüde, aynı yolda, aynı tutumda, aynı savda olmayan, yani karşı olan. [1497]: «*Söylediklerimden dilin yalnızca dış dünyada varolanların çevirisi olduğunu da çıkartmaya* karşıtım *ben.–NU.*» ⊙ **karşıt anlamlı** *s. dilb.* anlamları birbirine karşıt olan (iki sözcükten birine göre öteki).

karşıtçı *s.* karşıt çıkan, karşıt olan. [100]

karşıtlaşma *a.* karşıt hale gelme, birbirine karşıt olma. [2753]

karşıtlaşmak karşıt hale gelmek, birbirine karşıt olmak. [2754]

karşıtlık *a.* **1** (iki şey) ana niteliklerinde ak ile kara arasındaki denli uzaklık ve aykırılık. [2600; 2751]: «*canlı ile cansız arasındaki* karşıtlığı *ortadan kaldırıp–MG.*» **2** aynı düşünüde, aynı yolda, aynı tutumda, aynı savda olmama hali. karşıt olma hali. [101; 1496]

kas *a. biy.* kasılarak bedenin devinimlerini sağlamaya yarayan örgenlerden her biri ve bu örgenlerin telsi dokusu. [12]: «*Birçok* kas *telciklerinden yapılmış olan–SK.*»

kasdoku *a. anat.* kasları oluşturan doku türü.

kasıl *s. biy.* kasa benzer ya da kasla ilgili bulunan. [14] ⊙ **kasıl duyumlar** *ruhb.* kasların istemli kasılmasıyle kendini gösteren ve devinimlerimizi düzenleştirmeye yardım eden duyumlar.

kasılım *a. biy.* kasılma, büzülüp kısalma, çekilip toplanma. [2308]

kasınç *a.* kaslarda ansızın beliren ağrılı kasılma. [1196]

katılgandoku *a. biy.* örgenlerin asıl dokularının aralarını dolduran doku.

katkı *a.* (bir şeye) ek, ulama. [892]: «*Bu kitap, Türkiye'de gerçek saygısına bir* katkıdır.*–İS.*»

katman *a.* **1** *coğr.* tortulanma-

lar yüzünden oluşmuş, ince uzun ve düz biçimli taş, ki kat kat görünüşü yüzünden bu adı almıştır. [2259]: «katman*ların türlü kalınlıkları olur.–Rİ.*» **2** birbiri üzerine bindirilmiş yassıca özdeklerin her biri: «*Örneğin Dr. Parsons'un İngiliz halkı üzerinde yaptığı incelemeler göstermiştir ki, yüksek* katman*a bağlı olanların kafatasları aşağı* katman*a bağlı suçluların kafataslarından hiç de daha uzun değildir.–NŞK*»

katmanlaşma *a. yerb.* ve *coğr.* katman haline gelme, üst üste katmanlar halinde yerleşme ⊙ **aykırı katmanlaşma** *yerb.* ve *coğr.* katmanları düzgün ve düzenli bir biçimde olmayan katmanlaşma. ⊙ **uygun katmanlaşma** *yerb.* ve *coğr.* bir katman yapan tortuların dümdüz ve birbirine koşut olarak yığılması.

katmanlaşmak *yerb.* ve *coğr.* katman haline gelmek; üst üste gelmiş katmanlar halinde yerleşmek.

katsayı *a. mat.* bir matematik ifadesinde, bir niceliğin kaç katı alındığını gösteren sayı; örneğin **7a** ifadesinde **7** sayısı **a**'nın katsayısıdır ve **a** niceliğinin **7** katı alındığını belirtir: «*Bu çevrilmede elde edilen yararlı gücün* katsayı*sı ne kadar fazla olursa kültürün gelişmesi de o kadar fazla olur.–NŞK.*»

kavram *a.* **1** anlam; bir şeyin taşıdığı anlam yükü. **2** *fels.* bir şey, özellikle o şeyin nitelikleri ya da imleri üzerine taşıdığımız genel düşünü. [1342]: «*gelenekçilikle gelenek bağı* kavram*ından ben başka başka şeyler anlıyorum. –CSS.*»

kavrama *a. mec.* her yönüyle anlama.

kavramak *mec.* her yönüyle anlamak: «*Bu ayrıntıları* kavramak *için tabloyu inceden inceye gözden geçirmek gerekir.–SB.*»

kavramcılık *a. fels.* tümellerin ya da genel adların taşıdığı kavramların nesnede var olan nitelikleri anlatmakla birlikte, bunların birer kavram olmaları dolayısıyle, düşünenin de zihninde gerçek birer varlık yarattıklarını ileri süren felsefe. [1184]: «*Ortaçağın aydın bilgini Petrus Abaelardus,* kavramcılığı *ortaya atarak her iki düşünceyi uzlaştırmaya çalıştı.–OH.*»

kavramsal *s.* kavram niteliğinde, kavramla ilgili, kavram yönünden: «*Bu yüzden... dilimiz* kavramsal *bir kısırlığa uğramıştır.–EmÖ.*»

kavrayış *a. fels.* kavrama yetisi.

kavrayışlı *s.* kolayca kavrayan, kolayca anlayan.

kavrayışlılık *a.* kavrayışlı olma hali.

kavrayışsız *s.* kavrayışı kıt olan.

kavrayışsızlık *a.* kavrayışsız olma hali.

kavuşum *a. gökb.* yerin, güneşin ve gezegenlerden herhangi birinin, yeryuvarlağı bir uçta olmak üzere, bir doğru üzerine gelmeleri. ⊙ **alçak kavuşum** *gökb.* gezegenin güneşle yer arasında bulunduğu kavuşum. ⊙ **yüksek kavuşum** *gökb.* güneşin yer ile gezegen arasında bulunduğu kavuşum.

kaygı *a.* kötü bir sonuca varılacak diye duyulan üzüntü. [452]: «*olaylar zincirinin doğurduğu savunma* kaygılarına *dayanır.–NN.*»

kaygılanmak kaygı içinde olmak, kaygıya düşmek. [453]: «*Oysa, bu gelişmelerin yol açtığı baş döndürücü aşırılıklardan* kaygılanmak *gerekirdi daha çok.–TS.*»

kaygılı *s.* kaygıya düşen, kaygısı olan, kaygılanan.

kaygılılık *a.* kaygılı olma hali.

kaygısız *s.* kaygılanmayan, kaygısı olmayan, yüreğini kaygıdan uzak tutan.

kaygısızlık *a.* yüreğini kaygıdan uzak tutma hali: «*Bu* kaygısızlık *nereden geliyor?–NŞK.*»

kaygu (eski) bkz. **kaygı**

kayra *a.* yüksek tutulan, saygı duyulan birinden gelen iyilik. [173; 849; 931; 1243]:

kayracı *a. fels.* kayracılığı benimseyen kimse: «*Metafizik öğretilerin çoğu* kayracı*dır. –OH.*»

kayracılık *a. fels.* evrendeki bütün olayların Tanrı isteği ve kayrası ile olduğunu savlayan felsefe akımı: «*Bağış açısından Jansenizm* kayracılık*tır.–OH.*»

kayran *a.* orman içinde genişçe çıplak alan.

kazı *a.* **1** toprağı kazma işi. **2** toprağın kazıldığı yer. **3** bir şey bulmak ereğiyle toprağı kazmak eylemi, ki genellikle, geçmişteki yerleşme yerlerini, geçmişin yapılarını, anıtlarını aramak için baş vurulur. [634]: «*Arkeologlar kitapta yazılı enlem, boylam üstünde* kazı*lara, araştırmalara başladılar.–AN.*»

kazıbilim *a.* tarih öncesi ve eski çağlardan kalmış anıtları, özellikle tarih ve sanat bakımından inceleyen bilim. [149]

kazıbilimci *a.* kazıbilim bilgini. [148]

kazıbilimsel *s.* kazıbilimle ilgili, kazıbilimin araştırma alanına giren. [150]

kemikdoku *a. biy.* omurgalı hayvanlarda iskeleti oluşturan bir bağ dokusu tipi, ki kemik gözeleri ile bunların arasında bulunan kireç tuzuyla sertleşmiş bir özdekten yapılmıştır.

kemirgen *s. zool.* kesicidişleri iyice gelişmiş olan (hayvan): «*tüyü pembeye çalar renkli, dişleriyle* kemirgen, *pençeleriyle etobur hayvanı kuşağının altında taşıdığını gören yoktur daha.–BK.*»

kemirgenler *a. zool.* tavşan, sıçan, kunduz, kirpi, kobay gibi, köpekdişleri olmayan ve kesicidişleri çok gelişmiş bulunan memeliler takımı.

kendibeslek *s. bitk.* klorofil yardımıyle, güneş ışığında, havadan aldığı karbonik asit ile su buğunu kendine besin yapan (bitki).

kendince *s.* başkalarınca kabul edilebilecek bir temele yaslanmadan yalnız bir kişinin kendi kanışınadayanan. [933]

kendincelik *a.* başkalarınca kabul edilebilecek bir temele yaslanmadan yalnız bir kişinin kendi kişisel kanışına dayanma hali: «*Sosyal fizikçiler, toplumsal dünyadan, doğaüstü olan* kendinceliğe dayanan her şeyi atmış bulunu*yor.–NŞK.*»

kent *a.* (eskiden) köyden büyük yer; (şimdi) ilçeden büyük yer. [2218]: «*ve tiyatrosu bulunan öteki* kent*lerde–AP.*»

kentleşme *a.* kent haline gelme.

kentleşmek kent haline gelmek.

kentli *s.* kentte yerleşmiş olan.

kentsoylu *a.* kentlerde yaşayan ve kendi başına üretim ve kazanç yollarında çalışarak kendine oldukça geniş bir geçim sağlayan kimse. [254]: «*Belli, durumu iyi* kentsoylu *çocukları bunlar.–OA.*» ⊙ **kentsoylu sınıfı** kentlerde yaşayan ve kendi başına üretim ve kazanç yollarında çalışarak kendine oldukça geniş bir geçim, gönenç sağlayan sınıf ve çıkarı ve yaşayışı yönünden bu sınıfa bağlı bulunanlar takımı. [256]

kentsoyluluk *a.* kentsoylu olma hali. [255]

kesen *a. mat.* bir şeklin üzerinden geçen doğru.

kesenek *a.* Emekli Sandığı için devlet görevlilerinin aylıklarından her ay belli oranda kesilen para. [56]: «*Bu duruma düşen Emekli Sandığını ne %8 oranına çıkarılan* kesenek*ler ve ne de %14 oranında devletçe ödenen karşılıklar kurtaramayacaktır.–HÖz.*»

kesim *a.* **1** *coğr.* bölge. [1428]: «*Romanya'nın Karadeniz'e*

yakın bir kesim*inde–AKa.*» **2** evre, çağ. [2011]: «*hayatın her* kesim*inde–İS.*» **3** bölüm. [2064]: «*1950'lerde görülen enflasyon kamu* kesim*inde sermaye birikiminde–KB.*» **4** *coğr.* bir akarsuyun yolu boyunca uzanan üç bölümünden her biri, ki bir akarsuyun «yukarı kesim», «orta kesim» ve «aşağı kesim» olmak üzere üç kesimi vardır. [1331]: «*Bir akarsuyun üç* kesim*i vardır.–Rİ.*» **5** *sine.* bir filmin kaba kurgusuna hazırlık olmak üzere kesilmesi.

kesin *s.* **1** kuşku ve duraksamaya yer bırakmayan: «*kesin olarak–ZVT.*» **2** değişmeyen: «*doğrusu bu arayışımda* kesin *bilgilere vardığımı sanmıyorum.–NU.*» **3** geri dönülmeyen: «*fikir özgürlüğü* kesin *bir açıklıkla kabul edilse–ÇA.*» [1117] ⊙ **kesin bilgi 1** *fels.* kendini herhangi bir konuda gerçeğe ermiş bilen zihnin hali: «*bu arayışımda* kesin bilgi*lere vardığımı sanmıyorum.–NU.*» **2** bir şey üzerine edinilen ve karanlık bir yanı kalmayan bilgi, **kuşku** karşıtı: «*Kuşku yok, bu yolda* yapılan *araştırmalar bize çok dar ama son derece sağlam,* kesin bilgi*ler vermektedir.–NŞK.*»

kesinleme *a.* bir şey için kesin konuşma, yani «bu böyledir», «şu şöyledir» gibi kesin yargı verme: «kesinleme*lerden kaçınmıyor.–NA.*», «*Bu yüzden* kesinleme*lere gitmekten çekinmez.–EmÖ.*»

kesinleşmek değişmeyecek bir hale gelmek, kesin bir hal almak. [1118]

kesinleştirmek kesin bir hale sokmak. [1119]: «*Eylemlerdeki olumsuzluk anlamını...* kesinleştirmek *için kullanılır.–TNG.*»

kesinlik *a.* **1** kesin olma hali. **2** kesin davranış. [1122]: «kesinlik*le ne olduğunu bilmedikleri–İS.*» **3** değişmezlik: «*Toplumsal olayları belirten coğrafya etmenlerinde hiç bir zaman* kesinlik *yoktur.–NŞK.*»

kesişen *s. mat.* bir noktada birbirini kesen (çizgiler ya da yüzeyler).

kesişmek *mat.* bir nokta ya da çizgi üzerinde birleşmek, birbirine kavuşmak.

kesit *a. mat.* bir nesne düz kesilince ortaya çıkan düzlemin adı; örneğin, bir elma düzlemesine kesilince ortaya iki düzlem çıkar ki bunlar elmanın kesitidir. [1286]: «*bu en büyük* kesit*inde–NU.*», «*ve Fortune and Men's Eyes gibi piyesler, doğrudan doğruya eşcinsel yaşamlardan* kesit*ler vermeye başlamışlardı.–AD.*»

kestirme *a.* şöyle böyle de olsa bilme. [2295]

kestirmek şöyle böyle de olsa bilmek. [2296]: «*Bu davete katılanların sayısı fazla olacak mıdır? . Şimdiden* kestirmek *imkânsız ve zamansız.–EG.*»

keşik *a.* sıra. [1841]

keşikleme *a.* iki ya da daha çok şeyin sıra ile değiştirilerek kullanılması ya da kendiliğinden değişerek çalışması. [1644]

keşikleşmek keşikle çalışmak, sıra ile çalışmak.

kez *a.* aynı tür oluş ya da kılışların her birini anlatır. [331; 1139; 2056]: «*Bir* kez *bu isteğini gerçekleştirdi mi–NN.*»

kılcal *s.* **1** *fiz.* kıl gibi ince boru. **2** *biy.* bedendeki kıl gibi ince damarlardan her birini niteleyen sözcük. ⊙ **kılcal damarlar** *biy.* bedenin her yanında, kan ve akkan damarları ile karaciğerde safra kanallarını birbirine bağlayan ince çeperli çok ince damarlar.

kılcallık *a. fiz.* sıvıların kılcal borular içine girebilme özelliği; yüzey gerilimi nedeniyle sıvının kılcal boruda yükselmesi olayı: «*Bitkilerin kökleri ile su almaları, yeraltı suları ile* kılcallık *arasında ilgi vardır.–Rİ.*»

kılgı *a. fels.* kuramı yapılmış olan bir şeyi düşünü alanından eylem alanına geçirip gerçekleştirmek işi. [1928; 2372] bkz. **uygulama**

kılgılı bkz. **kılgısal**

kılgın *s. fels.* kılgı haline geçirilebilen, uygulanabilen. [1070; 1928]

kılgısal *s. fels.* düşünü halinde kalmayıp eylem, iş haline geçen; **kuramsal** karşıtı. [113; 1928; 2376]: «*Bunu derken, anlamayla kavramayı birbirinden ayırıyorum:* Kılgısal *bir tutumu kavrayabilir, bir tutkuyu ise yalnız anlayabilirsiniz.–BO.*»

kılmak «etmek» anlamına kullanılan yardımcı fiil.

kınama *a.* yapılan bir işin, bulunulan bir davranışın kötü görüldüğünü bildirir söz söyleme. [178; 2310]: «*bir* kınama, *bir suçlama tümcesiyle geçiştirilmiştir.–FO.*»

kınamak yapılan bir işin, bulunulan bir davranışın kötü görüldüğünü bildirir söz söylemek. [179; 2311]: «*Ama dünyagörüşü eleştiricilerini sırf bundan ötürü* kınayamayız.*–NU.*», «*ve paşalar bu hareketi* kınamak*ta birleşmişlerdi.–FO.*»

kırım *a.* kendini savunacak gücü ve olanağı bulunmayan insanların yığın halinde öldürülmesi. [1123]

kırınım *a. fiz.* pek küçük bir delikten geçen ışığın, bu küçük delik sanki bir ışık kaynağı imiş gibi, demet halinde yayılması olayı. [360]

kısır döngü bkz. **döngü**[1]

kısıt *a. tüze.* bir kimsenin, akıl hastalığı, aşırı esriklik, çirkin yaşama vb. gibi halleri dolayısıyle, medenî haklarını kullanma yetkisinin mahkemece kaldırılması. [623]: «*Akıl hastalığı veya akıl zayıflığı nedeniyle* kısıt *kararı ancak bilirkişi raporu üzerine verilebilir–HVV.*»

kısıtlama kısıt altına alma. [624; 626]: «Kısıtlama *nedeni ortadan kalkınca asliye mahkemesi, kısıtı kaldırmakla görevlidir.–HVV.*»

kısıtlamak *tüze.* (birini) kısıt altına almak. [625; 627]

kısıtlı *s. tüze.* kısıtlanmış, kısıt altına alınmış. [1267]: «*Türkçe okuyup yazma bilmeyenler,* kısıtlılar... *seçilemezler.–Anayasa.*», «Kısıtlı *ve her ilgili, kısıtın kaldırılmasını isteyebilir.–HVV.*»

kıstak *a. coğr.* bir yarımadayı karaya bağlayan ince uzun kara parçası. [234]

kışkırtı *a.* kışkırtmak işi. [2297]

kışkırtıcı *s.* kışkırtmak işini yapan, kışkırtan. [2298]

kışkırtıcılık *a.* kışkırtı yapıcılık. [2299]: «*Buna şu zamanlardaki siyasi* kışkırtıcılığı *da ilâve edersek Türkiye'nin bir yabancı devletle anlaşma yapması bile düpedüz hıyanet sayılır.–BF.*»

kışkırtma *a.* birini kötü bir eyleme yöneltme, yeltendirme. [2297]: «*her türlü* kışkırtmayı *etkisiz kılacak–AÎ.*»

kışkırtmak birini kötü bir eyleme yöneltmek, sürüklemek, yeltendirmek. [2300]: «*bazı çevrelerin masum vatandaşları gençlik aleyhine* kışkırtmak *ve gençliği sağ-sol çatışmasına sürüklemek istemelerine rağmen–EG.*»

kıvanç *a.* sevinç; kıvanma, hoşlanma. [1356]: «*yanyana olduğumuzu görmek hepimize* kıvanç *verir.–ÇA.*»

kıvanmak kıvanç duymak, sevinmek. [1357]: «*Onun sağlığa kavuşması elbette* kıvanacağımız *bir olaydır.–*»

kıya *a.* adam öldürme ya da böylesine ağır bir suç işleme. [307]: «kıya*lar birbirini kovalamakta–AP.*»

kıyıcı *s.* acıma duygusu olmayan, başkalarına kıyasıya kötülük eden. [2721]: «*gayetle de* kıyıcı *olduklarından çapul toprağının adamı yılar bundan.–KT.*», «*İlk Romalılar çok* kıyıcı, *çok acımaz insanlardı.–NŞK.*»

kıyıcılık *a.* acıma duygusu ol-

mama hali. [2722; 2765]

kıyım *a.* acımayıp öldürmek işi: «*Hitler'in kamplarını*, kıyımlarını *anlayabilirim–FE.*» bkz. **kırım**

kızılaltı bkz. **kızılötesi**

kızılötesi *a. fiz.* ışık tayfında kırmızı bölümün ötesindeki alanda yayılmış olup ısı ışını olan ve gözle görülemeyen ışınım, ki buna **kızılaltı** da denmektedir. [457]

kimi *s.* birtakım, bir bölüm. [201]: «kimi *kişiler bunları Türkçeleştirmek istiyorlar. –ÖA.*»

kimlik *a.* **1** bir kimsenin kim olduğu. **2** bir kimsenin kişiliğine ilişkin özelliklerin topu: «*örgüte sokulacak öteki uzmanların* kimliği–*Aİ.*» **3** (bir şeyin) neciliği: «kimliği *bilinmeyen bir uçak–*» **4** (kimi zaman) kimlik belgesi: «*herkes* kimliklerini *hazırlasın.*» [796]

kişi *a.* **1** kimse. [2187] **2** *tiy.* bir oyunda yer alan ve oyuncularca oynanan kimselerden her biri, ki hepsi birden oyunun kişileri diye anılırlar. ⊙ **kişi dokunulmazlığı** bkz. **dokunulmazlık**

kişilik *a.* kişinin kendine göre bir ayrılığı olması hali, kişi özelliği. [2192] «*Şu kısa öykü Duhamel'in* kişiliğini *yansıtır.–OH.*»

kişiliksiz *s.* kişiliği olmayan.

kişiliksizlik *a.* kişiliği olmama hali.

kişisel *s.* kişinin kendiyle ilgili, özlük, kişiye ilişkin, kişinin kendi malı (şey). [2191]: «*insanların* kişisel *duyguların üstüne çıkabilmelerine–RE.*»

komut *a. ask.* askere, herhangi bir davranış yapması için verilen buyruk. [439]

komuta *a. ask.* askerlikle ilgili işleri ve davranışları yönetme görevi. [1205]: «*en yüksek* komuta *yerine yükselmiş bir eski askerdir.–NN.*»

komutan *a. ask.* **1** bir asker topluluğunu yöneten kimse, topluluğun başı. **2** yüksek rütbeli subay: «*sadece bilgeler kıral*, komutan *olabilir.–BA.*» [1206]

komutanlık *a. ask.* **1** komutanın görevi. **2** komutanın görev yaptığı yer. **3** komutanın orunu. [1207]

konu *a.* **1** bir konuşmada, bir yazıda, bir yapıtta ele alınıp işlenilen olay, düşünü, durum. **2** üzerinde çalışılan şey: «*Bu* konu*da daha ileri gitmek tasfiyeciliktir.–FKT.*» **3** herhangi bir işleme uğrayan şey. [1418]: «*Siyasî* konu*larda cevap vermem.–BF.*»

konuk *a.* geçici bir süre kalmak üzere bir yere ya da birinin evine gelen kimse. [1445]:

«*Diyarbakır'da bir generalin evine* konuk *olmakta bir sakınca görmezse–BFA.*»

konukevi *a.* **1** köyde, konukların ağırlandığı yer. **2** yolculara para ile yatacak ve yiyecek sağlanan ev. [1446]

konukluk *a.* konuk olma hali. [1447]: «*Gül de dünyadaki şu üç günlük* konukluğumu *olsun rahat geçireyim.–AN.*»

konuksever *s.* kendisine konuk gelmesinden hoşlanan ve konuklarını iyi ağırlayan. [1448]: «*Eli açık, gönlü gani,* konuksever, *düşkünlere yardım eder bir adammış.–AN.*»

konukseverlik *a.* kendisine konuk gelmesinden hoşlanma ve konuklarını iyi ağırlama hali. [1449]: «*Yabancılara aşırı* konukseverlik *göstermekte... benzerleri yoktur. –RÜ.*»

konum *a.* **1** bir şeyin, özdek bakımından durumu. [2166; 2686]: «*Düzlemin çeşitli* konum*larına göre–AK.*», «*Bu küp önümdeki masada duruyorsa, biçimini doğru düzgün görüp görememem,* konum*una bağlıdır.–AG.*» **2** *coğr.* yeryüzünde bir yerin enlem ve boylamların yardımıyle bulunan yeri.

konuşma *a.* **1** konuşmak eylemi. [1510] **2** bir kimsenin, belli bir konuda dinleyicilere karşı söylediği sözler ya da bu eylem. [1180] **3** (radyoda) söz programı.

konuşmacı *a.* **1** topluluk karşısında söz söyleyen kimse. [687]: «*bir* konuşmacı*nın sırf ifade ettiği sözlerden–Aİ.*» **2** radyoda konuşma yapan kimse.

konuşu bkz. **konuşma**[2] : «*ne istediğimi...* konuşu*larımda söyledim–NA.*»

konut *a.* **1** bir kimsenin yatıp kalktığı, iş zamanı dışında eğleştiği, genellikle de içinde aile olarak oturduğu ev, apartman gibi yer. [873; 1381]: «*kendine bir* konut *yaptırdı–NA.*» «*Üstelik bizim evimiz... az buçuk oturulabilecek bir* konut*tu.–İS.*» **2** *tüze.* bir kimsenin sürekli olarak oturduğu yer, ki yasaya göre bir kimsenin ancak bir konutu olabilir.[3] *tüze.* tüzel kişiliği bulunan bir kuruluşun bulunduğu ve işlemlerinin yapıldığı, yönetildiği yer. [873] ⊙ **konut dokunulmazlığı** bkz. **dokunulmazlık**

korun *a. anat.* üstderide dış tabakaya verilen ad.

korunak *a.* korunmak için sığınılan yer. [1351; 2128]

korundokusu *a. anat.* korunu ve bundan çıkan tırnak, boynuz gibi şeyleri oluşturan doku.

koşa *s. fels.* temel olarak alınan bir şeyle birlikte, aynı zamanda olan (başka bir şey). [1756; 1885]

koşaç *a. dilb.* yüklemi özneye yükleyen sözcük: «*Ek-fiilin bileşik zamanlı biçimleri ise,* koşaç *halinde olunca–HD.*»

koşuk *a./yaz.* ölçülü söz biçimi. [1798]: «*Divan şiirimizde* koşuk *biçimleri–AB.*»

koşul *a.* başka bir şey olursa ya da yerine gelirse olması gereken şey, yani bir işin olabilmesi için eldeki olanaklara koşulan gereklik; örneğin, «size gelirim, ama sen de bana o sevdiğim plağı dinleteceksin» tümcesinde ileri sürülen şey bir koşuldur. [2204]: «*ve bu görüş yüzyılımız* koşul*larına uygundur. –NN.*»

koşullandırılma *a.* alıştırılma, koşullu hale getirilme. [2205]: «*seyirci de, kendisini çevreleyen gerçeği,* koşullandırılmış *olduğu gerçeği değiştirebileceği inanç ve coşkusuyle tiyatrodan çıkıp gidecektir. –TS.*»

koşullandırılmak koşullu hale getirilmek, alıştırılmak. [2206]

koşullandırma *a.* kendi koşuluna alıştırma yoluyle bağlama. [2207]: «*Üretim koşulları ilk ve en önemli etmenlerdir, bütün diğer toplumsal olayları* koşullandırırlar. *–NŞK.*»

koşullandırmak kendi koşuluna alıştırma yoluyle bağlamak. [2208]: «*Onların isteklerine* koşullandırmışlardır *yaptıklarını.–Ad B.*»

koşullanma *a.* Koşullu hale gelme, alışma yoluyle bağlanma. [2209]: «*Birtakım baskılar altında, doğrudur birtakım* koşullanma*lar gölgesinde oy veren halk–CAK.*»

koşullanmak koşullu hale gelmek, alışma yoluyle bağlanmak, alışmak. [2210]: «*Erotizmimiz... korku ve çekicilikle* koşullanmıştır.*–CÜ.*»

koşullu *s.* **1** koşula bağlanmış (iş, durum, vb.) **2** belli birtakım koşullara alışıp bağlanmış (kimse, düşünü, vb.). [2211]

koşulluluk *a.* koşula bağlanmışlık, belli birtakım koşullara alışıp bağlanma hali.

koşut *s.* aralarındaki uzaklık her noktada eşit olan ve yan yana giden şeylerin niteliği. [1568; 1885]: «*Bu gelişim Batılılaşma hareketine* koşut *olarak yürür.–AtÖ.*»

koşutluk *a.* **1** koşut olma hali. **2** *fels.* iki olaydaki gelişmelerde eşzamanlık ve andırış bulunması: «*Bu* koşutluk, *sadece insanlarda değil, bütün canlılarda gerçekleşir.–OH.*»

kovumsama *a.* dolaylı olarak kovma. [1027]: «*Hiç yakışık alır mıydı, konukseverliğe sığar mıydı bu* kovumsama?–*İK.*»

kovuşturma *a.* **1** kovuşturmak eylemi. **2** *tüze.* işlenmiş bir suçtan dolayı bir kimse hakkında yasa uyarınca yapılan soruşturma ve araştırma. [2315]: «*adalet makamları* kovuşturma *açacaklarmış.–İS.*»

kovuşturmak (bir şeyin) arkasına düşmek, (bir şeyi) kovalamak. [2316]

koyak *a. coğr.* iki dağ ya da tepe arasında kalan çukur yer ya da dere boyu. [2656]: «*Şuracıkta, şu tepeyi döndük mü, alt yanı. Şu* koyağın *içinde.–AP.*»

köğ bkz. **ölçü**[1]

köğük bkz. **dize**

köken *a.* **1** bir şeyin geçmişe doğru gidip dayandığı son hal, biçim, neden ya da yer, kaynak, asıl çıkış yeri. [1368; 1864]: «*İnsanın* kökeni*ni, maymundan gelişini hatırlamışlar da–AB.*» **2** *dilb.* kök görevi gördüğü halde daha yalın bir öğeye, yani gerçek köke doğru yalınlaştırılabilen sözcük bölümü: «*sözcüklerin* kökenlerini *ve yapılarını–HD.*»

kökten *s.* köke değin dayanan; kesin; ayrıntılarda kalmayarak asıl konuyu da içine alan, temelden. [300; 1950]: «*genç şairler, Orhan Veliler gibi* kökten *bir değişime gitmek istemiyorlar.–EC.*»

köktenci *a.* köktencilik yanlısı. [1950; 1951]: «*Marx, o güne değin en* köktenci *burjuva demokratik ideolojiyi bile içinde barındırabilen burjuva toplumunun sınırlarını yırtmıştı.–CÜ.*»

köktencilik *a.* **1** toplum yaşamında, özellikle de bilimde, dinde, siyasada kökten yenilikler yapma eğilimi. **2** *fels.* özgürlükçülük, bireycilik, insan usuna inanış, törel yarar gibi temellere dayanan tutum ve siyasa yolu, ki birtakım İngiliz filozof ve yazarlarınca ortaya atılmıştır. [1952]: «*Özellikle İngiliz düşünürleri Bentham, James Mill vve John Stuart Mill'in birbirlerini tamamlayan öğretileri* köktencilik *adıyle anılır.–OH.*»

kökteş *s. dilb.* eş köklü, kökleri eş olan, aynı kökten türemiş olan: «Kökteş *olmayan; ayrı birer kök olan sesteş sözcükler de vardır.–TNG.*»

kösnü *a.* erkek ile dişinin birbirlerine karşı duydukları cinsel istek. [2220]

kösnücül *s.* cinsel isteklerine

tutsak, kösnüye düşkün (kimse). [2221]

kösnük *s.* kösnüme zamanı gelmiş (hayvan).

kösnül *s.* kösnüyle ilgili, kösnüye değgin. [2217; 2219]

kösnümek (hayvan için) çiftleşme zamanı gelmek.

kötücül *s.* **1** kötülük seven **2** başkalarının kötülüğünü isteyen. [224] **3** kötülük eden, dokunca veren.

kötümsemek kötü görmek.

kötümser *s.* dünyada iyi şeylerden çok kötü şeyler olduğuna inanan, gelecekten umudunu kesen, her şeyin sonunu ya da belli bir işin sonunu kötü gören (kimse), **iyimser** karşıtı. [218; 1898]: «*Bu* kötümser *tablo içinde iyimserlik veren öğeler de yok değildir.–COT.*»

kötümserlik *a.* dünyada iyi şeylerden çok kötü şeyler olduğuna inanma hali, kötümser olma hali. [219; 1899]: «*Banfi'ye göre* kötümserlik. *–AB.*»

kötüye kullanım bkz. **kullanım**

kullanım *a.* **1** kullanma işi: «*Örneğin, 'Erzurum ve dolaylarında yaşayanlara dadaş denir' cümlesinde hiç bir retorik* kullanım *yoktur.–SGü.*» **2** kendinin olsun olmasın bir şeyi kullanma, ondan yararlanma işi: «*Bu yüzden kabile topluluğu, toprağın ortaklaşa (geçici) edinimi ve* kullanımının *sonucu değil, ön koşuludur.–MuS.*» [1017; 2349] ⊙ **kötüye kullanım, kötüye kullanma** kendi çıkarına kullanma. [2169]

kumcul *s. bitk.* kumlu toprakta, çöllerde, kumullar üstünde yetişen (bitki): «Kumcul *bitkiler, yel üfürmesi yüzünden kumların durmadan savrulmasına, şuraya buraya yığılmalarına dayanacak şekilde bir yapı gösterirler.–Rİ.*»

kumul *a. yerb.* ve *coğr.* yellerin savurup yığdığı kum tepesi, ki çöllerde ve deniz kıyıları boyunca uzanan kumullarda çok görülür: «*Buna göre* kumul *denince tepe biçimi göz önüne gelir.–Rİ.*»

kurakçıl *s. bitk.* kurak yerde yetişen, kurak yerden hoşlanan (bitki).

kural *a.* **1** bir işlemin doğru bir sonuç vermesi için uygulanması gereken belli yöntem, tutulacak belli yol: «*Bu değişmeler kendi* kural*larına uygun tarihsel zorunluklardı. –ÇA.*» **2** *dilb.* bir dilin aynı türden olaylarında görülen birlikten çıkarılmış yargı. [1089]: «*Her* kural, *Türkçemizin kendi yapısından, öz benliğinden doğmuştur. –TNG.*» ⊙ **kural dışı** *s.* ku-

rala uymayan, kuralın dışında kalan. [1028; 1693]: «*Dillerdeki* kural dışı *biçimleri* bir yana bırakalım. *–EmÖ.*»

kurallaşma *a.* kural haline gelme.

kurallaşmak kural haline gelmek: «*ve kendiliğinden beliren yargılar* kurallaşacak. *–TNG.*»

kurallaştırmak kural haline getirmek.

kurallı *s.* **1** kuralı olan, kurala uyan. **2** *dilb.* belli bir kural uyarınca yapılabilen, belli bir kurala göre yapılmış. [1153]: «Kurallı *bileşik fiiller.–TNG.*»

kuralsız *s.* **1** kuralı olmayan; kurala uymayan. **2** *dilb.* belli bir kural uyarınca yapılmış olmayan. [590]

kuram *a.* **1** bir bilim ya da sanatla ilgili, ya da herhangi bir sorunu ilgilendiren ve uygulamadıkça gerçekleşip gerçekleşemeyeceği, doğru olup olmadığı bilinemeyen düşünülerin, ilkelerin topu. **2** gözleme dayanan sanı. **3** *fels.* düşünü alanında kalan bilgi; bu bilginin temel ve kuralları. [1796; 2507]: «*Ortaya bir* kuramın, *bir görüşün savunucusu gibi çıkan –SKA.*»

kuramcı *a.* kuram ortaya atan kimse. [1797; 2509]: «*Hangi* kuramcı, *olmasa da olurdu diyebilir onun için?–SE.*»

kuramcılık *a.* uygulamaya değil kurama önem verme hali, kurama bağlılık: «*Böylece, yalnızca bunlardan herhangi birinin üzerinde durmak... akademik* kuramcılık *suçlamasına... yol açar.–NÖ.*»

kuramsal *s.* kuramla ilgili, kuram halinde bulunan, kuram niteliğinde olan. [1795; 2508]: «*Sonra Sayın Okyar'ın* kuramsal *görüşünü bir de yurt gerçekleri ile karşılaştıralım–NN.*»

kurgu *a.* **1** *fels.* eylem alanına geçmeyip salt bilmek ve açıklamak ereği güden düşünü: «*şiir de, bu mantık* kurgusunun *dışında kalamaz –EC.*» **2** *sine.* bir filmin çevrilişi sırasında elde edilen çekimleri uyumlu bir yolda birleştirmek sanatı. [1463]: «*fakat* kurgu *teriminin kendisi kadar karanlık olan bu terimler–NÖ.*»

kurgusal *s. fels.* kurgu[1] ile ilgili, kurgu özelliğinde olan. [2156]: «*İçgüdüleri kökünden yokumsayan kuramlar baştan aşağı* kurgusaldır. *–NŞK.*», «*uyanık bilinçte* kurgusal *düşüncenin doğuşu –DÖ.*»

kurmay *a. ask.* ordunun savaş

için yetiştirilmesinde ve savaş sırasında birliklerin yönetimi, yürütümü işlerinde komutanlara yardımda bulunmak üzere bu türlü bilgilerle yetiştirilmiş subay ya da subay kurulu: «*Atatürk'ün sağ kalmış... en ünlü* kurmay*ını bir yok edelim–SE.*»

kurmaylık *a.* kurmayın görevi.

kurtulmalık *a.* haydutların eline düşmüş birinin kurtulmak için verdiği para; böyle bir iş için verilen para. [552]: «*Önceleri bunu* kurtulmalık *için biriktiriyor sanmış, doğru bulmuştu.–KT.*»

kurtuluş *a.* (bir şeyden) kurtulma; kurtulmuş olma hali. [645; 1805]

kurucu *s.* bir kurumun, bir işin kurulmasına önayak olan (kimse). [195; 1606]: «*Bu devletin* kurucu*su.–CB.*»

kurul *a.* seçimle ya da atanma yoluyle işbaşına gelmiş, belli sayıda kişiden kurulu topluluk. [722]: «*Geniş görüşlü kişilerden bir* kurul *yapılır –NA.*»

kurultay *a.* **1** bir derneğin, bir kurumun bütün üyelerini içine alan en yetkili örgeni, genel kurulu. [1182; 2639]: «Kurultay, *genel kurul demektir.–ÖAA.*» **2** bu kurulun belli zamanlarda ya da gerektikçe yaptığı toplantı: «*Türk Dil Kurumu'nun XI.* Kurultay*ı cuma günü başlıyor.–*», «*aklının takıldığı sorunlar üzerine geniş bilgi alır. Bunları doyurucu bulmazsa* Kurultay*da çıkıp düşüncelerini söyler–ÖAA.*»

kuruluş *a.* toplumsal bir görevle kurulan her örgüt. [2544; 2552]: «*Birtakım devlet* kuruluş*ları–*»

kurum *a.* **1** kuruluş; toplumsal bir görevle kurulan her örgüt. [1598; 2544]: «*Türk Dil* Kurumu'nun *yanıbaşında olmak–AP.*» **2** *toplb.* toplumun din, dil, aile gibi içsel varlıklarından her biri. [1598]: «*bu filozoflar kölelik* kurum*unu bütün bütün de ortadan kalkmasını isteyecek kadar kötülemiyorlar.–BA.*»

kurumlaşma *a.* kurum[2] haline gelme. [1599]

kurumlaşmak kurum[2] haline gelmek. [1600]

kurumlaştırma *a.* kurum[2] haline getirme. [1601]: «*Değişme ve yapma oluşumları* (kurumlaştırma, *meslekleştirme, özgürleştirme gibi*). *–NŞK.*»

kurumlaştırmak kurum[2] haline getirmek. [1602]

kuruntu *a.* **1** birtakım kötü olasılıkları düşünerek üzülme. [487] **2** olmayacak bir şeyin

olacağı sanısına kapılma, olacağını sanma. [2691]: «*Eredemi sırf kendisi için istemek boş bir* kuruntu*dur Epikuros'a göre.–BA.*»

kuşak *a.* **1** aynı zamanda doğan bütün kişiler: «*Eski* kuşağın *kötü alışkanlığı diyeceksiniz. Belki doğrudur; ama bu yalnız yaşlı kuşakta görülmüyor ki.–BF.*» **2** atalar ya da torunlar zincirinde halka. [1809]: «*ırk bakımından yedi* kuşak *Türk oldukları sabit olsa bile–HVV.*» **3** *mat.* bir küre yüzeyi koşut iki düzlemle kesildiğinde iki kesitin arasında kalan bölüm. **4** *coğr.* yeryüzünün beş geniş bölgesinden her biri, ki bu bölgeler, güney ve kuzey kutup kuşakları, kuzey ve güney orta kuşaklar ve ısı kuşak adlarını taşır: «*yer yuvarlağını sürekli bir* kuşak *gibi saran yerler–Rİ.*» **5** *gökb.* gökyüzünün yeryüzü kuşaklarına karşılık olan bölgelerinden her biri.

kuşaktaş *s.* aynı kuşak[1] tan: «*Emin Eliçin... bütün* kuşaktaş*ları gibi bu yönde eline geçen hiç bir fırsatı kaçırmadı.–AN.*»

kuşaktaşlık *a.* aynı kuşaktan olma hali.

kuşatma *a.* **1** çevresini sarma. [840]: «*Hava, sonsuz bir hava denizi olarak evreni* kuşatır *–MG.*» **2** ele geçirmek ereğiyle bir yerin çevresini sarma. [4; 1504]

kuşatmak çevresini sarmak. [5; 841; 1505]

kuşku *a.* **1** zihnin, bir şey için, var ya da yok demeyip duraksaması: «*böyle bir bilgi sağlamada* kuşku*ya düşen dünya görüşü, kendi kendisiyle çelişmeye düşmüştür. .–NU.*» **2** işkilden doğan uyanıklık. [2246]: «*Deli mi bu adam gibi bir* kuşku *geçer içlerinden.–ÇA.*»

kuşkucu *s.* **1** her şeyden kuşkulanan (kimse). **2** *fels.* hiç bir şeyde olumlu ya da olumsuz bir yargıya varamayan. [2085; 2247]: «*ama azıcık daha dikkatli ve özellikle* kuşkucu *olanlar–MS.*»

kuşkuculuk *a. fels.* olumlu ya da olumsuz hiç bir kesin yargıya varmayan ve hep kuşku içinde olmayı bilgi için gerekli bulan öğreti. [2086; 2248]

kuşkulanmak kuşkuya düşmek. [2249; 2250]: «*bu eski şiir havarilerinin gerçek gelenekçiliklerinden rahatça* kuşkulanabiliriz.*–CSS.*»

kuşkulu *s.* **1** inanmayan ya da bir kötülük sezinleyen. [2247]: «*İhracat gelirlerinin artması ümidinin gerçekleşmesinden* kuş-

kulu *olduğunuz için–HÖz.*» **2** olup olmayacağı kuşku konusu olan, olmayacağı daha çok sanılan. [2251]

kuşkululuk *a.* kuşkulu olma hali.

kuşkusuz *s.* **1** kuşkusu olmayan. **2** kesinlikle bilinen, kuşku konusu olmayan. **3** *zf.* kesin olarak.

kuşkusuzluk *a.* kuşkusuz olma hali.

kut *a.* iyilik getiren şeyin hali, uğur.

kutlama *a.* herhangi bir mutlu olgudan dolayı duyulan sevinci birine söz, yazı, davranış ya da armağanla anlatma. [2406] ⊙ **kutlama töreni** mutlu bir olgu dolayısıyle yapılan tören. [2408]

kutlamak herhangi bir mutlu olgudan dolayı duyulan sevinci birine söz, yazı, davranış ya da armağanla anlatmak. [2407]: «*Sayın senatörü içtenliğinden ve cesaretinden dolayı* kutlamak *gerektir.–NN.*»

kutlu *s.* uğurlu. [1577]: «*milletin, geçmişteki güçlü ve* kutlu *çağa duyduğu büyük özlemi.–NS.*»

kutlulamak bkz. **kutlamak**

kutsal *s.* kutlu bilinen, tapacak ya da uğrunda can verecek denli sevilen. [1211; 1527]: «kutsal *ödevleri birer birer çiğnediler.–NT.*»

kutsallaşmak kutsallık kazanmak, kutsal hale gelmek. [1528]: «*Ama din inançları tarafından anlam kazanan,* kutsallaşan *bu taş ya da tahta parçaları artık fizik dünyasının malı olmaktan çıkmış, toplumsal alanın konusu olmuştur.–NŞK.*»

kutsallaştırmak kutsallık kazandırmak, kutsal hale getirmek, kutsal bilmek. [1529]: «*Comte... sevdiği kadını...* kutsallaştırmak *için elinden geleni yaptı.–NŞK.*»

kutsallık *a.* kutsal olma hali: «Kutsallık *düşkünleri ne derse desin–NU.*»

kutsamak kutsal bilmek, kutsal tanımak. [2314]: «*kervanların çıngıraklarıyle* kutsanan *gecede–AÖ.*»

kuz *s.* az güneş alan,kuytu (yer, yan): «Kuz *yönün bitki yetişmesinde önemli yeri vardır.–Rİ.*»

kuzey *a. coğr.* dört anayönden biri, ki sağı doğu, solu batı olan kimsenin tam karşısına düşer. [2239]: «*karlı* kuzey *ormanlarının kuytularında–AÖ.*»

kuzeybatı *a. coğr.* anayönlerden kuzey ile batı arasındaki ara yön: «*Sözgelişi kuzey ile doğu arasındaki yön için kuzeydoğu denir. Bunun gibi güneydoğu,* kuzey-

batı, *güneybatı yönleri birer ara yöndür.–Rİ.*»

kuzeydoğu *a. coğr.* anayönlerden kuzey ile doğu arasındaki ara yön: «*Sözgelişi kuzey ile doğu* arasındaki *yön için* kuzeydoğu *denir.–Rİ.*»

kuzeysel *s. coğr.* kuzeye düşen; kuzeyle ilgili: «*Batı kaynaklarında* kuzeysel *karşılığı olarak–Rİ.*»

Küçükayı *a. gökb.* gökyüzünün kuzey kutup bölgesinde bulunan ve saplı bir tencereye benzeyen takımyıldız, ki yedi yıldızdan oluşmuştur ve sapın ucunda bulunan yıldız Kutupyıldızıdır.

küçüksemek bkz. **küçümsemek**

küçümseme *a.* küçümsemek eylemi. [1025]

küçümsemek küçük görmek, değer vermemek. [1026]: «*Bir incelemede* küçümsemek *büyümsemek diye bir şey yoktur.–ÇA.*»

küşüm bkz. **kuşku:** «*aşırı övgülerin...* küşümlü *saygıların ortaya çıktığını görürüz.–NU.*»

küşümcülük bkz. **kuşkuculuk**

küşümlenmek bkz. **kuşkulanmak**

L

[«l» ile başlayan öz Türkçe sözcük yoktur.]

M

mercek *a. fiz.* içinden geçen koşut ışınları düzenli bir biçimde birbirine yaklaştıran ya da birbirinden uzaklaştıran saydam nesne. [23]: «*Ressam fırçasına, şair kalemine nasıl buyurursa fotoğrafçı da* merceğe *öylece buyurur.–NA.*»

muştu *a.* sevindirici haber. [1615]: «*yeni bir rönesans'ın* muştu*sunu taşıyor.–AO.*», «*Uyan* muştu muştu *melekler geldi / Gönle türlü türlü dilekler geldi.–AKT.*»

muştucu *a.* sevindirici haber getiren, sevindirici haber veren, muştulayan.

muştulamak sevindirici haber

vermek. [1616]: «*Jongkind'in suluboyaları, izlenimciliği* muştulayan *resimler olarak tanınır.–SB.*»

muştuluk *a.* sevindirici haber getirene verilen armağan.

mut *a. fels.* kişinin bütün istek ve özlemlerinin eksiksiz olarak ve sürekli bir yolda yerine gelmesinden duyduğu kıvanç. [1999]

mutçuluk *a. fels.* insan eylemlerinin son ereği olarak mut'u, mutluluğu gören felsefe yolu. [486]: «*Bazen bu* mutçuluk *hazcılık biçimine giriyor.–BA.*»

mutlu *s.* mutlu olan, yani bütün istek ve özlemleri eksiksiz olarak ve sürekli bir yolda yerine gelmiş (kimse). [188; 1389]: «*Fakat bu* mutlu *sonuca kadar benimde gittikçe zayıflayan bir umutla hayli beklemem lâzım gelecekti. –YKK.*» ⊙ **mutlu azınlık** bkz. **azınlık**: «*nüfusumuzun beşte birini teşkil eden* mutlu azınlık *ulusal gelirin üçte ikisini paylaşmakta–NN.*»

mutluluk *a.* mut; mutlu olma hali. [189; 1999]: «*Türk halkının* mutluluğundan *yanayız.–ÇA.*»

mutsuz *s.* karayazgılı, mutlu olmayan. [216]: «*bilge her* mutsuz *olanın yardımına koşacak–BA.*» ⊙ **mutsuz çoğunluk** bkz. **çoğunluk**: «*nüfusumuzun beşte birini teşkil eden mutlu azınlık ulusal gelirin üçte ikisini paylaşmakta,* mutsuz çoğunluk *ise artakalan üçte birle yetinmektedir. –NN.*»

mutsuzluk *a.* mutsuz olma hali. [217]: «*Brutus işte bu bağlılıktan ötürü Caesar'ı hançerlemek* mutsuzluğuna *uğradı. –NU.*»

N

neden *a.* **1** bir olay ya da durumu gerektiren ya da doğuran başka olay ya da durum. [2053]: «*Ben bu işin* nedenlerinin *incelenmesini Devletler Hukuku ve dış ilişkiler uzmanlarına bırakarak–HVV.*» **2** *fels.* bir varlığı ya da olayı doğuran şey. [900; 2053]: «*Mekanik anlayış, aralarındaki bağımlılığı gözetmeksizin, her sonucu bir* neden'*le açıklar.–OH.*»

nedenbilim *a. fels.* olaylarda,

olgularda vb. nedenleri araştıran bilim kolu. [483]

nedensel *s.* nedene değgin, nedenle ilgili, neden niteliğinde olan. [901]

nedensellik *a. fels.* nedeni sonuca bağlayan ilişki. [902]: «*Bu şartlar ve düzeyler arasındaki ilişki, onların da arasında bir bağlılığın ve* nedenselliğin *varlığını açıklar.–MK.*» ⊙ **nedensellik ilkesi** *fels.* her şeyin bir nedeni olduğu yolundaki felsefe ilkesi: «*Felsefe tarihi boyunca,* nedensellik ilkesi*nin kesinliği üzerinde tartışılmış ve eleştirmeler yapılmıştır.–SH.*»

nelik *a.* bir şeyin ne olduğu. [1268]

nesne *a.* **1** insanı aradan çıkardıktan sonra geride kalan ve bir ağırlığı ile bir kütlesi olan her türlü varlık. [1251; 1850; 2231]: «*Bizde, gazete dedikleri, tirajı bir buçuk milyona yaklaşan* nesne *–NFK.*» **2** *fels.* öznenin dışında kalan her şey: «Nesne, *genel olarak, bir insanın özvarlığının dışındaki varlıkları anlatır.–OH.*» **3** *dilb.* tümcede, özneden ayrı olup öznenin eyleminin konusunu gösteren tümleç, ki buna **düz tümleç** de denir: «Nesne*nin tümcede asıl görevi geçişli yüklemlerin pek geniş olan etki alanını sınırlamaktır–TNG.*»

nesnel *s.* **1** nesne ile ilgili, nesneye değgin. **2** *fels.* duygular işe karışmadan ortaya çıkan ya da çıkarılan, yani öznenin düşünü ve duygusuna değil nesnelerin gerçeğine dayanan, **öznel** karşıtı. [1851]: «*Aynı şeyi söyleyen çevirileri belirleyip değerlendirirken* nesnel *bir dayanaktan çok öznel diyebileceğimiz... koşulların işe karıştığını unutmamalıyız.–NU.*»

nesnelcilik *a. fels.* öznel olmayan, yani herkes için geçer olan, öznenin değil nesnenin gerçeğine dayanan bilgileri arayan us yolu. [1855]: «*Türk dilinde bulduğumuz gerçekçilik ile ülkücülük,* nesnelcilik *ile öznelcilik kaynaşmalarını onun bütün plastik sanatlarında da buluruz.–IHB.*»

nesneleşme *a. fels.* **1** bir duyumun algı haline geçmesi. **2** sanrıda ve yanılsamada olduğu gibi, bir imgenin gerçek bir nesne sanılması. [480; 1856]

nesneleşmek nesne haline gelmek. [481]: «*Bu kurama göre insan kendisine yabancılaşarak* nesneleşmek*tedir–OH.*»

nesnelleşme *a.* nesnel hale gelme, öznellikten arınıp yansızlaşarak nesnellik edinme.

[1852]: «*Görebilme, ayırabilme gücü daha da* nesnelleşmiştir *de ondan.–AdB.*»

nesnelleşmek nesnel hale gelmek, öznellikten arınıp yansızlaşarak nesnellik edinmek. [1853]

nesnellik *a.* nesnel olma, yani nesnelerin gerçeğine dayanma hali. [1854]: «*Konuşma dilinde* nesnellik; *kişisel duygu, düşünce ve beğenilerin karıştırılmadığı herhangi bir gözlemi anlatır.–OH.*»

netekim bkz. **nitekim**

nicel *s.* nicelik yönünden; nicelikle ilgili. [1138]: «(*Carver*) *Bu olayların ayrıntılı, bazen de* nicel *bir çözümlemesini yapar.–NŞK.*»

nicelik *a.* bir şeyin sayılabilen, ölçülebilen, azalıp çoğalabilen hali. [1137]: «*eski şiiri sürdürmek isteyenler nitelik bakımından da* nicelik *bakımından da azınlıkta kalmışlardır.–CSS.*»

niceliksel bkz. **nicel**: «*50-60 yılları arasındaki* niceliksel *üstyapı birikimlerinin niteliksel bir dönüşüme uğraması sonucu–MD.*»

nicesel bkz. **nicel**: «*Çünkü* nicesel *değişmeler nitesel değişmeleri meydana getirdikleri gibi–OH.*»

nite *zf.* (eski) nasıl: «*Onun nuru karanlığı/Sürer gönül hücresinden/Karanlık ile aydınlık /Bir hücreye* nite *sığar?–Yunus Emre*»

nitekim *bağ.* nasıl ki: «nitekim *gerçek anlaşılınca–AP.*»

nitel *s.* nitelik yönünden, nitelikle ilgili. [1143]: «*bütün endüstri toplumları,* nitel, *yani insansal farklılıkları nicel bir tekdüzeliğe dönüştürmeye çalışır.–CÜ.*»

niteleme *a.* bir şeye nitelik verme. [2382; 2671]: «niteleme *sıfatları–TNG.*»

nitelemek nitelik vermek. [2383; 2672]

nitelendirmek bkz. **nitelemek**: «*Anayasayı değiştirmek planının ilk adımı olarak* nitelendirmişlerdir.–*Aİ.*»

nitelik *a.* varlıklar arasındaki nicelikle ilgisi olmayan ayrımları şu ya da bu bakıma göre oluşturan hal, yani bir şeyin nasıl olduğunu belirten hal, **nicelik** karşıtı. [1093; 1144; 2670]: «*kültürden kültüre nicelik ve* nitelik*çe kılık değiştiren–NU.*»

nitelikli *s.* nitelik yönünden üstünlüğü olan. [1092; 1094]: «*Bunun, bir başka deyimle söylenişi de... daha değişken* nitelikli *oluşudur.–MK.*»

niteliklilik *a.* üstün nitelikte olma hali, nitelik yönünden üstünlük.

niteliksel bkz. **nitel**: «*niceliksel üstyapı birikimlerinin* niteliksel *bir dönüşüme uğramasının sonucu–MD.*»

niteliksiz *s.* nitelik yönünden kusuru olan. [1095]

niteliksizlik *a.* nitelik yönünden kusurluluk. [1096]

nitesel bkz. **nitel**: «*Çünkü nicesel değişmeler* nitesel *değişmeleri meydana getirdikleri gibi –OH.*»

O

obartı bkz. **abartı**

obartma bkz. **abartma**

obartmak bkz. **abartmak**

obruk *s.* **1** bkz. **içbükey 2** bkz. **düden**: «Obruk *eski bir Türkçe kelimedir: çukur, oyuk, kutu, derin yer anlamına gelir.–Rİ.*»

odak *a.* **1** *fiz.* dışbükey bir merceğe koşut olarak gelen ışınların yansıdıktan sonra toplandıkları nokta: «*Kesen düzleme ve koniğe teğet olan küre ya da küreler düşünülürse, bu kürelerin kesen düzleme değdiği nokta ya da noktalara,* odak *ya da* odaklar *denir.–AK.*» **2** merkez: «*Ömer Seyfettin'in bu şerefli millet hizmetini birtakım meseleler* odağında *toplamak mümkündür.–NS.*» ⊙ **deprem odağı** bkz. **deprem**

odaklama *a. sine.* görüntüyü tam odak noktasına düşürme: «*Belirli bir uzaklıkta bulunan cismin üzerine* odaklama *yapıldığı zaman–NÖ.*»

oğulcuk *a.* **1** *zool.* döllenmiş yumurtacığın gelişmeye başladığı andan kan dolaşımı başlayıncaya değin geçen süredeki adı: «*Biyoloji, tıpkı öbür memelilerde* oğulcuğun *dölyatağında gelişmesi sırasında olduğu üzere, insan hayatının ilk yılının büyümenin çok önemli bir evresi olduğunu tanıtlamıştır.–CÜ.*» **2** *bitk.* bitki tohumlarında bir kökçük ile bir filizcikten oluşan asal parça, ki tohum çimlenince bununla o bitkinin türünden yeni bir bitki gelişmeye başlar.

okul *a.* **1** okuyup yazma ve eğitimden başlayarak sanat ve bilime değin öğrenimin herhangi bir derecesinin sağlandığı yer. [1347]: **2** bir bilim, sanat ya da felsefe kolunda özel ve belirgin çığır,

yol, öğreti. [416; 1347]: «*Bu yüzden Sokrates'in, başka felsefe* okulları *anlamında, bir* okulu *olmamıştır.–BA.*»

okullu *a.* ve *s.* okul öğrencisi.

okulöncesi *a. eğitb.* **1** çocuğun okul çağına girmesinden önceki çağı. **2** *s.* çocuğun okul çağına girmesinden önceki çağı ile ilgili ya da sözkonusu çağa özgü.

okulsonrası *a. eğitb.* **1** okul çağından sonraki çağ. **2** *s.* okul çağından sonraki çağ ile ilgili ya da sözkonusu çağa özgü.

okunurluk *a.* okuma çekiciliği olma hali: «*Bu* okunurluk, *arı, duru bir Türkçeyle... sağlanmaktadır.–AdB.*»

okur *a.* süreli yayın, kitap gibi herkesin okuması için yayımlanmış şeyleri okuyan kimse, okuyucu[1] : «*bilimin ilerlemesi, barışın sağlanması, yazarın* okura *açık olması–NU.*»

okuryazar. *s.* okuması yazması olan (kimse).

okuryazarlık *a.* okuması yazması olma hali.

okutman *a.* üniversiteye dışardan alınmış ve öğretmenlikle görevlendirilmiş uzman kimse, öğretim görevlisi.

okuyucu *a.* **1** okur. **2** şarkı söyleyen, şarkıcı.

olabilir *s. fels.* olmamasından olması daha güçlü olan, olmasını önleyecek güçlü bir engeli olmayan, olanaklı. [1634]

olabilirlik *a. fels.* olmamasından olması daha güçlü olma hali, olmasını önleyecek güçlü bir engeli olmama hali, olanak. [920]: «*Bütün* olabilirliği *kendisinde toplamış olan anamadde sürekli bir akış içindedir.–MG.*»

olağan *s.* **1** sık sık olan, olagelen: «*nitekim Fransa'da, İtalya'da komünist partisine bağlı sendikaların zaman zaman partilerinden aldıkları direktifle genel grev teşebbüslerinde bulundukları* olağandır.–*CB.*» **2** oluşuna alışılan, doğal bulunan. [93; 1840; 2262]: «*bunun* olağan *sayılması gerektiğini–Aİ.*»

olağandışı *s.* olağanın dışında kalan, olağanüstünün de üstünde, pek olağanüstü. [138; 546; 606; 662]: «*Biz olağanüstü usullerle bu* olağandışı *politikanın yurdumuzda uzun süre uygulanabileceğine inanmayanlardanız.–NN.*»

olağandışılık *a.* olağandışı olma hali. [139; 547; 607]

olağanlaşma *a.* olağan hale gelme. [94]: «*Bunun yanında... değerli kurumlarımızın yıkıldığını görmek* olağanlaşmıştır.–*MRİ.*»

olağanlaşmak olağan hale gelmek. [95]

olağanlık *a.* olağan olma hali. [96; 2264]: «*Bir de* olağanlık*ta olağanüstüyü denemeli. –EC.*»

olağanüstü *s.* **1** olagelenden ayrılan, yani olağan olmayan: «Olağanüstü *kongrede alınacak kararlar–AŞE.*» **2** doğal olmayan, duyulmadık, görülmedik. [606]: «*Ayda 50.000 lira demek, yılda 600.000 lira demektir ki, bu kadar 'fazla mesai'* olağanüstü*dür.–İS.*» **3** pek çok, çok güzel [546; 662]: «*Yıldırım Önal'ın* olağanüstü *oyunu –AP.*»

olağanüstülük *a.* olağanüstü olma hali. [547; 607]: «*bunda hiç bir...* olağanüstülük *görmezlermiş.–AN.*»

olanak *a.* olabilirlik; olmasını önleyecek hiç bir engeli bulunmama hali. [920]: «*şiiri aralıksız inceltmek, biçim bakımından ona yeni* olanak*lar sağlamak, artık edebiyatımızda güçlü bir şair olmaya yetmeyecektir.–EC.*»

olanaklı *s.* olanağı olan; olabilen, olabilir; olmasını önleyecek hiç bir engeli bulunmayan. [1634]: «*Gerçi bir bilgenin de anlınyazısı ile, katlanamayacağı bir duruma düşürülmesini Stoalılar genel olarak* olanaklı *görürler.–BA.*»

olanaksız *s.* olanağı olmayan; olmasını önleyecek engeli bulunan. [598; 921]: «*Coğrafya bakımından* olanaksız *görülen bir olayın meydana gelmesi pekâlâ olanaklı oluyor. –NŞK.*»

olanaksızlık *a.* olanaksız olma hali; olmasını önleyecek engeli bulunma hali. [20; 599; 922]: «*Yaşamın hangi alanında olursa olsun,* olanaksızlık*lar insanoğluna yeni yeni olanaklar kazandırmıştır. –AN.*»

olası *s.* görünüşe göre olacağı sanılan. [1517]: «*daha* olası *buluyor.–NA.*», «*Bize doğruluğu* olası *görünen bir tasavvuru–MG.*»

olasıcılık *a. fels.* bilgide kesin doğruluk olamayacağını, ancak olasılığı daha baskın görünen sanılar bulunabileceğini ileri süren öğreti. [1931]: «Olasıcılık *düşüncesi kaynağını antikçağ Yunan sofistlerinde bulur.–OH.*»

olasılık *a.* **1** olabilir olma hali; bir şeyin olabileceği inancını doğuran görünüş: «*Akla yakın görünen bir* olasılık *varsa, o da sözünü ettiğim kaynağın tek değil çift olduğudur.–NU.*» **2** *mat.* ve *mant.* bir olayın olabilirlik derece-

sinin kesirle gösterilmiş biçimi. [858]

olay *a.* **1** olan şey; bir olgu olarak yer alan ve geçen şey. [628; 2662]: «olay*lar zincirinin doğurduğu savunma kaygılarına–NN.*» **2** *fels.* ele alınıp incelenen, üzerinde çalışılan, düşünülen olgu. [533; 2662] ⊙ **olaylar dizisi** *tiy.* bir oyunda yer alan olguların tümü.

olaybilim *a.* görüngülerin ve olayların özüne varmaya uğraşan yöntem. [535]: «*Husserl'in* olaybilim *yöntemine göre bir fenomenin öz bilgisine varabilmek için önce bütün verilmiş bilgileri... bir paranteze alıp ortadan kaldırmak gerekir.–OH.*»

olaycılık *a. fels.* her şeyin gerçeğini olaylara dayayan, olaylardan başka hiç bir gerçeği var saymayan, özdeğin de birtakım olayların katışması olduğunu savlayan öğreti. [534]: «Olaycılık *anlayışına göre kendilik şey* (*chose en soi*) *sadece bir sözcüktür ve hiç bir gerçekliği yoktur–OH.*»

olaylı *s.* içinde olay yer almış olan (zaman, toplantı, durum, vb.)

olaysız *s.* içinde olay yer almamış olan (zaman, toplantı, durum, vb.)

oldurgan *s. dilb.* geçişli değilken bir ek ile geçişli hale gelen (fiil): «*Bunlara* oldurgan *fiiller denir.–TNG.*»

olgu *a. fels.* **1** olan şey, yapılan iş; yer alan şey; deneyin sağladığı gerçek veri; varlığı deneyle tanıtlanmış olan şey. [2662]: «*yerleşme bir coğrafya* olgu*sudur.–Rİ.*», «Olgu, *hayali-olana, ya da sadece mümkün-olana karşıttır; çünkü gerçektir ve gerçekleşmiştir–SH.*» **2** *sine.* ve *tiy.* olaylar dizisi [1910]: «*Bir tiyatroda oyunun perdesi nasıl sahnelerden meydana geliyorsa, film çekimleri olan parçalar da sadece gelişen* olgu*nun zaman sırasına göre birleştiriliyor, ondan sonra seyirciye film sunuluyordu. –NÖ.*»

olguculuk *a. fels.* gerçeğe ancak olgulara, deney ve gözleme dayanılarak ve tanıtlı bilimlerin yardımıyle ulaşılabileceğini ileri süren öğreti. [1925]: «Olguculuk, *olguları, Condillac'tan gelen duyumculuğa uygun olarak duyumlara indirger.–OH.*»

olgusal *s.* olgu ile ilgili, görünen ve deneyle belirlenebilenle ilgili: «*Hemen belirtelim ki* olgusal *tartışmaları sonuçlandırmak mümkün olduğu halde sözel tartışmalar*

bazen yıllarca sürebilir.–SGü.»

olu *a. fels.* bir durumdan başka bir duruma geçme. [2050]

olumlama *a. mant.* olumlu bir önerme ileri sürme, terimleri arasında olumlu bağıntı bulunan bir önerme ileri sürme. [804]: «*Meselâ, bütün insanlar ölümlüdür, dersek; insan ile ölümlü arasında bir ilinti bulunduğunu ... ileri süreriz. Bu, bir* olumlama*dır.–SH.*»

olumlu *s.* **1** özdeksel yarar getiren: «*enflasyon ile kalkınma arasında* olumlu *bir bağıntı kurmak imkânsızdır.–KB.*» **2** istenildiği gibi olan, işe yarar. [1670; 1923]: «*gerçekte tek* olumlu *kişi olan–AP.*» **3** *dilb.* **-me-, -ma-** ara eki bulunmayan (fiil) ya da bu fiillerle, **var, -dir** koşaçlarıyle kurulan (tümce). **4** *mant.* **-me-, -ma-** ara eki bulunmayan fiillerle ya da **var, -dir** koşaçlı tümcelerle anlatılan (önerme); örneğin «Yalnız erdem iyidir» bir olumlu önermedir. ⊙ **olumlu bilim** fizik, kimya, matematik, tıp, vb. gibi olgulara dayanan bilimlerin genel özelliği ve bu bilimlerin topu. [1671; 1924]: «Olumlu bilim*ler kurulurken, kendinden önceki kurgul sorunları oldukları gibi kendilerine mal etmişler midir?–NŞK.*»

olumlulaşma *a.* olumlu hale gelme.

olumlulaşmak olumlu hale gelmek.

olumluluk *a.* olumlu olma hali.

olumsal *s. fels.* olması da olmaması da olanak içinde olan. [1634]: «Olumsal, *zorunlu karşıtı olarak, hiç bir şeyle belirlenmeksizin her türlü olabilirliği kapsar.–OH.*»

olumsallık *a. fels.* olması da olmaması da olanak içinde olma hali. [920]: «Olumsallık, *zorunluğun ve mümkün-olmayanın karşıtıdır.–SH.*»

olumsuz *s.* **1** istenildiği gibi olmayan, istenilen sonuç alınmayan durumlar için: olumsuz bir davranış; olumsuz bir iş. **2** olumlu olmayan, işe yaramayan, karşı çıkılması gereken şeyler için; olumsuz bir öneri: «*Ataç'ta da öznel eleştiri tutumunun getirdiği bu* olumsuz *sonuçlardan bazılarıyle karşılaşıyoruz.–AB.*» **3** yadsıcı, her şeye karşı olan kişiler için: «olumsuz *bir kişi.–*» [1364] **4** *dilb.* **-me-, -ma-** ara eki getirilen (fiil) ya da bu fiillerle, ya da **yok, değil** koşaçlarıyle kurulan (tümce). **5** *mant.* olumsuz tümce ile anlatılan (önerme); örneğin, «Yalnız erdem iyidir demedim» olumsuz bir önermedir.

olumsuzlaşma *a.* olumsuz hale gelme: «*Bu iki türlü* olumsuzlaşma *arasında ayırtı vardır.* –*TNG.*»

olumsuzlaşmak olumsuz hale gelmek: «*Yeterlik fiillerinde gövdeyi kuranlardan birinci fiiller de* olumsuzlaşır. –*TNG.*»

olumsuzluk *a.* olumsuz olma hali: «*Ayrıca, emekle kazanılan parayı da küçümseyerek* olumsuzluğunun *doruğuna varıyor.*–*MB.*»

oluş *a.* **1** olmak yolu: «*öte yandan* oluş *da inkâr edilemeyecek bir olgudur.*–*MG.*» **2** oluşum. **3** olup biten şeyler: «*Toplumdaki* oluş*lara bu kadar sırt çevirmek*–*ÇA.*»

oluşma bkz. **oluşum**: «*Gerek kişilerin hayatında, gerekse toplumsal düzeyde, böyle bir enkazın* oluşma*sını hikâye etmekte Halit Ziya.*–*MB.*»

oluşmak varlık kazanmak, biçimlenmek, biçimlenip ortaya çıkmak. [1422; 2225; 2554]: «*Onda okuduğunu anlamak gücü* oluşmamış–*NA.*»

oluşturma *a.* oluşmasını sağlama. [2555]

oluşturmak oluşmasını sağlamak. [2556]: «*Augustinus'a göre felsefenin ana ödevi, Kilise öğretisini bilimsel bir sistem olarak* oluşturmak... *geliştirmektir.*–*MG.*»

oluşuk *a. yerb.* bir jeoloji dönemi içinde oluşmuş bulunan katmanlar dizisi, külte ve katmanların genel adı: «*Bunların birleşmesinden* oluşuk *grupları meydana gelir*–*Rİ.*»

oluşum *a.* **1** oluşmak eylemi; oluşma. [1421; 2552; 2553]: «*Bunlar tabii* oluşum *anlayışına dayanan görüşlerdir.* –*EG.*» **2** *yerb.* külte ya da katmanların zamanla biçimlenip ortaya çıkması. [2552]

omur *a. anat.* omurgayı oluşturan kemiklerin ortak adı.

omurga *a. anat.* belkemiği.

olut *a. fels.* olmuş bir iş. [2665]

onama *a.* onamak eylemi; uygun bulma. [2355; 2367]: «*Bakanlar Kurulu, süresi bir ayı aşmamak üzere... sıkıyönetim ilân edebilir ve bunu hemen Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin* onama*sına sunar.*–*Anayasa.*», «*Evet,* onama*da pekiştirici olur.*–*TNG.*»

onamak bir işi doğru ve uygun bulmak. [2356; 2368]

onanmak onama işine konu olmak.

onarım *a.* onarmak eylemi. [2334]

onarma bkz. **onarım**

onarmak bozulmuş olan bir şeyi işler duruma getirmek. [2335]: «*Biz... Türk dilini* onarmağa... *bu adı veriyoruz.* –*ÖAA.*»

onay *a.* onaylamak işi. [2354]: «*Cumhurbaşkanının* onayını *gerektirmektedir–Aİ.*»

onaylama *a.* onay; onaylamak eylemi. [2354; 2355]

onaylamak yapılan bir işi doğru ve yerinde bularak bunu eylemle belirtmek, onamak. [2356]: «... *İlhan Selçuk bu kararı* onaylamak *ve alkışlamak zorunda değildir.–İS.*»

onaylı *s.* onanmış, onaylanmış olan. [1545]

onaysız *s.* onaylanmamış. [595]

onbaşı *a. ask.* orduda erden sonra gelen ilk aşamada bulunan kimse.

ondalık *s. mat.* temel olarak on sayısını alan.

ongun *s.* onmuş, erince ermiş (kimse).

ongunluk *a.* ongun olma hali.

onmak **1** hastalıktan, dertten kurtulmak; daha iyi bir duruma girmek. **2** eksiği kalmayıp gönül erincine ermek, mutlu olmak: «*beni* onulmaz *korkulara atıyordu.–EÖ.*», «*mavi gözlerinde kederlerin en acısını, en* onulmazını *taşıyordu.–YK.*»

onur *a.* **1** değer, saygınlık, öz saygısı. [698]: **2** özlük değer, iç değer. [1064; 2228] ⊙ **onur kurulu** bir derneğin üyelerinin dernek tüzüğüne aykırı davranışlarını inceleyip karara bağlayan kurul. [699] ⊙ **onur vermek** **1** kendisiyle övünülmeye hak kazandırmak. **2** bir yere özel bir değer vererek gelmek, gitmek. [2230] ⊙ **onur yeri** bir toplantıda, özel saygı gösterilen kişi için ayrılmış olan yer.

onurlandırmak onur kazandırmak, onurunu artırmak. [2229; 2230]

onurlanmak onuru artmak, onur kazanmak. [1712; 2557]

onurlu *s.* onuruna düşkün, onurunu koruyan, onuru olan. [700; 1065; 2664]

onurluluk *a.* onuru olma hali. [701]

onursal *s.* saygı için verilen ya da öğünç için kabul edilen (başkanlık, üyelik, prof.luk gibi san). [496]

onursuz *s.* onura ya da onuruna aykırı davranışlarda bulunan, onuru olmayan. [702]

onursuzluk *a.* onura ya da onuruna aykırı davranışlarda bulunma hali, onuru olmama hali. [703]

oran *a.* **1** büyüklük, nicelik ya da aşama yönünden iki şey arasında ya da parça ile bütün arasında bulunan bağıntı: «*Azgelişmiş ülke, fakir olduğu* oranda *kararsız ve yalnızdır.–TZT.*» **2** iki şeyin birbirini tutması, karşılıklı uygunluk. [1829; 2491]: «*Bu çizgilerde hiç* oran *gözetil-*

memiş gibi–» 3 *mat.* bir değerin aynı cinsten başka bir değere bölümü.

oranlama *a.* us yordamıyle, gerçeğe yakın olduğuna inanılarak verilen yargı. [2295]: «Oranlama*larım pek de yanlış çıkmıyordu–NU.*»

oranlamak 1 hesaplamak, hesap etmek. 2 us yordamıyle, gerçeğe yakın olduğuna inanılarak yargı vermek. [2296]

oranlı *s.* kendisinde oran bulunan. [1753; 1830]

oranlılık *a.* kendisinde oran bulunma hali.

oransız *s.* kendisinde oran bulunmayan. [1831]

oransızlık *a.* kendisinde oran bulunmama hali. [1832]

orantı *a.* 1 bir şey oluşturan parçaların kendi aralarında ve parçalarla bütün arasında bulunan uygunluk ve oran. [2491]: «*uyarlık ve* orantı*dan uzaklaşıyor–AB.*» 2 *mat.* iki oranın eşit olması. [2491]

orantılı *s.* 1 aralarında orantı bulunan; uygun. 2 *mat.* bir niceliğin iki, üç, dört... kez çoğalması ya da azalması başka bir niceliğin de aynı biçimde çoğalmasını ya da azalmasını gerektirirse bu iki nicelik birbiriyle orantılıdır denir.

ortaç *a. dilb.* varlıkları nitelediği ya da belirttiği için sıfat; özne, nesne, tümleç olarak yan önerme kurabildiği için de fiil sayılan sözcük, ki buna **sıfat-fiil** de denir. Örneğin «Akacak kan damarda durmaz» tümcesinde «akacak» sözcüğü ortaçtır: «Ortaç*lar, türlü eklerle fiil tabanlarından türemişlerdir. –TNG.*»

ortaçağ *a.* İsa'nın doğumundan sonra 395'inci yıldan, yani Roma İmparatorluğunun Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu olarak ikiye ayrılışından Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u ele geçirdiği 1453 yılına değin süren çağ: «*Üniversite özerkliğinin aslında* ortaçağ*dan kalma zümre düzeninin değerlerini temsil ettiği–NeA.*»

ortadoğu *a. coğr.* Türkiye, Kıbrıs, İsrail, Ürdün, Suriye, Mısır, Irak, İran gibi ülkelerin bulunduğu coğrafya bölgesi ve bu ülkeleri toplu olarak içeren kavram: «*Amerika* Ortadoğu'*da başına yeni bir belâ açmıştır–YNN.*»

ortaklaşa *s.* 1 aynı zamanda bir'den çok kimseyi ya da nesneyi ilgilendiren, onların malı olan, onların katılmasıyle oluşan; ortak. [1717]: «*Pek benimsenen bir yorum uyarınca bütün bu adların* ortaklaşa *yönü–NU.*» 2 *zf.*

ortak olarak. [1718]: «Ortaklaşa *dayandıkları–NN.*»
3 *s. fels.* tek tek bireylerde bulunmayan, ama bunların oluşturduğu toplulukta olan. [1717]: «*Burada her şey* ortaklaşa*dır–MG.*»

ortaklaşacı *a.* ortaklaşacılığı benimsemiş kimse ya da görüş. [1166]: «Ortaklaşacı*lara göre devletçilik, aşırı merkeziyetçilik anlamına gelmez–OH.*»

ortaklaşacılık *a. toplb.* üretim araçlarında kişi iyeliğini kaldırıp, onları topluma mal edip, toplum yararına üretime geçirmeyi savunan öğreti. [1167]: «Ortaklaşacılığa *göre toplumcu döneme hızlı bir geçiş mümkün ve gerekli değildir.–OH.*»

ortaklık *a.* **1** ortak olma hali: «*burada da tam bir* ortaklık *uygulanır–MG.*» **2** iki ya da ikiden çok kimsenin iş yapmak için emek ve anamal birleştirmeleri durumu. [2240]: «*bir de* ortaklık *kurmuşlardı.–SB.*»

ortakyaşama *a. zool.* ve *bitk.* iki hayvan, iki bitki ya da bir hayvan ile bir bitki arasındaki karşılıklı yararlanmaya dayanan birlikte yaşama durumu: «Ortakyaşama *gösteren bireylerden her biri –SK.*»

ortakyaşar *s. zool.* ve *bitk.* ortakyaşama yolu ile yaşayan bireylerden her biri.

ortalaşım *a. müz.* «Oktav ortalaması» ya da «temperatur» da denilen düzen denkleştirimi: «Ortalaşım *sistemini ve ortalamalı düzeni benimseyen aletlere mutlak doğruluk sazları denir–MRG.*»

ortam *a.* bir eylemin yapılabilmesi için gerekli koşullar: «*ve bu tedbirleri yürütecek* ortamı *hazırlamış olmamız gerekir–İS.*»

ortaokul *a.* ilkokul ile lise arasında üç yıllık öğrenim sağlayan okul.

ortaöğretim bkz. **öğretim**

orun *a.* (eski) büyük bir görevlinin görevini yaptığı yer. [1284]: «*Bütün toplumun saygıyla baktığı...* orun*lar vardır–NA.*»

otağ *a.* (eski) büyük ve süslü çadır: «*Fransa'da ünlerini,* otağ*larını kuran izlenimcilerin yapıtları–SB.*» ⊙ **otağ kurmak** yer etmek, yerleşmek: «*O ürküntü hemen hemen herkesin içinde* otağ kurmuş. *–NU.*»

otçul *s. zool.* bitki yiyerek beslenen (hayvan).

otsul *s. bitk.* ot gibi olan, gövdesi odunlaşmayan, kısa ömürlü olup yemiş verince kuruyan (bitki).

oturum *a.* **1** bir meclisin, bir

kurultayın ya da bir kurulun ara vermeden yaptığı toplantı, yani bir birleşim'in dinlenmeyle ayrılan parçası: «*Çoğunluk olmadığı için* oturumu *kapatan Meclis Başkan Vekili'ne–ÇA.*» **2** *tüze.* duruşma'nın her bir evresi, yani mahkemede görülmekte olan bir davada ilgililerin bulunmasıyle yapılan toplantılardan her biri. [275] ⊙ **açık oturum** herkese açık olan oturum; bir sorunun tartışıldığı ve isteyenlerin katılabileceği oturum. [99]: «*son zamanlardaki* açık oturum*larda–CB.*» ⊙ **gizli oturum** bir mecliste, bir kurulda herkesin bilmesinde bir sakınca bulunan sorunlar görüşülürken yapılan oturum. [631]: «*Dışişleri Bakanı Senatoda* gizli oturum*da bilgi verir.–EG.*»

oy *a.* **1** bir konuda, bir sorunda tutulacak yol üzerine ileri sürülen görüş. **2** bu görüşü belirten kâğıt ya da el kaldırma. [1986]: «*bir kısım seçmenler* oy *kullanamazken bir kısmının birkaç yerde* oy *kullandığı–NN.*» ⊙ **oy birliği** bir konuda bütün oyların birleşmesi. [1050]: «*yine üzerinde* oy birliği *ile durdukları–Al.*» ⊙ **oy çokluğu** bir konuda yarıdan çok oyun birleşmesi. [421] ⊙ **oya koymak** oya sunmak, oylamak, (bir işin) sonucunu saptamak üzere oy verilmesini istemek. [1987]

oydaş *s.* aynı görüşte olanların her biri. [717]: «*Benimle* oydaş *olmayan başka gazeteci...–FRA.*»

oylama *a.* oylamak eylemi: «*İlk iki* oylama*da bu çoğunluk sağlanamazsa–Anayasa.*», «*Bunlardan 30 kadarının kırmızı oy vermesi ya da* oylama*ya katılmaması halinde –Al.*»

oylamak oya sunmak ya da oya koymak. [1987]: «*Bakanlar Kurulu'nun güven isteği, bir tam gün geçtikten sonra* oylanır.*–Anayasa.*»

oylum *a.* **1** bir nesnenin bütün boyutlarıyle birlikte bir kap içinde ya da uzayda doldurduğu yer, boşluk. **2** yoğunluk: «*iş* oylum*unu genişletmeyi tasarlayan tüccar–NU.*», «*Klasik ressamlar* oylum *ve uzay duygusunu modelleri üzerine eğilmekle değil, öğrenmiş oldukları kısır kuralları uygulamakla elde ediyorlardı.–SB.*»

oymak *a.* **1** *toplb.* boy denilen topluluğun ayrıldığı kollara verilen ad. **2** *bitk.* familyadan sonra gelen bölüm.

oysa *bağ.* (o ise); aralarında

karşıtlık, aykırılık bulunan iki tümceyi birbirine bağlar ve «halbuki» anlamında kullanılır: «Oysa *gençler, daha çok şiirin teknik yönüyle ilgileniyorlar.–EC.*»

oyun *a.* **1** *tiy.* sahnede oynanmak için yazılmış tiyatro yapıtı. [1907]: «*bir yazar iyi bir* oyun *yazacak olsa–SB.*» **2** *tiy.* tiyatro gösterisi. [2486]: «*oyuncular güçlü bir* oyun *çıkarıyorlar–*» **3** vakit geçirmek için yapılan eğlencenin her türlüsü. **4** *sine.* senaryodaki belli bir kişiyi filmde canlandırmak durumu ve bu işin yapılış biçimi.

oyuncu *a.* **1** *tiy.* bir oyunda rol alan kimse (erkek ya da kadın). [82; 83]: «*O gösteride oynayan* oyuncu*lardan ikisi –AP.*» **2** *sine.* bir filmde oynayan kimse (erkek ya da kadın).

oyunculuk *a. sine.* ve *tiy.* **1** oyuncunun yaptığı eylem, oyuncu olma hali. **2** oynamadaki başarı, rol yapma: «*bu topluluğun İhtilâl Var uygulamasında nispeten daha iyi olan taraf* oyunculuk.–*ÖN.*»

ozan *a. yaz.* (eskiden) saz eşliğiyle şiir söyleyen kimse; (bugün) şiir yazan kimse. [2193]: «ozan*dı, gözde bir* ozan *değildi ama* ozan*dı.–NU.*», «*Gerçekliğin* ozan*ıyım ben.–GA.*».

ozansı *s.* ozanların kullana kullana eskittiği duyarlığı taşıyan. [2194]

ozansılık *a.* ozansı olma hali. [2195]: «*Ama şiirimi süsten, sıfattan ve* ozansılık*tan uzak tutmayı bugüne de sürdürmüşümdür.–SB.*»

Ö

ödenek *a.* **1** (genel anlamda) bir iş için ayrılan para. **2** (özel anlamda) kamu işlerinin herhangi birinin görülebilmesi için önceden hesaplanarak bütçeye konulan para: «*Bakan, okul yapımı için ayrılan* ödeneğin *yetersiz olduğunu söyledi.–*» **3** (dar anlamda) cumhurbaşkanı, bakan, milletvekili gibi sürekli devlet görevlisi sayılmayanlara ödenen bir çeşit aylık: «*Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin* ödenek *ve yolluk*ları *kanunla düzenlenir.–Anayasa.*» **4** (dar anlamda) birtakım kamu görevlilerine,

yaptığı görevin özelliğinden dolayı, aylığı dışında ayrıca ödenen para. [2302]: «*usulsüz* ödenek*lerin kesilmesi –İS.*» ⊙ **örtülü ödenek** ulusal güvenlik nedeniyle gizli tutulan işlerde harcanmak üzere başbakanlık buyruğuna verilen para. [2303]: «*Harbiye* örtülü ödeneğinden *Abdülhak Hâmid'e... kuruş verilmiş.–İS.*»

ödenekli *s. tiy.* «devlet ya da belediye bütçesinden ayrılan ödenekle çalışan tiyatro» anlamına gelen **ödenekli tiyatro** deyiminde geçer: «*her türde oyunlarla uğraştım;* ödenekli, *ödeneksiz, büyük, küçük... çeşit çeşit toplulukların kulisini gördüm.–RE.*»

ödenti *a.* dernek üyelerinin, üyelikleri dolayısıyle, belli zamanlarda, genellikle aydan aya derneğe ödedikleri para. [56]: «(*Eğitmenlerin*) *az aylıklarından emekli* ödenti*lerini kestiler.–FB.*»

ödev *a.* yapılması, yerine getirilmesi insanlık ve töre bakımından gerekli olan şey; doğru düşünüşe dayanan usa uygun eylem; yerine getirilmesi kişinin vicdanından doğan şey. [2688]: «Ödevini *yerine getirmek erdemli eylemde bulunmakla olur.–BA.*»

ödül *a.* **1** güreşte yenene verilen para, koç vb. şeyler. **2** yaptığı bir işten, davranıştan dolayı, birine verilen armağan: «*üzerine atılan çamurları döktüğü alın terinin* ödül*ü diye sineye çeken Türk öğretmeni–NN.*» **3** armağan[2] : «*1918'de Goncourt* ödül*ünü kazandı.–OA.*» [1617]

ödüllendirme *a.* birinin, başarılı bir eylemini ödül ile değerlendirme. [1618]

ödüllendirmek birinin, başarılı bir eylemini ödül ile değerlendirmek. [1619]: «*İmparator umut kırıklığına uğramıştı ama gene de* ödüllendirmek *istedi onu–TY.*»

ödün *a.* yiten, eksilen bir şeyin yerini dolduran şey, yani bir şeyin elden gitmesine karşılık alınan, bir şeyin alınmasına karşılık verilen şey. Örneğin, bir konuda anlaşmak isteyen iki yan, ayrı ayrı şeyler istedikleri için anlaşamazlarsa, anlaşabilmek için birbirlerine ödün vermek durumunda kalabilirler, birinin bir isteğine karşılık ötekinin de bir isteğinin yerine gelmesi ile anlaşma doğabilir; işte bu durumda yerine gelen bu istekler o konuda birer ödün sayılır. [1052; 2380] ⊙ **ödün vermek** karşılık olarak birtakım esirgemezliklerde bulunmak.

[2381]: «*Bütün olanaklar zorlanarak, parti olarak* ödün vermek*ten kaçınmalı, halka açık ve kesin düşünceler verilmelidir.–GA.*»

öğe *a.* **1** bir bileşiği oluşturan yalınç şeylerden her biri: «*iki* öğe*den birinin ötekinden önemli olduğu–NA.*» **2** bir bütünün parçalarından her biri. Örneğin dize, şiirin öğelerinden biridir. **3** *dilb.* yüklem, özne, tümleç gibi tümceyi oluşturan şeylerden her biri: «*Tümcenin* öğe*lerini ve her birinin tümcedeki görevini incelemeye–TNG.*» **4** *mant.* bir sınıfın ya da bir topluluğun bireylerinden her biri. [434; 2643]

öğmek bkz. **övmek**

öğrenci *a.* okula giden kimse; öğretmenden ders alan kimse. [2323]

öğrencilik *a.* öğrenci olma durumu: «*Ben bunun bir örneğini .., Berlin'deki* öğrencilik *hayatımda yaşadım.–HVV.*»

öğrenek *a.* insanın görüp ders aldığı olgu ya da insanın gözünü açan ders. [803]: «*Seyirci tiyatrodan ne arınmış, gönlü açık ayrılacak, ne de bir* öğrenek *bulacaktır.–M.And*»

öğrenim *a.* öğrenmek işi, herhangi bir meslek için gereken bilgileri edinme işi. [2301]: «*Japonya'da* öğrenim, *belki de hiç bir millette görülmeyecek kadar–NS.*»

öğrenmelik *a.* bir kimseye, öğrenimini bitirinceye değin herhangi bir kuruluşça ödenen aylık. [257]

öğreti *a. fels.* bir felsefe, edebiyat ya da bilim okulunun, bir partinin ya da dinin ilke ve inaklarının tümü. [375; 1383]: «*bir* öğretiye *saplanır... kişi oğlunun yarattıklarını da anlayamaz olursunuz.–NA.*»

öğretim *a.* öğretmek işi, belli bir erek için gereken bilgileri verme işi. [2434]: «*Eğitim ve* öğretim*in eksik olduğu bir yerde erdem de rastlantının işi olur.–BA.*» ⊙ **ilköğretim** okuyup yazmayı ve kişi için gerekli ilk bilgileri sağlayan öğretim. ⊙ **ortaöğretim** ortaokul ve lise ile bunların dengi okulları içine alan, ilköğretimden sonra daha geniş bir bilgi sağlayan öğretim. ⊙ **öğretim görevlisi** yüksek okulda ya da üniversitede ders vermekle görevlendirilmiş uzman, okutman. ⊙ **öğretim üyesi** üniversitede doçent, profesör aşamasına ulaşmış kimse: «*bu iki üniversite* öğretim üyesi*ne burada teşekkürü bir borç bilirim. –SGü.*» ⊙ **yükseköğretim** bilim kollarından birinde yük-

sek düzeyde bilgi kazandıran öğretim.

öğretmen *a.* okulda öğrencilere ders veren, öğreten kimse. [1474]: «*Azgelişmiş bir ülkenin ülkücü* öğretmeni *ayrıca bu kocamış çevreleri de eğitmek, eğitemiyorsa onlarla savaşmak zorundadır.–NN.*»

öğretmenlik *a.* öğretmenin görevi: «Öğretmenlik *kutsal bir meslektir.–TNG.*»

öğünç bkz. **övünç**

öğüt *a.* bir kimseye, doğru, uygun bir yol göstermek ya da kötü davranışlardan sakındırmak için söylenen söz. [1787; 2384]: «*Bu* öğütler *etrafında birleşilirse–EG.*»

öğütleme *a.* salık; salık verme; onu da özendirmek ereğiyle birine bir şeyi uygun, işe yarar diye tanıtma. [2384]

öğütlemek onu da özendirmek ereğiyle birine bir şeyi uygun, işe yarar diye tanıtmak, salık vermek. [2385]: «*Anglo-Sakson sözcüklerini kullanmayı* öğütleyen *bir çağrı–NU.*»

öke *a.* yetenekleri, olağanüstü işler başaracak, pek önemli ve şaşılacak şeyler yaratacak denli üstün olan kimse. [319]

ökelik *a.* ökeye yaraşır hal, öke olma hali ya da niteliği. [320; 334]: «*Bir ulusun şiiri demek ondaki* ökeliğin *en doğru, en arı görünümü demektir.–CSS.*»

ölçek *a.* **1** ölçmek işine yarayan araç, ölçüt. [1147; 1198]: «*Ahlâk alanında, elimizde iyice tartıp biçmeyi sağlayacak bir* ölçek *yok.–BA.*» **2** tahıl ölçmede kullanılan kap. **3** *coğr.* ve *mat.* bir harita, resim ya da biçimde görülen uzunluklarla bunların imlediği gerçek uzunluklar arasındaki oran. [1434]

ölçü *a.* **1** *yaz.* koşukta, sözcüklerin durgusu, hece uzunluğu, hece sayısı, ya da vurgusu gibi özelliklere dayanan düzen. [2701]: «*şiirimizin böyle bir aşamaya gelmesi,* ölçünün, *uyağın şiirden atılması gibi göze batıcı bir şekilde olmamıştır.–EC.*» **2** *müz.* parçanın bölünmüş olduğu eşit bölüntülerden her biri, ki iki ölçü çizgisinin arası bir ölçü sayılır: «*Her* ölçü *içinde zaman denilen eşit kümecikler vardır.–MRG.*»

ölçüştürme *a.* ölçüştürmek işi. [1154; 1534]

ölçüştürmek aradaki ayrımı bulmak üzere iki şeyi yan yana getirmek, karşılaştırmak. [1155; 1535]: «*yani bu dizinin aynı zaman içinde çeşitli hızları olacaktır, hareketini duran ya da ters doğrultuda ilerleyen dizi ile* ölçüştürdüğümüze *göre.–MG.*»

ölçüt *a. fels.* bir şeyin ölçül-

mesine yarayan belirti, ölçek[1]. [1147; 1198; 1430; 1453]: «*değerlendirmede geçer* ölçüt *olamaz.–AB.*»

öldürü bkz. **kıya**

ölmezlik bkz. **ölümsüzlük**

ölüdoğa *a.* konusu, koparılmış çiçek, yemiş, avlanmış hayvan, vazo, kitap gibi şeyler olan resim. [1794]: «*Aynen bir* ölüdoğa *için ele aldığımız elma, armut ... gibi şeyler nasıl resim değerlerine sahip değilse–AT.*»

ölümlü *s.* bengi olmayan, kalımsız. [506]: «Ölümlü *olan ölümsüz.–AMD.*»

ölümlülük *a.* bengi olmama hali, kalımsızlık.

ölümsek *s.* pek çok zayıf, ölmek üzere olan (hayvan ya da kimse).

ölümsüz *s.* hiç bir zaman ölmeyecek olan, sonsuz sürece kalacak olan, bengi. [386; 1229]: «*Ölümlü olan* ölümsüz.*–AMD.*»

ölümsüzlük *a.* ölümsüz olma hali, bengilik, sonsuzluk, sonrasızlık. [387; 388]: «*bu fani âlemde insanın baş meselesi ...* ölümsüzlük *çabası diye gösterilebilir.–NFK.*»

önbilgi *a.* bir işi öğrenmeye başlarken edinilmesi gereken birtakım bilgiler: «*idealist resmin yürütücüleri olan ressamlar tuvale, nesne üzerindeki* önbilgi*lerini geçirirlerdi.–SB.*»

öncebilim *a. fels.* Tanrı'nın gelecekteki her şeyi önceden bilmesi. [905]

öncel *a.* önce gelen, bir görevde sonra gelenden önce bulunmuş olan kimse, **ardıl** karşıtı. [2066]: ⊙ **öncel düzen** *fels.* bütün olan bitenleri Tanrı'nın önceden düzenlemiş olduğunu, her şeyin önceden belirlenmiş olan bu düzende uyum içinde bulunduğunu ileri süren öğreti, ki Alman düşünürü Leibniz'çe ortaya atılmıştır. [41]

öncelik *a.* bir şeyin ötekinden önce olması hali; önce gelme. [2307]: «*bu tarzın öz değerlendirmesinden çok teknik incelemesine* öncelik *tanımasıdır.–MB.*»

öncesiz *s.* öncesi yani başlangıcı olmayan. [490]: «*madde de, Tanrı'nın kendisi gibi,* öncesiz*dir–MG.*»

öncesizlik *a.* öncesiz olma durumu. [491]

öncü *a.* **1** önden gidip haber ulaştıran kimse. **2** güzel sanatlarda, zamanını aşan, geleceğin sanatı durumunda olan, alışılmışın dışına çıkarak yeniden de yeni bir özellik gösteren sanat çığırı ya da çığır açan kimse. [176]: «*kısa bir süre içinde şiirimi-*

zin kendi kendini iki kez yenilemeğe kalkışmasıyle güçlü şairlerin çoğu öncü*leri desteklemişlerdir–CSS.*» **3** *ask.* yürüyüşte kolun ilerisinde giden topluluk. [1905] **4** (bir şeyde) önde giden: «*Ataç, temizleme akımının* öncü*leri arasında yoktu. –ÖAA.*»

öncül *a. mant.* bir tasımda, vargıya ulaştıran iki önermeden her biri, ki biri *büyük önerme,* öteki *küçük önerme*'dir ve her ikisine birden *öncüller* denir: «*Klasik felsefe, ahlâkı bütün öteki* öncül*lerden çıkarıyor–AO.*»

öndelik *a.* ileride alacağına sayılmak ya da ısmarlanan bir işin karşılığından indirilmek üzere önceden verilen para. [177]: «*Ama öte yandan köylüler, son yiyeceklerini tarlalarına ektikten sonra, bankadan bekledikleri* öndelik*leri alamayınca, yeniden Mastan'a yalvarmaya giderler.–FO.*»

önder *a.* bir işte, bir topluluk davasında önayak olan, kendine uyanları yöneten kimse, baş. [1239]: «*Her şey tamammış da bir* önder, *bir şef eksikmiş.–NT.*»

önderlik *a.* önder olma hali, önderin gördüğü iş: «*Atatürk'ün* önderliği *altında–NN.*»

öndeyiş *a.* **1** *yaz.* bir yapıtta, ana bölümlerden önce gelen ve konuyu az çok belli eden giriş: «*Şimdi* öndeyiş *yerine ... aldığı o vurucu metin parçasının ışığında –RM.*» **2** *tiy.* oyundan önceki bölüm, ki oyunun konusundan önce geçenleri özetler ya da oyunun anlamı üzerinde bilgi verir. [1939]

önduyu bkz. **önsezi**: «Önduyum *bir ön karanlık şimdi uzar gider.–FHD.*»

önek *a. dilb.* kimi dillerde, bir sözcüğün başına gelen ek; Türkçe'de pek az bulunan bu ekle yapılmış iki sözcük: asbaşkan, asteğmen: «*Dil, yalnız adlar değil* önek*ler, sonekler, çekim katkıları gibi dilde ne varsa her şey anlamlardan, anlam bütünlerinden kurulur.–NU.*»

önel *a.* iş sözleşmesine göre işçinin işten çıkarılması halinde tanınan süre: «*Öyle ki, bugün bile, teknik elemanların çalıştırılmasına Borçlar Kanunu'nun 340. maddesindeki* önel*lere uyularak son verilmektedir. SEd.*»

önem *a.* değer; nitelik ve nicelikçe değeri olma hali. [402]: «*Gerçeğin derinine ve somut varlığına inildiğinde*

özdeşlikten daha önemli bir ilkenin ... önem *kazandığı görülür.–SH.*»

önemli *s.* önemi olan, değerli, önemsenen, önem verilen. [1613]

önemsemek önem vermek, önemli saymak, değer vermek, göz önüne alınmaya ya da hesaba katılmaya değer bulmak. [1614]: «*Anlatımındaki savrukluk, Türkçeyi* önemsemeyiş *biraz da bundan geliyor.–EmÖ.*»

önemsiz *s.* önemli olmayan, değersiz, önemsenmeyen, önem verilmeyen. [403]

önemsizlik *a.* önem verilmeme hali. [404]: «*(i)nti ekiyle türemiş sözcüklerin çoğunda* önemsizlik, *sevimsizlik anlamı vardır.–TNG.*»

önerge *a.* meclis, kurultay vb. gibi düzenli toplantılarda, herhangi bir öneride bulunmak isteyen üyenin (ya da üyelerin) bu önerisini yazıp imzalayarak gereği için başkanlığa verdiği kâğıt. [2320]: «*Diyelim, sayınlardan biri, yahut birkaçı, kürsüye bir* önerge *vermiş. –DN.*»

öneri *a.* kabul edilsin diye öne sürülen düşünü. [2460]: «*Kabul edilsin diye ileri sürülen* öneri*lerin hiç biri işe yarar değildi.–AP.*»

önerme *a. mant.* doğru da olsa yanlış da olsa bir yargı anlatan her söz. [1130] «*Stoa'nın ahlâk ilkesi kısaca şu* önermede *dile gelir: Yalnız erdem iyidir, mutluluk da sadece erdemde bulunur.–BA.*» ⊙ **büyük önerme** *mant.* büyük terimi taşıyan öncül; örneğin, «Bütün insanlar ölümlüdür, Sokrates bir insandır, şu halde Sokrates ölümlüdür» uslamlamasında «Bütün insanlar ölümlüdür» önermesi büyük önermedir. [1131] ⊙ **küçük önerme** *mant.* küçük terimi taşıyan öncül; yukardaki uslamlamadaki «Sokrates bir insandır» önermesi küçük önermedir. [1132]

önermek kabul edilsin diye bir düşünü, bir şey öne sürmek. [2461]: «*karşılık olarak* önerilen *Türkçe kelimelerin–ÖAA.*», «*Sinema... çeşitli sorunları ortaya atarak ... bunlara çözümler* önermek*tedir.–AD.*»

önerti *a. mant.* koşullu bir önermenin koşulu anlatan ön parçası; örneğin, «Ağaçlar sallanıyorsa, dışarda rüzgâr vardır» önermesinde «ağaçlar sallanıyorsa» koşulu bir önertidir: «*Bunlara* önerti *– koşul ö-*

nermesi – denir.–TNG.», «*Bir* önerti*yi salt zaman yönünden önde geldiği için bir başka şeyin nedeni saymak biçimindeki mantık yanılgısı.–NÖ.*»

öngörmek ilerisi için düşünmek, önceden koymuş olmak, ilerde olması gerekeni göstermek. [343]: «*İki parti esasını* öngören *yerlerde seçim kanunları–Aİ.*», «*Kanunun taksitle ödemeyi* öngördüğü *hallerde, ödeme süresi on yılı aşamaz.–Anayasa.*»

öngörü *a.* bir işin ilerde ne durum alacağını kestirme, önceden anlayabilme. [380]: «*Tanrıca* öngörü*den mi... ileri geliyor–NU.*», «*Belli bir ussal* öngörü*nün sınırları içinde–CSS.*»

öngörülü *s.* bir işin geleceğini önceden kestirebilen, öngörüsü olan. [379]

önlem *a.* bir şeyi sağlayacak ya da önleyecek yol. [2428]: «*Kemal Tahir'e göre bu ilkeler, Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak için önceden düşünülmüş* önlem*lerdir.–EmÖ.*» ⊙ **önlem almak** bir şeyi sağlayacak ya da önleyecek yolu önceden düşünmek. [2429]: «*Başka bir deyimle din inançları; kaygıya, korkuya, huzursuzluğa karşı* alınan *birtakım güvenlik* önlem*leridir.–NŞK*».

önlemek önleyici bir neden halinde ortaya çıkmak, engel olmak, engellemek, önüne geçmek. [1303]: «*Düşünce ile savaşmak, zararlı sanılan düşünce ve eylemleri* önlemek, *kurşunla veya hançerle olmaz.–HVV.*»

önlemli *s.* her işinde gereken önlemleri zamanında alan. [2430]

önlemlilik *a.* her işinde gereken önlemleri zamanında alma hali. [2431]

önlemsiz *s.* önlem almayı savsaklayan. [2432]

önlemsizlik *a.* önlem almayı savsaklama hali. [2433]

önörgü *a.* **1** *yaz.* sanatçının, yapıtı oluşturmak için önceden kurduğu çatı. **2** *tiy.* oyunun ana çizgisi ya da doğmaca tiyatroda taslağı: «*Cevdet Kudret'in yayımladığı oyunlar filanca oyun* önörgü*lerininfilanca Karagözcü eliyle ancak bir kezlik dondurulmuş biçimidir.–M.And*»

önseçim bkz. **seçim**: «önseçim*lerde adaylık için baş vurdu. –EG.*»

önsel *s.* ve *zf. fels.* hiç bir deneye dayanmadan ve salt us yordamıyle. [146]: «*Estetik kuram, özel estetik yargılar üzerine kurulan ve bunları ahenkleştiren tutarlı bir*

yapıdır; yoksa bu yargıların mantıkla çıkarılabileceği önsel *bir şema değildir.–NÖ.*»

önsezi *a.* hiç bir belirti yok iken bir şeyin olacağını bilme, önceden sezme, içe doğuş. [752]: «*Oysa kadın* önsezi*si, şefkati ve iyilik etme gücü ... gibi üstün vasıflarıyle–EA.*»

önsöz *a.* **1** bir kitabın başında bulunan ve kitabın niçin, nasıl yazıldığını, özelliklerini vb. anlatan sözler bölümü, ki genellikle «önsöz» başlığını taşır ve asıl metinden sayılmaz. **2** bir konuşmada giriş niteliğindeki söz.

öntasar bkz. **öntasarı**

öntasarı *a.* bir tasarının ilk biçimi: «*Bu* öntasarı *kılavuzum oldu.–TNG.*»

öntasım *a. mant.* vargısı başka bir tasımda küçük ya da büyük önerme durumunda olan tasım.

önyargı *a.* bir şey için önceden verilmiş yargı. [1900]: «*bir bakıma bir* önyargı*yı söyler gibi söyledim bu sözü–SKA.*», «*Sayı çokluğunun güçlü oyunlar getireceği* önyargı*sından uzağız elbette.–AP.*», «*ihtiyaçlardan, isteklerden,* önyargı*lardan ve görüşlerden bağımsız.–BA.*»

ören *a.* eski yapı ya da kent kalıntısı, yıkı. [654]: «*Ören yerler bu bayramdan pek üşür–Karacaoğlan.*»

örgen *a.* **1** *anat.* ve *biy.* örgenlik içinde özel görevi olan her parça, gövdenin her bir aygıtı. [1860; 2646]: «*Seslerin çıkmasına ve çeşitlenmesine yarayan* örgen*ler de şunlardır: Göğüs boşluğu, akciğerler, gırtlak, kirişler, küçük dil, dil, damak, diş etleri, dişler, dudaklar, geniz, burun.–TNG.*» **2** *fels.* belli bir iş yapan parça. [1860]: «Örgen, *hiç kuşkusuz, üstün bir birliktir.–NÖ.*»

örgencilik *a. fels.* yaşamın örgenlere dayanan bir oluşum sonucundan başka bir şey olmadığına inanan öğreti, ki örgencilik, yaşam görevlerinde tinin etkisini yadsır. [1862; 2647]: «örgencilik, *toplum da bir örgen olduğundan biyoloji yasalarının topluma da uygulanabileceğini ileri sürer.–OH.*»

örgenleşmek *biy.* türlü görevleri olan türlü örgenler ortaya çıkarmak ya da örgen haline gelmek: «*Anılarla oluşan, onlarla* örgenleşen *öykülerdir.–AdB.*»

örgenlik *a.* **1** *biy.* ve *fels.* ayrı ayrı görevleri olan örgenlerce yaşamsal olaylarını sürdürebilen, yani kendi başına

ayrı bir bütünlüğü olan canlı varlık. **2** *biy.* ve *fels.* bu varlığın hali. [1863; 2649]: «*fizik doğa olayları toplumlara etkileri bakımından incelendi mi, toplum denen bütün ya da* örgenliğin *bir öğesi, bir örgeni gibi ele alındı mı, sosyolojinin konusu olur.–NŞK.*»

örgensel *s.* örgenle ilgili, yaşayan, canlı, örgenden oluşan. [1861; 2648]: «*Şiirin somutluğu da, önce bu* örgensel *bütünlüğe bağlılığıyle oranlıdır.–EC.*», «örgensel *bir yapısı olduğu görüşünü ileri sürebiliriz.–MB.*»

örgensellik *a.* örgenle ilgililik, yaşarlık, canlılık, örgenden oluşmuşluk: «*Burada temanın* örgenselliğinin ... *nasıl çözüldüğü konusuyle ilgilenmekteyiz.–NÖ.*», «*Çağrışımsal yönü ağır basan imgelerle iç; sözcükler ve dizeler arasında kurulan ses benzerlikleriyle de dış* örgensellik *iyi kurulmuş.–EmÖ.*»

örgüt *a.* geniş ya da genişçe bir işin birtakım yerlerde de yürütülmesini sağlamak için kurulan kollardan her biri, kuruluş. [2552; 2562]: «*uluslararası* örgütlerde–*İS.*», «*adalet* örgütü *nasıl görev yapsın?–HVV.*»

örgütçü *a.* örgüt kurmada başarılı olan kimse. [2563]:

örgütçülük *a.* örgüt kurma işi ya da örgüt kurmada başarılı olma hali. [2564]

örgütlemek bkz. **örgütlendirmek**

örgütlendirilmek örgütlü hale getirilmek. [2566]

örgütlendirmek belli bir işin gereği gibi görülebilmesi, yürütülebilmesi için o işi örgütlü hale getirmek. [2567]

örgütlenmek örgütlü hale gelmek. [2568]: «*kömürün üretilmesi, kullanılması işleri için* örgütlenmiş *insan zümreleri gerekir–NŞK.*»

örgütlü *s.* örgütü olan, örgütlenmiş. [2569]: «*Batı'da daha* örgütlü *bir başkaldırışın olayladığı nedenleri biliyoruz–ME.*»

örgütlülük *a.* örgütlü olma hali, örgütlenmişlik. [2570]

örgütsel *s.* örgütle ilgili, örgüt yönünden: «*Bu ideolojik ve* örgütsel *zayıflığa rağmen–BS.*», «*Bu görev bilincine gelen sanatçı, sanatının verimlerini topluma sunmayla ilgili bireysel ve* örgütsel *görevleri de özenle yerine getirmeye çalışacak demektir.–FB.*»

örgütsüz *s.* örgütü olmayan, örgütlenmemiş. [2571]: «*toplum içi örgütlü veya* örgütsüz *kuvvet merkezleri –BNE.*»

örgütsüzlük *a.* örgütü olma-

ma hali, örgütlenememişlik. [2572]

örneğin *zf.* örnek olarak, söz gelişi. [1379]: «*Ben* örneğin *diyorum: ilkin ilk olarak demek olduğu gibi* örneğin *de örnek olarak demektir.–NA.*»

örnek *a.* **1** bir bütünün niteliğini anlamak için ondan ayırıp verdikleri küçük parça. [1842] **2** anlatılmak istenen bir görüşü açıklamak için ileri sürülen ve onu bir olay halinde ortaya koyan şey. [1450]: «*Ve benim devletçilik aleyhine* örnek *olarak gösterdiğim–BF.*» **3** (oya, örgü vb. için) biçim. [1456; 2222] **4** hali ve niteliği benimsenmeye değer kimse ya da şey: «*Kolombiya deneyi, olumsuz bir* örnek *sayılamaz.–TZT.*»

örneklemek bkz. **örneklendirmek**: «*Bundan sonra korkarız ki öpüşten de devlete vergi ödeyeceğiz, gibi bir* örnekleme *yaparsınız. Ve bu* örneklemeyi *daha da keskinleştirirsiniz.–ÇA.*»

örneklendirmek örnek vermek: «*Bunu az mı* örneklendirdik *bu köşede?–EmÖ.*»

örneklik *s.* **1** örnek olarak ayrılmış bulunan. **2** örnek alınacak nitelikte olan. [1843]: «*Herkesin* örneklik *bir ömrü yoktur.–NU.*»

örnekseme *a. dilb.* dilde yeni bir sözcük yapılırken, kendisine herhangi bir ilgi ile yakın sayılan başka bir sözcüğün biçimce ya da anlamca örnek tutulması, benzetme; örneğin, «binit» sözcüğüne bakılarak yapılan «taşıt» örnekseme ile yapılmış bir sözcüktür. [127; 1150]

örtenek *a. biy.* örgenleri örten kimi zarlara verilen ad.

örtmece *a. yaz.* kaba ya da çarpıcı sayılan sözcükleri kullanacak yerde, bunları kullanmayarak, istenileni dolayısıyle anlatma yolu. [389]

örtülü ödenek bkz. **ödenek**

örü *a. biy.* kimi sinir ya da damarların birbirine geçip dolaşmasıyle ortaya çıkan oluşum.

övgü *a. yaz.* birini ya da bir şeyi övmek için söylenen söz ya da yazılan yazı. [1397]: «*Hariciyemizin işleyişine* övgü *düzmek aklımdan geçmez.–İS.*»

övgücü *a.* hak etmeyen kimseyi öven kişi, hak etmeyenlere övgü yazan kişi. [1398]

övgücülük *a.* övgücü olma hali, övücülük. [1399]: «*Devrim dergisinin sanat sayfasında ... kaneviçeli sanat* övgücülüğü *yapan yazıların yer alışına tanık olup durmaktayız–TS.*»

övmek bir şeyin iyiliklerini söyleyerek değerini belirtmek. [1396; 1400]

övünç *a.* övünmeye yol açan ya da hak kazandıran şey. [1341]: «*millî* övünç *ve hatıralarımızı–NSB.*»

öykü *a.* **1** anlatılan olay, anlatı: «*Şu kısa* öykü *Duhamel'in kişiliğini yansıtır –OA.*» **2** *yaz.* gerçek ya da tasarlanmış olayları kişinin ilgisini çekecek biçimde anlatan, romandan kısa düzyazı türü, anlatı[2]. [734]: «*Korkunç* öykü*ler okumağı sever misiniz?–NA.*»

öykücü *a.* öykü yazan ya da anlatan kimse. [735]

öykücülük *a. yaz.* öykü yazma ya da anlatma sanatı. [736]: «*Gittikçe gelişen* öykücülüğümüz*de–AdB.*»

öyküleme *a.* öykü haline getirme ya da öykü olarak anlatma işi. [737]: «*Böylece bu düşler, yazarı bir* öyküleme*nin içine sokar.–AdB.*»

öykülemek öykü haline getirmek ya da öykü olarak anlatmak. [738]

öykünme *a.* öykünmek işi. [2317]: «*Bizde her yeni doğan edebiyatın* öykünme *olduğu ileri sürülmüş–DÖ.*»

öykünmek birinin yaptığı gibi yapmak. [2318]: «*Türkçeyi bırakıp yabancı dillerin yapılarına* öykünmek *gerektiğini sanıyorlar.–NA.*»

öyküsel *s.* öykü özelliği taşıyan, öyküyle ilgili: «*Ama gene de bu izlenimlerin* öyküsel *biçime girdiğinin kanıtıdır –AdB.*»

öyküsellik *a.* öykü özelliği taşıma hali, öyküyle ilgililik.

öz *a. yaz.* içerik, içlem. [1522]: «*soyuta kaçan şiirin, toplumsal bir* özü *gereğince iletmeye elverişli olduğunu savunur musunuz?–RM.*»

özdek *a.* uzayda yer dolduran varlık; ağırlığı ile kütlesi olan her türlü şey. [1251]: «*Ne var ki işçinin yaptığı, yapılmasında işçinin de payı olan nesne,* özdek *olarak geliyor bizim elimize.–NA.*»

özdekçi *a.* özdekçilikten yana olan kimse ya da görüş. [1252; 1322]: «*Bu görüş Descartes'ın* özdekçi *yanından geçerek Fransız* özdekçi*lerini etkilemiştir.–OH.*»

özdekçilik *a. fels.* her şeyi özdeğe bağlayan, dünyada her şey özdektedir diyen, özdeğin düşünüden önce geldiğini ileri süren felsefe. [1253; 1323]: «*eytişimsel ve tarihsel* özdekçiliğin *saptadığı–AO.*»

özdeksel *s.* özdekle ilgili.[1255]: «Özdeksel *evrenin doğal ve toplumsal bütün olayları,* özdeksel *bir temelden yola*

çıkılarak açıklanabilir.–OH.»

özdenlik *a. fels.* özden oluş, yani varlığı kendinden olma.

özdeş *s.* **1** her türlü nitelik yönünden eşit olan: «*Stoa felsefesinde de mutluluk erdemle* özdeş*tir.–BA.*» **2** *mat.* ve *fels.* kendinde özdeşlik bulunan. [181]

özdeşlemek *mat.* özdeş kılmak: «*toplum, aşkı evlenmeyle* özdeşler.–*CÜ.*»

özdeşleşmek özdeş duruma gelmek: «*bu dünya ile* özdeşleşemediğimize *göre–EC.*»

özdeşleştirme *a.* özdeş hale getirme: «*Alıcı yerleştirilmesi tekniği, 'film sanatının kendine özgü etkisi olarak gördüğümüz* özdeşleştirme *eylemini sağlar.–AG.*»

özdeşleştirmek özdeş hale getirmek, özdeşlemek.

özdeşlik *a.* **1** her türlü nitelikçe eşit olma hali. **2** *mat.* iki matematiksel ifade arasında her zaman ve her durumda bulunan eşitlik. **3** *fels.* bir şeyin aynı zamanda başka bir şey olmaması hali, ki «bir şeyin kendine eşit olması» diye tanımlanır. [182]: «*Gerçeğin derinine ve somut varlığına inildiği zaman* özdeşlik*ten daha önemli bir ilkenin ... önem kazandığı görülür.–SH.*»

⊙ **özdeşlik ilkesi** *mant.* «bir şey ne ise odur», «var olan şey, kendisinin özdeşidir» yani «A, A'dır» biçiminde dile getirilen mantık ilkesi. [183]: «*Bununla birlikte, diyalektik mantık,* özdeşlik ilkesi*nin ancak soyut ve kaba gerçek için geçerli olduğunu ileri sürer–SH.*»

özdevim *a. fels.* devinme nedeni kendinde olan devinim, kendiliğinden devinim. [1874]: «*Çağdaş fizik,* özdevim*in gerçekliğini tanıtlamıştır.–HO.*»

özdevimsel *s.* devinimi kendinden olan. [1872]: «*Gölge-oyacılık da insanları fizyolojik anlamda* özdevimsel *sayan bir öğretidir.–OH.*»

özdevimsellik *a.* devinimi kendiliğinden olma hali. [1873]: «*ancak bu* özdevimsellik, *öteki* özdevimsellik*ten ayrı olarak bilinçli* özdevimsellik*tir.–OH.*»

özdeyiş *a.* bir konu üzerine en çok bilinmesi gereken şeyi birkaç sözcükle anlatan söz, özlü söz, özsöz. [2690]: «*Bunu ünlü* özdeyiş*iyle belirtmiş ve–ÖAA.*»

özdışı bkz. **dışınlı**

özdirenç *a. fiz.* her nesnenin elektrik akımına karşı gösterdiği direnç.

özekdoku, özek dokusu *a. biy.* bir örgenin asıl görevini sağlayan temel doku, özellik-

le bezlerin asal dokusu.

özel *s.* **1** yalnız tek bir şeye, bir ereğe ya da bir kimseye değgin olan: «*O zaman o görüşü* özel *sektöre de uygulamak lâzım gelmez mi? –BF.*» **2** kişisel, kişinin malı olan. [770; 2730]: «Özel *işlerime kimsenin karışmasını istemem.–*» ⊙ **özel ad** bkz. **ad** ⊙ **özel girişim** bkz. **girişim** ⊙ **özel girişimci** bkz. **girişimci** ⊙ **özel girişimcilik** bkz. **girişimcilik**

özelci *a.* ve *s.* özel girişim yanlısı: «*ülkede sosyal adaleti gerçekleştirecek yerde, hep* özelci, *çıkarcı ve yabancılarla ortakçı bir uygulamaya kayıyor.–HVV.*»

özeleştiri *a.* kişinin, kendi düşünce, davranış ve eylemlerini eleştiriden geçirme işi. [1871]: «*Herhangi bir yerde doğruları gördüğümüz anda bir* özeleştiri*yle orada yer almak ödevimizdir.–OS.*»

özelleşmek özel hale gelmek.

özelleştirmek özel hale getirmek: «*Çünkü birincilerin daima olayları* özelleştirerek *incelemelerine karşılık–NŞK.*»

özellik *a.* **1** bir şeyin taşıdığı niteliklerden her biri: «*Ramazanın* özellik*lerinden biri de–BF.*» **2** *fels.* bir şeyde bulunan şu ya da bu hali gösterebilme doğal yeteneği. [774]: «*Demirde, ısınınca oylumunu artırma* özelliği *vardır.–*»

özellikle *zf.* hele, her şeyden önce, özel olarak. [241; 775]: «*daha imtiyazlı bir duruma getirildiklerini* özellikle *belirtmek gereklidir.–CKır.*»

özen *a.* özenmek işi. [860; 1045]: «*Dünya görüşlerinde neyin bilim, neyin de bilim olmadığını ayırmak işine ne denli* özen*le sarılsa yeridir. –NU.*»

özenci *a.* ve *s.* bir işi kazanç gözetmeksizin salt zevki için yapan kimse. [110; 719]: «Özenci *sinemasıyle uğraşan kimse.–NÖ.*»

özencilik *a.* bir kişi kazanç gözetmeksizin salt zevk için yapma hali. [111]

özendirmek özenmesini sağlamak.

özenmek **1** bir şeyi elden geldiğince iyi yapmaya çalışmak. [861; 1046]: «*Ne denli* özensem, *olmuyor.–AP.*» **2** yapmaya kalkışmak: «*suçlu diye yakalamaya* özeniyorsunuz.*–ÇA.*» **3** birine öykünmek hevesine kapılmak: «*Hiç* özenme, *onun gibi olamazsın.–*»

özenli *s.* özenle yapılan (iş), özenle çalışan (kimse). [1047]

özenlilik *a.* bir işte özen gösterme hali.

özensiz *s.* özenilmeksizin yapılan, baştan savma (iş), özen göstermeksizin yapan (kimse). [1048]

özensizlik *a.* bir işte özen göstermeme hali.

özenti *a.* bir şeyi yapmaya kalkışma ya da birine benzemeye heveslenme: «*bir hayli* özenti *ve hayal payı karışmaktadır.–RE.*»

özentici *s.* bir şeyi yapmaya kalkışan ya da birine benzemeye heveslenen.

özenticilik *a.* bir şeyi yapmaya kalkışma ya da birine benzemeye kalkışma hali: «*Türkiye ... tüm bir burjuva* özenticiliği *ortamı olmaya mahkûm edilmiştir. –BS.*»

özerk *s.* bağımsız, kendi kendini yöneten. [1514; 1875]: «*kararların* özerk *düşüncelere zararı olmayacağı için–CB.*», «*Radyo ve televizyon istasyonlarının idaresi,* özerk *kamu tüzel kişiliği halinde, kanunla düzenlenir.–Anayasa.*»

özerklik *a.* özerk olma hali. [1515; 1876]: «*Üniversiteler bilimsel ve idarî* özerkliğe *sahip kamu tüzel kişileridir. –Anayasa.*», «özerklik *konusu çok büyük önem kazanmaktadır.–SLM.*»

özet *a.* bir şeyin, bir konunun ayrıntısız, kaba çizgili ve kısaca anlatılan ya da yazılan özü. [765]: «*açıklanan raporun* özet*inden–Al.*»

özetlemek bir şeyi, bir konuyu, yazı ya da sözle, ayrıntısız olarak, kısaca anlatmak. [766]: «Özetlemek *gerekirse: Türkiye'de sosyalizmi kurmak için bize özgü bir yol izlememiz bilimsel bir zorunluktur.–MAA.*»

özge *s.* **1** bilinenden ayrı, başka: «*Güzel sever diye isnad ederler / Benim Hak'tan özge sevdiğim mi var? –Karacaoğlan.*», «*özge diğer nedenler–EG.*» **2** yabancı, el: «*özgeye verme sırrını–*»

özgecil *s. töreb.* hep başkaları için çalışan, başkalarının iyiliği için elinden geleni esirgemeyen (kimse), elcil; **bencil** karşıtı. [361]: «*En bencil kişilerin* özgecil *görünmeye çabalamalarındaki gülünçlük–MF.*»

özgecilik *a. fels.* ve *töreb.* hiç bir çıkar düşünmeden başkaları için çalışma, başkalarının iyiliği için elinden geleni yapma, özgecil olma hali, özgecillik. [105; 362]: «Özgecilik, *bireylerin değil toplumun ürünüdür.–OH.*»

özgecillik *a. töreb.* özgecil olma hali.

özgeçi *a.* esirgemezlik. [531]

özgeçili *s.* esirgemez. [530]: «*Şiirinde bütün gençlik dileklerinin* özgeçili *bir arıtımla biçim ve ses değiştirmiş ... örneklerini gördüm.–RM.*»

özgü *a.* **1** bir şeye ayrılmış olan: «*Resmî araçlar görevlilere* özgüdür.–» **2** *fels.* yalnız bir şeyde bulunan; bir türde ya da bireyde bulunup aynı cinsten başka hiç bir türde ya da bireyde bulunmayan. [669]: «*Her dilin kendine* özgü *bir felsefesi var–NU.*»

özgül *s.* türle ilgili, türe değgin, türsel. [1111; 1821; 2160]: «*Bu ölçüyse* özgüldür (spécifique), *bağımsızdır.–EC.*», «*tipik ve* özgül *olanın seçilmesini önleyerek–AB.*»

özgülük *a.* özgü olma hali [673]: «*Anlatımda bir kendine* özgülük *vardır.–AdB.*»

özgüllük *a. fels.* özgül olma hali, türsellik. [1822]

özgün *s.* **1** ilk kez yapılmış olan; kopya olmayan; yeni; değişik olan; kaynaklık edecek nitelikte olan; örnek diye alınmaya değeri olan (şey): «*Ama bu simgelerin kullanılışı, Türk edebiyatı için* özgün *bir tekniktir.–MB.*» **2** hiç kimseye benzemeyen ya da değişik olan (kimse): «özgün *olmağa çırpınan kişi, kimseye benzemediği gibi kendi kendisine de benzemez.–NA.*» [1865]

özgünleşmek özgün hale gelmek: «*Üslup yerine kullanılan o eski tasarruf-ı has, gittikçe* özgünleşiyor *şiirlerinde.–RM.*»

özgünlük *a.* özgün olma hali. [1866; 1867]: «*taşkın bir* özgünlük *isteğine–EC.*», «*Büğün gereken hepimizin bir başkalık, bir* özgünlük *göstermesi değildir–NA.*»

özgür *s.* herhangi bir biçimde herhangi bir koşula bağlı olmayan; başkasının kölesi olmayan. [788; 2088]: «özgür *kişi–NA.*»

özgürleşme *a.* herhangi bir biçimde herhangi bir koşula bağlı olmama, özgür hale gelme: «*feodalizm, emeğin* özgürleşmesi *... sürecinde son aşama olan–MuS.*»

özgürleşmek herhangi bir biçimde herhangi bir koşula bağlı olmamak, özgür hale gelmek.

özgürleştirme *a.* özgürleşmesini sağlama, özgür hale getirme: «*Tam ve anlık bir* özgürleştirme *fikri ham hayaldir.–BO.*»

özgürleştirmek özgürleşmesini sağlamak, özgür hale getirmek.

özgürlük *a.* özgür olma hali. [790; 2089]: «*fikirlerimizi aynı* özgürlük *içinde tartışmalıyız.–ÇA.*»

özgürlükçü *s.* özgürlük yanlısı. [791]: «*demokratik müesseselerin sosyalist toplumlarda,* özgürlükçü *ve katılmacı yönlerden daha da genişletilerek, uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.–MAA.*»

özgürlükçülük *a.* özgürlük yanlısı olma hali. [792]

özgürlüksüz *s.* özgürlüğü olmayan. [793]

özgürlüksüzlük *a.* özgürlüğü olmama hali. [794]: «*Şiirin, boğucu baskı koşulları altında,* özgürlüksüzlük *ortamı içinde yeşeremeyeceği düşünülürse, 1960 hareketi, şiir için de bir kurtuluş olmuştur, denilebilir.–MD.*»

özlem *a.* **1** bir daha görmek ya da kavuşmak isteği, duygusu. [674; 2282]: «*milletin, geçmişteki güçlü ve kutlu çağa duyduğu büyük* özlemi*–NS.*» **2** *ruhb.* yüksek bir şeye karşı duyulan istek. [1423]: «*iktidar nimetlerine duydukları* özlem *–RE.*»

özlemek bir daha görmek ya da kavuşmak isteğini duymak, göreceği gelmek: «*Kişisel dindarlık da, her şeyden önce, kişisel ölümsüzlüğü* özlemek *demektir.–MG.*»

özleşme *a.* arılaşma, öz hale gelme. [2004]

özleşmek arılaşmak, öz hale gelmek. [2005]

özleştirme *a.* arılaştırma, arılaşmasını sağlama, öz hale getirme. [2006; 2357]: «*Dili sadeleştirme ve* özleştirme *hareketi–FKT.*»

özleştirmeci *a.* dilde özleşmeden ve dili özleştirmeden yana olan kimse. [2008; 2358]: «*Altı yedi yıl öncesine değin özleştirme ülküsüne gönül verdiğini, bir* özleştirmeci *olduğunu söyler dururdu.–EmÖ.*»

özleştirmecilik *a.* dilin özleşmesi gerektiğini savunan akım. [2359]: «*Öz Türkçecilik ya da* özleştirmecilik *uygulamadaki adıdır onun. –EmÖ.*»

özleştirmek arılaştırmak, arılaşmasını sağlamak, öz hale getirmek. [2007; 2360]: «*amacı yalnız dili* özleştirmek *olsaydı bile–ÖAA.*»

özletmek özlemesine yol açmak.

özleyiş *a.* özlem.

özlük *s.* kişi ile ilgili. [2730]: «*subayların ve erlerin* özlük *işleriyle ilgili günlük anlaşmazlıklar–OK.*»

özne *a.* **1** *dilb.* bir tümcede bildirilen eylemi yapan, yani

yüklemin anlamına göre kılan ya da olan durumunda bulunan kimse ya da şey; örneğin «Güneş batıyor», «Çocuklar oynuyorlar», «Ali kapıyı açtı» tümcelerinde «güneş», «çocuklar», «Ali» birer öznedir. [497] «*Aynı* özneyi *alamayan fiiller birbirine bağlanamaz.* *-ÖAA.*» **2** *fels.* bilinen nesneye göre bilen us.

öznel *s. fels.* özneye ilişkin olan; öznede oluşan; nesnelerin gerçeğine değil öznenin düşünü ve duygularına dayanan; kişisel; kişiye göre olan. [2175]: «öznel *ve izlenimci yargılarla iş bitecek sanıyor.-AB.*»

öznelcilik *a. fels.* her bilginin özneye, yani bilen us'a göre olduğunu, nesnelere ilişkin bilgilerimizin nesnelerin bize yaptıkları etkilerden öteye geçmediğini ileri süren öğreti, **nesnelcilik** karşıtı. [2177]: «*Türk dilinde bulduğumuz gerçekçilik ile ülkücülük, nesnelcilik ile* öznelcilik *kaynaşmalarını onun bütün plastik sanatlarında da buluruz.* *-IHB.*»

öznellik *a.* özneye ilişkinlik, kişisellik, kişiye görelik, nesnelerin gerçeğine değil öznenin düşünce ve duygularına dayanma hali. [2176]: «*Nesnelliğin dışsal anlamına karşı* öznellik *içsel bir anlam taşır.-OH.*»

özsel *s.* özle ilgili, içle ilgili: «*Gerçekte her olup biten de nesnedeki* özsel *formların bir açılmasıdır, bir gelişmesidir.-MG.*», «*Cansever, şiirinin kurumasına yol açan* özsel *yanlarını yeniden yorumlamalı.-Aln.*»

özsevi *a.* kendi kişiliğini alçaltmaktan insanı alıkoyan ve başkalarının kendisini alçaltmalarını hoş görmeyen duygu, kişinin kendi özüne, kişiliğine olan saygısı. [698; 1064; 2228]: «*Gücümüze gitse de,* özsevi*mize ağır gelse de söylemeliyiz.* *-NA.*»

özsu *a. bitk.* bitkilerin damarlarında dolaşan besleyici su, besisuyu. [2644]: «*İnceden inceye yürür şimdi* özsu, *köküne doğru bitkilerin.-AP.*»

özümleme *a. biy.* dışardan alınan besini sindirip kendi özünün malı kılma. [160; 2486]: «*işine gelmeyeni atmadıkça* özemleme*ye ve bireşime varamaz.-MS.*», «*iyi bir* özümleme*nin ürünü sayılabilecek şiirler çoğunlukta.-EC.*» ⊙ **özümleme dokusu** *bitk.* bitkilerde, havanın karbon dioksidi-

ni karbon hidrata çeviren doku, ki genellikle bitkilerin yapraklarında bulunur.

özümlemek *biy.* (canlı varlıklar) dışardan aldığı özdekleri sindirip kendi öğeleriyle özdeş kılarak kendine mal etmek. [2487]: «*Birey ... çağdaş kurumları alıp* özümlemek*te, sonra bütün bunları edim ve seçmelerinde dışarı vurmaktadır.–BO.*»

özümseme bkz. **özümleme**

özümsemek bkz. **özümlemek**: «*duyum algıladığını* özümser, *yani değiştirir.–NU.*»

özünlü *s. fels.* bir şeyin gerçeğinde olan, özde bulunan. [344; 2730]

özveri bkz. **esirgemezlik**

özverili bkz. **esirgemez**

P

pay *a.* **1** bir şeyden şuna ya da buna düşen parça. [747]: «*bir hayli özenti ve hayal* payı *karışmaktadır.–RE.*» **2** *mat.* bayağı kesirlerde birimin eşit parçalarından kaç tane alındığını gösteren sayı, ki paydanın üstüne yazılarak yatay bir çizgi ile ondan ayrılır; örneğin 2/4 kesrinin payı 2 sayısıdır: «*Sağ yanın* pay *ve paydası–AK.*»

payda *a. mat.* bayağı kesirlerde birimin kaç eşit parçaya bölünmüş olduğunu gösteren sayı, ki payın altına yazılır ve yatay bir çizgi ile ondan ayrılır; örneğin 2/4 kesrinin paydası 4 sayısıdır: «*Sağ yanın pay ve* payda*sı–AK.*»

paydaş *s.* bir şeyde payı olan [748]

paydaşlık *a.* paydaş olma hali.

paylaşım *a.* bölüşme işi.

paylaşmak bölüşmek: «*eşit olarak* paylaşılmıştı. *–AŞE.*»

pekdoku *a. bitk.* bitkilerde, dalların dik durmasını sağlayan doku.

pekin *s.* iyice bilinen, üzerinde kuşku olmayan. [1414; 1494]

pekinli *s.* pekin.

pekinlik *a. fels.* iyice bilinme, üzerinde kuşku bulunmama hali. [1415; 1459]

püskürgeç *a.* sıvıları ve toz halindeki özdekleri duman halinde püskürtmeye yarayan tulumba ya da körük biçimindeki aygıt. [1946]

R

rastlantı *a.* bilgiye, isteğe ya da herhangi bir kurala, yani belli bir nedene dayanmaksızın oluveren karşılaşma. [2535]: «*1967, garip bir* rastlantı*yla eşi bulunmaz bir kitap suskunluğu olarak anılacaktır. –RM.*», «*aynı günlerde ortaya çıkışı bir* rastlantı *değildir.–ÇÖ.*»

rastlantısal *s.* rastlantıyla olan, rastlantıyla ilgili. [2536]: «*Hem fazla dağılmış olmamak, hem de kişisel biçim ifadesinin* rastlantısal *olmayan araştırısı planında sürekli yoğun kalabilmek için seramiği işe karıştırmamak amacındayım. –ST.*»

ruhbilim *a.* duyum, coşku, düşünme gibi olguları ve bunların yasalarını inceleyen bilim. [1944; 1994]: «Ruhbilim, *çağımızda, diyalektik maddeci dünya görüşünden sıyrılmak isteyenlerin sığınağı olmuştur. –OH.*»

ruhbilimci *a.* ruhbilimle uğraşan uzman. [1943]

ruhbilimsel *s.* ruhbilimle ilgili, ruhbilim yönünden; ruhsal. [1945]: «*Öteden beri bilinen* ruhbilimsel *atomculuktur bu.–BO.*»

ruhçözümcü *a.* ruhçözümüyle uğraşan uzman. [1941]: «*Birçok* ruhçözümcü*nün, hiç değilse ilk* ruhçözümcü*lerin, yapıtında karşılaşırız bu temel ikilemle–BO.*»

ruhçözümsel *s.* ruhçözümüyle ilgili. [1940]: «*Dolayısıyle,* ruhçözümsel *kuramı diyalektik değil, senkretik, yani en zıt şeyleri bir araya getirici olmakla suçlayacağım.–BO.*»

ruhçözümü *a. ruhb.* «kişinin bilinçaltında karmaşa halinde bulunan ve kendini belli etmeksizin birtakım ruh sayrılıkları, yapı bozuklukları doğuran anı, istek ve imgeleri bilinç alanına çekerek bunları dokuncasız bir duruma getirme», diye tanımlanabilecek bir ruh hekimliği yöntemi, ki ünlü ruhçözümcü Freud'ca ilk kez uygulanmış ve adlandırılmıştır. [1942]: «*Buna karşılık,* ruhçözümü *biliminin önümüze getirdiği biçimiyle bilinçaltına inanmıyorum.–BO.*»

ruhsal *s.* ruhla ilgili. [1945; 1993]

S

sabuklama *a. ruhb.* saçmalama, abuk sabuk söyleme, anlamsız davranışlarda bulunma ve tutulması güç bir hale gelme gibi birtakım durumlar gösteren bir us bozukluğu hali. [726]

sağbeğeni *a.* güzeli çirkinden ayırt edebilme yetisinin en yükseğine erişmiş beğeni. [2750]: «sağbeğeni*si olmayan –AB.*»

sağcı *s. toplb.* eskiye bağlı olan, eski düzeni özleyen ve ona dönülmesini isteyen, gerici: «*Dinci tepkinin yanında, diğer bazı* sağcı *tepkilerin varlığına da işaret etmek gerekir.–ÇÖ.*»

sağcılık *a. toplb.* eskiye bağlılık, eski düzeni özleme ve ona dönülmesini isteme, gericilik: «*Olaya, iddia edildiği gibi, belki* sağcılık-*solculuk musibeti karışmış, belki asistan, bilim esnafının ayak oyununa getirilmiştir. –EG.*»

sağduyu *a. fels.* doğruyu yanlıştan ayırabilen, yargılarında yanılmayan us. [64]: «*Biz, AP kadrosu içinde* sağduyu *sahibi kişilerin bulunduğuna inanmaktayız. –ÇA.*»

sağduyulu *s.* doğruyu yanlıştan ayırma yetisi olan. [65]: «*Kendisini bu akıma kaptıran bazı* sağduyulu *şairlerin ... ağız değiştirdiklerini görüyoruz.–AKö.*»

sağgörü *a. fels.* gerçeği açıkça görüp sonuçlarını kestirebilme yetisi. [202]

sağgörülü *s.* gerçeği açıkça görüp sonuçlarını kestirebilme yetisi olan. [203]

sağgörüsüz *s.* gerçeği açıkça görüp sonuçlarını kestirebilme yetisi olmayan. [204]

sağgörüsüzlük *a.* sağgörüsüz olma hali. [205]

sağın *s. fels.* yanlışı, eksiği olmayan; doğru. [2018]: «*Renaissance başlarında tabiatı* sağın (*exakt*) *olarak araştırmak isteyenlerden biri İtalyan Bernardinus Telesius'tur.–MG.*»

sağistem *a. fels.* herhangi bir kimse ya da iş konusunda hiç bir kötü düşünce beslemeyiş, temiz yüreklilik, yürek arılığı, arı dilek. [795]

sağlama *a.* **1** sağlamak eylemi: «*başarı* sağlamaya *başlamışlardı.–SB.*» **2** *mat.* bir hesabın doğru olup olmadığını anlamak için baş vurulan işlem. [1455]:

sağlamak 1 önleyici şeyleri kaldırarak ya da gereken uygun durumu hazırlayarak, bir işin olmasına yol açmak: «*huzuru* sağlamak *için–Al.*» 2 elde etmek. [2483]: «*dışarıya yatırım yaparak yüksek kazanç* sağlamak, *Batı kapitalizminin eski usulüdür.–İS.*»

sağlık *a.* vücudun ve ruhun esen olma hali, vücut ve ruh esenliği. [34; 2107]: «*Bilgiden doğan, bilgide sağlam temelini bulan 'iyi', insanı mutlu yapar, ruha* sağlık, *esenlik kazandırır.–MG.*»

sağlıklı *s.* 1 vücut ve ruhça esenlik içinde olan. [2108]: «*Onlarda da aksine* sağlıklı *görünüşün değerlenişi gibi bir önyargı var sanki.–ST.*» 2 *mec.* sağlam, doğru, işe yarar.

sağlıklılık *a.* sağlıklı olma hali.

sağlıksal *s.* sağlıkla ilgili. [2110]: «*Çağdaş yaşayış, isteklerimizi fazlasıyle uyandırmasına karşın* ... sağlıksal *yasaklamalarıyle isteklerimizin boşa çıkmasına yol açar.–CÜ.*»

sağlıksallık *a.* sağlıkla ilgililik.

sağlıksız *s.* sağlığı bozuk. [2109]: «*Belki de* sağlıksız *görünüş içinde değerlendirmek gibi bir önyargıdan geliyor bu.–ST.*»

sağlıksızlık *a.* sağlığı bozuk olma hali: «*Yoksa gerçek bir* sağlıksızlığın *biçimlendirme yönünden inkâr eden, hırçın muhtevasını ortaya koymuş olması anlamında değil.–ST.*»

sağtöre bkz. **aktöre**: «*Sanatın* sağtöre*sel, toplumsal amaçlara yöneldikçe yücelik kazanacağı–MCA.*»

sakım *a. fiz.* doğada hiç bir özdeğin yok olmayacağını belirten «maddenin sakımı yasası» ile, bir gücün yitmeyeceğini, ancak başka bir güce dönüşeceğini belirten «enerjinin sakımı yasası'nda «saklanma, korunma, yitmeme» anlamıyle geçen bir sözcük: «*Buradaki* E *sabiti toplam enerjiyi gösterir ki bu da enerjinin* sakımı *kanunudur.–AK.*»

sakınca *a.* sakınmayı gerektiren durum. [1281]: «*bir generalin evinde konuk olmakta* sakınca *görmezse –BFA.*», «*oruç tutmak ve tutmamak bahsindeki* sakınca *bundan ibarettir.–BF.*»

sakıncalı *s.* sakınmayı gerektiren durumu olan.

sakıncasız *s.* sakınmayı gerektiren durumu olmayan.

sakıngan *s.* sakınarak davra-

nan, olabilecek şeylere karşı önlem alan. [870]

sakınganlık *a.* sakınarak davranma hali. [871]

sakınmak **1** bir şeyi yapmaktan herhangi bir korku ya da düşünüyle uzak durmak. [817]: «*Kişinin, günahtan* sakınmasa *yapmayacağı şey yoktur.*–» **2** olabilir diye düşünülen kötülüklere karşı önlemler almak: «*enflasyondan* sakınmak *pekâlâ mümkündür.–KB.*» **3** (bir şeyi) korumak: «*Canını istesen, hiç* sakınmaz, *verir.*–» **4** (bir şeyden) korunmak: «*Hastalıktan* sakınmak, *sakınganlık gereklidir.*–»

sakıntı *a.* olabileceği düşünülen hale karşı alınan önlem. [869]: «*Sonra, elinde kandil söndüreceği, ardında kocaman bir karanlık bırakarak,* sakıntıyla *dışarı çıktı.*–»

saldırgan *s.* durup dururken başkasına saldıran, saldırıcı. [1725; 2412]: «*Ondan sonra da* saldırgan *Yunanlıları denize döktük.–AŞE.*»

saldırganlık *a.* saldırgan olma hali. [1726; 2413]: «*olay Türkiye'nin* saldırganlık*la damgalanmasına kadar gidebilirdi.–EG.*»

saldırı *a.* bir kimseye ya da bir şeye karşı elle ya da dille yapılan kötü eylem. [780; 2255; 2410]: «*Nitekim seçim kampanyasında akla hayale gelmedik* saldırılara *uğradım.–ÇA.*»

saldırmak bir kimseye ya da bir şeye karşı kötü bir dil kullanmak ya da bir kimsenin ya da bir şeyin üzerine kötü bir erekle atılmak. [781; 2256; 2411]

saldırmazlık *a.* birbirine saldırmama (durumu). [21] ⊙ **saldırmazlık antlaşması** iki devletin, aralarındaki anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözümleyeceklerini, birbirlerine silâhlı saldırıda bulunmayacaklarını kabul ederek imzaladıkları antlaşma.

salgı *a. biy.* gözelerin ya da bezelerin kandan ayırıp oluşturdukları ve yeniden kana ya da başka örgenlere saldıkları sıvı özdek. [838]: «*kan dolaşımı, iç bez* salgıları *vb. değişikliğe uğramaz mı?–NŞK.*»

salgın *a.* **1** bir hastalığın ya da başka bir halin birçok kimselere birden bulaşma hali: «*gecekondu* salgını*nı önleyebilmek için–Al.*» **2** bir şeyin bir yere girip her yanı kaplaması. [1016]: «*Güney illerimizde çekirge* salgını *başgösterdi.–*». **3** *s.* birden

herkese bulaşan (hastalık): «*Kışın* salgın *hastalık tehlikesine karşı çok dikkatli olmalıdır.*–», «*Berlin köpekleri arasında kuduz* salgını *çıksa–İS.*»

salık *a.* «bir olgu üzerine edinilen ya da verilen bilgi» yani «haber» anlamına gelen bu sözcük, genellikle «almak» ve «vermek» fiilleriyle birlikte kullanılır. ⊙ **salık almak** (bir kimseden ya da bir şeyden) haber almak: «*Askere gitti gideli ondan bir* salık almadım.–» ⊙ **salık vermek 1** bildirmek; haber vermek: «*Gitti gideli yapıp ettiklerinden bir* salık vermedi.–» **2** (bir kimseyi ya da bir şeyi) işe yarar, elverişli diye bildirmek. [2385]: «*tüm susmayı* salık veren–*NU.*», «*Sağlıklı, aklın da payı olan bir aşkı* salık verebilirdi. –*MB.*»

salınım *a.* **1** *fiz.* bir noktanın, ardışık ve eşit zaman aralıklarında hep aynı devinimi tekrarlaması; örneğin, bir büyük duvar saatinin sarkacının devinimi bir salınımdır: «*Bu* salınımın *sayısal değeri–AK.*» **2** *gökb.* ayın yarım yüzeyinden biraz artığının yerden görülebilmesini sağlayan olay.

salt *zf.* **1** yalnız, tek: «*Şurası var ki,* salt *bunu yapmak bile–AP.*» **2** *s. fels.* içine başka şey karışmamış, bütünü kendi öğesinden olan. [1559; 2112]: «*Bu* salt *toplumcu görüşün–AB.*» bkz. **saltık** ⊙ **salt çoğunluk** yarıdan bir artıkla sağlanan çoğunluk, tek bir artığa dayanan çoğunluk. [1560]: «*İlk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa* salt çoğunluk*la yetinilir.–Anayasa.*», «*Gensoru görüşmeler sırasında verilecek güvensizlik önergesi, üye tam sayısının* salt çoğunluğunca *desteklenirse hükümet düşer. –Aİ.*»

saltçılık *a. toplb.* bir tek hükümdarın saltık olduğu devlet biçimi. [1561]

saltık *s.* hiç bir koşula ve hiç bir sınırlamaya bağlı olmayan. [1559]: «*onu bağımlı kılmak da yanlış oluyor,* saltık *bağımsızlığını ileri sürmek de.–MB.*» bkz. **salt**[2]

samanyolu *a. gökb.* sissiz, bulutsuz gecelerde gökyüzünde boydan boya görülen uzun yıldız kümesi. [1134]

sanal *s. mat.* gerçekte var olmayıp zihinde tasarlanan, düşünülen. [1409]: «*bir* sanal *terim–AK.*»

sanı *a.* karşıtının da olabileceği düşünülmekle birlikte bir şeyin şöyle ya da böyle olduğunu düşünme işi ya da bunun sonucu. [2724]: «*Bu* sanı *yarı doğru yarı yanlıştır.–ÖAA.*», «*kesin bir bilgi olmaktan çok uzak, birer* sanı *olsa olsa.–NU.*»

sanık *s. tüze.* suçlu olduğu sanılan ve bu nedenle kovuşturulan kimse. [1326]: «*ve* sanığın *suçu–İS.*»

sanmak karşıtının da olasılığını düşünmekle birlikte bir şeyin şöyle ya da böyle olduğunu düşünmek. [2724/2]: «*Le Play, bu ailelerin gelir ve giderini ortaya koyunca, onlar hakkında tam bir fikir edinebileceğini* sanmıştır.–*NŞK.*»

sanrı *a. ruhb.* **1** sanrılama hali: «*Hafif bir* sanrı *havası içinde–CSS.*» **2** sanrılanan şey. [244]: «*ve buna benzeyen daha birçok* sanrı*dan bahsedilir.–CS.*», «*beni bir* sanrı *gibi gelip sarstığı süre–DÖ.*»

sanrılama *a. ruhb.* gerçekten olmayan bir şeyi varmış gibi görme, işitme ya da duyma.

sanrılamak *ruhb.* gerçekten olmayan bir şeyi varmış gibi görmek, işitmek ya da duymak, varsanmak.

sapık *s.* **1** doğanın gösterdiği yoldan ayrılan, sapıklığı olan. [138; 1332]: «*Bir cinsel* sapık *az kalsın linç ediliyordu.–*» **2** delice davranışları olan.

sapıklık *a. fels.* sapkıya düşme hali.

sapınç *a. fels.* özel bir görevin doğal yasalara ya da kurala uygun sonucuna varmasına engel olan sapıklık. [323]

sapkı *a. fels.* bir görevin, özellikle bir fizyoloji görevinin ters bir yön alması.

sapkın *s.* **1** *fels.* doğru yoldan sapmış, sapınca düşmüş, özellikle dinsel inancını yitirmiş. «(*Augustinus*) sapkın *öğretilere karşı büyük bir tutku ile savaştı.–MG.*» **2** sapkıya uğramış, sapıkı.

sapkınlık *a. fels.* doğru yoldan sapma, sapınca düşme, özellikle dinsel inancını yitirme hali: «*Hıristiyan öğretisinden bir sapma, bir* sapkınlık (*hairesis*) *diye şiddetle karşı çıkanlar–MG.*»

saplantı *a. ruhb.* bir kimsenin takılıp kaldığı ve kendini kurtaramadığı düşünü. [557; 830]: «*Bir* saplantı*ya mı uğradım?–NU.*»

sapma *a.* **1** başka yola gitme: «*Kartacalı Herillos'un, bilimi hayatın bir ereği olarak ve biricik mutlak iyi*

olarak açıklamaya kalkışması okulun öğretisinden açıkça bir sapma *olarak gösterilir.–BA.*» **2** *fiz.* serbest bir mıknatıslı iğnenin denge konumunda iken gösterdiği doğrultudan geçen düşey düzlemle, bulunulan noktanın meridyen düzlemi arasındaki açı. **3** *fiz.* bir ışının saydam bir biçmeden geçtikten sonraki doğrultusu ile ilk doğrultusu arasında ortaya çıkan açı.

saptama *a.* **1** bir şeyi bir yere saplanmış gibi, kımıldayamaz ya da değişmez bir duruma getirme, durağanlaştırma. **2** *mec.* bir şeyin durumu, niteliği üzerine kesin bilgi edinme. [2548]: «*Bu* saptama*lar katıksız gerçek ya da değişmez doğrular mıdır?–EmÖ.*»

saptamak **1** bir şeyi bir yere saplamış gibi, kımıldayamaz ya da değişmez bir duruma getirmek, durağanlaştırmak. **2** *mec.* bir şeyin durumu, niteliği, niceliği üzerine kesin bilgi edinmek. [2549]: «*durumu geçen yıl bir raporla* saptadığını *gazetecilere açıklamıştır.–NN.*»

saptanım *a.* durağanlaşma.

saptanımcılık *a. fels.* türlerin değişmez olduğunu, öteden beri hep aynı halde bulunduğunu ileri süren öğreti: «*Tanrı, yaradılışın yedi gününde işini tamamlayıp bitirmiştir. Artık hiç bir şey değişmeyecek ve hep öyle kalacaktır.* Saptanımcılık *bu düşüncenin ürünüdür.–OH.*», «*buna karşılık alıcı açısına matematik bir* saptanımcılık *veren yazarlar vardır –NÖ.*»

saptanmak saptama işine konu olmak.

saptayıcı *a.* saptama işini yapan.

sarılgan *s. bitk.* kendi kendine dikilip yükselemediği için başka bitkilere ya da başka şeylere sarılıp yükselen (sap, bitki).

sarım *a. fiz.* elektromıknatıslarda makara biçiminde sarılan iletken telin her bir halkası.

sarkaç *a. fiz.* ağırlık merkezinin az çok üstündeki bir noktadan sarkıtılmış bulunan ve denge konumundan biraz ayırıp bırakılınca bir salınım devinimi yapmaya başlayan nesne. [1958]

sarkıl *s. fiz.* sarkaç devinimine benzeyen (devinim).

sarkıt *a. yerb.* ve *coğr.* mağaralar içinde oluşan, tavandan aşağıya doğru uzayarak sarkan damlataşı, kireçtaşı tortusudur.

sarmal *s. fiz.* dolana dolana oluşmuş, dolantılı. [714]: «*saat içindeki ince* sarmal *yay gibi.–AK.*»

sarmaşan bkz. **sarılgan**

sarsı *a. yerb.* depremde sallanışların her biri.

sarsım bkz. **tedirginlik**

sası *s. ha.* kokuşmuş. [1729]

sasımak *ha.* kokuşmak. [2441]: «*Yemek, buzdolabına konulmazsa çabucak* sasır.–»

sav *a.* **1** (eskiden) söz; (eskiden] haber. **2** (şimdi) ileri sürülerek savunulan düşünü: «*kesin bir* sav*la, yargıya, ortak*» *çıkmak–SKA.*» **3** *mantık.* tanıtlanması gereken önerme. [824; 2596]

savak *a. coğr.* bir akarsuda, suyun akışını düzenlemek için, örneğin, gerektiğince su salmak, suyu geride alıkoymak gibi işler için yapılan düzen.

savaş *a.* **1** iki ya da daha çok devletin, birbiriyle siyasal ilişkilerini keserek, silâhlı olarak çatışmaları, vuruşmaları. [663; 1498] **2** *mec.* bir şeye karşı yapılan ortadan kaldırma, yok etme uğraşı. [1578]: «*sıtma ile* savaş*ta başarıya ulaşıldı.–*» ⊙ **savaş bölgesi** **1** *tüze.* savaşın yapılmakta olduğu bölge, ki bu bölgede savaşan yanlar her türlü savaş eyleminde bulunabilirler. [668] **2** *mec.* bir şeyi yok etmeye uğraşılan bölge. [1582] ⊙ **savaş durumu** *tüze.* savaşın ilânı ile başlayan ve barış antlaşmasının imzası ile sona eren süre ve bu süre içindeki durum. [667] ⊙ **savaş suçları** *tüze.* savaş geleneklerini bozucu davranışlar, ki sivil halkın kırımı, sivil halka kötü davranış ve zorla çalıştırma ya da sürme, savaş tutsaklarına karşı yapılan kötü davranışlar ve onları öldürmeler, tutsakların öldürülmesi, yağma, kentlerin yakılıp yıkılması gibi askerî zorunluk olmayan eylemler savaş suçları sayılmaktadır. [664] ⊙ **savaş tutsağı** *tüze.* savaş sırasında tutsak edilen asker ya da askerlikle ilgili işlerde görev almış kimse. [665]

savaşçı *s.* **1** savaşan, savaş halinde bulunan. [280; 1500] **2** iyi ya da çok savaşan. [1579; 1583; 2123] **3** *mec.* bir şeyi yapmaya ya da ortadan kaldırmaya uğraşan. [1579; 1583]: «*Bir toplumun ... kültür* savaşçısı *olan sanatçı–ÖN.*» **4** savaş yanlısı: «*Barışçılarla* savaşçıları *karşı karşıya getiren ve bir türlü*

bağdaştırılamayan bu güç problemi daha ziyade bilimsel açıdan bir başarıya ulaştırmak mümkündür.–FA.»

savaşçılık *a.* **1** savaşçı olma hali ya da savaşseverlik. [1503] **2** *mec.* uğraşmadan yılmama hali, uğraşçılık. [1580]: «*Muhsin Ertuğrul ... hayranlık uyandıran* savaşçılığı *ile yolundan sapmadan ... sanat hayatının altmışıncı yılına girdi.–ÖN.*»

savaşmak **1** (ordu ölçüsünde iki silâhlı güç) karşı karşıya gelip vuruşmak, çarpışmak. [666; 1499] **2** *mec.* bir şeyi yok etmeye uğraşmak: bilisizlikle savaşmak, salgın hastalıklarla savaşmak gibi: «*Düşünce ile* savaşmak, *zararlı sanılan düşünce ve eylemleri önlemek, kurşunla veya hançerle olmaz.–HVV.*» **3** *mec.* karşı olunan biriyle uğraşmak. [1581]

savcı *a.* kamu adına ve yararına, kamu haklarını ve tüzeyi yerine getirmek ereğiyle, sanıkları yargıç önüne getiren, kovuşturan görevli, ki Adalet Bakanlığına bağlıdır. [1590]: «Savcı *kamunun temsilcisi–İS.*»

savcılık *a.* savcının görevi ya da görevini yaptığı yer. [1591]: «*sonradan*, savcılık, *filmde de, açık oturumda da herhangi bir suç unsuru görmediğinden, takipsizlik kararı verdi.–NÖ.*»

savlamak tanıtlanması gereken bir düşünü ileri sürmek, bir savda bulunmak. [825]: «*ele aldığı öz Türkçe sözcüklerin yanlışlığını* savlamak *için zorlanıp bin dereden su getiriyor.–EmÖ.*»

savlı *s.* savı olan. [2603]: «savlı *roman yazmak zordur. –FO.*»

savsa *zf.* yavaş, ağır. [48]

savsak *s.* işlerine önem vermeyip onları gelişigüzel yapıveren ya da hep ertesi güne bırakan, savksaklayan. [844]

savsaklama *a.* belli başlı bir neden olmaksızın bir işi geri bırakma; umursamama; gelişigüzel yapma. [842]: «*Bu da onların, nesnenin biçimini ve yersel rengini* savsaklama*larına ... yol açar.–SB.*»

savsaklamak belli başlı bir neden olmaksızın bir işi geri bırakmak. [843]: «*daha doğrusu bu işi* savsaklamamın *bir tek nedeni vardı–AÖ.*», «*Bu* 1940 *kuşağının hiç bir biçimde* savsaklamadığı *bir davranıdır–SB.*»

savsaklık *a.* savsak olma hali. [845]

savsamak bkz. **savsaklamak**

savunma *a.* savunmak işi. [1587]: «*olaylar zincirinin doğurduğu* savunma *kaygılarına dayanır.–NN.*»

savunmak herhangi bir saldırıyı geri çevirmeye çalışmak. [1588]: «*karmaşık bir uygarlık yaratmanın bir üstünlük olduğunu* savunmak *ne kadar olanaklıysa bir sapıtma olduğunu* savunmak *da aynı derecede olanaklıdır.–NŞK.*»

savunu bkz. **savunma**: «*şiir üstüne ozanlarca yazılan yazıları ... bir* savunu *olarak görmek gerekecektir.–MCA.*»

savunucu *s.* bir şeyi savunan (kimse). [1589]: «*Zola ... izlenimcilerin basındaki sözcüsü,* savunucu*suydu.–SB.*»

savunuculuk *a.* savunu yapma işi, savunma işi: «*Bu, bir yerde, uzun süreden beri* savunuculuğu *yapılan bir soyutçuluğun fiyaskosudur.–AKö.*»

sayaç *a.* havagazı, elektrik, su gibi şeylerin kullanılan niceliğini gösteren aygıt.

saydam *s. fiz.* içinden ışığın geçmesine ve arkasındaki şeylerin görülmesine engel olmayan (nesne). [2212]: «*Dağlarca'nın şiiri ele geçmeyecek kadar, kaygan, gözle görülemeyecek kadar da* saydam*dır kimi zaman. –EC.*»

saydamlaşmak saydam hale gelmek: «*Çevirinin yapısında derinleştikçe, genellikle dilin varlığı* saydamlaşıyor *gözümde.–NU.*»

saydamlık *a.* saydam olma hali, geçirgenlik. [2213; 2214]

saygı *a.* **1** büyüklere, yaşlılara, değeri yüksek olanlara, kutsal bilinen şeylere karşı duyulan sevgi ile çekinme karışık bağlılık duygusu. [789; 862; 1518]: «*Biz, gösterici ışığın, görecek göz ve görülecek maddeye karşı* saygı *beslediği yerden başkasında olamazdık.–NFK.*» 2 başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu.

saygıdeğer *s.* saygı duyulan, saygı gösterilen, sayın. [1518]: «*seksen altı yaşında* saygıdeğer *bir insanın her söylediğinde keramet aranması–İS.*»

saygıdeğerlik *a.* saygıdeğer olma hali.

saygılı *s.* saygısı olan, başkalarına saygı gösteren.

saygılılık *a.* saygı gösterme, başkasına karşı saygı gösterme hali.

saygın *s.* sayılan, saygı gören. [1555]: «*O, kentinde* saygın *bir kişiydi, şimdiyse–*»

saygınlık *a.* saygın olma hali, saygı görme hali. [1039]: «*onu* saygınlık*tan uzaklaş-*

tıracağı sanısına kapıldığımızı gösterir.–EC.»

saygısız *s.* saygısı olmayan, başkalarına saygı göstermeyen,

saygısızlık *a.* saygısı olmama, başkalarına saygı göstermeme hali; saygısızca davranış: «*Halk şundan anlar, bundan anlamaz diye düşünmek bir* saygısızlık*tı ona karşı.–SE.*»

sayı *a.* **1** *mat.* sayma, ölçme, tartma gibi işlerin sonunda bulunan birimlerin kaç olduğunu anlatan söz. [24]: «*bu dünya yanında sonsuz* sayı*da başka dünyalar da vardır.–BA.*» **2** süreli yayınların her çıkışlarında aldıkları sıra numarası. [1849]

sayılama *a.* **1** *toplb.* bir sonuç çıkarmak ereğiyle olguları yöntemli bir biçimde toplayıp sayı halinde gösterme işi ve bu işi kendine konu alan bilim. [989]: «*Son günlerde yayımlanan eğitimle ilgili* sayılama*larda, yurdumuzda okur/yazar sayısının gittikçe düştüğü görülüyor.–*» **2** *mat.* iki eldeki parmakların toplam sayısı olan «on»a dayanarak sayıları adlandırma ve yazma yöntemi, ki *on kuralı* da denen bu yöntemle 0,1,2,3,4,5,6,7,8,9 olmak üzere yalnız on öğe ile insan kafasının düşünebileceği bütün sayılar yazılabilir ve gösterilebilir.

sayım *a.* saymak işi. [2269]: «*çeşitli anketler ve* sayım*larla halk eğilimlerini ölçmeye başlarlar.–İS.*»

sayın *s.* **1** kendisine saygı gösterilen, saygıdeğer. [1518]: «*Diyelim,* sayın*lardan biri, yahut birkaçı, kürsüye bir önerge vermiş.–DN.*» **2** kendisine söz söylenen ya da kendisinden söz edilen kimsenin adından ya da soyadından önce, saygı göstermiş olmak için kullanılır; yazıda da aynı yol tutulur: «Sayın Ahmet Bilir», «Sayın Ayşe Bilir» gibi.

sayıştay *a.* devlet harcamalarının hesaplarını denetleyen yüksek kurul. [370]: «*Sonra* Sayıştay, *Nazmiye Hanımın berberinin masraflarını onaylamadı.–İS.*»

saymaca *s.* gerçekte öyle olmadığı halde öyleymiş gibi kabul edilen, öyle sayılan. [1040; 1054]: «saymaca *bir ayrıcalığı olan kişinin–NA.*», «*Sinema tartışmaları alanında yıllardır enflasyon yaratmış olan kurgu, kaynağı çok belirsiz* saymaca *bir paradır.–NÖ.*»

sayman *a.* **1** bir yerde hesap işlerine bakan kimse: «*iş-*

yerinde sayman *olarak çalışan–*» **2** bir dernekte, o derneğin hesap işlerinden sorumlu yönetim kurulu üyesi. [1507]

saymanlık *a.* **1** (bir yerde) hesap işlerinin görüldüğü yer. [1506]: «*Önce* saymanlığa *uğrayıp parayı yatırın, sonra da–*» **2** saymanın görevi. [1508]

sayrı *s.* sağlık durumu bozuk olan, esenliği yerinde olmayan. [678]

sayrılanmak sayrı olmak. [679]: «*üşütmüşüm,* sayrılandım *onun için.–NA.*»

sayrılık *a.* örgenlikte birtakım değişikliklerin ortaya çıkmasıyle fizyoloji görevlerinin bozulması hali, sayrı olma hali, **esenlik** karşıtı. [680]: «*ya gözlerinizde, ya beyninizde sizin bir* sayrılığınız *var demektir.–NA.*»

seçi *a.* seçmek işi.

seçiçi *s.* seçme işini yapan. ⊙ **seçici kurul** seçme işini yapan kurul. [1069]: «1875 *Devlet Resim Sergisi* seçici kurulu *üyeleri de tablo karşısında irkilmişler ve onu geri çevirmişlerdir.–SB.*»

seçim *a.* oy[2] ile yapılan seçmek işi. [968]: «1965 *milletvekili* seçim*lerinden önce, bir* seçim *sloganı halinde –NN.*» ⊙ **önseçim** genel seçimden bir süre önce, partilerin, kendi adaylarını ve bunların birleşik oy puslasındaki yerlerini saptamak için yaptıkları seçim: «*Gerçekten* önseçim *sonuçları kimlerin milletvekili seçildiklerini aşağı yukarı belli etmiştir.–Al.*» ⊙ **seçim bölgesi** ya da **çevresi** seçimin yapıldığı her bir bölge, ki her il bir seçim bölgesidir. ⊙ **seçim dönemi** iki genel seçim arasında geçen süre: «*Dört* seçim dönemi*ni kapsayan 16 yıllık bir süre–TZT.*» ⊙ **seçim kurulu** seçimin yasaya uygun olarak yapılmasını denetleyen kurul. ⊙ **seçim sandığı** seçimde oyların içine atıldığı sandık. ⊙ **seçim suçları** seçimlerde ilgili yasalara ve tüzüklere aykırı davranışlardan doğan suçlar. ⊙ **seçim tutanağı** bir seçim sonunda seçilenlerin, seçimlere ilişkin yasa ve tüzüklere uygun olarak seçildiklerini saptayan yazılı belge.

seçkin *s.* benzerleri arasında niteliklerinin yüksekliğiyle beliren, göze çarpan. [435; 1635]: «*ordunun* seçkin *bir temsilcisini–NN.*»

seçkinlik *a.* benzerleri arasında niteliklerinin yüksekliğiyle belirme hali.

seçmeci *s. fels.* türlü düşünceleri tek bir düşüncede kaynaştırmaya çalışan. [414]: «*İranlı Mani'nin kurduğu Manişeizm dini* seçmeci *bir dindir ve Zerdüşt diniyle eski Babil inançlarının, Yeniplatonculuğun, Suriye Hıristiyanlığının kaynaştırılmasından meydana gelmiştir.–OH.*»

seçmecilik *a. fels.* türlü düşünceleri tek bir düşüncede kaynaştırma yöntemi. [415]: «*bu eğilim sonunda ortalama bir çözüme, bir* seçmeciliğe *varılacaktır–MG.*»

seçmen *a.* seçimde oy kullanma hakkı olan kimse: «*Kaygıları gidermeye yarayacak biricik umut kapısı* seçmen *vatandaşın yarınki olumlu davranışı ile açıklanabilecektir.–NN.*»

seçmenlik *a.* seçmen olma görevi.

seki *a. coğr.* akarsu yamaçlarında. engebeli yerlerde rastlanan basamak biçimli düz ve yüksekçe yer: «Seki*nin üstü düz, önündeki yamaçlar dikçedir.–Rİ.*»

selen *a. dilb.* insanın kulağı ile duyduğu her şey: «selen*li ünsüzlerden sonra gelen ünsüzlerin–TNG.*»

selenli *s. dilb.* «yurt», «ilk», «genç», «üst» sözcüklerinde görüldüğü gibi, ünlü değerinde olup kendinden sonra ünsüz alabilen **r, l, m, n, s** gibi ünsüzlerin bu bakımdan ortak adı: «selenli *ünsüzlerden sonra gelen –TNG.*»

sergen *a.* **1** üstüne öteberi koymak için duvara ya da bir dolabın içine tutturulmuş genişçe ve uzunca tahta. [1954] **2** tahıl ve benzeri şeylerin kurutulmak üzere serildiği yer.

sergi *a.* **1** göstermek, tanıtmak, satmak gibi özel erekle yapılan sergileme işi ve sergilenen şeyler: «*Türk sanatını tanıtmak ereğiyle gezici bir* sergi *düzenlenecek.–*», «*Dün gördüğümüz* sergi*yi beğendiniz mi?*» **2** sergileme işinin yapıldığı yer: «*Bugün bir* sergi*ye gitmek istiyorum.–*»

sergileme *a.* sergilemek eylemi. [2558]

sergilemek **1** tanıtmak ereğiyle, bir şeyi ya da şeyleri herkesin görebileceği bir yerde, düzenli bir biçimde yerleştirmek: «*Resimlerini toplamak,* sergilemek *kimsenin aklına gelmiyor.–OA.*» **2** *mec.* açılıp saçılmak. [2559]: «*Orasını burasını* sergileyen *tipten bir kadın–*»

sergilik *s.* **1** sergiye konacak nitelikte olan (şey): «Sergilik *bir resim yaptım.–*» **2** *a.*

dükkân ya da ona benzer yerlerde eşyaları alıcılara göstermek için yapılmış olan cam dolap ya da camlı bölme. [263; 2705]: «Sergilikte *rengi güzel görünen bir kumaşa doğal ışıkta bakmalı bir de.*–»

serüven *a.* **1** birinin başından geçen ya da içine atılmış olduğu içinde beklenmedik, coşkulu olgular bulunan olay: «*Türk şiirinin geçirdiği* serüven*i iyi izleyenler–AP.*» **2** sonunun nereye varacağı kestirilemeyen iş. [1249; 2090]: «*Bu işe bir* serüven *gözü ile bakanlar, kısa bir süre sonra aldandıklarını göreceklerdir.*–»

erüvenci *s.* serüven geçirmekten hoşlanan, serüvene atılmaktan çekinmeyen. [1250]: «Serüvenci *şövalyenin ne denli günü geçmişse –CÜ.*»

sesbilgisi *a.* bir dilin sözcüklerindeki ses değişimlerini ve bu değişimlerin tarihini inceleyen dilbilim dalı. [563]

sesbilim bkz. **sesbilgisi**

sesçil *s. dilb.* sese dayanan, sesi temel alan, sesle ilgili olan. [563]: «Sesçil *imlâ, kelimeleri, konuşulduğu gibi imlâya geçirmeye çalışan bir düzendir.–VH.*»

sesteş *a.* ve *s. dilb.* söylenişleri aynı olup anlam ve kökleri ayrı olan (sözcükler): «*Türkçe* sesteş*lerin çoğu yazılışları bakımından da birdir.–TNG.*»

sevecen *s.* acıma duygusuyle karışık koruyarak seven, sevgi ve yakınlık gösteren. [1713; 2216]: «*Ama iyi bir baş çekim ...* sevecen *bir insanca yönelişin ... ışınlarını saçar.–AG.*»

sevecenlik *a.* sevgi ve yakınlık gösterme, acıma duygusuyle karışık koruyarak sevme, sevecen olma hali. [2215]: «*Çocuk ... oyun oynayarak ya da* sevecenlik *görerek bu kopan bağları yeniden kurmaya çalışır.–CÜ.*»

sevgi *a.* sevme duygusu.

sevi *a.* güçlü sevgi ve bağlılık duygusu. [168]: «*Benim işim* sevi *için–Yunus Emre.*», «Sevi *sarhoşluğuna bade derler.–Şeyh Elvanı Şirazi.*», «*Biz hod kalenderiz ki bu* sevi *evine girdik–Kadı Burhanettin.*», «*belki de* sevi*sini gerçekleştirmek istemişti.–SKA.*»

sezdirmek açıkça olmamakla birlikte belli etmek, sezmesine yol açmak. [750]

sezgi *a.* **1** sezme yetisi: «Sezgi *ne denli kandırıcı olursa olsun–SKA.*» **2** *fels.* deneye baş vurmadan ya da usa vurmadan doğrudan doğruya bir şeyi biliverme. [2447]: «*Yal-*

nızca duygulara, sezgilere baş vurmak yanıltıcı olabilir.–NU.», «*Gelişmeler bu sezgiyi çabucak doğruladı.–RE.*»

sezgici *s. fels.* sezgicilikten yana olan.

sezgicilik *a. fels.* sezgiye önem veren, bilgiye sezgi yoluyle ulaşılabileceğini ileri süren öğreti: «*Fransız düşünürü Henri Bergson'un* sezgicilik *öğretisine göre bize doğayı doğrudan doğruya kavratacak sezgiden başka hiç bir yol yoktur.–OH.*»

sezgili bkz. **sezgisel**

sezgisel *s. fels.* sezgiye dayanan, sezgi ile edinilen, sezgi ile ilgili. [2448]: «Sezgisel *bilgi, bilimsel bilgi gibi zekânın işi değil, içgüdünün işidir.–OH.*»

sezi bkz. **sezgi**

sezinleme *a.* sezer gibi olma.

sezinlemek sezer gibi olmak: «*Dostum, işlerin sarpa sarmak üzere olduğunu* sezinler *gibi olmuştu–SB.*»

sezinmek bkz. **sezinlemek**

seziş *a.* sezme durumu, sezme işi.

sezmek açık bir belirti olmadığı halde, olmuş ya da olacak bir şeyi kestirmek. [749]: «*Ama bir şeyi bir tanım aydınlığında* sezmekle *o şeyin tanımını yapmak bir değildir. –SKA.*»

sıcakölçer *a. fiz.* sıcaklığı ölçmeye yarayan araç, ki cıva ya da alkol gibi özdeklerin ısı ile oylumlarının artmasına dayanılarak yapılmıştır. [2531]: «*Bölünüşe göre üç türlü* sıcakölçer *vardır–Rİ.*»

sığa *a.* **1** bir şeyin, içine başka şey alabilme gücü: «*Yüz bin ton* sığalı *bir silo yapılacak*»– **2** *fiz.* bir kondansatörün elektrik yığma yeteneği, ki bu yetenek levhalara, bunların arasındaki uzaklığa ve aradaki yalıtkan özdeklerin türüne göre azalıp çoğalabilir. [1106]

sığamsal *s. biy.* barsakların ve gövdedeki başka kanalların, içindekini yürütmek için yaptıkları itiş devinimine verilen ad olan *sığamsal devinim*'de «daralarak itmeli» anlamına gelir.

sığınak *a.* **1** (genel anlamda) sığınma işine yarayan yer; örneğin bir evden kaçana göre öteki ev, bir ülkeden kaçana göre öteki ülke, yağmurda kalana göre bir saçak altı, dağda tipiye tutulana göre bir mağra. **2** (dar anlamda) savaşta. hava saldırılarından korunmaya yarayan özel olarak yapılmış yer, ki yer altındadır, yapıların da en alt katları bu iş için kullanılabilmektedir. [1351]

sığınık *a.* bulunduğu yerden kaçıp başka bir ülkeye sığınmış olan kimse. [1629]

sığınma *a.* sığınmak eylemi. [906]

sığınmak çekinceden kaçarak güvenilir bir yere sokulmak ya da bir koruyucunun kanadı altına girmek. [907]

sıkıdüzen *a.* bir topluluğun, yasa, tüzük ve düzenlere bağlı olması ya da bir işte, o işin gereklerine uyması. [369; 2725]: «*Herkesin kendine uygun yetiyle bezendiği* sıkıdüzen*li bir toplum bu.–NU.*»

sıkıyönetim *a. tüze.* savaş hali, ayaklanma gibi olağanüstü durumlarda, güvenliğin korunması için, ordunun yardımıyle sağlanan ve özgürlükleri geçici olarak kısıtlayan yönetim. [1880]: «Sıkıyönetim *tarafından durdurulan yazı serisinde–EG.*»

sınama *a.* sınamak eylemi. [2418]: «*Dinlerin kuvvet* sınama *devirleri geçmiştir.–İS.*»

sınamak **1** denemek: «*bir sömürge ülkesi patronu gibi davranmakta... her yolu* sınamak*tadır.–İS.*» **2** bilgisini ya da niteliğini yoklamak. [925; 1478; 2419]: «*Bu sorularla beni* sınamak *mı istiyorsunuz?–*», «*Bu testereyi almadan önce kesip kesmediğini* sınadın mı*?*»

sınav *a.* birinin bilgi derecesini anlamak ereğiyle yapılan yoklama. [924]: «*Bütün mayıs ayı* sınav*larla geçecekmiş. –RE.*»

sıradüzen *a.* aşama sırası. [755; 2124]: «*Oradaki bilgelerin hâkimiyeti yerine burada memurların bir* sıradüzen*i, felsefe yerine de töreler ile kanunlar konur.–MG.*»

sıvı *s. biy., fiz.* ve *kim.* üst yüzü yatay bir düzlem olmak üzere içinde bulunduğu kabın biçimini alan (özdek). [1240; 1324]: «*derisi altında sert ve ekşi bir* sıvı *gibi dolaşan bu öfkeyi–YKK.*», «*İçinde kan ve lenf gibi* sıvıların *dolaştığı ve–SK.*»

silgi *a.* silmek işine yarayan şey: «*Kalem mi daha yararlıdır,* silgi *mi?–RE.*»

simge *a.* kararlaştırılmış, belirli bir anlamı olan im; bir şeyin imi olarak kullanılan şey. [1983; 2070]: «*ozan başıboş bir kişi gibi, giderek başıboşluğun* simge*si gibi görülmüştür.–SKA.*»

simgeci *a.* simgecilik yolunu tutan kimse, sanat ya da görüş. [2072]

simgecilik *a.* **1** düşünüleri anlatmada simgeler kullanma yolu ya da eğilimi. **2** *yaz.* öznellik, düşsellik, müziğin belirsizliğine özenme, sezişe

bağlanış gibi özellikleri olan, açıklıktan kaçınıp simgesel anlatım yolunu seçen, görünmez sonsuz gerçeğin ancak simgelerle verilebileceğini ileri süren akım, ki özellikle şiirde geniş bir uygulama alanı bulmuştur: «*Doğalcı ayrıntıdan vazgeçmeksizin* simgeci*liğini sürdürür Halit Ziya.–MB.*» **3** *fels.* insan usunun simgelerden başka bir şey olmadığını ileri süren görüş. [2075]

simgeleme *a.* simgesi olma, simge halinde verme. [2073]: «*İlk oyunlarının o yıllardaki düşünme biçimini çok iyi* simgeledikleri *kanısındayım.–BO.*»

simgelemek simgesi olmak, simge halinde vermek. [2074]: «*Roma, Kudüs, Mekke gibi kutsal yerler ya dünyanın merkezidir ya da dünyanın merkezini* simgelemek*tedir.–CÜ.*»

simgeleşme *a.* simge haline gelme.

simgeleşmek simge haline gelmek. [2076]: «*Bu ölenler, İttihat Terakki'nin* simgeleşmiş *önderleriydi.–FO.*»

simgesel *s.* simge ile ilgili; simge değerinde. [2071]: «Simgesel *çağrışımlar ... gerektiğini söylüyor–MCA.*»

simgesellik *a.* simge ile ilgililik, simgesel olma hali: «*Roman kahramanı bir estet, bir şair olduğuna göre, dünyayı algılayışında, renklerin önemini gösteren bu* simgesellik *çok yerindedir.–MB.*»

sindirim *a. biy.* alınan besinlerin kana geçecek bir duruma gelmeleri için ağızdan başlayarak bağırsaklara değin uğradıkları fiziksel ve kimyasal değişimlerin topu. [705]: «Sindirim *ve beslenme görevleri ile ilgili–SK.*» ⊙ **sindirim aygıtı** *biy.* ağızdan başlayarak anusa değin, içinde sindirim olayının geçtiği boru ve bu işe salgılarıyle yardım eden karaciğer, pankreas gibi bezlerin topu. [706]: «*kırkbayır,* sindirim aygıtın*da bir örgendir.–TNG.*»

sindirimsel *s. biy.* sindirimle ilgili. [709]: «*Alınan besinin ağızda çiğnenmesi* sindirimsel *bir olaydır.–*»

sindirmek *biy.* besini sindirim aygıtında gereken değişime uğratarak kana geçecek bir duruma getirmek. [708]: «*çiğnenen, yutulan,* sindirilen *bir nesne–NU.*»

siyasa *a.* yurt işlerini yürütmek için tutulan ölçülü yol ya da herhangi bir işte tutulan yol ya da ilke. [1916; 2138]

siyasacı *a.* siyasa ile uğraşan kimse, siyasa kişisi. [1917; 2139]: «*Tıpkı bir bilimeri,*

bir bulgucu, giderek bir kamu yöneticisi, bir siyasacı *gibisine–ME.*»

siyasacılık *a.* siyasa ile uğraşma hali. [1918; 2140]

siyasal *s.* siyasa ile ilgili, siyasa özelliğinde olan. [1915; 2141]: «*Yer yer en güncel toplumsal ve* siyasal *sorunların sözcülüğünü de yaparak.–RM.*»

siyek *a. biy.* sidiği, sidiktorbasından dışarıya taşıyan yol.

soğrumsama bkz. **soğurma**

soğurma *a. gökb., coğr., fiz., kim., biy., bitk.*, soğurmak işi. [1308]: «*Işığı geçirmesine ya da hepsini* soğurmasına *göre bir cismin saydam olduğu ya da olmadığı anlaşılır.–Rİ.*» ⊙ **yüze soğurma** özdeklerin, bir gazı, buğuyu ya da eriyiki yüzeyi üzerinde toplaması; örneğin tuz eriyikine batırılan bir özdek, eriyikteki tuzun bir bölüğünü kendi yüzeyine çeker, bu olay yüze soğurmadır.

soğurmak **1** *biy., kim.* (bir özdek bir sıvıyı) içine çekmek. **2** *fiz.* (bir özdek) herhangi bir erkeyi içine almak. [1311]: «*ak ışıktaki renklerin bütününü* soğuran *cisimlere kara cisim denir.–Rİ.*»

solcu *a.* ve *s. toplb.* ilerici düşünceler taşıyan, ilerici, toplumcu: «*Kemal Tahir'e* solcu*dan çok sağcı demek gerekir.–OA.*»

solculuk *a. toplb.* ilerici düşünceler taşıma ve ilerici düşünceleri benimseme hali, ilericilik, toplumculuk: «*Genel anlamda* solculuk, *doğasal ve toplumsal evrim yasasına dayanarak sürekli bir yenileşme isteğidir.–OH.*»

soluk *a. biy.* ciğerlere alınıp verilen hava ya da ciğerlere hava alıp verme. [1806]

solumak soluk almak.

solungaç *a. zool.* balıklarda solunuma yarayan örgen: «*ve suda erimiş oksijeni* solungaçları *aracılığıyle solunurlar.–SK.*»

solunmak *biy.* soluk almak vermek. [2495]: «*solungaçları aracılığıyle* solunurlar.–*SK.*», «*doğrulup* solunuyor *derin derin–BK.*»

solunum *a. biy.* soluk alıp verme eylemi. [2494]: «*Yüreğin vuruşu,* solunum *bir rythme içinde oluşur.–SKA.*» ⊙ **solunum aygıtı** *biy.* solunmayı sağlayan aygıt: «*Yıllardan beri* solunum aygıtı*ndaki bozukluk onu yıpratmıştı.–TNG.*»

somut *s. fels.* varlığı duyularla anlaşılan ya da anlaşılabilen, doğada belirli olarak var olan; içinde düşün yeri bulunmayan, **soyut** karşıtı. [1698]: «*Robinson Crusoe* ...

her yönüyle Defoe'nun günündeki ... bireyci ekonominin somut *bir simgesi olarak görülmüştür.–AG.*» ⊙ **somut ad** *dilb.* varlıkları duyu yoluyle anlaşılabilen şeylere yani özdeksel varlıklara konulan ad; örneğin ev, bitki, deniz birer somut addır. [1254; 1699]

somutlama *a.* soyutluktan kurtarma, varlaştırma, varlığını duyulur hale getirme: «*Çünkü bir* somutlama *işidir şiir–EC.*»

somutlaşma *a.* elle tutulur hale gelme, somut hale gelme. [1700]: «*eskiden beri kabul ettirmek istediklerinin biraz daha* somutlaşmış *tekrarları olarak–BS.*»

somutlaşmak elle tutulur hale gelmek, somut hale gelmek. [1701]: «*ve toplumdaki sınıflaşmadaki çelişmenin içinde* somutlaşır.–*MK.*»

somutlaştırma *a.* elle tutulur hale getirme, somut hale getirme. [1702]: «*Başbakan'ın kendi kişiliğinde* somutlaştırdığı *politikanın–BS.*»

somutlaştırmak elle tutulur hale getirmek, somut hale getirmek. [1703]: «*olaylar arasındaki ilişkiyi devlet bakımından da, toplum bakımından da ayrıca* somutlaştırmak gerekir.–*MK.*»

somutluk *a.* varlığı duyularla anlaşılabilme hali. [1704]: «*Modern bilim, genç ve çokyanlı bir dâhinin ... diyalektik bir* somutluk *içinde betimlediği insanın boşluklarını doldurmaktadır ancak.–CÜ.*»

sonek *a. dilb.* sözcüğün sonuna gelen ek; örneğin, «gözlük» sözcüğündeki «lük» bir sonektir: «*Türkçede eklerin hemen hepsi* sonek*tir.–TNG.*»

sonlu *s. mat.* sonu olan, bitimli, **sonsuz** karşıtı. [1749]: «*Öyleyse yerdekiler gibi göktekilerin de* sonlu *olmaları gerekir.–OH.*»

sonsal *s. fels.* deneme ile edinilen ve olaylardan çıkarılan; örneğin, bir motor sesi duyunca bir motorun çalıştığını kestirmek sonsal bir yargıdır. [145]: «Sonsal, *deneyden önce gelen, hiç bir deneye baş vurulmadan gerçek sayılan önselin karşıtıdır.–OH.*»

sonrasız *s.* süre yönünden sonu olmayan. [386]

sonrasızlık *a.* süre yönünden sonu olmama hali. [387; 388]: «*Eşiğimizi aşar aşmaz* sonrasızlığa *atacaktı sanki adımını,* sonrasızlığa *ayak basmasından sonra da her şey bitecekti–TY.*»

sonsuz *s.* **1** *mat.* sonu olmayan, her niceliği aşabilen değişken (nicelik). **2** *fels.* bitimsiz. [1780]: «*İlkmadde sadece*

sonsuz *değildir*, sonsuz *olandır da, çünkü ona, daha yakın olan başka bir belirlenim yüklenemez.–MG.*»

sonsuzluk *a. mat.* sonu ve sınırı olmayan uzay. [1781]: «*İnsan, bütün bu zamanları kapsayan* sonsuzluk*tan sürülünce, ölçülebilen zamanın içine düştü ve saatlerin, takvimin kölesi oldu.–CÜ.*»

sonuç *a.* **1.** bir sorunun sona ulaştığında içinde bulunduğu hal, son ucu, yani bir olgudan çıkan, doğan başka bir olgu ya da durum; bir işin sonunda elde edilen şey: «*Soruşturma* sonuç*ları ne olursa olsun –RE.*» **2** *mat.* bir problemin çözümünde en son durum, ki ona ulaşılmadan problem çözülmüş sayılmaz. [1813]

sonuçlandırma *a.* sonuca bağlama, bitirme. [1814]: «*filozofça bir açıklamayla romanı* sonuçlandırma*sına karşın –FO.*»

sonuçlandırmak sonuca bağlamak, sonuca ulaştırmak, bitirmek. [964; 1815]

sonuçlanma *a.* sonuca ulaşma. [1816]

sonuçlanmak sonuca ulaşmak. [1817]: «*Bu bilinçlenme ... halkların kendi düzenlerini kurmaları, kendi siyasî iktidarlarına sahip çıkmalarıyle* sonuçlanacaktır.*–ÇÖ.*»

sonurgu *a. fels.* bir olgunun gerekli ve zorunlu sonucu.

sonurtu *a. mant.* birbirine bağlı iki önermeden ikincisi; örneğin, «Ağaçlar sallanıyorsa, dışarda rüzgâr vardır» sözünde «dışarda rüzgâr vardır» önermesi bir sonurtudur.

sonuşmaz *a. mat.* sonu olmayan bir eğrinin yakınında çizilmiş bir doğru, ki uzatıldıkça eğriye yaklaşmakla birlikte hiç bir zaman ona kavuşamaz.

sorgu *a.* suç niteliğinde görülen bir konu üzerinde ilgiliye, durumun aydınlanması ereğiyle, sorular sorma işi. [1024]: «*ulemâdan mürekkep bir heyet tarafından* sorgu*ya çekilip–İHD.*»

soru *a.* sorulan şey; bir şey öğrenmek için sorulan, yanıt isteyen söz, ki *kim, hangi, ne, niçin, nasıl, nerede, kaç* gibi sözcüklerle ya da *mi'li* fiillerle kurulur. [2167]: «*on bir* sorunun *cevabını istiyorlarmış.–KK.*»

sorum bkz. **sorumluluk**: «*Türkiye'de din adamlığının bir* sorumu *olmak gerekir.–İS.*»

sorumlu *s.* gerektiğinde kendisinden sorulan, sorumluluğu olan, hesap verecek olan. [1385]: «*ve gerçek* sorumlusunu *araştıracağımız yerde–İS.*»

sorumluluk *a.* bir kimsenin üs-

tüne aldığı ya da yapmak zorunda bulunduğu iş için gerektiğinde hesap verme durumu. [1386]: «*Her türlü* sorumluluk *duygusunu yitirmiş–ÇA.*»

sorumsuz *s.* sorum duygusu olmayan, sorum taşımayan. [591; 1387]: «*Bu yarışın yarattığı ortamın tehlikesi zamanla öylesine büyümüştür ki, sorum taşıyanları* sorumsuzlara *karşı tedbir almaya zorlamış, kıyamet de bundan kopmuştur.–YNN.*»

sorumsuzluk *a.* sorum duygusu olmama, sorum taşımama hali. [1388]

sorun *a.* üzerinde düşünülmeye değen ve olumlu ya da olumsuz bir sonuca ulaştırılması gereken durum. [1380; 1932]: «*Türlü nedenler cumhurbaşkanlığı* sorunu*nun artık ele alınmasını–Al.*»

soruşturma *a.* **1** soruşturmak işi. **2** karanlık bir sorunu aydınlığa kavuşturmak ereğiyle ilgililerden ve tanıklardan bilgi toplama işi. [2288]: «Soruşturma *sonuçları ne olursa olsun–RE.*»

soruşturmak öğrenmek istenilen şeyi bütün ayrıntılarıyle ve birçok kişiye sormak. [2289]

soyaçekim *a. fels.* ana ve babada bulunan ruhsal ırafların kalıt yoluyle oğul döllere geçmesi. bkz. **kalıtım** [2695]: «*Bu incelemenin ereği insandaki değişikliğin baştan aşağı* soyaçekim*den geldiğini göstermektedir.–NŞK.*»

soyadı *a.* öz ad ile birlikte kullanılan ve öz addan sonra gelen ad.

soydaş *a.* ve *s.* aynı soydan olan: «*Ey benim soyumdan sopumdan gelenler, ey benim* soydaş*larım ... demiş.–AN.*»

soylu *s.* **1** soyca yüksek olan: «soylu *sınıfı maskara etmiştir.–MS.*» **2** iyi nitelikler taşıyan: «soylu *bir sanat geleneği olan bir ülkede–*» **3** davranışları bakımından iyi olan; iyi ahlâklı. [157]: «*çok* soylu *biri, bana kalırsa–*»

soyluluk *a.* soylu olma hali. [155]: «*Çünkü soylunun* soyluluğu *gibi, yaptığı da hep Allahtandır.–KT.*»

soyoluş *a. biy.* türlerin, ortaya çıkıştan başlayarak zamanla geçirdikleri gelişim evrelerinin topu.

soysuzlaşma *a. biy.* soyunun ya da özlüğünün yüksek değer ve niteliğini yitirme, yozlaşma. [2522]: «(*Gobineau'ya*)... *göre bir kavmin çözülmesi ya da* soysuzlaşması, *kavmin artık eski değerini yitirmesi demektir. –NŞK.*»

soysuzlaşmak soyunun ya da özlüğünün yüksek değer ve niteliğini yitirmek, yozlaşmak. [2523]

soyut *s.* **1** *fels.* duyularla algılanamayan, soyutlama işlemiyle elde edilen, varlığı ancak özdekte gerçekleşen yani gerçekte ayrı ve başlı başına bir varlığı olmayan, **somut** karşıtı: «*şiirle* soyut *resmi birbirine karıştıran–AB.*» **2** anlaşılması zor olan. [1584]: «*Birtakım* soyut *düşünülerle karşılaşınca kişi–*» ⊙ **soyut ad** *dilb.* özdek olmayan, ancak usda tasarlanan varlıkların adı; örneğin sevinç, uyku, yiğitlik, özgürlük sözcükleri birer soyut addır. [1585]

soyutçuluk *a.* soyutu yeğleyen, erek olarak soyutu alan tutum: «*Bu bakımdan,* soyutçuluğun *Uzun Atlar Denizi'nden, Anadolu'nun somut gerçeklerine dönen şair Ali Püsküllüoğlu'nun bu önemli bildirisine, öbürlerinin de katılmasını bekliyoruz.–AKö*», «*Bu* soyutçuluk, *soyutu amaçlayan ve her olguyu soyarak ele alan bir* soyutçuluktur.–*OH.*»

soyutlama *a. fels.* gerçekte başlı başına varlığı olan bir şeyi, özdeğinden sıyırarak düşünme, usda onu özdeğinden soyarak tasarlama; örneğin «taş» somut bir nesnedir, onu kendisinden ayrı bir şey gibi düşünmek, soyutlama yapmaktır. [2416]: «*Şiir bir* soyutlama*dır, bütün sanatlar gibi–SKA.*», «*Hep dil, dil diyoruz ya, bu bir* soyutlama *aslında.–NU.*»

soyutlamak *fels.* usda bir şeye soyutlama işlemini uygulamak, soyutlama yapmak.

soyutluk *a.* soyut olma hali: «*yıprana yıprana asal* soyutluğunu *yitirip başının biçimini alan başlığının altında gözleri görünmez olmuş–BK.*»

söbe *s. ha.* biçimi yumurtaya benzeyen. [239; 1878]

sömürge *a. coğr.* bir devletin, kendi ülkesi dışında, üzerinde egemenlik kurduğu ve türlü yararlar elde ettiği ülke. [1684]: «*Ve dünyanın dörtte üçünü* sömürge *olarak ellerinde tutanların–İS.*»

sömürgeci *s.* sömürgecilikten yana olan; sömürge tutan ya da tutma siyasası güden. [441; 1685]: «*Bugün Atatürkçü görünüp uyducu olan, medeniyetçi görünüp* sömürgeci *olan olana–İS.*»

sömürgecilik *a.* **1** bir yerin, bir ülkenin zenginlik kaynaklarından o ülke halkının dokuncasına olarak geniş ölçüde yararlanma hali, sömürü-

cülük. [1686]: «Sömürgeciliğin *tasfiyesinden sonra –AŞE.*» **2** sömürge edinme siyasası. [442]

sömürgeleşme *a.* sömürge haline gelme. [1687]: «*Ve* sömürgeleşme *yolunda ilerledik.–İS.*»

sömürgeleşmek sömürge haline gelmek. [1688]: «*Müslüman ulusları cihangirlik tahtından indirip Batı emparyalizminin pençesinde* sömürgeleşerek *kıvrım kıvrım kıvranmaya sürüklemiştir.–YNN.*»

sömürgeleştirme *a.* sömürge haline getirme. [1689]

sömürgeleştirmek sömürge haline getirmek. [1690]: «*Türkler hakkındaki görüşüyle Batı, Türkleri ve yurtlarını tam* sömürgeleştirmek *eğilimindedir.–ÇÖ.*»

sömürgelik *a.* sömürge olma hali. [1691]: «*Burada sömürü ile* sömürgelik *birbirine karıştırılıyor demektir.–KT.*»

sömürgen *a.* ve *s.* sömürücü: «*solcularımıza göre İnönü ... bağımsız ve* sömürgen*siz Türkiye ülküsünden sapmıştır–SE.*», «Sömürgen *düzenlerin bittiği yerde insan toplumları bilim ve tekniğe gerçek hakkını verecek yatırımlara yönelecektir.–İS.*»

sömürgenlik *a.* sömürücülük: «*Atatürk madalyasını her nutkun başında Cenab-ı Allah'tan söz açıp din* sömürgenliği *yapan ağır ve oturaklı kişilere hediye eder.–İS.*»

sömürme *a.* **1** (su, vb. bir sıvıyı) dudaklarını birbirine yapıştırarak aradan soluğuyle çekip içme. **2** *mec.* (bir şeyden) başkasının dokuncasına olarak geniş ölçüde çıkarlanma: «*Örneğin* sömürme *terimini ele alalım. Ne çeşit toplumsal ilişkilere* sömürme *diyeceğiz?–NŞK.*»

sömürmek 1 (su, vb. bir sıvıyı) dudaklarını birbirine yapıştırarak aradan soluğuyle çekip içmek. **2** *mec.* (bir şeyden) başkasının dokuncasına olarak geniş ölçüde çıkarlanmak: «*Devletin otoritesinden yararlanan bir azınlık ... halkı* sömürmüşlerdir.–*EG.*»

sömürü *a.* sömürmek[2] işi: «*Kurtuluş savaşı, emperyalist ve kapitalist* sömürü*den kurtulmanın ... aracı olunca, bu savaş bir ulusal bağımsızlık savaşıdır.–ÇÖ.*»

sömürücü *s.* (bir şeyden) başkasının dokuncasına olarak geniş ölçüde çıkarlanan, sömüren: «Sömürücü *egemen sınıfların değişik örgütleri eliyle yaptıkları yayınlarda da aynı görüşler işlenmektedir. –ÇÖ.*»

sömürücülük *a.* (bir şeyden) başkasının dokuncasına olarak geniş ölçüde çıkarlanma hali: «*aracılık, tefecilik, medresecilik, tarikatçılık,* sömürücülük *gibi ne kadar geriye dönük kurum varsa–İS.*»

sönüm *a. fiz.* bir salınım deviniminin genişliği gittikçe azalarak sıfıra inmesi.

sönümlemek *fiz.* bir salınım deviniminin genişliğini sıfıra indirmek.

sönümlü *s. fiz.* az ya da çok bir süre sonunda sönüme ulaşan (salınım devinimi).

sönümsüz *s. fiz.* genliği hiç bir zaman sıfıra yaklaşmayan, her devirde beslenen (salınım devinimi).

sövgü *a.* sövmek ereğiyle söylenen söz. [1215]: «*Ve ne övgüne inan, ne* sövgü*ne–ÇA.*»

söylence *a.* «besle kargayı, oysun gözünü», «geline oyna demişler, yerim dar demiş», «ne kızı verir, ne dünürü küstürür» örneklerinde olduğu gibi, atasözü değerinde nükteli halk sözü: «*Kimi sözler ikisine de kayabilir, bir bakıma atalarsözü, bir bakıma* söylence *sayılabilir.–TNG.*»

söyleniş *a. dilb.* bir sözcüğün, içindeki seslerin çıkağı, hecelerin uzunluğu, kalınlığı ve vurgusu bakımından söylenme biçimi. [2468]: «*Yaşanılan bölge, kültür düzeyi, konuşulan yer ve durum, sözcüklerin* söylenişinde *de, tümcelerin kuruluşunda da ayrılıklar gösterir.–TNG.*»

söylenti *a.* ağızda dolaşan ve doğru olup olmadığı bilinmeyen haber. [1988]: «*böylece hem süregelen* söylenti*lerden kurtuluruz, hem de –EG.*»

söyleşi *a.* **1** karşılıklı konuşarak hoş vakit geçirme: «*Yazılarını okuyacaktık,* söyleş*ilerinden yararlanacaktık –OA.*» **2** iç dökercesine konuşma, içten konuşma: «*yaptığı bir* söyleşi*de ifade etmiştir.–CB.*» **3** *yaz.* belli bir konuyu ele alıp onu bir sonuca bağlayıncaya değin sürdürme yerine konudan konuya atlayarak konuşur gibi yazılan düzyazı türü. [2144]: «*Edebiyatımızda Ataç,* söyleş*ileri ile de ün yapmıştır.–*»

söyleşmek oturup karşılıklı olarak ordan burdan konuşmak. [2145]

söylev *a.* dinleyenlere belli bir düşünüyü anlatmak, bir duyguyu aşılamak için yapılan coşkulu konuşma. [1844]: «*uluorta* söylev*ler çekmiş.–AÖ.*»

sözcü *a.* bir kurum, bir kurul, bir örgüt vb. ya da bir kişi adına söz söylemeye, açık-

lama yapmaya, onun düşünü ve davranışlarını savunmaya yetkisi olan kimse: «*Muhalefet* sözcü*leri bu arada sık sık–SD.*»

sözcük *a.* bir ya da birkaç heceden oluşan, bir anlamı olan ve tümce kurmaya yarayan ses. [1135]: «*tepki yaratan* sözcük*ler arasında–NSB.*», «*bu tek heceli* sözcüğü *sık sık tekrarlamak–ÇA.*»

sözcülük *a.* bir topluluk, kurul ya da kişi adına söz söylemeye yetkili olma hali ya da görevi: «*ailenin* sözcülüğünü *yapmak babaya düşüyor. –MB.*»

sözdizimi *a. dilb.* bir tümcede ya da bir takımda geçen türlü bölüklerden sözcüklerin her birinin ötekilere göre nerede yer aldığını ve birbirine ne biçimde bağlanacağını gösteren dilbilgisi kolu. [2082]: «*düzgün tümcenin* sözdiziminde*–AB.*»

sözel *s. mant.* sözle ilgili, sözlü. [1222]: «*Hemen belirtelim ki olgusal tartışmaları sonuçlandırmak mümkün olduğu halde* sözel *tartışmalar bazen yıllarca sürebilir.–SGü.*»

sözgelimi *zf.* örneğin, sözgelişi. [1379]: «Sözgelimi, *bir yapıtta salt sanatsal nitelikler arayan bir eleştirmen–EmÖ.*»

sözgelişi *zf.* örneğin, sözgelimi. [1379]: «Sözgelişi, *Türkiye'ye teneke mi gerekli?–İS.*»

sözkonusu, söz konusu sözün konusu olan, kendisinden söz edilmekte olan. [187; 1419]: «*Oysa* sözkonusu *dengesizlikleri ... giderecek tedbirler–Al.*»

sözleşme *a. tüze.* **1** bir şey yapma konusunda iki ya da daha çok yanın aralarında yaptıkları anlaşma. **2** bu anlaşmanın yazılı bulunduğu kâğıt. [1187; 1530]: «*özellikle devrimlerin bazısı verilen sözleri bozmaya, antları çiğnemeye,* sözleşme*leri yırtmaya dayanır.–NU.*» ⊙ **toplu sözleşme** iş ve sendikalar yasalarına göre, işçilerin topluca, işverenle yaptıkları sözleşme: «Toplu sözleşme *pazarlığı yapılır, olmazsa hakeme başvurulur, o da olmazsa nihayet greve gidilir.–NN.*»

sözleşmek bir şey yapma konusunda karşılıklı söz vermek. [1531; 1532]

sözlü *s.* sözle yapılan, söz ile karşılık verilen. [2236] ⊙ **sözlü sınav** sorulan sorulara sözle karşılık verilen sınav. ⊙ **sözlü soru** Meclis'te bakanlara sorulan ve sözlü olarak karşılık verilmesi istenen soru: «*Hatta Meclis'e verdiği* sözlü soru*ya ne cevap aldığını bugün dahi bilmiyoruz–EG.*»

sözlük *a.* sözcükleri, alfabe sırasına göre ele alarak, şu ya da bu bakımdan açıklayan kitap. [1242]: «Sözlük*leri elden geçirdim–İS.*»

sözlükçü *a.* ve *s.* sözlük hazırlayan kimse: «*Adamcıl sözcüğünü eski* sözlükçü*lerimiz, yukarıdaki anlama aykırı; hatta karşıt olarak anlamlıyorlar–TNG.*»

sözlükçülük *a.* sözlük hazırlama işi.

sözügeçer *s.* istediğini yaptırır, şu ya da bu nedenle sözünü dinletir. [1846]: «*baş kaldıran dini gericilik de onun şahsında en popüler, en* sözügeçer *bir Sofisti ortadan kaldırmağı tasarlanıştır.–MG.*»

subay *a. ask.* orduda, asteğmenden orgenerale ve büyük amirale değin aşamalara yükselebilen asker: «*Nitekim 27 Mayıs'ta yedi bine yakın* subay *üniformayı çıkarmak zorunda kaldı.–İS.*»

subaylık *a.* subayın görevi ya da aşaması: «*bedelli askerlik, yedek* subaylık *gibi konularda yenilikler getirilmek istendiğini gazetelerde okumaktayız.–İA.*»

sunak *a.* tapınaklarda, üzerinde kurban kesilen, günlük vb. şeyler yakılan, başına geçilip dinsel tören yapılan masa biçimli taş: «*İşte bu dindar ruh, tapınmada da, sunuda da esas olmalı,* sunağın *kana boyanması değil.–MG.*»

sungu bkz. **sunu**

sunmak **1** (büyüklere, büyük orunlara) göstermek, yollamak, göndermek, vermek gibi anlamlarda kullanılır: «*Millet Meclisi'ne bir önerge* sunmuştur.–*Al.*», «*Babanıza saygılarımı* sunarım.–», «*İlişikte* sunmak*ta olduğumuz belgelerde*–» **2** (radyoda) bir programı kendi sesiyle dinlemek: «*Şimdi izahlı caz programı,* sunan–». **3** (bir eğlence yerinde) yapmak, söylemek, çalmak gibi anlamlarda kullanılır: «*Karadeniz ekibinin* sunacağı *ilk oyun–*», «*sizlere* sunacağım *ilk türkü–*», «*sizlere* sunacağım *ilk parça Beethoven'in–*» [2313]

sunu *a.* büyüğe sunulan armağan. [2312]: «*Bilge, Tanrıya kurbanlarla,* sunu*larla değil, erdemle saygı gösterir.–BA.*»

susku *a.* susma, sessizlik. [2179]

suskun *s.* pek az konuşan, sessiz. [2180]: «*kayalarda güneşlenen o* suskun *martılardan da–AÖ.*»

suskunluk *a.* suskun olma hali.

sürdürmek sürüp gitmesini sağlamak. [351]: «*Türkiye'nin ... bağımsızlığına gölge düşüren ilişkileri* sürdürmek *için*

büyük çaba gösteriyordu. –İS.»

süre *a.* başı ve sonu belli bir zaman parçası, yani bir olgunun başı ile sonu arasındaki belirli zaman. [1592]: «*Önümüzdeki* süre *kısadır. –İS.*»

süreç *a.* oluşum yolu ile, yani halden hale geçerek ortaya çıkan şey. [2699]: «*Herakleitos'a göre evren, boyuna akan bir* süreç*tir, başı sonu olmayan bir değişmedir–BA.*»

süreduran *s. fiz.* süredurum durumunda olan. [174]

süredurum *a. fiz.* bir nesnenin içinde bulunduğu düzgün devinim ya da devinimsizlik durumunun sürüp gitmesi hali. [169]: «*Bu konuda Parsons, fizikteki* süredurum *kavramını sosyal bilimlere şöyle uygular.–EK.*»

süreğen *s.* ne zaman sona ereceği belli olmaksızın sürüp giden. [1202; 1768]

süreğenleşmek süreğen bir hal almak. [1203; 1769]

süreğenlik *a.* süreğen olma hali.

sürek *a.* sürüp gitme [349]: «*Yazarın bu yıl çıkardığı yapıt... geçen yıl çıkardığını andırabilir, onun bir* süreği *olabilir.–NA.*»

sürekli *s.* sürüp giden, süreği olan. [352]: «*Ancak* sürekli *denemeler ve çalışmalar bu 'mümkün değil' fikrini çürütücü olabilmektedir.–EA.*»

süreklilik *a.* sürüp gitme hali. [353]: «*Propaganda deyiminin içinde* süreklilik *unsuru bulunduğuna ... dair, benim Cumhuriyet'te çıkan bir yazım –NN.*»

süreksiz *s.* az süren, sürüp gitmeyen.

süreksizlik *a.* süreği az olma hali, az sürme hali.

süreli *s.* belli zaman aralıklı; süresiz olmayan. [1412]: «*bunalımı kısa* süreli *gelişmeleri açısından ele almak doğru olmasa gerektir.–NN.*» ⊙ **süreli yayın** gazete, dergi gibi belli zaman aralıklarıyle çıkan basılı kâğıt. [1413]

sürerlik *a.* uzun sürme hali: «*Bu bileşmelerde kalmak, gelmek, durmak fiilleri ... bileştikleri gövdeye* sürerlik *anlamı katar.–TNG.*»

süresiz *s.* süresi belirlenmemiş olan,

sürgendoku *a. bitk.* yüksek bitkilerde, kök ve sapların gelişebilecek durumda olan uç bölümlerindeki çok yüzlü ve kolay üreyebilen gözelere verilen ad.

sürmek **1** (zaman) geçmek. **2** oladurmak. [350]

sürüm *a.* bir malın satılır olma hali: «*Köylerde nüfusun azal-*

ması, fakirliğin baş göstermesi de kent endüstrisinin meydana getirdiği yapımın sürümü*nü azaltır.–NŞK.»*

sürümlü *s.* sürümü olan, çok satılan (mal).

sürümlülük *a.* sürümü olma hali.

sürümsüz *s.* az satılan (mal).

sürümsüzlük *a.* az satılma hali.

sürüngen *s. zool.* yerde sürünerek yürüyen (yılan, kertenkele, kaplumbağa vb. hayvanlar için sıfat): «*yerkurdu çeşidinden* sürüngen*leri–NU.»*

sürüngenleşmek sürüngen haline gelmek: «*kanlarına karışan zehirin etkisiyle* ... sürüngenleşmeye *başlamışlar.–AN.»*

Ş

şaşkı *a.* şaşma, şaşakalma. [697]: «*bir* şaşkı *imi koymuş–NA.»*

şenlik *a.* **1** şen olma hali. **2** topluca yapılan şen gösteriler. [545]: «*Adına* şenlik*ler yapılmış, şölenler düzenlenmiş–İZE.»*

şölen *a.* **1** çağrılıları özenli yemek ve içkilerle ağırlama işi. [2763]: «*Evimdeki* şölen *çok iyi geçti.–AN.»* **2** *toplb.* dinsel tören niteliğinde yemek toplantısı. **3** *mec.* gözü gönlü doyuran şey: «*gerçek bir sanat* şöleni *olmuştur –AP.»*

T

takı *a. dilb.* bir sözcüğün gövdesine takılan ve onun çekim bakımından durumunu göstermeye yarayan, tümcedeki görevini belirten öğe, ki buna **çekim eki** de denir. Örneğin «ağaçlar» sözcüğündeki «lar», «ağaç» sözcüğüne takılan ve ona çoğulluk anlamı katan bir takıdır: «*Ancak, şahıs* takı*larının–HD.»*

takım *a.* **1** birbirine uygun şeylerin ya da kimselerin topu. [413; 619]: «*Tek sol örgütün yönetimine tebelleş olmuş oportünist* takım *hariç–DğÖ.»* **2** görev bakımından birbirini tamamlayarak birlikte ça-

lışan kimselerin topluluğu. [413; 619]

takınak *a. ruhb.* yanlışlığını ve yerinde olmadığını kendi de gördüğü halde, insanın boyun eğmekten ve gereğini yapmaktan kurtulamadığı geçici eğilim. [1547]

tamu *a.* din inanışına göre, kötülük yapanların öldükten sonra ceza gördükleri yer. [272]: «tamu*ya gönderiyor sizi.–NA.*», «*Yiyit veren güzel Tanrı* ... Tamu *kılma sonumuzu–CAK.*»

tamusal *s.* tamuyu andıran ya da tamuya değgin, tamu ile ilgili. [273]

tanı *a. tıp.* sayrı bir kimseyi muayene edip belirtilerden sayrılığı tanıma işi. [2560]

tanık *a.* **1** herhangi bir olayı gören, bilen ya da o olaya ilişkin bilgisi bulunan kimse: «Tanık*lar dinlenir–İS.*» **2** *mec.* bir gerçeğin belgelenmesi yolunda öne sürülen örnek. [2189]

tanıklık *a.* tanık olma hali ve işi. [2185; 2190]: «*sözün yaşamayı zenginleştirdiğine* tanıklık *eder sanıyorum.–NU.*»

tanılamak *tıp.* sayrıdaki belirtilere bakarak sayrılığı tanımak. [2561]

tanım *a.* bir kavramın ne anlama geldiğini açıklayıp anlatmak işi ya da özel ve başlıca niteliklerini sayarak bir şeyi tanıtmak işi. [2345]: «*o geleneksel insan* tanımlarının *insana en yakışanlardan biridir bu* tanım.–*NU.*»

tanımlamak bir kavramın ne anlama geldiğini açıklayıp anlatmak ya da özel ve başlıca niteliklerini sayarak bir şeyi tanıtmak. [2346]: «*her şeyden önce kavram karışıklığından arınmak ve aşırı akımları açıklıkla* tanımlamak *gerekir.–Al.*»

tanıt *a.* tanıtlamaya yarayan şey. [238]: «*genişletmekte olduklarını gösteren değerli* tanıt*lardır.–ÖAA.*»

tanıtlama *a.* tanıtlamak işi. [987]: «*Sofistler düşünmenin işleyişini sadece tartışma,* tanıtlama, *çürütme tekniği bakımından ele almışlardır –MG.*»

tanıtlamak ileri sürülen bir savın doğruluğunu ve gerçekliğini yadsınamayacak biçimde açık bir kesinlikle göstermek. [988]: «*ama, bu, bizim bilgi yolumuzun gerçekten de bilme yolu olmadığını* tanıtlamaz *hiç bir zaman.–NU.*», «*birtakım savları varmış ve o, bunları* tanıtlamak *için oturup böyle bir roman yazmış–FO.*»

tanıtma *a.* bir şeyin tanınmasını sağlama: «*serginin kata-*

loğuna bir tanıtma *yazısı yazan Paul Valéry–SB.*» ⊙ **tanıtma yazısı** bir şeyi, bir yapıtı tanıtan kısa yazı: «*Bu* tanıtma yazısı*nın olanakları çerçevesinde–FO.*»

tanıtmak bir şeyin tanınmasını sağlamak.

tanıtman *a.* tanıtıcı, kısa tanıtma yazıları yazan kimse: «*Ayrıca kitap yapımcısı böyle örgütlenmekle kalmaz, armağanlar, ödüller, eleştirmen ve* tanıtmanlarla *kitaba bir tür dokunulmazlık da sağlar. –FO.*»

tanrı *a.* **1** (*büyük «T» ile yazılırsa*) evrende var olan her şeyin yaratıcısı ve koruyucusu olduğuna inanılan yüce varlık. [104]: **2** (*küçük «t» ile yazılırsa*) çoktanrıcılıkta, var olduğuna inanılan insanüstü varlıklardan her biri. [886]: «*Zira, paganizm adını verdiğimiz tabiat dininin* tanrıları *ve tanrıçaları çoktan ölmüştü–YKK.*»

tanrıbilim *a.* Tanrı'nın varlığı ya da insanın evrenle ilişkileri üzerinde çalışan bilim. [889; 2505]: «*ve dolayısıyle* tanrıbilim*e ait bilgiler–CS.*»

tanrıbilimsel *s.* tanrıbilimle ilgili. [2506]: «*Feurbach ...* tanrıbilimsel *görüşü tersine çevirdi–CÜ.*»

tanrıcılık *a. fels.* Evreni yaratan ve yöneten bir Tanrının varlığını savunan ve buna inanların öğretisi. [2450]:«Tanrıcılığa *göre Tanrı, evrenin hem üstünde hem içindedir, hem yaratmıştır hem yönetir.–OH.*»

tanrıça *a.* çoktanrıcılıkta kadın tanrı. [887]: «*ayrılık vakti gelip çatınca güzel büyücü, bilge* tanrıça *Kirke, Odysseus'a Sirenler'den korunmasını söyledi.–Sİ.*»

tanrılaştırmak **1** (bir şeyi) Tanrı diye tanımak, Tanrı yerine koymak. **2** *mec.* yüceleştirmek. [890]: «*Comte... sevdiği kadını...* Tanrılaştırmağa *bile kalkıştı.–NŞK.*»

tanrısal *s.* tanrı ile ilgili, Tanrı'ya ya da tanrılara yakışır. [888]: «*değişmez bir güç, bir bakıma* tanrısal *bir kaynak olarak–NU.*»

tanrısallık *a.* tanrısal olma hali: «*Platon'da da metafizikten fiziğe geçiş, iyi'nin idesi olan* tanrısallık*tan doğalaşma, bir çıkış olgusudur.–OH.*»

tanrıtanımaz *s.* Tanrısı olmayan, Tanrı tanımayan. [171]: «*buna karşı* tanrıtanımaz*ların bulunduğu gösterilebilir.–MG.*»

tanrıtanımazlık *a. fels.* tanrı tanımayanların yolu. [172]: «*kendisini* tanrıtanımazlık*la suçladı.–AB.*»

tansık *a.* us yoluyle açıklanamayan ve bu yüzden de tan-

rısal bir güç tarafından yaratıldığına inanılan doğaüstü olay. [1484]

tapınak *a.* içinde Tanrı'ya tapınılan, tapınçta bulunulan yapı. [1248]: «*Vietnam'da* tapınak*lar direnme hareketinin yuvaları olmuşlardır.–İS.*»

tapınç *a.* Tanrı'ya gösterilen saygı davranışı, tapınma. [797]

tapını bkz. **tapınç**: «*Gel yeşil yaprak elim/Gökyüzünü işle tellim*/Tapını*sı yaşamanın/Güneşi içelim bir çeşmeden. –CAK.*»

tapınma *a.* tapınmak eylemi, tapınç. [797]: «tapınma*ları ve kurbanların bağırmalarını gizleyen–AÖ.*»

tapınmak **1** Tanrı'ya ya da tanrı olarak tanınan şeye karşı inanış ve bağlılık anlatmak ereğiyle birtakım saygılı davranışlarda bulunmak. [798]: «Tapınırken *örf beni/Ağacın insan gölgesi–CAK.*» **2** *mec.* deli gibi sevmek.

tapmak (bir şeyi) Tanrı diye tanımak.

tarım *a.* ürün elde etmek ereğiyle toprağı sürüp ekmek ve hayvan yetiştirmek işi. [2755]: «*ve* tarımı *geniş bir bilgi durumuna yükseltmiş bulunan–Rİ.*»

tarımcı *a.* tarımla uğraşan kimse. [2756]: «*Anadolu'nun* tarımcı *eski Hıristiyan halkı da aynı kurala bağlanmıştır. –MuS.*»

tarımcılık *a.* tarımla uğraşma. [2757]

tarımsal *s.* tarımla ilgili. [2758]: «*Bunun sebebi* tarımsal *üretimdeki hızlı akış temposu ve ayrıca–KB.*»

tartışı *a.* bir konu üzerinde, birbirine aykırı olan görüş ve kanıları dinleyiciler önünde karşılıklı olarak savunmak işi. [1645]: «*öğrencileri arasında açık bir* tartışı *yapılacakmış.–NA.*»

tartışma *a.* **1** bir konu üzerinde, birbirine aykırı olan görüş ve kanıları karşılıklı olarak söyleyip savunmak işi: «*yayınlanan bildiri söz konusu* tartışma*larla ilgili olmayıp–Aİ.*» **2** söz ya da yazı ile yapılan kavga: «Tartışma *o kadar ileri gitmişti ki... sokaktan geçenler bile ... kahveye doluşmuşlardı.–SB.*», «*anlamsız şiir üzerindeki* tartışma–». [1640]

tartışmak **1** bir konu üzerinde, birbirine aykırı olan görüş ve kanılarını karşılıklı olarak savunmak: «*fikirlerimizi aynı özgürlük içinde* tartışmalıyız.–*ÇA.*» **2** ağız kavgası etmek. [1641]: «*sokak ortasında* tartışmak *iyi bir davranış değildir.–*»

tasarı *a.* **1** (geniş anlamda) dü-

şünülen, tasarlanan biçim; bir şeyin uygulamadan önceki hali. [1908; 1936]: «*Tatilimizi bu yıl Abant'ta geçirme* tasarımız *suya düştü.*–» **2** (dar anlamda) bir kurulda görüşülmesi gereken karar, tüzük, yönetmelik gibi şeylerin öneri halindeki biçimi. (1230; 1936) «*Kurultay'da görüşülecek olan tüzük* tasarısı *üzerinde çalışılıyor.*–» **3** *tüze.* hükümetçe hazırlanan öneri halindeki yasa. [1230; 1936]: «*Meclis'e, rejim tartışmaları doğuracak* tasarılar *gönderilmektedir. —HVV.*»

tasarım *a.* bir şeyin biçimini kafada kurma işi ya da bu yolla düşünülmüş biçim. [2352]: «*dinin dünya* tasarımı *olarak kullandığı–NU.*»

tasarımlamak *ruhb.* bir şeyin biçimini zihinde kurmak. [2353]: «*Ama bugün bunları düşünürken, bir zamanlar derinine inmek diye* tasarımladığı *çocukluklara kapılmadan–BK.*»

tasarımsız *s. fels.* anlıkta hiç bir tasarım oluşturamayan: «Tasarımsız, *hiç bir şeyi tasarlayamaz.–OH.*»

tasarımsızlık *a. fels.* anlıkta hiç bir şeyi tasarlayamama hali: «*Tasarım, bir bilgi olgusudur.* Tasarımsızlık, *bu olgudan yoksun bulunmaktır.–OH.*»

tasarlamak *a.* anlıkta hazırlamak: «*Örneğin bir bardağın içine konan şarap, su ya da şeker, aynı biçimi korur, ama üyeleri değişince biçimini koruyan bir toplumsal kurum* tasarlamak *olanaklı değildir –NŞK.*»

tasım *a. mant.* doğru olarak kabul edilen iki yargıdan üçüncü bir yargı çıkarmaya dayanan bir uslamlama yolu; örneğin, «insanlar ölümlüdür, Sokrates bir insandır, o halde Sokrates ölümlüdür» uslamlaması bir tasımdır; bu tasımın ilk önermesi olan «insanlar ölümlüdür»e *büyük önerme*, «Sokrates bir insandır»a *küçük önerme*, her ikisine birden *öncüller* adı verilir; «o halde Sokrates ölümlüdür» önermesine de *vargı* denir. [1150]: «tasım*lar algının yerini tutamaz.–BA.*», «*Eristikçilerden Eubulides adlı birisinin şaşırtıcı* tasımlarından *bir örnek: Sen bir yalancıysan, yalan söylediğini de söylüyorsan, hem yalan söylüyorsun, hem de doğruyu söylüyorsun.–MG.*»

taslak *a.* bir şeyin kesin biçim almadan önceki hali. [476]: «*Millet*, taslak *çizmeye bile yanaşmazdı.–SB.*»

taşıl *a.* bugünkü jeolojik çağdan önceki çağda toprak katmanlarına gömülerek kalmış hayvan ya da bitki kırıntısı ya da izi. [569]

taşıllaşmak taşıl haline gelmek. [570]: «*Duruk, dogmacı,* taşıllaşmış *düşünce kalıplarından–EmÖ.*»

taşıt *a.* yolcu ve yük taşıma aracı. [1778; 2675]: «*bir vatandaşa* taşıt *bileti satmamağa benzer.–RE.*»

taşlama *a. yaz.* (âşık edebiyatında) yergi. [731]

tecim *a.* kazanç ereğiyle yapılan alışveriş. [2607]: «*bu ülkede* tecim*le uğraşanlar–*»

tecimen *a.* tecimle uğraşan kimse. [2268; 2629]: «*yoluna devam eden kayıkta, kendisini tanıyabilecek tek bir kişi vardı. Bir kumaş* tecimen*i.–BK.*»

tecimevi *a.* kapısı çarşıya açılan ve içinde perakende satış yapılan yer, tecimle uğraşılan yer. [2608]: «*neon ışıklı* tecimevlerinin*–AÖ.*»

tecimsel *s.* tecimle ilgili. [2609]

tedirgin *s. gökb.* düzeni bozulmuş olan: «*Bir gök cisminin yörüngesinde bir bozulma varsa muhakkak onu* tedirgin *eden başka bir cisim vardır –AK.*»

tedirginlik *a. gökb.* gök nesnelerinin, genel çekim yasasına uygun olarak birbirlerini çekmesi nedeniyle herhangi bir gezegenin deviniminde görülen karışıklık. [984]: «Tedirginlik *yeter derecede büyük ise–AK.*»

teğet *a. mat.* bir eğrinin yanından geçen ve ona ancak bir noktada değen doğru: «*Kesen düzleme ve koniğe* teğet *olan küre–AK.*»

teğmen *a. ask.* aşaması astegmenden yüksek üsteğmenden küçük subay.

tekbencilik *a. fels.* yalnızca bireysel ben'in varlığını tanıyan, kişinin kendi dışında her şeyin düşte görülenler gibi gerçekdışı varlıklar olduğunu ileri süren öğreti: [2147]: «*Varlığı düşünceye indirgeyen idealizm, zorunlu olarak* tekbenciliğe *varır. –OH.*»

tekdüşüncelik *a. ruhb.* ve *fels.* anlığın tek bir düşünceye saplanıp kalması ve boyuna onu işlemesi hali: «tekdüşüncelik, *ruhsal bir durumdur. –OH.*»

tekdüze *s.* hep aynı biçimde sürüp giden. [1464; 2713]: «Tekdüze *saat zamanının kısırlığından.–AÖ.*»

tekdüzelik *a.* hep aynı biçimde, bir örnek sürüp gitme hali. [1465; 2714]: «*bütün endüstri toplumları, nitel, yani insansal farklılıkları nicel bir*

tekdüzeliğe *dönüştürmeye çalışır.–CÜ.*»

tekdüzen bkz. **tekdüze**

tekel *a.* **1** bir malın tek elden dağıtılıp satılması ya da tek elce yapılıp satılması işi. «*Türkiye'de rakı yapımı devletin* tekel*indedir.–*» **2** *mec.* bir halin bir kişiye ya da bir topluluğa özgü olması hali. [944]: «*Türkiye'nin kaderinde söz sahibi olma* tekel*inin–COT.*»

tekelci *s.* bir şeyi tekel altına alan ya da alma isteğinde bulunan. [945]: «*Anamalcılığın bu* tekelci *aşamasında mal ihracından çok sermaye ihracı önem kazanmıştır.–OH.*»

tekelcilik *a.* bir şeyi tekel altına alma ya da böyle bir eğilim taşıma hali. [946]: «*İşte bu* tekelciliği, *onu Roma devleti ile çatışmaya sürüklemiştir.–MG.*», «*Şimdi artık partinin her türlü demokratik uygulamayı engelleyen bir* tekelciliği *sürdürmekten başka ereği yok gibi.–BO.*»

tekelleştirmek *a.* tekel altına almak. [947]

tekil *s. dilb.* sözcüklerin bir'den çok şey anlatmayan (biçimi): örneğin «ağaç» sözcüğü bir'den çok ağacı göstermediği için dilbilgisi yönünden tekil bir addır. [1610]: «*isimlerin ne zaman* tekil, *ne zaman çoğul olacağı–SB.*»

tekilleştirmek tekil hale getirmek: «*Buna göre yüklemi bu cümlede* tekilleştirmek *erekir.–EmÖ.*»

tekillik *a. dilb.* tekil olma hali: «*Çoğulluk,* tekillik *yönünden; kişi yönünden de anlam kaymaları olur.–TNG.*»

tektanrıcı *s. fels.* tek Tanrıya inanan: «*Bu din* tektanrıcı *idi.–MG.*»

tektanrıcılık *a. fels.* tek Tanrıya inanma yolu: «*Xenophanes'in bu Tanrı tasavvuru,* tektanrıcılığa *doğru atılmış bir adımdır.–MG.*»

tensel *s.* özdekle ilgili, özdeksel. [1255]: «*insanın* tensel *bir varlık olduğu görüşünü savundu–CÜ.*»

tepi *a. ruhb.* karşı eylem: «*Örneğin, içtepi,* tepi, *açlık, cinsellik gibi çeşitli içgüdüler ... birer psikolojik olaydır. –NŞK.*»

tepke bkz. **tepki**[2]

tepki *a.* **1** bir eylemin uyandırdığı karşı eylem: «tepki *yaratan sözcükler arasında –NSB.*», «*de Gaulle'ün gösterdiği* tepki–*AŞE.*» **2** *biy.* örgenliğin herhangi bir uyarıma karşı birdenbire aldığı durum. [76; 1965] **3** *fiz.* geri tepen güç.

tepkili *s. fiz.* tepki[3] ile çalışan.

tepkime *a. kim.* bir özdeğin etkisiyle başka bir özdekte or-

taya çıkan değişiklik. [76]

tepkimek *kim.* (bir özdek) etkisini aldığı şeye karşılık vermek. [77]

terim *a.* **1** bilim ve sanat kavramlarından birini anlatan sözcük: «*Böylelikle, sinema alanındaki her yeni adımda, durmadan yeni yeni kavramlar,* terim*ler ortaya çıkmaktadır.–NÖ.*» **2** *mant.* bir önermede konu ile yüklemden her biri: «*Tasım öğretisinde bir yargı, orta* terim*in yardımıyle, daha tümel olan yargılardan sonuç olarak çıkarılabiliyordu.–MG.*» **3** *mat.* (I) cebirsel bir anlatımda + ya da – imleri arasında bulunan parçalardan her biri. (II) bir denklemde = iminin iki yanındaki anlatımlardan her biri. (III) bir kesrin pay ve paydasından her biri.

terimsel *s.* terim yönünden, terimle ilgili, terime bağlı: «*Bilim dili* terimsel *bir dildir.–EmÖ.*»

tıpkıbasım *a.* bir yazının, bir kitabın sayfa sayfa olduğu gibi fotoğrafı alınıp klişesinin çıkarılması yoluyle yapılan basımı. [502]

tike *a.* bir tümü oluşturan parçalardan her biri, parça. [314]: «*bütünden ayrılmayacak, bütüne bağlı birer* tike*dir–NA.*»

tikel *s. fels.* bir tümün bir tek parçasına değgin olan. [315; 1146]

tiksinç *s.* tiksinti verici, tiksindirici. [1365]: «*Ensedeki, kulak memesi ile boyundaki bu anlam ... öyle* tiksinç*tir ki–AG.*»

tiksinçlik *a.* tiksinti vericilik, tiksindiricilik [1366]: «*birden, oymalı şömine alınlığında kötülük saçan bir başın sırıtışını, ya da karanlığa açılan bir kapının gözdağı veren* tiksinçliğini *görürsünüz. –AG.*»

tin *a.* **1** dinlerin ve tinselci felsefenin insanda özdekten ayrı bir varlık olarak kabul ettiği canlandırıcı ve etkin ilke: «*kişioğlunu yin ile* tin*i diye ikiye ayırmağa kalkanların –NA.*», «*Ya* tin*in bengiliğine, birgün Tanrı'da varolacağına yüzde yüz inanan Mevlâna'nın–CK.*» **2** *fels.* kimi doğaötesi kuramcılarının gerçeği ve evreni açıklamak için her şeyin özü, anası a da yapıcısı olarak kabul ettikleri özdek dışı bir varlık. [1991]: «Tin*den ayrı bir töz, bir özdek olamaz, özdeği özdek eden* tin*in algılarıdır.–OH.*»

tinsel *s. ruhb.* tinle ilgili, kişinin içi ile ilgili; duyumlarla algılanmayan, biçim, oylum, konum gibi özdekle ilgili

nitelikleri olmayan. [1300; 1992; 1993]: «*öbür insanlarla olan tensel ve* tinsel *ilişkilerinin–AB.*», «Tinsel *değerlerin egemen olduğu yerde–BA.*»

tinselci *a. fels.* tinselcilikten yana olan kimse ya da görüş. [2158]: «*Feuerbach'ın materyalist görüşü,* tinselci *Hıristiyan görüş ile tam bir çelişme içindeydi–CÜ.*»

tinselcilik *a. fels.* tin ve Tanrı gibi özdek dışı varlıkları kabul eden öğreti. [2159]: «*Bilim,* tinselcilik *anlayışının karşısındadır. ve onun alanını her gün biraz daha daraltmaktadır.–OH.*»

tinsellik *a.* tinsel olma hali: «*Bir yanda dururluk, öbür yanda* tinsellik *Tanrı'nın en yüksek değer nitelikleridir.–MG.*»

titreşim *a. fiz.* bir noktanın gözün göremeyeceği bir hızla kımıldanışı. [872]: «*Havada bir* titreşim*–NU.*»

toplaç *a. fiz.* elektrik dinamolarında, devingen yerin üzerindeki iletken devrelerde oluşan akımı toplayıp tek bir devreye veren araç. [1168]

toplam *a. mat.* toplama işleminin sonunda elde edilen, bulunan sayı; örneğin, 5 + 13 + 2 = 20 işleminde 20 sayısı toplamdır. [2715]: «*Sayısız rakamların* toplamı *nı–NFK.*»

toplama *a. mat.* birtakım sayıların toplamını bulma işlemi. [276]: «Toplama *işleminde sayıların birbirine katılmalarını anlatmaya yarar.–TNG.*» ⊙ **toplama imi** *a. mat.* toplama işleminde kullanılan im, ki (+) biçiminde gösterilir ve artı diye adlandırılır. bkz. **artı**

toplu sözleşme bkz. **sözleşme**

topluluk *a.* **1** bir dinden olanların oluşturduğu toplum. [277]: «*Her* topluluk, *benimsediği göksel varlığı kendinden sayma eğilimi içindedir. –İZE.*» **2** insan kalabalığı: «*son derecede güçlü olan* topluluk *içgüdüsü insanı barışçıl kılmıştır.–NŞK.*» **3** işbirliği içindekilerin oluşturduğu takım. [619]: «Topluluğun *dağılması, izlenimcileri sanat sorunlarıyla bir başlarına bırakmıştır.–SB.*»

toplum *a.* bir arada yaşayan bireylerin oluşturduğu canlılar topluluğu. [279]: «Toplum *demek insanların bir araya gelmesi demektir.–BF.*», «Toplum*daki oluşlara bu kadar sırt çevirmek–ÇA.*»

toplumbilim *a.* insan toplumlarının yaşamını ve onu yöneten yasaları kendine inceleme alanı seçen bilim. [815; 2154]: «*Toplum hayatını düzenleyen ilme sosyolo-*

ji denir. Şimdi toplumbilim *adı veriliyor.–BF.*»

toplumbilimci *a.* toplumbilim alanında çalışan bilgin. [816; 2153]: «*Amerikalı* toplumbilimci *Susanne Keller'in deyişiyle–AD.*»

toplumbilimsel *s.* toplumbilimle ilgili, toplumbilime değgin, toplumbilim bakımından. [2155]: «*bunun* toplumbilimsel *ve siyasal bir önemi olabilir.–AB.*»

toplumcu *a.* toplumculuktan yana olan kimse ya da görüş. [2149]: «Toplumcu *görüşlere inanmak–Al.*», ⊙ **toplumcu gerçekçilik** bkz. **gerçekçilik**

toplumculuk *a. toplb.* ve *fels.* üretim araçlarının devlet iyeliğinde olmasını ve toplumun yararına kullanılmasını, bireyin değil toplumun gönence ermesini savunan siyasal ve ekonomik öğreti. [2152]: «*Çağımızın hümanist akımı* toplumculuk *yolundan geçer.–İS.*»

toplumdışı *s.* toplumun dışında kalan.

toplumdışılık *a.* toplumun dışında kalma hali: «*Bu zaman ve* toplumdışılık, *şiirin ritmini, geniş ölçüde tabanını kuran biçim'i etkiliyor.–Aln.*»

toplumlaşma *a.* toplum haline gelme: «Toplumlaşma, *insanın yine akıllı tabiatında barınan bir ihtiyaçtır–MG.*»

toplumlaşmak toplum haline gelmek.

toplumsal *s.* toplumla ilgili, topluma değgin, topluma ilişkin. [814; 2148]: «toplumsal *bir sorun olarak–*»

toplumsallaştırma *a.* toplumun yararlanabileceği bir duruma koyma. [2151]: «*sağlık hizmetlerini* toplumsallaştırma *deneyinin başarıya ulaşması için–*»

toplumsallaştırmak toplumsal kılmak, toplumun malı yapmak: «*Toplumun insanı* toplumsallaştırıcı *olan etkileri –IHB.*»

toplumsallık *a.* topluma ilişkinlik, topluma değginlik, toplumla ilgililik: «*Başka bir deyimle* toplumsallık *ile ideolojik zihniyet birbirlerinden bağımsızdır.–NŞK.*»

tortul *s. coğr.* ve *yerb.* tortuların birikmesiyle oluşan: «*Türlü* tortulların *içinde, altında kalarak havasız bir yerde yavaş yavaş taşlaşmış bulunan–Rİ.*»

töre *a. toplb.* ve *fels.* bir toplumda, gelenek, görenek, aktöre ve alışkılarca belirlenmiş ve öteden beri uyulagelen toplumsal kuralların, şu ya da bu konuda tutulagelen yolların ve alınagelen durumların topu. [18]: «*Çeşitli dev-*

letlerin, çeşitli kavimlerin politika hayatında olduğu gibi, töre*lerinde de çeşitlilikler olduğunun farkına varıldı.–BA.*», «töre*lerimize uymayı bir çeşit angarya sayıyor.–RE.*»

törebilim *a.* aktöre ve onun ilkeleriyle uğraşan felsefe kolu. [55; 482]: «*ahlâk öylesine sağlam ki* törebilim *onun yanında–PS.*»

töreci *s.* töreyi erek olarak alan, töreyi tek değer sayan, töreyi ilke edinen. [52; 1466]: «*yeni töreler getirmek isteyen* töreci *öğretilere törelsizci adı verilmiştir.–OH.*»

törecilik *a. fels.* aktöreyi, töreyi saltık değer olarak tanıyan, aktöreyi erek olarak alan öğreti. [53; 1467]: «törecilik, *temelde tutuculuk, değişmezlik karakteri taşıdığından–OH.*»

töredışı *s.* törenin dışında kalan, töreye aykırı olan. [107]: «*tam kalıplaşmamış bileşiklerde her sözcük kendi vurgusunu taşır: Karaciğer,* töredışı*–TNG.*»

töredışıcı *a. fels.* töredışıcılığı benimseyen kimse, görüş. [108]: «Töredışıcı *öğretilere göre insan doğal bir varlıktır–OH.*»

töredışıcılık *a. fels.* töreyi yadsıyan ve hiç bir töresel ilkeyi kabul etmeyen öğreti. [109]: «*Bu bakımdan törelsizcilik* töredışıcılık*la karıştırılmıştır.–OH.*»

törel bkz. **töresel**

törelcilik bkz. **törecilik**

tören *a.* anma, kutlama, ölüm, evlenme gibi nedenlerle yapılan toplantı. [1369]: «*Mevlâna* tören*ine bizzat başvekilin de gideceği ilân edildi–NSB.*»

töresel *s.* töreye ilişkin, töreyle ilgili, töreye uygun: «*Yaşama eylemlerini de,* töresel *ya da politik işlemleri de, dünya üzerindeki yalınlaştırıcı görüşleri de bir yana bırakarak –NU.*»

töz *a. fels.* evrenin varoluşunu açıklamaya çalışan felsefelerin ilk öğe olarak düşündükleri varlık, ilk öğe, öz. [298]: «töz*de olduğu söylenilen güzellikten–NA.*», «*Şiir, olgunlaşmış bir* tözle *beslenir.–EC.*»

tözcü *a. fels.* tözcülüğü benimsemiş olan kimse ya da görüş: «*Örneğin Fransız düşünürü Descartes'ın öğretisi bu bakımdan* tözcü *bir öğretidir.–OH.*»

tözcülük *a. fels.* her şeyin gerçeğini töze dayayan. tözü temel alan öğreti: «*Çünkü* tözcülüğe *göre olayların ardında daima onlara desteklik eden bir töz vardır.–OH.*»

tözel *s. fels.* töz niteliğinde olan, tözle ilgili.

tugay *a. ask.* alayla tümen arasında bir asker birliği.

tutanak *a.* **1** bir durumu saptayan ve saptamada bulunanlarca imzalanan yazı, belge. [1325; 2718]: «*karakolda söylediklerini bir* tutanağa *geçirdiler.–*», «*TBMM üyelerinin seçim* tutanak*larını kabul etme görevi–Anayasa.*» **2** bir toplantıda söylenenlerin, konuşulanların, konuşanların ağzından olduğu gibi yazı ile saptanması. [2718]: «*Senato* tutanak*larında yapılacak bir inceleme–ÇA.*»

tutarlı *s.* her yanı birbirini tutan, çelişmesiz. [956]: «*öyle bir niyeti sürekli ve* tutarlı *davranışlarla ispatlayabilen kimse çıkmıyor ortaya. –RE.*»

tutarlık *a.* birbirine uyar olma hali, birbirini çelmeme hali. [955]: «*Çünkü doğalcı gerçekten doğalcıysa, tüm davranışları arasında tam bir* tutarlık *vardır.–NU.*»

tutarlılık *a.* tutarlı olma hali, tutarlık. [955]: «*Öte yandan, bu fikirlerin altında yatan başka çeşitten bir* tutarlılık *da var.–MB.*»

tutarsız *s.* birbirini çelen, çelişik, birbirine uymayan. [957]: «*bu sorular üzerinde olumlu olumsuz denemeler yapıldığını, birbiriyle tutarlı ya da* tutarsız *yargılara varıldığını görüyoruz.–NN.*»

tutarsızlık *a.* birbirini çelme hali, çelişiklik, birbirine uymama hali. [958]: «*Öte yandan sözcüklerin seçimi bakımından da* tutarsızlık *var cümlede. –EmÖ.*»

tutku *a. ruh.* ölçüyü aşan güçlü duygu. [863]: «*İnsanın içinde birtakım* tutku*lar vardır, ama bu tutkularla savaşmak, insan için önemlidir–BA.*»

tutkulu *s.* tutkularının itimine kapılan (kimse). [1520]

tutkun *s.* bir şeye gönül vermiş olan (kimse). [1344]

tutkunluk *a.* **1** tutkun olma hali. [1345]: «*halkın hesapsız kitapsız bir* tutkunluk*la kır ata bağlı bulunuşu–RE.*» **2** tutarlık: «*bu iki renk arasında bir* tutkunluk*tan söz edilebilir mi?–*»

tutkusal *s.* tutku özelliğinde, tutku ile ilgili: «*Dülger Balığının Ölümü adlı öyküde bu* tutkusal *sevgiyi buluyoruz. –AdB.*»

tutsak *a.* **1** savaşta, ele geçirene göre ele geçen kimse: «*Kıbrıs'ta Türklerin* tutsak *ettiği Rumlardan üçü–*» **2** birinin egemenliği altındaki kimse. köle, kul: «*Hadi hoşça kal gönüllü* tutsak.*–GA.*» **3** *mec.* düşkün, vurgun, bağlı: «*Onun güzelliğinin* tutsağı *oldu–*». «*alışkanlıkların* tutsağı*–NA.*» [475]

tutsaklık *a.* tutsak olma hali ya da süresi. [469]: «*geçici süreler için de olsa* tutsaklık tutsaklık*tır eninde sonunda. –AÖ.*»

tutucu *s.* eskiye bağlı, devrimci olmayan. [1490]: «tutucu*ların da, çoğunluğa dayandıkları zamanlarda bile–BE.*»

tutuculuk *a.* eskiye bağlılık. [1491]: «*Gericilik terimi, uzun süreler,* tutuculuk *olarak yorumlanmıştır.–ÇÖ.*»

tutuklama *a. tüze.* tutuklamak eylemi. [2589]: «*Yakalanan ya da tutuklanan kimselere yakalama veya* tutuklama *sebeplerinin ... bildirilmesi gerekir.–Anayasa.*», «*Ama elimde* tutuklama *buyruğu var.–AN.*»

tutuklamak *tüze.* bir kimseyi, işlediği ya da işlemiş sanıldığı bir suç dolayısıyle, yargılama sonucuna değin, yasa yoluyle özgürlükten yoksun bırakarak bir yere kapatmak. [2590]: «*Yakalanan ya da* tutuklanan *kimselere–Anayasa.*»

tutuklu *s. tüze.* tutuklanmış kimse. [1410]: «Tutuklu *gazeteci–ÖAA.*»

tutukluluk *a. tüze.* tutuklu olma hali. [1411]: «Tutukluluğun *devamına karar verilebilmesi–Anayasa.*»

tutum *a.* **1** davranış biçimi; durum alış; tutulan yol. [2348]: «*Böyle bir* tutum *her Türk vatandaşı için suçtur–KK.*», «*bazı ilerici ve devrimci kimseler de, Atatürk'ün bu ... görüşlerine aykırı bir* tutum *gösteriyorlar.–FKT.*» **2** harcamayıp artırma. [885; 2349]: «*kişi küçük yaştan* tutuma *alıştırılırsa, ilerde yaşama koşullarını daha bir düzene koyabilir.–AP.*» **3** toplumun alışveriş, kazanç işlerinin tümü. [417; 885]

tutumlu *s.* harcamayıp artıran. [1537]

tutumluluk *a.* tutumlu olma hali. [1538]: «*Kelimelerde* tutumluluk, *az sayıda kelimelerle yazarak anlamı vermek, oyunda esastır.–AN.*»

tutumsal *s.* kazanç ve alışveriş düzeniyle ilgili olan, tutum[3] ile ilgili. [418; 882]: «*Brecht tiyatrosu faşizme geçmek üzere olan bir dönemin* tutumsal *ve toplumsal bunalımlarını tutucu, ilerici akım çatışmalarını ele alarak, yola çıkmıştır.–RI.*»

tutumsuz *s.* artırmayı düşünmeden harcayan, tutumlu olmayan. [1672]: «(*Gebineau'ya*) ... *göre toplumların çözülmesine ne din bağnazlığı, ne ahlâk bozukluğu, ne de* tutumsuzluk *neden olabilir.–NŞK.*»

tutumsuzluk *a.* tutumsuz olma hali. [1673]: «*İngilizlerin*

yüksek sınıfları son derecede tutumsuz*durlar ama bu* tutumsuzluk *onları çözülmeye sürüklemedi.–NŞK.*»

tüketici *a.* yiyip içerek, kullanarak tüketen, yoğaltan. [1683]: «*Kurumlar, vergi artışını aynen fiyatlara aksettirdikleri takdirde bu vergi,* tüketici*leri ve dar gelirlileri etkileyen bir vergi olacaktır. –AKı.*»

tüketim *a.* **1** tüketmek işi. **2** üretimin kullanılıp harcanması. [1007]: «*Benzin* tüketim*i azaldığı gibi–Aİ.*»

tüm *s.* **1** yarım olmayan, eksiksiz. [2331]: «*hastanelerde* tüm *gün çalışması uygulanacak.–*» **2** (bir şeyin) hepsi: «*Bütçenin* tümü *üzerinde yapılan tenkitler–Aİ.*» **3** parçalanmamış: «*bir* tüm *ekmek–*» **4** bütün: «*bir kimse* tüm *gücüyle çalışmazsa–*»

tümce *a. dilb.* bir duyguyu, bir düşünceyi, bir isteği, bir olayı anlatmak için kurulan sözcük dizisi, yani bir yargıyı bildiren söz; örneğin, «Eve gittim.» sözü bir tümcedir. [312]: «*Bütün bu* tümce*ler günlük konuşmalarımızın dokusunda yer alır.–NU.*» ⊙ **bileşik tümce** *dilb.* bir'den çok yargı bildiren tümce; örneğin, «Bugün bir sinemaya gider, çıkınca da bir lokantada yemek yeriz.» tümcesi bir bileşik tümcedir: «*Bir* bileşik tümce*de–TNG.*» ⊙ **yalın** ya da **yalınç tümce** *dilb.* tek bir yargı bildiren tümce; örneğin, «Kuş uçar.», «Ahmet geldi.» birer yalınç tümcedir: «*bir tek yargıyı anlatan söz dizisine* yalınç tümce *denir.–TNG.*»

tümdengelim *a. fels.* uslamlamada tümelden tikele, yasadan olaya, etkenden etkiye, genelden özele geçme yolu. [2328]: «tümdengelim*le tümevarımın çakıştığı nokta –EC.*», «Tümdengelim *tümelden kalkıp tanıtlayarak, açıklayarak özele doğru ilerler–MG.*»

tümdengelimsel *s.* tümdengelimle ilgili. [330]: «*Bu denge, tümevarımsal ve* tümdengelimsel *yöntemlerin ölçülü bir karışımıyle kurulabilir. –NÖ.*»

tümel *s. fels.* var olan her şeyi kaplayan, bütün varlıkları ve düşünülen şeyleri içine alan. [1216]: «*bilimlerin buldukları hakikatler, nesneldir,* tümeldir*–CS.*», «*bir sanatçı gerçeğe* tümel *bir kavrayışla bakmak zorundadır.–AB.*»

tümellik *a.* tümel olma hali: «*Kaldı ki büyünün* tümelliği *çekişmeli bir konudur.–NŞK.*»

tümen *a. ask.* alayla kolordu

arasında yer alan birlik.

tümevarım *a. fels.* uslamlamada, tikelden tümele, olaydan yasaya, özelden genele ulaşma yolu. [1013]: «*Epikuros Okulunda* tümevarıma *büyük değer verilir.–BA.*»

tümevarımsal *s.* tümevarımla ilgili. [934]: «*Bu denge,* tümevarımsal *ve tümdengelimsel yöntemlerin ölçülü bir karışımıyle kurulabilir–NÖ.*»

tümleç *a.* **1** bir şeyi bütünleyen şey. **2** *dilb.* tümcede yüklemi tümleyen ya da pekiştiren söz: «*sıfat ve* tümleçlerle *–ÖAA.*», «Tümleçler *-den, -e, -de durum takılarıyle çekimlenmiş adlardır–TNG.*»

tümleme *a.* tüm haline getirme: «*Çoğul takısı,* tümleme *takılarından önce gelir.–TNG.*»

tümlemek tüm haline getirmek: «*Düşen öğenin, kalanlara sinen anlamını anlak* tümler.*–TNG.*»

tümlenme *a.* tüm hale gelme: «*Kurtuluş savaşının, bağımsızlığın* tümlenmesine *yönelmiş ... bir ulusal bağımsızlık savaşı olduğunun kabulü–ÇÖ.*»

tümlenmek tüm hale gelmek.

tümsayı *a.* bir kuruluşu oluşturan üyelerin hepsini içeren sayı. [19]

tür *a.* **1** çeşit: «*bu* tür *temasların yeniden başlaması–Al.*» **2** doğa bilgisinde cinsi oluşturan ve çeşitleri içine alan bölüm. [1820]

türdeş *s.* türleri bir olan. [716; 1724]: «*sonra ... toplayıp* türdeş *bölümlere ayırmak–IHB.*»

türdeşlik *a.* türdeş olma hali. [2409]

türe *a.* tüze ile ilgili işlem ve eylemlerin topu, ki kişinin yasalarca tanınmış haklarını vermek, hakka uygun işlem yapmak vb. bunlar arasındadır. [13]

türel *s.* türeye uyan, türe ile ilgili, türeye değgin. [26]

türem *a.* bir kökten çıkma, türeme: «*İşte bütün bu dile bağlı tepkilere, ideolojilere Pareto* türemler *adını veriyor. –NŞK.*» bkz. **türüm**

türeme *a.* **1** oluşma yoluyle ortaya çıkma. **2** *dilb.* aynı kökten çıkma: «*Eskiden beri söz bölükleri,* türeme *ve bileşmeler ... ele alınırdı.–TNG.*»

türemek oluşma yoluyle ortaya çıkmak.

türeti *a.* kişisel düşünüşle yaratılan ya da başka şeylerden yararlanılarak yapılan araç, aygıt gibi şey. [808]: «*Bunlar birer* türeti *değil, birer bulgudur.–NA.*»

türetme *a.* **1** var olan şeylerden yararlanarak yeni şeyler yapma: «*sözcük* türetmenin *belli yolları vardır.–AB.*» **2** oluşturma, yaratma.

türetmek 1 var olan şeylerden yararlanarak yeni şeyler yapmak. 2 yaratmak.

türetmen *a.* o zamana değin yapılmamış bir araç, bir aygıt yapan kimse. [1483; 1519]: «Türetmen*leri, örneğin bir Edison'u–NA.*»

türev *a.* türemiş ya da türetilmiş olan şey. [1715]: «*dilimiz pek çok* türevi *bağrına basmak suretiyle–ÖAA.*», «*Eleştiri sözcüğüyse, eleştirmek fiilinin* türev*lerindendir. –EmÖ.*»

türlerin saptanımı öğretisi bkz. **saptanımcılık**

türsel *s.* türle ilgili, türe değgin, özgül. [1821]

türsellik *a.* türsel olma hali, türle ilgililik, özgüllük. [1822]

türüm *a.* 1 *fels.* kamutanrıcılığa göre, bütün varlıkların tek ve tümel töz olan Tanrı varlığından, yalımdan ışığın çıkması gibi türemesi. [436; 2168]: «*Plotinos'a göre,* türüm (*emanatio*) *bilinçli, istemli bir yaratma değil, sadece bir ışığın yayılıp saçılması, ışımasıdır.–MG.*» 2 *coğr.* varlıkların oluşumu. [2459]

türümcülük *a. fels.* her şeyin bir başlangıçtan çıkıp yayıldığını ve gene o başlangıca döneceğini ileri süren öğreti. [437]

tüze *a.* haklar, yasa, yasalar bilimi ve yasa ile ilgili her şeyi içeren kavram. [761]: «tüze*ye gerçekten inanmış yazarlarımızın–FE.*»

tüzeci *a.* tüzeyi meslek edinmiş kimse. [762]

tüzecilik *a.* tüzeyi meslek edinme hali. [763]

tüzel *s.* 1 tüze ile ilgili, tüzeye ilişkin, tüzeye değgin: «*bence bu bir* tüzel *konudur–*» 2 tüzeye uygun. [764]: «*yarının özgür,* tüzel *düzenidir.–FE.*»

tüzelkişi *a. tüze.* bir kurum, bir dernek, bir ortaklık gibi, birçok kişiler ya da mallar topluluğundan doğmakla birlikte, tüze bakımından tek bir kişi işlemi gören varlık. [782]: «*Devlet ve diğer kamu* tüzelkişileri *–Anayasa.*»

tüzelkişilik *a. tüze.* tüzelkişi olma hali. [783]: «*Kamu* tüzelkişiliği, *ancak kanunla ... kurulur. –Anayasa.*»

tüzük *a.* 1 herhangi bir kurumun, bir derneğin, bir örgütün çalışmalarını, yönetim ve yürütüm işlerini düzenleyen ve hükümleri ancak o kuruluşun genel kurulunca değiştirilebilen ya da kaldırılabilen maddelerin topu, ki kuruluşların anayasası niteliğindedir: «*en doğru bilgiyi* tüzüğünde *bulacağımıza şüphe yoktur.–ÖAA.*»

2 bir işin nasıl yürütüleceğini gösteren bakanlar kurulu kararı: «*Bakanlar Kurulu, kanunun uygulanmasını göstermek veya kanunun emrettiği işleri belirtmek üzere...* tüzükler *çıkarabilir.–Anayasa.*» [1834]

U

uçak *a. fiz.* uçucu taşıt, ki havada tutunuşu, kanatlarının altına havanın yaptığı basınçla sağlanır; bu basınç ya pervanelerin dönmesiyle ya da özel aygıtların çıkardığı gazlarla olur. [2390]: «*ve maksatlı bir zevk duyan Türk* uçaklarının *hamamböcekli hali...CB.*»

uçaksavar *a. ask.* saldırgan düşman uçaklarını düşürmek ya da kaçırmak için kullanılan top cinsinden silâh.

uğraş, uğraşı *a.* uğraşılan şey, iş, iş güç. [1383; 1390; 1391]; «*eleştirmecilik de çekici bir* uğraş *değil.–NA.*»

uğru *a.* başkasının malını çalan ya da yol kesen kimse: «*Yazar, öldürücüleri birer yiğit diye övebilir,* uğruları *da övebilir.–NA.*»

uğrulamak uğruluk yoluyle ele geçirmek.

uğruluk *a.* uğrunun yaptığı iş: «*Böylelerinin yalnız birtakım tatlı sevgi öykülerini ya da* uğruluk *öykülerini okuduklarını söyleyecek değilim–NA.*»

ulaç *a. dilb.* kurduğu önermeyi arkadan gelen başka bir önermeye bağlayan fiilimsi, ki buna **bağ-fiil** de denir: *gelip, gelerek, gelince, gelirken* gibi fiil biçimi ulaç'tır; örneğin, «Istanbul'dan gelip Adana'ya gidecek» tümcesindeki «gelip» ulaçtır. [1949]: «*Süzülüp* ulacıyle *geçti fiilinin özneleri–TNG.*»

ulaçlık *a. dilb.* ulaç olma hali: «*Oldukça sözcüğü türeyiş anlamından, yani* ulaçlık *görevinden sıyrılarak ... zarf olmuştur.–TNG.*»

ulama *a.* **1** ulamak eylemi. **2** ek. [892] **3** *dilb.* tümcede, bir sözcüğün sonundaki ünsüzün kendisinden sonra gelen sözcüğün başındaki ünlüye bağlanarak okunması, söylenmesi; örneğin «Dün akşam geldim» tümcesi «Dünak-şam geldim» biçiminde okunur ya da söylenir.

[2673]: «*Güzel okumak, güzel konuşmak için* ulama*ya önem vermek gerektir.–TNG.*»

ulamak büyütmek, uzatmak ya da genişletmek ereğiyle bir şeye parça eklemek. [893]

ulaşım *a. coğr.* (köyler, kentler, ülkeler arasında) bir yerden bir yere gidiş geliş ilişkileri. [1566; 1639; 2477]: «*birçok* ulaşım *araçları, başka başka dilleri konuşan insan öbekleri arasındaki alışverişin durmadan artmasına yol açıyor. –NU.*»

ulaştırma *a.* **1** ulaştırmak işi. **2** ulaşımı ve haberleşmeyi sağlayan işlerin ve araçların topu. [1637]: ⊙ **ulaştırma bakanlığı** ülkenin ulaştırma işlerini yürüten bakanlık. [1638]

ulus *a. toplb.* dili, töresi, tarihi, kültür ve ülküsü bir olan insanların oluşturduğu topluluk. [1435]: «*Türk* ulus*u barış yolundaki bu katkısıyla –İS.*»

ulusal *s.* ulusa özgü, ulusla ilgili, ulusa değgin. [1437]: «U-lusal *bağımsızlık savaşları –AP.*»

ulusalcı bkz. **ulusçu**: «*Tek bir tavrın iki yüzüdür bu,* ulusalcı (*milliyetçi*) *güdülere dayanır.–DÖ.*»

ulusallaştırmak yabancılar elinde bulunan herhangi bir şeyi, el koyma ya da karşılığını ödeme yoluyle, ulusa mal etmek. [1438]

ulusallık *a.* ulusa özgülük, ulusla ilgililik, ulusa değginlik[1439]: «Ulusallık *ilkesine göre her ulus, kendi iradesine sahip bir kişi gibi yaşamak ve gelişmek hakkına sahip olmalıdır.–OH.*»

ulusçu *s. toplb.* ulusunu seven ve onun geleceği ve yükselmesi yolunda çalışan (kimse) ya da ulusçuluktan yana olan (kimse ya da görüş.) [1440]

ulusçuluk *a. toplb.* ulusunu sevmek, onun geçmişine bağlılıkla geleceği ve yükselmesi yolunda çalışmak temeline dayanan ve bir ulusun ancak kendi değerlerine dayanarak yaşayabileceğine inanan görüş. [1441]: «ulusçuluk, *ulusumuzun öteki uluslar arasındaki yerini düşünüp ... ilerlemesi koşullarını araştırmaktır.–NA.*»

uluslararası *s.* iki ya da daha çok ulus arasında olan. [237; 1436]: «uluslararası *örgütlerde–İS.*», «*Atom enerjisinin* uluslararası *bir denet altına alınması yolunda bir istek duyulmuştu.–AG.*»

umar *a.* bir sonuca varmak üzere, ortadaki engelleri kaldırmak için tutulması gereken

yol, çıkar yol. [316]: «*Tarih ... sosyal dengesizlik için, bugünün insanlarını* umar *arama yükümlülüğü ile zorlamaktadır.–EA.*»

umarsız *s.* **1** umarı bulunmayan, onulmaz. [317]: «*bu* umarsız *durumu dile getirir–AB.*» **2** umar bulamayan, başka yol bulamayan. [1770]: «*İnsan* umarsız *kalınca her yola baş vurur.–*»

umarsızlık *a.* **1** umarsız olma hali. **2** çıkmaz, çıkmazlık, el ermezliği. [318]: «Umarsızlık *içinde kendini yiyen aydının feryadıdır bu.–AN.*»

umnmak **1** olması istenilen bir şeyin olacağını beklemek. **2** herhangi bir şeyin olabileceğini sanmak. [2651]: «*Bu arada bütçenin hazırlanması ile ilgili tekniğin yenilenmesinin ... olumlu sonuçlar doğuracağını* ummak *yersiz olmaz.–AKı.*»

umut *a.* **1** olması beklenilen ya da sanılan şey. **2** ummaktan doğan iç erinci. [2650]: «Umut*ları kırılan yalnız onlar değildi.–İS.*»

umutlu *s.* umudu olan, uman.

umutluluk *a.* umudu olma hali.

umutsuz *s.* umudu olmayan, ummayan.

umutsuzluk *a.* umudu olmama hali: «*hepimizin kafasında, ... yaşantılarımızı* umutsuzluğa *... iten korkulu sorular yaratmakta–İA.*»

unmak bkz. **onmak**

uruk bkz. **boy**

us *a.* düşünme yetisi. [60]: «*bir kimsenin öyle düşünebileceğini* usum *almıyor.–NA.*», «*Victor Hugo'nun Les Miserables'i geliyor* usuma*–NA.*» ⊙ **usa aykırı** *s.* usa uymayan, usun kabul etmediği, ussal olmayan. [980] ⊙ **usa aykırılık** usa uymama hali.

usavurma *a. fels.* usavurmak işi, uslamlama. [1492]: «*biçimsel* usavurma *kurallarından–NU.*»

usavurmak *fels.* bir yargıya varmak için düşünüleri inceleme, karşılaştırma ve aralarındaki ilgilerden yararlanma gibi us eylemlerinden geçirmek, mantık kuralları uyarınca önermeden önermeye geçerek düşünmek. [1493]: «*Ben de burda mantıktan söz ederken ne biçimsel* usavurma *kurallarından ne de mantık biliminden söz ediyorum. –NU.*»

usçu *s. fels.* **1** usçulukla ilgili. **2** usçuluk yanlısı (kimse ya da görüş). [1962]: «*ve bütün insanlarda doğuştan, değişmez bir us bulunduğunu; bu usun da önsel, tümel, zorunlu, deneydışı gerçekler taşıdığını ileri süren öğretilere*

usçu *adı verilmiştir.–OH.*»

usçuluk *a. fels.* her şeyin usa dayandığını, bilginin kaynağının salt us ve usun ilkeleri olduğunu ileri süren öğreti. [69; 1963]: «Usçuluk, *gerçek anlamıyle, usa dayanan... öğretilerin genel adıdır. –OH.*»

usdışı *s.* usa sığmayan, usun almadığı, usun dışında kalan. [980]: «*Bu sınırların dışında kalan her şey* usdışıdır.–*OH.*»

usdışıcılık *a. fels.* us'un ve mantığın algılamaya yetmeyeceğini ve algılamada usdışını, duyguyu üstün sayan felsefe yolu. [979]: «*Benda'ya göre* usdışıcılık–*AB.*»

uslamlama bkz. **usavurma**: «*İşte gerçek felsefe o zaman başlayacaktır, çünkü böyle bir dünyada deneysel bilimin üstesinden gelemeyeceği bir* uslamlama *alanı ortaya çıkacaktır.–CÜ.*»

uslamlamak bkz. **usavurmak**

ussal *s.* usa uygun; salt usa dayanan; usça kavranabilen. [66; 1964]: «*insanı* ussal *bir eyleme değil, içgüdüsel bir yaşayışa çağırır.–AB.*»

ussallaştırma *a.* usa uygun hale getirme, usun alacağı bir nitelik verme, usa uygunlaştırma. [67]

ussallaştırmak usa uygun hale getirmek, usun alacağı bir nitelik vermek, usa uygunlaştırmak. [68]

ussallık *a.* usa uygunluk: «*İrrasyonalizm, nitelik olarak* ussallığa *karşıt bulunmak durumunu belirtir–OH.*»

utku *a.* yengiden doğan mutlu sonuç. [2719]: «*Şimdi de bu dilin bilimsel hukuk eserlerinde kazandığı* utku*dan söz açacağım.–ÖAA.*», «*bence o yengi daha çok yeniliğin, yeniye inanmanın* utku*su. –NA.*»

uyak *a. yaz.* şiirde, dize sonlarındaki ses benzeşimi, ki şiirin usda kalmasına yardım eden bir öğedir; anlamca ayrı sesçe benzeşen sözcükler uyak sayılır. [1087]: «Uyak *yeni türemiştir şiirde–NA.*»

uyarı *a.* uyarmak için söylenen söz. [853; 874]

uyarılgan *s.* uyarılabilir, uyarılır. [1074]:

uyarılganlık *a. biy.* ve *ruhb.* uyarılabilme özelliği. [2493]

uyarım *a. biy.* vücudun herhangi bir örgenini dıştan bir etki ile devinime geçmek zorunda bırakma ya da o örgenin devinmek zorunda kalması: «*Bu terim dar anlamıyle ele alınırsa, o zaman bu alana insan psikolojisini ... sadece* uyarım *ve cevap bakımından ele alan incelemeler girebilir.–NŞK.*»

uyarınca *zf.* gereğince. [1482]: «*bu işgallerin Muhasebe-i Umumîye Kanunu'nun 23. maddesi* uyarınca *yapıldığını–EG.*»

uyarlama *a.* **1** *yaz.* başka dille yazılmış bir yapıtı, yerli yaşama uydurarak, yerlileştirerek kendi diline çevirmek işi. [15] **2** *s.* bu yolla hazırlanmış (yapıt). [16] **3** *a.* sinema ya da tiyatro için hazırlanmamış bir metni, örneğin bir romanı, sinemaya ya da tiyatroya uygun bir biçime sokmak işi. [15]

uyarlamak **1** herhangi bir bakımdan birbirine uyar duruma getirmek. [966] **2** *yaz.* başka dille yazılmış bir yapıtı, yerli yaşama uydurarak, yerlileştirerek kendi diline çevirmek. [17] **3** sinema ya da tiyatro için hazırlanmamış bir metni, örneğin bir romanı, sinemaya ya da tiyatroya uygun bir biçime sokmak. [17]

uyarma *a.* uyarmak eylemi. [853; 874; 2480]: «*halkı* uyarma*ya devam edeceklerdir.–ÇA.*»

uyarmak **1** uyanmasına yol açmak, uyandırmak. **2** (bir şeye) birinin dikkatini çekmek. [854; 875]: «*Ama bir süre sonra, Courbet ... genç ressamları* uyarmak*tan, öğrenciler de hep aynı şeyleri çizmekten usandılar.–SB.*» **3** *biy.* dıştan bir etki ile, gövdenin herhangi bir üyesini işleve zorlamak. [2481]

uyartı *a. biy.* ve *zool.* dıştan bir etki ile gövdenin herhangi bir üyesinin işleve zorlanması. [2480]: «*Bu ses bir eyleme karşı bir* uyartı*da bulunuyorsa o eylem iyi olamaz.–BA.*»

uydu *a.* **1** *gökb.* bir gök nesnesinin çekiminde kalarak onun çevresinde dolanan ve onunla birlikte güneş çevresinde dönen daha küçük gök nesnesi: «Uydu*ların parlaklığı güneşten aldıkları ışınlarla olur.–Rİ.*» **2** *gökb.* herhangi bir gezegenin çevresindeki bir yörüngeye yeryüzünden fırlatılarak yerleştirilmiş insan yapısı nesne: «*Amerika, aya bir* uydu *daha fırlattı.–*» **3** *mec.* başka bir ülkenin denetimi altında bulunan ülke. [1902]: «*Çünkü ... Amerikan* uydu*luğunda bir dış politikada ısrar etmektedir.–İS.*»

uyducu *a.* ülke olarak bir başka ülkenin denetimine girme yanlısı kimse: «*Bugün Atatürkçü görünüp* uyducu *olan, medeniyetçi görünüp sömürgeci olan, milliyetçi görünüp ümmetçi olan olana–İS.*»

uyduculuk *a.* ülke olarak bir başka ülkenin denetimine girmeyi isteyen akım: «*Onların*

bir tek yazısında bile bölücülük; Türk bağımsızlığına gölge düşürücü uyduculuk *izine rastlamadım.–HVV.*»

uydulaşma *a.* başka bir ülkenin denetimi altına girme. [1903]

uydulaşmak başka bir ülkenin denetimi altına girmek. [1904]: «*o memleket ... çöker,* uydulaşır, *yozlaşır–İS.*»

uyduluk *a.* uydu[3] olma hali: «*ve Türkiye'yi ...* uyduluğa *ya da karanlığa doğru iten hareketler–İS.*»

uyduru *a. yaz.* düşsel kişileri ve olayları öyküleyen eğlendirici öykülere ve romanlara verilen genel ad. [551]: «*kendi* uydurularını–*MS.*»

uygar *s.* **1** bilim, kültür ve dolayısıyle yaşama biçiminde gerekli bir düzeye erişmiş (kimse, toplum): «*Dedelerimiz* uygar *kişilermiş–NA.*» **2** kendisinde uygarlık bulunan: «*ben bunu* uygar *bir görüş saysam bile–*» **3** davranışları uygarlığın gerektirdiği nitelikleri taşıyan (kimse). [1336]: «*ben onu* uygar *biri sanırdım, oysa daha yemek nasıl yenir haberi yok.–*»

uygarlaşma *a.* uygar hale gelme. [1337]: «*Uygarlık,* uygarlaşma *bu olmalıydı.–İZE.*»

uygarlaşmak uygar hale gelmek. [1338]: «*ve kapalı köy ekonomisi sisteminden çıkılmadan ne layikleşmek ve ne de* uygarlaşmak *mümkün olamazdı.–ÇÖ.*»

uygarlaştırma *a.* uygarlaşmasını sağlama, uygar hale getirme.

uygarlaştırmak uygarlaşmasını sağlamak, uygar hale getirmek. [1339]

uygarlık *a. toplb.* ve *fels.* insanların doğayı yenme, toplum olarak daha iyi bir yaşama ulaşma çabalarından çıkan sonuçların tümü, ki bu da kendini bilim ve kültür olarak gösterir. [1340]: «Uygarlık *meraklılarını bir zamandır sarmış olan bu tasayı–BF.*»

uygu *a. fels.* iki şey arasındaki uygunluk ilgisi. [2451]

uygulama *a.* **1** uygulamak eylemi. [2372]: **2** bir düşünüyü, bir tasarıyı ya da bir kuramı gerçekleştirme işi. [1928; 2373; 2374]: «*amaçla* uygulama *arasındaki ayrım–EG.*» **3** *mat.* üst üste getirme, üstüne koyma.

uygulamak **1** belli bir erekle hazırlanmış bir şeyi yürürlüğe koyarak yürütmek, gereğini yapmak, yerine getirmek. [811]: «*26 yıl* uygulandıktan *sonra–TZT.*» **2** bir durumu olduğu gibi bir şeyde yürür kılmak. [811]: «*O zaman bu görüşü özel sektöre* uygulamak *lâzım gelmez mi?–BF.*»

3 *mat.* üst üste getirmek, üstüne koymak; örneğin, «*iki* üçgeni birbirine uygulamak» denince, iki üçgeni üst üste getirerek, birbiriyle olan ilişkilerini saptamak usa gelir. [2375]

uygulamalı *s.* uygulama yoluyle yapılan, uygulanarak yapılan. [1918; 2376]: «*öbür bilimlerde olduğu gibi sinemayı da bir kuramsal bir de* uygulamalı *kola ayırmak yararlı olabilir.–NÖ.*»

uyruk *a.* bir devlete yurttaşlık bağı ile bağlı kimse. [2396]: «Uyruk, *yurttaştır.–ÖAA.*»

uyruklu *s.* (bir devletin) uyrukluğunda bulunan. [2397]: «*yabancı* uyruklu *yeni sözcüklerin hangileri tutar–NU.*»

uyrukluk *a.* uyruk olma hali. [2265]: «*Bir kimse Türkiye Cumhuriyeti uyruğunda olmaz;* uyrukluğunda *olur. –ÖAA.*»

uyum *a.* bir bütünün parçaları arasındaki uygunluk. [42]: «*ve örgütlerin* uyum*lu çalışması ile–BE.*»

uyumlu *s.* parçaları arasında uygunluk bulunan, uyumu olan. [43; 47]: «(*vücudun*) *Uyumsuzluk durumu acı duygusunu,* uyumlu *durumu ise haz duygusunu yaratır.–MG.*»

uyumluluk *a.* uyumu olma hali. [44]

uyumsuz *s.* parçaları arasında uyum bulunmayan, uyumu olmayan. [45]

uyumsuzluk *a.* parçaları arasında uyum bulunmama hali, uyumu olmama hali. [46]: «*Bilinen düzeni kurma her türlü biçim araştırısında bir amaç haline geldi mi* uyumsuzluk *heykelin içine işleyiveriyor.–ST.*»

uyurgezen bkz. **uyurgezer**

uyurgezer *a.* uykusunda kalkıp dolaşan ve dolaştığından haberi olmayan kimse, ki böyle kimseler bir çeşit ruh hastası sayılmaktadır. [2026]: «uyurgezer *varken–NU.*», «Uyurgezer *gibiydim. O büyük hana ne zaman, nasıl girdiğimi bilmiyorum.–AN.*»

uyuşum *a.* her bakımdan birbirine uyma işi. [927; 1551]: «*sarılarla mavilerin* uyuşu*mundan–SB.*»

uzaduyum *a. ruhb.* uzaklardaki bir olayı, doğaüstü olarak duyma hali. [2472]

uzakdoğu *a.* Asya'nın doğusundaki ülkeler: «*Amerika'nın* Uzakdoğu *politikasında temelden bir değişiklik yapması–YNN.*»

uzam *a. mat.* bir nesnenin uzayda doldurduğu yer. [2710]: «*Örneğin, fiziğin konusu olan maddenin niteliği boşlukta yer tutmak anlamına*

gelen uzamdır.–*NŞK.*», «*Bu bakımdan, ölçülebilen uzay anlamındaki* uzam *nesnelerin yer üstündeki yayılmalarını belirtmektedir.–OH.*»

uzanım *a.* **1** *gökb.* güneşe uzaklığı yerin güneşe uzaklığından daha az olan bir gezegenin, güneşten açı uzaklığı yerden en çok göründüğü zamanda bu açının değeri: «*Burada bahis konusu olan Güneş-Yer–Venüs açısına* uzanım *denir–AK.*» **2** *fiz.* titreşim halindeki bir noktanın, herhangi bir anda titreşim odağından uzaklığı.

uzay *a. mat., fiz.* ve *gökb.* bütün varlıkları her yanda kaplayan sonsuz boşluk. [549; 1346]: «*bu atom ve* uzay *asrında–ZVT.*»

uzaysal *s.* uzayla ilgili: «*Bütün bu* uzaysal *ve dünyasal oluşumların iç içe girdiği günümüzde, bilinmeyenler ölçüsüz biçimde artıyor.–MBa.*»

uzlaşım *a. fels.* uyuşma, uzlaşma: «*Öyleyse bütün ahlâk yargıları da bir* uzlaşımdır (*convention*).–*BA.*»

uzlaşma *a.* uzlaşmak eylemi: «uzlaşma *yollarının aranması –Al.*»

uzlaşmacı *s.* görüş ya da çıkar ayrılığını kaldırıp uyuşma yanlısı, orta yolcu: «*Ainesidemos ... Akademia'nın* uzlaşmacı *tutumundan memnun değil.–MG.*»

uzlaşmacılık *a.* görüş ve çıkar ayrılığını kaldırıp uyuşmayı yeğleyen tutum, orta yolculuk: «*Şüpheci Akademia, olasılık öğretisiyle...* uzlaşmacılık *yoluna girmişti. –MG.*»

uzlaşmak aralarında ortaya çıkan görüş ya da çıkar ayrılığını kaldırarak uyuşmak: «*Fransa ile* uzlaşmayı *imkânsız bırakacak–AŞE.*»

uzlaşmazlık *a.* uzlaşmaya, anlaşmaya yanaşmama hali: «*Ancak, bu eskilik, üretim ilişkileri ile güçleri arasında kesin bir* uzlaşmazlık *yaratıyorsa–MK.*»

uzlaştırma *a.* uzlaşmalarını sağlama: «*Nitekim Platon felsefesini Yahudi dini ile* uzlaştırma *denemesi yapmış olan Philon da İskenderiyeli idi –MG.*»

uzlaştırmak uzlaşmalarını sağlamak.

uzluk *a.* ustalık, işinin ustası olma durumu. [704]

uzman *a.* bir bilimde ya da bir bilimin bir kolunda derin ve geniş bilgisi olan kimse; bir işte ustalaşmış kimse. [1732]: «*bir trafik* uzmanı–*DN.*»

uzmanlaşma *a.* uzman haline gelme, ustalaşma: «*Böylece toplumsal işbölümü aynı top-*

luma bağlı öğeleri türlü türlü yönlerde uzmanlaşmağa *sürükler.–NŞK.*»

uzmanlaşmak uzman haline gelmek, ustalaşmak. [1733]

uzmanlık *a.* **1** bir bilimde ya da bir bilimin bir kolunda derin ve geniş bilgi. [864; 1734]: «*Bu sanıların doğru olup olmadığı ancak psikoloji, fizyoloji, fizik, tarih gibi birçok tek tek bilimlerin* uzmanlık *alanında karara bağlanabilir.–NU.*» **2** uzman olma hali. [1734] **3** uzmanın işi ya da yeri.

Ü

üçdüzlemli *s. mat.* iki düzlem kesiştikten sonra üçüncü bir düzlemi eğik olarak kesince ortaya çıkan (açı).

üçgen *a. mat.* uç uca gelmiş üç doğru parçasının oluşturduğu kapalı biçim: «*bir dik* üçgen*de–AK.*», «*İç içe yuvarlaklar,* üçgen*ler, dörtgenler yaptı. –AN.*»

üğrüm *a. gökb.* ayın çekim etkisiyle yer ekseninin doğrultusunu sürekli bir biçimde değiştirmesi olayı.

ülke *a. coğr.* bir devletin egemenliği altındaki kara, deniz ve havanın oluşturduğu bütün ve genellikle halk ve devleti de içine alan kavram. [1355]: «*Üçüncü Dünya adı ile anılan bütün tarafsız* ülke*ler bize karşı oy kullanmışlardır.–HVV.*»

ülkü *a.* **1** ulaşılmak istenen yüce dilek: «*bıkmadan, usanmadan bu* ülkü*yü halka aşılamakta–NN.*» **2** *fels.* ancak düşünüde var olan şey. [826; 1343]

ülkücü *s.* bir ülküye bağlı olan (kimse) ya da ülkücülük öğretisinden yana olan (kimse, görüş). [827]: «*Atatürk* ülkücüsü *olmanız size yeter –FRA.*»

ülkücülük *a.* **1** ülkü[1] uğruna, rahatını ve çıkarını teperek, güçlüklere atılmaktan çekinmeme, ülkücüye yaraşan davranışlarda bulunma: «*birbirinden güzel* ülkücülük *örnekleri vermektedirler–RE.*» **2** *fels.* ülküyü[2] temel olarak alan ve bilgiyi, yani asıl gerçeği insan düşüncesinin yarattığını söyleyen öğreti. **3** sanatta, gerçeği ülküde arayan, gerçekten daha güzeli

yaratmaya uğraşan çığır. [829]

ülküdeş *a.* aynı ülküye bağlı olanlardan her biri.

ülküdeşlik *a.* aynı ülküyü benimseme hali.

ülküleştirmek ülkü haline sokmak. [828]: «*Bu kuramlar inceledikleri olguları oldukları gibi tanıtmazlar, belki tortuların etkisiyle sürüklendiğimiz hareketler kategorisini güzelleştirmek,* ülküleştirmek, *ahlâklaştırmak yolunu tutarlar.–NŞK.*»

ülküsel *s.* **1** ülkü ile ilgili. [826; 831]: «*Cinsel içtepi, hayatın estetik, ahlâksal ve* ülküsel *yönünün gelişmesinin başlıca kaynaklarından biridir. –NŞK.*» **2** *fels.* ancak düşünüde var olan. [826]: «*Halit Ziya ise elinden geldiğince nesnel kalmaya çalışarak onun maviye, yani olumlu, güzel,* ülküsele *erişme çabasını karamsarca dastekleyecek–MB.*», «Ülküsel *bir toplumda, boşanmanın tek nedeni ... yeni bir aşkın ortaya çıkması olabilirdi.–CÜ.*»

ünlem *a. dilb.* herhangi bir duygulanımla içten kopup gelen duyguları anlatmaya yarayan sözcük, ki ünlem, dilbilgisinde söz bölümlerinden biridir. [1825]: «Ünlem*ler başlıca ikiye ayrılabilir–TNG.*»

ünlü *s. dilb.* **a,o,ü,ı** gibi söylenirken hiç bir engele çarpmadan çıkan ve bunun için daha iyi işitilebilen fonem. [2707]: «*Bunlar* ünlü*lerle birleşmedikçe okunamazlar, hece kuramazlar.–TNG.*»

ünsüz *s. dilb.* ses yolunda ız çok boğumlanarak çıkan, yani söylenirken ses aygıtının herhangi bir yerinde engele çarpan ve bu yüzden ünlülere göre az ses veren fonem. [1185]: «*Türkçede her ünlü, kendinden önceki* ünsüzü *hecesine alır.–TNG.*»

üreme *a.* **1** üremek eylemi. **2** *biy. bitk.* ve *zool.* canlıların ve bitkilerin cinsel gözelerinin birleşmesinden ortaya çıkan tohumla ya da doğrudan doğruya oluşturdukları sporlarla çoğalmaları. [2490]: «*Biyolojinin konusu olan hayat olaylarının nitelikleri besin ve* üreme *... dir.–NŞK.*»

üremek (yaşayanlar) birbirinden çıkıp çoğalmak. [670]: «*Kolera mikrobu, insan vücudunun dışkılarında, artıklarında* üremek*tedir.–Aİ.*»

üreteç *a. fiz.* herhangi bir gücü elektrik akımına çeviren aygıt. [1066]

üretici *a.* üretimle uğraşan kimse, yetiştirici. [1677]: «*Ayrıca tüccar ve diğer* üretici*ler de–KB.*»

üretim *a.* bitkilerden, hayvanlardan, topraktan ürün sağlama işi. [1009]: «*tarımsal* üretim*deki hızlı akış–KB.*» ⊙ **üretim araçları** toprak, yapılar, yollar, kanallar, makinalar gibi, üretimde yararlanılan araçlar: «Üretim araçları *insan emeğiyle sıkıca ilgilidir.–OH.*» ⊙ **üretim biçimi** üretim işinde tutulan yol: «Üretim biçimi, *üretim güçleriyle üretim ilişkilerinin birbirlerine olan etkisiyle belirlenir.–OH.*» ⊙ **üretim güçleri** toprak, yapılar, üretimde kullanılan araçlar, makinalar, üretim bilgisi ve üretim deneyleri, hammadde ve insanı içine alan ve üretimi sağlayan her türlü güç: «*Üretim ilişkileri* üretim güçlerinin *geliştiricisidir.–OH.*» ⊙ **üretim ilişkileri** üretim sürecinde insanlar arasında yer alan ilişkiler: «Üretim ilişkileri, *zamanla, üretim güçlerine köstek olmaya başlarsa yeni bir üretim biçimine değişme zorunludur.–OH.*»

üretken *s.* üretimi etkileyen, üreten: «*Altyapı yatırımları, üzerine yapılan* üretken *yatırımların verimini artıran... yatırımlardır.–AKı.*»

üretmek **1** (yaşayanları) birbirinden çıkarıp çoğaltmak, yetiştirmek. **2** (topraktan maden, petrol gibi şeyleri) elde etmek, çıkarmak. [1010]: «*başkasının 1 dolara ürettiği malı, Türkiye 3,5 hatta 4 dolara* üretmek*ten kurtulamayacaktır.–EG.*»

üretmen bkz. **üretici**

ürkü *a.* kişiye kendini yitirtecek denli büyük korku. [1882]: «*XVI. yüzyılın başlarında Farsçadan dilimize çevrilmiş bir sözlükte* ürkü *sözcüğü vardır.–TNG.*»

ürkünç *s.* korku verici, ürkütücü (şey); «*o* ürkünç *heykelse –AÖ.*»

ürün *a.* **1** bitkilerden, hayvanlardan, denizlerden, topraktan elde edilen yararlı şey: «*bu yıl pirinç* ürün*ü az olmuştur.–AŞE.*» **2** *mec.* yapıt: «*Eski bir sanat* ürün*ü olarak–*» **3** *mec.* bir tutum ya da davranışın ortaya çıkardığı şey: «*ve öncelikle protestan toplumların bir* ürün*üdür. –İS.*» [1277]

üs- «üst» sıfatının kısalmışı olan bu önek, eklendiği sözcüğün daha yukarı aşamalısını anlatan yeni sözcükler oluşturmaya yarar.

üsbitken *s. bitk.* başka bir bitkinin üzerinde yetişen (bitki).

üssubay *a. ask.* binbaşı, yarbay ve albay aşamalarındaki subayları içine alan genel ad.

üsteğmen *a. ask.* orduda, teğ-

menle yüzbaşı arasındaki aşamada bulunan subay.

üstyapı *a. toplb.* altyapı üzerinde oluşan kültür, din, sanat, felsefe, bilim, ülkü, siyasal kurumlar vb. toplumsal değerleri içeren genel kavram: «*Böylece* üstyapı *müesseselerini belirlerken–MAA.*», «*İyi ama,* üstyapı *kurumlarındaki bu hareketi yaratan altyapı düzeyinde neler oldu? –BO.*»

üstyapısal *s.* üstyapıyla ilgili: «*Olgu, düşünsel, kültürel, siyasal düzeyde, yani bütün diyalektik merdivenlerin en üst basamaklarını oluşturan* üstyapısal *düzeyde akıp gitmekte.–BO.*»

üye *a.* kurum, dernek ya da herhangi bir toplulukta, topluluğu oluşturan bireylerden her biri. [185]: «*bağlı o'duğu toplumun* üyesi *olarak –NU.*»

üyelik *a.* üye olma hali.

üzgü *a.* birine gereksiz olarak çektirilen sıkıntı. [270; 489; 492]

üzünç *a.* istenilen bir şeyin olmaması dolayısıyle duyulan üzüntü verici duygu, can sıkıntısı, usanç. [1133; 1348]: «*Hep* üzünç *içinde miydi Ahmet Haşim?–NA.*»

V

vargı *a. mant.* bir tasımda varılan sonuç; örneğin, «Bütün insanlar ölümlüdür; Sokrates bir insandır, şu halde Sokrates ölümlüdür» uslamlamasında «şu halde Sokrates ölümlüdür» bir argıdır: «*Böyle bir işlemin* vargılarından *biri de şu–NU.*»

varlık *a.* **1** evrende ya da düşüncede yer alma hali: «*Uzay, özdeğin genel* varlık *biçimidir.–OH.*» **2** var olan şey. [1408]: «*Doğasal ya da toplumsal* bir varlık *doğar, yaşar ve ölür.–OH.*»

varlıkbilim *a.* varlığın var oluş ilkelerini, gerçekliğini, kendisini inceleyen bilim. [1857]: «*Metafizik deyimi, genellikle,* varlıkbilim *anlamında kullanılır–OH.*»

varoluş *a.* varlaşma, yaşama, var olma, varlık: «*Verdiğimiz sözler* varoluşumuzu *biçimler.–NU.*»

varoluşçu *a.* varoluşçuluk öğretisinden yana olan kimse

ya da görüş. [429]: «varoluşçu *kuşağı, daha doğrusu, bunaltı edebiyatını eleştirenlere–AB.*»

varoluşçuluk *a. fels.* varlığın özden önce geldiğini, yani insanın önce var olduğunu, daha sonra tutum ve davranışlarıyle, eylemleriyle kendini yarattığını, biçimlendirdiğini ileri süren öğreti. [430]: «*Bu değişik karşılıklar* varoluşçuluğu *gereğince tamtıyor nu bize?–AB.*»

varsam bkz. **sanrı**

varsayım *a.* **1** deneyle kanıtlanmamış olmakla birlikte kanıtlanabileceği umulan kuramsal düşünü: «*bu ikinci* varsayım*da büyük bir hata yoktur.–AK.*» **2** varmış ve gerçekmiş gibi kabul edilerek bir şeyde dayanak olarak kullanılan ya da bir olayı açıklamada yararlanılan ilke. [507; 972]: «*özellikle yatırını hesapları fiyat istikrarı* varsayımı *üzerine oturtulabilirdi.–KB.*»

varsaymak varmış, olmuş, gerçekmiş gibi kabul etmek. [516]: «*Doğruluğun olması için, ilgili olduğu objenin de olduğunu* varsaymak *gerektir.–MG.*»

vergi *a.* **1** *tüze.* kamu giderlerini karşılamak üzere, devletin yurttaşlardan topladığı para. **2** birinin, doğuştan sahip olduğu iyi bir nitelik: «*Bu kime* vergi*dir diyeceksiniz.–NU.*»

vergici *a.* vergi işleriyle uğraşan kimse: «*sevimli* vergici*lerimiz bizim gibi orta hallilerin vergi nispetlerini sessiz sadasız arttırmışlar–BF.*»

vergicilik *a.* vergi siyasası, vergi işleri: «*her yıl değişen vasıtalı vergiler,* vergicilik *alanında istikrarsızlık kaynağıdır.–AK.*»

vergileme *a.* vergiye bağlama: «*toprak ağalarının ... radikal* vergileme *tedbirlerine karşı çıkması imkânsızdır.–DğÖ.*»

vergilemek vergiye bağlamak.

vergilendirilmek vergiye bağlanmak: «*ziraatın ve bazı hizmetler kolunun* vergilendirilmesi *meselesi–AK.*»

vergilendirmek bkz. **vergilemek**

vergili *s.* vergisinin verilmesi gereken, vergisi bulunan: «*Tasarruf bonosunu* vergili *değiştirmek daha kolay oluyormuş.–*»

vergisiz *s.* vergisi olmayan, vergi alınmayacak olan: «*Tasarruf bonomu* vergisiz *değiştirmek için çok uğraştım.–*»

veri *a.* bir sonuca ulaşabilmek için gereken ilk bilgi. [1548]: «*matematikte* veriler *belli olduğu için–CB.*»

verim *a.* **1** çalışan, işleyen ya da bakılan bir şeyin verdiği ü-

rün, sonuç: «*Tarım kesimi... bir* verim *artışına bir türlü girememiştir.–KB.*» **2** bir işten elde edilen sonuç. [2077]: «*Bütün dava vermek kökünden* verim *sözünü yapmakta idi.–FRA.*»

verimli *s.* **1** verimi olan, kendisinden umulan sonucu veren. [1669]: «*azgelişmiş toplumlarda* verimli *olamamıştır. –TZT.*» **2** verimi çok olan. [1278; 1631]: «*en* verimli *çağında–CB.*»

verimlilik *a.* çok ürün verme hali. [1279; 1632; 2694]: «*ordumuzun, devletin öteki bütün kamu kuruluşlarına her daim örnek olacak titizlik ve hassasiyet ve* verimlilik *ve nihayet tasarruf anlayışı içerisinde örgütlenmesi ... hayatî bir önem taşır.–İA.*»

verimsiz *s.* verimi olmayan, az olan ya da istenilen verimi vermeyen. [597]: «*son üç asırlık devrimlerimizin* verimsizliği*–NT.*»

verimsizlik *a.* verimi olmama, az olma ya da istenildiğince, umulduğunca olmama hali: «*üretim biçiminin* verimsizliğini *gittikçe belirten–BS.*», «*Balıkçı Kralın ülkesine ve uyruklarına* verimsizlik *getiren günah–CÜ.*»

vurgu *a. dilb.* söyleyişte bir heceyi ya da bir sözcüğü ötekilerin üstüne çıkaran ses değişikliği, ki söze duygu değeri katar, dinleyicinin dikkatini uyandırarak anlamın kavranmasını kolaylaştırır ve sesi, söyleyişi, sözdeki müziği canlandırır. [70]: «*Dilimizi öğrenen yabancıların en güç başardıkları incelik* vurgu*dur.–TNG.*»

vuru *a.* yüzeğin, gevşeyip kasılmasıyle olan kımıldanışı.

Y

yaban *a.* insan ayağı değmemiş kır.

yabancılaşma *a. toplb.* bireyin, bulunduğu ortama, kendi sorunlarına ve toplum sorunlarına yabancı bir duruma düşmesi, nesne durumuna düşmesi: «*Marx'a göre* yabancılaşma, *insanın kontrolu altına alamadığı çalışma yani emek ürünlerinin, bağımsız ve ezici bir ekonomik güç haline gelmesidir.–SH.*»

yabanıl *s.* **1** *bitk.* kırlarda yetişen

(bitki). **2** *zool.* evcil olmayan (hayvan). **3** ilkel kalmış ya da pek ilkel bir uygarlığa erişmiş (insan, toplum): «*Onda. bir çeşit* yabanıllık *vardır. –NA.*» **4** *mec.* görgüsü olmayan; kaba ve hoyrat (kimse). **5** *mec.* ürkek, sıkılgan (kimse.) [2660]

yabanıllık *a.* yabanıl olma hali. [2659; 2661]: «*Onda bir çeşit* yabanıllık *vardır.–NA.*»

yabansı *s.* alışılmamış, görülmemiş, duyulmamış. [6; 582; 2623]: «yabansı *bir hava taşıyor.–AB.*», «yabansı *çığlıklar atarak–AÖ.*»

yabansılık *a.* alışılana, görülegelene, sağduyuya aykırılık: «*Deyişlerinde bir kekemelik, bir* yabansılık *vardır.–EmÖ.*»

yabansımak (bir şeyi) yabansı bulmak. [1001; 2624]: «*Kişi* yabansıyor *böyle davranışları.–AP.*»

yad *s.* (eskimiştir) yabancı; başka. ⊙ **yad el** kişinin doğduğu yerden uzak yer. [620]

ya da *bağ.* **1** ayrı olmakla birlikte aynı değerde tutulan iki şeyi anlatan sözcüklerden ikincisinin önüne getirilir: «Ahmet ya da Mehmet, hangisi gelirse gelsin.» **2** aynı yargıya bağlı iki karşıt düşünüyü anlatan sözcüklerden ikincisinden önce getirilir. [2700; 2712]: «*İnsanlar, refah katlarındaki yerlerine göre yoksul* ya da *zengin sayılırlar.–RE.*»

yadgerekirci *s. fels.* yadgerekircilik yanlısı. [448]: «*Metafizikçi* yadgerekirci*ler, konuyu bu yanlış yanından alarak ... bilimin idealizmle uzlaşmış olduğunu düşlemektedirler.–OH.*»

yadgerekircilik *a. fels.* gerekirciliği yadsıyan ve insan isteminin özgür olduğunu, iyi ya da kötüyü seçmenin insanın elinde bulunduğunu savlayan öğreti. [449]: «*Tanrı karşısında insanın sorumluluğu sorununu çözebilmek için* yadgerekirciliğe *başvurmak ve elindeliği savunmak zorunda kalmışlardır.–OH.*»

yadımlama *a. biy.* örgenliğin, özümlemiş olduğu özdekleri, gerekleri kalmayınca, dışarıya atılacak duruma sokması.

yadımlanmak *biy.* yadımlama işini yapmak.

yadırgamak yabancı bulmak: «*bize karşı olan tutumlarını* yadırgamamak *lâzımdır–HVV.*»

yadırgı *s.* o yerden olmayan (kimse, hayvan) ya da yadırgatıcı (şey).

yadsılı *s. fels.* olumsuz.

yadsıma *a.* **1** var olan bir şeyi yok sayma, yokumsama, tanımama. [950]: **2** *mant.* olumsuz olma durumu.

yadsımak 1 yapmış olduğu ya da tanığı bulunduğu bir şeyi yapmadığını ya da bilmediğini söylemek. 2 var olan bir şeyi yok saymak, yokumsamak, tanımamak. [951]: «*Dünya-görüşlerinde sonuçlara götüren bir yolun var olduğunu kim* yadsır; *kimse* yadsımaz. *–NU.*», «*onu* yadsımak*la* değil, *onu yansılamakla başarılı olabiliriz.–ÖN.*»

yağı *a.* 1 kendisiyle savaşılan devlet ve onun asker, sivil bütün uyrukları. 2 kendisine kötü duygular beslenen kimse ya da şey. [383; 671]: «*kişi-oğlunun en büyük* yağısı *bağnazlıktır.–NA.*»

yağılık *a.* yağı olma hali; yağıca duygu ya da davranış. [384; 769]: «*Öz Türkçecilere çok kişiler* yağılık *gösteriyor.–NA.*»

yakarı bkz. **yakarış**: «*Cécile çocuğu olsun istiyor, bunun için dokuz gün* yakarılarına *başlamış, kocasına da kendisiyle birlikte kiliseye gitmesi için yalvarıyor.–NA.*»

yakarış *a.* Tanrıya yalvarma. [378; 1636]: «*kimi Tanrıya* yakarış*la–NU.*»

yakarma *a.* acındıracak ya da karşısındakinin gönlünü okşayacak sözlerle dilekte bulunma [378]: «*Dileklerini,* yakarma*larını Tanrı da dinler –AN.*»

yakarmak acındıracak ya da karşısındakinin gönlünü okşayacak sözlerle dilekte bulunmak, yalvarmak.

yakınma *a.* yakınmak eylemi. [2237]: «*Bütün bu olan bitenleri, herkes olağan bir şey sanır, hiç biri hiç bir* yakınma*da bulunmazmış.–AN.*»

yakınmak kendisine yapılan bir haksızlığı ya da kendisini tedirgin eden bir durumu, umar bulması ya da yalnızca ortak olması için karşısındakine anlatmak. [2238]: «*ve yaptığı işten durmadan* yakınmak*–İS.*»

yakınsak *s. fiz.* ve *mat.* birbirine gittikçe yaklaşarak uzanan (ışınlar, çizgiler). [1744]: «*Bir* yakınsak *seri olan–AK.*»

yakıt *a.* odun, kömür, mazot gibi, ısı sağlamak için yakılan her özdek, yakacak. [1273]: «*meselâ* yakıt ... *tasarruf edilmiş olacak.–EG.*»

yaklaşık *s.* gerçektekinden az artık ya da eksik bir nicelik gösteren, gerçektekine yaklaşan, aşağı yukarı gerçektekini tutan. [2319]

yaklaşım *a.* yaklaşmak eylemi: «*ve çocukça bir* yaklaşım*la –KB.*», «*Bu yazılar ... edebiyat sorunlarına ... ilk* yaklaşım *denemeleridir.–MS.*»

yalanlama *a.* yalanlamak işi. [2466]

yalanlamak doğru olmadığını bildirmek. [2467]

yalım *a.* yanan ve ışık veren şeylerin türlü biçimlerde uzanan dili. [102]: «*Kitapları* yalım yalım *tutuşan biri.–NU.*», «*Elinin her değdiği şey, canlı cansız bir sevgi* yalımında *ürperiyordu.–YK.*»

yalımlanmak yalım haline gelmek, tutuşup yalım saçmak.

yalın *s.* **1** karışık olmayan, üzerine başka şeyler katılmamış bulunan. [2003]: «*Dile getirilmiş her dünyagörüşünde genellikle,* yalın *olmayan, karmaşık ama birlikli bir yapı iş başındadır.–NU.*» **2** çıplak (ayak).

yalıncılık *a.* yalın şeylerden hoşlanma, her şeyde yalınlık arama: «*insanın... kendisini* yalıncılığa *bırakıvermesi zararlı bir şeydir–NU.*»

yalınç *s.* bileşik ya da karmaşık olmayan, tek bir özdekten oluşmuş bulunan; yapılması ya da anlaşılması kolay olan; karışık olmayan. [206]: «*Birer* yalınç *tümceye benzeyen–TNG.*»

yalınçlık *a.* yalınç olma hali: «*Eskilerde bir türlü* yalınçlık *görüp yenileri onlara yeğleyenlere de yanılıyorlar diyemem.–NA.*»

yalınlaştırma *a.* yalın hale getirme: «Yalınlaştırma *alışkanlığının kurbanıdırlar bence.–NU.*»

yalınlık *a.* bileşik ya da karmaşık olmama hali, tek bir özdekten oluşmuşluk. [2009]: «*Böyle bir 'neden' salt birlik ve* yalınlık*ta olmalıdır.–MG.*»

yalıtkan *s. fiz.* elektrik akımını geçirmeyen (özdek). [1062; 1586]

yalıtma *a.* yalıtmak işi. [2416]

yalıtmak **1** *fiz.* bir iletkenin yüzeyini yalıtkan bir özdek ile kaplamak: «*Diğer cisimlerden* yalıtılmış *ya da onların etkisinden uzak bulunan iki cisim–AK.*» **2** öteki şeylerden ayırıp bir başına bırakmak. [1063; 2417]: «*edebiyat her şeyden* yalıtıldı.*–MB.*»

yalvaç *a.* insanları yola getirmek için Tanrıca görevlendirilmiş kimse. [1901; 1984]

yamuk *s. mat.* yalnız iki kenarı koşut olan dörtgen: «*bu* yamuk *yumuk mezar taşlarına vuran ıslak sesi–EÖ.*»

yamukluk *a.* yamuk olma durumu ya da özelliği.

yanal *s. mat.* yana düşen.

yanay *a.* **1** *mat.* bir nesnenin düşey kesiti. **2** *yerb.* katmanları gösteren kesit.

yandaş *s.* birinden ya da bir şeyden yana olan; bir düşünüye, bir isteğe, bir oya katılan. [2343]: «*Anlamsız şiir* yandaş*larının kendilerine tanık*

olarak gösterdikleri–MCA.»

yandaşlık *a.* birinden ya da bir şeyden yana olma hali. [2344]: «*Woods'un verdiği yargı bize biraz* yandaşlıkla *verilmiş gibi geliyor.–NŞK.*»

yangı *a.* kanın, mikroplara karşı koymak üzere, gövdenin hasta olan yerine akın etmesi yüzünden orada şişkinlik, kırmızılık, ısı ve ağrı olması. [908]

yangılanmak (bir doku ya da örgen) yangı yapmak. [909]

yangılı *s.* yangı yapmış olan ya da yangı yapan. [1630]

yanılgı *a.* yanılma işi ya da sonucu pek önemli olmayan yanlışlık. [683; 2059]: «*bir* yanılgıyı *yaymaktan çekinmiş.–NA.*»

yanılsama *a. ruhb.* görünüşü gerçek sandıran bir duyum yanılması. [578]: «*İnsanın gelişmesi, endüstri toplumunun sorunlarının çözümlenmesiyle belirlenmiş gibi görünür, ama gerçekte bir* yanılsamadır *bu.–CÜ.*»

yanıt *a.* sorulan bir şeye verilen karşılık. [296]: «*Aslında bu, benim şimdiye dek birikmiş yapımla* yanıtı *zaten verilmiş bir sorudur. –GA.*»

yanıtlamak yanıt vermek. [297]: «*Bizim klasiğimiz yok, diye* yanıtladım–*MCA.*», «Yanıtlamak *gerekir mi bilmem? –OA.*»

yanıtlanmak yanıtla karşılanmak, yanıt verilmek: «*Çünkü dünya hep* yanıtlanmak *zorundadır.–CÜ.*»

yankı *a.* **1** *fiz.* sesin bir yere çarpıp geri dönmesiyle duyulan ikinci ses. [73] **2** bir olgunun ortalıkta uyandırdığı tepki. [62]: «*hiç* yankı *yapmadan geçip gitmiştir.–İS.*»

yankılanmak yankı yapmak.

yanlı bkz. **yandaş**: «*her düşünür,* yanlısı *olacağı sistemin dışında başka sistemlerin de yaratılabileceğini kabul etmelidir.–TZT.*»

yansı *a.* **1** *biy.* bir uyartıya verilen karşılık. [1972] **2** yansıma.

yansılama *a.* yansılamak eylemi. [2317]: «*Bir gün kümes hayvanlarını* yansılama *oynuyorduk–NU.*»

yansılamak birinin yaptığı gibi yapmak, öykünmek. [2318]: «*ulusal bir tiyatronun kurulmasında ... onu* yansılamakla *başarılı olabiliriz.–ÖN.*»

yansıma *a. fiz.* ışığın bir yere çarpıp yön değiştirmesi. [948]: «*Burada ise, uzak bir teknik* yansımayla, *giriş formülü, uyarıcı, düşündürücü bir yönde kullanılıyor.–TA.*»

yansımak (ışık) bir yere çarparak yön değiştirmek. [71]

yansıtmak kendine çarpan bir şeyi geri atmak. [72]: «*Şu kısa öykü Duhamel'in kişiliğini* yansıtır*–OA.*», «*Gerçekleri apaçık* yansıtmak*ta çarpıcı bir belge olduğu için hatırlatmakta yarar bulduk.–İS.*»

yansız *s.* hiç bir yanı tutmayan, hiç birinden yana olmayan. [246; 2341]

yansızlık *a.* hiç bir yanı tutmama durumu. [247; 2342]

yapay *s.* doğadaki şeylere benzetilerek insan eliyle yapılmış. [2174]: «*Sayıların sözde zamanı kapsayan o* yapay *düzenine.–AÖ.*»

yapı *a.* **1** yapılmış ya da yapılmakta olan ev, apartman gibi şeyler. [243]: «*Oradaki bütün* yapı*ları yıkıp yerle bir etmişler.–AN.*» **2** bir şeyin şu ya da bu biçimde yapılmış olmasından doğan özellik. [259]: «*Onun* yapısı *bu işe elverişli değil, diye düşünerek–*» «*Sosyo-ekonomik* yapı*ya ilişmeden devrim yapma hevesinin doğurduğu sonuçlar nelerdir? –ÇÖ.*» **3** yapım işi. [963]: «*Herkeste bir* yapı *hevesi başladı, birkaç ayda yerden biter gibi apartmanla doldu mahalle.–*»

yapıbilim *a. dilb.* sözcüklerin kök, gövde ve eklerinin yapısını, işleyişini inceleyen dilbilim dalı. [1468]

yapım *a.* **1** el ya da makine ile yapmak işi. [914]: «*onların* yapım*ı ve dağıtımıyle uğraşanları–RE.*» **2** *sine.* bir filmin ortaya konması için gerekli çalışmaların tümü. [1933]: «*Film* yapım*ı işiyle uğraşmak üzere kurulmuşortaklık.–NÖ.*» **3** (radyoda) bir programın oluşmasıyle ilgili bütün işler ve ortaya konan iş. [1933]

yapımcı *a.* **1** yapım işiyle uğraşan kimse. [915]: «*Ayrıca kitap* yapımcı*sı böyle örgütlenmekle kalmaz ... kitaba bir tür dokunulmazlık da sağlar.–FO.*» **2** *sine.* anamal koyarak bir filmin çevrilmesini sağlayan kimse. [1934] «*Yapım yönetmeni: Bir filmin yapımını*, yapımcı *adına doğrudan doğruya yöneten kimse.–NÖ.*» **3** (radyoda) bir programın oluşmasını sağlayan kimse. [1934]

yapımcılık *a.* yapım işiyle uğraşma. [916; 1935]: «Yapımcılığından *yönetmenliğine, hep gözüpek ve çarpıcı konuları ele alıp işleyen Stanley Kramer, ilk kez komediyi denemiş.–AD.*»

yapımevi *a.* yapım işinin yapıldığı yer. [917]

yapıntı *a. fels.* gerçekte olmadığı ya da olduğu ya da olmadığı bilinmediği halde varmış gibi düşünülen şey. [551]: «*Yazar, oranı değişmekle bir-*

likte, imgesel evreni seçmiş adamdır: Belli oranda yapıntı*ya (fiction) ihtiyacı vardır.–BO.*»

yapıntısal *s.* düşsel.

yapısal *s.* yapı ile ilgili. [260; 2165]: «Yapısal *bozukluğu bulunan ülkede ... ekonomik durum düzelemez.–İS.*»

yapısalcı *s.* ve *a.* yapısalcılık görüş ve yöntemini benimseyen. [2163]: «Yapısalcı *yöntem buradan bütün insan bilimlerine aktarılmış ve bu dallarda gerçek bir devrim ortaya çıkmıştır.–MCA.*»

yapısalcılık *a.* bilimin her dalında, «yapı»dan yola çıkarak sonuçlara ulaşma yöntemi. İsviçreli bilgin Ferdinand de Saussure'ün ilk kez dilbilim alanında kullandığr bu yöntem, Fransız bilgini Claude Lèvi-Strauss'ca toplumsal insanbilimde kullanılmış ve daha sonra bütün bilimlerde yaygınlaşmıştır. [2164]: «Yapısalcılık, *gerçekten de bugün toplumsal bilimler alanında şaşırtıcı bir sarsıntı yapmıştır. –MCA.*»

yapıt *a.* sanatçının ortaya koyduğu ürün. [474]: «*başarılı sanat* yapıtı *doğada olanı aktarıp işler.–NU.*»

yaptırım *a. toplb.* yasa, aktöre gibi kurumların buyruklarının yerine getirilmesini sağlayan güç. [1607]: «*Din ile büyü arasındaki farklar da özellikle törenlerin uygulanmasında ve yasaklarla* yaptırım*larda aranmalıdır.–NŞK.*»

yaradılış *a.* **1** yaratılma sırasında kazanılmış olan özellikler. [550] **2** vücut ve ruh yapısından doğan doğal yeteneklerin topu. [1454]

yarar *a.* **1**ası. [1359] **2** bir şeyin bir işte kullanıldığı zaman verdiği iyi sonuç. [520; 997]: «*Gerçekleri apaçık yansıtmakta çarpıcı bir belge olduğu için hatırlatmakta* yarar *bulduk.–İS.*»

yararcı *s. fels.* yararcılık yanlısı. [1926; 2654]: «Yararcı *ahlâkın kurucusu John Stuart Mill–NŞK.*»

yararcılık *a. fels.* yararlı olanı iyi ve doğru sayan öğreti. [1927; 2655]: «*İşte* yararcılık *ilkesinin zorunluğu burada kendini gösterir. Hangisi topluma daha yararlıysa o seçilecektir.–OH.*»

yararlanma *a.* (bir şeyden kendine) yarar sağlama. [521; 967]: «*Erzurum Üniversitesi ... ondan* yararlanma *yoluna gitmemiştir.–OS.*»

yararlanmak (bir şeyden kendine) yarar sağlamak. [522; 998]: «*Bu örgütlenmenin temeli ... sultanın, göçebe ka-*

bile reislerine bir yeri mülk olarak değil, gelirinden yararlanmak *üzere ıkta etmesinden doğmuştur.–MuS.*»

yararlı *s.* işe yarayan, yarar sağlayan. [523]: «*Kalem mi daha* yararlıdır, *silgi mi?–RE.*»

yararlık *a.* yararlı iş görme: «*Goethe, Almancanın özleş*mesine ... yararlığı ... *dokunmuş adamdı.–PS.*»

yararlılık *a.* işe yarama hali. [524]: «*Çiçekleri açtıran, verimli yağmurları yağdıran ... ışıklara* yararlılık *gücünü veren ... Kübele'dir.–İZE.*»

yararsız *s.* yarar sağlamayan, işe yaramayan. [525]

yararsızlık *a.* işe yaramama hali. [526]

yaratı *a.* yoktan var edilmiş şey, yapıt: «*birçok edebiyat* yaratılarını *okuyup–NU.*», «*Ama ben şiirin, seçkin bir azınlığın okuduğu, zevklendiği bir* yaratı *olduğunu öne sürmüyorum.–EC.*»

yaratık *a.* yaratılmış canlı varlık. [1269]: «*belki de yerde yaşayan* yaratıkların *hiç bilmediği–YKK.*», «*İnsan bu kadar dar görmeye lâyık bir* yaratık *değildir.–BF.*»

yaratım *a.* yaratılan şey: «*Ama, gün gelir, bu yeni* yaratım*lar, kişisel dilin sınırlarını aşar–EmÖ.*»

yaratımcılık *a. fels.* türlerin, bir evrim sonucu bugünkü biçimlerini almış olmayıp Tanrıca ayrı ayrı ve bugünkü biçimleriyle yaratılmış olduğunu savlayan öğreti. [1197]: «Yaratımcılık, *durallık, değişmezlik, evrimsizlik gibi metafizik düşüncenin bütün özelliklerini taşımaktadır.–OH.*»

yarbay *a. ask.* orduda, binbaşı ile albay arasındaki aşamada bulunan üssubay.

yargı *a.* **1** *tüze.* yargıcın bir davayı sonuca bağlayan kararı. [784]: «*Nitekim Shakespeare II. Richard'a Lord Mowbray'in sürgün* yargısını *söyletir söyletmez–NU.*» **2** *tüze.* yargılamak işi. [1129]: «Yargı *yetkisi, Türk milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.–Anayasa.*» **3** *fels.* sav ile karşısavdan bir sonuca varma işi, usavurmadan sonra varılan sonuç. [784]: «*Bütün duyumlar bir* yargı *eksikliğinden, iyi ve kötü üzerindeki yanlış bir sanıdan doğar–BA.*» **4** kişinin, bir şey konusunda olumlu ya da olumsuz düşünüsünü söylemesi. [784]

yargıcı *a.* aralarındaki anlaşmazlığı çözmesi için iki yanın baş vurduğu kimse. [635]

yargıcılık *a.* yargıcının yaptığı iş. [636]

yargıç *a. tüze.* türe öğrenimi görmüş ve yargıçlar yasasının aradığı nitelikleri taşıyan kişiler arasından seçilerek, yasalara aykırı davranışları ve anlaşmazlıkları türeye ve yasalara uygun olarak çözmek üzere devletçe görevlendirilmiş kimse, yargılayan kimse. [641]: «*bir çocuğu* yargıç, *bir çocuğu doktor–İS.*»

yargıçlık *a.* yargıcın görevi.

yargılama *a.* **1** *tüze.* yargılamak eylemi: «*Hele, Kemalist ilkeler üzerinde bir* yargılama *var konuşmada, pes doğrusu ... –EmÖ.*» **2** *fels.* usavurma, uslamlama. [1492]: «*kendi kendine* yargılama *yapabilecek duruma getirmek.–BA.*»

yargılamak **1** *tüze.* bir yargıya varmak üzere davaya bakmak. [1493] **2** bir şey için «şöyledir» ya da «böyledir» ya da «değildir» demek, yargı vermek.

yargıtay *a.* **1** *tüze.* yargılamaların yolunca yapılıp yapılmadığını inceleyen yüksek kurul: «yargıtay *kararına rağmen–EG.*» **2** bu kurulun içinde çalıştığı yapı. [2488]

yarıçap *a. mat.* çapın yarısı.

yarısaydam *s. fiz.* ışığı geçirmekle birlikte öte yanında bulunan herhangi bir nesnenin sınırlarını ve biçimini göstermeyen (nesne).

yarışma *a.* **1** bir konuda belli koşullarla açılan ve kazananlara ödül verilen bilgi ya da yetenek yoklaması; bilgi ya da yetenek üstünlüğünü göstermek için yarışmak işi. [1659]: «*Yapılan* yarışma*ya katılan yüze yakın liseli –NSB.*» **2** bir alanda üstünlüğü ele geçirmeğe çalışma. [1978]: «*Dev ortaklıklar özgür* yarışma *dönemini geride bırakmış ve yeryüzüne kollarını uzatan dev birer kuruluş olmuşlardır.–AP.*»

yarışmacı *a.* yarışmaya katılan kimse. [1660]

yarkurul *a.* mecliste, herhangi bir kuruluşun kurultayında, kimi konuları inceleyip vardığı sonuçları tartışılmak üzere genel kurula getirmesi ereğiyle kendi üyeleri arasından seçilen alt kurul. [447; 1172]: «*Courbet Paris'te kalmış, sanat yapıtlarını koruma* yarkurul*una başkan seçilmişti.–SB.*», «*Bu öneriyi inceleyen* yarkurul *bu isteği yerinde bulmuş, benden, örnek olarak üç kökten üretme denemesi yapmamı istemişti. –IHB.*»

yarlığamak (Tanrı) birinin günahlarını bağışlamak. [1260]

yarlığ *a.* hükümdar buyrultusu. [543]: «*Andronikos, birden, bu sözleri* yarlığın *dediklerine*

bağlıyor. Yarlığ, bütün resimlere değil, kutsal resme karşıydı.–BK.»

yas *a.* sevilen birinin ölümünden ya da yurdun, ulusun uğradığı bir yıkımdan duyulan derin acı. [1321]: «*Yas da, sevinç de, birlikte, sınırsız, iç içe sürdürüldü.–AÖ.*»

yasa 1 *tüze.* yasama meclisince belli biçimlere uyularak düzenlenen ve yürürlüğe girdikten sonra herkesin uyması zorunlu olan her türlü kural: «*ve* yasa*lar bu kararın mimarıdırlar.–İS.*» **2** *tüze.* bu kuralları içine alan kitap. «*İşçiyi tanımlayan 931 sayılı* yasa*nın birinci maddesi de –SEd.*» **3** doğa olaylarının bağlı göründükleri ve dışına çıkamadıkları düzen; örneğin, havaya atılan bir nesnenin yere düşmesi «düşme yasası» ile açıklanabilir. [1103]: «*İnsanı canlı bir varlık olarak yöneten* yasa*lar doğayı yönetenlerden ayrı değildir.–NU.*»

yasal *s.* yasaya uygun. [1104]: «*ve* yasal *ihtilâlci partilerle –MCA.*»

yasalaşmak *tüze.* yasama meclisince kabul edilerek yürürlüğe girmek, yasa haline gelmek. [1105]

yasama *a. tüze.* yasa yapma işi. [2573]: «*çok çalışılması gerekli bir* yasama *devresini–SD.*»

yasama dokunulmazlığı bkz. **dokunulmazlık**

yaşam *a.* bir yaratığın yaratıldığı andan öldüğü ana değin geçen yaşama süresi, dirim. [693; 1879]: «*gençlerimizi* yaşam *savaşına daha iyi hazırlamış oluruz.–NA.*»

yaşamöyküsü, yaşam öyküsü *a.* bir kimsenin soyu, doğum tarihi ve yeri, yetişimi, öğrenimi, gördüğü işler ve başından geçenleri anlatan yazı. [248; 2521]: «Yaşamöykümle, *ilk çalışmalarımın bazı yönlerini açıklamak isterdim–BO.*», «*Talip Apaydın'ın* yaşamöyküsü *yok.–MS.*»

yaşamöyküsel *s.* yaşamöyküsü niteliğini taşıyan. [249]

yaşamsal *s.* yaşamla ilgili, yaşam değerinde. [694]: «*Bu düşünceyi oluşturan nedenler, kuramsal değil,* yaşamsal*dır. –EmÖ.*»

yaşamsallık *a.* yaşamla ilgililik, yaşam değerindelik, yaşamsal olma hali. [695]

yaşantı *a.* **1** yaşanılanlardan, görülenlerden, duyulanlardan, edinilenlerden sonra kişide kalan şey; yaşam deneyimi. (*l'expérience vécue*): «*Dünya üzerindeki izlenimler, olayların bıraktığı izler, karşılaşmalar, baştan geçenler, kısaca* yaşantılar*dır bunlar. –NU.*» **2** yaşanılan bir an

parçası, yaşamın bölümleri: «*günlük duygusal* yaşantıların *karşılığını bulmak için* –*SKA*.»

yaşarlık *a.* yaşıyor olma durumu: «*Eleştiri sözcüğü, dilin her kesimine yerleşmiş,* yaşarlık *kazanmış yeni sözcüklerimizden biridir.*–*EmÖ*.»

yatay *s. mat.* çevren düzlemine koşut olan, yerçekimi doğrultusuna dikey olan. [2630]: «*Bu saat, gökkutbu doğrultusunda bir çubuk ve* yatay *bir düzlemden ibarettir.*–*AK*.»

yatırım *a.* kazanç sağlayan bir işe para yatırma. [1909]: «*Altyapı* yatırım*ları, üzerine yapılan üretken* yatırım*ların verimini artıran veya onların yapılmasını sağlayan cinsten* yatırım*lardır.*–*AKı*.»

yay *a. mat.* bir eğriden alınan parça.

yayım *a.* gazete, dergi, kitap gibi okumaya yarayan nesnelerin basılıp dağıtılması ya da dinlenilecek şeylerin radyo ile yayılması, yayımlamak işi. [1811/2]: «*Kitap ve broşür* yayımı *izne bağlı tutulamaz*–*Anayasa.*», «*yalnızca* yayım *olanaksızlığıdır belki de.*–*RM*.»

yayımcı *a.* bir yapıtı yayın halinde ortaya koyan ya da süreli yayın çıkaran kimse. [395; 1788]: «*Yazarlar ve* yayımcı*lar okurun dilek ve isteklerine aldırış etmeden işlevlerini sürdürürler.*–*FO*.»

yayımcılık *a.* yayımcının işi. [396]: «(*Bu yıl*) Yayımcılığın, *sürümün, ilginin kör ve yoz yılı*–*RM*.»

yayımlamak **1** yayın halinde ortaya koymak: «*Türkiye'de* yayımlanan *gazete ve dergilerin toplatılması ... ancak hâkim kararıyle olabilir.*–*Anayasa.*» **2** dinlenilecek şeyleri radyo ile yaymak: «*Sayın dinleyiciler, şimdiye değin Arı Dile Doğru adıyle* yayımlanan *programımız*–*AP*.» **3** (bir şeyi) gazete, dergi, radyo gibi yayım araçlarıyle duyurmak: [1811]: «*Üstelik düşüncesini Kurumun organları içinde tartışmayarak Kurum dışındaki bir gazetede* yayımlamak*tadır.*–*ÖAA*.»

yayın *a.* gazete, dergi, kitap gibi yayımlanmış şeyler. [1812]: «*Sadece dil ve edebiyat, eğitim, kültür ve* yayın*lar bakımından dikkati çeken, ehemmiyetli birkaç husus üzerinde duracağım.*–*FKT*.»

yayındırma *a. fiz.* ışığı, pürüzlü bir yüzde yansıtma.

yayınevi *a.* dergi, kitap gibi okunacak şeyler basıp dağıtan ya da satan yer: «*Kitabın yayımlandığı* yayınevi ... *fikir ürününü değerlendirmekte*

... geçerli bir kriter haline gelmiştir.–OS.»

yayınık *s. fiz.* yayınmış, yayınmaya uğramış (ışık): «Yayınık *bir ışıkta belirgin bir ışık doğrultusu görülmez.–Rİ.*»

yayınma *a. fiz.* ışığın, pürüzlü bir yüzeyin her noktasında yansıyarak pek çok doğrultularda yayılması olayı: «*Göğün mavi renge bürünmesi de* yayınma*dan ileri gelir.–Rİ.*»

yayman bkz. **yayımcı**: «*sağbeğenili* yayman*larımız olsaydı–AB.*»

yazar *a.* öykü, roman, deneme, oyun gibi düzyazı türlerinde yapıtlar veren, gazete ve dergilere yazılar yazan kimse; uğraşı yazı yazmak olan kimse. [1502]: «yazar*m okura açık olması–NU.*»

yazarlık *a.* yazarın işi, uğraşı: «Yazarlık *mesleğinin gereği olarak politika sorunlarına daldım.–İS.*»

yazgı *a. fels.* bütün olan bitenleri ve gelecekte olacakları hazırladığına ve yönettiğine inanılan doğaüstü güç. [1082; 1526]: «*Roma çağının önemli bir dönemi, dolayısıyle daha başka ulusların* yazgısı *kim bilir ne çok değişecekti. –NU.*»

yazgıcı *s.* **1** yazgıya inanan, yazgıya boyun eğen (kimse): «*Bu yüzdendir ki hastalanan gerekirci hekime gider, çünkü sonucu değiştirebilir; hastalanan* yazgıcı*ysa yatağa girip sonucu bekler, çünkü ne etse bu sonucu değiştiremez.–OH.*» **2** *a. fels.* yazgıcılık öğretisini benimsemiş kimse. [518; 1083]: «*Bilimsel bilgilerden yoksun bulunan ilk insanlar, bütün olup bitenleri üstün bir gücün yönetimine bağlayarak* yazgıcı *bir anlayışa varmışlardır. –OH.*»

yazgıcılık *a. fels.* bütün olan bitenlerin Tanrıca önceden ve değişmez bir biçimde kararlaştırıldığına inanan öğreti. [519; 1084]: «*Antikçağ Yunan felsefesi de* yazgıcılık *anlayışını güden bir felsefedir. –OH.*»

yazıbilim *a.* bir kimsenin el yazısından o kimsenin ırasını ve duygularını anlama çalışması yapan bilim. [615]: «Yazıbilim *bir kimsenin karakterini ... el yazısından çıkarabileceğini ileri sürmektedir.–AG.*»

yazıbilimci *a.* yazıbilimle uğraşan uzman.

yazıbilimcilik *a.* yazıbilim uzmanlığı.

yazım *a.* sözcüklerin yazılışında kullanılması kabul edilmiş olan harf düzeni. [923]: «*Kurallar ne kadar sade olur-*

sa olsun yazım *birliği o kadar kolay sağlanır.–ÖAA.*»

yazın *a.* **1** şiir, öykü, roman, oyun, deneme, eleştiri gibi yazı türlerini içine alan kavram. **2** yazı türlerinin kuralları ve bunların öğretimi ile uğraşan bilim kolu. **3** bir ulusun yaşamı boyunca ortaya konmuş, yazı yapıtlarının topu: Türk yazını, İngiliz yazını gibi: «*Böylesi şairlerin bir daha* yazınımıza *gelmemesini–AB.*» **4** bir dilde, herhangi bir çağda, dönemde ya da yolda ortaya konmuş yazınsal tutum: Divan yazını, halk yazını, Servetifünun yazını gibi. [392]

yazıncı *a.* yazınla uğraşan kimse. [393]: «*Kendimden biliyorum da anlıyorum büğünkü* yazıncılarınızın *kaygısını. –NA.*»

yazıncılık *a.* yazınla uğraşma işi. [394]

yazınsal *s.* yazınla ilgili, yazına değgin, yazın ürünü olan. [390]: «*basına sıçrayan* yazınsal *kaynaşma–FO.*»

yazınsallık *a.* yazınla ilgililik, yazına değginlik, yazın ürünü olma hali. [391] «*kimi okurlar,* yazınsallık *tutkunudurlar, her okudukları yazınsal olmalıdır.–AP.*»

yazışma *a.* ayrı ayrı yerlerde bulunanlar arasında, herhangi bir konuda, karşılıklı olarak yazı ile haberleşme işi. [621; 1485]: «yazışma*larla Anadolu'daki kolordu ve tümen komutanları uyarılmıştı. –FO.*»

yazışmak karşılıklı olarak yazı ile haberleşmek. [1486]

yazıt *a.* gömüt taşı, anıt gibi şeyler üzerine kazılmış yazı. [1164]: «*Ta Orhun* Yazıtları'*ndan başlayarak–AB.*»

yazman *a.* herhangi bir kuruluşta yazışmaları yöneten ya da yazı işleriyle görevli bulunan kimse. [1120; 2061]: «*Başkanlık divanına iki tutanak* yazmanı seçildikten *sonra–*» ⊙ **genel yazman** *a.* bir kuruluşun, bir kurumun, bir derneğin yazışma ve genel yönetim işlerini yürüten sorumlu ve yetkili kimse. [1116; 2640]: «Genel Yazman*ın basın toplantısı, Kurultaydan birkaç gün öncedir.–ÖAA.*»

yazmanlık *a.* **1** yazmanın görevi: «yazmanlık*lara da seçimler yapıldıktan sonra, görüşmelere başlanmıştır.–*» **2** yazmanın orunu: «*Türk Dil Kurumu Genel* Yazmanlığına *bir dilekçe vererek, işe alınmasını istemişti.–*» [1121; 2068]

yeğ *s.* ötekine üstün tutulan, daha iyi diye düşünülen, daha iyi sayılan. [1655]: «*Us-*

ludan yeğdir delimiz.–Muhyi.», «Bir sağlık yeğ imiş dünya malından.–Pir Sultan Abdal.» ⊙ **yeğ tutmak** üstün tutmak, yeğlemek. [2517]: *«Bunlar, iç dünyalarını dış dünyadan* yeğ tutmağa *pek gönüllüdürler.–SB.»*

yeğin *s.* azışık, baskın. [2235]

yeğinlemek bkz. **yeğinleşmek**

yeğinlenmek bkz. **yeğinleşmek**

yeğinleşmek yeğin bir duruma gelmek, yeğin bir hal almak, azışmak. [2234]: *«Rüzgâr birden* yeğinleşince *ortalık toz duman oldu ve çok geçmedi, yeğin bir yağmur başladı. –AP.»*

yeğinlik *a. fiz.* bir etkinliğin ya da bir gücün gittikçe yükselme ya da alçalma durumlarından her biri. [2233]: *«Varlığımız bir yandan kadınla birleşmeyi dilerken, öte yandan aynı* yeğinlik*le kadını yadsır–CÜ.»*

yeğlemek üstün tutmak, yeğ tutmak, bir şeyi yeğ görüp ona yönelmek. [2517]: *«Türkçeyi* yeğlemek *düşüncesini bir yana bırakarak–ÖAA.»*

yeğni *s.* tartıda ağırlığı az gelen, **ağır** karşıtı. [632]: *«Bu en büyük aldatma ve en* yeğni *sözle aldanma ... –YK.»*

yeğnilik *a.* yeğni olma hali. [633]: *«Ağır bir yargı, bir* yeğnilik *damgası, onu bir yediniz mi, bittiniz artık–NA.»*

yengi *a.* oyun, güreş, savaş gibi karşılıklı uğraşlarda karşısındakine üstün gelmek eylemi. [579; 1569]: *«Düşünüler alanında* yengi, *yenilgi olmadığını anlamıyorlar mı? –NA.»*

yeniçağ *a.* İstanbul'un ele geçirilişinden (1453) «Fransız Devrimi'ne (1789) değin süren tarih bölümü: *«Demokritos'un tabiat felsefesi ancak* yeniçağ*ın başlarında ele alınıp geliştirilecektir.–MG.»*

yenidendoğuş *a.* **1** kendine gelme ve eski iyi biçimini, halini yeniden kazanma, yeniden doğma işi: *«Çöküş, bir* yenidendoğuş*un kaçınılmaz şartıdır–AD.»* **2** Avrupa'da, ortaçağdan sonra ortaya çıkan ve eski, klasik bilim ve sanata dayanan çığır. [1990]: *«Fransızca bir sözcük olan renaissance deyimi* yenidendoğuş *demektir.–MG.»*

yenik *s.* yenilmiş, yengiye uğramış. [1262]: *«Birinci Dünya Savaşı'ndan* yenik *çıkan ... Türkiye ... liberal bir düzenle yönetilmeye elverişli değildi.–EG.»*

yenilgi *a.* oyun, güreş, savaş gibi karşılıklı uğraşlarda karşısındakine alt olma, yenilme. [1261]: *«büyük bir siyasî* yenilgi*–Aİ.»*

yenilmek yenilgiye uğramak. [1264]

yenmek yengiye uğratmak, alt etmek, üstün gelmek. [1263]

yerberi *a. gökb.* ve *coğr.* ay'ın ya da yapay bir gezegenin yörüngesinde yeryuvarlağına en yakın nokta: «*Ay'ın dolaşmasında ise, Yer'e yakın oluşuna göre*, yerberi, *uzak oluşuna göre yeröte denir.–Rİ.*»

yerbilim *a.* yer'in geçmiş çağlardaki oluşunu, yerkabuğunun yapısını ve ondaki değişimleri inceleyen bilim. Yerbilim, maden arama işiyle, taşıllar ve kayaların durumları gibi şeylerle de uğraşır. [1067]

yerbilimci *a.* yerbilimle uğraşan kimse, yerbilim uzmanı. [1068]

yerçekimi *a. fiz.* yer'in, yakınındaki nesneleri kendine, üstündeki nesneleri merkezine doğru çekmesi olayı. [267]: «*Ali*, yerçekimi*nin kahrına uğramış bastıbacağın biridir. –TÖ.*» ⊙ **yerçekimi ivmesi** *gökb.* serbest düşen bir nesnenin kazandığı ivme.

yerel *s.* yeri sınırlı, dar sınırlı, yayılmamış, bir yere bağlı. [1265; 1416]: «Yerel *rüzgârlar iki bölümde toplanır–Rİ.*»

yerellik *a.* bir yere ilişkinlik, yerel olma hali. [1266; 1417]

yergi *a. yaz.* yermek için yazılan yazı ya da söylenen söz. [729; 731]: «*alınacak* yergi*leri o açıklamış.–NA.*», «*Bugün elimizde bir destan parçası ile birkaç* yergi*si vardır. –MG.*»

yergici *a. yaz.* yergi yazan ya da söyleyen kimse, yeren kimse. [710]: «*Eşref bir* yergici *değil, bir sövgücüdür.–NA.*»

yerinme *a.* yerinmek eylemi. [1771]: «*Acınmalardan, yerinmelerden yana pek zengindir ömrümüz.–NU.*»

yerinmek yaptığı bir işin yanlış ya da uygunsuz sonuç verdiğini görerek yapmış olduğuna acınmak. [1772; 1906]

yerme *a.* yermek eylemi. [729; 2740]: «*Yukarıya aldığımız sözlerinden anlaşılıyor ki konuya değer verdiği zaman kendisini kollar*, yerme *yoluna sapmazmış.–ÖAA.*»

yermek **1** beğenmemek: «*politikacıyı* yermek *de doğru olmaz.–MCA.*» **2** (birinin ya da bir şeyin) kötülüklerini söylemek. [2741] **3** (birinin ya da bir şeyin) alaylı bir dille kusurlarını söylemek. [730]

yeröte *a. gökb.* ve *coğr.* ay'ın ya da yapay bir gezegenin yörüngesinde yeryuvarlağına en uzak nokta: «*Ay'ın dolaşmasında ise, Yer'e yakın oluşuna göre yerberi, uzak oluşuna göre* yeröte *denir.–Rİ.*»

yerözekçil *s.* **1** *gökb.* başlangıç noktası olarak yerin özeğini alan (devinim). **2** *fels.* yeryuvarlağını acunun en önemli varlığı ve özeği sayan (öğreti).

yersel bkz. **yerel, yöresel:** «*İzlenimciler zamanla* yersel *renk diye bir şey olmadığını ... anlarlar.–SB.*»

yersellik bkz. **yerellik, yöreselik:** «*Ulusallıktan,* yersellikten *... sektiğimiz ölçüde evrensele bitiştiğimizi sanıyoruz. –ME.*»

yersizme *a. yerb.* bir katmanın bitişik bulunduğu yerden ayrılarak yerini değiştirmesi.

yeryuvarlağı *a.* üstünde yaşadığımız gökcismi. [1219]

yeryüzü *a.* yeryuvarlağının üstü: «yeryüzünde *ilk meydana gelen canlılar.–MG.*»

yetenek *a. ruhb.* bir şeyi yapabilme, bir etkiyi alabilme gücü. [1075]: «*okuduğunu anlama* yeteneği *geliştirilmeyen gençler–AKa.*»

yetenekli *s.* yeteneği olan: «*Bir kimse yalan söylemek istiyorsa,* yetenekli *bir yalancıysa sözle eksiksiz başarır bu işi. –AG.*»

yeteneklilik *a.* yeteneği olma hali.

yeteneksiz *s.* yeteneği olmayan.

yeteneksizlik *a.* yeteneği olmama hali.

yeter *s.* gereksemeye yetecek nicelikte olan. [1086]: «*huzuru sağlamak için* yeter *bir sebep–Aİ.*»

yeterli *s.* **1** gereksemeye yetecek ölçüde. [1086; 1158]: «*Şöyle,* yeterli *bir gözden geçirme ile anlaşılacaktır bu. –AP.*» **2** görevini yerine getirebilme gücü olan. [405; 410]: «*Onu bu işte* yeterli *bulmak, doğrusu ya, hiç akla gelecek şey değildi.–AP.*»

yeterlik *a.* **1** bir iş için gerekli bilgiye sahip olma hali. [409]: «*Bugün artık millî savunmadaki usul ve araçların etkililiği ve gücü, kişilerin kişisel karakterlerinin, niteliklerinin ... teknik* yeterlik*lerinin ortaya vurulmasına bağlıdır. –İA.*» **2** yetme, yeter olma hali. [1157]: «*Görüşme uzayınca üyelerden birkaçı* yeterlik *önergesi verdi.–*» ⊙ **yeterlik önergesi** bir toplantıda, görüşülen bir konu üzerindeki konuşmaların yeterli olduğunu ileri süren önerge. [1162]

yeterlilik *a.* gereksemeye yetecek ölçüde olma hali, noksansızlık. [1159]: «*İnsan hayatında,* yeterlilik *duygusu varlığı tehlikelerden uzak bir şekilde devam ettirebilme imkânı, yetersizlik duygusu ise, yokluğun yakınlığı anlamını taşır.–HÖ.*»

yetersayı *a.* bir kurulda, toplantının açılabilmesi için gerekli üye sayısı. [1828]: «*TBMM'nin toplantı* yetersayısı, *her iki Meclis üye tamsayısı toplamının salt çoğunluğudur.–Anayasa.*»

yetersiz *s.* **1** gereksemeye yetecek ölçüde olmayan. [1160] **2** görevini yerine getirebilme gücünde noksanlık olan. [411]

yetersizlik *a.* **1** gereksemeye yetecek ölçüde olmama hali. [1161]: «*proje kredilerinin ise,* yetersizlik *gerekçesi, verilecek krediyi azaltıyor.–EG.*» **2** görevini yerine getirebilme gücü olmama hali. [412]: «*ve* yetersizlik *içerisinde halkı idare etmeğe heveslendiği –İA.*»

yeti *a. ruhb.* insandaki düşünme, anlama, kavrama gibi doğal güçlerden her biri, doğal yatkınlık. [1352]: «*Herkesin kendine uygun* yeti*yle bezendiği sıkıdüzenli bir toplum bu.–NU.*»

yetingen *a.* elindekiyle yetinen, gözü çokta olmayan. [1101]: «*Yiyecek konusunda* yetingen*dir.–NŞK.*»

yetingenlik *a.* elindekiyle yetinme, gözü çokta olmama hali. [1102]

yetinmek bir şeyi yeter bulup dahasına gereklik görmemek, onunla kalmak. [881]: «*sanatta geri kalmış olmamızı söylemekle* yetinemeyiz. *–ÖAA.*»

yetiştirici bkz. **üretici**

yetiştirim *a. eğitb.* bir insanı ya da hayvanı şu ya da bu ereğe göre birtakım yeteneklere eriştirme işi: «*Demek ki teknikler insan* yetiştirim*inin 'norm'larıdır.–NŞK.*»

yetke *a.* **1** *ruhb.* bir kimsenin, yeterliğiyle kendine sağladığı güven: «*Kendi alanında bir* yetke*dir o.–AP.*» **2** buyurma, yaptırma gücü. [1877]: «*Sözümüzü dinletmek için gereken* yetke *de, yetki de yoktur bizde.–NA.*»

yetki *a.* bir işi yapmaya yeterli olma hali ya da bir işi yapmada göreve dayanan hak. [2028]: «*Kurum'un gelir-giderini denetlemek* yetki*si–PS.*», «yetki*lerini kötüye kullanmakta idi.–FRA.*»

yetkili *s.* yetkisi olan (kimse). [2031]: «*Başarılı her görevli kendisini en yüksek* yetkili *kadar güvenli ve kişilikli görsün–MRİ.*»

yetkililik *a.* yetkili olma hali. «*Bu işte* yetkililik *ya da yetkisizlik sözkonusu değil, yeter ki iş yapılsın.–AP.*»

yetkin *s.* **1** olgunlaşmış (meyva): «*Şeftalilerin* yetkin*lerini toplamaya başladılar bile.–*» **2** kendisine gereken olgunlu-

ğa, bütünlüğe erişmiş. [1622; 1742]: «*En* yetkin *çeviri diye bir şey bilmiyorum ben. –NU.*»

yetkinleşmek olgunlaşmak, yetkin bir duruma gelmek. [1623; 2457]: «*Nasıl matematik bilimler* yetkinleştikçe *teknik bilimlere olan hizmeti artarsa–NŞK.*»

yetkinleştirmek yetkinleşmesini sağlamak, yetkin bir duruma getirmek. [2458]

yetkinlik *a.* yetkin olma hali. [1136; 1624; 1743]: «*Hiç bir anadil* yetkinlik*te daha iyisini aratmazlık etmez.–NU.*»

yetkisiz *s.* bir işi yapmada yeterli olmayan ya da bir işi yapmada göreve dayanan hakkı olmayan. [2029]: «*Birtakım bilgisiz ve* yetkisiz *kimselerin uydurduğu kelimeler Türk dilini bozmakta–FKT.*»

yetkisizlik *a.* bir işi yapmada yeterliği ya da göreve dayanan hakkı olmama hali. [2030]

yetmezlik *a.* (bir şeyin) görevini yerine getirememe hali. [1161]: «*Transplantasyondan sonra kalb ritmine,* yetmezlik *belirtilerine ve çevresel dolaşım basıncına ait değişiklikler ve bunların açıklamaları en iyi onun tarafından yapıldı.–HDa.*»

yığılışma *a.* bir yerin alacağından daha çok sayıda kimsenin ya da şeyin o yerde toplanmasından doğan sıkıntı. [1061]: «*Otobüslerdeki* yığılışma *yüzünden, o sıcakta yaya gitmeyi göze aldım–*»

yığışım *a. yerb.* kırıntı ve döküntülerin sonradan birleşip sertleşmesiyle oluşan kaba külte. [1181]: «*Hani coğrafyada konglomera dediğimiz, taş, kum, çakıl ve toprak gibi şeylerin karışımından oluşmuş* yığışım*lar vardır.–EmÖ.*»

yıkı *a.* yıkılan bir kentten ya da yapıdan artakalan şey. [654]: «*Ormanda gezerken bir şato* yıkı*sına rastlayan ve–*»

yıkım *a.* **1** büyük acıya ya da derde yol açan şey; yıkacak denli büyük dokunca. [532]: «*Tüm susmak* yıkım*dır insan için.–NU.*» **2** yok olma. [713; 1280]: «*Münih'ten sonra Hitler de böyle düşünüyordu, bu sanıları kendi* yıkım*yle sonuçlandı.–AG.*» **3** yerle bir olma. [713; 1280]: «*bu ilke, edebî anlatımını Sodom ile Gomorra'nın* yıkımı *öyküsünde bulmuştur.–AG.*»

yıkıntı *a.* yıkılmış bir nesnenin parçaları. [460]: «*uzaktaki* yıkıntı*lara, eski bir kaleye yer yer ayışığı vurmuş.–GA.*»

yıl *a.* ocak ayının birinde başlayıp aralık ayının otuz birinde sona eren on iki ay-

lık zaman dönemi. [2079]

yıldırı *a.* korkuya, yılgıya salma eylemi. [2532]: «*Kendilerine komando adını verenler, ortalığa* yılgı *saçıp ülkede bir* yıldırı *havası yaratmak istiyorlar.–AP.*»

yıldönümü *a.* bir olayın üzerinden bir yıl geçtikten sonra yeni bir yıla başladığı gün. [2080]

yılgı *a.* içi birdenbire saran yeğin korku. [335; 2532]: «*Yılanı görünce* yılgıyla irkildi.–*AP.*»

yılkı *a.* at, eşek, katır gibi tektırnaklı hayvan sürüsü: «*kendimizi aşan kaygımız olmayınca, bizi* yılkılardan *ayıracak ne kalır?–NA.*»

yıllık *a.* yılda bir çıkan ve belli bir konuda ya da her konuda o yılın olgularını veren kitap: «*Yıl sonunda yayımlanan çeşitli anlayıştaki* yıllıklar *kendi yönlerinden bunu yapmağa çalışmıyorlar mı?–MD.*»

yineleme *a.* yeni baştan söyleme ya da yapma. [2462]: «*bu yetkileri ... üç kez daha* yinelemesi *nasıl ve neyle anlatılabilir?–FO.*»

yinelemek yeni baştan söylemek ya da yapmak. [2463]

yinelenme *a.* yeni baştan söylenme ya da yapılma: «*Ve'lerin art arda* yinelenmesi *de bundan.–EmÖ.*»

yinelenmek yeni baştan söylenmek ya da yapılmak: «Yinelene yinelene *anlamını yitirdiği sanılan birtakım sözlerin–BK.*»

yitik *s.* yitmiş olan. [1128; 2732]

yitim *a.* yitmek olgusu.

yitirim *a.* yitirmek işi: «*Sık sık toplanma zorunda olan kalabalık kurulların iş çıkartmayı zorlaştırması, gereksiz zaman* yitirimine *yol açması.–SLM.*»

yitirme *a.* yitime uğratma. [1125; 2733]: «*Bu değişikliği bir kopma ve* yitirme ... *olarak sezinleriz.–CÜ.*»

yitirmek yitime uğratmak. [1126; 2734]: «*Bir şeyler* yitirmek *ağırına gidiyor–GA.*»

yitme *a.* yitmek eylemi.

yitmek **1** yok olmak: «*Bir etki altında eriyiverecek,* yitip *izi kalmayacak benlik de benlik midir?–NA.*» **2** ortadan silinip gitmek: «*öyle ki yerli yazılar* yitivermiş *onların arasında.–NA.*» **3** ortadan kalkıp ne olduğu, nerede olduğu bilinmemek: «Yiten *para cüzdanını buldun mu? diye sorunca–*» **4** elden boşu boşuna çıkıp gitmek: «Yiten *zamana acıyorum.–*» [1127; 2469; 2735]

yoğaltım *a.* üretilen nesnelerin kullanılıp harcanması, tüketim. [1007]: «*Üretim* yoğal-

tımı *karşılayamazsa darlık olur ve fiyat yükselmeleri görülür.–*»

yoğaltmak üretilen nesneleri kullanarak yok etmek, tüketmek. [1008]

yoğrum *a. ruhb.* yoğurulup biçim alma, yetişme yolu. [2552]

yoğun *s.* **1** (sıvı) ağır, koyu: «*zeytinyağı* yoğun *bir sıvıdır.–*» **2** sık, birbirine yakın, iç içe girmiş, üst üste binmiş: «*Bir unutulmuşluğu öyküleyen o* yoğun *ormanda. –AP.*», «*Türkiye'de...* yoğun bir faaliyet vardır.–*İS.*» **3** *fiz.* yoğunluğu[1] çok olan. [1141; 1745]

yoğunlaşma *a.* **1** *fiz.* ve *kim.* bir buğunun sıvılaşması; bir sıvının koyulaşması. **2** yoğun hale gelme. [2454]: «*bilincin eksiksiz bütünlüğünde* yoğunlaşması*dır.–NU.*»

yoğunlaşmak **1** *fiz.* ve *kim.* (buğu) sıvılaşmak; (sıvı) koyulaşmak. **2** yoğun hale gelmek. [2455]: «*Hele son hikâyelerinde düşlerin baskısı daha da* yoğunlaşmıştır.–*SB.*»

yoğunlaştırma *a.* yoğun bir duruma getirme. [2464]

yoğunlaştırmak yoğun bir duruma getirmek. [2465]

yoğunluk *a.* **1** *fiz.* bir özdeğin bir birim oylumundaki kütlesi, yani bir özdeğin oylumuna göre ağırlığı: «*yeryüzüne yaklaştıkça havanın* yoğunluğu *artmaktadır.–AK.*» **2** sıklık, iç içe geçmişlik, üst üste binmişlik. [1140]: «*belli* yoğunluk*taki bir bilinç düzenini–NU.*» **3** *sine.* bir filmin saydamlık derecesi.

yoksama bkz. **yadsıma**

yoksamak bkz. **yadsımak**: «*Konumuz aktüaliteyi* yoksamak *değil–MCA.*»

yoksul *s.* kendisini geçindirecek malı, parası, geliri az olan ya da hiç olmayan ve geçinmekte pek çok güçlük çeken. [498]: «*refah katlarındaki yerlerine göre* yoksul *ya da zengin sayılırlar.–RE.*»

yoksullaşmak yoksul hale gelmek. [499]

yoksullaştırmak yoksul hale getirmek. [500]: «*Bunu, dili kısırlaştırmak,* yoksullaştırmak *gibi görenler–EmÖ.*»

yoksulluk *a.* yoksul olma hali. [501; 2728]: «*Çünkü* yoksulluk *nispî bir kavramdır. –RE.*»

yoksun *s.* belli bir şeyin yokluğunu çeken. [1275]: «*çabucak beğenmek hakkından* yoksun *tutuyorum sizi.–GE.*»

yoksunluk *a.* belli bir şeyin yokluğunu çekme hali. [1276]: «*Ben çoktan büktüm boynumu, o* yoksunluğa *katlandım.–NA.*»

yokumsama bkz. **yadsıma**: «*Kutsallık düşkünleri ne derse de-*

sin bu yokumsama*ların zaman zaman yersiz kaçmadığı da söylenebilir.–NU.*»

yokumsamak bkz. .**yadsımak:** «*Tabiattan Tanrıya değin birçok gücü* yokumsadığımız *olmuştur.–NU.*»

yoldüzer *a.* önündeki geniş bıçakla toprağı sıyırıp engebeleri kaldıran, paletli, çok güçlü bir yol yapım makinesi. [252]: «Yoldüzer*lerin bıraktığı kaba topraklar çamur oldukça arabamız kayıyor. –MEL.*»

yolluk *a.* görev gereği bulunduğu yerden başka bir yere gönderilen görevliye yol harcamalarını karşılamak üzere verilen para. [659]: «*TBMM. üyelerinin ödenek ve* yolluk*ları kanunla düzenlenir.–Anayasa.*»

yolsuz *s.* uygunsuz; olması gerekene, doğru yola, kurallara aykırı

yolsuzluk *a.* yolsuzca davranış, kötüye kullanma. [2169]: «*milyonluk kredi* yolsuzluk*larından–ÇA.*», «*Hele bunca* yolsuzluk *hikâyesinden ... sonra koltuğunu koruyabilirse–İS.*»

yontu *a.* taş, tunç, mermer, pişmiş toprak gibi dayanıklı özdeklerden yapılmış insan ya da hayvan görüntüsü, simgesi. [723]: «*Kesinlikle denilebilir ki, bir resim, bir* yontu, *müzik, tiyatro, roman gibi sanatların–SKA.*»

yontucu *a.* yontu yapan kimse, yontu sanatçısı. [724]: «*Selâm sana devrimci Türk öğretmeni! Selâm sana yarınki ileri kuşakların korkusuz* yontucu*su!–NN.*»

yontuculuk *a.* yontucunun uğraşı. [725]

yontuk *s. coğr.* yontulmuş, aşınmış, kabartı yerleri silinmiş (biçim): «*İşte buna* yontuk *denilmektedir ki, Almanca Rumpf kelimesinin karşılığıdır.–Rİ.*»

yontuklaşma *a. coğr.* türlü yapıdaki yeryüzü biçimlerinin dış etkilerle aşınarak düzce, dalgalıca bir biçime girmesi olayı.

yordam *a.* bir şeye alışmış olmaktan doğan yeti. [1352]: «*ve sonra toplum el* yordamı *ile kendine elbet yeni bir düzen kurmaya çalışacaktır. –NN.*», «*Her yapıt ayrı bir okuma* yordamı *gerektirir bence–TY.*»

yoru *a.* düş yorumu. [2266]

yorum *a.* yorumlamak işi.[2443]: «*Yanlış* yorum *bunların hepsi, dedi.–ÇA.*»

yorumcu *a.* **1** açıkça anlaşılmayan bir söz ya da davranışa açık anlam yükleyen, açıklayıp anlatan, anlaşılır kılan

kimse. [1608; 2444]: «*Sinemanın bu çöküşüne dostları ve* yorumcu*ları yardımcı olmuştur.–NÖ.*» **2** *müz.* bir müzik yapıtını yeni bir duyarlıkla çalan kimse. [810]: «*Bir* yorumcu *çok küçük yaşlarında harika çocuk olarak tanınır, 49 yılı aşan süre konser sahnelerinde kalırsa dinleyici o* yorumcu*nun yaşlanmasını bir türlü kabul etmeyip her an taze enerji ve yenilik bekliyor.–FY.*»

yorumculuk *a.* yorumcunun yaptığı iş.

yorumlama *a.* açıkça anlaşılmayan bir söz ya da davranışa açık bir anlam yükleme; açıklayıp anlatma, anlaşılır kılma. [2445]

yorumlamak **1** açıkça anlaşılmayan bir söz ya da davranışa açık bir anlam yüklemek. **2** açıklayıp anlatmak, anlaşılır kılmak. **3** *müz.* bir parçayı özüne giden bir biçimde çalmak. [2446]: «*Bir bestenin kötü* yorumlanmasından *kaçınılmalıdır.–MRG.*»

yoz *s.* işlenmemiş, el değmemiş (tarla, toprak); doğaya başıboş bırakılmış ve bu yüzden evcillikte edindiği şeyleri yitirmiş (hayvan); doğada olduğu gibi kalmış (bitki).

yozlaşma *a.* yozlaşmak eylemi. [2522]: «*Hamamizade İhsan, Halil Nihat, Muhiddin Raif gibi ozanlar için, dilimizin yüzyıllardır geçirdiği değişmeler bir* yozlaşma*dır. –NA.*»

yozlaşmak sonradan edindiği iyi niteliklerini yitirmek, soysuzlaşmak. [2523]: «*o memleket ... çöker, uydulaşır,* yozlaşır*–İS.*»

yön *a.* bir kimsenin yüzünün dönük bulunduğu yan ya da birşeyin yüzlerinden herhangi birinin baktığı yan. [306; 1011; 2340]: «*gerekli havanın her* yönde *yaratıldığını –İS.*»

yöndeş *s. mat.* aynı yöne dönük olan.

yöndeşlik *a.* yöndeş olma durumu.

yönelim *a.* **1** *biy.* bitki, hayvan gibi dirimli varlıkların, ışık, ısı, besin gibi türlü uyarıcı nedenlerin etkisi altında bu uyarıcıların doğrusuna ya da tersine yer değiştirmeleri olayı. **2** *ruhb.* eğilim: «*Bu yüzden de insanî içerik bakımından yeni bir* yönelim, *ayırt edici bir nitelik koyamıyorlar yapıtlarına.–EC.*»

yöneliş *a.* yönelme işi; yönelme biçimi: «*Onun mizah hikâyeciliği ile halka* yönelişi*ndeki amaç–TA.*»

yönelme *a.* yönelmek eylemi: «*halka* yönelmen*in zorunluğuna inanıp–BFA.*»

yönelmek yüzünü belli bir yöne doğru çevirmek, belli bir yön tutmak, bir şeye doğru gitmek ya da dönmek. [2588]: «*lehinde karara* yönelmek *zorundadır.–İS.*», «*Atatürkçülük kendi öz kaynaklarına dönmek ve Batıya* yönelmek *demektir.–FKT.*»

yönelti *a.* doğrultu. [1011]: «*Esasen, buraya kadar teorik sapmaların kaba çizgilerini verirken de, bu* yönelti*de bulunuyorduk.–MK.*», «*Başka bir deyişle, genel isteğe rağmen değil, genel istek* yönelti*sinde ve onun önünde giden bir davranış sözkonusu. –MüS.*»

yöneltme *a.* bir şeyi bir şeye doğru çevirme. [2586]: «*Bilinçlenme ve ekonomik sıkıntının, halkı gerçek halk hareketine* yöneltme*si her zaman beklenebilirdi.–ÇÖ.*»

yöneltmek bir şeyi bir şeye doğru çevirmek. [2587]: «*Bana* yönelttiğiniz *sorunun yanıtını şu anda vermek isterdim ama–AP.*»

yönerge *a.* herhangi bir konuda tutulacak yol üzerine üst orunlardan alt orunlara ve örgütlere ya da üst aşamadakilerden astlara verilen buyruk. [368; 2329]: «*Ölümsüz Atatürk'ün dil devrimi ile ilgili baş* yönerge*si, dilimizi yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmaktır.–AP.*», «*yukardan aşağıya doğru yayılan* yönerge *ve bilgiler–BO.*»

yönetici *a.* **1** bir ülkenin yönetimi ile ilgili görevli: «*bizim* yönetici*lerimiz arasında–NN.*» **2** bir kuruluşta yönetimle uğraşan kimse. [819]: «*O derneğin* yönetici*lerinden biri–*»

yöneticilik *a.* yöneticinin görevi.

yönetim *a.* bir işi yürütmek, çekip çevirmek, yönetmek işi. [818]: «*Türkiye'nin* yönetim*ini elinde bulundurmakta –COT.*» ⊙ **yönetim kurulu** bir kuruluşu yöneten kurul. [822] ⊙ **yönetim yeri** bkz. **yönetimevi**: «*La Vie Moderne gazetesinin* yönetim yeri*nde Monet için bir sergi düzenlendi.–SB.*»

yönetimevi *a.* bir işin yönetildiği yer. [821]: «*Cumartesi öğle sonlarında Yeni Adam dergisinin* yönetimevi*nde toplantılar olurdu.–AN.*»

yönetimsel *s.* yönetimle ilgili. [823]: «*Yönetim bakımından da, bağımsız olarak, yani bir başka organın* yönetimsel *-siyasal hiyerarşik direktifi ... altında olmayarak yönetilmesidir.–BS.*»

yönetme *a.* bir işi çekip çevirme, yürütme.

yönetmek bir işi çekip çevirmek, yürütmek. [820; 2435]

yönetmelik *a.* bir işin yönetiminde tutulacak yolu madde madde gösteren kâğıt ya da kitap. [2330]: «*Resmî yazışmalarda, kanun ve* yönetmelik *dilinde–ÖAA.*»

yönetmen *a.* **1** bir işi yöneten kimse. [1594]: **2** *tiy.* bir oyunu sahneye koyan kimse: «Yönetmen *ve oyuncu olarak –AP.*» **3** *sine.* bir çevirim senaryosunun oynayabilecek bir film haline gelebilmesi için gerekli çalışmaları yöneten kimse. [1976]: «Yönetmen *bu şekilde oynanan sahneyi bir bütün olarak alıyor.–NÖ.*»

yönetmenlik *a.* **1** yönetmen olma hali. [1596; 1977]: **2** yönetmenin işi ya da görev yaptığı yer. [1595; 1596]

yönseme *a. ruhb.* belli bir sonuca doğru yönelir gibi olmakla birlikte etkinliğe geçmemiş bulunan istek. [1423; 2479]: «*Onda, kargaşacılığa doğru* yönsemeler *sezilmekle birlikte–AP.*»

yöntem *a.* **1** bir şey yaparken tutulan düzenli ve dizgisel yol: «*Gelen yeni bir* yöntem, *yeni bir yapı, yeni bir öz değil çünkü.–AP.*» **2** *fels.* bir gerçeğe ulaşmak için tutulan ve konuları, düşünüleri düzenli olarak sıralama biçiminde kendini gösteren usa uygun düşünme yolu. [1403]: «*Gerçekten, toplumsal gerçeği bilim* yöntemiyle *inceleyen sosyoloji, yüz, yüz yirmi yıllık hayatının büyük bir kısmını konu ve* yöntemini *araştırmakla geçirmiştir. –NŞK.*»

yöntembilim *a. mant.* yöntemleri ve özellikle bunların bilimlerle ilgili olanlarını deneysel olarak inceleyen mantık dalı. [1402]: «*Bütün bu bilimler, kendi* yöntembilimlerinin *sınırlarını aşmaksızın, insanın kökenini ... araştırırlar.–ÇÜ.*»

yöntembilimsel *s.* yöntembilim yönünden, yöntembilimle ilgili.

yöntemli *s.* bir yönteme dayanılarak yapılan. [1404]

yöntemlilik *a.* bir yönteme dayanılarak yapılma hali. [1405]

yöntemsel *s.* yöntemle ilgili. [1401]

yöntemsiz *s.* yöntemi olmayan; bir yönteme dayanmadan yapılan, bir kural gözetmeden ortaya konan. [1406]

yöntemsizlik *a.* bir yönteme dayanmama hali ya da yöntemsiz olarak iş görme. [1407]

yöre *a.* **1** çevre: «Yöre*nize bir bakın, çabucak seçeceksiniz böylesi* kişileri.*–AB.*» **2** çevreden uzaklara yayılan yer-

ler: «*hangi yöreden geldiğini söylemeye bile heves etmiştim. –NU.*» **3** dolay: «*Püsküllüoğlu'nun şiirimizde beliren ortaklaşa sözdiziminin yörelerinden kaçması gerek.–CSS.*» **4** *coğr.* türlü derecelerden birtakım özellikleri bulunan, kendine özgü görünüşü olan bölgecik. [311]: «*ve gelişmiş yörelere, değişmekte olan yörelere kadar her çeşit yöreler vardır.–Rİ.*»

yöresel *s.* bir yöreye özgü olan, bir yörede bulunan, yapılan ya da olan; yerli. [1265]: «*Oysa gündeş ozanlarımızın çoğu,* yöresel, *yersel, somut bir okur yığını seçememişlerdir–ME.*»

yöresellik *a.* yöresel olma hali: «*bir yapıtta* yöresellik–*NA.*»

yörünge *a.* **1** *gökb.* ve *coğr.* bir göknesnesinin izlediği yol: «*gökte güneşin görünen* yörüngesi *olan–Rİ.*» **2** *mat.* yürüyüş durumundaki bir noktanın çizdiği yol. [1272]

yurt *a.* **1** kişinin doğup büyüdüğü yer, baba ocağı. [1355]: «*yerini* yurdunu *bırakıp Ankara'lara gelenler–*» **2** kişiye göre, kendi ulusunun üzerinde yaşadığı ülke. [2676]: «*sayısız* yurt *sorunları bir yanda durup dururken–NN.*» **3** içinde barınılan ya da başka işler görülen yapı: öğrenci yurdu, dikiş yurdu, sağlık yurdu gibi.

yurtsama *a.* yurt özlemi. [325]: «*İçindeki yakıcı* yurtsama *onu günden güne eritirken–AP.*»

yurtsamak yurdunu özlemek. [326]

yurtsever *s.* yurdunu ve ulusunu büyük bir coşkuyla seven (kimse). [2679]: «*kendi topraklarını beyaz emperyalistlerin saldırısından kurtarmak için seve seve canlarını veren* yurtsever*lerin ölüm-kalım savaşı–YNN.*»

yurtseverlik *a.* yurtseverce davranış, yurdunu sevme hali. [2680]: «*o derece büyük* yurtseverlik *anlayışının kıstasını teşkil eder.–İA.*»

yurttaş *a.* yurtları bir olanlardan her biri. [2677]: «*ve hatta Atina'nın o zamanlar en büyük düşmanı sayılan İsparta'yı kendi* yurttaş*ları aleyhinde savaşa teşvik ederken–İA.*»

yurttaşlık *a.* aynı yurdun kişisi olma hali. [2678]: «*Doğru, insan ve devlet ayrımı değil de,* yurttaşlık *kavramı yoktu Fransız Devrimi'nden önce. –TS.*»

yutak *a. biy.* ağız boşluğu ile yemek borusu arasında uzanan kısa ve kaslı yol.

yutargöze *a. biy.* dokuncalı özdekleri yutarak yok eden kan

gözesi. [779]: «Yutargöze *tarafından küçük ve yabancı parçaların yutulup parçalanması–SK.*»

yuvar *a. biy.* kandaki küçük yuvarlak gözelerin adı.

yücelim *a. gökb.* bir yıldızın, bir noktanın meridyen düzleminden en büyük yükselti ile geçişi.

yüklem *a. mant.* ve *dilb.* tümcede iş, oluş, kılış, yargı anlatan, yani kısaca söylenirse, eylem bildiren sözcük; ki bunlar fiil, fiilimsi ya da fiil görevli sözcük olabilir. Örneğin «Ahmet çalışkandır» tümcesinde «çalışkan» yüklemdir: «*Birkaç* yüklem*i bulunan bir cümlenin–ÖAA.*», «*Her şeyden önce bu kuramlar, bir önermede konu ile* yüklem *arasındaki zorunlu uygunluğa dayanan ana mantık kanununu altüst eder. –NŞK.*»

yüksekokul *a.* ortaöğretim sonrası öğretimle uğraşan okul.

yükseköğretim bkz. **öğretim**

yükselim *a. gökb.* bir yıldızın saat dairesi ile gece-gündüz eşitliği noktasının saat dairesi arasında bulunan ve doğru yönde olarak 0 ile 360 derece arasında değerler alan açının ölçümü.

yükselteç *a. fiz.* alçak ya da yüksek frekanslı akımların işe yarar etkilerini artırmaya yarayan araç. [120]

yükselti *a.* **1** *coğr.* bir yerin deniz düzeyinden yüksekliği. [1957]: «*Yaylalar büyük* yükseltili *yerlerdir, bu yüzden de–*» **2** *gökb.* bir yıldızdan görenin gözüne gelen ışın ile çevren düzleminin oluşturduğu açının ölçümü.

yüküm bkz. **yükümlülük**: «*Kişiye yarayan öylesidir okumanın. Bir* yüküm *oldu mu, bunaltır, giderek tiksindirir kişiyi.–NA.*»

yükümlenmek (bir şeyi yapmayı) üstüne almak. [2252]

yükümlü *s.* yükümlülük altında bulunan, yükümlenen. [1327; 1620]: «*kahvecileri, sıcak günlerde soğuk su bulurdurmağa* yükümlü *tutmalı.–NA.*», «*birtakım görevlerle* yükümlü *kılar–NU.*»

yükümlülük *a.* yapmaktan kaçınılamayan iş ya da bir işi yapmaktan kaçınılamama hali, bir işi yapma zorunda olma hali. [1329; 1621]: «*Bu kurallara göre, vergi zamanı gelmeden halka hiç bir* yükümlülük *yüklenmemeli ve bir memurun köylüden yükümlü olduğundan fazla para alması halinde bu para köylüye geri verilmelidir.–MuS.*»

yüreklendirmek birine yürek-

lilik vermek. [287; 292]: «*Meydanı bütün bütün dil devrimini benimseme yenlere bırakmak, onların söylediklerini umursamamak, daha da* yüreklendirmez *mi onları?–EmÖ.*»

yüreklenmek kendisine yüreklilik gelmek. [288]: «*Kişi ne yapar da ona* yüreklenir, *bilinir mi?–AP.*»

yürekli *s.* çekinceyi korkusuzca karşılayan, hiç bir şeyden çekinmeyen. [289; 293]: «*Her türlü baskıya başkaldıracak kadar* yürekli *Atatürk gençliği–İS.*»

yüreklilik *a.* hiç bir şeyden korkmama, çekinmeme hali; yürekliye yaraşır bir biçimde davranış. [286; 294]: «*Aralarından bir ikisi Shakespeare adını ağızlarına alma* yürekliliğini *gösterirler.–TS.*»

yüreksiz *s.* korkak; yüreklilik gösteremeyen. [290]

yüreksizlik *a.* korkaklık; yüreksizce davranış; yürekliliği olmama hali. [291]

yürürlük *a.* gereği yapılır olma durumu. [1375]: «*Senato seçimlerinin de* yürürlükteki *kanun çerçevesinde yapılmasını–SD.*», «*Özendiğimiz Batı demokrasilerinde fikir suçu diye* yürürlükte *bir hukuk kavramı bulunmadığını bir yana bırakalım –NN.*»

yürütme *a.* gereğini yapma, yerine getirme, uygulama. [809]: «yürütmenin *durdurulması kararı–MA.*», «*Hükümet, devletin* yürütme *organıdır. –NN.*» ⊙ **yürütme kurulu** bir kuruluşun işlerini yürüten kurul. [812]

yürütmek gereğini yapmak, yerine getirmek, uygulamak. [811; 936]

yürütüm *a. tüze.* (bir yargıyı, bir kararı) yerine getirme, uygulama, yürütme. [935]: «*Yargıçların verdiği ceza kararlarını* yürütüm *savcılara düşer diye–*»

yüzbaşı *a. ask.* orduda, üsteğmen ile binbaşı arasındaki aşamada bulunan subay.

yüzbaşılık *a. ask.* orduda yüzbaşı aşaması.

yüzey *a. mant.* bir nesneyi uzaydan ayıran dış ve yaygın bölümü, bir nesnenin dış yüzü. [2045]: «*Düzgün bir* yüzey *üzerinde kaydırılınca–*»

yüzeysel *s.* yüzeye değgin olan, derinlere, ayrıntılara değin gitmeyen, yüzde kalan. [2044]: «*sorunlar, eskisi gibi* yüzeysel *olarak değil daha derinlemesine ele alınıyordu. –MD.*»

yüzeysellik *a.* derinlere, ayrıntılara değin gitmeme, yüzeyde kalma hali, yüzeysel olma hali. [2047; 2048]: «*fazla başarılı olmamaları-*

nın nedenlerini dünyaya bakış tarzlarındaki yüzeysellikte ... *aramalı.–MD.*»

yüzgeç *a. biy.* balıkların yüzmek için kürek gibi kullandıkları kanat.

yüzölçümü *a. mat.* ve *coğr.* bir yüzeyin ölçümü ve bu ölçme sonunda ortaya çıkan nicelik. [1377]: «*Bu yüzden duygu dökümünün de, düşünce yükünün de* yüzölçümü *hiç değişmiyor.–EC.*»

yüzyıl *a.* yüz yıl süren bir zaman bölümü, çağ. [156]: «*ve bu görüş* yüzyılımız *koşullarına uygundur.–NN.*», «yüzyıl*lar boyunca sadeleşme için çalışılmıştır.–FKT.*»

yüzyıllık *a.* yüz yıl sürmüş olan: «*Çeyrek* yüzyıllık *uydurma demokrasi rejiminde–İS.*»

Z

zorba *s.* gücüne güvenerek şunun bunun hakkına el atan, ilişen. [1681; 1730]

zorbalık *a.* zorbaca davranış, zorba olma hali. [991]: «*Franco'nun bir* zorbalık *yönetimi kurduğu ve–*»

zorunlu *s.* olması gereken, olması kaçınılmaz olan. [1328; 2729]

zorunluk bkz. **zorunluluk**: «*Bu değişmeler kendi kurallarına uygun tarihî* zorunluk*lardı.–ÇA.*»

zorunluluk *a.* olması gerekme durumu, olması kaçınılmaz olma durumu, zorunlu olma durumu. [1329; 2728]: «*Türk şiirinde bu tutum, nasıl bir* zorunluluğun *ortada olduğunu–AP.*»

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARŞILIKLAR KILAVUZU

A

1 **abıhayat (âb-ı hayat)** bengisu
2 **abide** anıt
3 **abidevî** anıtsal
4 **abluka** kuşatma
5 **abluka etmek** kuşatmak
6 **acayip** yabansı
7 **aceleci** ivecen
8 **acele etmek** ivmek
9 **âcil** ivedi
10 **acz (aciz)** düşkü
11 **adabımuaşeret** görgü[1]
12 **adale** kas
13 **adalet** türe
14 **adali** kasıl
15 **adaptasyon** uyarlama[1,3]
16 **adapte** uyarlama[2]
17 **adapte etmek** uyarlamak[2,3]
18 **âdat ve ahlâk** töre
19 **adedi mürettep** tümsayı
20 **ademi imkân** olanaksızlık
21 **ademi tecavüz** saldırmazlık
22 **ademi tenazur** bakışımsızlık
23 **adese** mercek
24 **adet** sayı[1]
25 **âdet 1** alışkı, alışkanlık **2** görenek
26 **adli** türel
27 **af** bağışlama[2]
28 **affedilme** bağışlanma
29 **affedilmek** bağışlanmak
30 **affetme** bağışlama[2]
31 **affetmek** bağışlamak[2]
32 **affettirme** bağışlatma
33 **affettirmek** bağışlatmak
34 **afiyet** esenlik, sağlık
35 **afsun (efsun)** büyü
36 **afsuncu (efsuncu)** büyücü
37 **agnostik** bilinemezci
38 **agnostisizm** bilinemezcilik
39 **agrandizman** büyültme
40 **agrandizör** büyülteç
41 **ahengi ezeli** öncel düzen
42 **ahenk** uyum
43 **ahenkli** uyumlu
44 **ahenklilik** uyumluluk
45 **ahenksiz** uyumsuz
46 **ahenksizlik** uyumsuzluk
47 **ahenktar** uyumlu
48 **ahveste** savsa
49 **ahitleşmek** antlaşmak
50 **ahize** alıcı[1]
51 **ahlâk** aktöre
52 **ahlâkçı** töreci
53 **ahlâkçılık** törecilik
54 **ahlâkî** aktöresel
55 **ahlâkiyat** törebilim
56 **aidat 1** ödenti **2** kesenek
57 **aidiyet** ilinti
58 **ait 1** değgin **2** ilişik[3] **3** ilişkin
59 **akalliyet** azınlık
60 **akıl** us[1]
61 **akide** inan
62 **akis** yankı[2]

63 **akit** bağıt, bağlantı[3]
64 **aklıselim** sağduyu
65 **aklıselim sahibi** sağduyulu
66 **aklî** ussal
67 **aklileştirme** ussallaştırma
68 **aklileştirmek** ussallaştırmak
69 **akliye** usçuluk
70 **aksan** *dilb.* vurgu
71 **aksetmek** yansımak
72 **aksettirmek** yansıtmak
73 **aksiseda** yankı[1]
74 **aksiyom** *mant.* belit
75 **aksiyon** eylem
76 **aksülamel** **1** tepki[1,2] **2** *kim.* tepkime
77 **aksülamel yapmak** *kim.* tepkimek
78 **aktif** **1** *dilb.* etken **2** etkin **3** eylemli, eylemsel
79 **aktivist** etkinci, eylemci
80 **aktivite** etkinlik
81 **aktivizm** etkincilik, eylemcilik
82 **aktör** (erkek) oyuncu
83 **aktris** (kadın) oyuncu
84 **aktüalite** güncellik
85 **aktüalizm** edimselcilik
86 **aktüel** güncel
87 **alâka** ilgi
88 **alâkadar** ilgili
89 **alâkalandırmak** ilgilendirmek
90 **alâkalanmak** ilgilenmek
91 **alâmet** belirti
92 **albinos** *biy.* akşın
93 **alelâde** olağan
94 **alelâdeleşme** olağanlaşma
95 **alelâdeleşmek** olağanlaşmak
96 **alelâdelik** olağanlık
97 **âlem** evren
98 **âlemşümul** evrensel
99 **alenî celse** açık oturum
100 **aleyhtar** karşıtçı
101 **aleyhtarlık** karşıtlık[2]
102 **alev** yalım
103 **âlim** bilgin
104 **Allah** Tanrı[1]
105 **altürizm** özgecilik, elcillik
106 **ambulans** cankurtaran
107 **amoral** töredışı
108 **amoralist** töredışıcı
109 **amoralizm** töredışıcılık
110 **amatör** özenci
111 **amatörlük** özencilik
112 **amel** edim[1]
113 **ameli** *fels.* **1** edimsel **2** kılgısal
114 **ameliye** işlem[2,3]
115 **amil** etmen
116 **amme** kamu
117 **ampirist** görgücü
118 **ampirik** görgül
119 **ampirizm** görgücülük
120 **amplifikatör** *fiz.* yükselteç
121 **amud** dikme
122 **amudi** dikey
123 **anahtar** açkı[1]
124 **analitik** çözümlemeli, çözümsel
125 **analiz** çözümleme
126 **analiz etmek** çözümlemek
127 **analoji** örnekseme
128 **anane** gelenek
129 **ananeci** gelenekçi
130 **ananecilik** gelenekçilik
131 **ananevi** geleneksel
132 **anarşi** **1** düzensizlik **2** kargaşa, kargaşalık

133 **anarşik** düzensiz
134 **anarşist** kargaşacı
135 **anarşizm** kargaşacılık
136 **anjin** boğak
137 **animizm** canlıcılık
138 **anormal** 1 olağandışı 2 sapık
139 **anormallik** olağandışılık
140 **antisiklon** karşı-döngü
141 **antitez** karşısav
142 **antropoloji** insanbilim
143 **antropomorfizm** insanbiçimcilik
144 **antroposantrizm** insaniçincilik
145 **aposteriori** *fels.* sonsal
146 **apriori (a priori)** önsel
147 **arkaik** aşnı, eski
148 **arkeolog** kazıbilimci
149 **arkeoloji** kazıbilim
150 **arkeolojik** kazıbilimsel
151 **araz** belirti
152 **arıza** *coğr.* engebe
153 **arz** *coğr.* enlem
154 **arzuhal** dilekçe
155 **asalet** soyluluk
156 **asır** 1 çağ 2 yüzyıl
157 **asil** soylu
158 **asimetri** bakışımsızlık
159 **asimetrik** bakışımsız
160 **asimilasyon** özümleme
161 **asli** asal
162 **asri** çağcıl, çağdaş[1]
163 **asrileşme** çağcıllaşma
164 **asrileşmek** çağcıllaşmak
165 **asrilik** çağcıllık
166 **astronom** gökbilimci
167 **astronomi** gökbilim
168 **aşk** sevi
169 **atalet** *fiz.* süredurum
170 **atavizm** atacılık
171 **ateist** tanrıtanımaz
172 **ateizm** tanrıtanımazlık
173 **atıfet** kayra
174 **atıl** *fiz.* süreduran
175 **atiki** aşnı, eski
176 **avangard (avant-garde)** öncü[2]
177 **avans** öndelik
178 **ayıplama** kınama
179 **ayıplamak** kınamak
180 **ayna** gözgü
181 **aynı** özdeş
182 **ayniyet** özdeşlik
183 **ayniyet prensibi** *mant.* özdeşlik ilkesi
184 **aysberg** buzdağı
185 **aza** üye
186 **azap** ezinç

B

187 **bahis mevzuu** sözkonusu
188 **bahtiyar** mutlu
189 **bahtiyarlık** mutluluk
190 **baki** kalımlı
191 **bakir** erden
192 **bakire** erden
193 **bakiye** kalan, kalıntı
194 **baliğ** erin
195 **bani** kurucu
196 **banliyö** dolay[2]

197 **baraj** büget
198 **bariz** belirgin
199 **barizlik** belirginlik
200 **barometre** basınçölçer
201 **bazı** birtakım, kimi
202 **basiret** sağgörü
203 **basiretli** sağgörülü
204 **basiretsiz** sağgörüsüz
205 **basiretsizlik** sağgörüsüzlük
206 **basit** yalınç
207 **başkâtip** başyazman
208 **başkumandan** başkomutan
209 **başkumandanlık** başkomutanlık
210 **başmakale** başyazı
211 **başmuharrir** başyazar
212 **başşehir** başkent
213 **başvekâlet** başbakanlık
214 **başvekil** başbakan
215 **bâtını** *fels.* içrek
216 **bedbaht** mutsuz, karayazgılı
217 **bedbahtlık** mutsuzluk
218 **bedbin** kötümser
219 **bedbinî** kötümserlik
220 **beddua** ilenç, ilenme
221 **beddua etme** ilenme
222 **beddua etmek** ilenmek
223 **bedel** karşılık[6]
224 **bedhah** kötücül
225 **bedir** *gökb.* dolunay
226 **behavyorist** davranışçı
227 **behavyorizm** davranışçılık
228 **beka** kalım
229 **bekâret** erdenlik
230 **bent** büget
231 **bergüzâr** andaç
232 **bereket** artağanlık
233 **bereketli** artağan
234 **berzah** *coğr.* kıstak
235 **beyanat** demeç
236 **beyanname** 1 bildirge 2 bildiri[1]
237 **beynelmilel** uluslararası
238 **beyyine** tanıt
239 **beyzî** söbe
240 **bilâvasıta** dolaysız
241 **bilhassa** özellikle
242 **bilvasıta** dolaylı
243 **bina** yapı[1]
244 **birsam** *ruhb.* sanrı
245 **bitap** argın
246 **bitaraf** yansız
247 **bitaraflık** yansızlık
248 **biyografi** yaşamöyküsü
249 **biyografik** yaşamöyüksel
250 **buhar** buğu
251 **buhran** bunalım
252 **buldozer** yoldüzer
253 **buluğ** erinlik
254 **burjuva** kentsoylu
255 **burjuvalık** kentsoyluluk
256 **burjuvazi** kentsoylu sınıfı
257 **burs** öğrenmelik
258 **buut** boyut
259 **bünye** yapı[2]
260 **bünyevi** yapısal
261 **bürhân** *mant.* belgitleme

C

262 **cahil** bilisiz
263 **camekân** sergilik[2]

264 **casus** çaşıt
265 **casusluk** çaşıtlık
266 **cazibe** 1 albeni, alım[2], çekicilik 2 çekim[1]
267 **cazibe-i arz** yerçekimi
268 **cazip** alımlı, çekici
269 **ceddani** ataç
270 **cefa** üzgü
271 **cehalet** bilisizlik
272 **cehennem** tamu
273 **cehennemî** tamusal
274 **ceht** çaba
275 **celse** oturum
276 **cem'** toplama
277 **cemaat** topluluk[1]
278 **cemi** çoğul
279 **cemiyet** 1 dernek 2 toplum
280 **cengâver** savaşçı[1]
281 **cenin** *biy.* dölüt
282 **cenin-i sâkıt** *biy.* düşüt
283 **cenup** güney
284 **cephe** alnaç, önyüz
285 **cereyan** akım
286 **cesaret** yüreklilik
287 **cesaretlendirmek** yüreklendirmek
288 **cesaretlenmek** yüreklenmek
289 **cesaretli** yürekli
290 **cesaretsiz** yüreksiz
291 **cesaretsizlik** yüreksizlik
292 **cesaret vermek** yüreklendirmek
293 **cesur** yürekli
294 **cesurluk** yüreklilik
295 **cetvel** 1 çizelge 2 düzçizer
296 **cevap** karşılık[1], yanıt
297 **cevap vermek** yanıtlamak, karşılık vermek
298 **cevher** *fels.* töz
299 **cezir** 1 çekilme[4] 2 gidim 3 inme
300 **cezrî** kökten
301 **cidar** çeper
302 **ciddi** ağırbaşlı
303 **ciddiyet** ağırbaşlılık
304 **cihanşümul** evrensel
305 **cihaz** aygıt
306 **cihet** yön
307 **cinayet** kıya, öldürü
308 **cins** eşey
309 **cinsî** 1 cinsel 2 *biy.* eşeysel
310 **cinsiyet** cinsellik
311 **civar** yöre
312 **cümle** tümce
313 **cüruf** dışık
314 **cüz** *fels.* tike
315 **cüzî** *fels.* tikel

Ç

316 **çare** umar
317 **çaresiz** umarsız
318 **çaresizlik** umarsızlık

D

319 **dâhi** öke
320 **dâhilik** ökelik
321 **dair** değgin, üzerine
322 **daire-i faside** döngü[1], kısır döngü
323 **dalalet** sapınç
324 **Darvinizm** dönüşümcülük
325 **daüssıla** yurtsama
326 **daüssılaya tutulmak** yurtsamak
327 **davet** çağrı
328 **davetiye** çağrılık
329 **debdebe** görkem
330 **dedüktif** tümdengelimsel
331 **defa** kez
332 **define** gömü
333 **deformasyon** değiştirim
334 **deha** ökelik
335 **dehşet** yılgı
336 **delil** kanıt
337 **delta** *coğr.* çatalağız
338 **demet** bağlam[1]
339 **demokrasi** elerki
340 **demokratik** elerkil
341 **derece** aşama[1,3]
342 **derkenar** çıkma
343 **derpiş etmek** öngörmek
344 **derunî** *fels.* içsel, özünlü
345 **deste** bağlam[1]
346 **dedektör** *fiz.* bulucu[2]
347 **determinist** gerekirci
348 **determinizm** gerekircilik
349 **devam** sürek
350 **devam etmek** sürmek
351 **devam ettirmek** sürdürmek
352 **devamlı** sürekli
353 **devamlılık** süreklilik
354 **deveran** dolaşım
355 **devir 1** çağ **2** çevrim[2]
356 **Devlet Şûrası (Şûrayıdevlet)** Danıştay
357 **devranî** dönel
358 **devre 1** *fiz.* çevrim[2] **2** dönem
359 **devrî 1** çevrimsel **2** dönemsel
360 **difraksiyon** *fiz.* kırınım
361 **diğerkâm** elcil, özgecil
362 **diğerkâmlık** elcillik, özgecilik
363 **dilem** ikilem
364 **dinamik 1** devimsel **2** devingen
365 **dinamizm** canlılık, devingenlik
366 **dinî** dinsel
367 **direkt** dolaysız
368 **direktif** yönerge
369 **disiplin** sıkıdüzen
370 **Divanımuhasebat** Sayıştay
371 **diyalektik 1** eytişim **2** eytişimsel
372 **dogma** inak
373 **dogmatik 1** inakçı **2** inaksal
374 **dogmatizm** inakçılık
375 **doktrin** öğreti
376 **doküman** belge
377 **dokümanter** belgesel
378 **dua yakarı, yakarış, yakarma**
379 **durendiş** öngörülü
380 **durendişlik** öngörü

381 **düalizm** ikicilik
382 **düstur** *fels.* düzgü
383 **düşman** yağı
384 **düşmanlık** yağılık
385 **drenaj** akaçlama, akaçlamak

E

386 **ebedi** bengi, ölümsüz, sonrasız
387 **ebedîlik** bengilik[1], ölümsüzlük, sonrasızlık
388 **ebediyet** bengilik[2], ölümsüzlük, sonrasızlık
389 **edebi kelâm** *yaz.* örtmece
390 **edebi** yazınsal
391 **edebîlik** yazınsallık
392 **edebiyat** yazın
393 **edebiyatçı** yazıncı
394 **edebiyatçılık** yazıncılık
395 **editör** basımcı, yayımcı
396 **editörlük** basımcılık, yayımcılık
397 **edükasyonalizm** eğitimcilik[2]
398 **efkârıumumiye** kamuoyu
399 **egoist** bencil
400 **egoizm** bencilik, bencillik
401 **egosantrizm** beniçincilik
402 **ehemmiyet** önem
403 **ehemmiyetsiz** önemsiz
404 **ehemmiyetsizlik** önemsizlik
405 **ehil** yeterli[2]
406 **ehlî** evcil
407 **ehlihibre** bilirkişi
408 **ehlivukuf** bilirkişi
409 **ehliyet** yeterlik[1]
410 **ehliyetli** yeterli[2]
411 **ehliyetsiz** yetersiz[2]
412 **ehliyetsizlik** yetersizlik
413 **ekip** takım[1,2]
414 **eklektik** *fels.* seçmeci
415 **eklektizm** seçmecilik
416 **ekol** okul[2]
417 **ekonomi** tutum[3]
418 **ekonomik** tutumsal
419 **eksantrik** ayrıksın
420 **ekseriya** çoğun, çok kez, çoğu kez, çoğu zaman
421 **ekseriyet** 1 çoğunluk 2 oy çokluğu
422 **eksperimantal** deneylemeli, deneyli, deneysel
423 **eksperimantalizm** deneyselcilik
424 **eksperimantasyon** deneyim, deneyleme
425 **ekspresif** anlatımsal
426 **ekspresyonist** dışavurumcu
427 **ekspresyonizm** dışavurumculuk
428 **ekzersiz** alıştırma
429 **ekzistansiyalist** varoluşcu
430 **ekzistansiyalizm** varoluşçuluk
431 **elastiki** esnek
432 **elastikiyet** esneklik
433 **elbise** giysi

434 **eleman** öğe
435 **elit** seçkin
436 **emanasyon** türüm
437 **emanasyonizm** türümcülük
438 **emin** güvenli, güvenilir
439 **emir** 1 buyruk 2 *ask.* komut
440 **emniyet** 1 güvenirlik 2 güvenlik
441 **emperyalist** sömürgeci
442 **emperyalizm** sömürgecilik
443 **empresyonist** izlenimci
444 **empresyonizm** izlenimcilik
445 **emretme** buyurma
446 **emretmek** buyurmak
447 **encümen** yarkurul
448 **endeterminist** yadgerekirci
449 **endeterminizm** yadgerekircilik
450 **endikatör** göstergel
451 **endirekt** dolaylı
452 **endişe** kaygı
453 **endişe etmek** kaygılanmak
454 **enerji** erk, güç, güre
455 **enerjik** gürel, güreli
456 **enformasyon** danışma2
457 **enfraruj** *fiz.* kızılötesi
458 **enfra strüktür** altyapı
459 **enfra strüktürel** altyapısal
460 **enkaz** yıkıntı
461 **entellekt** anlık
462 **entellektüalizm** anlıkçılık
463 **entellüktüel** 1 aydın 2 *fels.* anlıksal
464 **enteresan** ilgi çekici, ilginç
465 **entrik** dolantı
466 **epistemoloji** bilgi kuramı
467 **erkânı harbiye-i umumiye** genelkurmay
468 **erozyon** aşınma2
469 **esaret** tutsaklık
470 **esas** asal
471 **esasi** asal
472 **esbab-ı mucibe** gerekçe1,2
473 **esef etmek** acınmak
474 **eser** yapıt, yaratı
475 **esir** tutsak
476 **eskiz** taslak
477 **esrarengiz** gizemli, gizemsel
478 **esrarlı** gizemli
479 **esvap** giysi
480 **eşyalaşma** nesneleşme
481 **eşyalaşmak** nesneleşmek
482 **etik** törebilim
483 **etioloji** nedenbilim
484 **etnoloji** budunbilim
485 **etraf** çevre, dolay1
486 **evdemonizm** mutçuluk
487 **evham** kuruntu1
488 **evolüsyonizm** evrimcilik
489 **eza** üzgü
490 **ezeli** öncesiz
491 **ezeliyet** öncesizlik
492 **eziyet** üzgü

F

493 **faal** etkin
494 **faaliyet** etkinlik
495 **facia** ağlatı
496 **fahri** onursal

497 **fail** *dilb.* özne
498 **fakir** yoksul
499 **fakirleşmek** yoksullaşmak
500 **fakirleştirmek** yoksullaştırmak
501 **fakirlik** yoksulluk
502 **faksimile** tıpkıbasım
503 **faktör** etmen
504 **fal** bakı[1]
505 **falcı** bakıcı[2]
506 **fani** kalımsız, ölümlü
507 **faraziye** varsayım
508 **farika** ayırmaç
509 **fark** ayrım[1]
510 **farklı** ayrımlı
511 **farklılaşma** ayrımlaşma
512 **farklılaşmak** *biy.* ayrımlaşmak
513 **farklılık** ayrımlılık
514 **farksız** ayrımsız
515 **farksızlık** ayrımsızlık
516 **farz etmek** varsaymak
517 **fasit daire** döngü[1], kısır döngü
518 **fatalist** yazgıcı
519 **fatalizm** yazgıcılık
520 **fayda** ası, yarar
521 **faydalanma** yararlanma
522 **faydalanmak** asılanmak, yararlanmak
523 **faydalı** yararlı
524 **faydalılık** yararlılık
525 **faydasız** yararsız
526 **faydasızlık** yararsızlık
527 **fazıl** erdemli
528 **fazilet** erdem
529 **feci** ağlatısal[2]
530 **fedakâr** esirgemez, özgeçili
531 **fedakârlık** esirgemezlik, özgeçi
532 **felâket** yıkım[1]
533 **fenomen 1** görüngü **2** olay[2]
534 **fenomenizm** olaycılık
535 **fenomenoloji** olaybilim, görüngü bilim
536 **feraset** anlayış[2], anlayışlılık
537 **ferasetli** anlayışlı
538 **ferdi** bireysel
539 **ferdiyet** bireylik
540 **ferdiyetçi** bireyci
541 **ferdiyetçilik** bireycilik
542 **feri** ayrıntı
543 **ferman** buyruk, buyrultu, yarlığ
544 **fert** birey
545 **festival şenlik**[2]
546 **fevkalâde** olağandışı, olağanüstü
547 **fevkalâdelik** olağandışılık, olağanüstülük
548 **fevkalbeşer** insanüstü
549 **feza** uzay
550 **fıtrat** yaradılış[1]
551 **fiction** uyduru, yapıntı
552 **fidye** kurtulmalık
553 **fihrist** dizin
554 **fiili** edimsel
555 **fikir** düşünce[1], düşünü
556 **fikri** düşünsel, düşünüsel
557 **fikri sabit** saplantı
558 **filhakika** gerçekten
559 **finalite** *fels.* ereklik
560 **finalizm** *fels.* erekçilik
561 **fistül** *biy.* akarca[1]
562 **fizikötesi** doğaötesi
563 **fonetik 1** sesbilgisi **2** seşçil

564 **fonksiyon** görev, işlev
565 **fonksiyonel** işlevsel
566 **form** biçim[1,2]
567 **formalist** biçimci
568 **formalizm** biçimcilik
569 **fosil** taşıl
570 **fosilleşmek** taşıllaşmak
571 **füsun** büyü
572 **fütürist** gelecekçi
573 **fütürizm** gelecekçilik

G

574 **gafil** aymaz
575 **gaflet** aymazlık
576 **gai** ereksel
577 **gai sebep** ereksel neden
578 **galat-i his** *ruhb.* yanılsama
579 **galibiyet** yengi
580 **gam** *müz.* dizi[4]
581 **garanti** güvence
582 **garip** yabansı
583 **garp** batı
584 **gaye** amaç, erek
585 **gayret** çaba
586 **gayret etme** çabalama
587 **gayret etmek** çabalamak
588 **gayri ihtiyarî** istemsiz
589 **gayri iradî** istemsiz
590 **gayri kıyasî** *dilb.* kuralsız
591 **gayri mesul** sorumsuz
592 **gayri muayyen 1** *dilb.* belgisiz **2** belirsiz
593 **gayri muayyeniyet** belirsizlik
594 **gayri muntazam** düzensiz
595 **gayri musaddak** onaysız
596 **gayri muvaffak** başarısız
597 **gayri mümbit** verimsiz
598 **gayri mümkün** olanaksız
599 **gayri mümkünlük** olanaksızlık
600 **gayri müsavi** eşitsiz
601 **gayri mütenazır** bakışımsız
602 **gayri samimî** içtenliksiz
603 **gayri samimiyet** içtenliksizlik
604 **gayrişuur** bilinçdışı[2]
605 **gayrişuurî** bilinçdışı[1]
606 **gayri tabiî** olağandışı, olağanüstü[2]
607 **gayri tabiîlik** olağandışılık, olağanüstülük
608 **gayrizatî** *fels.* dışınlı
609 **gazete** günce[1]
610 **gıda** besin
611 **gırızî** diriksel
612 **gırızi hararet** diriksel ısı
613 **girdap** burgaç
614 **grafik** çizge
615 **grafoloji** yazıbilim
616 **gramatikal** dilbilimsel
617 **gramer** dilbilgisi
618 **grev** işbırakımı
619 **grup** takım, topluluk[3]
620 **gurbet** yad el

H

621 **haberleşme 1** bildirişim **2** yazışma
622 **hacim** oylum
623 **hacir** kısıt
624 **hacir altına alma** kısıtlama
625 **hacir altına almak** kısıtlamak
626 **hacretme** kısıtlama
627 **hacretmek** kısıtlamak
628 **hadise** olay[1]
629 **hafakan** bunaltı
630 **hafıza** bellek
631 **hafi celse** gizli oturum
632 **hafif** yeğni
633 **hafiflik** yeğnilik
634 **hafriyat** kazı
635 **hakem** yargıcı
636 **hakemlik** yargıcılık
637 **hakikat** gerçek
638 **hakikaten** gerçekten
639 **hakikî** gerçek[1,2,3]
640 **hakîm** bilge
641 **hâkim 1** başat **2** egemen **3** yargıç
642 **hâkimiyet 1** başatlık **2** egemenlik
643 **hakkaniyet** denkserlik
644 **hal 1** çözüm[1] **2** durum
645 **halâs** kurtuluş
646 **hal çaresi** çözüm yolu
647 **hale** ayla
648 **halef** ardıl[1]
649 **halita** alaşım
650 **halletme** çözme
651 **halletmek** çözmek
652 **hal şekli** çözüm yolu
653 **hamle** atılım
654 **harabe** ören, yıkı
655 **hararet** ısı
656 **hareket 1** davranış[1] **2** devinim
657 **hareket etmek** devinmek
658 **hareket tarzı** davranış
659 **harcırah** yolluk
660 **hariciye** dışişleri
661 **hariciye vekâleti** dışişleri bakanlığı
662 **harikulâde** olağandışı, olağanüstü
663 **harp** savaş
664 **harp cürümleri** savaş suçları
665 **harp esiri** savaş tutsağı
666 **harp etmek** savaşmak[1]
667 **harp hali** savaş durumu
668 **harp mıntıkası** savaş bölgesi[1]
669 **has** özgü
670 **hasıl olmak** üremek
671 **hasım** yağı
672 **has isim** özel ad
673 **haslık** özgülük
674 **hasret** özlem
675 **hassas** duyar, duyarlı, duygan, duygulu
676 **hassasiyet** duyarlık, duyarlılık, duyganlık, duygululuk
677 **hasse** duygu
678 **hasta** sayrı
679 **hastalanmak** sayrılanmak
680 **hastalık** sayrılık
681 **haşiv** artıklama

682 **hat** çizgi
683 **hata** yanılgı
684 **hâtıra** **1** andaç **2** anı
685 **hatırlama** ansıma
686 **hatırlamak** ansımak
687 **hatip** konuşmacı[1]
688 **hattı bâlâ** *coğr.* doruk çizgisi
689 **havali** **1** bölge[1] **2** dolay **3** yöre
690 **hayal** **1** düş[2] **2** görüntü[1,2,3] **3** imge[1,2]
691 **hayal etmek** düşlemek
692 **hayalî** düşsel, imgesel
693 **hayat** dirim[1], yaşam
694 **hayatî** dirimsel, yaşamsal
695 **hayatiyet** dirimsellik, yaşamsallık
696 **hayırhâh (hayr-hâh)** iyicil
697 **hayret** şaşkı
698 **haysiyet** onur[1], özsevi
699 **haysiyet divanı** onur kurulu
700 **haysiyetli** onurlu
701 **haysiyetlilik** onurluluk
702 **haysiyetsiz** onursuz
703 **haysiyetsizlik** onursuzluk
704 **hazakat** uzluk
705 **hazım** sindirim
706 **hazım cihazı** sindirim aygıtı
707 **hazine** gömü
708 **hazmetmek** sindirmek
709 **hazmî** sindirimsel
710 **heccav** yergici
711 **hedef** erek
712 **hediye** armağan[1]
713 **helâk** yıkım[2,3]
714 **helezonî** *fiz.* sarmal
715 **hemasır** çağdaş[2]
716 **hemcins** türdeş
717 **hemfikir** düşündeş, oydaş
718 **hercümerç** kargaşalık
719 **hevesli** özenci
720 **heyecan** coşku
721 **heyecanlanmak** coşkulanmak
722 **heyet** kurul
723 **heykel** yontu
724 **heykeltraş** yontucu
725 **heykeltraşlık** yontuculuk
726 **hezeyan** *ruhb.* sabuklama
727 **hibe** bağışlama[1]
728 **hibe etmek** bağışlamak[1]
729 **hiciv** yergi, yerme
730 **hicvetmek** yermek[3]
731 **hicviye** taşlama, yergi
732 **hicret** göç[1], göçme
733 **hicret etmek** göçmek[1]
734 **hikâye** anlatı[2], öykü[2]
735 **hikâyeci** öykücü
736 **hikâyecilik** öykücülük
737 **hikâye etme** öyküleme
738 **hikâye etmek** öykülemek
739 **hikmet** bilgelik
740 **hilâl** ayça
741 **hile** aldatı
742 **his** duygu
743 **hislenme** duygulanma
744 **hislenmek** duygulanmak
745 **hisli** duygulu
746 **hislilik** duygululuk
747 **hisse** pay
748 **hissedar** paydaş
749 **hissetmek** **1** duymak **2** sezmek
750 **hissettirmek** sezdirmek
751 **hissî** duygusal

752 **hissikahlelvuku** önsezi
753 **hissîlik** duygusallık
754 **histoloji** dokubilim
755 **hiyerarşi** aşama, sıra-düzen
756 **hodbin** bencil
757 **hodkâm** bencil
758 **homoseksüel** eşcinsel
759 **homoseksüellik** eşcinsellik
760 **homoteti** benzeşim
761 **hukuk** tüze
762 **hukukçu** tüzeci, tüzemen
763 **hukukçuluk** tüzecilik
764 **hukuki** tüzel
765 **hulâsa** özet
766 **hulâsa etmek** özetlemek
767 **hulya** düş[2]
768 **hurafe** boşinan
769 **husumet** yağılık
770 **hususî** özel
771 **hususi teşebbüs** özel girişim
772 **hususi teşebbüsçü** erkinlikçi, özel girişimci
773 **hususi teşebbüsçülük** erkinlikçilik, özel girişimcilik
774 **hususiyet** özellik
775 **hususiyle** özellikle
776 **huzur** erinç
777 **hüccet** *tüze.* belgit
778 **hücre** *biy.* göze
779 **hücrei âkile** yutargöze
780 **hücum** saldırı
781 **hücum etmek** saldırmak
782 **hükmî şahıs** tüzelkişi
783 **hükmi şahsiyet** tüzelkişilik
784 **hüküm** yargı[1,3,4]
785 **hümanist** insancı, insancıl[2]
786 **hümanizm** insancılık
787 **hünsa** erdişi
788 **hür** erkin, özgür
789 **hürmet** saygı
790 **hürriyet** özgürlük
791 **hürriyetçi** özgürlükçü
792 **hürriyetçilik** özgürlükçülük
793 **hürriyetsiz** özgürlüksüz
794 **hürriyetsizlik** özgürlüksüzlük
795 **hüsnüniyet** sağistem
796 **hüviyet** kimlik

İ

797 **ibadet** tapınç, tapını, tapınma
798 **ibadet etmek** tapınmak[1]
799 **ibra** aklama[2]
800 **ibra edilme** aklanma
801 **ibra edilmek** aklanmak
802 **ibra etmek** aklamak[2]
803 **ibret** öğrenek
804 **icap 1** gereklik, gerekme **2.** ister **3** *mant.* olumlama
805 **icap etmek** gerekmek
806 **icap (ettirme)** gerektirme

807 **icap ettirmek** gerektirmek
808 **icat** buluş[1], türeti
809 **icra 1** *müz.* edim[4] **2** yürütme
810 **icracı** *müz.* yorumcu[2]
811 **icra etmek** uygulamak[1,2], yürütmek
812 **icra heyeti** yürütme kurulu
813 **icra vekilleri heyeti** bakanlar kurulu
814 **içtimaî** toplumsal
815 **içtimaiyat** toplumbilim
816 **içtimaiyatçı** toplumbilimci
817 **içtinap etmek** sakınmak[1]
818 **idare** yönetim
819 **idareci** yönetici
820 **idare etmek** yönetmek
821 **idarehane** yönetimevi, yönetim yeri
822 **idare heyeti** yönetim kurulu
823 **idari** yönetimsel
824 **iddia** sav[2,3]
825 **iddia etmek** savlamak
826 **ideal 1** ülkü **2** ülküsel
827 **idealist** ülkücü
828 **idealize etmek** ülküleştirmek
829 **idealizm** ülkücülük
830 **ide fiks (idée fixe)** saplantı
831 **ideolojik** ülküsel
832 **idrak** algı
833 **idrak etme** algılama, anlama
834 **idrak etmek** algılamak, anlamak
835 **idrak kabiliyeti** *fels.* alırlık
836 **ifade** anlatım, deyiş[2]
837 **iflâs** batkı, batkınlık
838 **ifraz** salgı
839 **iftira** kara çalma, karacılık
840 **ihata etme** kuşatma
841 **ihata etmek** kuşatmak
842 **ihmal (etme)** savsaklama
843 **ihmal etmek** savsaklamak
844 **ihmalkâr** savsak
845 **ihmalkârlık** savsaklık
846 **ihracat** dışsatım
847 **ihracatçı** dışsatımcı
848 **ihracatçılık** dışsatımcılık
849 **ihsan** kayra
850 **ihsas 1** anıştırma **2** duyum
851 **ihsas etmek** anıştırmak
852 **ihsasî** duyumsal
853 **ihtar** uyarı, uyarma
854 **ihtar etmek** uyarmak[2]
855 **ihtibas** *ruhb.* itilim
856 **ihtilâf** anlaşmazlık
857 **ihtilâs** aşırtı
858 **ihtimal** olasılık
859 **ihtimali** *fels.* belkili
860 **ihtimam** özen
861 **ihtimam göstermek** özenmek[1]
862 **ihtiram** saygı
863 **ihtiras** tutku
864 **ihtisas** uzmanlık
865 **ihtişam** görkem
866 **ihtiyaç** gerekseme
867 **ihtiyaç hissetmek** gereksemek
868 **ihtiyari** istemli
869 **ihtiyat** sakıntı
870 **ihtiyatkâr** sakıngan
871 **ihtiyatkârlık** sakınganlık

872 **ihtizaz** titreşim
873 **ikametgâh** konut[1,2,3]
874 **ikaz** uyarı, uyarma
875 **ikaz etmek** uyarmak[2]
876 **ikmal** bütünleme
877 **iktibas** aktarma, alıntı, alıntılama
878 **iktibas etme** aktarma, alıntılama,
879 **iktibas etmek** aktarmak[1], alıntılamak, alıntı yapmak
880 **iktidar** erk
881 **iktifa etmek** yetinmek
882 **iktisadî** tutumsal
883 **iktisap** edinim, edinme
884 **iktisap etmek** edinmek
885 **iktisat** tutum[2,3]
886 **ilâh** tanrı[2]
887 **ilâhe** tanrıça
888 **ilâhi** tanrısal
889 **ilâhiyat** tanrıbilim
890 **ilâhlaştırmak** tanrılaştırmak
891 **ilân** duyuru
892 **ilâve** ek[1], katkı, ulamak[1,2]
893 **ilâve etmek** eklemek, ulamak, katmak
894 **ilca** içtepi
895 **ilham** esin
896 **ilham almak** esin almak, esinlenmek
897 **ilham vermek** esinlemek, esin vermek
898 **ilim** bilim
899 **ilkah** döllenme
900 **illet** *fels.* neden[2]
901 **illî** nedensel
902 **illiyet** nedensellik
903 **illüzyonist** gözbağcı
904 **ilmî** bilimsel
905 **ilmi ezeli** öncebilim
906 **iltica** sığınma
907 **iltica etmek** sığınmak
908 **iltihap** yangı
909 **iltihaplanmak** yangılanmak
910 **iltisakî** bitişken
911 **ima** anıştırma
912 **ima etmek** anıştırmak
913 **imaj 1** görüntü[1,2,3], **2** imge[1,2],
914 **imal** yapım[1]
915 **imalâtçı** yapımcı[1]
916 **imalâtçılık** yapımcılık
917 **imalâthane** yapımevi
918 **iman** inan, inanç
919 **imaniye** inancılık
920 **imkân** olabilirlik, olanak, *fels.* olumsallık
921 **imkânsız** olanaksız
922 **imkânsızlık** olanaksızlık
923 **imlâ** yazım
924 **imtihan** sınav
925 **imtihan etmek** sınamak[2], sınavdan geçirmek
926 **imtiyaz** ayrıcalık
927 **imtizaç** bağdaşma, uyuşum
928 **inat** direnim
929 **inatçı** direngen
930 **inat etmek** direnmek
931 **inayet** kayra
932 **indeks** dizin
933 **indî** kendince
934 **indüktif** *fels.* tümevarımsal
935 **infaz** yürütüm
936 **infaz etmek** yürütmek
937 **infirat** *fiz.* ve *kim.* ayrılanma

938 **infirat haline geçmek** *kim.* ayrılanmak
939 **inhidam** çökme
940 **inhilâl** çözünme
941 **inhilâl etmek** çözünmek
942 **inhina** *mat.* eğrilik
943 **inhiraf** açılım[2]
944 **inhisar** tekel
945 **inhisarcı** tekelci
946 **inhisarcılık** tekelcilik
947 **inhisarlaştırmak** tekelleştirmek
948 **inikâs** *fiz.* yansıma
949 **inikat** birleşim
950 **inkâr** yadsıma
951 **inkâr etmek** yadsımak
952 **inkılâp** devrim
953 **inkişaf** acınma, gelişim, gelişme
954 **inkişaf etmek** gelişmek
955 **insicam 1** bağdaşım **2** tutarlık, tutarlılık
956 **insicamlı** bağdaşık, tutarlı
957 **insicamsız** tutarsız
958 **insicamsızlık** tutarsızlık
959 **insiraf** bükün
960 **insirafi** bükünge n, bükünlü
961 **insiyak** içgüdü
962 **insiyaki** içgüdüsel
963 **inşaat** yapı[3]
964 **intaç etmek** sonuçlandırmak
965 **intiba 1** duyuş[2] **2** izlenim
966 **intibak ettirmek** uyarlamak[1]
967 **intifa** asılanma, yararlanma
968 **intihap** seçim
969 **intikal** *fels.* çıkarsama
970 **intizam** düzen[2], düzenlilik
971 **intizamlı** düzenli
972 **ipotez** varsayım
973 **iptidai** ilkel
974 **irade** istem
975 **iradei cüziye** *fels.* elindelik
976 **iradi** istemli
977 **irca** indirgeme
978 **irca etmek** indirgemek
979 **irrasyonalizm** usdışıcılık
980 **irrasyonel 1** usa aykırı **2** usdışı
981 **irsî** kalıtsal
982 **irtibat** bağlantı[1,2,4]
983 **irtica** gericilik
984 **irticâf** *gökb.* tedirginlik
985 **irticalen** doğaçtan
986 **isim** ad
987 **ispat** tanıtlama
988 **ispat etmek** tanıtlamak
989 **istatistik** sayılama[1]
990 **istiare** *yaz.* eğretileme
991 **istibdat** baskı[3], zorbalık
992 **istida** dilekçe
993 **istidat** anıklık
994 **istidatlı** anık
995 **istidlâl** çıkarım
996 **istifa** çekilme[2]
997 **istifade** ası, yarar
998 **istifade etmek** asılanmak, yararlanmak
999 **istiğna** doygunluk
1000 **istiğrak** dalınç
1001 **istiğrap etmek** yabansımak
1002 **istibale** başkalaşım, başkalaşma, değişim[1,2,3,4], dönüşüm, dönüşme
1003 **istihale etmek** başkalaşmak

1004 **istihbarat** 1 danışma[2] 2 haber alma
1005 **istihdaf etmek** amaçlamak
1006 **istihkar** aşağsama, horgörü
1007 **istihlâk** tüketim, yoğaltım
1008 **istihlâk etmek** yoğaltmak
1009 **istihsal** üretim
1010 **istihsal etmek** üretmek[2]
1011 **istikamet** doğrultu, yön, yönelti
1012 **istiklâl** bağımsızlık
1013 **istikra** *fels.* tümevarım
1014 **istikşaf** *coğr.* açınsama
1015 **istikşaf etmek** *coğr.* açınsamak
1016 **istilâ** salgın[2]
1017 **istimal** kullanım
1018 **istimlâk** 1 kamulaştırılma 2 kamulaştırma
1019 **istimlâk edilmek** kamulaştırılmak
1020 **istimlâk etmek** kamulaştırmak
1021 **istinatgâh** dayanak
1022 **istinkâf etme** çekimsenme
1023 **İstinkâf etmek** çekimsenmek
1024 **istintak** sorgu
1025 **istisgar** küçümseme
1026 **İstisgar etmek** küçümsemek
1027 **istiskal** kovumsama
1028 **istisna** 1 ayrallık 2 kural dışı
1029 **istişare** danışma[1]
1030 **istişare etmek** danışmak
1031 **istizah** gensoru
1032 **isyan** başkaldırı
1033 **işaret** belgi, belirti, bellik, im
1034 **işaret etmek** imlemek
1035 **işaretlemek** imlemek
1036 **ithalât** dışalım
1037 **ithalâtçı** dışalımcı
1038 **ithalâtçılık** dışalımcılık
1039 **itibar** saygınlık
1040 **itibari** saymaca
1041 **itidal** ılım, ılımlılık, ölçülülük
1042 **itikat** inanç
1043 **itilâf** anlaşma
1044 **itimat** güven, güvenç, güvenirlik
1045 **itina** özen
1046 **itina etmek** özenmek[1]
1047 **itinalı** özenli
1048 **itinasız** özensiz
1049 **itiyat** alışkı, alışkanlık
1050 **ittifak** 1 bağlaşma 2 oy birliği
1051 **ittifak etmek** 1 bağlaşmak 2 oy birliğine varmak
1052 **ivaz** ödün
1053 **izafet** 1 bağıntı[3] 2 görecelik
1054 **izafi** 1 bağıl 2 görece 3 saymaca
1055 **izah** açıklama[1,4,5]
1056 **izah etmek** açıklamak
1057 **izale (etme)** giderme
1058 **izale etmek** gidermek
1059 **izam etmek** büyümsemek, büyütmek
1060 **izan** anlayış
1061 **izdiham** yığılışma
1062 **izolatör** yalıtkan
1063 **izole etmek** yalıtmak
1064 **izzetinefis** onur[2], özsevi
1065 **izzetinefis sahibi** onurlu

J

1066 **jeneratör** *fiz.* üreteç
1067 **jeoloji** yerbilim
1068 **jeolog** yerbilimci
1069 **jüri** seçici kurul

K

1070 **kabil-i tatbik** *fels.* kılgın
1071 **kabil-i telif** bağdaşık
1072 **kabil-i telif olma** bağdaşma
1073 **kabil-i telif olmak** bağdaşmak
1074 **kabil-i tembîh** uyarılgan
1075 **kabiliyet** yetenek
1076 **kabine** bakanlar kurulu
1077 **kabir** gömüt
1078 **kabristan** gömütlük
1079 **kâbus** karabasan
1080 **kadar** değin, dek, denli
1081 **kademe** aşama[1]
1082 **kader** alınyazısı, yazgı
1083 **kaderci** yazgıcı
1084 **kadercilik** yazgıcılık
1085 **kadîm** aşnı, eski
1086 **kâfi 1** yeter **2** yeterli[1]
1087 **kafiye** *yaz.* uyak
1088 **kâhil** erişkin
1089 **kaide** kural
1090 **kaidevî** *fels.* düzgüsel
1091 **kâinat 1** acun **2** evren
1092 **kalifiye** nitelikli
1093 **kalite** nitelik
1094 **kaliteli** nitelikli
1095 **kalitesiz** niteliksiz
1096 **kalitesizlik** niteliksizlik
1097 **kalorimetre** ısıölçer
1098 **kamera** *sine.* alıcı[2]
1099 **kamufle etmek** alalamak
1100 **kanaat** kanı
1101 **kanaatkâr** yetingen
1102 **kanaatkârlık** yetingenlik
1103 **kanun** yasa
1104 **kanunî** yasal
1105 **kanunlaşmak** yasalaşmak
1106 **kapasite** sığa
1107 **kapital** anamal
1108 **kapitalist** anamalcı
1109 **kapitalizm** anamalcılık
1110 **karakter** ıra
1111 **karakteristik** özgül
1112 **karakterize etmek** ıralamak
1113 **karakteroloji** ırabilim
1114 **kare** dördül
1115 **kasem** ant
1116 **kâtib-i umumî** genel yazman
1117 **katî** kesin
1118 **katîleşmek** kesinleşmek
1119 **katîleştirmek** kesinleştirmek
1120 **kâtip** yazman
1121 **kâtiplik** yazmanlık
1122 **katiyet** kesinlik
1123 **katliam** kırım

1124 **kavim** budun
1125 **kaybetme** yitirme
1126 **kaybetmek** yitirmek
1127 **kaybolmak** yitmek
1128 **kayıp** yitik
1129 **kaza 1** ilçe **2** *tüze.* yargı[2]
1130 **kaziye** önerme
1131 **kaziyei kübra** büyük önerme
1132 **kaziyei sugra** küçük önerme
1133 **keder** üzünç
1134 **kehkeşan** samanyolu
1135 **kelime** sözcük
1136 **kemal** yetkinlik
1137 **kemiyet** nicelik
1138 **kemmî** nicel
1139 **kere** kez
1140 **kesafet** yoğunluk
1141 **kesif** yoğun
1142 **keşif** bulgu
1143 **keyfî** *fels.* nitel
1144 **keyfiyet** nitelik
1145 **kısım** bölüm[1]
1146 **kısmî** *fels.* tikel
1147 **kıstas 1** ölçek[1], **2** ölçüt
1148 **kıta** *yaz.* dörtlük[1]
1149 **kıyafet** giyinim
1150 **kıyas 1** *dilb.* örnekseme **2** *mant.* tasım
1151 **kıyas-ı mukassim** ikilem
1152 **kıyas-ı mülhak** *mant.* astasım
1153 **kıyasî** *dilb.* kurallı
1154 **kıyaslama** karşılaştırma, ölçüştürme
1155 **kıyaslamak** karşılaştırmak, ölçüştürmek
1156 **kıymet nazariyesi** değer kuramı
1157 **kifayet** yeterlik[2]
1158 **kifayetli** yeterli
1159 **kifayetlilik** yeterlilik
1160 **kifayetsiz** yetersiz[1]
1161 **kifayetsizlik** yetersizlik[1], yetmezlik
1162 **kifayet takriri** yeterlik önergesi
1163 **kinematik** devimbilim
1164 **kitabe** yazıt
1165 **klinometre** eğimölçer
1166 **kolektivist** ortaklaşacı
1167 **kolektivizm** ortaklaşacılık
1168 **kolektör** *fiz.* toplaç
1169 **komedi** güldürü
1170 **komedya** güldürü
1171 **komedyen** güldürmen
1172 **komisyon** yarkurul
1173 **komünikasyon** iletişim
1174 **kompleks 1** karmaşa **2** karmaşık
1175 **kompoze** bileşik[1,3,4]
1176 **kompozisyon** düzen[1]
1177 **komprador** işbirlikçi
1178 **kompradorluk** işbirlikçilik
1179 **komütatör** *fiz.* çevirgeç
1180 **konferans** konuşma[2]
1181 **konglomera** *yerb.* yığışım
1182 **kongre** kurultay
1183 **konkav** içbükey
1184 **konseptüalizm** kavramcılık
1185 **konson** *dilb.* ünsüz
1186 **kontekst** bağlam[2]
1187 **kontrat** sözleşme
1188 **kontrol** denet, denetim, denetleme
1189 **kontrolcu** denetçi
1190 **kontrol etmek** denetlemek

1191 **konveks** dışbükey
1192 **kozmik** acunsal
1193 **kozmogoni** evrendoğum
1194 **kozmoloji** acunbilim, evrenbilim
1195 **kozmoz** acun, evren
1196 **kramp** kasınç
1197 **kreasyonizm** yaratımcılık
1198 **kriter** 1 ölçek[1] 2 ölçüt
1199 **kritik** 1 eleştiri 2 eleştirmen
1200 **kritisizm** eleştirimcilik
1201 **kriz** bunalım
1202 **kronik** süreğen
1203 **kronikleşmek** süreğenleşmek
1204 **kudret** 1 erk 2 *fiz.* erke 3 güç
1205 **kumanda** komuta
1206 **kumandan** komutan
1207 **kumandanlık** komutanlık
1208 **kumanya** azık
1209 **kur'a** adçekme
1210 **kur'a çekmek** adçekmek
1211 **kutsi** kutsal
1212 **kuvvani** *fels.* gürel
1213 **kuvve** *fels.* gizil
1214 **kuvvet** güç
1215 **küfür** sövgü
1216 **külli** *fels.* tümel
1217 **kültür** ekin[2]
1218 **kültürel** ekinsel
1219 **küre-i arz** yeryuvarlağı
1220 **küreyve-i beyzâ** *biy.* akyuvar
1221 **kureyve-i bamra** alyuvar

L

1222 **lafzi** sözel
1223 **lâkaydi** ilgisizlik
1224 **lâmise** dokunum
1225 **lânet** kargış
1226 **lânet etmek** kargışlamak
1227 **lânetlemek** kargışlamak
1228 **lânetlenmek** kargışlanmak
1229 **lâyemut** ölümsüz
1230 **lâyiha** tasarı[2,3]
1231 **lâzım** gerek, gerekli
1232 **lâzım gelmek** gerekmek
1233 **lâzime** gerekçe[2]
1234 **lenf** akkan
1235 **lengüist** dilbilimci
1236 **lengüistik** dilbilim
1237 **liberal** 1 erkin 2 erkinlikçi
1238 **liberalizm** erkinlikçilik, özel girişimcilik
1239 **lider** önder
1240 **likit** sıvı
1241 **lisan** dil[2]
1242 **lügat** sözlük
1243 **lütuf** kayra
1244 **lüzum** gereklik, gereklilik
1245 **lüzum hasıl olmak** gerekmek
1246 **lüzumlu** gerekli
1247 **lüzumsuz** gereksiz

M

1248 **mabet** tapınak
1249 **macera** serüven
1250 **maceraperest** serüvenci
1251 **madde** nesne, özdek
1252 **maddeci** özdekçi
1253 **maddecilik** özdekçilik
1254 **madde ismi** somud ad, somut adı
1255 **maddî** özdeksel, tensel
1256 **maderşahi** *toplb.* anaerkil
1257 **maderşahilik** *toplb.* anaerki
1258 **madun** ast
1259 **mafsal** eklem
1260 **mağfiret etmek** yarlıgamak
1261 **mağlûbiyet** yenilgi
1262 **mağlûp** yenik
1263 **mağlûp etmek** yenmek
1264 **mağlûp olmak** yenilmek
1265 **mahallî** yerel, yöresel
1266 **mahallîlik** yerellik
1267 **mahcur** kısıtlı
1268 **mahiyet** nelik
1269 **mahluk** yaratık
1270 **mahlul** eriyik
1271 **mahreç** çıkak
1272 **mahrek** yörünge
1273 **mahrukat** yakıt
1274 **mahrukat-ı mâyia** akar-yakıt
1275 **mahrum** yoksun
1276 **mahrumiyet** yoksunluk
1277 **mahsul** ürün
1278 **mahsuldar** verimli[1,2]
1279 **mahsuldarlık** verimlilik
1280 **mahv** yıkım[2,3]
1281 **mahzur** sakınca
1282 **mail** eğik
1283 **maile** *coğr.* aklan[1]
1284 **makam** orun
1285 **makbuz** alındı
1286 **makta'** **1** *yaz.* durak[2] **2** *mat.* kesit
1287 **malik** iye
1288 **malum** bilinen
1289 **malumat** bilgi[1,2]
1290 **malume** *fels.* bilgi[3]
1291 **malzeme** gereç
1292 **mamur** bayındır
1293 **mana** anlam
1294 **manalandırma** anlamlandırma
1295 **manalandırmak** anlamlandırmak
1296 **manalı** anlamlı
1297 **manalılık** anlamlılık
1298 **manasız** anlamsız
1299 **manasızlık** anlamsızlık
1300 **manevî** **1** içsel[2] **2** tinsel
1301 **mani** engel
1302 **mani olma** engelleme, engel olma, önleme
1303 **mani olmak** engellemek, engel olmak, önlemek
1304 **manometre** basıölçer
1305 **manzara** görünüm
1306 **marifet** bilgi[4]
1307 **marka** bellik
1308 **mas** soğurma
1309 **maslahatgüzar** işgüder
1310 **masraf** gider
1311 **massetmek** soğurmak
1312 **masuniyet** dokunulmazlık

1313 **masuniyet-i şahsiye** kişi dokunulmazlığı
1314 **masuniyet-i teşriiye** yasama dokunulmazlığı
1315 **maşer** kamu
1316 **maşerî** kamusal
1317 **matbaa** basımevi
1318 **matbu** basılı
1319 **matbua** basılı (nesne)
1320 **matbuat** basın
1321 **matem** yas
1322 **materyalist** özdekçi
1323 **materyalizm** özdekçilik
1324 **mayi** sıvı
1325 **mazbata** tutanak[1]
1326 **maznun** sanık
1327 **mecbur** yükümlü
1328 **mecburî** zorunlu
1329 **mecburiyet** 1 yükümlülük 2 zorunluluk
1330 **mecmua** dergi
1331 **mecra** 1 akak 2 *coğr.* kesim[4]
1332 **meczup** sapık
1333 **meçhul** *mat.* bilinmeyen
1334 **medar** *coğr.* dönence
1335 **meddücezir** *coğr.* gelgit
1336 **medenî** uygar
1337 **medenileşme** uygarlaşma
1338 **medenileşmek** uygarlaşmak
1339 **medenileştirmek** uygarlaştırmak
1340 **medeniyet** uygarlık
1341 **mefharet** övünç
1342 **mefhum** kavram
1343 **mefkûre** ülkü
1344 **meftun** tutkun
1345 **meftuniyet** tutkunluk[1]
1346 **mekân** *fiz.* uzay
1347 **mektep** okul[1,2]
1348 **melâl** üzünç
1349 **melankoli** 1 karaduygu 2 karaduygululuk
1350 **melankolik** karaduygulu
1351 **melce** korunak, sığınak
1352 **meleke** 1 yeti 2 yordam
1353 **melodi** ezgi
1354 **melodik** ezgisel
1355 **memleket** 1 ülke 2 yurt[1]
1356 **memnuniyet** kıvanç, sevinç
1357 **memnun olmak** 1 gönenmek 2 kıvanmak, sevinmek
1358 **memur** görevli[2], işyar
1359 **menfaat** asıl, çıkar, yarar[1]
1360 **menfaatperest** asıcıl, çıkarcı, çıkarcıl
1361 **menfaatperestlik** çıkarcılık
1362 **menfaat temin etme** çıkarlanma
1363 **menfaat temin etmek** çıkarlanmak
1364 **menfi** 1 *tıp.* eksi 2 olumsuz
1365 **menfur** tiksinç
1366 **menfurluk** tiksinçlik
1367 **meni** atmık
1368 **menşe** köken
1369 **merasim** tören
1370 **merbut** ilişik[1], ilişkin
1371 **merhamet** acıma
1372 **merhamet etmek** acımak[1]
1373 **merhametsiz** acımasız
1374 **merhametsizlik** acımasızlık
1375 **meriyet** yürürlük
1376 **mersiye** ağıt[1]

1377 **mesaha-i sathiye** yüzölçümü
1378 **mesaj** bildiri[3]
1379 **meselâ** örneğin, sözgelimi, sözgelişi
1380 **mesele** sorun
1381 **mesken** konut[1]
1382 **mesken masuniyeti** konut dokunulmazlığı
1383 **meslek** 1 *fels.* öğreti 2 uğraş
1384 **mesnet** dayanak, dayanca, destek
1385 **mesul** sorumlu
1386 **mesuliyet** sorum, sorumluluk
1387 **mesuliyetsiz** sorumsuz
1388 **mesuliyetsizlik** sorumsuzluk
1389 **mesut** mutlu
1390 **meşgale** uğraş
1391 **meşguliyet** uğraş
1392 **meşime** eten
1393 **met (med)** kabarma[1]
1394 **metafizik** doğaötesi
1395 **metamorfoz** başkalaşım, başkalaşma
1396 **methetmek** övmek
1397 **methiye** övgü
1398 **methiyeci** övgücü
1399 **methiyecilik** övgücülük
1400 **methüsena etmek** övmek
1401 **metodik** yöntemsel
1402 **metodoloji** yöntembilim
1403 **metot** yöntem
1404 **metotlu** yöntemli
1405 **metotluluk** yöntemlilik
1406 **metotsuz** yöntemsiz
1407 **metotsuzluk** yöntemsizlik
1408 **mevcudiyet** varlık
1409 **mevhum** *mat.* sanal
1410 **mevkuf** tutuklu
1411 **mevkufiyet** tutukluluk
1412 **mevkut** süreli
1413 **mevkute** süreli yayın
1414 **mevsuk** *fels.* pekin
1415 **mevsukiyet** *fels.* pekinlik
1416 **mevzii** 1 bölgesel 2 yerel
1417 **mevziilik** yerellik
1418 **mevzu** konu
1419 **mevzubahis** sözkonusu
1420 **meydan** alan
1421 **meydana gelme** oluşum, oluşma
1422 **meydana gelmek** oluşmak, ortaya çıkmak
1423 **meyil** 1 eğilim 2 eğim 3 *ruhb.* özlem[2] 4 yönseme
1424 **meyyal** eğilimli
1425 **mezar** gömüt
1426 **mezarlık** gömütlük
1427 **meziyet** artam
1428 **mıntıka** 1 bölge[1] 2 kesim[1]
1429 **mıntıkavi** bölgesel
1430 **mısdak** ölçüt
1431 **mısra** dize
1432 **mihrak-ı zelzele** deprem odağı
1433 **mihver** eksen
1434 **mikyas** ölçek[3]
1435 **millet** ulus
1436 **milletlerarası** uluslararası
1437 **milli** ulusal
1438 **millileştirmek** ulusallaştırmak
1439 **milliyet** ulusallık
1440 **milliyetçi** ulusçu
1441 **milliyetçilik** ulusçuluk
1442 **minimum** azın
1443 **minkale** *mat.* iletki

1444 **miras** kalıt
1445 **misafir** konuk
1446 **misafirhane** konukevi
1447 **misafirlik** konukluk
1448 **misafirperver** konuksever
1449 **misafirperverlik** konukseverlik
1450 **misal** örnek[2]
1451 **mistik** 1 gizemci 2 gizemsel
1452 **mistisizm** gizemcilik
1453 **miyar** ayıraç, ölçüt
1454 **mizaç** yaradılış[2]
1455 **mizan** *mat.* sağlama[2]
1456 **model** örnek[3]
1457 **modern** çağcıl, çağdaş
1458 **modernleşme** çağcıllaşma
1459 **modernleşmek** çağcıllaşmak
1460 **modernlik** çağcıllık
1461 **monist** birci
1462 **monizm** bircilik
1463 **montaj** kurgu[2]
1464 **monoton** tekdüze
1465 **monotonluk** tekdüzelik
1466 **moralist** töreci
1467 **moralizm** törecilik
1468 **morfoloji** 1 biçimbilgisi 2 biçimbilim 3 yapıbilim
1469 **muadele** denklem
1470 **muadil** denk, denkteş
1471 **muaf** bağışık
1472 **muafiyet** bağışıklık
1473 **muahede** antlaşma
1474 **muallim** öğretmen
1475 **muamele** işlem[1]
1476 **muannit** direngen
1477 **muasır** çağdaş
1478 **muayene etmek** sınamak[2], yoklamak
1479 **muayyen** belirli
1480 **muayyeniyet** belirlilik
1481 **mubayaa** algı[5], alım[1]
1482 **mucibince** gereğince, uyarınca
1483 **mucit** bulucu[1], türetmen
1484 **mucize** tansık
1485 **muhabere** yazışma
1486 **muhabere etmek** yazışmak
1487 **muhabir** bildirmen
1488 **muhaceret** göç, göçme
1489 **muhacir** göçmen
1490 **muhafazakâr** tutucu
1491 **muhafazakârlık** tutuculuk
1492 **muhakeme** 1 *fels.* usavurma, uslamlama 2 *fels.* ve *tüze.* yargılama
1493 **muhakeme etmek** 1 *fels.* usavurmak, 2 *tüze.* yargılamak
1494 **muhakkak** *fels.* pekin
1495 **muhakkaklık** *fels.* pekinlik
1496 **muhalefet** karşıcılık, karşıtlık[2]
1497 **muhalif** 1 karşıcı 2 karşıt[2]
1498 **muharebe** savaş[1]
1499 **muharebe etmek** savaşmak[1]
1500 **muharip** savaşçı[2]
1501 **muharrik** 1 devitken 2 dürtü
1502 **muharrir** yazar
1503 **muhariplik** savaşçılık[1]
1504 **muhasara** kuşatma
1505 **muhasara etmek** kuşatmak
1506 **muhasebe** saymanlık

1507 **muhasip** sayman
1508 **muhasiplik** saymanlık
1509 **muhassala** bileşke
1510 **muhavere** konuşma[1]
1511 **muhayyile** düşgücü, imgelem
1512 **muhit** çevre
1513 **muhtaç olmak** gereksemek
1514 **muhtar** özerk
1515 **muhtariyet** özerklik
1516 **muhtelif** ayrışık[2], türlü
1517 **muhtemel** olası
1518 **muhterem** saygıdeğer, sayın
1519 **muhteri** bulucu[1], türetmen
1520 **muhteris** tutkulu
1521 **muhteşem** görkemli
1522 **muhteva** içerik, içlem, öz
1523 **muhtıra** andırı
1524 **mukabele** karşılık[5]
1525 **mukabil** karşılık[2]
1526 **mukadderat** alınyazısı, yazgı
1527 **mukaddes** kutsal
1528 **mukaddesleşmek** kutsallaşmak
1529 **mukaddesleştirmek** kutsallaştırmak
1530 **mukavele** sözleşme
1531 **mukavele akdetmek** sözleşmek
1532 **mukavele yapmak** sözleşmek
1533 **mukavemet** direnç, direnme
1534 **mukayese** karşılaştırma, ölçüştürme
1535 **mukayese etmek** karşılaştırmak, ölçüştürmek
1536 **mukayeseli** karşılaştırmalı
1537 **muktesit** tutumlu
1538 **muktesitlik** tutumluluk
1539 **muntazam** düzenli
1540 **murabba** *mat.* dördül
1541 **murafaa** duruşma
1542 **murakabe** denet, denetim, denetleme
1543 **murakabe etmek** denetlemek
1544 **murakıp** denetçi
1545 **musaddak** onaylı
1546 **musahhih** düzeltmen
1547 **musallat fikir** takınak
1548 **muta** veri
1549 **mutaassıp** bağnaz
1550 **mutaassıplık** bağnazlık
1551 **mutabakat** uyuşum, uyuşma, uygunluk
1552 **mutasavvıf** gizemci
1553 **mutasyon** değişinim
1554 **mutasyonizm** değişinimcilik
1555 **muteber** saygın
1556 **mutedil** ılımlı
1557 **mutedillik** ılımlılık
1558 **mutekit** inanlı
1559 **mutlak 1** salt **2** saltık
1560 **mutlak ekseriyet** salt çoğunluk
1561 **mutlakiyet** saltçılık
1562 **muvaffak** başarılı
1563 **muvaffakiyet** başarı
1564 **muvaffakiyetsizlik** başarısızlık
1565 **muvaffak olmak** başarmak
1566 **muvassala 1** erişim[2] **2** ulaşım

1567 **muvazene** denge
1568 **muvazi** koşut
1569 **muzafferiyet** yengi
1570 **mübadele** değişim[5]
1571 **mübalağa** abartı, abartma
1572 **mübalağacı** abartmacı
1573 **mübalağacılık** abartmacılık
1574 **mübalağa etme** abartma
1575 **mübalağa etmek** abartmak
1576 **mübalağalı** abartılı, abartmalı
1577 **mübarek** kutlu
1578 **mücadele** savaş[2]
1579 **mücadeleci** savaşçı[2,3]
1580 **mücadelecilik** savaşçılık[2]
1581 **mücadele etmek** savaşmak[2,3]
1582 **mücadele mıntıkası** savaş bölgesi[2]
1583 **mücahit** savaşçı[2,3]
1584 **mücerret** soyut
1585 **mücerret isim** soyut ad, soyut adı
1586 **mücerrit** *fiz.* yalıtkan
1587 **müdafaa** savunma
1588 **müdafaaa etmek** savunmak
1589 **müdafi** savunucu
1590 **müddeiumumi** savcı
1591 **müddeiumumilik** savcılık
1592 **müddet** süre
1593 **müdrike** anlık
1594 **müdür** yönetmen[1]
1595 **müdüriyet** yönetmenlik[2]
1596 **müdürlük** yönetmenlik[1,2]
1597 **müennes** *dilb.* dişil
1598 **müessese** kurum[1,2]
1599 **müesseseleşme** kurumlaşma
1600 **müesseseleşmek** kurumlaşmak
1601 **müesseseleştirme** kurumlaştırma
1602 **müesseseleştirmek** kurumlaştırmak
1603 **müessir** etken[1,2,3], etkili
1604 **müessir olmak** etkilemek
1605 **müessiriyet** etkenlik, etkililik
1606 **müessis** kurucu
1607 **müeyyide** yaptırım
1608 **müfessir** yorumcu[1]
1609 **müflis** batkın
1610 **müfret** *dilb.* tekil
1611 **müfteri** karacı
1612 **müfterilik** karacılık
1613 **mühim** önemli
1614 **mühimsemek** önemsemek
1615 **müjde** muştu
1616 **müjdelemek** muştulamak
1617 **mükâfat** armağan[2], ödül
1618 **mükâfatlandırma** ödüllendirme
1619 **mükâfatlandırmak** ödüllendirmek
1620 **mükellef** yükümlü
1621 **mükellefiyet** yüküm, yükümlülük
1622 **mükemmel** yetkin[2]
1623 **mükemmelleştirmek** yetkinleşmek
1624 **mükemmellik** yetkinlik
1625 **mülâhaza** düşünce[1]
1626 **mülâkat** görüşme[1]
1627 **mülhem olmak** esin almak, esinlenmek

1628 **mülkiyet** iyelik
1629 **mülteci** sığınık
1630 **mültehip** yangılı
1631 **mümbit 1** bitek **2** verimli
1632 **mümbitlik** verimlilik
1633 **mümin** inanlı
1634 **mümkün** olabilir, olanaklı, *fels.* olumsal
1635 **mümtaz** seçkin
1636 **münacat** yakarış
1637 **münakalât** ulaştırma
1638 **münakalât vekâleti** ulaştırma bakanlığı
1639 **münakale** ulaşım
1640 **münakaşa** tartışma
1641 **münakaşa etmek** tartışmak
1642 **münasebet** bağıntı[1,2,3], ilinti, ilişik[2], ilişki
1643 **münasebettar** ilintili, ilişkili, ilişkin
1644 **münavebe** keşikleme
1645 **münazara** tartışı
1646 **münekkit** eleştirmen
1647 **münekkitlik** eleştirmecilik, eleştirmenlik
1648 **münevver** aydın
1649 **münfail** *fels.* ve *biy.* edilgin
1650 **münhani** eğri[1]
1651 **münzevi** kaçınık
1652 **müphem** belirsiz[1,2]
1653 **müphemlik** belirsizlik
1654 **mürai** alabık
1655 **müreccah** yeğ
1656 **mürekkep** bileşik
1657 **mürettip** dizmen
1658 **mürteci** gerici
1659 **müsabaka** yarışma[1]
1660 **müsabık** yarışmacı
1661 **müsamaha** hoşgörü, hoşgörürlük
1662 **müsamahakâr** hoşgörülü, hoşgörür
1663 **müsamahasız** hoşgörüsüz
1664 **müsamahasızlık** hoşgörüsüzlük
1665 **müsavat** eşitlik
1666 **müsavatsızlık** eşitsizlik
1667 **müsavi** eşit
1668 **müseddes** altıgen
1669 **müsmir** verimli[1]
1670 **müspet** olumlu
1671 **müspet ilim** deneyli bilim, olumlu bilim, tanıtlı bilim
1672 **müsrif** tutumsuz
1673 **müsriflik** tutumsuzluk
1674 **müstacel** ivedi
1675 **müstaceliyet** ivedilik
1676 **müstağni** doygun
1677 **müstahsil** üretici
1678 **müstait** anık
1679 **müstakil** bağımsız
1680 **müstakillik** bağımsızlık
1681 **müstebit** zorba
1682 **müstedi** dilekçi
1683 **müstehlik** tüketici
1684 **müstemleke** sömürge
1685 **müstemlekeci** sömürgeci
1686 **müstemlekecilik** sömürgecilik
1687 **müstemlekeleşme** sömürgeleşme
1688 **müstemlekeleşmek** sömürgeleşmek
1689 **müstemlekeleştirme** sömürgeleştirme
1690 **müstemlekeleştirmek** sömürgeleştirmek

1691 **müstemlekelik** sömürgelik
1692 **müstenkif** çekimser
1693 **müstesna** ayral, ayrı, ayrıksı, kural dışı
1694 **müsteşrik** doğubilimci
1695 **müstevi** düzlem
1696 **müşahede** gözlem
1697 **müşahede altına almak** gözlemlemek
1698 **müşahhas** somut
1699 **müşahhas isim** somut ad, somut adı
1700 **müşahhaslaşma** somutlaşma
1701 **müşahhaslaşmak** somutlaşmak
1702 **müşahhaslaştırma** somutlaştırma
1703 **müşahhaslaştırmak** somutlaştırmak
1704 **müşahhaslık** somutluk
1705 **müşahit** gözlemci
1706 **müşahitlik** gözlemcilik[1]
1707 **müşareket** *dilb.* işteşlik
1708 **müşavere** danışma[1]
1709 **müşavere etmek** danışmak
1710 **müşavir** danışman
1711 **müşavirlik** danışmanlık
1712 **müşerref olmak** onurlanmak
1713 **müşfik** sevecen
1714 **müş'ir** gösterge[2]
1715 **müştak** türev
1716 **müştemilât** eklenti(ler)
1717 **müşterek** ortaklaşa[1,3]
1718 **müştereken** ortaklaşa[2]
1719 **müşteri** *tec.* alıcı[3]
1720 **mütalaa** düşünce[1], görüş
1721 **mütareke** bırakışma
1722 **müteal** aşkın
1723 **mütearife** belit
1724 **mütecanis** türdeş
1725 **mütecaviz** saldırgan
1726 **mütecavizlik** saldırganlık
1727 **mütedahil** *mant.* altık
1728 **mütefekkir** düşünür
1729 **mütefessih** sası
1730 **mütegallip** zorba
1731 **müteharrik** devingen
1732 **mütehassıs** uzman
1733 **mütehassıslaşmak** uzmanlaşmak
1734 **mütehassıslık** uzmanlık[1,2]
1735 **mütehassis etme** duygulandırma
1736 **mütehassis etmek** duygulandırmak
1737 **mütehassis olma** duygulanma
1738 **mütehassis olmak** duygulanmak
1739 **mütehavvil** değişken
1740 **mütekabil** karşılıklı
1741 **mütekait** emekli
1742 **mütekâmil** yetkin
1743 **mütekâmillik** yetkinlik
1744 **mütekarip** *fiz.* yakınsak
1745 **mütekâsif** derişik, yoğun
1746 **mütemayil** eğilimli
1747 **mütemerkiz** derişik
1748 **mütemmim** tümleç
1749 **mütenahi** sonlu
1750 **mütenakız** çatışık, çelişik
1751 **mütenakız olma** çatışma[3], çelişme
1752 **mütenakız olmak** çatışmak[3], çelişmek
1753 **mütenasip** oranlı
1754 **mütenazır** bakışık, bakışımlı

1755 **müteradif** anlamdaş, eşanlamlı
1756 **müterafik** *fels.* koşa
1757 **mütercim** çevirmen
1758 **mütesanit** dayanışık
1759 **müteşebbis** girişimci
1760 **müteşebbislik** girişimcilik
1761 **mütevali** ardışık
1762 **müttefik** bağlaşık
1763 **müvezzi** dağıtıcı, dağıtımcı
1764 **müvezzilik** dağıtıcılık, dağıtımcılık
1765 **müzakere** görüşme[2]
1766 **müzayede** artırma
1767 **müzekker** *dilb.* eril
1768 **müzmin** süreğen
1769 **müzminleşmek** süreğenleşmek

N

1770 **naçar** umarsız[2]
1771 **nadim olma** yerinme
1772 **nadim olmak** yerinmek
1773 **nadir** azrak
1774 **nafıa** bayındırlık
1775 **nafıa vekâleti** bayındırlık bakanlığı
1776 **nahiye** bucak
1777 **nakıs** eksi[1,2,3]
1778 **nakil vasıtası** taşıt
1779 **nâkil** iletken
1780 **namütenahi** sonsuz
1781 **namütenahilik** sonsuzluk
1782 **namzet** aday
1783 **namzetlik** adaylık
1784 **nâr-ı beyzâ** *fiz.* akkor
1785 **nas** inak
1786 **nasfet** denkserlik
1787 **nasihat** öğüt
1788 **naşir** yayımcı, yayman
1789 **nativizm** doğuştancılık
1790 **natüralist** doğalcı
1791 **natüralizm** doğalcılık
1792 **natürist** doğacı
1793 **natürizm** doğacılık
1794 **natürmort** ölüdoğa
1795 **nazari** kuramsal
1796 **nazariye** kuram
1797 **nazariyeci** kuramcı
1798 **nazım** *yaz.* koşuk
1799 **nazır** bakan
1800 **nazire** *yaz.* benzek
1801 **nebat** bitki
1802 **nebati** bitkisel
1803 **nebula** *gökb.* bulutsu
1804 **nebülöz** *gökb.* bulutsu
1805 **necat** kurtuluş
1806 **nefes** soluk
1807 **nehir** ırmak
1808 **nesiç** doku
1809 **nesil** kuşak[1,2]
1810 **nesir** düzyazı
1811 **neşretmek** yayımlamak
1811/2 **neşir** yayım
1812 **neşriyat** yayın
1813 **netice** sonuç
1814 **neticelendirme** sonuçlandırma
1815 **neticelendirmek** sonuçlandırmak

1816 **neticelenme** sonuçlanma
1817 **neticelenmek** sonuçlanmak
1818 **nevale** azık
1819 **nevha** ağıt[2]
1820 **nevi** tür
1821 **nev'i** özgül, türsel
1822 **nev'iyet** özgüllük, türsellik
1823 **nezir** adak
1824 **nezretmek** adamak
1825 **nida** ünlem
1826 **nifak** ayırga, ayırım[3]
1827 **nikbin** iyimser
1828 **nisap** yetersayı
1829 **nispet** 1 bağıntı[2] 2 oran[1,2]
1830 **nispetli** oranlı
1831 **nispetsiz** oransız
1832 **nispetsizlik** oransızlık
1833 **nizam** düzen[3]
1834 **nizamname** tüzük
1835 **nizamsız** düzensiz
1836 **nizamsızlık** düzensizlik
1837 **nominalist** adcı
1838 **nominalizm** adcılık
1839 **norm** *fels.* düzgü
1840 **normal** 1 *fels.* düzgüsel 2 olağan
1841 **nöbet** keşik
1842 **numune** örnek[1]
1843 **numunelik** örneklik
1844 **nutuk** söylev
1845 **nüans** ayırtı
1846 **nüfuzlu** sözügeçer
1847 **nümayiş** gösteri[1]
1848 **nümayişçi** gösterici
1849 **nüsha** sayı[2]

O

1850 **obje** nesne
1851 **objektif** nesnel
1852 **objektifleşme** nesnelleşme
1853 **objektifleşmek** nesnelleşmek
1854 **objektiflik (objektivite)** nesnellik
1855 **objektivizm** nesnelcilik
1856 **objeleşme** nesneleşme
1857 **ontoloji** varlıkbilim
1858 **optimist** iyimser
1859 **optimizm** iyimserlik
1860 **organ** örgen
1861 **organik** örgensel
1862 **organisizm** örgencilik
1863 **organizma** örgenlik
1864 **orijin** köken
1865 **orijinal** özgün
1866 **orijinalite** özgünlük
1867 **orijinallik** özgünlük
1868 **oryantalist** doğubilimci
1869 **oryantalizm** doğubilim
1870 **otizm** içekapanış
1871 **otokritik** özeleştiri
1872 **otomatik** özdevimsel
1873 **otomatiklik** özdevimsellik
1874 **otomatizm** özdevim
1875 **otonom** özerk
1876 **otonomi** özerklik
1877 **otorite** yetke
1878 **oval** söbe

Ö

1879 **ömür** yaşam

1880 **örfi idare** sıkıyönetim

P

1881 **pakt** antlaşma
1882 **panik** ürkü
1883 **panteist** kamutanrıcı
1884 **panteizm** kamutanrıcılık
1885 **paralel 1** *fels.* koşa **2** koşut
1886 **parantez** ayraç
1887 **parazit** asalak
1888 **parazitlik** asalaklık
1889 **parazitoloji** asalakbilim
1890 **pasif 1** *dilb.* edilgen **2** eylemsiz
1891 **pasifizm** eylemsizlik
1892 **pedagog** eğitbilimci
1893 **pedagoji** eğitbilim
1894 **pederşahi** ataerkil
1895 **pederşahilik** ataerki
1896 **pertavsız** büyüteç
1897 **peryodik** dönemsel
1898 **pesimist** kötümser
1899 **pesimizm** kötümserlik
1900 **peşin hüküm** önyargı
1901 **peygamber** yalvaç
1902 **peyk** uydu
1903 **peykleşme** uydulaşma
1904 **peykleşmek** uydulaşmak
1905 **pişdar** öncü[3]
1906 **pişman olmak** yerinmek
1907 **piyes** oyun[1]
1908 **plan** tasarı[1]
1909 **plasman** yatırım
1910 **plot** *sine.* ve *tiy.* olgu[2]
1911 **plüralist** çokçu
1912 **plüralizm** çokçuluk
1913 **politeist** çoktanrıcı
1914 **politeizm** çoktanrıcılık
1915 **politik** siyasal
1916 **politika** siyasa
1917 **politikacı** siyasacı
1918 **politikacılık** siyasacılık
1919 **potansiyel** gizil
1920 **potansiyel enerji** *fiz.* gizilgüç
1921 **potansiyel farkı** *fiz.* gerilim[3]
1922 **pozisyon** durum[1,2]
1923 **pozitif** olumlu
1924 **pozitif ilim** olumlu bilim
1925 **pozitivizm** olguculuk
1926 **pragmatist** yararcı
1927 **pragmatizm** yararcılık
1928 **pratik 1** kılgı **2** kılgın **3** kılgısal **4** uygulama[2] **5** uygulamalı
1929 **prensip** ilke
1930 **primitif** ilkel
1931 **probabilizm** olasıcılık
1932 **problem** sorun
1933 **prodüksiyon** yapım[2,3]
1934 **prodüktör** yapımcı[2,3]
1935 **prodüktörlük** yapımcılık

1936 **proje** tasarı[1,2,3]
1937 **projektör** ışıldak
1938 **proleter** emekçi
1939 **prolog** öndeyiş
1940 **psikanalitik** ruhçözümsel
1941 **psikanalist** ruhçözümcü
1942 **psikanaliz** ruhçözümü
1943 **psikolog** ruhbilimci
1944 **psikoloji** ruhbilim
1945 **psikolojik 1** ruhbilimsel **2** ruhsal
1946 **pülverizatör** püskürgeç

R

1947 **rabıta** bağlantı
1948 **rabıt edatı** *dilb.* bağlaç
1949 **rabıt sıygası** *dilb.* ulaç
1950 **radikal 1** kökten **2** köktenci
1951 **radikalist** köktenci
1952 **radikalizm** köktencilik
1953 **radyasyon** ışınım
1954 **raf** sergen[1]
1955 **rağmen** karşın
1956 **rahat, rahatlık** erinç
1957 **rakım** yükselti[1]
1958 **rakkas** sarkaç
1959 **rasat** gözlem[2]
1960 **rasathane** gözlemevi
1961 **rasıt** gözlemci[2]
1962 **rasyonalist** usçu
1963 **rasyonalizm** usçuluk
1964 **rasyonel** ussal
1965 **reaksiyon** tepki[1,2]
1966 **realite** gerçek[4,5], gerçeklik
1967 **realist** gerçekçi
1968 **realize etmek** gerçekleştirmek
1969 **realizm** gerçekçilik
1970 **reel** gerçek[1]
1971 **refah** gönenç
1972 **refleks** *biy.* tepke, yansı[1]
1973 **regülatör** *fiz.* düzengeç
1974 **reis** başkan
1975 **reislik** başkanlık
1976 **rejisör** yönetmen[2,3]
1977 **rejisörlük** yönetmenlik[1]
1978 **rekabet** yarışma[2]
1979 **relatif** bağıntılı, görece
1980 **relativite** bağıntı[3], bağıntılılık, görecelik
1981 **relativist** bağıntıcı, görececi
1982 **relativizm** bağıntıcılık, görececilik
1983 **remiz (remz)** belgi, im, simge
1984 **resul** yalvaç
1985 **reşit** ergin
1986 **rey** oy
1987 **reye vazetmek** oya koymak, oylamak
1988 **rivayet** söylenti
1989 **riyaset** başkanlık
1990 **rönesans** yenidendoğuş
1991 **ruh** tin
1992 **ruhani** tinsel
1993 **ruhî** ruhsal, tinsel
1994 **ruhiyat** ruhbilim

1995 **ruzname** gündem
1996 **rüşt** erginlik
1997 **rütbe** aşama[1]
1998 **rüya** düş[1]

S

1999 **saadet 1** mut **2** mutluluk
2000 **sabit** durağan
2001 **sabotaj** baltalama
2002 **sabote etmek** baltalamak
2003 **sade 1** arı **2** yalın[1]
2004 **sadeleşme** arılaşma, özleşme
2005 **sadeleşmek** arılaşmak, özleşmek
2006 **sadeleştirme** arılaştırma, özleştirme
2007 **sadeleştirmek** arılaştırmak, özleştirmek
2008 **sadeleştirmeci** özleştirmeci
2009 **sadelik 1** arılık **2** yalınlık
2010 **saf** arı
2011 **safha** aşama[2], evre, kesim[2]
2012 **safiyet** arılık
2013 **saflaşma** arılaşma, arınma
2014 **saflaşmak** arılaşmak
2015 **saflaştırma** arılaştırma, arındırma
2016 **saflaştırmak** arılaştırmak, arındırmak
2017 **saha** alan
2018 **sahih** *fels.* sağın
2019 **sahip** iye
2020 **sahiplik** iyelik
2021 **sahte** düzmece
2022 **sahtekâr** düzmeci
2023 **sahtekârlık** düzmecilik
2024 **sahtelik** düzmecelik
2025 **saik** güdü, itki
2026 **sairfilmenam** uyurgezer
2027 **sakin 1** dingin **2** dural
2028 **salâhiyet** yetki
2029 **salâhiyetsiz** yetkisiz
2030 **salâhiyetsizlik** yetkisizlik
2031 **salâhiyettar** yetkili
2032 **salim** esen
2033 **samimi** içten
2034 **samimiyet** içtenlik
2035 **samimiyetsiz** içtenliksiz
2036 **samimiyetsizlik** içtenliksizlik
2037 **saniha** doğaç
2038 **sansüalist** duyumcu
2039 **sansüalizm** duyumculuk
2040 **sarahat** açıklık, belginlik
2041 **sarih** açık, belgin
2042 **sarihleştirme**belginleştirme
2043 **sarihleştirmek** belginleştirmek
2044 **sathi** yüzeysel
2045 **satıh** yüzey
2046 **sath-ı mail** *coğr.* aklan[2,3]
2047 **sathilik** yüzeysellik
2048 **sathiyet** yüzeysellik
2049 **savlet** atılım
2050 **sayruret** *fels.* olu
2051 **sebat** direşim
2052 **sebat etmek** direşmek
2053 **sebep** neden[1,2]

2054 **seciye** ıra
2055 **sefaret** elçilik[2,3]
2056 **sefer** kez
2057 **sefir** elçi[1]
2058 **sefirlik** elçilik[1]
2059 **sehiv** yanılgı
2060 **sekans** ayrım[2]
2061 **sekreter** yazman
2062 **sekreterlik** yazmanlık
2063 **sekte** durgu[1]
2064 **sektör** kesim[3]
2065 **selâmet** esenlik
2066 **selef** öncel
2067 **semantik** anlambilim
2068 **sema** gök, gökyüzü
2069 **semavi** göksel
2070 **sembol** im, simge
2071 **sembolik** simgesel
2072 **sembolist** simgeci
2073 **sembolize etme** simgeleme
2074 **sembolize etmek** simgelemek
2075 **sembolizm** simgecilik
2076 **sembolleşmek** simgeleşmek
2077 **semere** verim
2078 **sempati** duygudaşlık
2079 **sene** yıl
2080 **sene-i devriye** yıldönümü
2081 **senet** *tüze.* belgit
2082 **sentaks** sözdizimi
2083 **sentetik** bileşik[1,2,3]
2084 **sentez** bileşim
2085 **septik** kuşkucu
2086 **septisizm** kuşkuculuk
2087 **serap** ılgım
2088 **serbest** özgür
2089 **serbesti** özgürlük
2090 **sergüzeşt** serüven
2091 **serhoş** esrik
2092 **seri** dizi[1]
2093 **serkâtip** başyazman
2094 **sermaye** anamal
2095 **sermayeci** anamalcı
2096 **sermayedar** anamalcı
2097 **sermayecilik** anamalcılık
2098 **set** büğet
2099 **seviye** düzey
2100 **sevkıtabii** içgüdü, itki
2101 **seyelân 1** *fiz.* akı **2** akıntı[1]
2102 **seyyah** gezgin
2103 **seyahat** gezi
2104 **seyyal** akışkan
2105 **seyyar** gezici
2106 **seyyare** gezegen
2107 **sıhhat** esenlik, sağlık
2108 **sıhhatli** esen, sağlıklı
2109 **sıhhatsiz** sağlıksız
2110 **sıhhi** sağlıksal
2111 **sır** giz, gizem
2112 **sırf** salt
2113 **sihir** büyü
2114 **sihirbaz** büyücü
2115 **sihirbazlık** büyücülük
2116 **sihirleme** büyüleme
2117 **sihirlemek** büyülemek
2118 **sihirlenme** büyülenme
2119 **sihirlenmek** büyülenmek
2120 **sihirli** büyülü
2121 **sihri** büyüsel
2122 **siklon** *coğr.* döngü[2]
2123 **silâhşor** savaşçı[2]
2124 **silsile-i meratip** aşama, sıradüzen
2125 **simetri** bakışım
2126 **simetrik** bakışımlı
2127 **sinonim** anlamdaş, eşanlamlı
2128 **siper** dayanga, korunak
2129 **sistem** dizge
2130 **sistematik** dizgesel

2131 **sistemleştirme** dizgeleştirtirme
2132 **sistemleştirmek** dizgeleşmek
2133 **sistemli** dizgesel
2134 **sismograf** depremyazar
2135 **sismoloji** deprem bilimi
2136 **sismometre** depremölçer
2137 **siyak ü sibak** *fels.* bağlam[2]
2138 **siyaset** siyasa
2139 **siyasetçi** siyasacı
2140 **siyasetçilik** siyasacılık
2141 **siyasî** siyasal
2142 **sofist** bilgici
2143 **sofizm** bilgicilik
2144 **sohbet** söyleşi
2145 **sohbet etmek** söyleşmek
2146 **solidarizm** dayanışmacılık
2147 **solipsizm** tekbencilik
2148 **sosyal** toplumsal
2149 **sosyalist** toplumcu
2150 **sosyalist realizm** toplumcu gerçekçilik
2151 **sosyalizasyon** toplumsallaştırma
2152 **sosyalizm** toplumculuk
2153 **sosyolog** toplumbilimci
2154 **sosyoloji** toplumbilim
2155 **sosyolojik** toplumbilimsel
2156 **spekülatif** *fels.* kurgusal
2157 **sperma** atmık
2158 **spiritualist** tinselci
2159 **spiritualizm** tinselcilik
2160 **spesifik** özgül
2161 **statik** duruk[1]
2162 **stator** *fiz.* duruk[2]
2163 **strüktüralist** yapısalcı
2164 **strüktüralizm** yapısalcılık
2165 **strüktürel** yapısal
2166 **stüasyon** konum
2167 **sual** soru
2168 **sudur** *fels.* türüm[1]
2169 **suiistimal** kötüye kullanım, yolsuzluk
2170 **sukutu hayal** düş kırıklığı
2171 **sulh** barış
2172 **sulhperver** barışçı, barışsever
2173 **sulhperverlik** barışçılık, barışseverlik
2174 **sunî** yapay
2175 **sübjektif** öznel[1]
2176 **sübjektivite** öznellik
2177 **sübjektivizm** öznelcilik
2178 **sükûnet 1** dinginlik **2** durallık
2179 **sükût** susku
2180 **sükûti** suskun
2181 **sürrealist** gerçeküstücü
2182 **sürrealizm** gerçeküstücülük
2183 **sürreel** gerçeküstü

Ş

2184 **şahap** *gökb.* ve *coğr.* akanyıldız
2185 **şahadet** tanıklık
2186 **şaheser** başyapıt

2187 **şahıs** kişi
2188 **şahika** doruk
2189 **şahit** tanık
2190 **şahitlik** tanıklık
2191 **şahsî** kişisel
2192 **şahsiyet** kişilik
2193 **şair** ozan
2194 **şairane** ozansı
2195 **şairanelik** ozansılık
2196 **şakulî** düşey
2197 **şamil olma** kapsama
2198 **şamil olmak** kapsamak
2199 **şark** doğu
2200 **şarkiyat** doğubilim
2201 **şarkiyatçı** doğubilimci
2202 **şarklı** doğulu
2203 **şarklılık** doğululuk
2204 **şart** koşul
2205 **şartlandırılma** koşullandırılma
2206 **şartlandırılmak** koşullandırılmak
2207 **şartlandırma** koşullandırma
2208 **şartlandırmak** koşullandırmak
2209 **şartlanma** koşullanma
2210 **şartlanmak** koşullanmak
2211 **şartlı** koşullu
2212 **şeffaf** saydam
2213 **şeffafiyet** saydamlık
2214 **şeffaflık** saydamlık
2215 **şefkat** sevecenlik
2216 **şefkatli** sevecen
2217 **şehevî** kösnül
2218 **şehir** kent
2219 **şehvanî** kösnül
2220 **şehvet** kösnü
2221 **şehvetperes** kösnücül
2222 **şekil 1** biçim[1,2] **2** örnek[3]
2223 **şekilci** biçimci
2224 **şekilcilik** biçimcilik
2225 **şekillenmek** oluşmak
2226 **şeklî** biçimsel
2227 **şematik** çizgisel
2228 **şeref** onur[2], özsevi
2229 **şereflendirmek** onurlandırmak
2230 **şeref vermek** onur vermek, onurlandırmak
2231 **şey** nesne[1,2]
2232 **şiâr** belgi
2233 **şiddet** azış, yeğinlik
2234 **şiddetlenmek** azışmak, yeğinleşmek
2235 **şiddetli** azışık, yeğin
2236 **şifahî** sözlü
2237 **şikâyet** yakınma
2238 **şikâyet etmek** yakınmak
2239 **şimal** kuzey
2240 **şirket** ortaklık
2241 **şua** ışın
2242 **Şûrayıdevlet (devletşûrası)** Danıştay
2243 **şuur** bilinç
2244 **şuuraltı** bilinçaltı
2245 **şümul** kapsam
2246 **şüphe** kuşku
2247 **şüpheci 1** kuşkucu **2** kuşkulu[1]
2248 **şüphecilik** kuşkuculuk
2249 **şüphe etmek** kuşkulanmak
2250 **şüphelenmek** kuşkulanmak
2251 **şüpheli** kuşkulu[2]

T

2252 **taahhüt etmek** yükümlenmek
2253 **taalluk** ilinti
2254 **taannüt** direnim
2255 **taarruz** saldırı
2256 **taarruz etmek** saldırmak
2257 **taassup** bağnazlık
2258 **tab'** basım
2259 **tabaka** katman
2260 **tabi** bağımlı, bağlı
2261 **tabiat** doğa
2262 **tabii 1** doğal **2** olağan
2263 **tabii ilimler** doğal bilimler
2264 **tabiilik 1** doğallık **2** olağanlık
2265 **tabiyet 1** bağım, bağımlılık **2** uyrukluk
2266 **tabir 1** deyim **2** yoru
2267 **tacil etmek** ivdirmek
2268 **tacir** tecimen
2269 **tadat** sayım
2270 **tadil** değiştiri
2271 **tadil teklifi** değiştirge
2272 **tafsilat** ayrıntı(lar)
2273 **tahakkuk** gerçekleşme
2274 **tahakkuk etmek** gerçekleşmek
2275 **tahakkuk ettirme** gerçekleştirme
2276 **tahakkuk ettirmek** gerçekleştirmek
2277 **tahallül** ayrışım
2278 **tahallül etmek** ayrışmak
2279 **tahallül ettirme** ayrıştırma
2280 **tahallül ettirmek** ayrıştırmak
2281 **taharri** araştırma
2282 **tahassür** özlem
2283 **tahavvül 1** değişim[1,2,3,4] **2** dönüşüm, dönüşme
2284 **tahavvül etmek** değişmek, dönüşmek
2285 **tahayyül** imgeleme
2286 **tahayyül etmek** imgelemek
2287 **tahdit etmek** çevrelemek
2288 **tahkikat** soruşturma
2289 **tahkik etmek** soruşturmak
2290 **tahkir** aşağsama
2291 **tahkir etmek** aşağsamak
2292 **tahlil** çözümleme
2293 **tahlil etmek** çözümlemek
2294 **tahlili** çözümlemeli, çözümsel
2295 **tahmin 1** kestirme **2** oranlama
2296 **tahmin etmek 1** kestirmek **2** oranlamak
2297 **tahrik 1** devindirme **2** kışkırtma, kışkırtı
2298 **tahrikçi** kışkırtıcı
2299 **tahrikçilik** kışkırtıcılık
2300 **tahrik etmek 1** devindirmek **2** kışkırtmak
2301 **tahsil** öğrenim
2302 **tahsisat 1** ödenek **2** karşılık[4]
2303 **tahsisatı mesture** örtülü ödenek
2304 **tahteşşuur** bilinçaltı
2305 **tahtı mütezat** *mant.* altkarşıt
2306 **tahvil etmek** dönüştürmek
2307 **takaddüm** öncelik

2308 **takallüs** kasılım
2309 **takat** güç
2310 **takbih** kınama
2311 **takbih etmek** kınamak
2312 **takdime** sunu
2313 **takdim etmek** sunmak
2314 **takdis etmek** kutsamak
2315 **takibat** kovuşturma
2316 **takip etmek** 1 izlemek 2 kovuşturmak
2317 **taklit** öykünme, yansılama
2318 **taklit etmek** öykünmek, yansılamak
2319 **takribi** yaklaşık
2320 **takrir** önerge
2321 **taksim** bölme
2322 **taksim etmek** bölmek
2323 **talebe** öğrenci
2324 **talep** istem[1]
2325 **tali** ikincil
2326 **talik** erteleme
2327 **talik etmek** ertelemek
2328 **talil** *fels.* tümdengelim
2329 **talimat** yönerge
2330 **talimatname** yönetmelik
2331 **tam** tüm[1]
2332 **tamim** genelge
2333 **tamim etmek** genelgelemek
2334 **tamir, tamirat** onarım
2335 **tamir etmek** onarmak
2336 **tandans** eğilim
2337 **tansiyon** gerilim[1,2,4]
2338 **tanzim** düzenleme
2339 **tanzim etmek** düzenlemek
2340 **taraf** yön
2341 **tarafsız** yansız
2342 **tarafsızlık** yansızlık
2343 **taraftar** yandaş
2344 **taraftarlık** yandaşlık
2345 **tarif** tanım
2346 **tarif etmek** tanımlamak
2347 **tarz** biçim[4]
2348 **tarzı hareket** 1 davranış[2] 2 tutum[1]
2349 **tasarruf** 1 artırım[1] 2 kullanım 3 tutum[2]
2350 **tasarruf etmek** artırmak[1]
2351 **tasavvuf** gizemcilik
2352 **tasavvur** tasarım
2353 **tasavvur etmek** tasarımlamak
2354 **tasdik** onay, onaylama
2355 **tasdik etme** 1 doğrulama 2 onama, onaylama
2356 **tasdik etmek** 1 doğrulamak 2 onamak, onaylamak
2357 **tasfiye** arılaştırma, arıtma, özleştirme
2358 **tasfiyeci** özleştirmeci
2359 **tasfiyecilik** özleştirmecilik
2360 **tasfiye etmek** arılaştırmak, arıtmak, özleştirmek
2361 **tashih** düzelti, düzeltme
2362 **tasrif** *dilb.* çekim[2]
2363 **tasrif etme** çekimleme
2364 **tasrif etmek** çekimlemek
2365 **tasrih** belirtme
2366 **tasrih etmek** belirtmek
2367 **tasvip** onama
2368 **tasvip etmek** onamak
2369 **tasvir** betim, betimleme
2370 **tasvir etme** betimleme
2371 **tasvir etmek** betimlemek
2372 **tatbik** kılgı, uygulama
2373 **tatbikat** uygulama[1,2]
2374 **tatbik etme** uygulama[1,2]
2375 **tatbik etmek** uygulamak

2376 **tatbikî** 1 *fels.* kılgısal 2 uygulamalı
2377 **tatil** dinlence
2378 **tatmin** doygunluk, doyum
2379 **tatminkâr** doyurucu
2380 **taviz** ödün
2381 **taviz vermek** ödün vermek
2382 **tavsif** niteleme
2383 **tavsif etmek** nitelemek
2384 **tavsiye** öğüt, öğütleme, salık verme[2]
2385 **tavsiye etmek** öğütlemek, salık vermek[2]
2386 **tayf** görüntü[1,2,3]
2387 **tayin** 1 atama, atanma 2 belirleme 3 belirlenim 4 belirtme
2388 **tayin edilmek** atanmak
2389 **tayin etmek** atamak
2390 **tayyare** uçak
2391 **tazammun** içerme
2392 **tazammun etmek** içermek
2393 **taziye** başsağı
2394 **tazyik** 1 basınç 2 baskı[2]
2395 **teadül** denkleşim
2396 **tebaa** uyruk
2397 **tebalı** uyruklu
2398 **tebarüz etmek** belirmek[4]
2399 **tebarüz ettirmek** belirtmek
2400 **tebellür etmek** belirmek[2]
2401 **teberru** bağış, bağışlama[1]
2402 **teberru etmek** bağışlamak[1]
2403 **tebliğ** bildiri[1,2]
2404 **tebriye** aklama[1]
2405 **tebriye etmek** aklamak[1]
2406 **tebrik** kutlama[1]
2407 **tebrik etmek** kutlamak
2408 **tebrik merasimi** kutlama töreni
2409 **tecanüs** türdeşlik
2410 **tecavüz** saldırı
2411 **tecavüz etmek** saldırmak
2412 **tecavüzkâr** saldırgan
2413 **tecavüzkârlık** saldırganlık
2414 **tecil** erteleme
2415 **tecil etmek** ertelemek
2416 **tecrit** 1 soyutlama 2 yalıtma
2417 **tecrit etmek** yalıtmak
2418 **tecrübe** 1 deneme[1] 2 deney, sınama
2419 **tecrübe etmek** 1 denemek 2 sınamak
2420 **tecrübî** deneylemeli, deneyli, deneysel
2421 **tecrip** deneyim
2422 **teçhizat** donatı
2423 **teçhiz (etme)** donatım[3], donatma
2424 **teçhiz etmek** donatmak[2]
2425 **tedahül** 1 *kim.* geçişme 2 *fiz.* girişim[2]
2426 **tedai** çağrışım
2427 **tedai ettirmek** çağrıştırmak
2428 **tedbir** önlem
2429 **tedbir almak** önlem almak
2430 **tedbirli** önlemli
2431 **tedbirlilik** önlemlilik
2432 **tedbirsiz** önlemsiz
2433 **tedbirsizlik** önlemsizlik
2434 **tedris, tedrisat** öğretim
2435 **tedvir etmek** yönetmek
2436 **teessüf etmek** acınmak
2437 **teessür** duygulanım
2438 **teessüriyet** duygululuk

2439 **tefcir** *biy.* akaçlama, akaçlamak
2440 **teferruat** ayrıntı(lar)
2441 **tefessüh etmek** kokuşmak, sasımak
2442 **tefrik** ayırım[2]
2443 **tefsir** yorum
2444 **tefsirci** yorumcu[1]
2445 **tefsir etme** yorumlama
2446 **tefsir etmek** yorumlamak
2447 **tebaddüs sezgi**
2448 **tebaddüsî** sezgisel
2449 **tehlike** çekince
2450 **teizm** tanrıcılık
2451 **tekabül** *fels.* uygu
2452 **tekâmül** evrim
2453 **tekâmül nazariyesi** evrim kuramı
2454 **tekâsüf 1** derişme **2** yoğunlaşma
2455 **tekâsüf etmek 1** derişmek **2** yoğunlaşmak
2456 **tekaüt** emekli
2457 **tekemmül etmek** yetkinleşmek
2458 **tekemmül ettirmek** yetkinleştirmek
2459 **tekevvün** türüm[2]
2460 **teklif** öneri
2461 **teklif etmek** önermek
2462 **tekrar** yineleme
2463 **tekrar etmek** yinelemek
2464 **teksif** yoğunlaştırma
2465 **teksif etmek** yoğunlaştırmak
2466 **tekzip** yalanlama
2467 **tekzip etmek** yalanlamak
2468 **telâffuz** söyleniş
2469 **telef olmak** yitmek[4]
2470 **teleoloji** erekbilim
2471 **teleolojik** erekli, ereksel
2472 **telepati** uzaduyum
2473 **teleskop** ırakgörür
2474 **tel'in** kargış
2475 **tel'in edilmek** kargışlanmak
2476 **tel'in etmek** kargışlamak
2477 **temas 1** değinim, değinme **2** *coğr.* ulaşım
2478 **temas etmek** değinmek
2479 **temayül** eğilim, yönseme
2480 **tembih** *biy.* uyartı, uyarma
2481 **tembih etmek** *biy.* uyarmak[3]
2482 **teminat** güvence
2483 **temin etmek** sağlamak
2484 **temiz** arı
2485 **temizlik** arılık
2486 **temsil 1** *tiy.* gösteri[3,4], oyun[2] **2** *biy.* özümleme
2487 **temsil etmek 1** *tiy.* oynamak **2** *biy.* özümlemek
2488 **temyiz mahkemesi** Yargıtay
2489 **tenakuz** çelişiklik, çelişki, çelişme
2490 **tenasül** üreme[2]
2491 **tenasüp 1** oran[2] **2** orantı[1,2]
2492 **tenazur** bakışım
2493 **tenebbüh kabiliyeti** *ruhb.* uyarılganlık
2494 **teneffüs** solunum
2495 **teneffüs etmek** solunmak
2496 **tenkidî** eleştirel
2497 **tenkit** eleştiri
2498 **tenkit (etme)** eleştirme
2499 **tenkit etmek** eleştirmek
2500 **tenvir** aydınlatma
2501 **tenvir etmek** aydınlatmak

2502 **tenzil** indirim[2]
2503 **tenzilât** indirim
2504 **tenzilâtlı** indirimli
2505 **teoloji** tanrıbilim
2506 **teolojik** tanrıbilimsel
2507 **teori** kuram
2508 **teorik** kuramsal
2509 **teorisyen** kuramcı
2510 **teraküm** birikim
2511 **terbiye** eğitim
2512 **terbiyeci** eğitici, eğitimci
2513 **terbiye etme** eğitme
2514 **terbiye etmek** eğitmek
2515 **terbiyevi** eğitimsel, eğitsel
2516 **terbiyevilik** eğitsellik
2517 **tercih etmek** yeğlemek, yeğ tutmak
2518 **tercüman** dilmaç
2519 **tercüme** çeviri
2520 **tercüme etmek** çevirmek
2521 **tercümeihal** yaşamöyküsü
2522 **tereddi** soysuzlaşma, yozlaşma
2523 **tereddi etmek** soysuzlaşmak, yozlaşmak
2524 **tereddüt** duraksama, ikircim
2525 **tereddüt etmek** duraksamak
2526 **tereke (terike)** bırakıt
2527 **terekküp etmek** bileşmek
2528 **terkip** bileşim[1,2,3]
2529 **terkip etme** bileştirme
2530 **terkip etmek** bileştirmek
2531 **termometre** sıcakölçer
2532 **terör 1** yıldırı **2** yılgı
2533 **tertip** düzen[1], düzenleme
2534 **tertip etmek** düzenlemek
2535 **tesadüf** rastlantı
2536 **tesadüfi** rastlantısal
2537 **tesanüt** dayanışma
2538 **tesanütçülük** dayanışmacılık
2539 **teselli** avunç, avuntu
2540 **teshir etmek** büyülemek
2541 **tesir** etki
2542 **tesir etme** etkileme
2543 **tesir etmek** etkilemek
2544 **tesis 1** kuruluş **2** kurum[1]
2545 **tesisat** döşem
2546 **tesisatçı** döşemci
2547 **tesisatçılık** döşemcilik
2548 **tespit** saptama
2549 **tespit etmek** saptamak
2550 **teşbih** benzeti
2551 **teşebbüs** girişim[1]
2552 **teşekkül 1** kuruluş **2** oluşum[1,2] **3** örgüt **4** *ruhb.* yoğrum
2553 **teşekkül etme** biçimlenme, oluşum[1], oluşma
2554 **teşekkül etmek** oluşmak
2555 **teşekkül ettirme** oluşturma
2556 **teşekkül ettirmek** oluşturmak
2557 **teşerrüf etmek** onurlanmak
2558 **teşhir** sergileme
2559 **teşhir etmek** sergilemek
2560 **teşhis** *tıp.* tanı
2561 **teşhis etmek** *tıp.* tanılamak
2562 **teşkilât** örgüt
2563 **teşkilâtçı** örgütçü
2564 **teşkilâtçılık** örgütçülük
2565 **teşkilât-ı esasiye kanunu** anayasa
2566 **teşkilâtlandırılmak** örgütlendirilmek
2567 **teşkilâtlandırmak** örgütlendirmek

2568 **teşkilâtlanmak** örgütlenmek
2569 **teşkilâtlı** örgütlü
2570 **teşkilâtlılık** örgütlülük
2571 **teşkilâtsız** örgütsüz
2572 **teşkilâtsızlık** örgütsüzlük
2573 **teşri** yasama
2574 **teşrih** açımlama
2575 **teşrih etmek** açımlamak
2576 **teşrii masuniyet** yasama dokunulmazlığı
2577 **teşriki mesai** işbirliği
2578 **tetebbu** araştırma
2579 **tetebbu etmek** araştırmak
2580 **tetkik** inceleme
2581 **tetkik edilmek** incelenmek
2582 **tetkik etmek** incelemek
2583 **tetkik ettirmek** inceletmek
2584 **tetkik ve tetebbu** açımlama, irdeleme
2585 **tetkik ve tetebbu etmek** açımlamak, irdelemek
2586 **tevcih** yöneltme
2587 **tevcih etmek** yöneltmek
2588 **teveccüh etmek** yönelmek
2589 **tevkif** tutuklama
2590 **tevkif etmek** tutuklamak
2591 **tevsik etmek** belgelemek
2592 **tevzi** dağıtım
2593 **tevzi bürosu** dağıtımevi
2594 **tevzihane** dağıtımevi
2595 **teyit etme** doğrulama
2596 **tez** sav[2,3]
2597 **tezahürat** gösteri[1]
2598 **tezabüratçı** gösterici
2599 **tezahür etmek** belirmek[1,3]
2600 **tezat** karşıtlık[1]
2601 **tezkiye** arıtlama
2602 **tezkiye etmek** arıtlamak
2603 **tezli** savlı
2604 **tezyif** aşağsama, horgörü
2605 **tezyif etmek** aşağsamak
2606 **tezyinat** bezek
2607 **ticaret** tecim
2608 **ticarethane** tecimevi
2609 **ticari** tecimsel
2610 **tolerans** hoşgörü, hoşgörürlük
2611 **totaliter** bütüncül
2612 **tragedya** ağlatı
2413 **trajedi** *tiy.* ağlatı
2614 **trajik** ağlatısal
2615 **transandan** aşkın
2616 **transandans** aşkınlık
2617 **transandantal** deneyüstü
2618 **transandantalizm** deneyüstücülük
2619 **transformizm** dönüşümcülük
2620 **transkripsiyon** çevriyazı
2621 **tufeyli** asalak
2622 **tufeylilik** asalaklık
2623 **tuhaf** yabansı
2624 **tuhaf bulmak** yabansımak
2625 **tul** boylam
2626 **tuluat** doğmaca
2627 **tur** dönü
2628 **turist** gezgin
2629 **tüccar** tecimen

U

2630 **ufkî** yatay
2631 **ufuk** çevren, gözerimi
2632 **umde** ilke
2633 **umran** bayındırlık
2634 **umumhane** genelev
2635 **umumi** genel
2636 **umumî efkâr** kamuoyu
2637 **umumileştirme** genelleme, genelleştirme
2638 **umumileştirmek** genellemek, genelleştirmek
2639 **umumî heyet** genel kurul, kurultay
2640 **umumî kâtip** genel yazman
2641 **umumiyet** genellik
2642 **umumiyetle** genellikle
2643 **unsur** öğe
2644 **usare** özsu
2645 **usûl** *tüze.* ağanlar
2646 **uzuv** örgen
2647 **uzvaniye** örgencilik
2648 **uzvî** örgensel
2649 **uzviyet** örgenlik

Ü

2650 **ümit** umut
2651 **ümit etmek** ummak
2652 **ünite** birim
2653 **üslup 1** anlatı[1] **2** deyiş[2]
2654 **ütilitarist** yararcı
2655 **ütilitarizm** yararcılık

V

2656 **vadi** koyak
2657 **vahit** birim
2658 **vahiy** *fels.* açınlama
2659 **vahşet** yabanıllık
2660 **vahşi** yabanıl
2661 **vahşilik** yabanıllık
2662 **vaka** olay[1,2], olgu
2663 **vakar** ağırbaşlılık
2664 **vakarlı** onurlu
2665 **vakıa** gerçek[4], olut
2666 **vakfe** durgu[2]
2667 **vakur** ağırbaşlı
2668 **varidat** gelir
2669 **vâris** kalıtçı
2670 **vasıf** ayırt, nitelik
2671 **vasıflandırma** niteleme
2672 **vasıflandırmak** adlandırmak[2], nitelemek, nitelendirmek
2673 **vasıl** *dilb.* ulama[3]
2674 **vasıta** araç
2675 **vasıta-i nakliye** taşıt

2676 **vatan** yurt[2]
2677 **vatandaş** yurttaş
2678 **vatandaşlık** yurttaşlık
2679 **vatanperver** yurtsever
2680 **vatanperverlik** yurtseverlik
2681 **vazgeçme** cayma
2682 **vazgeçmek** caymak
2683 **vazife** görev
2684 **vazifeli** görevli
2685 **vazifelendirmek** görevlendirmek
2686 **vaziyet** 1 durum 2 konum
2687 **vecde gelmek** esrimek
2688 **vecibe** ödev
2689 **vecit** coşu, esrime
2690 **vecize** özdeyiş
2691 **vehim** kuruntu[2]
2692 **vekâlet** bakanlık
2693 **vekil** bakan
2694 **velutluk** verimlilik
2695 **veraset** kalıtım, soyaçekim
2696 **vesika** belge
2697 **vesvese** işkil
2698 **vesveselenmek** işkillenmek
2699 **vetire** süreç
2700 **veya** ya da
2701 **vezin** ölçü[1]
2702 **vicdan** duyunç
2703 **vilâyet** il[2]
2704 **vitalizm** *biy.* dirimselcilik
2705 **vitrin** sergilik[2]
2706 **vizör** *sine.* bakaç
2707 **vokal** *dilb.* ünlü
2708 **vukuf** *fels.* bili
2709 **vuzuh** açıklık, *yaz.* belginlik
2710 **vüsat** 1 *fiz.* genlik 2 *mat.* uzam

Y

2711 **yadigâr** andaç
2712 **yahut** ya da
2713 **yeknesak** tekdüze
2714 **yeknesaklık** tekdüzelik
2715 **yekûn** toplam
2716 **yemin** ant
2717 **yemin etmek** andiçmek

Z

2718 **zabıt** tutanak[1,2]
2719 **zafer** utku
2720 **zait** artı
2721 **zalim** acımaz, acımasız, kıyıcı
2722 **zalimlik** kıyıcılık
2723 **zamir** *dilb.* adıl
2724 **zan** sanı
2724/2 **zannetmek** sanmak
2725 **zapturapt** sıkıdüzen

2726 **zarar** dokunca
2727 **zarf** *dilb.* belirteç
2728 **zaruret** 1 yoksulluk 2 zorunluk, zorunluluk
2729 **zaruri** zorunlu
2730 **zatî** 1 özel 2 özlük 3 *fels.* özünlü
2731 **zaviye** açı
2732 **zayi** yitik
2733 **zayi etme** yitirme
2734 **zayi etmek** yitirmek
2735 **zayi olmak** yitmek
2736 **zelzele** deprem
2737 **zelzele mıntıkası** deprem bölgesi
2738 **zelzele mihrakı** deprem odağı
2739 **zelzele sahası** deprem alanı
2740 **zem** yerme
2741 **zemmetmek** yermek
2742 **zerk** içitim
2743 **zerk etmek** içitmek
2744 **zehir** ağı, ağu
2745 **zehirlemek** ağılamak
2746 **zehirli** ağılı, ağulu
2747 **zekâ** 1 anlak 2 anlayış[2]
2748 **zekâi** anlaksal
2749 **zevk** beğeni
2750 **zevk-i selim** sağbeğeni
2751 **zıddiyet** karşıtlık[1]
2752 **zıt** karşıt[1]
2753 **zıtlaşma** karşıtlaşma
2754 **zıtlaşmak** karşıtlaşmak
2755 **ziraat** tarım
2756 **ziraatçı** tarımcı
2757 **ziraatçılık** tarımcılık
2758 **zirai** tarımsal
2759 **zihin** an, anlık
2760 **zihni** anlıksal
2761 **zihniyet** anlayış[3]
2762 **zirve** doruk
2763 **ziyafet** şölen
2764 **ziynet** bezek
2765 **zulüm** ezinç[2], kıyıcılık
2766 **zürriyet** döl

ÖZ TÜRKÇE konusunda bütün güçlüklerinizi çözen SÖZLÜK

Büyük ilgiyle karşılanan sözlük dizimizden bir yenisini daha sunuyoruz. Türk Dil Kurumu uzmanlarından Ali Püsküllüoğlu'nun titiz bir çalışma ve kendine özgü bir yöntemle hazırladığı «Öz Türkçe Sözlük», güvenle baş vurulacak bir elkitabıdır. İçerisinde «Dil Devrimi» üzerine hazırlanan bir inceleme de bulunan bu yeni baskıda başka hiç bir sözlükte olmayan binlerce öz Türkçe sözcük açıklamalarıyla verilmiş; ayrıca yabancı sözcüklerin Türkçe karşılıkları da kılavuz bölümünde gösterilmiştir.

BİLGİ BASIMEVİ - ANKARA, 1971

15 LİRA